

MOHORJEV KOLEDAR 1988

J. M. Schmidt: Mučeništvo sv. Katarine Aleksandrijske (Velesovo, stranski oltar)

MOHORJEV
KOLEDAR
1988

JANUAR PROSINEC

1 Petek	NOVO LETO, OSM. BOŽIČA, BOŽJA MATI MARIJA (1) •
2 Sobota	Bazilij Veliki in Gregor Nac., škofa in cerkvena uč. (3) •
3 Nedelja	3. PO BOŽIČU (2) • Genovefa Pariška, devica Beseda se je učlovečila (Jn 1, 1–18)
4 Ponedeljek	• Angela Folinjska, redovnica; Gregor Langreški, škof
5 Torek	• Simeon Stilit, puščavnik; Emilijana (Milena), devica
6 Sreda	Gospodovo razglašenje, sv. Trije Kralji (1) •
7 Četrtek	Rajmund Penjaf., duh. (4) • Lucijan Antiohijski, muč.
8 Petek	• Severin Noriški, op.; Erhard, škof; Jurij iz Hozibe, red.
9 Sobota	• Julijan in Bazilisa, mučenca; Hadrijan, opat
10 Nedelja	JEZUSOV KRST (2) • Viljem iz Bourgesa, škof Ti si moj ljubljeni Sin (Mr 1, 7–11)
11 Ponedeljek	Pavlin Oglejski, škof (3) • Teodozij, opat
12 Torek	• Alfred, opat; Tatjana (Tanja), mučenka; Ernest, muč.
13 Sreda	Hilarij, škof in cerkv. uč. (4) • Veronika Milanska, dev.
14 Četrtek	• Feliks (Srečko) Nolanski, duh.; Odon iz Novare, red.
15 Petek	• Pavel Puščavnik; Maver, opat; Habakuk, prerok
16 Sobota	• Marcel, papež; Berard in tov., frančiškanski mučenci
17 Nedelja	2. NAVADNA (2) • Anton (Zvonko), puščavnik Jezusovi prvi učenci (Jn 1, 35–42)
18 Ponedeljek	• Marjeta Ogrska, redovnica; Priska, mučenka
19 Torek	• Kanut (Knut), kralj, Germanik, mučenec; Arsen, red.
20 Sreda	Fabijan, papež in Boštjan (Sebastijan), mučenca (4) •
21 Četrtek	Neža (Agnes, Janja), devica, mučenka (3) • Epifanij, škof
22 Petek	Vincenc (Vinko), diakon, muč. (4) • Teodolinda, kraljica
23 Sobota	• Emerencijana, mučenka; Ildefonz, škof
24 Nedelja	3. NAVADNA (2) • Francišek Saleški, šk., c. u. Spreobrnite se in verujte evangeliju (Mr 1, 14–20)
25 Ponedeljek	Spreobrnitev apostola Pavla (2) • Ananija, mučenec
26 Torek	Timotej in Tit, škofa (3) • Robert, Alberik, Štefan, r. u.
27 Sreda	Angela Merici, devica (4) • Vitalijan, papež
28 Četrtek	Tomaž Akvinski, duh., c. u. (3) • Julijan Kastiljski
29 Petek	• Valerij, škof; Julijan Ubogi, spokornik
30 Sobota	• Martina, dev., muč., Hiacinta (Jacinta) Marescotti
31 Nedelja	4. NAVADNA (2) • Janez Bosko, redovni ustanov. Jezus uči z oblastjo (Mr 1, 21–28)

1825 | 1988

0378/1988

	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	07.44	07.43	07.42	07.40	07.36	07.32	07.62
Zahod sonca	16.27	26.32	16.37	16.44	16.51	16.58	17.05
Dolžina dneva	08.43	08.49	08.55	09.04	09.15	09.26	09.39

Do konca meseca se dan podaljša za 56 minut.

Sonce stopi v znamenje Vodnarja 20. januarja ob 21. uri.

Lunine mene: ščip 4. ob 02.40, zadnji krajec 12. ob 08.04, mlaj 19. ob 06.26, prvi krajec 25. ob 22.53.

Nekdanja samostanska, sedaj župnijska cerkev v Velesovem na Gorenjskem je bila pozidana 1771. Cerkev je dolga 38 m, široka v prezbiteriju 9 m, v ladji 12 m, s stranskima kapelama vred 19 m; visoka v ladji 16,5 m, sredi cerkve 19,8 m. Sedem oltarnih slik je naslikal slikar Johann Martin Schmidt (1718–1801), imenovan po rojstnem mestu Krems ob Donavi tudi Kremser-Schmidt. Orjaški veliki oltar meri do vrha 11 m, sama oltarna slika, ki predstavlja Oznanjenje, pa je visoka 5 m in široka 2,5 m. Obiskovalcem Ljubljane je slika poznana po kopiji, ki je na glavnem oltarju ljubljanske frančiškanske cerkve Marijinega Oznanjenja.

FEBRUAR SVEČAN

1	Ponedeljek	• Brigita Irska, devica; Pionij, mučenec
2	Torek	Jezusovo darovanje, Svečnica (2) • Simeon in Ana
3	Sreda	Blaž, škof, mučenec; Oskar (Ansgar), škof (4) •
4	Četrtek	• Andrej Corsini, škof; Janez de Britto, mučenec
5	Petek	Agata, dev., muč. (3) • Ingenuin in Albuin, škofa
6	Sobota	Pavel Miki in tov., muč. (3) • Amand Belgijski, škof
7	Nedelja	5. NAVADNA (2) • Nivard, redovnik Jezus ozdravlja bolnike (Mr 1, 29–39)
8	Ponedeljek	Hieronim Emiliani (4) • Janez de Matha; Prešernov dan
9	Torek	• Apolonija, devica, mučenka; Nikefor, mučenec
10	Sreda	Sholastika, devica (3) • Viljem Veliki, puščavnik
11	Četrtek	Lurška Mati božja (4) • Cedmon, redovnik
12	Petek	• Evlalija, mučenka; Benedikt Anianski, opat
13	Sobota	• Jordan Saški, redovnik; Gregor II., papež
14	Nedelja	6. NAVADNA (2) • Valentin (Zdravko), mučenec Jezus ozdravi gobavca (Mr 1, 40–45)
15	Ponedeljek	• Klavdij Colombière; Georgija, dev.; Agapa, dev., muč.
16	Torek	• Julijana, mučenka; Onezim, škof; pust
17	Sreda	++ Pepelnica (1) • Sedem ustanoviteljev servitov
18	Četrtek	• Simeon Jeruzalemski, škof, mučenec; Flavijan, škof
19	Petek	+ • Konrad iz Piacenze, spokornik; Barbat, škof
20	Sobota	• Sadot in tovariši, mučenci; Evherij, škof
21	Nedelja	1. POSTNA (1) • Irena Hudi duh skuša Jezusa (Mr 1, 12–15)
22	Ponedeljek	Sedež apostola Petra (2) • Marjeta Kortonska, spok.
23	Torek	Polikarp, škof, c. u. (4) • Dositej, menih
24	Sreda	• (Matija, apostol) Sergij, mučenec
25	Četrtek	• Tarazij (Taras), škof; Valburga, devica
26	Petek	+ • Matilda iz Hackeborna, devica; Porfirij, škof
27	Sobota	Kvatre • Gabrijel Žal. Matere božje, red.; Leander, škof
28	Nedelja	2. POSTNA (1) • Roman, opat; Hilarij, papež; Jezus se na gori spremeni (Mr 9,2–10)
29	Ponedeljek	Osvald, škof; prestopni dan

	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod sonca	07.25	07.19	07.12	07.14	06.56	06.48
Zahod sonca	17.06	17.14	17.21	17.28	17.36	17.43
Dolžina dneva	09.41	09.55	10.09	10.24	10.40	10.55

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 23 minut.

Sonce stopi v znamenje Rib 19. februarja ob 11. uri.

Lunine mene: ščip 2. ob 21.51, zadnji krajec 11. ob 00.01, mlaj 17. ob 16.54, prvi krajec 24. ob 13.15.

MAREC SUŠEC

1 Torek	• Albin, škof; Svitbert, škof; Antonina, mučenka
2 Sreda	• Neža Praška, devica; Karel Dobri, knez
3 Četrtek	• Kunigunda, cesarica; Marin in Asterij, mučenca
4 Petek	+ Kazimir, kraljevič (4) • Arkadij, škof, mučenec
5 Sobota	• Janez Jožef od Križa, redovnik; Evzebij, mučenec
6 Nedelja	3. POSTNA (1) • Fridolin (Miroslav), opat Jezus očisti tempelj (Jn 2, 12–25)
7 Ponedeljek	Perpetua in Felicita, muč. (4) • Gavdioz, škof
8 Torek	Janez od Boga, red. ustan. (4) • Beata, mučenka
9 Sreda	Frančiška Rimska, redovn. (4) • Gregor Niški, škof
10 Četrtek	• Štirideset mučencev; Makarij, škof
11 Petek	+ • Sofronij, škof; Evlogij, mučenec; Konstantin, spok.
12 Sobota	• (Gregor Vel., papež) Doroteja (Rotija), mučenka
13 Nedelja	4. POSTNA (1) • Teodora (Božidara), mučenka Božji sin Odrešenik (Jn 3, 14–21)
14 Ponedeljek	• Matilda, kraljica; Florentina, opatinja
15 Torek	• Klemen M. Dvořak, red.; Ludovika de Marillac, red.
16 Sreda	• Hilarij in Tacijan, muč.; Herbert, škof; Julijan, muč.
17 Četrtek	Patricij, škof (4) • Jedrt Nivelska, opatinja
18 Petek	+ Ciril Jeruzalemski, šk., c. u. (4) • Salvator, redovnik
19 Sobota	Jožef, mož Device Marije (1) • Sibilina, devica
20 Nedelja	5. POSTNA (1) • Klavdija in tov., mučenke Jezus napove trpljenje (Jn 12, 20–33)
21 Ponedeljek	• Nikolaj Flüe, puščavnik; Filemon, mučenec
22 Torek	• Lea, spokornica; Katarina Genovska, spokornica
23 Sreda	Turibij iz Mongroveja, šk. (4) • Viktorijan in tov.
24 Četrtek	• Dionizij in tov., mučenci; Katarina Švedska, red.
25 Petek	Gospodovo oznanjenje (1) • Dizma, desni razbojnik
26 Sobota	• Evgenija, mučenka; Kastul, mučenec
27 Nedelja	CVETNA NEDELJA JEZUSOVEGA TRPLJENJA (1) • Jezus sloves. vhod v Jeruzalem (Mr 11, 1–10) Prehod na poletni čas
28 Ponedeljek	• Milada Praška, dev.; Bojan (Vojan), knez, muč.
29 Torek	• Bertold, redovni ustan.; Evstracij, menih
30 Sreda	• Amadej IX. Savojski, knez; Kvirin iz Neussa
31 Četrtek	Vel. četrtek (1) • Modest Gosposvetski, škof

	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	06.41	06.31	06.22	06.13	06.03	05.53	05.44
Zahod sonca	17.19	17.55	18.03	18.09	18.16	18.23	18.30
Dolžina dneva	11.08	11.24	11.41	11.56	12.13	12.30	12.46

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 38 minut.

Sonce stopi v znamenje Ovna 20. marca ob 10. uri (začetek pomladi).

Lunine mene: ščip 3. ob 17.01, zadnji krajec 11. ob 11.56, mlaj 18. ob 03.02, prvi krajec 25. ob 05.41.

J. M. Schmidt: Smrt sv. Jožefa (Velesovo, stranski oltar)

APRIL MALI TRAVEN

1	Petek	++ Vel. petek (1) • Hugo Grenobelski, škof
2	Sobota	Vel. sobota (1) • Frančišek Paolski, red. ustan.
3	Nedelja	VELIKA NOČ, GOSPODOVO VSTAJENJE (1) • Jezus vstane od mrtvih (Jn 20, 1–9)
4	Ponedeljek	Velikonočni ponedeljek (1) • Izidor Seviljski, šk., c. u.
5	Torek	• Vincenc Ferrer, duh.; Julijana, opatinja
6	Sreda	• Irenej Sirmijski, škof, muč.; Celestin I., papež
7	Četrtek	• Janez Krstnik de la Salle, redovni ustanovitelj
8	Petek	• Albert, škof, mučenec; Valter, opat
9	Sobota	• Marija Klopajeva, svetopis. žena; Valtruda, redovnica
10	Nedelja	2. VELIKONOČNA, BELA (1) • Ezekijel, prerok Jezus se prikaže apostolom (Jn 20, 19–31)
11	Ponedeljek	Stanislav, škof, muč. (3) • Domnij (Dujam), škof
12	Torek	• Lazar Tržaški, mučenec; Zenon, škof
13	Sreda	Martin I., papež, mučenec (4) • Hermenegild, mučenec
14	Četrtek	• Lidvina, devica; Valerijan in tov., mučenci
15	Petek	• Anastazija, mučenka; Peter Gonzales, redovnik
16	Sobota	Bernardka Lurška, dev. (3) • Benedikt J. Labre, spok.
17	Nedelja	3. VELIKONOČNA (1) • Rudolf, mučenec Jezusovo slovo od apostolov (Lk 24, 35–48)
18	Ponedeljek	• Apolonij, mučenec; Elefterij Ilirski, mučenec
19	Torek	• Leon IX., papež; Ema, redovn.; Dioniz, mučenec
20	Sreda	• Hilda, devica; Teotim, škof; Sulpicij, mučenec
21	Četrtek	Anzelm, škof, cerkv. uč. (4) • Konrad iz Parzhama, red.
22	Petek	• Leonid, mučenec; Agapit, papež
23	Sobota	Jurij, mučenec (4) • Vojteh (Adalbert), škof, muč.
24	Nedelja	4. VELIKONOČNA (1) • Fidel (Zvest), duh., muč Jezus dobri pastir (Jn 10, 11–18)
25	Ponedeljek	Marko, evangelist (2) • Ermin, škof, mučenec
26	Torek	• Pashazij, opat; Mati dobrega sveta
27	Sreda	USTANOVITEV OF; Hozana Kotorska, dev. (4) •
28	Četrtek	Peter Chanel, duh., muč. (4) • Vital (Živko), mučenec
29	Petek	Katarina Sienska, dev., c.u. (3) • Peter Veronski, muč.
30	Sobota	Pij V., papež (4) • Jožef Cottolengo, redov. ustanov.

	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod sonca	05.42	05.32	05.23	05.14	05.05	04.56
Zahod sonca	18.31	18.37	18.44	18.51	18.57	19.03
Dolžina dneva	12.49	13.05	13.21	13.37	13.52	14.07

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 30 minut.

Sonce stopi v znamenje Bika 19. aprila ob 21. uri.

Lunine mene: ščip 2. ob 10.21, zadnji krajec 9. ob 20.21, mlaj 16. ob 13.00, prvi krajec 23. ob 23. 32.

Blank lined writing area.

Blank writing area at the bottom of the page.

MAJ VELIKI TRAVEN

1 Nedelja	5. VELIKONOČNA (1) • JOŽEF DELAVEC Vinska trta in mladike (Jn 15, 1–8)
2 Ponedeljek	Atanazij, škof in cerkveni učitelj (3) • Boris, knez
3 Torek	Filip in Jakob ml., apostola (2) • Teodozij Kijeovski, red.
4 Sreda	Florijan (Cvetko), mučenec (4) • Cirijak, škof
5 Četrtek	• Gotard, škof; Angel, mučenec, Juta, spokornica
6 Petek	• Marija, Srednica milosti; Dominik Savio, dijak
7 Sobota	• Gizela, opatinja; Domicijan, škof; Flavij, mučenec
8 Nedelja	6. VELIKONOČNA (1) • Viktor Milanski, muč. Jezusova zapoved ljubezni (Jn 15, 9–17)
9 Ponedeljek	Prošnji dan • Pahomij, opat; Dan zmage
10 Torek	Prošnji dan • Antonin, škof;
11 Sreda	Prošnji dan • Sigismund (Žiga), kralj
12 Četrtek	Gospodov vnebohod (1) • Pankracij, mučenec
13 Petek	• Servacij, škof; Mucij, mučenec
14 Sobota	Matija, apostol (2) • Bonifacij, mučenec
15 Nedelja	7. VELIKONOČNA (1) • Zofija (Sonja), mučenka Naj bodo vsi eno (Jn 17, 11–19)
16 Ponedeljek	Janez Nepomuk, duh., muč. (4) • Andrej Bobóla, muč.
17 Torek	• Paskal Baylon, redovnik; Jošt, opat
18 Sreda	Janez I., papež, mučenec (4) • Erik, kralj
19 Četrtek	• Peter Celestin, papež; Pudencijana, devica
20 Petek	Bernardin Sienski, duh. (4) • Plavtila, spok.
21 Sobota	• Krispin, redovnik; Valens, škof; Evtihij in tovariši
22 Nedelja	BINKOŠTI, PRIHOD SV. DUHA (1) • Renata, spok. Prejmite Svetega Duha (Jn 20, 19–23)
23 Ponedeljek	Marija, Mati Cerkve (2) • Evfrozinja, redovnica
24 Torek	Marija Pomočnica (3) • Socerb, mučenec
25 Sreda	Beda Čast., c. u.; Gregor VII., papež; Marija M. de'Pazzi (4) •
26 Četrtek	Filip Neri, duhovnik (3) • Lambert de Vence, škof
27 Petek	Avguštin Canterburyjski, škof (4) • Julij, mučenec
28 Sobota	Kvatre • German Pariški, šk.; Bernard Menthonski
29 Nedelja	SV. TROJICA (1) • Maksim Emonski, škof Pojdite in učite vse narode (Mt 28, 16–20)
30 Ponedeljek	• Ivana Orleanska, devica; Ferdinand Aragonski, kralj
31 Torek	Obiskanje Device Marije (2) • Kancijan in tov., mučenci

	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	04.49	04.41	04.35	04.29	04.23	04.19	04.15
Zahod sonca	19.11	19.17	19.23	19.29	19.35	19.40	19.45
Dolžina dneva	14.22	14.36	14.48	15.00	15.12	15.21	15.30

Do konca meseca se dan podaljša za 1 uro in 8 minut.

Sonce stopi v znamenje Dvojčkov 20. maja ob 20. uri.

Lunine mene: ščip 2. ob 2.00, zadnji krajec 9. ob 02.23, mlaj 15. ob 23.10, prvi krajec 23. ob 17.49, ščip 31. ob 11.53.

J. M. Schmidt: Sv. Vincenc Ferrer (Velesovo, stranski oltar)

JUNIJ ROŽNIK

1 Sreda	Justin, mučenec (3) • Pamfil, mučenec
2 Četrtek	REŠNJE TELO IN REŠNJA KRI (1) • Erazem, škof, mučenec
3 Petek	Karel Lwanga in tov., muč. (3) • Klotilda, kraljica
4 Sobota	• Frančišek Caracciolo, r. u.; Kvirin iz Siscije, šk., m.
5 Nedelja	10. NAVADNA (2) • Svetko (Svetopolk), mučenec Hudi duh bo premagan (Mr 3, 20–35)
6 Ponedeljek	Norbert, šk., red. ust. (4) • Bertrand Oglejski, škof
7 Torek	• Robert Newminsterski, opat; Ana Garzija, devica
8 Sreda	• Medard, škof; Viljem iz Yorka, škof
9 Četrtek	Efrem Sirski, diakon, c. u. (4) • Primož in Felicijan, m.
10 Petek	Srce Jezusovo (1) • Bogumil, škof
11 Sobota	Barnaba, apostol (2) • Marijino Srce; Jolenta, red.
12 Nedelja	11. NAVADNA (2) • Adelhajda, devica Prilika o rastočem žitu in o gorčičnem zrnu (Mr 4, 26–34)
13 Ponedeljek	Anton Padovanski, redovnik, c. u. (3) • Trifil, škof
14 Torek	• Elizej, prerok; Valerij in Rufin, mučenca
15 Sreda	Vid (Vitomir), mučenec (4) • Germana (Mana) Cousin, d.
16 Četrtek	• Frančišek Regis, duh.; Beno, škof; Gvido Kortonski, red.
17 Petek	• Gregor Barbarigo, škof; Adolf, škof
18 Sobota	• Marko in Marcelijan, mučenca; Amand (Ljubo), škof
19 Nedelja	12. NAVADNA (2) • Romuald, opat Jezus pomiri vihar na morju (Mr 4, 35–41)
20 Ponedeljek	• Silverij I., papež, mučenec; Mihelina Malatesta, spok.
21 Torek	Alojzij (Vekoslav) Gonzaga, red. (3) • Evzebij, škof.
22 Sreda	Pavlin iz Nole, šk.; Janez Fisher in Tomaž More, m. (4) •
23 Četrtek	• Agripina, devica, mučenka; Jožef Cafasso, duhovnik
24 Petek	Rojstvo Janeza Krstnika (1) kres • Favst, mučenec
25 Sobota	• Viljem (Vilko) iz Vercellija, opat; Doroteja (Rotija), dev.
26 Nedelja	13. NAVADNA (2) • Vigilij (Stojan), škof Jezus obudi Jairovo hčer (Mr 5, 21–43)
27 Ponedeljek	Ema (Hema) Krška, kneginja; Ciril Aleksandr., šk., c.u., (4) •
28 Torek	Irenej, škof, mučenec (3) • Potamijena, mučenka
29 Sreda	Peter in Pavel, apostola (1) • Marcel, mučenec
30 Četrtek	Prvi mučenci rimske Cerkve (4) • Emilijana, mučenka

	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod sonca	04.14	04.12	04.11	04.10	04.11	04.13
Zahod sonca	19.46	19.49	19.53	19.55	19.56	19.57
Dolžina dneva	15.32	15.37	15.42	15.45	15.45	15.44

Do 21. junija se dan podaljša za 13 minut, nato pa skrajša do konca meseca za 4 minute.

Sonce stopi v znamenje Raka 21. junija ob 04. uri (začetek poletja).

Lunine mene: zadnji krajec 7. ob 07.21, mlaj 14. ob 10.14, prvi krajec 22. ob 11.23, ščip 29. ob 20.46.

Handwritten notes on lined paper, mostly blank.

St. Francis Preaching to the Birds

Handwritten notes at the bottom of the page, mostly illegible.

JULIJ MALI SRPAN

1 Petek	• Teobald (Bogoslav), pušč., Estera, svetopis. žena
2 Sobota	• Oton Bamberški, škof; Vital (Živko), mučenec
3 Nedelja	14. NAVADNA (2) • Tomaž, apostol Jezusa v Nazaretu prezirajo (Mr 6, 1–6)
4 Ponedeljek	DAN BORCA; Elizabeta Portugalska (4) • Urh, škof
5 Torek	Ciril in Metod, slovan. ap. (1) • Anton M. Zaccaria, duh.
6 Sreda	Marija Goretti, dev., muč. (4) • Bogomila, spokornica
7 Četrtek	• Izaija, prerok; Vilibald, škof; Edelburga, devica
8 Petek	• Kilijan, škof, mučenec; Prokop, mučenec
9 Sobota	• Veronika Giuliani, opatinja; Gorkumski mučenci
10 Nedelja	15. NAVADNA (2) • Amalija (Ljuba), redovnica Jezus razpošlje apostole (Mr 6, 7–13)
11 Ponedeljek	Benedikt, opat (2) • Olga Kijevska, kneginja
12 Torek	Mohor in Fortunat, mučenca (4) • Nabor in Feliks, muč.
13 Sreda	Henrik (Hinko) I., kralj (4) • Evgen škof
14 Četrtek	Kamil de Lellis, duh. (4) • Frančišek Solan, redovnik
15 Petek	Bonaventura, šk., c.u. (3) • Vladimir Kijevski, knez
16 Sobota	Karmelska Mati božja (4) • Evstatij, škof
17 Nedelja	16. NAVADNA (2) • Aleš (Aleksij), spokornik Množica se Jezusu smili (Mr 6, 30–34)
18 Ponedeljek	• Friderik (Miroslav), škof, muč., Arnold, škof
19 Torek	• Arsen, diakon, puščavnik; Aurea (Zlata), devica
20 Sreda	• Marjeta Antiohijska, devica, muč., Elija, prerok
21 Četrtek	Lovrenc iz Brindisija, duh., c.u. (4) • Danijel (Danilo)
22 Petek	DAN VSTAJE; Marija Magdalena (Majda) (3) •
23 Sobota	Brigita Švedska, red. ust. (4) • Apolinarij, škof, muč.
24 Nedelja	17. NAVADNA (2) • Kristina, devica, mučenka Jezus nasiti pet tisoč mož (Jn 6, 1–15)
25 Ponedeljek	Jakob, apostol (2) • Krištof (Kristo), mučenec
26 Torek	Joahim in Ana, starša DM (3) • Valens, škof
27 Sreda	Gorazd, Kliment, Naum in tov. (3) • Pantaleon, muč.
28 Četrtek	• Viktor (Zmago), papež; Samson (Samo), škof
29 Petek	Marta iz Betanije (3) • Olaf, kralj, muč.
30 Sobota	Peter Krizolog, škof, c.u. (4) • Ingeborga, kneginja
31 Nedelja	18. NAVADNA (2) Ignacij Lojolski, red. ustan. Kruh iz nebes (Jn 6, 24–35)

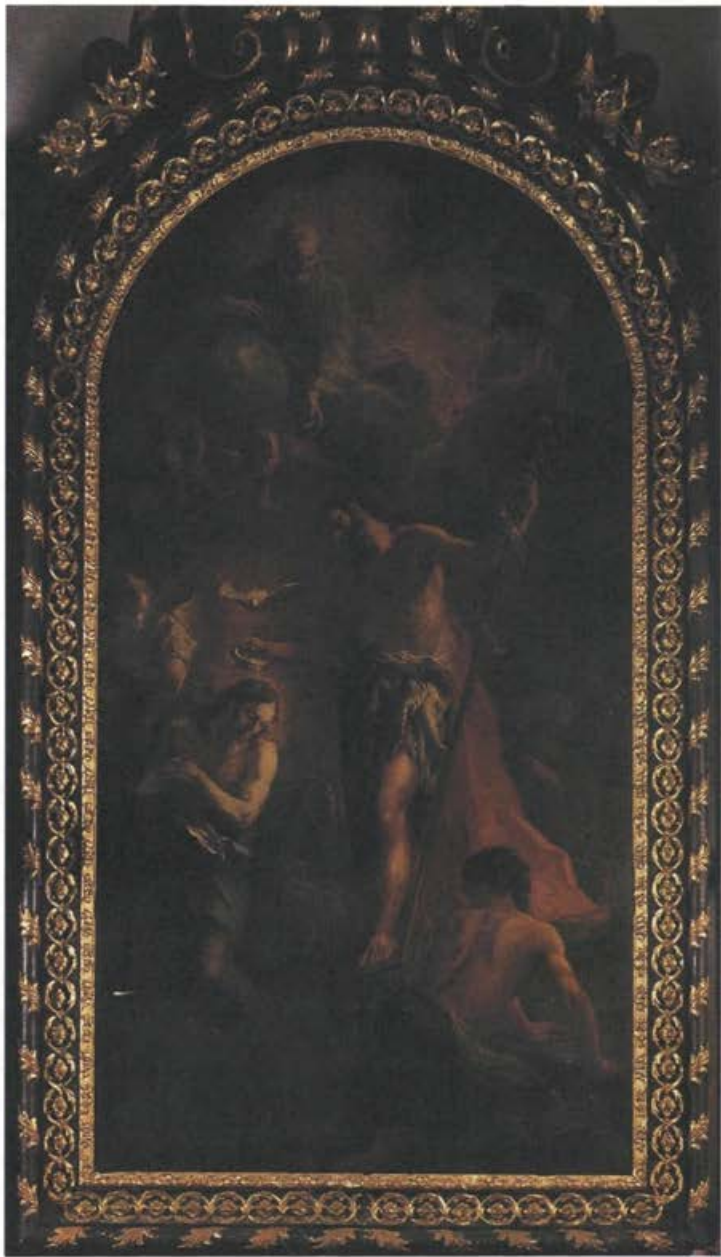
	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	04.16	04.18	04.22	04.27	04.32	04.37	04.43
Zahod sonca	19.56	19.54	19.52	19.48	19.44	19.39	19.33
Dolžina dneva	15.40	15.36	15.30	15.21	15.12	15.02	14.50

Do konca meseca se dan skrajša za 50 minut.

Sonce stopi v znamenje Leva 22. julija ob 15. uri.

Lunine mene: zadnji krajec 6. ob 12.36, mlaj 13. ob 22.53, prvi krajec 22. ob 03.14, ščip 29. ob 04.25.

J. M. Schmidt: Sv. Janez Krstnik krščuje Jezusa (Velesovo, stranski oltar)

AVGUST VELIKI SRPAN

1	Ponedeljek	Alfonz M. Ligvorij, škof, c. u. (3) • Makabejski bratje
2	Torek	Evzebij iz Vercellija, škof (4) • Štefan, papež
3	Sreda	• Lidija makedon. žena; Avguštin Kazotić, zagr. škof
4	Četrtek	Janez M. Vianney, duh. (3) • Perpetua, žena
5	Petek	Posvetitev bazilike Marije Snežne (4) • Ožbalt, kralj
6	Sobota	Jezusova spreminitev na gori (2) • Pastor, muč.
7	Nedelja	19. NAVADNA (2) • Kajetan, duhovnik Jaz sem kruh življenja (Jn 6, 41–51)
8	Ponedeljek	Dominik (Nedeljko), red. ust. (3) • Cirijak in tov.
9	Torek	• Peter Faber, redovnik; Roman, mučenec
10	Sreda	Lovrenc, diakon, muč. (2) • Asterija (Zvezdana), muč.
11	Četrtek	Klara (Jasna), devica (3) • Tiburcij in Suzana, muč.
12	Petek	• Evplij, mučenec; Inocenc XI., papež
13	Sobota	Poncijan, papež in Hipolit, duhovnik, mučenca (4) •
14	Nedelja	20. NAVADNA (2) • Maksimilijan Kolbe, mučenec Moje telo je res jed (Jn 6, 51–58)
15	Ponedeljek	MARIJINO VNEBOVZETJE (1) • Tarzicij, mučenec
16	Torek	Rok, spokornik; Štefan Ogrski, kralj (4) •
17	Sreda	• Hijacint Poljski, redovnik; Liberat (Svobodan), op., m.
18	Četrtek	• Helena (Jelka, Alenka), cesarica; Agapit iz Preneste
19	Petek	Janez Eudes, red. ustan. (4) • Ludvik Toulouški, škof
20	Sobota	Bernard, opat. c. u. (3) • Samuel (Samo), prerok
21	Nedelja	21. NAVADNA (2) • Baldvin, škof Gospod, h komu pojdemo; (Jn 6, 60–69)
22	Ponedeljek	Devica Marija, Kraljica (3) • Sigfrid (Zmago), škof
23	Torek	Roza iz Lime, devica (4) • Filip Benizi, redovnik
24	Sreda	Jernej, apostol (2) • Emilija de Vialar, redovnica
25	Četrtek	Ludvik IX. Francoski, kralj; Jožef Kalasanc, red. (4) •
26	Petek	• Ivana Elizabeta Bichier, red. ust.; Rufin, škof
27	Sobota	Monika, mati sv. Avguština (3) • Cezarij, škof
28	Nedelja	22. NAVADNA (2) • Avguštin, škof, cerkv. uč. Jezus obsoja farizejska izročila (Mr 7, 1–23)
29	Ponedeljek	Mučeništvo Janeza Krstnika (3) • Sabina, mučenka
30	Torek	• Feliks (Srečko) in Adavkt, muč., Gaudencija, muč.
31	Sreda	Rajmund (Rajko) Nonat, redovnik; Pavlin, škof

	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	04.45	04.51	04.57	05.03	05.10	05.15	05.21
Zahod sonca	19.32	19.24	19.17	19.08	19.01	18.51	18.42
Dolžina dneva	14.47	14.33	14.20	14.05	13.51	13.36	13.21

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 26 minut.

Sonce stopi v znamenje Device 22. avgusta ob 22. uri.

Lunine mene: zadnji krajec 4. ob 19.22, mlaj 12. ob 13.31, prvi krajec 20. ob 16.51, ščip 27. ob 11.56.

Lined writing area on the left side of the page.

Blank writing area at the bottom of the page.

SEPTEMBER KIMOVEC

1 Četrtek	• Egidij (Tilen), opat; Verena, devica
2 Petek	• Maksima, mučenka; Kastor, škof
3 Sobota	Gregor Vel., papež (3) • Mansvet, devica
4 Nedelja	23. NAVADNA (2) • ANGELSKA; Rozalija, devica Jezus ozdravi gluhonemega (Mr 7, 31–37)
5 Ponedeljek	• Lovrenc Giustiniani, škof; Viktorin, škof, mučenec
6 Torek	Petronij, škof; Favst, Makarij in tov., mučenci
7 Sreda	• Marko Križevčan in tov., muč.; Regina, dev., muč.
8 Četrtek	Marijino rojstvo (2) • Hadrijan, mučenec
9 Petek	• Peter Klaver, redovnik; Dorotej in Gorgonij, mučenca
10 Sobota	• Nikolaj Tolentinski, spokornik; Otokar, redovnik
11 Nedelja	24. NAVADNA (2) • Ertruda (Erna), devica Petrova izpoved o Jezusu (Mr 8, 27–35)
12 Ponedeljek	• Gvido iz Anderlechta, spok., Tacijan (Tihomil),
13 Torek	Janez Zlatousti, škof, c. u. (3) • Mavrilij, škof
14 Sreda	Povišanje sv. Križa (2) • Notburga, devica
15 Četrtek	Žalostna Mati božja (Dolores) (3) • Melita, mučenka
16 Petek	Kornelij, pap. in Ciprijan, šk., muč. (3) • Ljudmila, kneg.
17 Sobota	Kvatre; Robert Bellarmino, škof, šk., c. u. (4) • Lambert, šk., m.
18 Nedelja	25. NAVADNA (2) • Irena in Zofija, mučenki Jezus opominja k ponižnosti (Mr 9, 30–37)
19 Ponedeljek	Januarij, škof, muč. (4) • Emilija de Rodat, red.
20 Torek	Korejski mučenci (3) • Kandida (Svetlana), mučenka
21 Sreda	Matej (Matevž), apostol in evang. (2) • Jona, prerok
22 Četrtek	• Tomaž Villanovski, škof; Mavricij in tov., mučenci
23 Petek	• Paternij (Domogoj), škof, mučenec; Lin, papež
24 Sobota	• Marija Devica, rešiteljica jetnikov; Gerard, škof
25 Nedelja	26. NAVADNA (2) • Avrelija (Zlata), devica Jezus svari pred pohujšanjem (Mr 9, 38–48) Vrnitev na sončni čas
26 Ponedeljek	Kozma in Damijan, mučenca (4) • Nil, opat
27 Torek	Vincenc Pavelski, duh. (3) • Hiltruda, devica
28 Sreda	Venčeslav (Vaclav), muč. (4) • Lioba (Ljuba), devica
29 Četrtek	Mihael, Gabrijel in Rafael, nadangeli (2) •
30 Petek	Hieronim, duhovnik, c. u. (3) • Zofija, spokornica

	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod sonca	05.22	05.29	05.34	05.41	05.48	05.55
Zahod sonca	18.40	18.31	18.21	18.11	18.01	17.52
Dolžina dneva	13.18	13.02	12.47	12.30	12.13	11.57

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 34 minut.

Sonce stopi v znamenje Tehtnice 22. septembra ob 20. uri (začetek jeseni).

Lunine mene: zadnji krajec 3. ob 04.50, mlaj 11. ob 05.49, prvi krajec 19. ob 04.18, ščip 25. ob 20.07.

J. M. Schmidt: Sv. Dominik (Velesovo, stranski oltar)

OKTOBER *VINOTOK*

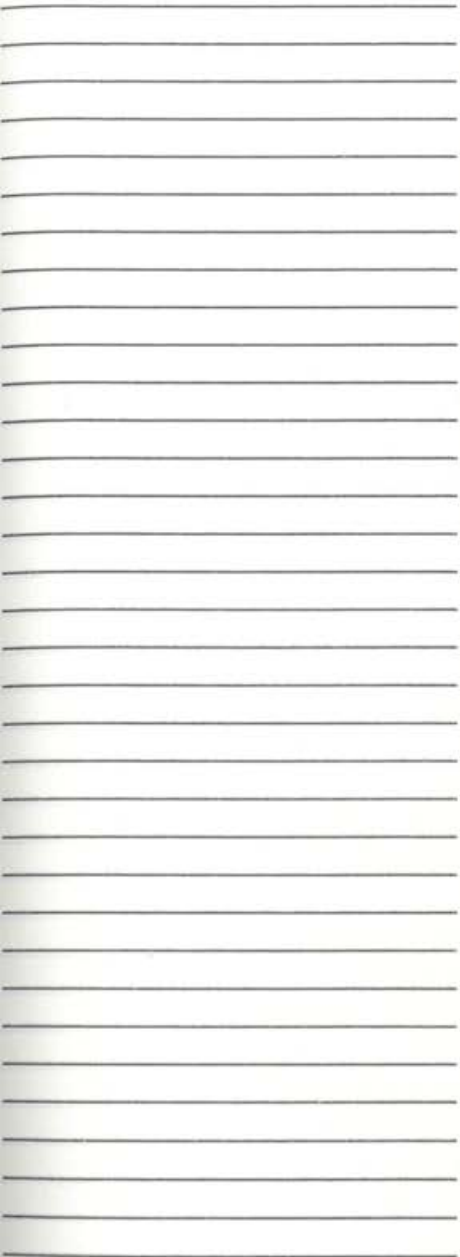
1 Sobota	Terezija Deteta Jezusa, dev. (3) • Remigij, škof
2 Nedelja	27. NAVADNA (2) ROŽNOVENSKA; Angeli varuhi Sveti zakon je nerazvezljiv (Mr 10, 2–15)
3 Ponedeljek	• Evald, mučenec; Kandid (Žarko), mučenec
4 Torek	Frančišek Asiški, redov. ustanov. (3) • Petronij, škof
5 Sreda	• Marcelin, škof; Flavija, mučenka
6 Četrtek	Bruno, redovni ustanovitelj (4) • Renato, škof
7 Petek	Rožnovenska Mati božja (3) • Marko I., papež
8 Sobota	• Demetrij, mučenec; Pelagija, spokornica
9 Nedelja	28. NAVADNA (2) • Dioniz, škof in tov., mučenci Jezus o nevarnosti bogastva (Mr 10, 17–30)
10 Ponedeljek	• Frančišek Borgia, redovnik; Hugolin, mučenec
11 Torek	• Emilijan (Milan, Milko), škof; Aleksander Sauli, škof
12 Sreda	Maksimilijan Celjski, škof (4) • Serafin, redovnik
13 Četrtek	• Edvard, kralj; Koloman, mučenec
14 Petek	Kalist I., papež, muč. (4) • Gavdencij (Veselko), šk. m.
15 Sobota	Terezija (Zinka) Velika, dev., c. u. (3) • Avrelija, devica
16 Nedelja	29. NAVADNA (2) • Hedvika, redovnica Jezus o lastnosti apostolov (Mr 10, 35–45)
17 Ponedeljek	Ignacij Antiohijski, škof, mučenec (3) • Viktor, škof
18 Torek	Luka, evangelist (2) • Julijan, mučenec
19 Sreda	Izak Jogues in kanadski mučenci; Pavel od Križa (4) •
20 Četrtek	Irena (Miroslava), mučenka; Vendelin, opat
21 Petek	• Uršula, devica, mučenka; Hilarion, opat
22 Sobota	• Marija Saloma, svetopis. žena; Bertila Boscardin, red.
23 Nedelja	30. NAVADNA (2) MISIJONSKA • Janez Kapistran, d. Jezus ozdravi slepega (Mr 10, 46–52)
24 Ponedeljek	Anton M. Claret, škof (4) • Feliks, škof, mučenec
25 Torek	• Krizant in Darija, muč.; Krišpin in Krišpinijan, muč.
26 Sreda	• Lucijan, mučenec; Amand iz Strasbourga, šk.
27 Četrtek	• Vincenc in Sabina, mučenca; Frumencij, škof
28 Petek	• Simon in Juda Tadej, apostola (2) • Cirila, mučenka
29 Sobota	• Narcis, škof; Ermelinda Brabantska, devica
30 Nedelja	31. NAVADNA (2), ŽEGNANJSKA (1) • Alfonz Rodr. Največja zapoved (Mr 12, 28–34)
31 Ponedeljek	• Volbenk (Bolfenk), škof; Kvintin, mučenec

	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	06.01	06.07	06.14	06.21	06.27	06.34	06.42
Zahod sonca	17.42	17.32	17.23	17.14	17.05	16.57	16.50
Dolžina dneva	11.41	11.25	11.09	10.53	10.38	10.23	10.08

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 33 minut.

Sonce stopi v znamenje Škorpiona 23. oktobra ob 05. uri

Lunine mene: zadnji krajec 2. ob 17.58, mlaj 10. ob 22.49, prvi krajec 18. ob 14.01, ščip 25. ob 05.35.

NOVEMBER LISTOPAD

1 Torek	VSI SVETI (1) • Cezarij, diakon, mučenec
2 Sreda	Spomin vseh vernih rajnih (1) • Marcijan, puščavnik
3 Četrtek	Viktorin Ptujski, šk., m.; Just, tržaški muč.; Martin Porres, šk. (4) •
4 Petek	Karel Boromejski, škof (3) • Vital in Agrikola, mučenca
5 Sobota	• Zaharija in Elizabeta, starša Janeza Krstnika; Bertila, op.
6 Nedelja	32. NAVADNA (2) ZAHVALNA • Lenart (Narte), opat Dar uboge vdove (Mr 12, 38–44)
7 Ponedeljek	• Engelbert, škof, muč.; Ernest, opat; Vilibrord, škof
8 Torek	• Bogomir, škof; Deodat (Bogdan), papež
9 Sreda	Posvetitev lateranske bazilike (2) • Teodor (Božidar)
10 Četrtek	Leon Vel., papež, c. u. (3) • Andrej Avelinski, duhovnik
11 Petek	Martin iz Toursa, škof (3) • Menas, puščavnik
12 Sobota	Jozafat Kunčević, škof, mučenec (3) • Kunibert, škof
13 Nedelja	33. NAVADNA (2) • Stanislav Kostka, redovnik Jesus napoveduje konec sveta (Mr 13, 24–32)
14 Ponedeljek	• Nikolaj Tavelić, mučenec; Lovrenc O'Toole, škof
15 Torek	Albert Veliki, škof, c. u. (4) • Leopold, knez
16 Sreda	Marjeta Škotska; Jedrt iz Helfte (4) • Otmar, opat
17 Četrtek	Elizabeta Ogrska, redovnica (3) • Evfemija in Tekla, muč.
18 Petek	Posvetitev bazilik sv. Petra in Pavla (4) • Abdija, prerok
19 Sobota	• Narsej, škof, mučenec; Barlam, mučenec
20 Nedelja	JEZUS KRISTUS KRALJ (VLADAR) VESOLJSTVA (1) • Moje kraljestvo ni od tega sveta (Jn 18, 33–37)
21 Ponedeljek	Marijino darovanje (3) • Gelazij, papež
22 Torek	Cecilija (Cilka), devica, muč. (3) • Maver, škof, muč.
23 Sreda	Klemen, papež, mučenec; Kolumban, opat (4) •
24 Četrtek	• Krizogon Oglejski, mučenec; Flora, devica, mučenca
25 Petek	• Katarina Aleksandrijska, devica, muč.; Erazem, muč.
26 Sobota	• Leonard Portomavriški, redovnik; Valerijan Oglejski, šk.
27 Nedelja	1. ADVENTNA (1) • Virgil, apostol Karantanije Opomin k čuječnosti (Lk 21, 25–28. 34–36)
28 Ponedeljek	• Jakob de Marchia, duhovnik; Eberhard, škof
29 Torek	• DAN REPUBLIKE; Saturnin, mučenec
30 Sreda	Andrej, apostol (2) • Justina, devica

	1.	6.	11.	16.	21.	26.
Vzhod sonca	06.43	06.50	06.57	07.04	07.11	07.18
Zahod sonca	16.48	16.41	16.35	16.29	16.24	16.20
Dolžina dneva	10.05	09.51	09.38	09.25	09.13	09.02

Do konca meseca se dan skrajša za 1 uro in 10 minut.

Sonce stopi v znamenje Strelca 22. novembra ob 03. uri.

Lunine mene: zadnji krajec 1. ob 11.11, mlaj 9. ob 15.20, prvi krajec 16. ob 22.35, ščip 23. ob 16.53.

J. M. Schmidt: Kamnanje sv. Štefana (Velesovo, stranski oltar)

DECEMBER GRUDEN

1 Četrtek	• Eligij, škof; Natalija (Božena), spokornica
2 Petek	• Bibijana (Vivijana, Živka), mučenka; Blanka, spok.
3 Sobota	Frančišek Ksaver, duhovnik (3) • Kasijan, mučenec
4 Nedelja	2. ADVENTNA (1) • Barbara, devica, mučenka Janez Krstnik pripravlja Jezusu pot (Lk 3, 1–6)
5 Ponedeljek	• Saba (Sava), opat; Gerald iz Brage, škof
6 Torek	Nikolaj (Miklavž), škof; Apolinarij Tržaški, muč.
7 Sreda	Ambrož, škof, cerkv. uč. (3) • Agaton, mučenec
8 Četrtek	Brezmadežno spočetje Device Marije (1) •
9 Petek	• Peter Fourier, redovnik; Valerija, muč.; Abel, očak
10 Sobota	• Melkijad, papež, mučenec; Judita, svetopisemska žena
11 Nedelja	3. ADVENTNA (1) • Damaz I., papež Janez Krstnik pričuje o Kristusu (Lk 3, 10–18)
12 Ponedeljek	Ivana Frančiška Šantalska, red. (4) • Amalija, mučenka
13 Torek	Lucija, devica, muč. (3) • Otilija, devica; Jošt, puščavnik
14 Sreda	Janez od Križa, c. u. (3) • Spiridion (Dušan), šk.
15 Četrtek	• Kristina (Krista), devica; Marija K. di Rosa, red. ust.
16 Petek	• Albina, devica, mučenka; Adelhajda, cesarica
17 Sobota	Kvatre • Lazar iz Betanije; Olimpija, redovna ustanovit.
18 Nedelja	4. ADVENTNA (1) • Teotim in Bazilijan, mučenca Marija obišče Elizabeto (Lk 1, 39–45)
19 Ponedeljek	• Urban V., papež; Favsta, spok.; Tea, mučenka
20 Torek	• Evgenij in Makarij, mučenca; Dominik Siloški, op.
21 Sreda	Peter Kanizij, duhovnik, c. u. (4) • Severin, škof
22 Četrtek	• Demetrij, muč.; Frančiška Cabrini, red.; Dan JLA
23 Petek	Janez Kancij, duh., c. u. (4) • Viktorija, devica, mučenka
24 Sobota	Sveti večer • Adam in Eva; Hermina (Irma), devica
25 Nedelja	BOŽIČ, GOSPODOVO ROJSTVO (1) • Anastazija, m. O Jezusovem rojstvu (Lk 2, 1–14.; Lk 2, 15–20; Jn 1, 1–18)¹
26 Ponedeljek	Štefan, prvi mučenec (2) • Zosim, papež
27 Torek	Janez Evangelist, apostol (2) • Fabiola, spokornica
28 Sreda	Nedolžni otroci, mučenci (2) • Kastor in tov., mučenci
29 Četrtek	Tomaž Becket, škof, mučenec (4) • David, kralj
30 Petek	Sv. družina (2) • Roger, škof; Evgen, škof
31 Sobota	Silvester, papež (4) • Melanija, opatinja

¹ Na Božič lahko vsak duhovnik opravi tri maše, vsaka ima svoje molitve in lasten evangelij; tukaj so navedeni vsi trije.

	1.	6.	11.	16.	21.	26.	31.
Vzhod sonca	07.24	07.29	07.34	07.38	07.41	07.43	07.44
Zahod sonca	16.18	16.17	16.17	16.18	16.19	16.23	16.27
Dolžina dneva	08.54	08.48	08.43	08.40	08.38	08.40	08.43

Do 21. decembra se dan skrajša za 16 minut, potem pa do konca meseca podaljša za 5 minut.

Sonce stopi v znamenje Kozoroga 21. decembra ob 16. uri (začetek zime).

Lunine mene: zadnji krajec 1. ob 07.49, mlaj 9. ob 06.36, prvi krajec 16. ob 06.40, ščip 23. ob 06.29, zadnji krajec 31. ob 05.56

Handwritten notes on lined paper.

Additional handwritten notes on lined paper.

Premakljivi prazniki

Ob stalnih praznikih, kot so Božič, Marijini prazniki, godovi svetnikov, ki imajo svoj stalen dan v koledarskem letu, so v cerkvenem letu še premakljivi prazniki dveh vrst. Najprej tisti, ki so vezani samo na določen dan v tednu, npr. vse nedelje pa srede, petki in sobote nekdanjih jesenskih in zimskih kvater. Od teh se sedaj posebej navaja le prva adventna nedelja med 27. novembrom in 3. decembrom.

Velika noč in od nje odvisni premakljivi prazniki pa so obenem vezani še na Lunino leto. Po določilu nicejskega cerkvenega zbora l. 325 se Gospodovo vstajenje praznuje prvo nedeljo po prvem pomladanskem ščipu: natančneje povedano – po 14. dnevu meseca, ki se začne z mlajem med vštetima 8. marcem in 5. aprilom. (V judovskem mešanem koledarju se ta mesec imenuje nisan.) Kadar je mlaj že 8. marca, je štirinajsti dan prav 21. marec, pomladno enakonočje. Zato je naša velika noč lahko najbolj zgodaj 22. marca, če je ta dan tudi nedelja. Kadar je mlaj šele 5. aprila, je prvi pomladanski ščip 18. aprila, in če je to sočasno nedelja, se velika noč praznuje 25. aprila, na najbolj pozen dan, ki je mogoč.

Ta praznik je pri Judih spomin na rešitev iz egiptovske sužnosti, kot je zapisano v 12. poglavju 2. Mojzesove knjige (Eksodus). Po njihovem štetju je bilo to leta 2448, po naše 1313 pr. Kr.; natanko pred 3300 leti!

Za tiste, ki iščejo datume premakljivih praznikov le za konec tega in začetek prihodnjega stoletja, ta uvod zadošča. V veliki tabeli zaporednih datumov naj v prvih treh stolpcih poiščejo letnico med 1980 in 2015. Zapisani sta le zadnji dve številki, saj zamenjava ni mogoča, in sta že na pravem mestu. V prestopnih letih je treba febrarske datume za pepelnico pomakniti za en dan naprej: l. 2004 je pepelnica 25. februarja. V devetem stolpcu je dan leta, z njim najdemo v spodnji tabeli prvo adventno nedeljo.

Lunino leto je za enajst dni krajše kot Sončev. Po 19 letih pridejo Lunine mene spet na iste dneve in skoro na iste ure v našem koledarskem letu. Popravek enega dne je potreben šele po več kot dvesto letih. Kje se v tem 19-letnem krogu – imenujemo ga metonski cikel po Grku Metonu – katero leto nahaja, nam pove **zlato število**. To je za eno večje kot ostanek po delitvi letnice z 19. S tem številom lahko za vsako obdobje izračunamo tako imenovano **epakto**, »starost« Lune na dan novega leta, in z njo določimo za celo leto dneve njenih men.

Ne bomo se spuščali v računanje epakt, v tabeli bomo kar se da preprosto prikazali, kako se da velika noč določiti tudi za vsa ostala leta od nicejskega cerkvenega zbora do leta 2199.

Potrebno je le poiskati dan leta v večnem koledarju, nato pa deliti letnico z 19, da dobimo ostanek – za eno manjši od zlatega števila, tega v tabeli ne uporabljamo. Ostanek poiščemo v ustreznem obdobjem stolpcu na desni strani tabele. V isti vrsti je najbolj zgodnji mogoč datum za veliko noč v tem obdobju in za to mesto v 19-letnem krogu. Če se dan leta v vrsti ujema z dnevom leta, ki smo ga prej določili v večnem koledarju, je v njej tudi končni odgovor. Če se ne, gremo od nje navzdol do **prvega** ustreznega dneva leta in tu najdemo odgovor.

Vzemimo za primer leto 1453. V večnem koledarju najdemo dan leta: ponedeljek. Deljenje z 19 da ostanek 9. V zadnjem stolpcu obdobja na desni strani tabele stoji 9 v sedmi vrsti in v njej je dan leta petek, štiri vrste niže pa ponedeljek s prvim aprilom kot datumom za veliko noč.

Marsikoga bo zanimalo, zakaj pravoslavna cerkev pri nas velike noči skoro nikoli ne praznuje isto nedeljo. Še vedno namreč uporabljajo julijanski koledar in njihov 21. marec – naš 3. april – je za njih začetek pomladi! Za leto 1986 je bil julijanski dan leta torek, v zadnjem stolpcu stoji 10 v vrsti nedelje in torek pod njo določa veliko noč 21. aprila, po gregorijansko 4. maja, pet tednov po naši veliki noči 30. marca!

Računamo torej kot pred letom 1582. Dobljenemu julijanskemu datumu moramo seveda dodati deset, enajst, dvanajst ali trinajst dni, da dobimo gregorijanskega, pač po tem, za katero stoletje po reformi koledarja gre. Od leta 1900 do 2099 je to trinajst dni.

Judje začno s praznovanjem svoje velike noči vedno na dan 14. nisana, ki je en dan pred našim najbolj zgodnjim mogočim datumom za veliko noč, in torej ni vezan na določen dan v tednu. L. 1987 je bil to ponedeljek, dne 13. aprila. Začetek praznovanja imenujemo Erev Pesah.

Nazadnje se bomo seveda vprašali, katero leto je bilo leto Kristusovega trpljenja in vstajanja, naša prva velika noč. Žal na to še ni končnega odgovora. Zgodovinarji navajajo za Kristusovo rojstvo letnice pred začetkom našega štetja, najpogosteje l. 749 po ustanovitvi Rima, po naše l. 5 pr. Kr., za leto smrti in vstajanja pa l. 29 ali 30. Lahko samo upamo, da bo nekoč tudi to veliko vprašanje zgodovine rešeno.

Janko Držičnik

Zaporedje datumov premakljivih praznikov za leto 1980 – 2015

Ustrezni dnevi leta in za štiri obdobja izračunana mesta v 19-letnem krogu

1980 – 2015			PEPELNICA	VEL. NOČ	VNEBOHOD	BINKOŠTI	TELOVO	DAN LETA	Ostanek po deljenju letnice z 19				
			4/2	22/3	30/4	10/5	21/5	če	13	2	15		
	08		5	23	1/5	11	22	sr	13	2	4		
			6	24	2	12	23	to	2	10			
			7	25	3	13	24	po		10	12		
89			8	26	4	14	25	ne	10		18	1	
	05		9	27	5	15	26	so		18	7		
			10	28	6	16	27	pe	18	7	9		
			11	29	7	17	28	če	7		15		
86	97		12	30	8	18	29	sr		15	4	17	
91	02	13	13	31	9	19	30	to	15	4	6		
			14	1/4	10	20	31	po	4		12		
			15	2	11	21	1/6	ne		12	1	14	
83	88	94	16	3	12	22	2	so	12	1	3		
	99	10	17	4	13	23	3	pe	1		9		
		15	18	5	14	24	4	če		9		11	
80			19	6	15	25	5	sr	9		17	0	
85	96		20	7	16	26	6	to		17	6		
	07	12	21	8	17	27	7	po	17	6	8		
			22	9	18	28	8	ne	6		14		
			23	10	19	29	9	so		14	3	16	
82	93	04	24	11	20	30	10	pe	14	3	5		
		98	25	12	21	31	11	če	3		11		
			26	13	22	1/6	12	sr		11	0	13	
			27	14	23	2	13	to	11	0	2		
	90	01	28	15	24	3	14	po	0		8		
	95	06	1/3	16	25	4	15	ne		8		10	
			2	17	26	5	16	so	8		16		
			3	18	27	6	17	pe	16	16	5	18	
81	87	92	4	19	28	7	18	če	5	5	13	7	
	03	14	5	20	29	8	19	sr					
			6	21	30	9	20	to					
84			7	22	31	10	21	po	2199	1899	1699	1582 (jul.)	
		00	8	23	1/6	11	22	ne	1900 –	1700 –	1583 –	325 –	
		11	9	24	2	12	23	so					
			10	25	3	13	24	pe					

PRVA ADVENTNA NEDELJA IN DAN LETA

Dan leta	so	pe	če	sr	to	po	ne
1 adv. n.	27	28	29	30	1	2	3
	nov.				dec.		

Prestopno leto 1988

ima 366 dni, začne se s petkom in konča s soboto.

Premakljivi prazniki:

Pepelnica	17. februar
Velika noč	3. april
Vnebovhod	12. maj
Binkošti	22. maj
Sv. Rešnje Telo	2. junij
Prva adventna nedelja	27. november

Zlato število	XIII
Sončni krog	9
Epakta	11
Nedeljska črka	C, B
Rimsko število	11
Letni vladar	Mars

Začetek letnih časov:

Začetek pomladi:	Dne 20. marca ob 10 ^h 39 ^m ; Sonce stopi v znamenje Oвна (pomladansko enakonočje).
Začetek poletja:	Dne 21. junija ob 04 ^h 57 ^m ; Sonce na Rakovem obratniku.
Začetek jeseni:	Dne 22. septembra ob 20 ^h 29 ^m ; Sonce stopi v znamenje Tehtnice (jesensko enakonočje).
Začetek zime:	Dne 21. decembra ob 16 ^h 28 ^m ; Sonce na Kozorogovem obratniku.

Mrki

V letu 1988 so štirje mrki, dva Lunina in dva Sončeva mrka.

1. **Dne 3. marca je delni Lunin mrk.** Viden je iz vzhodnega dela Evrope in Afrike, iz Azije, Avstralije in Nove Zelandije, na Indijskem oceanu in na zahodnem delu Tihega oceana. Pri nas mrk ni viden.

2. **Dne 18. marca je popolni Sončev mrk,** ki je viden v ozkem pasu, ki se začne na Indijskem oceanu, teče čez Indonezijo, Tihi ocean in se konča ob Aljaski. Kot delni mrk je viden iz Azije, severozahodnega dela Avstralije, iz Aljasko, na Indijskem oceanu in na Tihem oceanu. Pri nas mrk ni viden.

3. **Dne 27. avgusta je delni Lunin mrk.** Viden je iz vzhodnega dela Azije, iz Severne Amerike, iz jugozahodnega dela Južne Amerike, iz Avstralije, Nove Zelandije in na Tihem oceanu. Pri nas mrk ni viden.

4. **Dne 11. septembra je kolobarjasti Sončev mrk,** ki je viden v ozkem pasu, ki se začne ob vzhodni obali Afrike in teče čez Indijski ocean. Kot delni mrk je viden iz vzhodne Afrike, južnega dela Azije, iz Avstralije, na Indijskem in na Tihem oceanu. Pri nas mrk ni viden.

Vidnost planetov

Merkur je na nebu vedno blizu Sonca in se od njega lahko oddalji le največ za 10 do 28 stopinj. Pot Merkura okoli Sonca je namreč dokaj ploščena elipsa in je največja navidezna oddaljenost od Sonca odvisna od Merkurjeve trenutne lege na tiru in od istočasne lege Zemlje. Merkur lahko opazujemo samo zvečer nad zahodnim delom obzorja po Sončevem zahodu ali jutraj na vzhodnem nebu pred Sončevim vzhodom.

Na večernem nebu bo letos viden ob datumih okoli 26. I., 19. V. in 15. IX., na jutranjem nebu bo viden ob datumih okoli 8. III., 6. VII. in 26. X.

Merkur sreča Luno 20. I., 16. III., 17. V., 12. VII. in 13. IX., Neptun sreča 20. XII.

Venera je od začetka leta do junija Večernica. Sredi januarja zaide ob 19^h40^m, sredi februarja ob 21^h, sredi marca ob 22^h10^m. Dne 3. IV. je v največji navidezni razdalji 46 stopinj vzhodno od Sonca in zahaja ob 22^h50m. Potem se navidežno približuje Soncu. Dne 6. V. doseže največji navidezni sij /-4,2^m/. V juniju ni vidna, ker pride 13. VI. v spodnjo konjunkcijo s Soncem, to je v lego, ko je Venera med Soncem in Zemljo. V juliju se pojavi na jutranjem nebu. Največji navidezni sij /-4,2^m/ spet doseže 19. VII. Tedaj jo vidimo kot Danico nad vzhodnim delom obzorja. Vzide ob 2^h. Dne 22. VIII. je v največji navidezni razdalji 46 stopinj zahodno od Sonca in vzide ob 1^h25^m. Potem se spet navidežno približuje Soncu: sredi septembra vzide ob 1^h50^m, sredi oktobra ob 2^h45^m, sredi novembra ob 4^h in sredi decembra ob 5^h15^m.

Venera sreča Luno 21. I., 20. II., 21. III., 20. IV., 18. V., 6. IX., 7. X., 6. XII. in 7. XII., Jupiter sreča 6. III.

Mars je v začetku leta viden v zgodnjih jutranjih urah v ozvezdju Tehtnice. Postopoma vzhaja vedno bolj zgodaj: sredi februarja ob 3^h45^m, ob koncu marca ob 2^h50^m, sredi junija kmalu po polnoči. Giblje se napredno do zastoja 26. VIII., ko spremeni smer svojega navideznega gibanja v obratno. Tedaj vzide ob 20^h30^m. V septembru in oktobru je viden praktično vso noč, ker je 28. IX. v opoziciji s Soncem. Dne 22. IX. se približa Zemlji na 58,8 milijonov kilometrov. Po zastoju 30. X. se giblje spet napredno. Sredi novembra zaide ob 2^h35^m, sredi decembra ob 1^h35^m.

Mars sreča Luno 15. I., 13. II., 13. III., 10. IV., 9. V., 6. VI., 5. VII., 2. VIII., 26. IX., 23. X., 19. XI. in 17. XII., Saturn sreča 23. II., Uran 22. II. in Neptun 7. III.

Herschlov ključ

Učenjaki sicer ne morejo dokazati, da Luna vpliva na vreme – podobno kakor vpliva na morsko gladino – vendar opazovanja dokazujejo, da je Herschlov vremenski ključ, ki napoveduje vreme iz Luninih sprememb, precej zanesljivi vremenski prerok, posebno če ga uporabljamo z drugimi vremeniki.

Zvezdoslovec F. J. Herschel je sestavil tabelo, ki jo podajamo spodaj. Na podlagi te tabele – vsaj približno – lahko ugotovimo vreme, če vemo, kdaj se izpremeni Luna, to je, ob kateri uri nastopi prvi krajec ☾, ščip ☽, zadnji krajec ☾ in mlaj ☽.

Herschlov ključ pravi: Če se Luna spremeni:

ob uri	bo poleti (16. 4.–15. 10.)	bo pozimi (16. 10.–15. 4.)
od 24. do 2.	lepo	mrzlo, če ni jugozahodnik
od 2. do 4.	mrzlo in dež	sneg in vihar
od 4. do 6.	dež	sneg in vihar
od 6. do 10.	spremenljivo	dež ob severozahodniku, sneg ob vzhodniku
od 10. do 12.	veliko dežja	mrzlo in mrzel veter
od 12. do 14.	veliko dežja	sneg in dež
od 14. do 16.	spremenljivo	lepo in prijetno
od 16. do 18.	lepo	lepo
od 18. do 22.	lepo ob severu ali zahodniku, dež ob jugu ali jugozahodniku	dež in sneg ob jugu ali zahodniku
od 22. do 24.	lepo	lepo

Kratko si zapomnimo ta ključ takole:

1. Vreme bo tem zanesljiveje lepo, čim bliže polnoči se Luna spremeni.

2. Vreme bo tem bolj gotovo grdo, čim bliže poldneva se Luna spremeni.

Ako Herschlov ključ napoveduje lepo vreme za določen dan, moramo razumeti tako, da bo približno v tistih dneh lepo.

Naši dedje so zelo verjeli stoti uri po mlaju. Kakor se je vreme tedaj zastavilo, tako je redno do ščipa (polne lune) tudi trajalo. Rimljani so v svojem pregovoru to označevali kar s petim dnevom: Kakršno je po mlaju vreme peti dan, tako do ščipa (polne Lune) sleherni dan.

Jupiter je v začetku leta v ozvezdju Rib in zaide sredi januarja ob 0^h20^m, potem pa vedno prej: sredi februarja ob 22^h40^m, sredi marca ob 21^h15^m, sredi aprila okoli 20^h. V maju ni viden, ker je 2. V. v konjunkciji s Soncem. V juniju ga najdemo zjutraj na vzhodnem delu neba v ozvezdju Bika: sredi meseca vzide ob 2^h30^m. V avgustu je že vso drugo polovico noči nad obzorjem. Dne 24. IX. spremeni smer svojega navideznega gibanja v obratno. V novembru je viden vso noč, saj je 23. XI. v opoziciji s Soncem. Ob koncu leta zaide ob 4^h25^m.

Jupiter sreča Luno 25. I., 21. II., 20. III., 12. VI., 9. VII., 6. VIII. 2. IX., 30. IX., 27. X., 23. XI. in 20. XII., Venero sreča 6. III.

Saturn najdemo sredi januarja okoli 6^h nad vzhodnim obzorjem. Giblje se vse leto v ozvezdju Strelca. Po 11. IV. je smer njegovega navideznega gibanja obratna. Tedaj vzide ob 0^h30^m. Približuje se opoziciji s Soncem, ki nastopi 20. VI., zato je v juniju viden vso noč. Po zastoju 30. VIII. se giblje spet napredno. Tedaj je viden v prvi polovici noči. Sredi septembra zaide ob 22^h30^m, sredi oktobra dve uri prej, v novembru pa že v zgodnjih večernih urah. Dne 26. XII. pride v konjunkcijo s Soncem, zato v decembru ni viden.

Saturn sreča Luno 17. I., 13. II., 12. III., 8. IV., 5. V., 1. VI., 29. VI., 26. VII., 22. VIII., 19. IX., 16. X., 12. XI. in 10. XII., Mars sreča 23. II., Uran 27. VI. in 18. X.

Uran je na meji vidljivosti s prostim očesom. Vse leto se giblje v ozvezdju Strelca. Dne 4. IV. je v zastoju in je viden po 1^h. V opozicijo s Soncem pride 20. VI., tedaj je vso noč nad obzorjem. Dne 5. IX. je spet v zastoju in zaide okoli 23^h. V konjunkcijo s Soncem pride 22. XII., zato v decembru ni viden.

Uran sreča Luno 17. I., 13. II., 12. III., 8. IV., 5. V., 1. VI., 29. VI., 26. VII., 22. VIII., 19. IX., 16. X. in 12. XI., Mars sreča 22. II., Saturn 13. II., 27. VI. in 18. X.

Neptun je mogoče opazovati le z zelo močnim daljnogledom. V zastoju je 11. IV. in je tedaj viden v drugi polovici noči. V opozicijo s Soncem pride 30. VI., zato je v juniju in juliju skoraj vso noč nad obzorjem. Dne 18. IX. je spet v zastoju in je tedaj viden v prvi polovici noči. V konjunkcijo s Soncem pride 31. XII. Giblje se vse leto v ozvezdju Strelca.

Neptun sreča Luno 17. I., 14. II., 12. III., 9. IV., 6. V., 2. VI., 29. VI., 27. VII., 23. VIII., 19. IX., 17. X., 13. XI. in 10. XII., Merkur sreča 20. XII. in Mars 7. III.

Pluton, deveti najoddaljenejši znani planet, je v opoziciji s Soncem 1. V., v konjunkciji pa 4. XI. Giblje se v ozvezdju Device, ob koncu septembra pa preide v ozvezdje Tehtnice.

Venera je do junija Večernica, od julija naprej pa Danica.

Mars je v začetku leta viden zjutraj, v juliju v drugi polovici noči, septembra vso noč, ob koncu leta vso prvo polovico noči.

Jupiter je v začetku leta viden v prvi polovici noči, v maju ni viden, v juniju je viden zjutraj, v avgustu vso drugo polovico noči, v novembru vso noč.

Saturn je v začetku leta viden zjutraj, ob koncu aprila vso drugo polovico noči, v juniju vso noč, v avgustu v prvi polovici noči, v decembru ni viden.

OPOMBA: Vsi navedeni časi so v srednjeevropskem času. Zato je treba tedaj, ko je pri nas v veljavi poletni čas, tj. od 27. III. do 25. IX., dodati eno uro.

Koledar za leto 1989

Januar	Februar	Marec	April	Maj	Junij
1 N Novo leto	1 S Brigita Irska	1 S Albin	1 S Hugo	1 P Jozef Delavec	1 Č Justin
2 P Bazilij	2 Č Svečnica	2 Č Neža Praška	2 N Bela n.	2 T Boris	2 P Jezusovo srce
3 T Genovefa	3 P Blaž	3 P Kunigunda	3 P Rihard	3 S Filip, Jakob	3 S Marijino Srce
4 S Angela Fol.	4 S Andrej Cors.	4 S Kazimir	4 T Izidor Sev.	4 Č Vnebohod	4 N 9. nav. Kvirin
5 Č Milena	5 N 5. nav.; Agata	5 N 4. postna	5 S Vincenc Fer.	5 P Angel	5 P Svetko
6 P Trije Kralji	6 P Ljubo	6 P Fridolin	6 Č Irenej	6 S Dominik Savio	6 T Norbert
7 S Rajmund Pen.	7 T Pust	7 T Perpetua	7 P Saturin	7 N 7. vel.; Gizela	7 S Robert
8 N Jezusov krst	8 S Pepelnica	8 S Janez od B.	8 S Valter	8 P Viktor Milan.	8 Č Medard
9 P Julijan	9 Č Apolonija	9 Č Franciška	9 N 3. v.; Valtruda	9 T Pahomij	9 P Primož
10 T Viljem	10 P Sholastika	10 P 40 muč.	10 P Apolonij	10 S Antonin	10 S Bogumil
11 S Pavin Oglej.	11 S Lurška M.B.	11 S Sofronij	11 T Stanislav	11 Č Žiga	11 N 10. nav. Barnaba
12 Č Tatjana	12 N 1. postna	12 N 5. postna	12 S Lazar Trž.	12 P Pankracij	12 P Adelhajda
13 P Veronika Mil.	13 P Katarina Ricci	13 P Kristina	13 Č Hermenegild	13 S Servacij	13 T Anton Pad.
14 S Odon iz Nov.	14 T Valentin	14 T Matilda	14 P Lidvina	14 N Binkosti	14 S Elizej
15 N 2. nav.; Mavcr	15 S Jordan	15 S Klemen Dvojak	15 S Anastazija	15 P Zofija	15 Č Vid
16 P Marcel	16 Č Julijana	16 Č Herbert	16 N 4. v.; Bernarda	16 T Janez Nep.	16 P Gvido
17 T Anton Pušč.	17 P Silvin	17 P Jedrt	17 P Rudolf	17 S Jošt	17 S Adolf
18 S Suzana	18 S Flavjan	18 S Edvard	18 T Eleoterij	18 Č Erik	18 N 11. nav.; Marcel
19 Č Knut	19 N 2. postna	19 N Cvetna ned.	19 S Leon	19 P Peter Celestin	19 P Romuald
20 P Boštjan	20 P Sadot	20 P Klavdija	20 Č Hilda	20 S Bernardin	20 T Silverij
21 S Neža	21 T Irena	21 T Nikolaj F.	21 P Anzelm	21 N Sv. Trojica	21 S Alojz
22 N 3. nav.; Vinko	22 S Marjeta K.	22 S Lea	22 S Leonid	22 P Renata	22 Č Ahac
23 P Ildefonz	23 Č Polikarp	23 Č Vel. četrtek	23 N 5. v.; Jurij	23 T Željko	23 P Zeno
24 T Francišek Sal.	24 P Sergej	24 P Vel. petek	24 P Fidel	24 S Marija Pomočn.	24 S Janez Krst.
25 S Pavlova spr.	25 S Taras	25 S Vel. sobota	25 T Marko	25 Č Telovo	25 N 12. nav.; Viljem
26 Č Timotej, Tit	26 N 3. postna	26 N Velika noč	26 S Pashazij	26 P Filip Neri	26 P Vigilij
27 P Angela Mer.	27 P Gabrijel ŽMB	27 P Vel. poned.	27 Č Ustan. OF	27 S Avgustin Cant.	27 T Ladislav
28 S Tomaž Akv.	28 T Roman	28 T Bojan	28 P Vital	28 N 8. nav.; German	28 S Irenej
29 N 4. nav.; Valerij		29 S Bertold	29 S Katarina Sien.	29 P Maksim. Emon.	29 Č Peter, Pavel
30 P Martina		30 Č Amadej	30 N 6. vel.; Pij V.	30 T Ferdinand	30 P Prvi mučenci
31 T Janez Bosko		31 P Modest		31 S Mar. obisk.	

Julij	Avgust	September	Oktober	November	December
1 S Estera	1 T Alfonz Ligv.	1 P Egidij	1 N Rožnovenska	1 S Vsi sveti	1 P Natalija
2 N 13. nav.; Oton	2 S Evzebij	2 S Kastor	2 P Angeli varuhi	2 Č Verne duše	2 S Bibijana
3 P Tomaž	3 Č Lidija	3 N Angelska	3 T Evald	3 P Just	3 N 1. adventna
4 T Dan borca	4 P Janez Vianney	4 P Rozalija	4 S Francišek As.	4 S Karel	4 P Barbara
5 S Ciril in Metod	5 S Marija Snežna	5 T Lovrenc Giust.	5 Č Marcelin	5 N Zahvalna	5 T Saba
6 Č Bogomila	6 N Jezus. sprem.	6 S Petronij	6 P Bruno	6 P Lenhart	6 S Nikolaj
7 P Izaija	7 P Kajetan	7 Č Regina	7 S Marija rožnov.	7 T Engelbert	7 Č Ambrož
8 S Kilijan	8 T Dominik	8 P Mali Šmaren	8 N 27. nav. Pelagija	8 S Bogomir	8 P Brezmadežna
9 N 14. nav.; Veronika	9 S Jaroslav	9 S Peter Klaver	9 P Dioniz	9 Č Božidar	9 S Valerija
10 P Amalija	10 Č Lovrenc	10 N 13. nav.; Otokar	10 T Hugolin	10 P Leon Vel.	10 N 2. adventna
11 T Olga	11 P Klara	11 P Erna	11 S Emilijan	11 S Martin	11 P Damaz
12 S Mohor, Fortunat	12 S Inocenc IX.	12 T Gvido	12 Č Maksimilijan	12 N 32. nav.; Jozefat	12 T Ivana Sant.
13 Č Henrik	13 N 19. nav.; Radej.	13 S Jan. Zlatoust	13 P Edvard	13 P Stanislav K.	13 S Lucija
14 P Kamil	14 P Maks. Kolbe	14 Č Pov. sv. Križa	14 S Kalist	14 T Nikolaj Tav.	14 Č Dušan
15 S Vladimir	15 T Vel. šmaren	15 P Žalostna MB	15 N 18. nav.; Terezija	15 S Leopold	15 P Kristina
16 N 15. n.; Karm. MB	16 S Rok	16 S Ljudmila	16 P Hedvika	16 Č Otnar	16 S Albina
17 P Aleš	17 Č Hijacint	17 N 24. nav.; Lambert	17 T Ignacij Ant.	17 P Elizabeta	17 N 3. adventna
18 T Friderik	18 P Helena	18 P Irena	18 S Luka	18 S Roman	18 P Gacijan
19 S Arsen	19 S Boleslav	19 T Januarij	19 Č Etbin	19 N 33. nav.; Narsej	19 T Favsta
20 Č Marjeta Ant.	20 N 20. nav.; Bernard	20 S Evtahij	20 P Vendelin	20 P Edmund	20 S Evgen
21 P Danijel	21 P Pij X.	21 Č Matej	21 S Uršula	21 T Darovanje DM	21 Č Peter Kan.
22 S Dan vstaje	22 T Marija Kraljica	22 P Mavricij	22 N Misijonska	22 S Cecilija	22 P Demetrij
23 N 16. nav.; Brigita	23 S Roza iz Lime	23 S Paternij	23 P Janez Kapistr.	23 Č Klemen	23 S Viktorija
24 P Kristina	24 Č Jernej	24 N 25. nav.; Gerard	24 T Feliks	24 P Krizogon	24 N 4. adventna
25 T Jakob st.	25 P Ludvik	25 P Avrelija	25 S Krizant, Darija	25 S Katarina Al.	25 P Božič
26 S Ana, Joahim	26 S Rufin	26 T Kozma, Damijan	26 Č Lucijan	26 N Kristus Vladar	26 T Štefan
27 Č Gorazd in tov.	27 N 21. nav.; Monika	27 S Vincenc Pav.	27 P Sabina	27 P Virgil	27 S Janez Evang
28 P Viktor	28 P Avguštin	28 Č Venčeslav	28 S Simon, Juda	28 T Eberhard	28 Č Nedožni otr.
29 S Marta	29 T Muč. Jan. Krst.	29 P Mihael	29 N Zegnjska	29 S Dan republike	29 P David
30 N 17. nav.; Peter K.	30 S Feliks	30 S Hieronim	30 P Alfonz Rodr.	30 Č Andrej	30 S Rajner
31 P Ignacij Loj.	31 Č Rajmund Nonat		31 T Bolfenk		31 N Sv. Družina

Pročelje velesovske cerkve s samostanom

Koledar MD 1988

Lani me je znan poverjenik in zaslužen mohorjan javno povabil, naj ne bi koledoval le na ovitku Koledarja MD in v Književnem glasniku. Več prostora naj bi si vzel in v Finžgarjevem stilu pobesedoval o mohorski žetvi.

A ne gre tako. Vsako leto se nabere toliko zrnja, da ga je komaj moč spraviti v kašče. Nekaj člankov mora vedno počakati na prihodnje leto, nekateri celo še dalj, če so avtorji pri volji. Prostor je treba odstopiti obveznim prispevkom, pa tistim, ki jih spišejo znani in modri možje in jih mohorjani radi beró, večinoma za poduk, deloma tudi za zabavo. Spremna beseda pa bodi kratka in vsem na obeh. Kam naj ubeži, če ne na ovitek?

Opazili boste, da stojijo pod nekaterimi naslovi letos drobnejše črke. Žal ni šlo drugače, če smo hoteli uvrstiti vsaj najnujnejše. »Smo« pomeni, da je Koledar MD sad skupnih prizadevanj uredniškega odbora in sodelavcev. Priznanje in zahvala gresta torej vsem.

Na lansko vabilo, da bi se mohorjani oglasili s svojimi kritikami in željami, ni bilo obilo odziva, zato ga letos ponovim. Upam, da bo letošnji Koledar tako ugajal kot lanski, ki je v enem mesecu popolnoma pošel, da ga še za arhivske izvode komaj najdemo.

V imenu vseh, ki delamo pri Mohorjevi družbi in sodelujemo ob nastajanju njenih knjig, želim mohorjanom in vsem, ki prebirajo mohorske publikacije, vesele božične praznike in obilo dobrega v letu 1988.

Urednik

P. S.

Seveda je bil tudi ta koledniški zapis namenjen platnicam. Ker pa je našel prostor med izbranimi, ga želim končati s tole mislijo: Kakor so se že časi od Finžgarjevih dni sem na zunaj temeljito spremenili, ostajamo menda ljudje v srcih – kolikor jih še imamo, menim pa, da jih še ni uspelo povsem ugonobiti – uglašeni na iste temeljne in nežne strune, ki nas že iz davnine kličejo k preseganju, preživetju, zasebni in skupni sreči, potešnosti.

Koledar in ostale mohorske knjige skušajo odpreti oči v tej smeri, proti vetru vsakdanjega porabništva in »funkcionalnega raz-vrednotenja« človeka.

Velesovo 1238 – 1988

Redovništvo ima pri oznanjevanju in utrjevanju evangelija med slovenskim narodom izredno pomembno in nenadomestljivo vlogo. Že od prvih benediktinskih menihov, ki so prihajali s salzburškega in oglejskega ozemlja, preko razgibane dejavnosti uboštenih redov in srednjem veku, pa vse do današnjih 30 različnih redovnih skupnosti, ki delujejo na Slovenskem, so redovniki eden najpomembnejših dejavnikov pri oblikovanju duhovnosti slovenskega človeka. Cerkev na Slovenskem bi bila brez njih močno osiromašena. Prav to nas nagiba, da vedno znova črpamo tudi pri zgodovinskih koreninah, ki jih ima redovništvo pri nas.

Če odmislimo kratko dobo obstoja samostana benediktink v Krki na Koroškem (v 11. stoletju), ki ga je ustanovila sveta Hema, potem je 750-letnica ustanovitve samostana v Velesovem pomemben mejnik v zgodovini našega naroda in Cerkve pri nas. Velesovski samostan je prva ženska redovna ustanova v notranjosti slovenskega ozemlja. Njegova ustanovitev spada v dobo, ko je bila mreža prafar na Gorenjskem že popolnoma urejena. Omenjajo se: Kamnik, Vodice, Cerklje, Šenčur, Mengeš in druge. V cerkvenopravnem oziru so vse te župnije spadale v oglejski patriarhat. V tem času ga je vodil patriarh Bertold, ki je znan po izredni dušnopastirski dejavnosti. Za razliko od svojih prednikov se je pogostokrat mudil v slovenskih krajih oglejskega patriarhata ter na različne načine spremljal in pospeševal versko življenje. Tako je povezan tudi z ustanovitvijo velesovskega samostana.

Patriarh Bertold je izhajal iz stare plemiške rodbine Andeških grofov, ki nosi ime po gradu Andechs na Bavarskem. Od tam se je ta plemiška rodbina razširila s pridobitvijo posesti tudi na slovensko ozemlje. Središče njihove posesti je bilo v Kamniku, takrat najpomembnejšem mestu Gorenjske. Prek Kamnika je namreč vodila pot iz Savinjske doline čez Cerklje, Kranj, Loko, Poljansko dolino na Tolminsko in v Italijo. Andeški grofje so imeli na posestvih svoje upravitelje, nižje plemiče, ki so vodili posest gospodarjev. Tak grajski glavar v Kamniku je bil ob koncu 12. stoletja in v začetku 13. stoletja vitez Gerloh, ki je imel skupaj s svojimi sorodniki bogato posest okoli Cerkelj, Šenčurja in Velesovega. Gerloh je dal pobudo za ustanovitev samostana v Velesovem. Razlogov za to dejanje je bilo gotovo več. Čeprav je minilo že 500 let od pokristjanjenja prvih Slovencev, je bilo potrebno, tako kot v vsaki dobi zgodovine, z duhom evangelija znova prekvasiti ljudstvo, ki je še marsikje živelo v praznoverju in vraževerju. Uboštveni redovi, ki

so vzniknili v 13. stoletju, imajo pri tem pomembno vlogo.

11. decembra 1238 je tako Gerloh skupaj s svojimi sorodniki in ob podpori patriarha Bertolda ter gornjegrajskega opata Alberta ustanovil na svojem ozemlju samostan dominikank. V ta namen je podaril v bližini cerkve sv. Marjete na Trati dolino, ki se potem večkrat imenuje »vallis sancte Mariae« (dolina svete Marije). V ustanovni listini so bili določeni tudi drugi darovi. Na novi samostan je prešlo premoženje in posest cerkve sv. Marjete na Trati. Ta je bila lastniška cerkev viteza Gerlocha. Prvotno je spadala v cerkljansko prafaro, a je že od leta 1163 imela krstne in pogrebne pravice. Patriarh Bertold je novemu samostanu inkorporiral župnijo sv. Jurija v Polju (Šenčur) in kapelo sv. Tomaža v Cerkljah z vsemi dohodki in pravicami. Kasneje, leta 1353 pa je bila inkorporirana samostanu še župnija Cerklje.

Red svetega Dominika velja skupaj s frančiškani za najpomembnejše redovniško gibanje v 13. stoletju. S prepričevalnim življenjem v popolnem uboštvu in z evangeljsko pridigo skušajo frančiškani in dominikanci takratno družbo obvarovati pred grobim materializmom in pohleptom po tvarnih dobrinah. Za razliko od moške veje, ki se je posvečala pastoralni dejavnosti, so bile dominikanke in klarise usmerjene h kontemplativnemu in vzgojnemu delu. Glavno delo dominikank je bilo tako molitev in vzgoja predvsem plemiških deklet.

V novoustanovljeni samostan so prišle sestre iz Ziegelhofna pri Dunaju samo 8 let zatem, ko je bil v Ptujju ustanovljen samostan dominikancev. Nekaj let za Velesovim sta bila ustanovljena še dva samostana: l. 1245 v Studenicah in 1251 v Radljah. Z ustanovno listino so bile dominikanke v Velesovem podrejene oglejskemu patriarhu, ki jim je tudi določil naj se ravnajo po strožjih predpisih redovnega življenja. Tako se je v Velesovem začelo novo, za srednjeveške samostanske naselbine značilno in svojevrstno življenje. Nune so nosile predpisano obleko, redno opravljale molitvene ure ter se ukvarjale tudi z veziljstvom. Samostan je vodila prednica, ki je odločala o zadevah skupnosti in njej so bile ostale dolžne pokorščino. Poleg tega pa so vzgajale dekleta, ki so bila prvenstveno plemiškega rodu. Marsikatera od teh je potem tudi ostala v samostanu. Odlične plemiške družine s Kranjske, pa tudi izven nje, so sem pošiljale svoje hčere. Premoženje samostana se je večalo, s tem pa tudi njegov ugled. Tako je postalo Velesovo poleg Stične najbogatejši in najvplivnejši samostan na Kranjskem. Poleg Šenčurja in Cerkelj je spadalo pod

oblast samostana veliko cerkva, kapel in oltarjev po vsej deželi.

Kakor vso slovensko deželo in ustanove v njej sta samostan najbolj prizadela reformacija in turški vpadi. Leta 1471 so Turki pod vodstvom Izak paše prodrli na Slovensko in med drugim porušili tudi velesovski samostan, nune pa odpeljali v sužnost. Samostan je zelo prizadela tudi reformacija. Disciplina je popustila in klavzura je bila proti koncu 16. stoletja popolnoma zanemarjena. Leta 1644 so bili za izredne dušne pastirje Velesovega določeni kapucini. Pod njihovim vodstvom ni zacvetela zopet samo božja pot, ampak tudi redovniško življenje v samostanu. Zunanje znamenje duhovnega in materialnega blagostanja predstavlja izgradnja novega samostanskega poslopja in cerkve leta 1771, ki tudi danes, čeprav okrnjen, pritegne pozornost obiskovalca. Žal so vso to umetniško lepoto le malo časa uživale dominikanke.

Z odlokom cesarja Jožefa II. je bil 3. julija 1782 samostan dominikank po 544-letnem obstoju ukinjen. Jožefinizem, kakor pravimo dobi in miselnosti, ki je botrovala ukinitvi množice pomembnih samostanov v avstrijskih deželah, je prinesel v Cerkev korenite, a tudi boleče spremembe. Z novo ozemeljsko organizacijo je prišlo do večje enotnosti v Cerkvi, z ukinitvijo raznih redovnih skupnosti pa je bila osiromašena duhovna podoba verskega življenja v tistem času. Na Kranjskem je bilo takrat ukinjenih kar 14 velikih samostanov, ki so bili po mnenju zagovornikov razsvetljenih idej »za državni blagor brez koristi«. Dominikanke so v Velesovem sicer še smele ostati, vendar niso mogle sprejemati novih kandidat. Zadnja prednica velesovskega samostana Maria Agneza Plauz je umrla 1797, zadnja sestra pa leta 1834 v Škofji Loki pri uršulinkah. Tako je iz zgodovine redovništva na Slovenskem tiho izginila njena najstarejša skupnost. Dediščino, ki jo je ustvarila, pa občudujemo še danes.

Sveti Dominik je bil velik častilec Matere božje, zato so si tudi njegovi duhovni sinovi v zgodovini pridobili sloves pospeševalcev in razširjevalcev Marijinega češčenja. Tako ni nič nenavadnega, da je prav samostanska cerkev v Velesovem postala božjepotno središče za vso Gorenjsko in še druge pokrajine. Na mestu sedanjega samostana naj bi bila Marijina kapela že leta 1220. Ob posvetitvi prve samostanske cerkve, če ne že preje, pa naj bi patriarh Bertold podaril čudovit Marijin kip, ki ga verno ljudstvo časti tudi danes. Skozi stoletja se je v Velesovo stekalo verno ljudstvo od blizu in daleč, da bi ob Mariji iskalo moči in pomoči za življenje. V preteklosti je namreč med ljudmi veljal pregovor: Kdor ne more na Višarje (ker je predaleč, ali prestmo in

naporno) naj se poda k Mariji v Velesovo. Kljub razpustu samostana božja pot v Velesovo ni zamrla. Samostanska poslopja in premoženje je prišlo v last verskega sklada. V stavbo se je v času Ilirskih provinc naselila vojaška bolnica. Kasneje pa so poslopja samevala in počasi propadala. Tako je bilo potrebno porušiti desni trakt samostanskega poslopja. Leta 1858 je hotel zaustaviti propadanje samostana škof Alojzij Wolf. V poslopih naj bi napravili dom za upokojene duhovnike. Žal za to ni bilo dovolj resne volje in pripravljenosti, zato je ta njegova zamisel propadla. Leta 1880 se je v bivši samostan preselil župnik in od takrat je v njem župnišče. Pred tem je župnik stanoval v svoji hiši pri cerkvi sv. Marjete na Trati.

Visoka starost božje poti in milostnega kipa ter lepota velesovskega svetišča privablja tudi danes romarje in tako se nadaljuje Marijino češčenje, ki so ga skozi dolga stoletja v duhu svojega redovnega ustanovitelja utrjevale velesovske dominikanke. S tem pa so tudi na neki način še vedno prisotne na tem kraju.

Franc Petrič

Lebrant

(poskus etimološke razlage imena potoka)

Potoček, ki izvira na zapadni strani božjepotne cerkve in nekdanjega samostana v Velesovem, se imenuje LEBRANT. Ta mali potoček teče mimo cerkve ob cesti v smeri proti jugu čez travnike in se mu pri vasi Češnjevok pridruži potoček PLEVNİK, ki izvira na vzhodni strani nekdanjega samostana. V tej kratki razdalji oba zadržita skupno ime Lebrant, ki se mu v vasi Češnjevok pridruži Češnjevica. Od tam naprej, v smeri proti Zgornjemu Brniku, ima voda novo ime UŠICA. Le-ta pa se v Zgornjem Brniku izliva v potok Reko, ki priteče skozi Cerklje izpod Krkvaca.

Odkod ime LEBRANT? Ta hidronim je nemškega izvora in izhaja iz nemške besede LEBER-BRAND, ki pomeni jetrni metljaj, imenovan tudi jetrni črv.

Wolfov nemško-slovenski slovar ima zabeleženi še dve oznaki: sajevec (na Spodnjem Kranjskem) in ovčič (na Zgornjem Kranjskem).

In kakšno zvezo naj bi imel ta potoček s tem metljajem/sajevcem? V čisti plitvi vodi živi mali blatni polž v katerem dozori ličinka velikega metljaja, ki po dozoritvi zapusti polža in plava v vodi, se pričvrsti na rastline ter se obda z ovojnico. Takšna oblika je potem nevarna za drobnico in goved, ki jo s travo pojedjo. Zajedavec se naseli v

trebušni votlini in prevrta ovojnico jeter ter se zavleče v jetno tkivo. Tu potem uniči jetra in pri živali nastopi težka slabokrvnost in vodenica. Žival oslabi in shira.

Znano je, da napade ta metljaj vse nižinske reje ovac in zato je ovčereja v nižinah že davno zamrla.

Veliki metljaj pri prežvekovalcih prvi omenja Nizozemec Jehan de Brie v letu 1575, bolezen pa je pred njim na Nizozemskem opisal že Cosinus v letu 1326. Ličinko ali cerkarijo velikega metljaja pa je prvi odkril Müller leta 1773. Dokončno pa je bil razvoj tega razširjenega zajedavca razvozlan šele leta 1882. Isto leto sta o svojih ugotovitvah hkrati poročala Thomas v Veliki Britaniji in Leuckart v Nemčiji.

Iz urbarja velesovskega samostana iz leta 1458 se da sklepati na širši obseg ovčereje v tem kraju in okolici. Ker v urbarijalnih datjavah ni zabeležena nobena dajatev goveda in prašičev in tudi sira ne, smemo sklepati, da tovrstne živinoreje ni bilo. Omenjena je samo skuta »twohoch«, ki pa je v zvezi o kozjereje.

Nasprotno pa je mnogo dajatev v ovcah, ki so jih podložniki morali odrajtovati samostanu. Ta dajatev se v urbarju označuje z »ein frissching mit ein lamp«, tj. jagnje z ovco. Imeli so jo podložniki iz vasi Vogelj, Vokla, Stiške vasi, Senčurja, Luž, Velesovega, Cerkelj, Spodnjega Brnika, Vopovelj. Najpogosteje nastopa ta dajatev v zvezi s »Sannd Jorgn Recht«, kar pomeni, da so to odrajtovali na god sv. Jurija. Ta termin je bil tudi pri drugih zemljiških gospodih pridržan za tovrstno dajatev.

Na ovčerejo in kozjerejo nam ohranjata spomin tudi dve domači hišni imeni v vasi Adergas, in sicer »pri Bider«, kar izhaja iz nemške besede Widder in pomeni ovna. Drugo hišno ime »pri Kocobet« pa ima tudi osnovo – koc, kozzo, koza; kar lahko pomeni, da so imeli pri hiši kozla, ali da so izdelovali kozja jermena, ali pa strojili kože in izdelovali kosmate odeje. Vsekakor je, neka povezava morala biti. Poleg tega sta to dve sosedni hiši.

Če pa sledimo še imenu sajevec za ta veliki metljaj, ki ga navaja omenjeni Wolfov slovar, se nam tudi pokaže zanimiva slika. Preveril sem, kje se pojavlja priimek Sajovec, Sajevec in Sajovic in prišel do zaključka, da ima svoj izvor prav na področju nekdanje velesovske posesti.

Za vzorec sem vzel Koledarje Družbe sv. Mohorja za leto 1874, 1876, 1880 in 1903, ki vsebujejo seznam udov po krajih in farah. Priimek Sajovec se pojavlja takole:

Leto 1874: Velesovo 1, Šenčur 3, Preddvor 1, Naklo 1.

Leto 1876: Velesovo 2, Šenčur 4, Preddvor 1, Naklo 1, Predosljel 1.

Leto 1903: Velesovo 4, Lužel, Srednja vas 3, Šenčur 1, Olševik 3, Preddvor 1, Mengeš 1, Kranj 2.

Za leto 1880 pa se poleg ostalih pojavi še eden v Cerklah.

Poleg tega sem pregledal še telefonski imenik SR Slovenije za leto 1986, ki nam pokaže že nekoliko drugačno sliko, ki pa je rezultat migracije v zadnjih 100 letih, vendar v osnovi še vedno ohranja isto sliko, ki samo potrjuje postavljeno domnevo. Na Štajerskem, v Prekmurju in na Primorskem tega priimka sploh ni. Pojavi se v manjšem obsegu na Dolenjskem*, potem še na področju Vrhnike in Logatca ter Medvod, v Ljubljani je število tega priimka že večje, kar pa je seveda razumljivo zaradi selitev v mestno področje, predvsem po drugi svetovni vojni. Prav tako je več teh priimkov v Kranju, kar je tudi rezultat migracij in seveda bližine izvirne lokacije. Po drugi strani pa nam potrjuje postavljeno domnevo o izvoru priimka Sajovec dejstvo, da se le-ta ne pojavlja v višje ležečih krajih Gorenjske, kjer je bila ovčereja močno razvita in zaradi zdravih pašnih pogojev ni prišlo do znatnega pojava jetrnega metljaja.

Smemo reči, da se je ta nadloga pojavila tudi drugje, vendar ne tako očitno, da bi zapustila sledove v imenu potokov, travnikov ali še celo v priimku. Kakor je iz citiranega urbarja velesovskega samostana razvidno, sta bili v srednjem veku na tem področju ovčereja in kozjereja najbolj razširjeni (monokultura).

Da pa je ta beseda Lebrant za potoček, ki je bil vir okužbe, nemška, je vzrok v nemškem poslovanju samostana. Slovenska beseda sajevec pa kaže na slovenske podložnike.

Branko Čušin

VIRI:

Deutsch-Slovenisches Wörterbuch.

Anton Alois Wolf, Ljubljana 1860.

VELESOVO – zgodovinski in cerkveni opis iz leta 1938.

Zajedavci in zajedavske bolezni domačih živali – avtor Janez Brglez, prof. dr. dipl. veterinar, 1978.

Etimološki slovar slovenskega jezika – prof. dr. France Bezlaj, 1982.

Osební zapiski avtorja.

* Sv. Fr. Ksavenij v Sajeven (Ribnica)

Velesovska nunica

Krajevna imena v ljudski pesmi ne pomenijo vedno, da je pesem tam nastala in tudi niso dokaz, da je nastala po resničnem dogodku, čeprav pevci to večkrat s prepričanjem zatrjujejo. Lahko pa je snov péte zgodbe tako splošna, da more potovati od enega naroda k drugemu in jo povsod po svoje oblikujejo. Medtem ko pesmi z zgodovinsko natanko opredeljeno vsebino po daljšem času lahko izginejo iz spomina pevcev, ker so se tisti zgodovinski dogodki ljudem odmaknili, se pesmi o vsakdanjih človeških usodah lahko ohranjajo stoletja dolgo. Ena takih pesmi je pripovedna o dekletu, ki so jo starši dali v samostan in ki se usmrti, ko se ne more združiti s fantom, v katerega se je bila zaljubila, ko ga je videla orati na polju pred samostanom. Po vsej Sloveniji poznajo to pesem in jo radi pojo, tako da se je od srede 19. stol., ko je bila prvič zapisana, pa do danes nabralo čez 70 zapisov in zvočnih posnetkov.

Najstarejši zapis je s Koroškega. Matija Majar-Ziljski jo je slišal pri Zilji in v Rožu v 40. letih prejšnjega stoletja. Ime dekletu je Nežica, fantovo ni navedeno in samostan je samo **klošter lep**, brez določnejše krajevne oznake. Toda v varianti, ki jo je maja 1894 zapisal ljubljanski župnik v Trnovem Ivan Vrhovnik, ima samostan ime Velesovo. Pesem je Vrhovniku zapela Špela Slana iz Polhovega gradca, roj. 1831 in primožena v bližnji Dvor, slišala pa jo je od svoje matere, ki je živela približno od 1794 do 1864. To sklepamo po Vrhovnikovem zapisku, da je umrla pred kakšnimi 30. leti, **stara nad 70 let.*** Čeprav je pesem dokaj znana, ne bo odveč, če tu navedemo celotno besedilo Vrhovnikovega zapisa:

1. Stoji, stoji tam pod goro,
en kloštrček, Velesovo.
2. V njem pa biva nunc deset,
še lepših mladih je devet.
3. Med njimi je ena Uršika,
najlepši nunca klosterska.
4. Mladenč pred kloštram je oral,
je drobno detalco sejäl.
5. Pri oknu stala Uršika,
na ravno pólje gledala.
6. Na ravno pólje gledala,
zlat prstan z róke snemala.

7. Mladenč jo gleda, ostrmi,
tako ji pravi, govori:
8. »Le doli, doli, Uršika,
najlepši nunca klosterska.
9. De od tebe bom slovó jemal,
zlat prstan ti zastavo dal.«
10. Urška prosila je lepó:
»Jest grem, jest grem s kloštra domu!
11. Jest grem, jest grem s kloštra domu,
za eno urco al pa pu (= pol).
12. De od ljubga slóvo vzela bom,
ki ga vidla več ne bom.«
13. Ta velka nunca jo svari,
tako ji pravi, govori:
14. »Nikar, nikari, Uršika,
pozabi svojga dražiga!
15. Pozabi svojga dražiga,
pa ljubi samga Jezusa!
16. Tvoj ženin je pa Jezus svet,
krvavih ran on íma pet.
17. On je za tebe kri preliil,
de t je nebesa zadobil.«
18. »Iz kloštra ven me ne puste,
slovo jemät me ne puste!«
19. Zdaj prime za srebrni meč,
porine ga v srce meréc:
20. »Le teci, teci gorka kri,
iz njo pa beži, duša ti!«
21. To naj pa zgled vsim staršam bo,
ki hčerko v klošter silijo.

Zanimivo je, da se je ime velesovskega samostana ohranilo ne samo v variantah z Gorenjskega, recimo iz kamniške okolice, marveč smo dobili to pesem z zelo popolnim besedilom leta 1962 na Dolenjskem, v Češnjicah pri Cerkljah ob Krki.** Takole so jo peli fantje večglasno:

1. Stoji, stoji tam pod goro,
en kloštrček Velesovo,
vø njem prebiva nunc devet,
še lepših novih je deset.

2. /:Med njimi je pa Uršika,
najlepša nunca kloštrska.:/
3. /:Skoz okno je Urška gledala,
de vidi svojga ljubiga.:/
4. /:Pod kloštrom ljubi je orav,
da b drobno deteljco sejav:/
5. /:Ta velka nunca jo svari,
tako ji pravi, govori: /:
6. /:»Le pusti svojga ljubiga
in ljubi sámó Jezusa.«:/
7. Urška vzame srébrn nož,
zasádi si ga u sred prs.
»Oj teci, teci rdeča kri,
ker mene s kloštra ne pusti.
8. Ko sem bla stara sedem let,
ko bi me dali v klošter lep,
prej nisem vedla, kaj je ta svet,
zdaj pa vem, kako je lep.
9. Ko sem bla stara šestnajst let,
so me dali v kloštr lep.
Prej nisem vedla, kaj je ta svet,
zdaj pa vem, kako je lep.«

Kaj če se je v velesovskem samostanu nekoč res zgodilo nekaj podobnega, kot pripoveduje pesem? V Štrekljevi zbirki sta namreč objavljeni še dve besedili, eno »iz preddvorske fare«, drugo označeno le kot »kranjsko«. Nesrečna nunca je v prvem omenovana Katrica Vaštónova, v drugem Barbka Bostónova. Besedili sta kratki in vsebinsko nepopolni. Velesovski samostan ni imenovan v nobenem, toda preddvorska varianta omenja most »od Kranja pa do Šmartniga«, tj. most čez Savo pod Kranjem. Preddvorsko varianto je zapisal Matija Valjavec v 40. letih 19. stol.

Velesovski samostan je bil ustanovljen l. 1238 in je najstarejši na naših tleh, razpuščen pa je bil v času jožefinskih reform 1782. V 18. stol. so pri nas še nastajale pripovedne pesmi, tudi po resničnih dogodkih, kot se je dalo zanesljivo ugotoviti za nekatere. Morda je Velesovska nunca iz tega časa, saj je mati Špele Slana, Vrhovnikove pevke, najbrž ni sama zložila, marveč slišala od starejših vaščank. Ker je bila rojena ok. 1794 in si pesem zapomnila verjetno v otroških letih, smemo domnevati, da je pesem obstajala vsaj že na prelomu stoletja, torej kakšnih 20 let po razpustitvi samostana. Mogoče je starejša, saj se zdi, da veje iz nje samostanom nasprotno razpoložnje, tako da ne-

hote pomislimo na cerkvene razmere 16./17. stol., ko je pravost po samostanih zelo popustila. Vemo tudi, da so včasih starši odločali o usodi svojih otrok in da so recimo plemiške hčere dajali v samostan, ne glede na poklic ali želje.

Omemba velesovskega samostana v pesmi o zaljubljeni nunci najbrž ni samo naključje. Ali naj ga imamo za znamenje, da je pesem sprožil resničen dogodek iz časa, ko je bil samostan še naseljen, ali pomeni omemba samostana samo, da je pesem nastala v velesovski okolici, vsekakor najbrž že v 18. stol.? Da se je razširila po Sloveniji vse do Koroškega, ni nič nenavadnega. Zanesljiv odgovor na vprašanje o nastanku bo mogla dati šele natančna raziskava. Tu naj bo objava pesmi samo skromno vezilce Velesovu ob spominu na 750-letnico ustanovitve samostana in hkrati dokaz, da v ljudskem izročilu tudi po dveh stoletjih od ukinitve ni pozabljen.

Zmaga Kumer

* Gl. št. 274 zbirke K. Štrukelj. Slovenske narodne pesmi, 1-4. Ljubljana 1895-1923.

** Zvočni posnetek v arhivu Inštituta za slov. narodopisje ZRC SAZU, sgn. GNI M 25.137.

Veselje srca je človekovo življenje, njegova veselost mu daljša življenje (Sir, 30,22)

Ivan Napotnik: NIMFA

Marijino leto

Na praznik Gosподovega oznanjenja, 25. marca 1987, je papež Janez Pavel II. izdal svojo šesto okrožnico s pomenljivim naslovom REDEMPTORIS MATER – O ODREŠENIKOVI MATERI s podnaslovom BLAŽENA DEVICA MARIJA V ŽIVLJENJU POTUŽOČE CERKVE. V uvodu je nakazan glavni razlog za izid okrožnice o Mariji: približuje se leto 2000, ko bo ves krščanski svet obhajal spomin na Kristusovo rojstvo pred dvema tisočletjema. Prvi Kristusov prihod je zaznamovan z adventom – pričakovanjem, v katerem je bila ravno Marijina vloga nenadomestljiva. Tako naj tudi to pomembno obletnico človeštvo obhaja z Marijo in se z njo pripravlja na poglobitev svoje vere, upanja in ljubezni; ob Njej, ki je globoko doumela in živela povezanost in predanost svojemu Bogu, naj bi ljudje spoznali, kako morajo to povezanost in predanost živeti tudi sami.

Že pred izidom te okrožnice pa je papež Janez Pavel II. pri slovesni maši v cerkvi sv. Petra na novega leta dan, ko je v bogoslužnem koledarju praznik Marije, božje matere, povedal, da bomo na letošnji binškošni praznik, 7. junija začeli obhajati posebno Marijino leto in ga sklenili na veliki šmaren (15. avgusta) leta 1988.

Odgovor na papeževo razglasitev Marijinega leta dobimo v okrožnici o Svetem Duhu, ki jo je izdal za binškošni leta 1986. To okrožnico, ki je imela izredno velik odmev, je napisal na spodbudo, naj se že zdaj začnemo resno pripravljati na leto 2000, ki bo sveto leto posebne vrste, saj bo prvo sveto leto ob prehodu v tretje tisočletje. Papež je pozval Cerkev, naj v pripravi na sveto leto 2000 vztraja v molitvi skupaj z Marijo. To zedinjenje Cerkve v molitvi s Kristusovo materjo je že od začetka del skrivnosti Cerkve. Marija je navzoča v tej skrivnosti tako, kakor je navzoča v skrivnosti svojega Sina. Zadnji vatikanski vesoljni zbor pravi: »Ko Cerkev zre na Marijino skrivnostno svetost in posnema njeno ljubezen, postane tudi ona sama mati in v posnemanju Matere svojega Gospoda z močjo Svetega Duha na deviški način varuje neokrnjeno vero, trdno upanje in iskreno ljubezen.«

Te Marijine vloge in poslanstva naj bi se v pričakovanju leta 2000 še posebej zavedali in se v Svetem Duhu pripravili na ta izredni jubilej, kakor je Sveti Duh pripravil Devico iz Nazareta, v kateri se je Beseda učlovečila.

Papeževa okrožnica o Mariji poudarja, kako v zgodovino stopa zaradi Kristusa tudi njegova mati Marija. Nerazdružno je povezana z njim, ki je Odrešenik sveta. Z oznanjenjem in učlovečenjem je po Mariji stopil med nas in sprejel naše zemeljsko bivanje Kristus, božji Sin. Marijo je hotel imeti za svojo mater, spremljevalko, vzgojiteljico, pričo v javnem delovanju in življenju, trpljenju in smrti, pa tudi v vstajenju in poveličanju. Kakor svojega Sina je Marija spremljala tudi življenje in rast prve krščanske skupnosti in nato Cerkev v njeni zgodovini do današnjih dni.

Ena izmed vodilnih misli okrožnice je, da je Marija ‚romarica vere‘. Cerkveni očetje radi poudarjajo, da je Marija spočela Kristusa prej v srcu, to je v veri, kakor v telesu. Besede sorodnice Elizabete: »Blagor ji, ki je

verovala« (Lk 1,45) veljajo ne samo za trenutek oznanjenja in pristanek na božje materinstvo, marveč za vsakodnevne odločitve, s katerimi je potrjevala svojo vero in kakor oča Abraham živela v »Upanju proti upanju« (Rim 4,18). Marijina ‚pot vere‘ se dopolnjuje v upanju, v katerem živi.

Marijina pot vere, upanja in ljubezni naj bi bila tudi naša pot; pot posameznika, ki v Marijini popolni odprtosti za delo milosti in predanosti božjemu načrtu spozna svojo pot vere, upanja in ljubezni. Na tej poti ima Marijo za zgled, priprošnjico in srednico, da bo lahko vztrajal do konca.

To naj bi bila pot naših družin in skupnosti ter vernih Slovencev. To je tudi pot Cerkve in njenih občestev, v katerih mora biti Kristus danes učlovečen, da bo učlovečen tudi v vsem človeštvu, ki hrepeni po ljubezni in razumevanju, miru in pravičnosti. V negotovih časih, ko pogled v prihodnost nevarno niha med obupom in upanjem, je prav Marijino materinsko posredovanje za verujočega kristjina zagotovilo, da Bog skrbi za svoje stvari.

Marijino leto naj bo ponovni klic k prenovi in poglobitvi. Božja beseda in po njej razodeta božja volja se morata tudi danes po nas učlovečiti. Ob pozitivni in notranji poglobitvi nekaterih molitev, kot so Zdrava Marija, rožni venec, Angel Gospodov, Lavretanske litanije i. p., naj bi se tudi vsak dan spominjali ne le zgodovinskih trenutkov, marveč naj bi spoznali vedno božjo navzočnost in živeli v zavesti, da smo odrešeni. V cerkvah in kapelah, posebej pa v naših domovih, naj Marijina podoba dobi svoje mesto, zlasti pa odmev v vsakdanjem življenju. Romanja naj bodo res znamenja našega zemeljskega potovanja v duhu vere k tistemu cilju, ki edini osrečuje. S posebnim zaupanjem se v tem Marijinem letu obračamo k naši veliki priprošnjici: Marija, dobrotno nam ohrani dom in rod! Marijino leto je papež Janez Pavel II. slovesno začel na binškošno soboto 6. junija s polnočno mašo na Trgu sv. Petra v Rimu. Na Slovenskem so to soboto zvečer ob avemariji slovesno zazvonili zvonovi po vseh naših župnijskih cerkvah in, kolikor je bilo mogoče, tudi po podružnicah. Slovesnosti ob začetku Marijinega leta je neposredno prenašala svetovna televizijska mreža, da jih je lahko spremljala najmanj milijarda vernikov z vseh petih celin.

Mogočne je vrgel s prestola in nizke povišal. Lačne je napolnil z dobrotami in bogate je odpustil prazne. (Lk, 1,52–53)

Dr. France Perko

Novi beograjski nadškof in metropolit

Lani tik pred božičem, 19. decembra 1986, nas je nenadoma razveselila novica, da je sveti oče Janez Pavel II. za novega beograjskega nadškofa imenoval ljubljanskega teološkega profesorja dr. Franca Perka. Ker je tri dni prej sveti oče ustanovil tudi beograjsko metropolijo s sufraganskima škofijama Subotico in na novo ustanovljeno škofijo v Zrenjaninu, je bil dr. Perko istočasno imenovan tudi za prvega beograjskega metropolita.

In tako se je zgodilo, da je Ljubljana že tretjič v 50 letih dala Beogradu katoliškega nadškofa. Leta 1936 je bil za beograjskega nadškofa imenovan ljubljanski teološki profesor dr. Josip Ujčić, ki je bil sicer istrski Hrvat iz Starega Pazina, a se je v Ljubljani tako udomačil, da mnogi kar niso mogli verjeti, da ni slovenskega rodu. Potem smo spomladi leta 1980 dobili za beograjskega nadškofa našega rojaka msgr. Alojzija Turka, ki je sicer vse življenje deloval v škofijah Skopje in Beograd, a je naše gore list, doma v Prečni pri Novem mestu in se je šolal v Novem mestu in Ljubljani. In »v tretje gre rado«. Tako je bil natančno 50 let za Ujčićem imenovan dr. Perko. Njegovega imenovanja so se mnogi razveselili.

Lepo so ga sprejeli v beograjski nadškofiji, zelo so bili zadovoljni pravoslavni bratje, s katerimi je bil novi nadškof vedno prijateljsko povezan, posebno še s pravoslavno Teološko fakulteto in njenimi profesorji. Tudi bratje Hrvatje so ga lepo sprejeli, kar se je še posebej pokazalo na pomladanskem zasedanju škofovske konference. Nadškofa Perka so namreč naprosili, da je imel v zagrebski stolnici prvi dan konference ob somaševanju vseh škofov mašni nagovor, ki so ga v stolnici nagradili s spontanim ploskanjem. Manj veseli smo bili v ljubljanski nadškofiji, ker smo izgubili ne samo odličnega profesorja in večkratnega dekana Teološke fakultete, pač pa tudi člana Zbora svetovalcev, člana Duhovniškega sveta in vsestranskega delavca ter modrega svetovalca pri vsem našem pastoralnem delu. Tolažimo se s tem, da smo beograjski Cerkvi dali odličnega pastirja in obogatili tudi Jugoslovansko škofovsko konferenco z odličnim teologom.

Nadškof Perko se je rodil 19. novembra 1929 v vasi Gmajna v župniji Krka na Dolenjskem očetu Janezu in materi Jožefi Miklavčič. Mati je bila sestra rajnega izseljenskega duhovnika Antona Miklavčiča, ki je pred nekaj leti umrl v Špitalu ob Dravi. Pet razredov ljudske šole je končal na Krki. L. 1941 je prišel na škofijsko klasično gimnazijo, ki je takrat vedrila v Baragovem semeniš-

ču in pri uršulinkah. L. 1945 je prešel na državno klasično gimnazijo in maturiral leta 1949. Po maturi je stopil v ljubljansko semenišče, študiral na Teološki fakulteti v Ljubljani in bil 29. junija 1953 posvečen v duhovnika. Nato je služil vojaški rok v Beogradu. Ko je leta 1955 odslužil rok, ga je vojaško sodišče po čl. 118 obsodilo na pet let zopora. Tri leta je prebil v zaporu najprej v Beogradu, nato v Požarevcu, zatem v Mariboru in Ljubljani.

Ko je bil po treh letih pogojno izpuščen na svobodo, je še nadalje študiral na Teološki fakulteti in bil nastavljen za kaplana v Šenčurju. Za nekaj časa je prišel za kaplana v Trnovo v Ljubljani, nato pa v Vodice, kjer je samostojno vodil sosesko Skaručina in se v tem času ves posvetil študiju. Jeseni leta 1963 je doktoriral na Teološki fakulteti v ljubljani s temo: Filozofija in teologija sv. Cirila in Metoda. Ker je isto leto umrl njegov mentor dr. Franc Grivec, je bil že februarja 1964 poklican za predavatelja osnovnega in vzhodnega bogoslovja ter starocerkvenoslovanščine na Teološko fakulteto v Ljubljani. V letih 1965/66 in 1967/68 je obiskoval Vzhodni institut v Rimu, kjer je leta 1968 dosegel licenciat iz vzhodnega bogoslovja. Že leta 1964 se je preselil v samostan sester sv. Križa v Mali Loki pri Ihanu, kjer je ves čas do imenovanja za nadškofa opravljal službo hišnega duhovnika in duhovno oskrboval tudi okoliške prebivalce, ki so prihajali k bogoslužju v sestrsko hišno kapelo.

Leta 1971 je bil imenovan za docenta, leta 1976 pa za izrednega profesorja Teološke fakultete.

Ves čas je nadškof Perko veliko predaval in pisal. Njegova bibliografija je zelo obširna. Svoje številne članke in razprave je objavljaval v Novi poti, Družini, Blagoslovnem vestniku, Božjem kraljestvu, Srečanjih, v Gradivu CMD, Cerkvi v sedanjem svetu in Koledarju Mohorjeve družbe. Pisal je veliko o svetih bratih Cirilu in Metodu, o ekumenizmu, eklesioloških vprašanjih in tudi o vprašanjih Cerkve v naši družbi. V knjižni obliki ali vsaj kot razmnoženina so izšla naslednja dela: Eden je Gospod, predavanja za študente, Tromostovje 16/1973, disertacija z naslovom Filozofija in teologija sv. Cirila in Metoda, Nauk o Cerkvi (skripta), Verstva v Jugoslaviji, MD Celje 1978, Vzhodne Cerkve 1967, Za edinost kristjanov 1969 v zbirki Srečanja.

Osebnost nadškofa Perka je močno izstopala iz vrst duhovnikov ljubljanske in tudi sosednjih slovenskih škofij. Povsod so ga spoštovali zaradi njegove vsestranske razgledanosti, posebno v teoloških vprašanjih, zaradi njegove odprtosti in pripravljenosti za dialog. Radi so ga vabili v razne odbore, kjer naj bi iskali pota za pametno ureditev odnosov med Cerkvijo in socialistično družbo. Tudi tega dela se ni nikoli branil, če je bil prepričan, da bo s tem koristil Cerkvi in družbi. Zato je bila njegova beseda povsod upoštevana, čeprav je bil vedno načelno jasen in tudi nepopustljiv, kadar je šlo za resnico in poštenje.

Veseli smo bili, ko smo zvedeli, da ga je sveti oče povabil v Rim, da mu je na praznik Gospodovega razglašanja 1987 sam podelil red škofovskega posvečenja v cerkvi sv. Petra. Tja so ga spremljali tudi nadškofa Šuštar in Turk, mnogi profesorji Teološke fakultete, sorodniki in prijatelji. Ljubljana se je od njega poslovila v nedeljo, 25. januarja, ko je v stolnici opravil pontifikalno mašo. Posebno ganljivo je bilo slovo na Šmarni gori, kamor je toliko let prihajal maševat za izletnike. V nedeljo, 15. februarja, so ga slovesno ustoličili v beograjski stolnici. Poleg pronuncija, kardinala Kuharića in sosednjih škofov so bili navzoči tudi vsi trije slovenski ordinariji: Šuštar, Jenko in Kramberger. V nedeljo, 10. maja, pa je pronuncij mons. Montalvo slovesno razglasil beograjsko metropolijo v beograjski stolnici. Ob tem je imel metropolit Perko načelen govor o pomenu metropolije.

Novemu nadškofu in metropolitu, ki je bil tudi vedno prijatelj in sodelavec Mohorjeve družbe, želimo na njegovi ne lahki, a nadvse odgovorni beograjski stolici obilje božjega blagoslova.

Stanislav Lenič

Tisoč let ruskega krščanstva

Leta 988 in v naslednjih letih je dal takratni ruski vladar, kijevski knez Vladimir (978–1015), potem ko je najprej sam prejel krst, krstiti tudi ruske velikaše ter njihove družine in služabnike. Krščanska vera, ki so jo oznanjali grški in bolgarski duhovniki, je iz zunanjega sprejetja polagoma segala tudi v notranjost in pognala močne korenine. Posebno ko se je v Kijevu utrdilo domače meništvostvo in so duhovniki v slovanskem jeziku opravljali obrede v novih cerkvah, zlasti v mogočni cerkvi sv. Sofije v Kijevu, kjer se je razživel tudi književna in umetniška dejavnost.

Prav menihi so tudi v poznejših stoletjih igrali izredno pomembno vlogo pri utrjevanju ruske duhovnosti in svetosti, ki je dosegla svoj vrh v 15. in 16. stoletju. Ruski meniški »starci«, mnogi misleci, pisatelji in drugi »bogoiskatelji« so v poteze tega naroda vtisnili tako močne religiozne krščanske značilnosti, da jih doslej nobeno protiversko preganjanje ni moglo izničiti in jih po vsej verjetnosti tudi ne bo, dokler bo obstajal ruski (velikorški, ukrajinski, beloruski) narod.

Med slovanskimi narodi je prav ruski že po svoji naravi najbolj odprt za verska vprašanja, brez naravnosti k Bogu ne more živeti, nenehoma se zazira v Kristusa in sveto Bogorodico, poln je mesijanskih hotenj, doživljati želi nebesa na zemlji in jih posredovati vsemu človeštvu (tudi v prisiljenem bogotajstvu in boljšeizmu se podobnim težnjam ne more iztrgati). Za svoje verske vrednote je pripravljen vse pretrpeti, s Kristusom se daje pribijati na križ, še bolj pa je zračen z njegovim vstajenjem, ki ga najbolj zavestno doživlja za »praznik vseh praznikov«, Veliko noč. »Hristos voskrese! Vo istinu voskrese!« Nihče ne more preglušiti tega radostnega vzklika.

Tatjana Goričeva (rojena v Leningradu leta 1947), ena izmed sodobnih ruskih spreobrnjenk, živo opisuje stiske in križev pot mladih, v ateizmu vzgojenih ruskih izobražencev, ki vse bolj hrepeno po Bogu in na najrazličnejše načine najdejavajo pot do Kristusa in Cerkve. Šele tu se umirijo in doživljajo notranjo srečo in smisel življenja. Vse drugo jim je prazno, nevredno človeka. Tako se proti »nič« odločajo za »vse«, proti »smrti« za »življenje«. Odkrili so, razočarani nad marksizmom, staro rusko kulturo, lepoto ikon, globino pisateljev, kot je Dostojevski, privlačnost starih cerkvenih očetov, ruskih svetnikov, »starcev«, pristno »rusko dušo«. Zbirajo se v skupine, skupaj berejo Sveto pismo in druge duhovne knjige, razpravljajo o kulturi, zgodovini, teoloških in etičnih vprašanjih. Iščejo duhovnika kot svetovalca in spovednika, zatekajo se v cerkve in samo-

stane in prinašajo novega zagona krajevnim cerkvenim skupnostim, ki jih sestavljajo zlasti starejše, v veri utrjene ženske, »babuške«, rešiteljice ruskega krščanstva v času najhujšega preganjanja (trideseta leta 20. stol.). Kot pravoslavni verniki se ti spreobrnjenci povezujejo tudi z drugimi kristjani, katoličani, baptisti itd. Svojo vero hočejo ponesti v življenje. Biti želijo Kristusove priče v svetu, pri delu, v službi, povsod, kamor duhovnik ne sme in ne more. Radi bi se približali preprostemu ruskemu ljudstvu in skupaj z njim živeli duha blagrov, po zgledu Bogorodice in svetnikov.

Ali je vse to res znamenje nove pomladi v ruski Cerkvi? Da, je. Vendar so to le prvi vidnejši žarki in drobne klice. Dolga bo še pot do novega razživetja ruske vernosti. Toda znamenja so tu, znamenja, ki budijo upanje.

Ob tisočletnici ruskega krščanstva si želimo le, da bi se rusko izobraženstvo, mladina in ves narod mogli čimprej v polni svobodi srečevati s Kristusom, mu slediti in ga doživljati v občestvu Cerkve. Tako naj bi rusko krščanstvo, prečiščeno v ognju težkih preizkušenj, vrnilo narodu njegovo najbolj pristno notranjo moč, ga odprlo drugim Cerkvam sveta in mu omogočilo, da bo v povezanosti z vsemi narodi in religijami lahko zidal boljšo prihodnost človeštva.

Stanko Janežič

Slovenski evangeličani

Reformacija je že v prvi polovici 16. stoletja pljusnila tudi v Slovenijo in se med nekaterimi sloji kar precej utrdila. Največ zaslug za to je imel Primož Trubar (1508–1586), ki je s svojim Katekizmom (1550) in drugimi slovenskimi knjigami tudi začetnik slovenske književnosti. Poznal je vse smeri protestantskega gibanja, bil je v zvezi s številnimi voditelji in teologi reformacije, vendar se je s svojim zdravim čutom za stvarnost, zaradi svojega begunstva v nemških deželah in povezanosti z nemškimi reformatorji in ker je tudi sama Slovenija spadala pod nemško oblast, najbolj nagnil na luteranizem. Prav tako drugi slovenski reformatorji tistega časa, med njimi tudi Jurij Dalmatin, prevajalec celotnega Svetega pisma v slovensščino. Njegova Biblija (1584) je hipoma dvignila Slovence med najbolj kulturne narode sveta.

Reformacija se je dotaknila tudi slovenskih obrobnih pokrajin, bolj kot Primorske, Koroške, kjer je v nekem zaselku Ziljske doline (Zagoriče) ostala med Slovenci živa vse do nedavnega. V osrednji Sloveniji je po odločnem nastopu proti-

reformacije ali katoliške obnove protestantizem kmalu usahnil, čeprav njegov vpliv ni mogel biti povsem zatrt. Med glavnino preprostega slovenskega ljudstva pa se reformacija ni nikdar zakoreninila. Drugače je bilo v Prekmurju, kjer so bili grofje, ki so odločali o veri svojih podložnikov, deloma ali občasno tudi protestanti. Tako so vse do danes številni prekmurški Slovenci ostali luterani ali evangeličani.

1. Zgodovinski pregled

Med Slovenci v Prekmurju se je začel protestantizem utrjevati v začetku 17. stoletja in se okrepil zlasti sredi tega stoletja. Prvi seniorat, samostojna zveza cerkvenih občin, se omenja leta 1627. Sedež seniorata je bil najprej pri Gradu na Goričkem (gričevnat severni del Prekmurja), pozneje pa v Murski Soboti.

V 18. stoletju je zaradi pritiska protireformacije protestantizem v Prekmurju doživljal težke čase. Leta 1732 sta bili prekmurskim luteranom odvzeti zadnji dve cerkvi: Sv. Trojica v Gornjih Petrovcih in Sv. Benedikt v Kančevcih, izgnana pa sta bila tudi zadnja dva pastora. Naslednjih 50 let so slovenski evangeličanski verniki hodili k bogoslužju v daljni Šurd ali v Nemeščo na Madžarskem.

Prav v tem času je živel in deloval najpomembnejši evangeličanski pisatelj prekmurških slovencev, Štefan Küzmič (rojen v Strukovcih leta 1723, umrl v Šurdu leta 1779), ki je bil dalj časa pastor v Šurdu, središču evangeličanskih izseljencev iz Prekmurja. Njegovo glavno delo je izviren prevod Svetega pisma nove zaveze v prekmurščino: Nouvi zakon ali Testamentom (Halle 1771). V 18. stoletju so prevajali v prekmurščino, pisali in prirejali verske knjige tudi drugi evangeličanski pisatelji, predvsem Ferenc Temlin, Mihal Sever in Mihal Bakoš, pozneje, v 19. stoletju, pa Janoš Kardoš in Aleksander Terplan. Na katoliški strani je bil najpomembnejši prekmurški pisatelj tistih časov katoliški duhovnik Mikloš Küzmič (1737–1804), bratranec Štefana Küzmiča.

Leta 1781 je avstroogrski cesar Jožef II. izdal »tolerančni edikt«, ki je prinesel prekmurskim protestantom več svobode. Smeli so ustanavljati svoje cerkvene občine (gmajne) ter si ob zadostnem številu (100 družin, 500 članov) zidati cerkve in šole. Tako so že leta 1783 nastale cerkvene občine v Puconcih, Križevcih in v Hodošu, leta 1792 v Bodoncih, pozneje pa še tudi v drugih krajih: v Petrovcih leta 1821, v Ljubljani 1850, v Mariboru 1862 (v teh dveh mestih v glavnem za nemške luterane), v Domanjševcih 1870, v Murski Soboti 1890, v Moravcih 1893, v Lendavi 1902, v Gornih Slavecih 1918 in v Apačah ob avstrijski meji leta 1929.

Po priključitvi Prekmurja k Jugoslaviji po prvi svetovni vojni so dobili prekmurški evangeličani leta 1919 svojo drugo cerkvenoupravno enoto, ki je bila leta 1922 razglašena kot »Prekmurska evangeličanska šinorija« (seniorat), vendar je morala biti le del Nemške luteranske Cerkve v Jugoslaviji. Povsem samostojna je postala evangeličanska Cerkev v Prekmurju šele po drugi svetovni vojni. Leta 1950 je bila uzakonjena prva cerkvena ustava, druga pa leta 1977 in po njej se Cerkev uradno imenuje »Evangeličanska Cerkev augsburške veroizpovedi v Socialistični republiki Sloveniji«.

2. Današnje stanje in delovanje

Slovenska evangeličanska Cerkev šteje danes okrog 20.000 vernikov. Velika večina (okrog 17.000) jih živi v Prekmurju, drugi so raztreseni po drugih krajih domovine, nekaj pa jih je tudi v izseljenstvu (predvsem v Betlehemu v ZDA). V Cerkev je vključeno tudi manjše število Madžarov.

Cerkev je razdeljena v 13 cerkvenih občin in štiri podružnice (filiale). Pri vodstvu Cerkve sodelujejo predsedstvo (senior in inšpektor – laik, oba voljena za šest let), zbor duhovnikov, prezbitarij Cerkve (predsedstva posameznih cerkvenih občin ter senior in inšpektor) in občni zbor, najvišje cerkveno telo (prezbitarij in delegati posameznih cerkvenih občin).

Služba seniorja je deloma podobna vodstveni službi katoliškega škofa. Tako lahko senior tudi ordinira in umešča nove pastirje. Evangeličanski duhovniki – pastirji vodijo predvsem božje službe ob nedeljah in praznikih. Največkrat je to služba božje besede, kjer je vselej v ospredju pridiga – oznanjevanje evangelija. Od časa do časa je na sporedu tudi sveta večerja – evharistično bogoslužje. Pastirji učijo otroke verouk, posebno ko jih pripravljajo na konfirmacijo, nekakšno evangeličansko birmo, ki naj doraščajočo mladino (staro od 13 do 14 let) uvede v prakso krščanskega življenja. Sicer pa se ukvarjajo s splošno pastoralo (poroke, duhovna oskrba bolnikov, pogrebi itd.). K sodelovanju so v precejšni meri pritegnjeni tudi laiki, posebno pri verouku, petju in igranju ter raznih odborih in komisijah.

Sedanji senior slovenske evangeličanske Cerkve je Ludvik Novak (Murska Sobota), župnik Gornji Petrovci pa vodi edina evangeličanska duhovnica v Sloveniji Jana Kerčmar (po rodu Slovakinja). Starejši duhovniki so študirali teologijo večinoma v Nemčiji in Avstriji, mlajši pa v Bratislavi. Leta 1976 je bila v Zagrebu ustanovljena protestantska teološka fakulteta Matija Vlačić Ilirik, vendar slovenski evangeličani za zdaj z njo še niso najtesneje povezani. Bogoslužje so

prekmurški evangeličani do nedavnega opravljali v svoji domači prekmurščini, zadnji čas pa se tudi pri njih vse bolj uveljavlja knjižna slovenščina.

Od leta 1952 izdaja evangeličanska Cerkev v Sloveniji letni zbornik Evangeličanski koledar, od leta 1971 pa tudi verski mesečnik Evangeličanski list, nadaljevanje predvojnega zbornika Evangeličanski kalendari in verskega mesečnika Duševni list. Za svoje vernike je v povojnem času Cerkev izdala tudi vrsto drugih verskih tiskov, molitvenikov, veroučnih knjig, cerkvenih pesmaric, slikanic itd.

Z darovi vernikov in s podporo tujih luteranskih Cerkva so slovenski evangeličani v zadnjih desetletjih lepo obnovili skoraj vse svoje cerkve in župnišča, pozidali pa tudi kakšno novo cerkev ali kapelo. Predvsem zaradi usmeritve predvojne nemške luteranske Cerkve v Ljubljani in Mariboru pa imajo še vedno težave z dokončno ureditvijo prostorov v teh dveh mestih.

Slovenski evangeličani imajo vsako leto svoje shode in razna srečanja, povezani pa so tudi z drugimi luteranskimi Cerkvami v Jugoslaviji (vseh luteranov je v Jugoslaviji okrog 100.000), posebno z dokaj močno slovaško Cerkvijo, in z luteranskimi Cerkvami v tujini. Tudi v svojem nauku se naslanjajo na učenje teh Cerkva, na temelju Svetega pisma in augsburške veroizpovedi (iz leta 1530). Leta 1952 je postala evangeličanska Cerkev v Sloveniji članica Svetovne luteranske zveze, ki povezuje skoraj vse luteranske Cerkve sveta (od 70 milijonov luteranov je v zvezo vključenih 55 milijonov vernikov).

3. Ekumenska usmerjenost

Za evangeličansko Cerkev v Sloveniji lahko danes rečemo, da je na splošno ekumensko usmerjena, posebno v zadnjih dveh desetletjih.

K temu jo navaja že njena vključitev v Svetovno luteransko zvezo in prek nje v ekumenski svet Cerkva, to najpomembnejšo sodobno ekumensko organizacijo (vanjo je vpisanih že 310 Cerkva). S to povezanostjo je slovenska evangeličanska Cerkev vključena v razvoj na ekumenskem področju, ki je posebno v drugi polovici 20. stoletja zajel celotno krščanstvo.

V stikih z drugimi protestantskimi Cerkvami so tudi slovenski evangeličani uresničili interkomunijo, sodelovanje v svetih rečeh, z reformirano ali kalvinsko Cerkvijo, kar je zanje precejšnjega pomena, saj živi v Prekmurju tudi nekaj reformiranih kristjanov (kalvincev), ki pa so skoraj vsi Madžari (večje število kalvincev živi v Vojvodini). V dokajšnji meri sodelujejo slovenski evangeličani tudi s slovensko binkoštno Cerkvijo, ki je pred drugo svetovno vojno izšla iz njihovih vrst, z željo po večji gorečnosti.

O ekumenski usmerjenosti slovenskih evangeličanov priča tudi njihovo zanimanje za 2. vatikanski koncil in precej obširno, v glavnem odbravajoče poročanje o njem v Evangeličanskem koledarju. Ta letni evangeličanski zbornik je sploh dokaj jasno spričevalo ekumenske zavesti med slovenskimi evangeličani. Število ekumenskih člankov je v času po 2. vatikanskem koncilu naraščalo. Sčasoma so začeli v koledarju objavljati svoje prispevke tudi binkoštni avtorji (1969) in nato še katoliški (1977). Tudi Evangeličanski list (od leta 1971) ima v svojih poročilih marsikaj ekumenskega, zlasti v obliki ekumenske kronike.

Od leta 1971 evangeličanski avtorji, predvsem duhovniki, pogosto objavljajo svoje prispevke v Ekumenskem zborniku V edinosti, ki ga izdaja Slovenski ekumenski svet (od leta 1970) kot nadaljevanje lista in pozneje zbornika Kraljestvo božje. Največkrat so ti prispevki predavanja, ki so jih avtorji imeli na raznih prireditvah in ekumenskih srečanjih. Ti katoliški zborniki prihajajo tudi do evangeličanskih bralcev.

Na veliki proslavi 1100-letnice prihoda sv. Cirila in Metoda med Slovane je leta 1963 v Murski soboti na povabilo mariborskega škofa dr. Maksimilijana Držečnika govoril tudi takratni senior evangeličanske Cerkve Leopold Hari. Prav tako so v naslednjih letih evangeličani sodelovali na številnih drugih katoliških prireditvah, posebej še v Tednu krščanske edinosti v mesecu januarju. Marsikdaj so bile ekumenske prireditve v tej molitveni osmini tudi v evangeličanskih cerkvah. Nekatere bogoslužne prostore pa imata obe Cerkvi sploh skupne.

Zelo pomemben korak k medsebojnemu zblizanju kristjanov zlasti v Prekmurju predstavljajo tako imenovani »ekumenski pogovori«, ki jih vse od leta 1975 dalje pripravljajo predstavniki katoliške, evangeličanske, binkoštna in pravoslavne Cerkve v Sloveniji. Gostiteljica teh dvodnevni srečanj v mesecu juliju je izmenjaje ena izmed katoliških ali evangeličanskih župnij v Prekmurju. Le eno srečanje je gostila tudi binkoštna skupnost. Poleg predavanj in teoloških pogovorov, ki so namenjeni predvsem mladim, je na teh srečanjih na sporedu tudi ekumensko bogoslužje v različnih cerkvah, navadno ob zelo veliki udeležbi vernikov predvsem katoliške in evangeličanske Cerkve. V nekaterih evangeličanskih cerkvah je bila tako v teh letih prvič katoliška maša. Veliko pomeni tudi neposredno srečanje mladih z družinami, ki sprejmejo na stanovanje goste iz oddaljenjših krajev.

Ob tem pa je treba dodati, da so se prekmurški katoličani ali »papinci« tudi v preteklih časih na splošno dobro razumeli z evangeličani ali »luteranci« in so si oboji med seboj, posebno v stiskah,

radi pomagali ter tako pričali, kljub občasnim napetostim in sporom, za skupno vero v Kristusa in njegovo odrešenje. Tak življenjski ekumenizem je pravzaprav najpomembnejši tudi za prihodnost. O nekaterih vprašanjih, posebno o medsebojnem priznavanju, o mešanih zakonih in različnem sodelovanju v pastoralni, pa bi se morali med seboj pogovoriti predvsem duhovniki obeh Cerkva. In to v medsebojnem spoštovanju in ljubezni, s pogledi v prihodnost, ko naj bi bila uresničena po božji milosti splošna popolnejša edinost med katoliško Cerkvijo in Svetovno luteransko zvezo pa tudi drugimi Cerkvami.

Sklepna misel

Evangeličanska Cerkev v Sloveniji je razmerno majhna krščanska skupnost, ki pa je že stoletja živa in ima pravico do svojega obstoja in razvoja. Večinska katoliška Cerkev v Sloveniji naj bi ji pomagala ohranjati in razvijati dragocene vrednote izročila ter življenje v Kristusu. Obe Cerkvi naj bi v medsebojnem sodelovanju rasli v ljubezni do Boga in bližnjega ter tako prispevali svoj delež k vse večji edinosti med slovenskimi kristjani.

Stanko Janežič

Ob 25-letnici smrti nadškofa Antona Vovka

Leta 1988 bo poteklo že 25 let od smrti nadškofa Vovka in ob tej priložnosti objavljamo spomine, ki jih je o njem zapisal sedanji nadškofijski kancler in stolni kanonik v Ljubljani, msgr. Franc Vrhunc; v letih 1957–1963 je bil namreč tajnik pokojnega nadškofa in ga je doživljal prav od blizu.

Anton Vovk je bil rojen dne 19. maja 1900 v Vrbi – župnija Breznica – pri »Ribču«, v isti hiši kot pesnik dr. France Prešeren. Izhaja iz stare in najbolj preiskane družine slovenskega naroda za stoletja nazaj. Iz nje so išli imenitni možje, kot so Janez Prešeren, ljubljanski prošt in predsednik Academiae Operosorum (ob koncu 17. stoletja), dr. France Prešeren, največji slovenski pesnik, in sedaj nadškof Anton Vovk. V njegovi družini je bilo devet otrok in Anton je bil najmlajši. Tri in pol leta star je izgubil očeta, 17-leten pa še mater. Svoje mladosti se je spominjal tudi še nekaj dni pred smrtjo, ko mi je narekoval svojo duhovno oporoko:

»God sv. Petra in Pavla je bil zame najbolj srečen spominski dan življenja, saj sem bil ta dan posvečen v duhovnika. Večje milosti mi Bog ni mogel dati... Moja mladost ni poznala in uživala sedanjega načina življenja. Niti misliti nisem smel na kolo, na izlete. Moje opravilo je bilo v počitnicah trdo kmečko delo. Pod Triglavom doma, pa nikdar nisem bil v njegovem kraljestvu. Moji edini izleti v dijaških letih so bili ob nedeljah zjutraj na Brezje, vedno peš in navadno s čevlji

v rokah . . . Blagrujem Marijino kongregacijo, ki me je tako lepo varovala vso mladost in nadomeščala starše. Blažena jutra, ko so nas mlade dijake v Kranju vsak dan zbirala v farni cerkvi pri obhajilni mizi . . .»

Da je v sorodstvu s Prešernom in da ima pesniško žilico je dokazal z nekaterimi pesmimi iz mladosti: *Rojstni hiši, Ko cveto krizanteme . . .*, *Ob koncu gimnazijskih študij . . .* Pesniška žilica se mu je poznala tudi v pisani in govorni besedi. Delo in skrbni duhovnika in nato škofa mu ni dopuščalo literarnega ustvarjanja.

Srednjo šolo je obiskoval v Kranju, zadnja leta pa je bil v Zavodu sv. Stanislava v Št. Vidu nad Ljubljano, kjer je tudi leta 1918 maturiral.

Postaven in vesel fant se je odločil za duhovniško službo. Ves čas je zanj očetovsko skrbel semeniški vodja, proš in generalni vikar Ignacij Nadrah – zanimivo je tudi to, da je Vovk šel po isti duhovniški poti kot Nadrah: kaplan v Metliki, Trziču, kanonik, vodja semenišča in generalni vikar – to mu je ob neki priliki v žaljivi obliki očital neki redovnik; rekel mu je pri mizi ob birmi: »Vi ste Nadrahovo maslo!« Tega očitka Vovk ni mogel nikoli pozabiti.

V dušno-pastirski službi se je tako v Metliki, kjer je pustil 140 člansko fantovsko Marijino družbo, kot v Trziču ves dal vernikom. Ti so se ga oklenili z obema rokama, ker so v njem odkrili: resnost in prepričanost, dostojanstvo in ljubeznivost, veselost in požrtvovalnost. Ta se je še posebej pokazala med vojno, ko je kot stolni kanonik vsa vojna leta v Ljubljani skrbel za sobrate duhovnike – begunce tako z Gorenjske kot s Štajerske.

Do najvišjega duhovništva – do škofa je prišel Vovk po dušnopastirski poti kot pred njim Anton Martin Slomšek, kot Friderik Baraga, Anton Bonaventura Jeglič ali papež Pij X. – ne po učenosti, profesuri, ne po imenitnosti rodu in visokih sorodnikih, ne po vladi ali politiki – ampak po smislu za praktično delo (civilni oblastniki so mu v pogovoru radi dali epiteton: »Zviti kmečki lisjak«), po zdravem čutu za potrebe škofije, duhovnikov in vernikov.

Po značaju je bil škof Vovk bolj sangvinik kot kole-rik, imel je poteze obojnega značaja. Njegova osebnost je privlačevala zaradi prijaznosti, pozornosti, vselega značaja in dobrote do vseh potrebnih. Ni imel le srce, odprto za dušno ali telesno stisko bližnjega – ampak tudi roke. Mnogo svojega denarja je razdal zlasti duhovnikom. Po srcu je bil dober in družaben. Najbolje se je počutil v duhovniški družbi. Kadar mu je bilo najhuje – npr. ko so organi notranje uprave na meji zasegli pisno poročilo za Rim (relatio) o stanju škofije leta 1959 – se je, da bi se umiril in razvedril – odpeljal na godovanje dekana Antona Gornika v Šmartno pri Litiji.

Rad je bral leposlovne knjige, v glavnem pa le strokovno literaturo, in to nemško. Od tujih jezikov je dobro govoril le nemško, v Rimu se je s sv. očetom Janezom XXIII. pri avdienci 31. januarja 1960 in s kardinali in visokimi uradniki rimskih kongregacij pogovarjal latinsko.

Ko ga je beograjski nadškof dr. Josip Ujčić, ki je bil tudi kokonsekrator pri škofovskem posvečenju, 20. oktobra 1960 za njegovo 60. letnico promoviral za prvega častnega doktorja teologije Teološke fakultete v Ljub-

Nadškof Vovk s svojim tajnikom in šoferjem Fr. Vrhuncem ob avtomobilu, ki ga je prejel kot dar iz Amerike.

ljani, je imel v fakultetni avli (bivši Alojzijeviski kapeli) govor v klasični latinščini. Med drugim je dejal: »Pravično je, da so odlikovani tisti, ki delajo za skupno blaginjo (bonum commune)«. Zasluga škofa Vovka je namreč bila, da je Teološka fakulteta v Ljubljani mogla po vojni vzdržati kljub mnogim notranjim in zunanjim težavam in dostojno opravljati svojo nalogo. Nadškof Ujčić se škofa Vovka spominja, da ni bil le za glavo višji od drugih sošolcev kakor Savel – ampak da se je odlikoval po kreposti, prizadevnosti in teološkem študiju. Ujčić je bil Vovkov profesor moralne teologije na Teološki fakulteti v Ljubljani.

Ob isti priliki pa je nadškof Ujčić o škofovski službi rekel tole: »Ni malo tistih, ki škofu zavidajo njegov škofovski sedež (tron) – cathedram episcopalem. Vernikom se sedež zdi lep, dragocen, vreden poželenja. Če tron motrim le z očmi, moram priznati, da je lep, umetniško izdelan iz plemenitega lesa in drugega materiala, pregrnjen je z dragocenim pregrinjalom, večkrat je celo pozlačen. Toda, kaj vsa ta lepota pomaga, ko se pa na njem tako trdò sedi!« In trdoto škofovskega sedeža je škof Vovk mnogokrat občutil, pa kljub vsemu ohranil vedrino duha, ker je imel posrečen značaj »temperamentum optimisticum«.

Ob svojem imenovanju za rezidencialnega škofa (2. decembra 1959) je duhovnikom in vernikom ljubljanske škofije poslal škof Vovk posebno božično pismo z voščili, v pismu med drugim pravi:

»Bral sem primeru, da so škofje močno deblo drevesa, duhovniki in redovniki čvrste veje, verniki lepo zeleno listje. Vse to mora biti neločljivo povezano, da je živo, pomembno in lepo . . . Molimo, da bo deblo mojega odgovornega škofovanja močno in po božji volji, da bo na tem deblu vedno dosti vejev (duhovnikov in redovnikov), da bodo veje tega častiljivega drevesa odete z gostim zelenim listjem – zakaj šele goste vrste vernikov v neustrašeni veri in medsebojni ljubezni pomenijo pravo moč in lepoto Cerkve . . .«

Škof Vovk je svojo škofijo prehodil večkrat po dogem in počez. Poznana sta bila njegova preprostost in tudi prisrčni smeh, veličastni nastopi pri službi božji in slovesnostih bodisi v stolnici ali po cerkvah škofije. V razgovoru z otroki zlasti na birmah je bil tudi preprost. Njegova beseda na prižnici ni bila le močna, glasna, pač pa tudi prepričevalna in je osvajala zlasti preproste ljudi tako v mestu kot na deželi. Mikrofona vse do zadnjega ni uporabljal. Ko so mu ob neki priliki v stolnici na škofovem tronu postavili mikrofon, mi je rekel: »Odne-

sitate to čebulo proč!« Škofa Vovka je bila sama dejavnost: ni poznal sebe, ni poslušal svojih telesnih nevspečnosti (zlasti sladkorno bolezen) – ni se zmenil za utrujenost in resno bolezen. Kljub hudim časom ni nikoli omagoval, obupal, pogumno je vedno storil svojo dolžnost. Ni se ustrašil ne prošnje ne grožnje. Na poti do cerkve in vernikov je zmeraj našel moči in tudi način, da je svojo dolžnost opravil. Nikoli ni delal s strastjo ali sovraštvom, ampak vedno iz zvestobe do vere in Cerkve. Odlikovala ga je velika ljubezen do duhovnikov in vernikov – koliko potov, ponižanj in prženj je storil zanje, zlasti za duhovnike, ki so bili zaprti ali ovirani v dušno-pastirski službi.

Ko so mu nekoč nekateri hrvaški škofje očitali, da hodi na Versko komisijo in na OZNO – UDBO »kavo pit«, je odgovoril: »Tudi po kolenih bi šel od škofije do 'Slavije' – sedež notranje uprave – če bi s tem iz ječe rešil le enega duhovnika.«

V hudih urah je pred tabernakljem v svoji kapeli ali z rožnim vencem v roki, že bolan sede na hodniku pred odprto škofovo kapelo iskal potov in svetov pri Bogu, kako naj reši in opravi vse težke in nujne naloge. Tudi brevir je rad opravljal v svoji kapeli.

Tudi kot škof je bil zaveden Slovenec in je tudi na škofovski konferenci vedno govoril slovensko. Nečo so mu škofje iz Dalmacije rekli: »Mi Vas ne razumemo, ker govorite slovensko.« Škof Vovk ni ostal dolžan: »Vi mene ne razumete, a jaz Vas moram!« in je naprej govoril slovensko.

Škof Vovk ni pridigal le z močno in glasno besedo, ampak z vsem svojim nastopom. Pridigal je počasi, sintaksa je bila bolj nemška = glagol na koncu stavka. Njegove pridige so bile preproste – zato pa vsem razumljive. Verniki na deželi so ga zelo radi poslušali na birmah in slovesnostih – izobraženci, zlasti v mestu, manj – nekateri duhovniki – predvsem duhovščina okoli stolnice pa je njegove pridige rada kritizirala. Na pridige se je vestno pripravljval, pridige pisal in pri vsaki pridigi je pripisal opombo, kdaj in kje je to pridigo govoril, da se ne bi ponavljal. Na birmah ni nikoli ponovil pridige v isti dekaniji.

Zlasti skrbno se je pripravljval na znamenite postne govore v stolnici. Čas letnega dopusta v Lovranu ob morju v mesecu septembru je porabil predvsem za zbiranje gradiva za te postne govore. Dve cvetki iz teh pridig: Ko je slikovito pridigal o Mojzesu, je rekel: »In v košarici v Nilu so našli dečka – moškega spola!« Ob drugi priliki se mu je pa zareklo, ko je govoril o Kristusovem uboštvu: »In ni imel glave, kamor bi jo položil . . .«

Kakšen je bil kot spovednik, ne vem – na birmah ni spovedoval, zlasti ne zadnja leta, ko je v župnijo prihajal tik pred birmo in po birmi kmalu odšel na drugo župnijo, kjer je bila birma popoldne.

Glede mašnih rubrik in obredov v cerkvi je bil zelo natančen, cenil in zahteval je točnost, vsaka slovesnost ali maša se je morala točno ob uri začeti. Veliko je dal na lepoto tako mašne obleke kot tudi petja, zahteval zlasti za pontifikalne maše izurjeno asistenco – in po vsaki slovesnosti opozoril na napake. Škofovo oblačenje na tronu v stolnici pred pontifikalno mašo je bilo nekaj posebnega, zanimivega, atraktivnega. Od asi-

stence, kanonikov in zlasti od ceremonijerjev je zahteval znanje in eleganco pri izvedbi obredov.

Ker je bil škof Vovk sam urejen in je imel rad snago in red tako v svojih prostorih kot glede obleke – je red zahteval tudi od drugih.

V času svojega škofovanja je škof Vovk doživel dve veliki slovesnosti: 250-letnico ljubljanske stolnice 12. maja 1957 in 500-letnico ljubljanske škofije 8. in 9. septembra 1962.

Na njegovo zdravje je posebej vplival dogodek, ki se mu je pripetil v času, ko sem bil bogoslovec. 20. januarja 1952 so ga namreč na vlaku na kolodvoru v Novem mestu polili z bencinom in zažgali; spremljevalci so mu priskočili na pomoč in mu odstranili gorečo obleko, le duhovniškega kolarja, ki je bil iz celuloida, mu niso mogli tako hitro odpeti, zato je dobil na vratu hude opekline. Potrebna je bila plastična operacija, vendar so mu pred njo morali najprej zaradi sladkorne bolezni znižati sladkor v krvi da se mu je rana lahko celila. V marcu 1952 je že toliko okreval, da mi je proti koncu meseca podelil subdiakonot in diakonat. Poškodba na vratu je bila vidna do smrti.

Sam bolnik mnogo let – sladkorna bolezen od leta 1951 – je razumel bolnike in zlasti rad obiskoval duhovnike – bolnike.

Bolezen ga je zlasti zadnja leta zelo ovirala. Imel je še mnogo načrtov, rad bi še živel – a istočasno je mnogokrat ponavljal: »Kakor in dokler Bog hoče!«

5. oktobra 1962 je odšel v Rim na prvo zasedanje vesoljnega cerkvenega zbora (II. vaticanum). Bil je že zelo bolan, zato je šel z avtom. Čeprav je glede pomožnega škofa stal na kmečkem stališču: »Ne gre, da bi bila na enem dvorišču in enem gnoju dva petelina!« je vendar že prve dni po svojem prihodu v Rim šel na državno tajništvo in prosil za pomožnega škofa. Z njim je takrat na začetek koncila prišel v Rim tudi dr. Jožef Pogačnik, pozneje pomožni škof in nato nadškof ter metropolit ljubljanski. Ko sva se tega dne vračala z Državnega tajništva, mi je na hodniku pred Secretario Status rekel: »Danes je zame najžalostnejši dan v življenju. Zaprošil sem za pomožnega.«

Na prvem zasedanju je bil že zelo bolan. Bil je pri vseh sejah – in to z veliko muko in trpljenjem, a je vztrajal. Pred vrnitvijo domov sem ga z avtom moral še enkrat peljati mimo bazilike sv. Petra in kolonad ter papeške palače. S solzami v očeh se je poslavljval od Vatikana in sv. očeta Janeza XXIII. – tedaj že resno bolnega.

Zadnje mesece življenja je bil škof Vovk večinoma sam v svoji sobi in postelji. Obiskovalcem – duhovnikom je rad govoril o svoji bolezni in mnogokrat tudi jokal, ko je spoznal, da izboljšanja od nikoder ni, nasprotno, bolezen se je slabšala. Njegova najhujša in največja bolečina v zadnji bolezni pa je bila, da zadnje leto 1963 ni mogel več na birme. Po vsaki birmi sem mu pozno zvečer moral natančno poročati o poteku birmovanja: koliko je bilo birmancev, kateri duhovniki so bili na birmi, kakšen je bil jedilnik pri kosilu in večerji. Zelo se je namreč razumel na jedi in tudi, kako se jedila pripravljajo. Njegov hobi je bilo sestavljanje jedilnikov za slovesnosti. Na birmah me je rad vprašal, koliko žensk je v kuhinji. Če jih je bilo veliko, je rekel: »Ne bo dobro kosilo.« Za dr. Ujčičem pa je rad ponavljal:

»Stara kura, stara kuharica, dobra juha!« Včasih je po župnišču dišalo po cvrtju že ob 9. uri, ko smo šli v cerkev za birmo, škof Vovk pa je rekel: »Že pohajo, ob enim bomo pa jedli – to bo trdo kot podplat! Ali ni škoda božjih darov, ki jih tako uničujejo!«

Škof Vovk se je najbolje počutil v duhovniški družbi – v ženski družbi je bil v zadregi in se v njej ni rad mudil. Med duhovniki je imel prijatelje, ki so bili bolj veseli in zgovorne narave: Franc Ksaver Lavrenčič, dolgoletni župnik v Hrenovihach, dekanija Postojna; Melhior Golob, župnik v Škofji Loki, Metod Kranjc, križnik, ž. upravitelj v Križah, Feliks Zajc, župnik v Črnučah, Anton Kotar, takrat kaplan v Št. Vidu nad Ljubljano, Adolf Pikel, sedaj župnik na Gomilskem, Franc Lokar, sedaj župnik na Lipoglavu, Mirko Bartelj, takrat župnik v Preski, Karel Šparhakek, takrat župnik v Šmartnem pod Šmartno goro itd. Rad je bil v njihovi družbi, jih obiskoval za godove in z njimi tudi doma ob kozarcu dobrega vina dolgo kramljal. Bil je gostoljuben in je vedno koga od duhovnikov povabil na kosilo. Tudi drugi škofje so ga radi obiskovali. V prijateljskih stikih je bil z Zagrebom in zagrebškim nadškofom in poznejšim prefektom kongregacije na nauk vere kardinalom Franjom Šeperjem, prisrčne vezi so ga vezale z nadškofom Gabrijelom Bukatkom, dr. Viktorjem Buričem z Reke, nadškofom dr. Ujčičem.

V rojstno hišo k Ribču v Vrbo ni zahajal zaradi neurejenega zakona za svoje nečakinje. Zelo rad pa je hodil k Dolarjevim v Vrbo, kjer je bila poročena njegova sestra Katarina – to je imel najrajši, pa tudi njenega moža gospodarja Antona Dolarja ter nečaka in nečakinje iz iste hiše. Vse te nečakinje (Micka, Katka in Ivanka) so se učile kuhanja na škofiji in vse tri je tudi on poročil. K Dolarjevim v Vrbo je šel gotovo enkrat na leto in to najraje pozimi na koline, takrat je v Vrbo povabil tudi druge iz škofije in kapitlja ter semenišča. Tudi sicer je rad v avto povabil koga od duhovnikov – zlasti stolnega dekana Šimenca, ki se je rad vozil z avtom.

Podružni cerkvi sv. Marka v Vrbi je oskrbel nov marmorni oltar, ga sam pri arhitektu Plečniku naročil in tudi plačal. Skrbel je tudi za svojo rojstno župnijsko cerkev na Breznici, mnogo denarja je prispeval za njeno obnovo in polepšanje.

Škof Vovk je rad hodil na obisk k svojemu rojaku duhovniku Francu Saleškemu Finžgarju in mu tudi govoril na biserni maši leta 1954 v Martuljku. Mnogo stikov je imel tudi z arhitektom Jožetom Plečnikom, ki je na njegovo prošnjo urednik mnogo načrtov: za škofov tron v stolnici, za Vovkov pastorela, za kelihe. Trudil se je in botroval pri izvedbi Plečnikovih načrtov v župnijski cerkvi v Škofji Loki, na Brezjah, v Vrbi, v Mengšu, Stranjah itd. Vovk je bil skupaj s Plečnikom pobudnik za nove, lepo in umetniško izdelane krstlinice, nekatere so prav monumentalne npr. v Mengšu in v Stranjah.

Nadškof Ujčič je škofa Vovka obiskal vsako leto najmanj enkrat v počitnicah. Ni bilo večje slovesnosti v Ljubljani, da bi Ujčič ne bil povabljen in da bi ne bil navzoč.

Škof Vovk je bral in delal pozno v noč, vstajal pa je zgodaj okoli 5. ure in bil ob 5,30 že vedno v kapeli.

Glede Vovkovega razmerja do politike in ministra

Korošca ne vem nič – Vovk je bil vedno na strani katoliške stranke. Kot škof je duhovnike zelo odvrčal od vsakega političnega delovanja zlasti od CMD – Ciril-Metodijskega društva.

Imel je tudi stike z najvišjimi državnimi in republiški- mi osebnostmi: enkrat je bil v delegaciji jugoslovanskih škofov pri predsedniku Titu, bil pri Edvardu Kardelju, Borisu Kraigherju, Ivanu Mačku, Mitji Ribičiču. Ko je prišel k Ivanu Mačku, tedaj notranjemu ministru, je baje Vovk mučno tišino ob prvem srečanju pregnal z dovtipom: »Kdo bo zdaj v koga skočil, ali Vovk v Mačka ali Maček v Vovka?«

Škof Vovk je dobil v dar dva avtomobila:

Aprila leta 1958 volkswagen kot dar kardinala Fringa- sa iz Kölna. Po nepotrjenih govorih naj bi ta avto za Vovka plačal škof dr. Rožman, kar pa iz dokumentaci- je, ki mi je bila na voljo in iz dopisovanja z generalnim vikarjem Teuschem iz Kölna, ni bilo razvidno.

Za 500-letnico ljubljanske škofije pa je dobil v dar mercedes 190 D – tega so mu poklonili predvsem slo- venski duhovniki iz ZDA, zlasti g. Julij Slapšak, msgr. Alojzij Baznik, g. Oman, Vital Vodušek in drugi – plačali so tudi carino za avto.

Nadškof Vovk je umrl 7. julija 1963 ob 21,35 zvečer – bila je nedelja – za možgansko kapjo; v nezavedje je padel že popoldne okoli 16. ure. Pred smrtjo ga je kanonik in stolni župnik Franc Glinšek še enkrat mazilil – previden je bil že enkrat prej. Glavni režiser vseh njegovih telesnih slabosti in bolezni je bila sladkorna bolezen (diabetes), ki je ni resno jemal in je bil glede diete in zdravljenja, kot je na bolniški list napisal njegov zdravnik dr. Teodor Pichler, nediscipliniran. Kakor to- liko drugih sladkornih bolnikov je tudi nadškof Vovk imel o svojem diabetesu svoje mnenje in prepričanje. Njegova teza je bila: Če ne bom jedel, ne morem delati – živci potrebujejo močne hrane . . . Dokler bo šlo, bo šlo . . . Sladkorna mu je opešala oči in srce in to je bilo odločujoče.

Pokopan je bil v sredo 10. julija 1963 pri Sv. Križu – na Žalah v Ljubljani v grob poleg nadškofa dr. Antona Bonaventure Jegliča. Njegov pogreb je bila prava mani- festacija spoštovanja in ljubezni do priljubljenega nad- pastirja.

Franc Vrhunc

Življenjska pot msgr. dr. h. c. Antona VOVKA,
30. rezidencialnega škofa ljubljanske škofije

1. Rojen dne 19. maja 1900 v Vrbi, župnija Breznica,
2. V mašnika posvečen 29. junija 1923 v ljubljanski stolnici, posvetil ga je škof dr. Anton Bonaventure Jeglič.
3. Duhovniška službovanja: 3 leta kaplan v Metliki in dve leti v Trzinu; leta 1928 postane kot župnik v Trzinu najmlajši župnik v škofiji; leta 1940 je bil imenovan za stolnega kanonika v Ljubljani; leta 1944 je bil imenovan za vodjo – ravnatelja bogoslovnega semenišča v Ljubljani; 14. junija 1945 postane generalni vikar ljubljanske škofije.
4. Služba škofa:
15. septembra 1946 je bil imenovan in 1. decembra 1946 posvečen v ljubljanski stolnici za naslovnega škofa kardiškega;
27. septembra 1950 je bil imenovan za apostolskega administratorja ljubljanske škofije;
- Od 1. aprila 1951 do 12. aprila 1961 apostolski administrator slovenskega dela reške škofije;
- Od 1. aprila 1951 do 28. septembra 1955 apostolski administrator sloven- skega dela tržaško-koprske škofije;

2. decembra 1959 je bil imenovan za rezidencialnega škofa ljubljanske škofije; 20. decembra 1959 v ljubljanski stolnici ustoličen za rezidencialnega škofa;
20. oktobra 1960 je bil na Teološki fakulteti promoviran za prvega častnega doktorja teologije iste fakultete;
23. decembra 1961 je bila ljubljanska škofija povzdignjena v nadškofijo brez sufraginov in Vovk je bil imenovan za nadškofa;
4. marca 1962 je bila slovesna razglasitev nadškofije in nadškofa v ljubljanski stolnici; palij izročen 22. IV. 1962;
13. oktobra 1961 je bil imenovan za pravega člana komisije za disciplino klera in krščanskega ljudstva za pripravo na vesoljni 2. vatikanski cerkveni zbor;
5. oktobra 1962 je odšel v Rim in se udeležil prvega zasedanja 2. vatikanskega vesoljnega cerkvenega zbora;
5. Smrt: umrl je 7. julija 1963 zvečer ob 21,35 v Ljubljani v škofijski palači.
- Pokopan je bil 10. julija 1963 pri Sv. Križu v Ljubljani v grob poleg nadškofa dr. Antona Bonaventura Jegliča.

Anton Vovk

Ko cveto krizanteme

Sredi poljane,
v vrtu Morane
krizantema dehti. –
Sveta tišina,
srca bolečina
vabi me k nji. –
Pogum mi vstaja,
iz groba prihaja
kjer oče in mati leži . . .

V zavodu sv. Stanislava, 30. IX. 1918

Poslopje SAZU v Ljubljani

Ob petdesetletnici Slovenske akademije znanosti in umetnosti

Vsaka obletnica, ki seka živo življenje v preostro ločene dele, je glede svojega pomena seveda le relativni pripomoček za delitev razvoja v različne dele in njihovo analizo, včasih celo relativna meja glede svoje časovne določitve in še v različnih podobnih pomenih. Tako se nam tudi ob petdesetletnem jubileju tistega časa, ko je 11. avgusta 1938 stopila v veljavo zakonska uredba o ustanovitvi »Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani« (objavljena v Službenih novinah 31. avgusta 1938), ki jo je sicer slovenska javnost pričakovala in takoj pozdravila z drugačnim imenom – »Slovenska akademija znanosti in umetnosti« (gl. npr. Čas XXXII, 1937–38, str. 116) – vračajo v spomin različni drugi jubileji in različna druga dejstva, ki so zvezana z nastankom te zakonske uredbe in njenim uresničenjem z imenovanjem prvih rednih članov te Akademije (7. oktobra 1938) in njeno prvo glavno skupščino (12. novembra 1938).

Hkrati z letošnjo petdesetletnico Slovenske akademije znanosti in umetnosti poteka tristo let, odkar je v Ljubljani nastalo – gotovo pod vplivom tedanjega razvoja znanstvenih organizacij z imenom »Akademija« v Italiji – prvo znanstveno društvo Societas Unitorum kot Dizmovi bratovščina, iz nje pa so v naslednjih letih zrastle tri akademije: l. 1693 »Akademija delavnih« (Academia Operosorum), l. 1701 »Akademija ljubiteljev glasbe« (Academia Philharmonicorum) in l. 1702 »Akademija risarjev« (Academia Incultorum). Z znanostjo se je pečala le Akademija delavnih, ki je živel do okr. 1725 in ki so jo sestavljali pravniki, teologi in zdravniki, njihovo

znanstveno delo pa je bilo posvečeno zlasti zgodovinskim, umetnostnozgodovinskim in arheološkim vprašanjem; zapustili so nam vrsto (v latinščini napisanih) rokopisnih del, pa tudi najstarejšo ohranjeno javno znanstveno knjižnico v Ljubljani. Malo pred koncem 18. stoletja – le nekaj več kot pred dvesto leti – je bila l. 1781 Akademija delavnih obnovljena, čeprav je živela le nekaj let (do 1785, ko prenehajo sporočila o njej). Že njeni člani Marko Pohlin, Anton Tomaž Linhart, Blaž Kumerdej in Jurij Japelj, slovenski kulturni delavci v prvi dobi našega narodnega prebujanja, kažejo, da je v slovenskem narodnem razvoju to znanstveno društvo vendarle pomenilo pomemben dejavnik ob nastajanju modernega slovenskega naroda.

Znanstvena društva, ki so nastajala na Slovenskih tleh proti sredi 19. stoletja («Muzejska» in «Zgodovinska društva»), so imela deželni in ne slovenski narodni značaj. Kot društvo, ki naj bi pospeševalo razvoj slovenske znanosti in ki naj bi skrbelo za objavo njegovih rezultatov, je nastala med 1863 in 1865 šele Slovenske matica (njen nastanek datiramo navadno v februar ali marec 1864, čeprav je bilo nastajanje dokončano šele z občnim zborom l. 1865, toda pravila so bila potrjena 1864, ko je izdala že tudi svojo prvo publikacijo). Razvoj dela Slovenske matice v tej smeri je bil zelo postopen in šele okrog četrto stoletja po svojem nastanku se je v njenih publikacijah začela znanstvena smer njenih nalog močneje uveljavljati. Seveda je Matica spadala v drugo vrsto organizacij kot akademije. Toda do razpada Avstro-ogrske monarhije je vendarle pomenila najpomembnejšo slovensko kulturno organizacijo s širšimi ambicijami pri organizaciji slovenskega znanstvenega dela, kot so jih imela posamezna strokovna ali stanovska društva. Spričo tega so tedaj nastajali nekateri znanstveni načrti, pri katerih je npr. zagrebška Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti računala na Slovensko matico kot na slovenskega predstavnika pri njihovem izvajanju. Na podoben način so računale z njo tudi različne druge slovanske akademije znanosti, ki so z Matico zamenjavale zelo na široko svoje publikacije. In končno bomo videli, da je prav ta položaj Slovenski matici dal tudi posebno nalogo pri nastanku Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Položaj Slovenske matice v slovenskem znanstvenem življenju se je seveda bistveno spremenil z ustanovitvijo slovenske Univerze v Ljubljani (1919). Prva združitev večjega števila slovenskih znanstvenikov z najvišjo znanstveno kvalifikacijo je omogočila bistven dvig in pospešitev slovenskega znanstvenega dela in življenja, pa tudi raz-

voj različnih novih strokovnih znanstvenih društev in nastanek novih znanstvenih časopisov kot njihovih glasil. Zelo hitro se je pri tem pokazala tudi težnja, da bi z akademijo znanosti ustvarili tudi nove temelje za organizacijo znanstvenega dela. Na pobudo vseh štirih profesorjev slavistike (Nahtigal, Ramovš, Prijatelj in Kidrič), zgodovinarja Ljudmila Hauptmanna in filozofa Franca Vebra, ki so povabili k temu še druge najvidnejše slovenske znanstvenike teh treh znanstvenih smeri, je prišlo konec junija 1921 (29. 6.) do prvega pripravljalnega sestanka in 6. oktobra istega leta do ustanovitve in začetka dela Znanstvenega društva za humanistične vede. Po »svojem namenu, delokrogu, sestavu in stroju« (Fr. Ramovš) je to društvo ustrezalo filozofsko-filološko-historičnemu razredu znanstvenih akademij, kot so bile urejene v tedanjem času v srednji Evropi. V tem smislu je začelo društvo s pripravo publikacij najvišje znanstvene ravni (od 1923 do 1930 s skupno serijo Razprave ZDHV, odkar pa se je 1930 razdelilo v odseke, pa je izdalo pod naslovom Razprave večje število monografij v »historičnem«, »filološko-lingvističnem« in »etnografsko-geografskem« odseku). Ko je društvo hkrati začelo tudi z organizacijskimi pripravami za ustanovitev akademije, je pritegnilo jeseni 1924 k temu delu tudi Slovensko matico in Narodno galerijo, v kateri so gledali »zametke stalne umetniške razstave bodočega akademijskega umetniškega razreda«. Ko je bil v posvetovalni odbor pritegnjeno še društvo Pravnik, sta bila izdelana posebna spomenica in osnutek zakona za ustanovitev Akademije v Ljubljani s štirimi razredi, od katerih naj bi se takoj ustanovila filozofsko-filološko-historični (na podlagi Znanstvenega društva) ter umetniški (ki naj bi prevzel tudi Narodno galerijo), medtem ko bi bila pravni in matematično-prirodoslovni odprta kakor hitro bodo zagotovljene potrebne gospodarske razmere. Na tej podlagi so navedena društva ponavljala vloge pri ministrstvu prosvete 1925 in 1926, nato pa z dopolnjenim predlogom ter tudi s seznamom 12 kandidatov za izbiro prvih šestih akademikov s strani ministrstva še februarja in aprila 1929. Vzporedno s tem sta bili o teh korakih 1929 obveščeni tudi Jugoslavenska akademija v Zagrebu in Srpska akademija v Beogradu, ki jima je bil predložen tudi podrobnejši začetni delovni načrt z močnim naglasom na jezikoslovju in izdaji literarnih spomenikov, v manjši meri pa tudi na področjih zgodovine, arheologije in etnografije, poleg tega še geološkega, geografskega, botaniškega, zoološkega in antropološkega preučevanja slovenske zemlje. Na privaten nasvet nekaterih zagrebških akademikov je bil načrt zožen na sumarno napoved spremenjenega zakonskega os-

Rajko Nahitgal, predsednik AZU 1939–1942

nutka, naj bi se delo omejilo sprva na zgodovino, filozofijo, sociologijo, filologijo in etnografijo. Ker pa se je že kazalo, da se bodo stvari vlekle, je pripravljali odbor štirih društev sklenil zavaruвати svoje načrte s sestavo pravil za *društvo Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani* (po smislu in vsebini podobnih zakonskemu osnutku, a z drugačnim pravnim značajem organizacije); kot član pripravljalnega odbora je pravila vložila Slovenska matica in veliki župan ljubljanske oblasti dr. Fran Vodopivec je potrdil pravila 19. junija 1929.

Kako neugoden je bil čas za uresničenje teh načrtov, je pokazal članek »Jedna akademija ili tri«, objavljen v beograjskem časniku *Pravda* v obliki uvodnika 5. septembra 1929. Ni le zavračal misli na ustanovitev »Slovenačke akademije v Ljubljani« kot nepotrebno dejanje, marveč je predlagal celo ukinitvev zagrebške akademije in prenos vsega njenega premoženja na beograjsko, ki naj bi od zagrebške prevzela ime Jugoslavenska. Predsednik JAZU Gavro Manojlović se je v svojem javnem odgovoru (*Obzor*, 16. do 19. septembra) odločno uprl temu predlogu in pri obrambi Jugoslavenske akademije tudi uspel; načrt za slovensko pa je pri tem obtičal pri posebnem medakademijskem odboru obeh obstoječih in se do 1934 ni nikamor premaknil. Razmerje je ostalo le pri starem, ko je Jugoslavenska akademija l. 1866 nastala tudi z namenom, da bo tudi organizacijsko žarišče slovenske znanosti in je bil res med prvimi 14 rednimi člani izbran in 9. maja 1866 tudi potrjen kot predstavnik Slovencev dr. Janez Bleiweis, pozneje pa še vrsta drugih med rednimi in dopisnimi člani; po letu 1930 je pomagala tudi nekaterim slovenskim znanstvenim načrtom, da so bili vključeni v razvid mednarodnih komisij pri Zvezi evropskih akademij znanosti.

Milan Vidmar, predsednik AZU 1942–1945

Ko je ob eni izmed kriz, ki je grozila z ukinitvijo dela ljubljanske slovenske univerze v začetku l. 1933, prišlo do ustanovitve posebnega odbora (»vseučiliškega odseka«), ki naj bi podprl univerzo, pa je bilo ob tem sproženo tudi vprašanje ustanovitve akademije znanosti, se je stari pripravljali odbor očitno odločil za samopomoč in že 1929 načrtovani samostojni udar. Stvar je bila dogovorjena z že od nekdaj najpomembnejšim organizatorjem vse te akcije, profesorjem Franom Ramovšem. Dne 16. junija 1934 je bil za novega rektorja za dveletno obdobje (od jeseni 1934 do jeseni 1936) Ramovš izvoljen za rektorja. In hitro po nastopu mu je v začetku oktobra 1934 (v letu, v katerem je Matica dosegla 70 let) predsednik Matice dr. Dragotin Lončar izročil pravila društva »Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani« s prošnjo, naj v smislu 23. čl. pravil imenuje prvih sedem članov društva, ki naj potem skrbje za njegovo uresničenje in konstituiranje. Toda atentat na kralja Aleksandra I. v Marseilleu, ki se je zgodil prav v teh dneh (9. 10.), je nameravano dejanje, za katero je bilo že vse pripravljeno, onemogočil. Rektor je mogel le še enkrat predložiti zakonski predlog ministru prosvete v Beogradu (2. 1. 1935); ker pa tega predloga ni bil pripravljen podpreti niti dotedanji ban Dravske banovine, ki je prav v tem času postal minister beograjske vlade (dr. Marušič), je prof. Ramovš 13. januarja 1935 demonstrativno odstopil kot rektor. Tako je natanko tista pot, za katero so se v pripravljalnem odboru odločili l. 1934, morala čakati še tri leta, ko se je v poletju 1937 (po spremembi vlade l. 1935) mogel Ramovš na ministrstvu za prosveto dogovoriti o »tehnično« najprimernejši poti do ustanovitve Akademije. Po določbah pravil »društva« je tedanji rektor Rado Kušej imenoval prvih sedem

France Kidrič, predsednik SAZU 1945–1950

članov društva Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani (štirje so bili iz prvega razreda – filozof Aleš Ušeničnik, filologa Rajko Nahtigal in France Kidrič in zgodovinar Milko Kos, ter po en »član-organizator« za druge tri razrede – pravnik Gregor Krek, matematik Rihard Zupančič in pesnik Oton Župančič), ki so se konstituirali na ustanovnem občnem zboru 11. decembra 1937: »začasno do izvolitve novih članov in do volitve prvega predsednika« je bilo zaupano predsedstvo najstarejšemu (»starostnemu predsedniku«) Alešu Ušeničniku, glavni tajnik pa je bil dotlej najmlajši, Milko Kos. Uradno poročilo o občnem zboru je tudi sporočalo, da ima Akademija »štiri razrede, ki obsegajo znanosti in umetnosti v temle redu; prvi razred filozofijo, filologijo in zgodovino; drugi razred pravne, sociološke, gospodarske vede; tretji razred matematične, tehnične, prirodoslovne in medicinske znanosti; četrti razred je umetniški (leposlovje, glasba, slikarstvo, likovna umetnost, arhitektura)«. Število rednih članov je bilo omejeno na največ 30, dopisnih na največ 60, medtem ko število častnih članov ni bilo omejeno. Z začasno ureditvijo društva uresničeni provizorij je trajal – zaradi neznanih vzrokov za zamudno razpravljanje o različnih načrtih v ministrstvu – dlje, kot so spočetka mislili.

Šele 31. avgusta 1938 je izšla v Službenih novinah kraljevine »Uredba z zakonsko močjo o ustanovitvi in ureditvi Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani«, ki je obsegala tudi statut Akademije o njenih nalogah in oblikah dela. Država si je pridržala pravico, da imenuje prve redne člane Akademije, stalno pa imenuje državni glavar predsednika izmed treh po skupščini Akademije predloženih kandidatov. Dne 17. oktobra je bilo imenovanih prvih 18 rednih članov, med katerimi so bili vsi člani društva: v prvem razredu

Fran Ramovš, predsednik SAZU 1950–1952

je bilo pet članov (1 filozof, 3 filologi /nanovo Ramovš/, 1 zgodovinar), v drugem 5 pravnikov, v tretjem 2 matematika (nanovo Plemelj) in en prirodoslovec (Hadži), v četrtem dva književnika (nanovo Finžgar), dva slikarja (Jama in Jakopič) in arhitekt Plečnik. Na prvi skupščini 12. novembra sta začasno ohranila svoji funkciji predsednik in tajnik društva, ko pa je bil 4. januarja 1939 imenovan za predsednika Akademije Rajko Nahtigal, so bili na skupščini 28. januarja izvoljeni tudi generalni tajnik Gregor Krek in prvi razredni načelniki (Ramovš, Dolenc, Hadži in Finžgar). Dolgi boj za ustanovitev »najvišjega znanstvenega in umetniškega zavoda« Slovenije – kot imenuje Akademijo v Ljubljani prva zakonodaja o njej po osvoboditvi – je bil s tem dokončan in odprta je bila pot do njenega dela, čeprav so bile v tem pogledu možnosti odmerjene še zelo ozko.

Po prvotni ureditvi, ki je bila potrjena in v bistvu podaljšana tudi po osvoboditvi z »začasno uredbo o Akademiji znanosti in umetnosti v Ljubljani« (5. septembra 1945) in je ostala v veljavi do nove zakonodaje 1. 1948, je bila Akademija predvsem družba »najbolj vidnih visoko kvalificiranih znanstvenikov in umetnikov« z značajem »pravne osebe po javnem in zasebnem pravu« ter z nalogo, »da goji znanost in podpira razvoj umetnosti, da povzroča in podpira raziskovanja na tem torišču, objavlja znanstvena dela ter pomaga skrbeti za znanstveni naraščaj«, vendar je bila pri tem omejena le na ustanavljanje »oddelkov in odborov«, v katere je smela povabiti k sodelovanju tudi nečlane. Viden izraz tega dela naj bi bile predvsem publikacije znanstvenih del. Do spremembe te organizacijske oblike je Akademija izdala v resnici okrog 40 publikacij (Letopisi, Razprave, Dela in različne serije virov za zgodovino, literaturo in pravno zgodovino Slo-

vencev), že v prvem letu svojega obstoja 6 (tri v I., dve v II. in eno v III. razredu). V skromnih okvirih je teklo to delo tudi med vojno, do širšega razmaha pa se je vrnilo spet hitro po osvoboditvi, čeprav je pravo zarezo pomenila tudi tu šele reorganizacija Akademije l. 1948.

Preglednica števila članov ob prvotni organizaciji Akademije kaže prvotni zagon, ki ga je okupacija ustavila in ki so ga do neke mere zapletle tudi nekatere posledice tega težkega zgodovinskega obdobja (r. – redni člani; d. – dopisni člani; zd. – dopisni člani zunaj Ljubljane, po današnji terminologiji »zunanji dopisni člani«; število rednih in dopisnih članov je bilo v vsem tem času omejeno enako kot po pravilih »društva« na 30 oz. 60):

	I. razred	II. razred	III. razred	IV. razred	Skupaj
1937 (društvo)	4 r.	1 r.	1 r.	1 r.	7 r.
Akademija:					
1938	5 r.	5 r.	3 r.	5 r.	18 r.
1940	6 r. 7 d. 2 zd.	6 r.	5 r. 3 d. 1 zd.	6 r.	23 r. 10 d.
1947	7 r. 4 d. 4 zd.	3 r.	4 r. 2 d. 2 zd.	4 r.	18 r. 12 d.

Povečanje števila rednih in dopisnih članov l. 1940 izraža prve volitve novih članov na skupščini 16. maja 1940, spremembe do l. 1947 pa so delno rezultat smrtne kose do poletja 1947 (1 d. I. razr.; 3 r. II. razr.; 3 d. III. razr. in 2 r. IV. razr.) in zaradi odpovedi članstvu s strani nekaterih članov (že konec 1940 r. Samec v III. razredu zaradi nekih nerešenih vprašanj v razredu, ponovno izvoljen 1949; maja 1945 pa d. Veber v I. razredu) ter zaradi uradnega črnanja iz članstva r. R. Zupančiča iz III. razreda (med vojno se je prijavil med »Volksdeutscherje«), hkrati s tem pa prehod dveh dopisnih članov med redne ter izvolitev treh novih domačih in šestih zunanjih dopisnih članov (l. 1946). Če izvzamemo verjetnost, da se v upadanju števila članov razreda za pravne vede kaže poleg hitrega umiranja ustanovnih članov tudi prvotno podcenjevanje pomena prava ob začetkih tudi naše gradnje socialistične družbe, se v navedenih spremembah še vedno ohranjajo prvotna razmerja članstva med razredi, zlasti z izrazitim izpostavljanjem filoloških in zgodovinskih znanosti, obrnjenih posebej k slovenski problematiki. V tem smislu je bilo do 1945 omejeno tudi organizirano znanstveno delo, ki se je izražalo le v ustanovitvi bibliografske komisije in komisije za etimološki slovar slovenskega jezika, poleg tega pa še na organizacijo izpisovanja osebnih imen in priimkov iz urbarskih virov. Po 1945 se je to razširilo sprva predvsem v napovedih in pričako-

vanjih o pomenu dela Akademije za praktične potrebe slovenskega življenja in razvoja.

Do konca 1947 so bili ustanovljeni Kemični raziskovalni inštitut (že 1945!), Fizikalni inštitut za raziskovanje atomskih jeder in Speleološki inštitut oz. Zavod za raziskovanje Krasa v Postojni, pa trije slavistični inštituti (Zavod za kulturo slovenskega jezika, Inštitut za slovenski jezik in Inštitut za literaturo), drugo delo pa je bilo zaenkrat urejeno le v obliki šestih »Komisij« (za bibliografijo [1907–1945!]; za etimološki slovar; za slovar slovenskega knjižnega jezika [med naloga mi sta bila tudi dopolnjeni in prenovljeni »Pleteršnik« ter Slovenski pravopis]; Terminološka komisija; za izdajo literarno-historičnih virov in Arheološka komisija); poleg tega pa v obliki

sedmih odborov: za lingvistični atlas slovenskega jezika, za objavo srednjeveških urbarjev; za historični topografski leksikon srednjeveške Slovenije; za slovar slovenskih priimkov; za izdajo Slovenskega biografskega leksikona; za urejevanje favne, flore in geje Slovenije in za umetnostno zgodovinsko raziskovanje.

Pravo delo se je sicer začelo le v Kemičnem inštitutu ter le v nekaterih komisijah in odborih (zelo na široko je bilo zasnovano delo zlasti v komisiji za slovar slovenskega jezika, kjer so računali kar na 41 izpisovalcev-»kolektorjev« gradiva), večji del pa je šlo še za priprave pravega dela in za izdelavo načrtov. Pregled pa je vendar dovolj značilen: po eni strani posebna pozornost za inštitute, zvezane z gospodarstvom, sicer pa je zelo poudarjena slovenistična jezikoslovna in literarnozgodovinska problematika (trije inštituti, tri komisije in en odbor, pa še poseben delež pri nekaterih širših komisijah in odborih); poleg tega je močneje poudarjena le še zgodovinska problematika (če prištejemo arheologijo in umetnostno zgodovino gre za štiri odbore in eno komisijo).

Vendar reorganizacija s tem še ni bila končana. Prišlo je do nove zakonske ureditve l. 1948 (s skromno spremembo 1949), ki jo je v nekem smislu spremljal nov ustanovitveni akt s »potrditvijo« članov Akademije. »Začasna uredba« 1945 je dala v resnici Akademiji najpopolnejšo avtonomijo v vsem njenem življenju. Tudi volitev »pre-

Josip Vidmar, predsednik SAZU 1952–1976

zidenta« je bila le v rokah glavne skupščine in ni potrebovala nobenega potrčila; razmerje do oblasti je bilo zvezano le z dolžnostjo, da Akademija »Narodni vladi Slovenije . . . vsako leto polaga račun o svoji dejavnosti« in da je bilo seveda nastavljanje uradniškega osebja podrejeno »ministru za prosveto« po določbah zakona o civilnih uradnikih. Z zakonom z dne 21. maja 1948 je bilo določeno, da se »Akademija znanosti in umetnosti v Ljubljani preosnuje v Slovensko akademijo znanosti in umetnosti« (1. čl.). Seveda je šlo pri tem tudi za spremembo imena v tisto obliko, ki jo je imel pred očmi boj za slovensko akademijo med 1924 in 1937, ki pa jo je onemogočala jugoslovanska zakonodaja o »plemenskih« inštitucijah po l. 1929 (celo za posebno katedro za zgodovino Slovencev je še 1939 mislil prof. Kos, da jo bo morala Filozofska fakulteta zahtevati pod imenom »druga katedra za narodno zgodovino«). Pa vendar gre tokrat tudi za pomembnejšo spremembo, za nov *ustanovitveni* akt, kar se vidi iz 25. čl., po katerem »postanejo člani Slovenske akademije znanosti in umetnosti« le tisti člani prejšnje Akademije, »ki jih potrdi Prezidij Ljudske skupščine LRS v 30 dneh« po uveljavitvi zakona; spremembe v članstvu niso bile podvržene določbam veljavne Začasne uredbe, marveč nosilcu suverene državne oblasti, kar je značilno prav za ustanovitvene akte akademij. Zakon se je v resnici dopolnil z »Ukazom o potrditvi članov Slovenske akademije znanosti in umetnosti« z dne 21. junija 1948 (pred štiridesetimi leti), s čimer je SAZU mogla začeti z delom. Ob tej vnovični ustanovitvi sta odpadla dva ustanovna člana iz l. 1938 (Ušeničnik, tudi prvi, »starostni« predsednik Akademije 1938, iz I. in Pitamic iz II. razreda). Zakon je odpiral SAZU bistveno širše

Jančez Milčinski, predsednik SAZU od 1976 dalje

možnosti organizacije znanstvenega dela tudi v »svojih zavodih (inštitutih) . . . laboratorijih itd.«, z lastnimi strokovnimi in znanstvenimi sodelavci, pa tudi glede »neposrednega nadzorstva« znanstvenega dela v drugih »državnih ustanovah«. Ob tem pa se je povečal tudi vpliv oblasti nad Akademijo: Predsednik je moral biti po izvolitvi potrjen s strani Prezidija Ljudske skupščine LRS, pa tudi izvolitev novih članov je postala »dokončna« šele, »ako Prezidij . . . v 30 dneh ne ugovarja«. Zakon je predvideval še vedno »maksimalno število rednih in dopisnih članov«, tako da bi bilo mogoče voliti nove le na »prosta mesta«. Leto dni kasneje (11. maja 1949) je bil ta zakon nekoliko spremenjen, a v bistvenem pogledu le v tem, da je bila odpravljena določba o omejitvi najvišjega možnega števila članov in da so bile dopolnjene določbe o predsedstvu z uvedbo podpredsednikov; s Statutom SAZU, ki je bil potrjen s strani Prezidija Ljudske skupščine 11. julija 1949, je bila organizacija SAZU dokončana in *natej* podlagi je prišlo do skupščine SAZU 12. decembra 1949, ko so bili prvič po reorganizaciji voljeni novi redni in dopisni člani v različne razrede; pred tem je bil na slavnostni skupščini 16. novembra 1948 izvoljen le kot častni član maršal Josip Broz-Tito, na skupščini 12. decembra 1949 pa kot častni član zunaj razredov tudi Edvard Kardelj.

Z reorganizacijo so bili l. 1949 s Statutom na drugačen način urejeni tudi razredi. Del prejšnjega I. razreda (filozofske in zgodovinske vede) so bile združene s prejšnjim II. razredom v novi I. razred za zgodovinske in družbene vede; drugi (»filološki«) del prejšnjega I. razreda je postal samostojen II. razred za filološke in literarne vede. Prejšnji III. razred je bil razdeljen v dva – III. za matematične, fizikalne in tehnične vede, ter IV. za prirodoslovne in medicinske vede; nespremenjen je ostal le V. razred za umetnosti (besedno, glasbeno in likovno). Tudi tu se torej kažeta isti dve potezi, kot smo ju mogli spoznati že pri usmerjenosti znanstvenih načrtov in dela do konca l. 1947: v okviru slovenistike poseben poudarek na jezikoslovju in literaturi (manj pa na

zgodovini!), nasploh pa povečana pozornost za matematično-prirodoslovne vede in seveda tudi za naloge, ki naj bi jih reševale za slovensko sedanost. To je ostal organizacijski okvir do danes, le da se je IV. razred razdelil l. 1970 na dva »oddelka«, za naravoslovne vede in za medicinske vede, ki sta se s sklepom skupščine 20. marca 1975 dvignila v samostojna razreda (III. in VI.). Po tej današnji strukturi se bomo v skrčeni preglednici ogledali tudi razvoj članstva po razredih do l. 1986 po podatkih Letopisov SAZU (spremembe z volitvami l. 1987 so razvidne iz imen današnjih članov v prilogi k našemu članku; r = redni, d = dopisni, z = zunanji dopisni član):

Leta	I. razred	II. razred	III. razred	IV. razred	V. razred	VI. razred
1948	3 r - d	3 z 4 r 2 d	3 z 2 r 1 d	- z 2 r 1 d	1 z 4 r - d	- z - r - d - z
1949	4 r 1 d	2 z 5 r 2 d	3 z 6 r - d	- z 3 r 1 d	1 z 6 r - d	- z 3 r - d 1 z
1956	5 r 2 d	3 z 4 r 1 d	3 z 6 r 1 d	- z 4 r - d	3 z 10 r 1 d	3 z 4 r 1 d 2 z
1966	8 r - d	7 z 4 r 1 d	1 z 6 r - d	1 z 3 r - d	3 z 11 r 1 d	2 z 3 r 3 d 3 z
1976	8 r 5 d	4 z 5 r 6 d	6 z 6 r 4 d	5 z 3 r 3 d	4 z 8 r 5 d	7 z 4 r 2 d 3 z
1986	12 r 5 d	16 z 13 r 3 d	10 z 11 r 1 d	11 z 5 r 4 d	4 z 11 r 3 d	10 z 7 r 1 d 4 z

K I. razredu je treba še pripomniti, da se od 1978 deli v oddelek za zgodovinske in oddelek za družbene vede (v delovnem sestavu je imel zgodovinski oddelek 1978 4 r. in 1 d., 1986 pa 5 r. in 2 d., oddelek za družbene vede pa 1978 5 r. in 5 d. in 1986 7 r. in 3 d.).

Preglednica je zanimiva in bi jo bilo mogoče analizirati na različne načine; vendar se kaže omejiti le na opozorilo na dve značilni tendenci. Najprej na skupni razvoj posebej rednih članov: že 1949 je doseglo že skoraj nekdanjo maksimalno mejo (bilo jih je 27), 1956 jo je že presegalo (33) in se v zadnjem desetletju še bistveno dvignilo (od 34 na 59); skupno število dopisnih članov se je približalo nekdanji meji 1976 (25 in 29), nato se je število onih v delovnem sestavu zmanjšalo (17), zunanjih pa samo preseglo nekdanjo mejo (61). Rast ni bila enakomerna po vseh razredih, marveč se kaže z ene strani hiter vzpon zlasti v V. razredu (že 1956), z druge strani pa naraščanje v vseh treh prirodoslovnih razredih (1948 4 redni in 2 dopisni, 1949 14 rednih in 1 dopisni, 1986 23 rednih in 6 dopisnih), kar je seveda sprva izražalo pomembne naloge, ki so bile naložene SAZU v gospodarstvu z njenimi velikimi inštituti (kemičnim, fizikalnim, za elektriško gospodarstvo, za turbinske stroje), ostalo pa je v veljavi očitno tudi potem, ko so bili ti inštituti od 1955 do 1958 ločeni od SAZU kot samostojni inštituti in je III. razred za matematične in tehniške vede ostal brez inštitutov pri SAZU. Primerjanje skupnega deleža I. in II. razreda (oba skupaj predstavljata tudi I. in II. razred prvotne organizacije od 1938

naprej) pa kaže hiter umik njihovega pomena (redni člani teh dveh razredov so do 1947 presežali 50% vseh, 1947 so pomenili 46,6%, 1949 33,3% in 1956 še 27,27% vseh rednih članov). Sprememba je bila dolgo najobčutnejša pri družbenih (zlasti pravnih) vedah, sicer pa se pri obeh razredih kaže sorazmerna ustaljenost števila članov do okrog 1970, šele zatem je zajel tudi ta dva razreda hitrejši vzpon, najprej pri dopisnih in po 1980 tudi pri rednih članih (zdaj štejejo 42,37% vseh rednih l. 1986). V teh potezah se gotovo kažejo neke razvojne tendence, ki jih je pa težko ocenjevati brez temeljitejših analiz, ki jih najbrže posameznik niti ne zmore. Brez dvoma lahko

rečemo le to, da se v tem gotovo kaže resnično spreminjanje slovenskega znanstvenega zanimanja od takoimenovanih »nacionalnih ved« (jezikoslovja, literature, različnih vrst zgodovine in zemljepisa) na matematične in naravoslovne vede ter njihove aplikacije v tehniki in zdravstvu, kar je gotovo zdrav pojav v našem narodnem življenju. Karkoli bi hotel povedati več, bi presegalo moje znanje in sposobnosti. Že to pa zadostuje za ugotovitev, da je SAZU v primeri s prejšnjo Akademijo nova ne le po svoji »reorganizaciji«, marveč tudi po sestavi in usmerjenosti. V tem pogledu je povsem opravičena trditev, da pravi razvoj SAZU spada šele v čas po osvoboditvi, lahko rečemo celo po letu 1948. K tem statističnim pokazateljem naj dodam le še en podatek, ki bo gotovo zbudil pozornost, pa tudi zasluži razmislek: Kljub povečanju števila članov od 18 (samo rednih!) l. 1938 na 76 (rednih in dopisnih v delovnem sestavu!) l. 1986 se je starostno povprečje povečalo, in to celo močnejše v zadnjih časih hitrejšega naraščanja števila članov: 18 članov l. 1938 je štel skupaj 1090 let, povprečno 60 let in pol; 43 rednih in dopisnih članov l. 1957 je štel skupno 2731 let, povprečno 63 let in pol; 76 rednih in dopisnih članov l. 1986 je štel skupno 5234 let, povprečno 68 let in tričetrt!

Tudi glede razvoja znanstvenega dela pri Slovencih in deleža SAZU v njem je opravičena trditev, da se začne po osvoboditvi, zlasti pa po okrog 1950 povsem novo razdobje. To se izraža v dveh pogledih: z ene strani po razvoju znanstvenih publikacij SAZU (bodisi samostojnih, bodisi

v povezavi z različnimi založbami, kot z Državno založbo pri Slovarju slovenskega jezika, Slovenskem pravopisu ali pri Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev, z Mladinsko knjigo pri Etimološkem slovarju, s Slovensko matico pri izdajanju Slovenskih ljudskih pesmi, pa še z različnimi drugimi založbami). Do okrog l. 1950 so gospodarske težave ta razmah še ovirale (čeprav je SAZU imela nekaj objav že 1946 in 1947, ko sta Srpska akademija in Jugoslavenska akademija z delom te vrste začasno prestali), pa tudi nove načrte za znanstveno delo je bilo treba šele pripraviti. Predsednik Kidrič in glavni tajnik Ramovš sta že tedaj opozarjala, da je najprej na vrsti obsežno zbiralno in pripravljalno delo (npr. pri izpisovanju za različne slovarje in pod.), tako da publikacij na teh podlagah onadva najbrže ne bosta doživela. Toda po l. 1950 se je prav delo te vrste vendarle dovolj hitro in na široko razmahnilo, obenem pa je steklo tudi pripravljalno delo za različne dolgoročne publikacijske načrte. Tri bibliografije publikacij do l. 1980 kažejo skupno 412 knjižnih objav. Pretres, kaj pomeni to delo za razvoj slovenske znanosti, gotovo ne spada v okvir našega jubilejnega zapisa, marveč v zgodovino SAZU, ki jo bodo pisali pač različni strokovnjaki vsak za svojo vedo.

Druga oblika znanstvenega dela pod vodstvom SAZU pa je bila zvezana z razvojem njenih znanstvenih inštitutov, ki se je začel že pred reorganizacijo 1948, po njej pa vnovič s precej večjim razmahom. Vendar tudi v tem pogledu lahko razlikujemo več obdobj, ki jih bomo le označili. Z zakonodajo iz l. 1948 in 1949 je bil izražen še načrt (po besedah Frana Kidriča iz l. 1947 »po sovjetskem vzorcu«) o osrednjem mestu akademije pri vsem organiziranem znanstvenem delu. Sprva so bili posebej izpostavljeni takoimenovani »veliki inštituti« (Kemični inštitut »Boris Kidriča«, Fizikalni inštitut »Josipa Štefana«, Inštitut za elektriško gospodarstvo in Inštitut za turbinske stroje), ki so do 1952 dobili že velike samostojne stavbe in se že 1953 selili vanje; razvoj drugih inštitutov, ki so bili namerjeni bolj k ne naravnost gospodarskim nalogam, je potekal nekoliko počasneje; le pri inštitutu za slovenski jezik je zahtevalo izpisovanje za potrebe slovarskega dela tudi hitrejšo in obsežnejšo rast (tudi pri nastavljanju strokovnega in znanstvenega osebja), kot je bilo to mogoče uresničiti pri drugih.

Sredi petdesetih let je prišlo do prve pomembne spremembe. Z idejo samoupravljanja se je začela uveljavljati teza, da je treba tudi znanstvene inštitute osamosvojiti in jih ločiti izpod vodstva SAZU. Najprej se je to zgodilo z »velikimi« tehničnimi inštituti. Fizikalni inštitut »Jožefa Štefana« že od l. 1953 ni bil več v proračunskem

sestavu SAZU in je s 1. januarjem 1955 prešel povsem v pristojnost posebne Zvezne komisije za znanstvena raziskovanja (v zvezi z atomskimi načrti); ostali trije so se ločili od SAZU z začetkom l. 1958. Tako je III. razred ostal brez svojih akademijskih inštitutov. Drugo delo pa je še do 1981 ostalo pri SAZU (svojo dozorelo organizacijsko obliko je dobilo okrog 1970): v Letopisu SAZU za to leto najdemo poročila o delu Inštituta za marksistične študije SAZU, Kabineta za prava starega Orienta in Kabineta Josipa Vidmarja pri SAZU zunaj razredov, dalje Zgodovinskega inštituta Milka Kosa, Umetnostnozgodovinskega inštituta Franceta Steleta, Inštituta za arheologijo in Muzikološkega inštituta (vse pri I. razredu), Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša in Inštituta za slovensko literaturo in literarne vede ter Inštituta za slovensko narodopisje (vse pri II. razredu), Inštituta za raziskovanje krasa, Geografskega inštituta Antona Melika s kartografskim oddelkom, Inštituta za paleontologijo, Biološkega inštituta Jovana Hadžija (vse pri IV. razredu) in Inštituta za medicinske vede (pri VI. razredu). Poleg tega je bilo še nekaj skupnih služb in podobnih stvari. Pri tem delu je šlo resnično za pomemben razvoj organizacije znanstvenega dela, čeprav so hkrati rasle znanstvene inštitucije tudi zunaj SAZU in je smotrno delo zahtevalo tudi primerno delitev dela med inštituti iste vede. Z letom 1982 pa je prišlo do neke oblike organizacijske osamosvojitve dotedanjih akademijskih inštitutov v obliki posebnega Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU, ki pa je vendarle v nekaterih pomembnih potezah (preko priznavanja znanstvenih naslovov, sestave znanstvenih svetov vseh inštitutov, knjižnice in pri publikacijah) ohranil trdne organizacijske in delovne zveze z delom SAZU. Znanstveni načrti SAZU so spričo tega danes razdeljeni med neposredno delo akademikov in razredov ter med delo inštitutov Znanstvenoraziskovalnega centra, ki je prevzel večino načrtnega dela na širokem načrtu raziskovanja »naravne in kulturne dediščine Slovenije«, sestavljenega pred dobrimi desetimi leti kot okvir vsega znanstvenega dela SAZU in v njenem okviru.

Bogo Grafenauer

Člani AZU ob začetku italijanske okupacije leta 1941

I. Filozofsko-filološko-historični razred.

Redni člani: FRANCE KIDRIČ, MILKO KOS, RAJKO NAHTIGAL, FRAN RAMOVŠ, FRANCE STELE, ALEŠ UŠENIČNIK (izločen ob reorganizaciji 1948)

Dopisni člani: ANTON BREZNIK, IVAN GRAFENAUER, LJUDMIL HAUPTMANN, FRANC KSAVER LUKMAN, ANTON MELIK, MATIJA MURKO, FRANC WEBER (se odrekel članstvu 18. 5. 1945)

II. Pravni razred.

Redni člani: METOD DOLENC, GREGOR KREK, RADO KUŠEJ, LEONID PITAMIC (izločen ob reorganizaciji 1948), JANKO POLEC, MILAN ŠKERLJ

III. Matematično-prirodoslovnii razred.

Redni člani: JOVAN HADŽI, JOSIP PLEMELJ, MILAN VIDMAR, RIHARD ZUPANČIČ (črtan iz članstva 25. 7. 1945)

Dopisni člani: ALFONZ PAULIN, IVAN REGEN, FERDINAND SEIDL

IV. Umetniški razred.

Redni člani: FRAN SALEZIJU FINŽGAR, RIHARD JAKOPIČ, MATIJA JAMA, ANTON LAJOVIČ, JOŽE PLEČNIK, OTON ZUPANČIČ

Članstvo SAZU 1987

Častni član: JOSIP VIDMAR

I. razred – za zgodovinske in družbene vede

Redni člani: ALEKSANDER BAJT, EMILIJAN CEVC, STOJAN CIGOJ, DRAGOTIN CVETKO, ALOJZIJU FINŽGAR, FERDO GESTRIN, BOGÓ GRAFENAUER, STANE KRAŠOVEC, RUDI KYOVSKY, BORIS MAYER, ZDRAVKO MLINAR, STOJAN PRETNAR, ANTON TRSTENJAK, SERGIJ VILFAN, ANTON VRATUŠA, FRAN ZWITTER

Dopisni člani: STANE GABROVEC, IVAN LAVRAČ, JAROSLAV ŠAŠEL

II. razred – za filološke in literarne vede

Redni člani: OTON BERKOPEC, FRANCE BERNIK, FRANCE BEZLAJ, BOJAN ČOP, JANKO JURANČIČ, JANKO KOS, FILIP KALAN KUMBATOVIČ, JANEZ LOGAR, VALENTIN LOGAR, BORIS MERHAR, DUŠAN MORAVEC, BORIS PATERNU, JANEZ STANONIK, JOSIP VIDMAR, FRANC ZADRAVEC

Dopisna člana: FRANC JAKOPIN, JANEZ OREŠNIK

III. razred – za matematične, fizikalne in tehnične vede

Redni člani: ROBERT BLINC, DAVORIN DOLAR, JOSIP GLOBEVNIK, PETER GOŠAR, LUDVIK GYERGYEK, DUŠAN HADŽI, JANEZ PEKLENIK, ANTON PETERLIN, LUJO ŠUKLJE, MIHA TIŠLER, IVAN VIDAV, LOJZE VODOVNIK

Dopisni član: BOŠTJAN ŽEKŠ

IV. razred – za naravoslovne vede

Redni člani: JOŽE BOLE, IVAN GAMS, STANKO GRAFENAUER, ERNEST MAYER

Dopisni člani: MATIJA DROVENIK, JANEZ MATJAŠIČ, MARIO PLENIČAR, DRAGICA TURNŠEK, IGOR VRIŠER

V. razred – za umetnost

Redni člani: ANTON INGOLIČ, BOŽIDAR JAKAC, ZDENKO KALIN, BRATKO KREFT, UROŠ KREK, JANEZ MENART, FRANCE MIHELIC, MILAN MIHELIC, VLADIMIR PAVŠIČ – MATEJ BOR, IVAN POTRČ, PRIMOŽ RAMOVŠ, EDVARD RAVNIKAR, GABRIEL STUPICA

Dopisna člana: IVAN MINATTI, CIRIL ZLOBEC

VI. razred – za medicinske vede

Redni člani: JANEZ BATIS, MIRLOSLAV BRZIN, JANEZ FETTICH, JANEZ MILČINSKI, LEV MILČINSKI, FRANC NOVAK, ANDREJ O. ŽUPANČIČ

Dopisni člani: LIDJA ANDOLJŠEK-JERAS, VINKO DOLENC, VINKO KAMBIČ

Vsi razredi imajo še večje število zunanjih dopisnih članov, ki živijo in delujejo v inozemstvu, med njimi je tudi nekaj naših rojakov, tako npr. v III. razredu BOGDAN POVH, v IV. razredu ROMAN KENK in v V. razredu FLORJAN LIPUŠ, PAVLE MERKU, ZORAN MUŠIČ

Predsedniki: RAJKO NAHTIGAL 1939–1942, MILAN VIDMAR 1942–1945, FRANCE KIDRIČ 1945–1950, FRAN RAMOVŠ 1950–1952, JOSIP VIDMAR 1952–1976, JANEZ MILČINSKI od 1976

Glavni tajniki: GREGOR KREK 1939–1942, FRAN RAMOVŠ 1942–1950, MILKO KOS 1950–1972, GORAZD KUŠEJ 1972–1980, JOŽE GORIČAR 1980–1985, JANEZ BATIS od 1985

Ivan Napotnik: MISLEC

Kdo nas spremlja na poti v življenju – ali tudi knjiga?

Nekateri gredo radi sami na potovanje, morda celo na dopust. Večina pa si najbrž želi družbe in družčine, spremljevalce in sopotnike, znance in prijatelje. Skupaj z njimi bi radi doživljali lepo in prijetno, prenašali težko in hudo, se pogovarjali in med seboj izmenjali vtise, doživetja in izkušnje. Seveda si vsak želi prijetnega in dobrega spremljevalca. Kjer si ga ne more sam izbrati, je toliko bolj vesel, če je imel srečo in je v družbi, za katero se je prijavil na pot, našel takega, ki mu je všeč.

Najpomembnejši spremljevalci na vseh mogočih potovanjih in poteh v življenju smo si ljudje. Po svoji naravi smo tako zelo odvisni drug od drugega in med seboj povezani, da samo skupaj z drugimi, v medsebojnem pogovoru, v sprejemanju in dajanju in v skupnem doživljanju zorimo kot osebnosti. Človek je bistveno ne le samostojna oseba s svojo samozavestjo, svobodo in odgovornostjo, ampak tudi družbeno bitje. V samotni in zapuščeni se malokdo počuti dobro, večina si želi in išče družbe in spremljevalcev.

Poleg ljudi pa si lahko poiščemo še marsikakega drugega zvestega spremljevalca. Za nekatere je to časopis, za druge fotoaparati, za nekatere tudi – knjiga. Ker je Mohorjeva družba našemu slovenskemu ljudstvu v 135 letih svojega obstoja dala toliko knjig, bi rad postavil vprašanje, ali in kako nas knjige še danes spremljajo na naši življenjski poti.

S knjigo na pot?

Otrokom je bilo nekoč v ponos, ko so se prvokrat napotili v šolo s knjigami na hrbtu. Knjige so jih potem spremljale vsa šolska leta. Brez knjig si šolanja še misliti ni bilo mogoče. Drugih pripomočkov skoraj ni bilo. Danes pa dobijo že otroci v šoli tudi toliko drugih spremljevalcev, posebno raznih tehničnih pripomočkov, da knjiga nima več take vloge kakor nekdanj.

Na nov način postane knjiga človeku zvest in dober spremljevalec v življenju, ko ne gre več le za učenje, ampak za celostno človeško zorenje. Leposlovne knjige, povesti, romani, pesmi, življenjepisi, zgodovinske in strokovne knjige z najrazličnejših področij imajo veliko vlogo. Za kristjana spadata sem predvsem Sveto pismo in molitvenik, pa tudi druge knjige z versko vsebino, ki mu odkrivajo globine, bogastvo in lepoto božje resnice in smisel življenja. Kdo še ni izkusil, kako take knjige budijo kulturno zanimanje, širijo obzorje, poglobljajo spoznanje in odkrivajo nove razsežnosti življenja. Enciklopedije, leksikoni in

priročniki so stalni svetovalci, ki so vedno pri roki. Leposlovne, modroslovne, zgodovinske, verske in druge življenjske knjige pa so zvesti sopotniki, s katerimi se je mogoče pogovarjati, v njih najti potrditev svojih življenjskih izkušenj ali pa obogatitev s čisto druge strani. Pogovor s knjigami je nevsiljiv, ker knjige potrpežljivo čakajo, vedno so nam na voljo, spet in spet jih lahko vzamemo v roke. Kdor zna ceniti njihovo zvestobo, jim pripravi častno mesto v svoji hiši. Dokler so bile knjige poleg ljudi, narave, umetniških in kulturnih spomenikov pravzaprav edini duhovni spremljevalci, so jim v samostanih, šolah, zlasti na univerzah, pa tudi v mestih, gradovih in zasebnih hišah gradili posebne prostore, knjižnice, ki so bile bogato umetniško okrašene. Ne samo semeniška knjižnica v ljubljanskem bogoslovju, tudi veliko drugih knjižnic po samostanih na Slovenskem zgovorno priča o tem. Arhitekt Plečnik je za Univerzitetno knjižnico v Ljubljani zgradil mogočno stavbo. Če je knjižnica Teološke fakultete v Ljubljani v bolj tesnih prostorih, je pa mariborski oddelek Teološke fakultete leta 1987 dobil nove sodobne prostore za svojo knjižnico.

V Sloveniji izide vsako leto sorazmerno veliko knjig najrazličnejše vsebine. Tudi naklade niso skromne. Razveseljivo je, da ljudje knjige tudi še kar kupujejo. Marsikatera družina ima doma pravo knjižnico, ki jo nenehno dopolnjuje. Da tudi število naročnikov rednih Mohorjevih knjig zadnja leta spet narašča, kaže vedno večje zanimanje za knjige. Ali pa ljudje pri nas knjige tudi berejo? To je pravzaprav odločilno vprašanje.

Koliko še beremo knjige?

Raziskovanja v različnih deželah po svetu, tudi pri nas, kažejo, da imajo ljudje večinoma vedno manj časa, pa tudi, da kažejo vedno manj zanimanja in pripravljenosti za branje knjig. Vse bolj spodriva branje knjig poslušanje radia in še veliko bolj gledanje televizije. Pa tudi kjer še berejo, je, žal, vedno manj dobrih knjig in veliko več le časopisov in revij s čim več slikami ali pa poceni knjig in knjižic, ki vsebinsko in jezikovno bralca bolj zastrupljajo kakor pa duhovno bogatijo in poglobljajo. Po svetu ni nič drugače kakor pri nas, le da je v drugih jezikih ponudba še veliko večja.

Kaj pomeni ta splošni razvoj, ko imajo ljudje vedno manj časa za branje, vedno manj zanimanja in veselja, da bi vzeli v roke tudi dobro in zahtevno knjigo, ki človeka jezikovno, kulturno in življenjsko bogati? Nobenega smisla nima, da bi kratko malo zavračali televizijo in se pritoževali nad poplavo časopisov in revij brez prave vse-

binske in umetniške vrednosti. Edina rešitev je, da se človek sam svobodno odloča in pravilno izbira, kdo naj bo njegov spremljevalec, kaj naj mu nudi duhovno hrano in kako jo sprejema. Kdor živi samo še od slik in besed na televiziji, ki se odvijajo in menjajo s tako naglico, da je osebno razmišljanje in odločanje domala nemogoče, bo podzavestno postal vedno bolj odvisen od teh vplivov. Pri časopisu se je sicer mogoče vsaj kratko ustaviti pri zapisani besedi in jo še enkrat prebrati, čeprav pri dnevniku prihaja vsak dan nova številka.

Drugače je pri knjigi. Nevsiljiv življenjski spremljevalec je a zato toliko bolj zahteven. Zahteva časa, zbranosti, pozornosti, duhovne odprtosti, a spodbuja k samostojnemu mišljenju in osebni pogovoru in odgovoru, seveda če bralec dobi v roke knjigo, ki je vredna branja in jo zna brati. Dobre knjige še niso vse, treba je še dobrih bralcev. Kljub vsej poplavi tiskanih stvari je pri nas veliko dobrih knjig, izvornih slovenskih in prevedenih iz tujih jezikov. Pod pritiskom življenjskih razmer in novih tehničnih sredstev družbenega obveščanja in v naglici sprememb doživetij, vtisov in zahtev pa je vedno manj dobrih bralcev in vedno manj kulture branja.

Če bi v današnjem času mogla Mohorjeva družba izpolnjevati svoje zgodovinsko kulturno poslanstvo tako, da bi ljudem ne nudila le dobrih knjig, ampak vzgajala tudi dobre bralce, bi še bolj ostala zvesta svoji vlogi in nalogi med slovenskim narodom. Samo reklama, da bi pridobili čimveč naročnikov za Mohorjevo, ne zadošča. Ustvarjati je treba javno mnenje, da človek ne živi samo od kruha, pa tudi ne samo od slike in besede na televiziji, ne samo od časopisov in ilustriranih revij, ampak tudi od vsebinsko bogate in jezikovno dobre knjige. Tudi danes smemo trditi, da kultura duha in srca brez knjige ni mogoča. Zato pomeni zavestna in svobodna odločitev za resnično kulturo, za osebno duhovno bogastvo in za razvoj človeka v družbi nujno tudi odločitev za knjigo kot življenjskega spremljevalca. To pa pomeni, da knjige ne le kupujemo in jih postavljamo v predale in knjižnice, ampak jih beremo, ne »požiramo«, ampak se z njimi pogovarjamo. Pisatelji knjig, bodisi leposlovnih ali znanstvenih, zgodovinskih, verskih in drugih, ki obravnavajo življenjska vprašanja, so žive osebe s svojo življenjsko izkušnjo in modrostjo in ne kaki računalniki in aparati. Pogovor s knjigo je tudi pogovor s pisateljem in to toliko bolj, če nam je znan tudi v svoji zgodovinski podobi. Kar je pisatelj vložil v knjigo, v kateri je z besedo zajel svojega duha, svoja spoznanja, čustva in izkušnje, to bralec sam v sebi spet oživi. Tako nastaja duhovno občestvo med pisateljem in bralcem, pogovor med obema

z vsemi oblikami nagovarjanja in odgovarjanja in s tem seveda tudi odgovornosti obeh.

Knjiga življenja

Ne le v šoli in za kulturo duha in srca je imela in ima knjiga še danes svoje nenadomestljivo mesto, tudi krščanstva in verskega oznanjevanja si brez knjige ne moremo misliti. Na začetku krščanstva sicer ni knjiga, ampak živa beseda, ki jo je oznanjal Kristus, večna božja Beseda. Če nam Kristus sam ni zapustil nobene knjige, pa so živo oznanjevanje evangelija kmalu zapisali. Tako imamo v krščanstvu štiri evangelije in druge novozavezne knjige, vseh skupaj je 27. Celotno Sveto pismo ali Biblija, kar pomeni knjiga ali zbirka knjig, obsega 72 spisov večjega ali manjšega obsega. Sveto pismo je v posebnem pomenu knjiga knjig ali knjiga življenja, kakor so jo v zgodovini večkrat imenovali. Dokler še ni bilo tiskanih knjig, so Sveto pismo prepisovali z roko, večkrat v izredni umetniški obliki. Ohranjeni rokopisi Svetega pisma dokazujejo, s kakšnim spoštovanjem in ljubeznijo so rodovi pred nami sprejemali in izročali naprej knjigo življenja in knjigo knjig. Po izumu tiska je bilo ravno Sveto pismo tista knjiga, ki je bila najprej in najpogosteje tiskana. Med knjigami, ki zaslužijo ime življenjskega spremljevalca, je Sveto pismo nedvomno po pričevanju kulturne zgodovine na prvem mestu.

Zanimivo je, kako Sveto pismo stare in nove zaveze samo vedno znova govori o knjigi življenja. Že Stara zaveza pozna v božji roki »knjigo življenja«, kjer so zapisana imena tistih, ki so poklicani v življenje. Kdor se pregreši zoper Boga, ta bo izbrisan iz knjige (2 Mz 32,32–33; Ps 69,29). Pri preroku Danijelu beremo, da bo v času stiske božje ljudstvo rešeno: vsi, ki jih najdejo zapisane v knjigi (Dn 12,1). V Novi zavezi pravi Kristus, naj se učenci veselijo, ker so njihova imena zapisana v nebesih (Lk 10,20). Posebno pogosto govori o knjigi življenja zadnja knjiga Nove zaveze, Razodetje sv. Janeza (3,5; 13,8; 17,8; 21,7). Pri poslednji sodbi imajo knjige poseben pomen, kakor beremo v 20. poglavju Razodetja: »Zatem sem videl velik, bel prestol in njega, ki je sedel na njem. Zemlja in nebo sta pobegnili izpred njegovega obličja in izginila brez sledu. Nato sem videl umrle, velike in male, kako stoje pred prestolom. In odprle so se knjige. Odprla se je tudi druga knjiga, knjiga življenja. Umrli so bili sojeni po tem, kar je bilo zapisano v knjigah, vsak po svojih delih . . . In če koga niso našli zapisanega v knjigi življenja, je bil vržen v ognjeno jezero« (20,11–15). Morda prispejoda s knjigo življenja današnjemu človeku ne pomeni veliko, čeprav ve za matične knjige, kjer so vpisa-

na rojstva, krsti, poroke in umrli. V civilnih uradih pa knjige vedno bolj nadomeščajo kartoteke in računalniki.

Beseda »knjiga življenja« pa ima lahko še drugačen pomen: Življenje samo je kakor popisana knjiga, iz katere beremo in se učimo ob spominjanju na svoja doživetja in izkušnje. Vsak človek ima svojo življenjsko knjigo, pa tudi vsaka družina in vsak narod. Nekateri v starosti začnejo pisati svoje življenjske spomine. Družine so ponosne na svojo čimbolj staro družinsko kroniko in narodi imajo svojo zgodovino. Danes je spet veliko več zanimanja za te življenjske knjige, z večjim zanimanjem beremo v njih. Ali se iz njih tudi kaj naučimo, je seveda drugo vprašanje. Pravijo pa, da zanamcem ne bo več treba brati knjig in kronik, ampak da bodo le še poslušali in gledali posnetke na elektronskih trakovih. Ali bodo potem namesto knjižnic imeli le še shrambe za filme, trakove in aparate ali pa bodo knjige in knjižnice preživele ves tehnični napredek, o tem lahko različno razmišljamo in prerokujemo. Zdi pa se, da bi bila velika škoda, če bi človek res ne imel več knjig kot svojih življenjskih spremljevalcev, sogovornikov, svetovalcev in prijateljev. V kakšno prihodnost gremo, je odvisno tudi od nas. Odločitev za knjigo, za dobro, vsebinsko bogato in jezikovno klenu knjigo in za pogosto branje take knjige pomeni odločitev za boljšo prihodnost. K temu lahko tudi v bodoče Mohorjeva družba veliko prispeva. Bog daj, da bi bilo tako!

Alojzij Šuštar

Kriza in čut odgovornosti

O krizi danes ne manjka besed, naj mislimo na pisno ali na živo besedo. Prav tako seveda krizo tudi doživljamo v različnih oblikah in na različne načine. Današnja kriza je namreč večplastna. Na prvi pogled je težko ugotoviti, katera od teh plasti je najizrazitejša in kje imajo vse svoje zadnje korenine. Vprašanje pa je prav tako, ali bi mogli dati splošno veljaven odgovor glede zadnjih korenin današnje krize. V marsičem je namreč odgovor odvisen od posameznega človeka, ki si zastavlja vprašanje, odvisen je od njegovih pogledov na krizo in od resničnega poznanja kriznega položaja. Mislim pa, da vsi vedno bolj čutimo ali vsaj slutimo, kako konec koncev povzroča današnji krizni položaj tisto, kar ima svoje korenine v človeku.

Rekli bi lahko, da se je človek znašel v nekem praznem prostoru. Z ene strani je postavljen pred odgovorne odločitve, z druge pa je odpadlo vse tisto, kar mu je nekoč nudilo motivacijo in oporo.

Niti vera v ožjem pomenu niti zaupanje v človeka, v njegov razvoj in napredek ga ne moreta več prav motivirati ali podpirati pri njegovih odločitvah. Eni so tedaj povsem razočarani, drugi pa še vedno zaslepljeni od tehnoloških dosežkov in porabništva, ki jim ga ti dosežki omogočajo. Tistega celostnega pogleda, ki bi človeku omogočal trezno presojo položaja, in ustrezne motivacije, da bi se začel bolj zavzeto odgovorneje obnašati, v praznini, ki je nastala okrog njega in v njem, ni in ne more biti.

Tako pa je tudi govorjenje o krizi hudo površno in brez poudarkov, ki bi pozivali k ustreznim odločitvam. Da, govorjenje, tako se zdi, je večkrat samo zaradi govorjenja, zato, da spregledamo, kar bi bilo treba že danes storiti. Predvsem pa gre za to, da se ni treba spraševati po odgovornosti, niti po odgovornosti za krizo niti po odgovornosti za iskanje poti iz nje. Alternativna gibanja v svetu jasno opozarjajo na izgubo čuta odgovornosti in tako poskušajo na svoj način doseči tisto, kar bi morali storiti »odgovorni«, na »odgovornih položajih«, pa ne storijo. Smeli bi reči, da alternativna gibanja zbujujajo upanje, da se je vendar začelo nekaj premikati v tem pogledu, da se je začel prebujati čut odgovornosti, čeprav je bila podoba, da je ta čut že popolnoma zamrl.

Seveda pa ne moremo z nekim mirnim pogledom zreti v prihodnost tako dolgo, dokler se bodo pobudam, ki prihajajo iz vrst alternativnih gibanj, predvsem iz vrst mladih, na vso moč upirale sile, ki se še lahko zanašajo na oblast in trenutne uspehe. Vse to namreč more odvrčati ljudi od resničnih in žgočih problemov, odvrčati tudi od pozivov tistih, ki dobro vedo, kam stvari vodijo, in se jim največkrat niti ne zdi potrebno, da bi posebej dokazovali, da je njihovo opozarjanje na nevarnosti popolnoma upravičeno.

Če hočemo, da se bo množično v ljudeh prebudil čut odgovornosti, potem si bodo morali vsi, ki se resno zavedajo današnje krize, prizadevati za jasne podatke o tej krizi in tudi za to, da bodo pokazali na njene vzroke in na odgovornost, ki jo ima človek zanjo. Le tako bo potem mogoče iskati tudi izhod iz krize, pokazati na naloge, ki so pred nami, ki se jih moramo lotiti, če se hočemo rešiti iz kriznega položaja. Krivdo priznati ni prijetno, a brez tega priznanja ni »spremembe mišljenja« in odgovornih odločitev za prihodnost, ki naj bi bila drugačna, kakor je sedanjost.

Nedvomno pa čut odgovornosti zahteva od človeka večkrat tudi vsaj trenutne zamejitve, tisto, kar izražamo z besedo odpoved. Vemo dobro, kako neprijetno zveni danes ta beseda, ker nas je povsem prevzelo teženje po vedno več imeti ali sploh porabništvo. A kljub temu se ne

smemo ustrašiti te besede in njene vsebine. Sicer pa jo bomo tem laže razumeli in sprejemali, čim manj bomo sužnji »imeti«.

Osvobajanje od vsega, kar nas zasužnjuje, da se ne moremo svobodno po resničnem spoznanju odločati, je tedaj potrebno za odgovorno odločanje in ravnanje. To pa pomeni hkrati osvobajanje za drugačen slog življenja, ki postavlja na prvo mesto človeka in njegov vsestranski razvoj, za polnost življenja, predvsem tudi za duhovno razsežnost, naj jo človek izvaja iz vere ali sploh iz nečesa, kar ga presega, kar daje smisel njegovega življenju, kar mu pomaga najti njegovo resnično bistvo, ki je predvsem v ljubezni, četudi na Boga niti ne misli. Če bo človek našel izostren čut za duhovnost v tem pomenu, ki mu ga je okrnil enostranski razvoj, potem bo šele lahko pravilno presodil svoj današnji položaj in se bo mogel tudi odgovorno odločati, odgovorno poiskati izhod iz krize, ki je tudi, če ne v prvi vrsti, kriza vrednot, ne samo ekonomska, politična, družbena kriza, ne samo prav tako ekološka kriza.

Tako pa smo prišli do spoznanja, da se bo v prihodnje treba bolj zanimati za človeka in pospeševati vse tisto, kar ga dela bolj človeškega, kar mu odpira oči za spoznavanje resničnosti, kar ga usposablja za odgovorno odločanje in ravnanje. Človek mora postati v vsakem pogledu kos tehnološkemu razvoju. Izobrazba, vzgoja, kultura danes ne smejo biti prazne besede. V družini, šoli in družbenem okolju morajo res najti svoje mesto. Če gre za reševanje iz krize, mora iti res za človeka. Vsi smo za to odgovorni. To je preskusni kamen za prebujanje čuta odgovornosti, ki nam more pomagati iz krize.

Podoba je, da se je pri nas v zadnjem času nekaj začelo močno premikati v tej smeri. Zato smo vsi dolžni storiti, kar moremo, da bo ta premik uspešen in nas bo res vodil iz krize, čeprav ne smemo misliti, da bomo kdaj dosegli položaj brez konfliktov in težav. Naše skupno dobro, to je tisto, kar mora združevati vse naše sile. Kakor pa ima pri tem svojo nalogo kritika, tako ima morda še bolj skupno delo, skupna ustvarjalnost, skupno prizadevanje.

Vekoslav Grmič

Ivan Napotnik: MIR

Štirideseta leta po vojni

Čeprav mnogi ne marajo vojn kot mejnikov časa, je vendarle preprosto dejstvo, da se po vsaki vojni začne nov čas. Tak nov začetek je bil tudi konec zadnje svetovne vojne. Narodi so upali, da bodo sedaj nastopili novi časi, miru, sodelovanja med narodi, kratka novo obdobje človeškega življenja.

Dobrih štirideset let je minilo od takrat. Psihologi ugotavljajo, da so štirideseta leta nevarna za človeško življenje. Človek gleda nazaj na to, kar je dosegel in preverja, ali je bilo njegovo življenje uspešno, sprašuje se po smislu dosedanjega početja in načrtuje naprej. Ponavadi spremljajo življenje v teh letih krize in vsemogoči zapleti.

Tudi štirideseta leta po vojni doživljamo kot resno vprašanje smisla vsega našega dosedanjega početja. Mir, ki je bil z velikimi črkami zapisan ob ustanovitvi Združenih narodov, ni bil morda še nikoli tako ogrožen kot je danes. Narodi še vedno ječijo pod različnimi mogočeži in zavesami različnih barv, ki sicer obljublajo svobodo, pa ne dajo človeku najosnovnejših življenjskih pogojev, ki bi odgovarjali zahtevam človekovega dostojanstva. Znova se bohotijo nacionalizmi in raste nestrpnost velikih nad majhnimi. Mali človek je zopet v nevarnosti za svoje najosnovnejše življenjske pravice. Milijoni umirajo od lakote, na drugi strani mečejo hrano stran. Ni denarja za kruh, pač pa ga je vedno dovolj za orožje in propagandna sredstva, s katerimi nastajajo moderni sužnji sodobnih ideoloških sistemov takšne ali drugačne barve.

Leta po vojni je zaznamovala industrijskotehnična revolucija, ki je sicer proizvod prejšnjega stoletja, ki pa je gotovo dosegla svoj vrh v zadnjih desetletjih. Človek si je z njo v marsikaterih ozirih napravil življenje udobno in koristno. Z

veliko žlico je začel zajemati iz vodnjakov življenja. Pokazalo pa se je, da niso ti vodnjaki neizčrpni, ampak da bo zmanjkalo osnovnih surovin za človeško preživetje, posebno če ne bomo z njimi ravnali bolj gospodarno. Z razvojem znanosti in tehnike je človek vedno bolj nasilno posegal v naravno okolje, tako da se moramo danes vprašati, ali smemo še tako naprej. Černobilska katastrofa ali zastrupitev Rena in še nekaj podobnih večjih primerov, da ne govorimo o vsakdanjih, ki se stalno dogajajo, – treba je samo pogledati Savo ali kako drugo našo reko, – nas opominjajo, da je človek sposoben ne samo delati dobro, ampak da je povsod tudi primes slabega.

Človek je posegel na najobčutljivejše področje – začetek svojega življenja in življenja sploh. Kakor smo lahko veseli, da lahko danes znanost pomaga človeku na različne načine, da pride do zdravja ali rodovitnosti, nas skrbi, kaj če bodo poskusi z življenjem vendarle uničili človeka. Sanje različnih napovedovalcev človekove bodočnosti se v marsičem uresničujejo. Človek je na tem, da proizvede novo življenje, da spremeni življenje. V Ameriki oblikujejo nove živali s tem, da mešajo gene različnih živali. Z raznimi preparati povečujejo dajanje mleka pri kravah ali zmanjšujejo maščobo svinjam, posledica so dedne spremembe pri ljudeh, ki uživajo meso ali mleko teh živali itd. In ali bo človeško življenje res postalo izročeno na milost in nemilost človeku, da ga bo »zmrznil«, »prepariral« in »znova« oživil? Tehnično so takšna vprašanja danes hitro rešljiva in postavlja se vprašanje, ali sme človek napraviti vse, kar zmore.

Vrednote

Kljub vsemu napredku se človek zdi danes zaskrbljen, včasih celo z obupom gleda v bodočnost. Skrbi ga, kam bo peljal ta razvoj. Ali bo človek sposoben obvladati to, kar ustvarja in kakšna merila naj zavzame, da mu bo to uspelo. Vprašanje vrednot, smisla in tako tudi ciljev neposrednega delovanja in napredovanja so danes verjetno najbolj zgoča vprašanja človekovega razvoja.

Zdi se, da je civilizacijski napredek človeka prehitel. Hitre spremembe zadnjih sto let človek ni stalno spremljal z etično-moralnimi merili, ampak z drugimi, človekovi osebi tujimi. Vladala sta želja po napredku, po čimvečjem znanju, želja po zaslužku in dobičkaželjnost in želja po vladanju. Morda jo najbolj ponazarjajo prvi stiki Evropejcev z naseljenci osvojenih dežel Amerike in Afrike, kjer so bili misijonarji edini, ki so prišli tja z željo prinesiti tem ljudem vero, pa še to včasih z nezavedno težnjo, da bi jim posredovali evropsko

krščanstvo, navade in običaje in jih tako spravili pod svoj vpliv. Osvajalci pa so imeli pred očmi le zlato in ostalo bogastvo teh ljudi in željo, da bi pridobili novih ljudi za suženjska opravila in čimvečjo razširitev svojih moči. Tako so velikokrat pokvarili dobro delo misijonarjev in pustili sence ali celo temo na novozasajenih njivah krščanske blagovesti. Podobno se je dogajalo z ostalim razvojem civilizacije. Vse preveč so vladali zakoni moči, premoči, želje za čimvečjim zaslužkom. Vojna industrija je bila zato in je še danes deležna vedno največje pozornosti in investicij. Človek je še danes pripravljen ogromno vložiti na tem področju, da bi ohranil svojo premoč nad drugimi.

Nevarnost atomske vojne, uničenja preko virov atomske energije in posebno poskusi z življenjem zahtevajo danes resno in tenkovestno preverjanje človekovega znanstveno-tehničnega razvoja. Gre namreč za vprašanje človekovega bivanja in nebivanja. Človek si mora postaviti vprašanje, kaj mu resnično služi za človeka vredni napredek, kaj pa mu prinaša pogubljenje. Na to vprašanje pa ni tako enostavno odgovoriti. Človek je telesno bitje in zato potrebuje vse, kar mu omogoča njegovo telesno življenje. Danes mu pri tem (kot nekoč v manjši meri) pomaga znanost in tehnika. Prav tako je človek duhovno bitje in zato je prav tako sposoben svoje delovanje presojati glede na to, koliko in kako koristi tudi njegovemu duhovnemu napredku. Zdi se, da je danes glavni poudarek na človekovem telesnem prizadevanju v najširšem smislu. Človek presoja vse stvari kratkoročno, le toliko, kakor bodo koristile 'iz rok v usta', kot pravimo, potem pa ni tako važno, kakšne posledice bodo in kaj bo iz tega nastalo. Takšno prizadevanje človeka usmerja enostransko v telesni napredek, slabi pa njegovo duhovno moč. In ker stoletja in različne kulturne sredine pričajo, da je duhovna moč tista, ki človeka rešuje in usposablja za bodočnost, se dosedanja razvoj kaže kot nevarnost, da si človek reže vejo na kateri sedi in bo enkrat neizogibno padel na tla. Tako imajo vse omenjene težave človeka svoje korenine v duhovni propadlosti človeka. Ali pa je to mogoče spremeniti.

Duhovna prenova

Velikokrat beremo izjave različnih cerkvenih predstavnikov, papeža in škofov glede tega duhovnega položaja človeka danes. Vendar se zdi, da svet tem izjavam ne prisluhne tako kot bi želeli ali kot želijo tisti, ki jih dajejo. Tako se posebno večina tkm. krščanskega sveta od najvišjih predstavnikov oblasti v različnih krščanskih deželah do ostalega vernega ljudstva drži sodobnih načel. Mladi večinoma zaman iščejo smernic za svoj

zapleten položaj in poskušajo najti odgovor in pomoč v raznih gibanjih, ki postavljajo nove vrednote kot mirovno, ekološko, ali v vzhodnih religijah, posebno raznih hinduističnih smereh razširjenih na zahodu ali pa sploh nikjer ne iščejo, končajo življenje v drogah ali samomorih in drugih podobnih pojavih, ki izražajo brezciljnost, duhovno nemoč in obupanost.

Zdi se, da tudi krščanske Cerkve ne dajejo, posebno mlademu človeku, zadovoljivih odgovorov, predvsem pa ne potrebne moči in podpore, da bi mogel iti skozi sedanje težave z upanjem in močjo, s katero bi jih mogel primerno usmerjati. Kljub temu, da je krščanski odgovor sodobnim problemom mogoče izpeljati iz svetopisemske dediščine in da posamezne Cerkve dajejo odgovore na gornja vprašanja, jim manjka duhovne moči, s katero bi kristjani kljubovali sodobnemu svetu in dali novega duha ter tako pokazali pot, kako priti iz težav. V razvoju znanosti in tehnike ter sodobnega načina življenja ne moremo nazaj, ampak gremo lahko le naprej. Zdi se, da je samo zanikanje nekaterih sodobnih pojavov znanosti in tehnike ali njihova obsodba premalo, da bi moglo dati primerne smernice za rešitev sodobnim težavam. Prav tako so Cerkve posebno na zahodu preveč povezane z razvojem in uporabo sodobnih tehničnih pridobitev, da bi mogle zgolj obsojati njihovo uporabo. Težko je namreč postaviti mejo, kje se poseg v neposredno človekovo življenje konča. Kajti tudi zdravila, medicinski preparati, različne tehnične pridobitve posegajo v naravno okolje in ni enostavno reči ta sredstva so naravna, druga ne, ker je človek od nekdaj ravno s tehniko olajšal svoje bivanje na zemlji.

Krščansko spoštovanje človeka

Zdi se, da je edina pot prevrednotenja vrednot v novem odnosu človeka do vseh teh pridobitev, ki bodo strogo temeljile na popolnem spoštovanju človekovega življenja in človekovega bitja in ki bodo pogojevale duhovno rast človeka, ne pa povzročale njegovo nazadovanje. Takšna pot ima svojo prvenstveno nalogo v duhovnem spreobrnjenju, tehnična rešitev je potem drugotnega pomena. Z drugimi besedami, če popolnoma in v vseh ozirih spoštujemo človekovo življenje, njegovo svobodo in podpiramo njegov vsestranski, svobodni, duhovni in telesni napredek, ga ne usužnjujemo v kalupe takšnih ali drugačnih sistemov, ga ne uporabljamo kot sredstvo, za dosego svojih ciljev, potem bo lahko človek našel samega sebe. Vsi gornji problemi imajo svojo rešitev na tej poti.

Krščanska odgovornost za vsakega človeka, za njegovo rast in napredovanje, za njegovo vse-

stransko oblikovanje zahteva popolno odgovornost za te vrednote. Vsakdo na svojem področju lahko prispeva za njihovo uresničitev, posebno pa so za to poklicani politiki, znanstveniki in načrtovalci tehničnega napredka. Ali se bo ta duhovna rast posrečila in s tem človek preživel, je popolnoma in samo odvisno od človekove odgovornosti. Različne nesreče bodisi atomske, posebno v Černobilu, in druge ekološke katastrofe je povzročila človeška neodgovornost in nepripravljenost postaviti v ospredje človekovo varnost, njegove vrednote. In to velja za ves razvoj in vse tehnično oblikovanje. Napredovali bomo lahko samo, če bomo res odgovorni drug za drugega in pripravljeni svoje egoistične želje in hotenja podrediti dobremu vseh ljudi.

Takšna pot je začrtana v krščanski blagovesti križa in odpovedi zaradi človeka. Bog je postal človek zaradi nas ljudi. Ali smo kristjani sposobni danes razviti in pustiti rasti to silo ljubezni tudi v svojem življenju? Marsikatera zapletena vprašanja zahtevajo samo ta odgovor. Ni ga mogoče dati brez prepričanja, da je pot žrtve, pot dajanja življenja, ne predvsem jemanja in grabljenja življenja in vsega kar je z njim povezano, temeljna človeška vrednota, ki je narode ohranjala pri življenju, njena izguba pa jim je prinesla smrt.

Janez Juhant

Ivan Napotnik: HARMONIKAR

Glasbene izdaje Mohorjeve družbe

Mohorjeva družba ima kar bogato tradicijo glasbenih izdaj. Ob pregledu čudovitega dela prof. Janka Modra Mohorska bibliografija se človek kar čudi visokemu številu izdaj. Nekatere so bile bolj pomembne, druge manj. Predvsem bi se ustavili pri tistih, ki so bile del rednih zbirk: Foersterjeva Cecilija, Aljaževa Slovenska pesmarica ter istoimenska izdaja avtorjev L. Kramolca. Z. Kumerjeve in M. Tomca.

Prd temi izdajami pa je pomembna Slomškova Šola vesela lepega petja s podnaslovom Za pridno šolsko mladino, ki je izšla v Celovcu leta 1853 kot ena prvih publikacij »društva sv. Mohora«. Na naslovni strani sicer ni Slomškovega imena, je pa podpisan na koncu Nagovora. Napevi so v posebnem dodatku zaradi tedanjega načina tiskanja not. Besedilo so tiskali v visokem tisku, note pa na kamnotisku. Vsega je 50 pesmi s 116 napevi. Med drugim je Slomšek zapisal: »Radi bi peli Slovenci in Slovenke, Bog, da bi znali! Česar človek ne zna, tega se mora učiti; tudi šola veselega petja mora biti pri poštenih, dobrih ljudeh. Náte jih torej čednih pesmic lično zbirko. Radi se jih učite, pa še rajši jih popevajte, da si polepšate svoje življenje, posiljate svoje veselje, pa tudi polajšate svoje trpljenje. Vesela pesen žalostno srce zvedri – mila pesen ohladi njegove rane. Lepa pesen je božji dar.« Zanimivo je dejstvo, da začenjata uvod s temi besedami obe Slovenski pesmarici, Aljaževa in ona druga.

1) Prva večja izdaja je bila **Cecilija** s podnaslovom Cerkvena pesmarica, ki je izšla v dveh izdajah oziroma treh natisih. O avtorju pravi: »Po naročilu Cecilijinega društva v Ljubljani uredil Anton Foerster.« Prvi del je izšel leta 1883 drugi pa leta 1884. Poleg molitvenika je Cecilija imela 252 pesmi – z notami v štiriglasnem stavku in izredno lepem tisku – razdeljene so bile na naslednja poglavja: Mašne pesmi, Cerkveno leto, K blagoslovu, Pesmi k sv. obhajilu, Marijine pesmi, Pesmi k svetnikom in Razne pesmi. V predgovoru pravi: Odbor sl. Cecilijinega društva v Ljubljani je izvolil posebni odsek, ki je vse za pesmarico »Cecilijo« izbrane napeve pregledal in odobril; popravljene besede vseh napevov so bile prej od prečastitega knezoškofijskega ordinarijata v Ljubljani potrjene«.

»Drugi, popravljene in pomnožene natis« je izšel leta 1901 oziroma 1902. Razlika s prvo izdajo je precejšnja. To utemeljuje tudi uvod z besedami: »Nekaj pesmi, ki so ustrezale le boljšim cerkvenim zborom, smo nadomestili z ložjimi,

pridali pa drugih potrebnih in uredili novo izdajo tako, da bo samostalno ustregla zlasti tudi cerkvenim dijaškim zborom«. Večje težave so bile z besedilom. Precej potrebnih sprememb je bilo, ki so do danes obveljale. »Nujno potrebno je bilo, da se je popravilo besedilo glede na nepravilni jezik in okorni zlog ter na vsebino, ki pa je bila tu pa tam neskladna z liturgijo. Tega zamudnega in težavnega dela se je lotil z veseljem velečastiti gospod dr. Gregor Pečjak. Jezikovne napake, ki cerkveno pesem pri izobražencih ponižujejo, je odstranil, ritem in rime izboljšal, vsebino približal liturgičnim tekstom; pesmi konečno, ki nima-jo dosti vrednosti, je nadomestil s svojimi. Popravljene pesmi so blagovoljno pregledali še drugi merodajni gospodje, zato se v tej novi izdaji združimo lahko k edinosti«.

Tretji natis – ponatis druge izdaje – je izšel leta 1907 oziroma leta 1912.

Pesmarica je zelo uporabna in je bila zato tudi zelo uporabljana. Še danes jo srečaš na preneka-terem koru. Morda je bila napaka te pesmarice le v tem, da so bile melodije in harmonizacije pesmi preveč poenotene po cecilijanskih načelih.

2) Druga pomembna izdaja je **Slovenska pesmarica**; pripravil jo je Jakob Aljaž, ki se je poleg župnikovanju posvetil tudi glasbi in planinstvu. Ljubezen do gora in do glasbe je strnil v še vedno lepi skladbi Triglav. Aljaž je razgrnil svoj načrt v uvodu: »V I. snopiču najdete raznih skladateljev A) moške zборе, B) mešane zборе, C) nabožne pesni . . . Skušali smo vsem ustrezati; zato so v pesmarico sprejeti lahki priljubljeni četverosepevi, ki ne delajo pevcem nobene težave; z oziroma na izvežbane pevske zборе pa je pridejanih tudi kakih šest večjih umetnih skladb, ki so se v izobraževalnih krogih že udomačile . . . V prihodnjem II. in III. snopiču pride na vrsto tudi več priprosto-narodnih, skrbno odbranih, pravilno urejenih, vseskoz poštenih popevk . . . Na koncu zadnjega snopiča pridenemo kratko zgodovino slovenske pesni in podobe znamenitejših slovenskih skladateljev in pesnikov«.

Oceno pomembnosti te izdaje najdemo v uvodu naslednje Slovenske pesmarice: »Velikanski pomen te pesmarice zna preceniti samo tisti, ki pozna naše glasbene razmere pred to pesmarico in po njej. Prej so bili pevski zbori po naši deželi redki, v njih je delovalo samo izobraženstvo in polizobraženstvo; preprost človek ni imel dostopa v te zборе. Po izidu Aljaževe pesmarice pa so začeli rasti pevski zbori tudi po deželi kot gobe po dežju. Njih vsakdanja hrana pa je bila ravno Aljaževa pesmarica; marsikatero pesem iz nje slišimo še danes na koncertih in v radiu«. Ne smemo pa misliti, da je šele z Aljažovo pesmarico nastalo slovensko večglasno petje. To vzemo iz

uvoda v tretji zvezek naslednje Slovenske pesmarice: »Po tem vodenju glasov vidimo, da naše domače večglasje ni nastalo pod vplivom zborovskega štiriglasnega petja izza dobe čitalnic, marveč je starejše domače izročilo, ki je včasih v nasprotju s pravili umetne glasbe, zveni pa dostikrat polnejše, bolj ubrano in lepše«.

Prvi zvezek Aljaževe Slovenske pesmarice je izšel leta 1896, drugi zvezek pa leta 1900. Tretji zvezek, čeprav napovedan, ni nikoli zagledal luči sveta. Tudi ta pesmarica je doživela več izdaj, vendar brez predelav. Drugi natis je bil leta 1911, tretji pa leta 1923. Tudi ta pesmarica je še danes izredno uporabna. Tisk je izredno lep, še vedno na zaviljivi ravni.

3) Tudi tretja pomembnejša izdaja se imenuje **Slovenska pesmarica**. Kot prvotna avtorja sta nastopila Luka Kramolc in Matija Tomc. Kar svojevrsten je način ureditve te pesmarice, ker je urejena po slovenskih pokrajinah. Meja med prvim in drugim zvezkom, bi lahko rekli, je bila Sava. Avtorja sta si pripravila takle načrt: »Pesmarica bo razdeljena v tri dele: v I. delu so pesmi skladateljev, ki so rojeni v Beli krajini, na Dolenjskem, Notranjskem, Primorskem, v Trstu, Reziji in Benečiji, pa tudi skladateljev, ki so komponirali pesmi iz navedenih pokrajin. Kolikor je bilo mogoče, sta se sestavljavca ozirala tudi na pesnike iz omenjenih pokrajin, kolikor so njihove pesmi uglasbene. Poleg umetnih pesmi so tudi narodne. V II. delu bodo objavljene pesmi skladateljev, rojenih na Gorenjskem, v zamejski Koroški (Zilja, Rož, Podjuna), v Mežiški dolini, Prekmurju, Prlekiji, Slovenskih goricah in ostalih pokrajinah Štajerske«.

V uvodih v posamezne pokrajine obdelata le skladatelje in na hitro pesnike. Izjemi sta Bela krajina in Koroška, ki imata kar zanimivo študijo o pesmi v tisti deželi. To pa je tudi razumljivo, saj sta ti pokrajini iz glasbeno etnografskega vidika morda najbolj zanimivi. Avtor sestavka o belokrajnski pesmi ni naveden. Smemo sklepati, da je sestavek izpod peresa Matije Tomca, ki se je kot domačin zelo poglobil v belokrajnsko pesem, kar je večkrat omenjal in dokazal. Še temeljitejši pa je prikaz koroške pesmi, ki ga je napisal Pavel Zablatnik. Ta prispevek je prava študija o koroški pesmi.

Razpon zahtevnosti objavljenih skladb je izredno velik: od preprostih harmonizacij narodnih pesmi pa tja do zahtevnih umetniških skladb, na primer Očenaš Slavka Osterca. Tudi ta pesmarica je zelo uporabna in uporabljana.

Tretji zvezek sta si avtorja takole predstavljala: »V III. delu bodo prišle na vrsto narodne pesmi iz vseh slovenskih pokrajin, prirejene v preprostem dvoglasju ali največ v troglasju, tako kot jih narod

poje, s posebnim ozirom na pesmi, ki so se še pred desetletji pele, pa zdaj že močno izginjajo in so zlasti mladini skorajda neznane. Pridejana jim bo oznaka za spremljanje s harmoniko ali kitaro, da bo njih uporabnost še večja. Ta izdaja bo žepna«.

V uredništvu je tretji zvezek dobil povsem drugačno podobo. Po eni strani žal nismo dobili takšne praktične in morda pragmatistične pesmarice, zato smo pa dobili zbirko izvornih narodnih pesmi, ki jih je zbrala dr. Zmaga Kumerjva. Uvod v to pesmarico je prava razprava o slovenski ljudski pesmi. Med drugim avtorica pove, kakšen naj bo naš odnos do ljudske pesmi: »Kajti z ljudsko pesmijo je kot z vsako drugo umetnino: moraš jo doživeti, da jo lahko vzljubiš. Doživiš pa jo le, če ji prisluhneš s preprostim srcem brez puhoglave domišljavosti, tako kot prisluhneš ptičjemu petju ali se skloniš nad cvet poljske rože«.

Naj za sklep omenim nekaj glasbenih izdaj, ki so izšle po drugi svetovni vojni. V tem času, ko je bilo vsako tiskanje težavno, je Mohorjeva družba zavzela posebno vlogo ali poslanstvo. Izdala je celo bero manjših, vendar potrebnih izdaj. Naj jih na kratko omenim: Luževičeva Slovenska maša, Mihelčičeve Evharistične pesmi, Marijine pesmi, Postne pesmi, Blagoslovne pesmi, Božične pesmi, Velikonočne pesmi ali Lukmanove obhajilne pesmi z naslovom O sveta večerja. V tej dobi zavzemajo posebno mesto Lesičjakove pesmi, ki so izšle leta 1954. V omenjenem uvodu o koroški pesmi pravi dr. Zablatnik o tej izdaji: »Najbolj znana, pa tudi danes še najbolj priljubljena je gotovo Lesičjakova Pesem od rojstva. Od zadnjega nebogljenega vaškega zbora na Koroškem pa do znamenitih mojstrskih zborov v Ljubljani in drugod – vse jo rado poje. Najlepše Lesičjakove pesmi je izbral, zbral in priredil Luka Kramolc v izvrstni zbirki, ki jo je izdala in založila Mohorjeva družba v Celju leta 1954 z uvodom dr. Janka Kotnika.«

Ta pregled nas navdaja z upanjem, da bo Mohorjeva družba nadaljevala »šolo veselo lepega petja« z novimi glasbenimi izdajami.

Edo Škulj

Orglarska šola v Ljubljani 1877–1945

Glasbena situacija ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja. Vzroki za nastanek Cecilijinega društva in Orglarske šole

Slovenska cerkvena glasba je konec 18. in v začetku 19. stoletja nazadovala. Vanjo so vdiral posvetni elementi, ki so značilni za baročno posvetno, oziroma operno ustvarjalnost. Po korih so neredko igrali ob podpori trobil in pihal polke, valčke in koračnice. Instrumentalno glasbo je ljudstvo v cerkvi tako zljubilo, da je odreklo organistom in godcem bero, če je ni bilo deležno ob nedeljah, praznikih in žegnanjih.

Razmere na cerkvenih korih pa niso bile povsod enake; različne so bile po tradiciji, po kraju in odvisne od organistov – učiteljev, odnosa župnika do glasbe in njegove pomoči organistom. V času skromno razvitih komunikacijskih sredstev so bili organisti med seboj slabo povezani in tudi primernih skladb ni bilo. Te so pripisovali drug od drugega, največkrat so jih tudi sami komponirali. Skladatelj je bilo skoraj toliko kot organistov; ker so bili slabo izobraženi, skladbe niso imele posebne vrednosti ne v melodičnem, harmoničnem, ne v vsebinsko tekstovnem pogledu. Posnemali so posvetne melodije in včasih prav nedostojna besedila. Ljudstvo jih je pelo tem rajši, čim bolj okrogle so bile. Orgel v mnogih, zlasti manjših cerkvah ni bilo, petje so spremljali godci, ki so si preludiranje po svoje prikrojili. Ponekod, zlasti na Dolenjskem – v Št. Rupertu, Ribnici – je bil tak način komponiranja in izvajanja cerkvene glasbe v navadi do konca 19. in tudi v začetku 20. stoletja.

Poleg A. M. Slomška in Kamila Maška, ki sta znanje organistov kritizirala, je šele Gregorju Riharju uspelo delno izboljšati te razmere. Rihar je komponiral pristne in ljudsko občutene pesmi, ki so s korov našle pot v domove družin. Z njimi je polagoma izrival iz cerkve instrumentaliste in jih zamenjal z zborovskim petjem.

Ker cerkveni skladatelji, organisti in duhovniki tudi po drugih deželah tedanje Avstrije in Nemčije niso mogli dati glasbi takšnega poslanstva, da bi vernike navajala k pobožnosti, so Nemci sprožili zamisel o ustanovitvi Cecilijinega društva. Člani tega društva naj bi organizirali učinkovit odpor proti poplitenju, vsebinski praznini, mehanski proizvodnji cerkvenih skladb in se uprli razumarski dobi razsvetljenstva. Za doseg te ciljev so izbrali najbolj radikalno pot – koralno enoglasje in a cappella stavek renesančnega skladatelja G. P. Palestrine.

Začetki cecilijanskega gibanja segajo v München. Tu je prvi posredoval klasično polifonijo 16. stoletja produktivni umetnik in dirigent Kaspar Ett. Ko je leta 1816 izvedel Allegrijev Miserere, je postal glasnik nove dobe v cerkveni glasbi. Težišče gibanja pa se je kmalu preselilo v Regensburg, kjer je deloval Karl Proske, neutruđen raziskovalec Palestrinovih glasbenih opusov. Z razpravami in s tiskom revij je odločilno pomagal Fr. Ks. Witt. Izdal je glasilo Die Fliegende Blätter für katholische Kirchenmusik (1866) in dve leti za tem Musica sacra. Do ustanovitve Splošnega Cecilijinega društva

Anton Foerster

1868 v Bambergu se je gibanje že močno razširilo. Po Wittovi smrti je z reformnimi prizadevanji nadaljeval Fr. X. Haberl, ki je leta 1874 v Regensburgu ustanovil *cerkveno – glasbeno šolo*.

Cecilijansko gibanje so pozorno spremljali tudi cerkveni predstavniki na Slovenskem, med njimi stolni dekan in poznejši škof ljubljanski Janez Krizostom Pogacar, prošt dr. Anton Jarc, pater Hugolin Sattner, stolni regens chori Anton Foerster in alojzijeviski prefekt Josip Smrekar, ki se je dopisoval s predsednikom nemškega Cecilijinega društva dr. Fr. Wittom in postal idejni vodja tega gibanja na Slovenskem.

Pred ustanovitvijo Cecilijinega društva in Orglarske šole so delovale tri glasbeno-vzgojne ustanove: Glasbena šola pri ljubljanski stolnici (1807–1809), glasbena šola pri Filharmonični družbi (1815–1919) in Javna glasbena šola pri ljubljanski normalki. Zlasti slednja je v oddelku za preparandiste, to je za izobraževanje učiteljev in organistov, skrbelo poleg drugih predmetov za pouk orgel in mu namenila kar 12 ur na teden; to so bili ugodni pogoji za študij tega instrumenta, ko bi bil čas šolanja daljši; trajal je le pol leta, po letu 1848 (v Ljubljani po letu 1852) eno leto (oz. 2 leti). Zato knezoškofjski konzistorij ni bil zadovoljen z znanjem organistov in je opozoril ravnateljstvo normalke, naj poskrbi, da bodo kandidati prihajali s tečajev bolje pripravljeni in bolje izurjeni za praktično sodelovanje pri cerkvenih obredih.

Tudi opozorila konzistorija niso mnogo pomagala, ker sta bila klavir in orgle neobvezna predmeta. Poleg tega so leta 1875 Javno glasbeno šolo pri ljubljanski normalki zaprl. Orgle so odslej poučevali na učiteljski. To je ministrski odlok z dne 3. junija 1878 dopustil, da so bili nekateri dobri učenci glasbenega pouka oproščeni, učni načrt z dne 13. septembra istega leta pa je predpisal pouk klavirja in orgel, da bi se »učenci v orglanju toliko izurili, da bodo sposobni spremljati cerkveno petje, izvajati preproste preludije in modulacije«. Kljub temu pa je na učiteljsku število učencev za orgle močno upadlo in nastala je bojazen, da za to stroko ne bo več usposobljenih glasbenikov. Zasebni pouk je ostal v mejah ljubiteljstva, brez strokovnega in

sistematičnega izobraževanja pa ni bilo mogoče izboljšati in reorganizirati cerkvene glasbe.

Glasovi o potrebi vzgoje mladega orglarskega naraščaja so prihajali tudi od drugod. Prošt dr. Anton Jarc in »nekoliko muzikaličen duhovnik« sta v Zgodnji Danici in Slovencu (1874 in 1894, 93) protestirala proti takemu načinu izobraževanja učiteljskih pripravnikov in podarjala, kako potrebno bo ustanoviti samostojno orglarsko šolo. V tej smeri je napravil prve korake že J. Smrekar, ko je nagovoril nekatere dijake, da so se učili klavir in harmonij v Alojzijevišču. Tam je učil petje eno uro na teden skladatelj Anton Nedvčed, kmalu za njim pa Anton Foerster. Ta je učil poleg petja tudi klavir, harmonij in orgle. Poučevanje na orglah v Alojzijevišču sodi v čas štirih let pred nastankom Cecilijinega društva in Orglarske šole. Zanimivo je, da se je tu šolal najboljši Foersterjev učenec Mihael Arko, da je tu deloval kot organist Josip Lavtizar, poznejši duhovni svetnik in pisatelj, za njim Ivan Tori, ki je odšel v Ameriko in Andrej Karlin, poznejši urednik Cerkevne glasbenika in koprsko-tržaški ter lavantinski škof.

Vse do leta 1877 se zamisel o ustanovitvi Orglarske šole ni uresničila. Manjkala je organizirana društvena vzpodbuda, ki naj bi povezala somišljenike, preskrbela finančna sredstva, učne prostore in sposobne učitelje.

Ustanovitev Cecilijinega društva

Ugodna prilika za ustanovitev omenjenega društva se je ponudila leta 1876, ko je priredilo Wittovo Cecilijino društvo občni zbor v Gradcu. Udeleženci tega zbora so poslušali lepo koralno petje in zборе renesančnih mojstrov Palestrine in O. di Lassa ter govornike, ki so pristojne seznanjali z reformo cerkvene glasbe. Tedanje časopise in revije so posvetile temu dogodku posebno pozornost. Občnega zbora se je udeležilo 20 Slovencev, med njimi stolni regens chori Anton Foerster, p. Hugolin Sattner, Angelik Hribar in drugi organisti, duhovniki in pevci z Gorenjske, Primorske in Ljubljane. Zadnji dan zborovanja so izvolili začasni odbor, ki naj bi pripravil pravila in določil čas občnega zbora. Ta je bil 14. junija 1877 v Ljubljani. v ožjem odboru so bili predsednik Anton Jarc, prošt ljubljanski, podpredsednik Janez Gnjezda, alojzijeviški prefekt, Anton Foerster kot blagajnik in drugi, med njimi Hugolin Sattner, regens chori frančiškanske cerkve v Novem mestu, Josip Smrekar, profesor bogoslovja. Društvo je imelo 316 članov, med njimi »57 ustanovnikov«. Za širjenje cerkvene glasbe je odbor tiskal glasilo Cerkvni glasbenik 1878-1945, za vzgojo glasbenega naraščaja pa je odprl *Orglarsko šolo* (1877); prirejal je »poučevalne tečaje« in javne nastope učencev.

Orglarska šola – vodstvo, pogoji za vpis, učni prostori, začetek pouka

Za ravnatelja šole je društvo imenovalo skladatelja, zborovodjo, orgelskega virtuozu in odličnega pedagoga Antona Foersterja; hkrati je urejal list Cerkvni glasbenik.

V Orglarsko šolo se je lahko vpisal kandidat po uspešno končani osnovni šoli, le izjemoma pred mutacijo, na priporočilo župnika in na podlagi sprejemnega izpita. Poleg dokumentov – rojstni list, нравstveno spričevalo – je moral kandidat pokazati osnovno znanje iz

glasbene teorije, imeti je moral posluš in ritmični čut ter zdrav pevski organ. Prednost so imeli kandidati z znanjem klavirja, harmonija ali orgel. Najmanj tri članska komisija je odbirala najbolj muzikalne. – Prvo šolsko leto 1877/78 se je vpisalo 19 učencev in naslednja leta v povprečju 20; več jih šola ni mogla sprejeti zaradi pomanjkanja učnega prostora in razporeditve učencev pri vadenju na instrumentih. Največ se jih je vpisalo v š. l. 1878/79, to je 28, 1937/38 – 29 in 1938/39 – 28. Med šolskim letom so smeli šolo zapustiti le v opravičenih primerih, in sicer zaradi daljši bolezni ali odpoklica k vojakom, odstranili pa so jih zavoljo trajno slabega napredka, nerednosti in težjih disciplinskih prestopkov. (Med prvimi, ki so šolo uspešno končali 1879, je bil Ignacij Hladnik iz Trziča, pozneje znameniti virtuoz, skladatelj, učitelj glasbe na podružnični šoli Glasbene matice v Novem mestu). Z leti so bili vpisni pogoji vse zahtevnejši, prednost so imeli najbolj nadarjeni, z višjim glasbenim (pred)znanjem. Šola je zahtevala dva razreda meščanske šole ali gimnazije, od 1939 že štiri razrede srednje šole. Vpisali so se lahko tudi izredni učenci in hospitanti. Največ se jih je vpisalo iz ljubljanske, občutno manj iz goriške, lavantinske, krške, tržaške škofije, nekaj tudi iz Hrvaškega.

Ocenjevanje, izpiti, javni nastopi, spričevala, učni uspehi

Redni in izredni učenci so opravljali pred izpitno komisijo letne izpite. Prisostvovali so jim predsednik Cecilijinega društva, ravnatelj šole, učitelji in ljubitelji glasbe. Negativno ocenjeni učenci iz enega predmeta so morali opraviti popravni izpit. Ob zaključku šolskega leta so prejeli »šolska naznanila«, ob zaključku triletnega študija pa »zrelostna spričevala«, ali »spričevala sposobnosti za orglarsko službo«, kot so jih imenovali. Od leta 1928 so prejeli tudi »polletna šolska naznanila«. Komisija je ocenjevala redne učence razmeroma zelo strogo, še strožje izredne. V treh letih je od 18–23 učencev končalo šolanje 15 učencev, 2 z odličnim uspehom, 9 z dobrim uspehom, 4 z manjšim uspehom, nekateri so šolo zapustili brez kvalifikacije. V spričevalih so označevali posebno vestne s pripombo »sposoben za velike maše«. Foerster je izjavil, da sprejemajo v šolo takšne kandidate, kakršne jim pošiljajo duhovniki, nerednosti ne trpijo. Neki župnik je poslal šoli 15 goldinarjev, ker še ni dobil tako sposobnega organista, kot je prišel iz ljubljanske Orglarske šole. V splošnem je šola slovela po pridnih učencih in sposobnih učiteljih.

Ponavadi so javno spraševanje povezali z javnim nastopom pianistov in orglavcev; na leto sta bili dve takšni prireditvi ali produkciji, v stolnici pa so učenci izvajali maše. Brezplačno so obiskovali produkcije šole Filharmonične družbe.

Ko je vladni svetnik, profesor dunajskega konservatorija in tajnik Društva prijatelj glasbe Leopold Aleksander Zellner, nadzoroval glasbene šole na jugu Avstroogrske monarhije, je obiskal tudi Orglarsko šolo v Ljubljani in pohvalil njene pedagoške dosežke; zelo se je čudil, ko je njen slabši učenec po dveh letih učenja odlično izvajal na orglah zahtevno skladbo. Tudi drugi ugledni glasbeniki so hvalili izobraževalno raven tega zavoda. Vedno več začetnikov je prihajalo na šolanje z boljšim začetnim znanjem. V petih letih je zapustilo

šola 28 organistov, v petdesetih letih 273 absolventov; s spričevalom usposobljenosti 144, 9 z letnim spričevalom (od 1877–1902) in 116 + 4 (od 1903–1926). V petdesetih letih je izstopilo petdeset učencev; ti so končali le en ali dva razreda. Zasebno je končalo šola 7 učencev in 1 učenka. V prvih 25 letih so bili uspehi manj zadovoljivi, v naslednjih 25 letih pa bolj razveseljivi, največ zaradi višje splošne izobrazbe in strožjih vpisnih pogojev. Šola je zahtevala, da bi morali samouki opravljati izpit pred izpitno komisijo, ali pa opustiti orglarsko službo.

Vzdrževanje šole, učni prispevek in življenjski pogoji učencev

Šola se je vzdrževala iz prispevkov staršev, to je s šolnino, z vpisnino, s prispevki župnij, daril vlade, hranilnic, posojilnic in drugih virov, na primer daril posameznikov. Vsaka župnija naj bi odvajala na 200 prebivalcev 1 krono, od leta 1915 je odvajala na 100 preb. 1 krono, od leta 1921 na 100 preb. 1.– din, naslednje leto pa na isto število preb. 2.– din. Župnije niso redno pošiljale prispevkov, zato je bila šola večkrat v gmotnih stiskah. Župnik Aljaž je še pred nastankom šole predlagal: »Vsaka fara naj žrtvuje dve sveči, podružnice pa eno in šola bude na terdnem.« (Glej 1. štev. CG, 1878).

Do leta 1889 učencem ni bilo potrebno plačevati učnega prispevka, nakar so morali zunaj ljubljanske škofije odšteti za pouk 10 goldinarjev na leto, od leta 1912 pa 20 kron tudi učenci te škofije, učenci iz drugih škofij – 30 kron na leto. K temu so morali dodati še 2 kroni vpisnine. Z leti sta se učni prispevek in vpisnina spreminjali, to je zviševali, glede na draginjo in valutne razmere. Tako je bila leta 1921 vpisnina 30 kron, leta 1925 – 20.– din na leto, učni prispevek 50.– din na mesec; ta je do leta 1940 neprestano naraščal, ko je dosegel najvišjo ceno 80.– din na mesec. Učenci so plačevali tudi uporabo glasbila 10.– din na leto. V času italijanske okupacije je bil učni prispevek 50.– Lit.

Socialno šibkim in pridnim učencem je šola učni prispevek primerno znižala, zelo revne pa oprostila. Hranili so se v Ljudski kuhinji, frančiškanskem in uršulinskem samostanu, semenišču, Leonišču in hiralnici. Za stanovanje so morali skrbeti sami, internata šoli ali društvu ni uspelo organizirati.

Instrumentarij in knjižna zbirka

Ob začetku pedagoškega delovanja je imela šola na razpolago tri instrumente: orgle, harmonij in klavir. Sredstva za ta glasbila – 900 goldinarjev – je društvo preskrbelo iz »ustanovnine«, to je prispevkov tistih članov Cecilijinega društva, ki so poleg vsakoletne članarine 1 goldinar, vplačali vsaj še 10 goldinarjev; po členu 4 društvenih pravil je bil ta član ustanovitelj društva.

Najdražji instrument so bile orgle.

Mehanične orgle je izdelal Franc Malahowski, popravil pa Franc Goršič. Leta 1911 je Milan Milavec stare orgle z dvema manualoma in pedalom razpršil, popravil in uglasil. Naslednjega leta je isti orglarski mojster za Orglarsko šolo izdelal nove pnevmatične orgle za 3.900 kron. Sedemnajst let pozneje je dobila šola še ene orgle iz Loke pri Zidanem mostu, delo Josipa Brandla, s petimi registri. Te je predelal Franc

Jenko in jim dodal še en register. – Od šole Glasbene matice je orglarska šola kupila malo rabljen klavir, leta 1915 je preskrbelo nov harmonij, 1921 še en boljši klavir in pet let zatem še en nov harmonij. Za isti čas je bila s temi glasbili še kar dobro založena, ko ne bi bilo toliko učencev in ko bi imeli le-ti možnost vadbe še kje drugje. Delno so vadili v šoli GM. Instrumenti so bili zasedeni od 5^h zjutraj do 20^h zvečer. – Učenci so se zanimali še za druga glasbila, na primer za pihala in trobila. Zato je šola nabavila dva klarineta, eno krilovko, en rog, eno trobento in eno bas krilovko; prostovoljci so imeli pouk pri Narodno-železničarski glasbeni šoli »Sloga«. Zadnji nov klavir je šola kupila leta 1940 za 11.000.– din.

Šolska knjižna zbirka je nastala tako, da so darovali del svoje knjižnice glasbeni entuziasti, kasneje je šola sama preskrbelo lastna sredstva za ilustrativno notno in knjižno zbirko. Naj omenim, da je nakupoval in zbiral muzikalije in cerkvene pesmarice še v Alojzijevišču poznejši škof dr. Janez Krizostom Pogačar in jih daroval šolski knjižnici. Podobno so storili sodelavci Cecilijinega društva in učitelji Orglarske šole. Dr. Andrej Karlin je šoli podaril vse Cerkevne glasbenike in veliko muzikalij, podobno tudi Anton Foerster, Ignacij Hladnik, Stanko Premrl, škof Anton Bonaventura Jeglič in učitelj Trojar z Bleda. Sproti je vodstvo šole nakupovalo najpotrebnejše učne pripomočke, ilustrativno šolsko literaturo in učne knjige. Iz razmeroma skromne, a za šolske potrebe dobro založene knjižnice, so si učenci lahko izposojali potrebno in po učnih načrtih predpisano učno gradivo.

Trajanje šolanja in predmetnik

Ko je Cecilijino društvo odprlo Orglarsko šolo, še ni bilo točno določeno, koliko časa bo trajalo šolanje. To domnevo nam potrjuje naslednje obvestilo: »Učenec, ki je že prej kaj glasbe znal, ostane eno leto na šoli, začetniki vsaj dve leti.« Po prvem letu šolanja so dobili spričevala štirje absolventi, »drugi učenci so ostali v razredu še eno leto.« Po tem podatku je imela šola dva razreda, a že naslednje, to je tretje šolsko leto, nas presenetilo sporočilo, da je imela šola tri razrede, le v primeru izjemno nadarjenih učencev, s precejšnjim znanjem ali z glasbeno prakso pred vpisom v orglarsko šolo, so takó pripravljene kandidati zaključili študij pred tri-letnim rokom. Pozneje so ugotovili, da zadostujejo tri leta izobraževanja komaj za izredno nadarjene učence, saj bi morali učno snov predelati bolj temeljito, »zlasti bi morali imeti več praktičnih predavanj in več znanja o glasbilu«. Učno dobo naj bi šola podaljšala na štiri leta, v glavnem zaradi velikega vpisa učencev v šolskem letu 1939/40 (29); koristne zamisli pa niso uresničili ne tedaj in ne pozneje.

V 67-letnem delovanju šole so večkrat spremenili in dopolnili tudi predmetnik. Na prvem občnem zboru Cecilijinega društva (14. VI. 1877), je vodja šole Foerster predlagal naslednji predmetnik:

»Petje in kako se poduk v petji daje; igranje na glasovir in orgle; nauk o harmoniji, kontrapunktu in fugah; nauk o liturgiji, kolikor je z glasbo v zvezi.«

Ob začetku pouka, dne 2. oktobra 1877, ga je dopolnil z zgodovino cerkvene glasbe, z »višo« in »nižjo« glasbeno teorijo in ga leta 1885 ponovno spremenil. V celoti je bil sestavljen takole:

P. Hugolin Sattner

Liturgika (2 uri na teden), zgodovina cerkvene glasbe (1), harmonija z generalnim basom in modulacijo (4), kontrapunkt z imitacijo, kánonom in fugo (1), koralno (2) in figuralno (2) petje; orgle (4), klavir (5). Pri orgljanju so morali učenci pokazati dovolj spretnosti v modulaciji in v prosti igri kadenc na pamet; preludije, ki so jih sami izbrali, so morali igrati prosto; cerkvene pesmi in k njej spadajoči preludij so morali odigrati *prima vista*; pokazati so morali spretnosti pri spremljavi rezponzorijev. Te zahteve najdemo v Razglasu c. kr. štajerskega deželnega šolskega sveta z dne 17. februarja 1887. – Izmed prej imenovanih predmetov so učenci 1. letnika (začetniki) obiskovali te-le: koralno in figuralno petje, splošno glasbeno teorijo in klavir. V 2. letniku pa so poleg teh predmetov obiskovali še: harmonijo, generalbas, modulacijo, kontrapunkt, kánon in liturgijo.

Ker niso imeli organisti z orgljanjem na deželi dovolj zaposlitve, so od leta 1904 uvedli v Orglarski šoli praktične »dopolnilne predmete«: lepopisje in knjigovodstvo v zvezi z računovodstvom; naslednje leto so opustili glavne predmete – modulacijo, imitacijo, kánon in fugo, dodali pa glasbeno teorijo za nižjo in višjo stopnjo, ki jo je opustil predmetnik iz leta 1885. Po letu 1909 so uvedli nove dopolnilne predmete: pisanje na stroj, »kako voditi posojilnice; kmetijske zadruge, poverjeništa pri zavarovalnicah« in poseben predmet »o sestavi in popravilu orgel«. Leta 1914 so zamenjali knjigovodstvo s predmetom »občinsko tajništvo«. Uvedli so tudi telovadbo in pevovodstvo. Med prvo vojno so poučevali le glavne predmete, razen cerkvenoglasbene zgodovine, ko so se jo učili doma po zapiskih. Leta 1918 so uvedli verouk.

Leta 1927 je Orglarska šola izdelala predmetnik, ki ga je potrdilo Učiteljsko društvo in se bistveno ni spremenil vse do leta 1941: Verouk (1 ura na teden), liturgika (1), zgodovina cerkvene glasbe (1), gregorijanski koral – teorija in praktične vaje (2), teorija glasbe (2), harmonija (v 2. in 3. letniku, v vsakem po 2 uri), kontrapunkt (v 1. letnik 1 ura), klavirska igra kot priprava za orgle (trije učenci na 1 uro), orgelska igra (po dovršeni klavirski pripravi, trije učenci na 1 uro), izobrazba glasu (2), cerkveno figuralno petje (1), or-

glarstvo in nauk o inštrumentih (1), pevovodstvo (1) in dopolnilni predmeti: lepopisje (1), računstvo (1), trgovsko spise (1), knjigovodstvo in združništvo (2).

Učenci 2. in 3. letnika so se morali udeleževati pevskih vaj na stolnem koru in sodelovati pri vseh mašah. Zunaj cerkve so sami ustanovili pevski zbor, prepevali narodne in umetne pesmi ter se vadili v dirigiranju.

Administrativna dokumentacija – katalogi, šolski dnevnik, beleške o ocenjevanju, kakor tudi ves arhiv knjižnice in instrumentarija se je med vojno izgubil. Zanesljiv in dovolj nadroben vir o delovanju ljubljanske Orglarske šole je le glasilo Cecilijanskega društva Cerkevni glasbenik. Tu sta oba urednika Anton Foerster in Stanko Premrl vestno zapisovala vsa pomembna dogajanja o orglarski šoli. Manj je poročil o javnih spraševanjih in nastopih učencev.

Učitelji

Četrto stoletja in več so nepretrgoma poučevali na OŠ glavne predmete trije učitelji:

P. Angelik Hribar, koralno in figuralno petje, klavir in orgle od 1877 do smrti 1907; nato sta ga začasno nadomeščala Anton Koritnik, prefekt v Alojzijevišču, in Vojteh Hybašek, pozneje učitelj glasbe v Škofovih zavodih v Št. Vidu nad Ljubljano.

Anton Foerster, ravnatelj OŠ, je poučeval 32 let (1877–1909), in sicer do upokojitve: harmonijo, modulacijo, kontrapunkt, oblike kánona in klavir. Kot ravnatelj šole, urednik CG in učitelj ga je zamenjal Stanko Premrl.

Janez Gnjezda je predaval liturgiko in zgodovino cerkvene glasbe; po njegovi smrti 10. X. 1904 ga je nadomestil dr. Andrej Karlin, ki je predaval iste predmete kot njegov prednik. Leta 1908, ko je postal Karlin tržaško-koprski škof, ga je zamenjal semeniški pevovodja Frančišek Ferjančič.

Franc (Frančišek) Kimovec, prefekt v Alojzijevišču, je poučeval harmonijo, koralno in figuralno petje ter klavir od 1908–1909, ko je odšel študirat glasbo v Rim (S. Marija dell'Anima, 1909–1911) in za tem na cerkvenoglasbeno akademijo v Klosterneuburg pri Dunaju. Pred njim je v letih 1904–1908 študiral kompozicijo na dunajskem konservatoriju Stanko Premrl. – V letih od 1909–1911 sta poučevala na šoli le Premrl in Ferjančič, slednji koralno in figuralno petje, liturgiko in zgodovino cerkvene glasbe. Po letu 1913 so poučevali poleg obeh omenjenih učiteljev še Josip Vedral, profesor konservatorija, klavir in glasbeno teorijo. Ivan Kunst lepopisje in računovodstvo (pred njim je učil lepopisje P. Severin Fabiani, knjigovodstvo in računovodstvo pa Ivan Kovačič in Mihael Rožanc). Občinsko tajništvo je ob prostem času poučeval Alojz Mihelčič.

Od leta 1913 je spet predaval koralno in figuralno petje, glasbeno teorijo in orgle stolni kanonik dr. Franc Kimovec.

Med prvo svetovno vojno so poučevali: Stanko Premrl (ves čas vojne), Josip Vedral (1914/15), Franc Ferjančič (1915/16), Ivan Zdešar, organist v šempetrski cerkvi in učitelj glasbe na višji realni v Ljubljani, ter Fran Zabret (1916/17), Josip Vedral in dr. Josip Mantuani (1917/18). Dr. Franc Kimovec je poučeval ves čas vojne, razen leta 1916/17.

Neposredno po vojni so poučevali glavne predmete poleg prej imenovanih še: Emil Adamič glasbeno teorijo in petje (1920/21), Anton Ravnik klavir (1920/21), Peter Potočnik glasbeno teorijo (1920/21) in dopolnilne predmete Janez Levec (1926), Karel Kristofič računovodstvo in knjigovodstvo (1926).

V letih 1926–1941 je deloval učiteljski zbor z manjšimi spremembami v tej-le zasedbi:

Stanko Premrl, ravnatelj šole, regens chori ljubljanske stolnice, profesor konservatorija, je predaval harmonijo, kontrapunkt, orgle, cerkveno petje in pevovodstvo, od 1937 samo harmonijo II in orgle.

Anton Anžič, veroučitelj na državni realki je poučeval verouk, cerkveno in glasbeno liturgiko do leta 1925, nato Anton Dolinar in Ivan Pivk, od 1937 ponovno Anžič verouk in zgodovino cerkvene glasbe.

Adolf Gröbming, profesor glasbe na državnem učiteljskišču, je od leta 1925–1940 predaval izobrazbo glasu, fiziologijo in fonetiko, glasbeni diktat. Leta 1940 je bil imenovan za administrativnega ravnatelja Srednje glasbene šole pri Glasbeni akademiji. Njegov predmet je v celoti prevzel dr. Fr. Kimovec, za nekaj časa tudi dr. J. Grzinčič.

Dr. Franc Kimovec, stolni kanonik, je poučeval harmonijo I, koralno in figuralno petje, pevovodstvo, orgle in orglarstvo.

Dr. Josip Matuani, dvorni svétnik, ravnatelj državnega muzeja v Ljubljani, profesor na konservatoriju, je predaval zgodovino cerkvene glasbe do 1933, nato dr. Anton Dolinar; po letu 1937 tudi kontrapunkt in nauk o instrumentih.

Dr. Danilo Švara, dirigent Narodnega gledališča – Opere, je poučeval klavir.

Josip Vedral, profesor violine in klavirja v šoli GM (od 1895) in na konservatoriju, učitelj petja v srednjih šolah, je poučeval od 1912–1928 najprvo glasbeno teorijo in klavir, nato samo klavir.

Marijan Lipovšek, operni korepetitor, je poučeval klavir od 1928–1931, nato študiral klavir in kompozicijo v Pragi in v Rimu ter vmes poučeval klavir do 1937.

Anton Dermota je poučeval klavir od 1931–1933; nasledil ga je dr. Valens Vodušek. Klavir je poučevala tudi Zora Šonc v letih 1931–1941. Ivan Zdešar, regens chori cerkve sv. Petra, je poučeval teorijo glasbe in orgle, Miha Rožanc pa glasbeno oblikoslovje (š. l. 1939/40). Do leta 1937 sta poučevala nekaj let verouk Josip Janežič in katehet Jože Jamnik.

Dopolnilne predmete sta poučevala še Anton Lesjak, zadržni revizor, združeno knjigovodstvo (od 1928) in Leopold Pajk, šolski upravitelj, lepomislni pravopis (od 1932).

Pomembne spremembe so nastale po letu 1941. Cecilijino društvo se je odločilo za novo vodstvo Orglarske šole. Na seji 10. julija je bil imenovan za ravnatelja Venčeslav Snoj. S tem v zvezi so nastale spremembe tudi v učiteljskem zboru; zaradi vojnih razmer se je občno skrčil tudi predmetnik: Slavko Snoj je poučeval klavir, orgle in glasbeno teorijo, prof. Matija Tomc harmonijo in kontrapunkt. V šolskem letu 1941/42 so poučevali še: Anton Anžič, dr. Anton Dolinar, dr. Franc Kimovec, Gogala in Berkopec. V naslednjem šolskem letu so predavali samo Snoj, Kimovec in Berkopec – združništvo. Šola je obiskovalo 13 učencev,

Stanko Premrl

eden jo je predčasno zapustil. Pouk je bil okrnjen, nekaj predmetov je odpadlo. V šolskem letu 1943/44 sta poučevala samo Snoj in Kimovec. Šolske prostore je zasedlo vojaštvo, Snoj je poučeval na domu.

Iz seznama učiteljev Orglarske šole je razvidno, da so imeli skoraj vsi visokošolsko izobrazbo, nekateri celo doktorat, zasedali so visoke položaje, bili so strokovno odlično razgledani in kvalitetni pedagogi.

Pomen

Orglarsko šolo v Ljubljani so ustanovili pet let pred šolo Glasbene matice, tri leta pred orglarsko šolo v Rimu (1885), dvajset let pred orglarsko šolo v Celovcu in petdeset let pred orglarsko šolo v Gorici (1927), ki nikoli ni povsem zaživela. Leta 1899 so ustanovili zasebno orglarsko šolo v Celju (1937 so jo preselili v Maribor), 1922 so jo ustanovili v Trstu.

Ljubljanska orglarska šola je bila ob nastanku prvi in pet let edini povsem slovenski glasbeno-vzgojni zavod, kjer se niso vzgajali samo organisti za potrebe cerkve, ampak tudi zborovodje posvetnih pevskih zborov, ali je bilo to takratnim vodjem cecilijanskega gibanja prav ali ne. Orglarska šola je dala svojim gojencem dovolj široko in sistematično glasbeno vzgojo, da so bili njeni absolventje na slovenskem podeželju kos tudi tej nalogi. V razmeroma kratkem študijskem času in v zgoščeni obliki so ob celodnevem delu dobili dovolj obsežen vpogled v načrtovano učno gradivo. Po svojih dispozicijah, pridnosti, nadarjenosti, »podučevalnimi tečajji«, ki jih je prirejalo za organiste Cecilijino društvo in ob samoizobraževanju so se koristno vključevali v glasbeno-kulturni proces mesta in vasi. Gotovo niso bili vsi in na vseh področjih glasbenega delovanja enako uspešni, a v celoti gledano, je bil njihov prispevek zaznaven, učinkovit, predvsem pa premočno ovrednoten in priznan.

V času obstoja (1877–1945) je končalo Orglarsko šolo 388 organistov, ki so prejeli zaključno spričevalo in 134 organistov, ki niso opravili zaključnega izpita. Četudi v izjemno težkih socialnih pogojih so nekateri nadarjeni učenci nadaljevali študij glasbene na visokih glasbenoizobraževalnih zavodih in prav orglarska šola jim je nudila prve in solidne temelje za nadaljno strokovno glasbeno izobraževanje. Na tem mestu naj ome-

nim samo nekatere absolvente Orglarske šole, ki so posebno uspeli bodi na organizacijskem, poustvarjalnem, ustvarjalnem ali na pedagoškem področju. (Letnica v oklepaju pomeni čas zaključnih izpitov.)

Iz ljubljanske Orglarske šole je izšel *Karel Bervar* (1885) organist in pevovodja mestne in opatijske cerkve v Celju, ustanovitelj in vodja celjske orglarke šole, učitelj glasbe na celjski gimnaziji, predavatelj na cerkvenoglasbenih tečajih, skladatelj. Glasbo je študiral na cerkvenoglasbeni šoli v Regensburgu. Iz njegove šole je izšlo nad 300 absolventov s Štajerske in Hrvaške. *Anton Dermota* (1927) je po odlično opravljeni Orglarski šoli študiral na ljubljanskem konservatoriju in pel v opernem zboru. Razvil se je v izjemnega solista; danes je znan kot operni, koncertni in oratorijski tenorist po vsem svetu. *Josip Gostič* (1919) je kot član opernega zbora obiskoval ljubljanski konservatorij in ga končal na Dunaju; postal je tenorist zagrebske opere in gost številnih opernih hiš svetovnega slovesa. *Ignacij Hladnik* (1879) je končal Orglarsko šolo z dvanajstimi leti in postal eden najboljših slovenskih in jugoslovanskih orglavcev – virtuozov. Glasbo je poučeval v gimnaziji in v podružnični šoli Glasbene matice v Novem mestu, katero je tudi vodil; orglal je v tamkajšnji kapiteljski cerkvi in se razvil v odličnega skladatelja. *Peter Jereb* (1887) je bil organist in občinski tajnik v Litiji, kjer je vodil pevski zbor Lipa in komponiral zelo priljubljene zborovske skladbe. *Anton Jobst* (1912) je deloval kot odličen organist, učitelj glasbe, zborovodja in skladatelj v Žireh. *Anton Ravnik* (1911), študent praškega oziroma brnskega konservatorija, je diplomiral na praški mojstrski šoli. Na ljubljanskem konservatoriju in Akademiji za glasbo je vzgojil vrsto vidnih pianistov; nastopal je kot koncertni solist. Njegov brat *Janko Ravnik* (1906) je prav tako končal praški konservatorij in postal odlični klavirski pedagog, solist na klavirju in orglah ter skladatelj. Bil je večkratni rektor Akademije za glasbo. Učenec Orglarske šole je bil tudi znani slovenski skladatelj – simfonik *Blaž Arnič*. V širšem jugoslovanskem prostoru je deloval *Ivan Sprachmann* (1899), ki je končal učiteljske in opravil strokovni izpit iz glasbe za srednje šole na Dunaju. Poučeval je v osnovnih in meščanskih šolah v Celju, od 1920 kot profesor na ptujski gimnaziji in mariborskem učiteljski. Bil je soustanovitelj celjskega pevskega društva, sodeloval je kot koralist pri škofu Strossmayerju, nato je deloval v Čatežu, Kopru, Kastavu. V hrvaščini je napisal pesmarico za ljudske šole, Zbirko hrvaških pesmi, Venček pesmi za mladino, razprave o glasbeni vzgoji.

Med gojenci ljubljanske Orglarske šole, ki niso prejelj zaključnega spričevala, a so nadaljevali študije na višjih glasbenovzgojnih zavodih in delovali kot glasbeni učitelji, organisti, zborovodje ipd. so bili: *Anton Grun* (1903), učitelj glasbe na frančiškanski gimnaziji v Sinju, organist na Brdu pri Kranju in v Ljubljani; petje je poučeval na I. državni realni gimnaziji, bil je zborovodja na Vrhniki in se razvil v enega izmed najboljših organistov. *Franc Kramar* je bil zaslužen nabiralec slovenskih narodnih pesmi. *Ivan Repovž*, absolvent ljubljanskega konservatorija (1926), je poučeval glasbo na meščanski šoli, klasični gimnaziji in učiteljski v Ljubljani. *Ivan Zdešar* je končal dunajski konservatorij (1912); poučeval je na ljubljanski orglarski šoli in na

višji realki v Ljubljani. Bil je vodja organistovskih društev in odlični organist.

Ocenjevati pomen in vrednost Orglarske šole samo po imenovanih absolventih in celo takih, ki niso opravili zaključnega izpita, a so iz kakršnihkoli razlogov vztrajali pri izobraževanju in pri tem uspeli, bi bilo vsekakor pomanjkljivo. Ko je organist, pevovodja in eden izmed znanih cerkvenih skladateljev Janez Pogačnik nekako pred sedemdesetimi leti zapisal, da bo moral »pravični zgodovinar upoštevati tudi delovanje organistov in pevovodij k izobrazbi in moralni povzdigi naroda«, prav gotovo ni mislil samo na imenovane in še nekatere druge organiste – glasbene delavce v večjih mestih, ampak predvsem na tiste, ki so na podeželju orali ledino in s trdim delom polagali temelje glasbene kulture na vasi. In prav pri teh dosežkih vokalne pevske reprodukcije je treba iskati pravi pomen in vrednost Orglarske šole.

Cvetko Budkovič

Viri:

Cerkveni glasbenik 1877–1945, A. Karlin, Spominska knjižica ob 25-letnici Cecilijinega društva v Ljubljani, 1902, J. Höfler, Idejno izoblikovanje Cecilijanskega gibanja na Slovenskem, Kronika, 197–, 46, D. Cvetko, Zgodovina glasbene umetnosti na Slovenskem, 1958/II, 1960/III; V. Čopić, Sto let ljubljanskega učiteljskega, Zbornik, 1973; H. Družovič, O glasbeni vzgoji glede na učiteljske in srednje šole, Pedagoški letopis X, 1910; Novice 1865, Drobtnice 1888, Dom in Svet 1896, Učiteljski tovariš 1862; P. Radics, NUK, Ms. 184, 185, 191; Slovenski narod 1877, št. 56, 57, 1881, št. 1; Izvestja Glasbene matice, 1906–1908; Novi akordi, 1912.

Franc Kimovec

Zdravje in bolezen del življenja

Življenje je nenehno iskanje ravnovesja med srečo in nesrečo, veseljem in žalostjo, mirom in nemirom, med zdravjem in boleznijo, življenjem in smrtjo.

Zdravje je doživetje dobrega počutja, ki izhaja iz dinamičnega ravnovesja telesnega in duševnega, upoštevajoč tudi medsebojno delovanje z naravnim in družbenim okoljem. Zdrav človek je v ravnovesju s samim seboj in s svojim okoljem. Bolezen pa je odraz porušenega ravnovesja, za kar je lahko več vzrokov.

Celovit pogled na človeka je medicina večkrat zanemarila. Da bi lažje raziskovala in proučevala delovanje posameznih organov in organskih sistemov, je človeka razdeljevala na manjše sestavne dele. Oddelila je organizem od duševnosti, nastal je t. i. biomedicinski model. Napredek znanosti in tehnike je tudi v medicini prispeval velik delež k natančnejšemu poznavanju delovanja človeškega telesa, ugotavljanju in diagnosticiranju bolezni ter tudi k uspešnejšemu zdravljenju.

Vendar pa človeško telo ne deluje po zakonitosti delovanja stroja in se tudi bistveno razlikuje od živalskega organizma.

Sodobna medicina mora vsa svoja vrhunska analitična odkritja in spoznanja z različnih področij spet združevati in prilagoditi celostni obravnavi človeškega bitja. To je psihosomatsko gledanje v medicini, ki obravnava bolezen kot proces, ki zajema človeka v celoti in ne le njegovega obolenja organa. Biomedicinske raziskave bodo še nadalje imele pomembno vlogo, toda ne smemo zanemariti še drugih važnih faktorjev tako pri nastanku bolezni, kot tudi pri njenem zdravljenju.

V tem sestavku bomo govorili le o eni bolezni našega časa – o raku – in sicer na nekoliko drugačen način.

Problem raka je velik tudi pri nas v Sloveniji, saj znaša število obolelih ok. 35000, vsako leto pa na novo oboli ok. 5000 ljudi. Pri vzrokih umrljivosti je rak na 2. mestu.

Onkologija je veda o novotvorbah, o raku. Pri tej bolezni gre za motnjo v rasti celic. Tumorska rast lahko nastane na kateremkoli delu telesa. Začne se z eno celico, v kateri je nenadoma nastopila sprememba v genih, kjer so zapisane vse pomembne informacije za nastanek in razvoj človekovega organizma. Napačna informacija prepreči pravilno funkciorniranje celice, ki se začne hitro deliti in razmnoževati. Nastajajo nezrele, manjvredne celice, ki pa so večje od zdravih in se prekomerno množijo, nastajajo novotvorbe, bule. Rakaste, maligne celice se lahko

tudi oddelijo od začetnega, primarnega tumorja, potujejo po telesu in oblikujejo nove tumorje, ki jih imenujemo tudi zasevke ali metastaze.

Etiologija raka je multikavzalna, kar pomeni, da je pri nastanku maligne rašče soudeleženi več vzrokov istočasno. Znanost je že dokazala celo vrsto kancerogenih faktorjev, endogenih ali n-otranjih in eksogenih ali zunanjih iz našega okolja; vendar še vedno ne vemo, kaj je tisti neposredni vzrok, ki poruši ravnovesje v celici, da se le-ta nenadoma sprevrže. Niti kancerogene snovi, niti žarčenje, niti genetska predispozicija sami po sebi ne pojasnjujejo nastanka bolezni. Določenim škodljivim vplivom smo izpostavljeni vsi, zbolijo pa le nekateri. Tudi vsi kadilci ne obolijo za pljučnim rakom.

Življenje celice ni neko avtonomno dogajanje, ki bi potekalo neodvisno od človekovega načina življenja, njegovega počutja in psihofizičnih obrambnih sposobnosti.

Zato se tudi v onkologiji vse bolj poudarja psihosomatsko gledanje, ki želi opozoriti na bolnika z rakom, vrniti pogled od maligne celice k človeku, upoštevajoč njegovo bio-psiho-socialno enovitost. V svetu in tudi pri nas se je uveljavilo ime psihoonkologija, ki je v zadnjih desetletjih prispevala svoj delež k boljšemu poznavanju nastanka bolezni kakor tudi k uspešnejšemu zdravljenju in kvaliteti preživetja bolnikov.

Po psihosomatskem modelu nastanka raka sodelujejo pri razvoju bolezni psihična in telesna stanja. Stanje neravnovesja nastane lahko zaradi dolgotrajnega stresa. Odločilne pri tem so tiste stresne obremenitve, ko ogrožajo neko pomembno vlogo ali odnos, ki je bistven za identiteto osebe; ali vodijo do stanja, iz katerega očitno ni (ali ne vidijo) izhoda. Nekateri študije ugotavljajo, da se ti usodni stresi dogajajo 6 do 11 mesecev pred nastankom bolezni. Emocionalni stres ima dva osnovna učinka: slabši obrambno sposobnost organizma in vodi do hormonskega neravnovesja, kar lahko tudi vpliva na povečanje števila abnormalnih celic.

Odgovor na stres je odvisen od osebnostnih lastnosti. Ugotovili so, da pogosteje obolijo za rakom ljudje, ki so manj sposobni za aktivni spopad s stresom. Le-ti zapadejo v depresijo, obup, stanje nemoči in brezupnosti; so bolj vase zaprti, kažejo pomanjkljivo samozaupanje, so bolj pripravljeni za samožrtvovanje in odpovedovanje.

Številne raziskave potrjujejo, da je odgovor na obe vprašanji – kaj povzroči nastanek rakave celice in kaj povzroči slabšanje obrambnega sistema – v zapleteni mreži medsebojno odvisnih genetskih, biokemičnih, ekoloških in psiholoških dejavnikov.

Razmišljanja o nastanku bolezni so zapletena, včasih tudi nerazumljiva. Kakšna pa je realnost bolezni, ko se le-ta nenadoma pojavi pri določenem človeku? Predstava je še prepogosto sinonim za težko, neozdravljivo bolezen, sinonim za smrt, ki je povezana z dolgotrajnim trpljenjem in izmaščitvenjem telesa. Večkrat je to tabu tema tudi v medicinskih krogih in izmikajo se pogovoru z bolnikom.

Novi diagnostični postopki in novi načini zdravljenja so znatno izboljšali uspešnost zdravljenja in s tem prognozo bolezni.

Najvažnejše je zgodnje odkrivanje bolezni in čimprejše zdravljenje. Zato ne bo odveč, če opozorimo na sedem znakov, na katere opozarja Svetovna zdravstvena organizacija in lahko predstavljajo začetne rakaste spremembe.

Posebej moramo paziti in biti pozorni na sledeče znake:

- ranice, ki se nočejo zaceliti, npr. na sluznicah, jeziku ipd.,
- otekline ali zatrdlina, ki raste, npr. v dojki ali kjerkoli drugje v telesu;
- krvavitev ali izcedek iz dojke, maternice ali drugih delov telesa in to brez neposrednega vzroka;
- hitrejša rast ali sprememba materinega znamenja, bradavice ali kakega drugega kožnega znamenja;
- stalne prebavne težave, sprememba v načinu prebave, združena s pomanjkanjem teka in s hujšanjem;
- dolgotrajna hripavost, spremenjen kašelj ali težave pri požiranju, zlasti pri hudih kadilcih;
- stalne težave pri odvajanju ali mokrenju.

Če opazimo katerega od teh znakov, moramo takoj na posvet k zdravniku, da bo odredil potrebne preiskave. Poleg tega pa nikakor ne smemo pozabiti, da lahko ta znamenja opozarjajo tudi na kako drugo bolezen.

Ko je bolezen ugotovljena, se načrtuje zdravljenje, ki je za vsakega bolnika posebej določeno glede na ugotovljeno vrsto raka in glede na razširjenost bolezni. Za zdravljenje je več načinov, ki se uporabljajo vsak posebej, ali se med seboj dopolnjujejo ali kombinirajo.

To so: operativna odstranitev tumorja, obsevalno zdravljenje ali radioterapija in zdravljenje z zdravili.

Ne bomo natančneje govorili o posameznih načinih zdravljenja, raje bomo razmišljali o tem, kaj lahko bolnik naredi sam zase, da bo nujno potrebno medicinsko zdravljenje čim bolj uspešno in rehabilitacija bolnika čim boljša.

42-letni bolnik pripoveduje:

»Zdaj je vsega konec. Najbrž je bilo vsega preveč. Na delovnem mestu sem imel zadnje čase

toliko konfliktov in stresov, da nisem več zdržal. Dal sem odpoved. Šel sem v novo službo. Že po 2 mesecih sem zbolel. Ne vem zakaj, saj sem tako zdravo živel in tudi s športom sem se ukvarjal. In sedaj sem tukaj na Onkološkem inštitutu. Ne vem, kaj bo, tako se bojim.«

Pripoved 55-letne bolnice:

»Ko takole premišljujem za nazaj, ugotavljam, da sem si vse preveč gnala k srcu. Zase nisem imela nikoli časa. Na koncu se je nabralo toliko stvari, da jim nisem bila več kos. Enostavno ni bilo izhoda. Za vse sem bila sama in vse je bilo potrebno narediti. Morala sem hoditi v službo, hišo smo gradili, morala sem za vse skrbeti, pomagati možu in kuhati za delavce. Zmanjkovalo nama je denarja. Potem mi je še sin delal preglavice. Cele noči nisem mogla spati. Potem sta se poročila, oba še študenta, in kam naj gresta z otrokom. Morali smo potrpeti in vsi skupaj živeti v dvosobnem stanovanju. Meni pa se je bolezen ponovila, po 10 letih se mi je ponovila. Tokrat je bilo hudo, ko sem zvedela, da je zatrdlina v dojki rakasta. Prestala sem, operacija je bila uspešna. Kaj naj pa sedaj naredim!? Kako se naj poberem najbrž je že vse prepozno in nimam več moči, da bi se borila.«

Take in podobne pripovedi kažejo, da je treba bolezen razumeti v širšem kontekstu medsebojnega delovanja bioloških in psiholoških procesov. Zato je potrebno v terapijo vključevati tudi razne oblike psihoterapevtske pomoči bolniku.

Bolezen je čas za premišljevanje o sebi in o svojem načinu življenja. Res je, da ne more nihče nikomur odvzeti bremena bolezni, lahko pa bolniku pri tem marsikaj pomaga. Zelo pomembno je, da se bolnik ne prepusti zdravljenju pasivno, ampak da aktivno sodeluje. Uči se naj spoznavati stresne obremenitve pred boleznijo in uči se naj novega načina življenja, da bo zopet vzpostavil pozitiven pogled na življenje, novo upanje in pričakovanje. Razvijanje pozitivnega odnosa do življenja pomembno vpliva na potek bolezni. Raziskave so tudi pokazale, da je uspeh zdravljenja pomembno odvisen od bolnikovega odnosa do bolezni, od njegove volje, zaupanja in želje po ozdravitvi. Ti psihološki procesi se prenesejo na biološko dogajanje, podpirajo in krepijo se psihosomatski procesi zdravljenja, ponovno se vzpostavlja ravnovesje in začne se vzpodbujati obrambni sistem telesa.

Sodoben človek ni nagnjen k takšnem načinu razmišljanja. Storilnostno usmerjen in v uspehe tehnike zazrt prepogosto zanemarja ali pa preceňuje svojo krhko in ranljivo naravo. Pozablja, da sreče in zdravja ni mogoče kupiti. Morda zaradi tega v bolezni še bolj trpi in je razočaran.

60-letna bolnica pripoveduje:

»Pred 1 letom sem se upokojila, zdaj pa sem zbolela. Rak – to je grozno. Nikoli nisem na kaj takega pomislila. Z možem sva celo življenje trdo delala, zgradila sva 2 hiši, zase in za hčer. Zase sva načrtovala lepše čase za kasneje, ko se bova oba upokojila. Takrat bi si tudi zase kaj privoščila. Bolezen nama je prekrizala načrte. Jaz ležim tukaj, mož pa v drugi bolnišnici, nepokreten, prizadet po možganski kapi. Najina dvonadstropna hiša pa je prazna. Ko gledam iz bolniške postelje skozi okno srečne ljudi, ki hodijo mimo, jim zavidam. Zase ne vidim nobenega upanja več.«

Nekaterih stvari v življenju preprosto ne moremo načrtovati, predvidevati in sreča ni v premem sorazmerju z materialnimi dobrinami in telesnim zdravjem. Življenja dostikrat ne moremo razumeti in doumeti v celoti. Preprosto ga moramo sprejeti in znati živeti. Tudi dokončnega odgovora na vprašanje – zakaj ravno jaz? – bolnik ne more dobiti. Lahko spozna le nekatere okoliščine, ki so privedle do bolezni.

Rak je bolezen, ki človeka prizadene, ogrozi njegovo zdravje ali celo življenje. Kot kronična bolezen zahteva doživljenjsko kontrolo bolnika. Če je diagnoza postavljena v začetnem stadiju in je bolnik uspešno prestal zdravljenje, se s tem še ni znebil strahu pred ponovitvijo bolezni. Že samo ta strah, ki se oglašča ob najmanjših telesnih znakih, je za bolnika dovolj obremenjujoč, da ga plaši in preganja. Bolniki z rakom doživljajo različna obdobja duševnih stisk, ki se izmenjujejo in ponavljajo v sorazmerju s stanjem telesne bolezni. Kako ujeti zopet ravnovesje s samim seboj in s svojim okoljem ter priti do spoznanja, da sta zdravje in bolezen del življenja?

Za odgovor na to vprašanje in za sklep tega razmišljanja sem izbrala sestavek dobro rehabilitirane 46-letne bolnice, ki je 5 let po operaciji zaradi raka na dojki takole zapisala svoje razmišljanje:

»Življenje z rakom in po njem je na svojstven način bogatejše. Nove razsežnosti dobi, malenkostne stvari, s katerimi smo se včasih obremenjevali, se razblinijo, čisto nič več niso pomembne, spoznamo veliko novih ljudi in usod, vsak dan dobi svojo vsebino, ki ni pravzaprav nič drugačna, kot je bila nekoč, le da se je sedaj zavedamo in se je nekoč nismo. Nenadoma postane življenje bolj dragoceno, zajemati ga začnemo z veliko žlico, izbiramo dobro, najboljše, in odklanjamo slabo, prav žal nam je, da tega do takšne mere nismo počeli že prej.

Čisto nove izkušnje imamo nenadoma tudi z okoljem, v katerem se gibljemo in živimo.

Skrivnostna tančica, v katero je še vedno odet rak, ta velika neznanka, je za večino ljudi kot

ločnica med radovednostjo in strahom, med željo, vedeti o njem čim več in vedeti čim manj, ali kot zastor med zrakom in vakuumom, med klicanjem in vprašanjem, med pogumom in strahom. Odgrnimo to tančico, pogledjmo, kaj je za njo, pogovarjajmo se vseprek o raku, pišimo o njem, kot pišemo o prometnih nesrečah (njih število narašča, pa kljub temu sedamo za volan in bomo prav lahko že jutri v črni kroniki). Predvsem pa se ga ne bojmo, v prid vsem nam, ki smo se z njim že srečali, in onim, ki se nemara še bodo ali pa se srečujejo z nami.«

Marija Vegelj Pirc

Minka Korenčan

Noč

Noč sanja
s prečuto mehko
zvezd,
jaz pa bojujem boj
na bojišču smrti
in noben glas
me ne doseže
in nobenega glasu
ne morem deseči
in nobena svetloba
se me ne dotika
in nobene svetlobe
se ne morem dotakniti –
daleč si,
a daljav ni med nama,
le nekaj drobnih zvezd
na nebu
naju ločuje,
moj Bog.

Živeti z rakom

»Zakaj ravno jaz?« sem se vprašala tistega sončnega pozno pomladanskega dne, ko sem izvedela za svojo diagnozo. Doživetje, ki ga ne znam opisati . . . V sekundi se raztopi svet, ki te je obdajal, ostaneš sam. Ne čisto sam: ti, bolezen in smrt. Spominjam se naslednje misli: »Kako pa naj živim naprej – ne znam, ne morem v senci smrti.«

Pravzaprav kmalu, sem iz pogovorov z bolniki in pogovorov z ozdravljenimi spoznala, da pozna to doživetje skoraj vsak, ki se sreča z rakom. Opise tega doživljanja sem prebrala v knjižicah, ki so jih napisali bolniki, prepoznam pa ga tudi iz besed in z obraza bolnika, ki je bil pred kratkim sprejet na zdravljenje. Pri sebi ga imenujem »prvo srečanje z doslej neznanim«.

Ne bom se izgubljala v dilemah, ali naj bolnik izve, da ima raka, osebno menim, da se temu praktično ne da izogniti, če želimo kvalitetno, visoko specializirano zdravljenje, ki ga je mogoče izvajati v specializiranih oddelkih; menim pa tudi, da je odnos med bolnikom in zdravstvenim osebjem, ki temelji na prikrivanju – in recimo temu kar laž – vprašljiv, saj zaide prej ko slej v nasprotujoče si izjave. Najpogosteje z besedo še kar učinkovito lažemo, izdaja pa nas spremljajoče vedenje. Vprašanje je, če bolnik ni še v hujši stiski, ko zdvomi v iskrenost.

Strah pred rakom doživljamo skoraj vsi. Že otroci, ki se niti v lastni družini niti v bližnji okolici niso srečali s to boleznijo, a gladko povedo: »Če imaš raka, umreš.« Ta slika spremlja tudi odrasle. Rak pomeni konec. Strah ima mnogo obrazov, eden od njih je izogibanje. Anne-Marie Tausch v svoji knjigi »Gespräche gegen Angst« navaja izkušnjo filmske snemalke, ki naj bi posnela dokumentarni film o diskusijskih skupinah bolnikov, obolelih za rakom. »Bala sem se teme rak. Najprej sem si izmišljala vse vrste izgovorov, da sem odlašala snemanje. Morala sem si dopovedati, da je to izkušnja, ki ji ne smem ubežati, ampak jo sprejeti kot priložnost za osebno zorenje.« Ista avtorica navaja izkušnjo bolnice, ki je vrsto let živela v smrtnem strahu, da bi dobila raka: »Vsak dan sem z grozo pomislila, kaj če le nimam raka. Imela sem strašne predstave o tem. Potem pa sem nekega dne res dobila pozitiven izvid. Morala sem ga prenesti, kakor tudi obsevanja. Ampak nekako sem premagala strah, ker zdaj ne živim več v strahu, da bi dobila raka – zdaj ga namreč imam. Ta moj histeričen strah je nastal pod vplivom raznih informacij. Moja bolezen je bila pravzaprav pozitivno spoznanje: lahko še živiš in ne samo pol leta. Srečala sem bolnice,

ki živijo že leta z rakom in so se ob tem celo spremenile – v pozitivnem smislu.«

Mnogi ljudje ne prenesejo besede rak. Tako si zaprejo pot do vseh informacij. Neverjetno je, kako drastično se spremeni dotok informacij, ko zbolíš. Kot zdrav si poznal samo tiste, ki so umrli in te si raje pokrtil z debelim plaščem pozabe. Če imaš pogum in prekršiš tabu molčanja na temo rak, izveš čuda. Kolegica v službi, s katero si skupaj več let, je že prebolela raka pred sedmimi leti, druga pred petimi, mama znanca pred sedmimi, sin sodelavke pred desetimi. Pred kakšnim letom sem se vozila z avtobusom proti Celju. Drobena starka na sosednjem sedezu se je pridružila mojemu tarnanju o zgodah in nezgodah avtobusnega cijazenja. Pripovedovala mi je, da je pot do Murske Sobote in še malo dalje res dolga, pa kaj, enkrat na leto že gre na kontrolo v tisto bolnico »za raka« v Ljubljani. Pred šestimi leti je bila operirana, je povedala. Zaupala sem ji, da sem bila malo kasneje tudi jaz operirana. Na Vrskemem, ob postanku, se nama je pridružila še tretja neznanca. »Malo sem poslušala, kaj se menita, pa mi ne da miru, da vama ne bi povedala, da sem bila tam tudi jaz operirana pred devetnajstimi leti.« Najbrž ni načina, ki bi bolniku odvzel zaskrbljenost in strah. Lahko pa postane ta skrb znosna. Bolni izoblikuje do svoje boleznij bolj stvaren odnos: spleča se boriti, tudi zame je upanje.

Za večino bolnikov, ki so si opomogli od prvega šoka, pomeni zdravljenje z bolniki, ki so tudi zboleli za rakom, dragoceno izkušnjo. Zdaj je človek kot bolnik vstopil v svet, ki se ga je tako bal in začuden spoznal, da so v tem svetu prav takšni ljudje kot v svetu zdravih. Znanka mi je pripovedovala: »Na onkološki oddelek sem se odpravila na zdravljenje s torbo knjig, s katerimi sem se hotela omejiti od ostalih pacientov. Imela sem občutek, da ne bom prenesla nobenih stikov, posebno še z neznanimi ljudmi. Že sama misel, da bom delila sobo z drugimi, mi je bila neznosna. Toda še danes ne razumem, kako so se prav v tisti sobi spletle med nami tako globoke vezi, prijateljstvo, ki je ostalo, medtem ko so se vezi z mnogimi prejšnjimi znanci zrahljale.«

O tej znankini prisposodbi sem pogosto razmišljala. Mar je to pomenilo: Pustite me na miru, nihče me ne more razumeti ali morda tudi: Želim biti sama, moram se srečati z novim seboj, ki ga še ne poznam. Življenje se prevrednoti – morda se ga prvič resnično zaveš, ko odkriješ, da ti je bilo še enkrat podarjeno. In mnoge druge stvari postanejo nepomembne. Morda se po dolgem času pogovarjaš, zares pogovarjaš in poslušáš druge.

»Kaj ti prinaša tvoja bolezen? Ljudje, ki spoznajo, da je bolezen del življenja, poskušajo svojo bolezen razumeti, se z njo sprijazniti, in ne biti z njo v sporu. Ko jo poskušajo dojeti, jo sprejemajo. Nekateri se naslonijo na vero: ta bolezen mi je poslana. Sicer se nikdar ne bi tako živo zavedel sebe in sveta okoli sebe. Nikdar se ne bi spraševal po smislu svojega življenja, nikdar ne bi spoznal, da je ljubezen najpomembnejša stvar v življenju. Svojo bolezen dojemam kot vzpodbudo za osebnostno rast.*«

Druga bolnica pripoveduje: »Ni lahko oblikovati pozitivnega odnosa do svoje bolezni. Spravila me je na tla. Popolnoma zdrava sem šla na redni letni pregled, pa sem se znašla v mlinu preiskav in čez nekaj tednov na operacijski mizi. Najprej sem doživljala samo bolezen in bolečine, nobenega drugega odgovora nisem našla v sebi. Trajalo je nekako štiri mesece, preden sem si oblikovala drugačne predstave. Med tem časom sem iz pogovora s prijateljem – zdravnikom in z branjem tovrstne literature odkrila, kako gradi telo svoj obrambni sistem proti bolezni. Tudi strašno predstavo »o raku, ki te požira« sem nadomestila s predstavo o celicah, ki se množe in ogrožajo tvoje telo. Takšno predstavo o svoji bolezni sem do neke mere lahko sprejela. Odprla se je nova možnost – proti tem celicam se telo bori, lahko mu pri tem pomagam. Ta aktivni pristop mi je zelo blizu, saj sem bila v sebi vedno aktivna in dinamična. Tako sem lahko sedaj na vprašanje, kaj mi daje moja bolezen, drugače odgovorila:

- daje mi stik z mojim bolnim telesom;
- bolezen mi daje priložnost, da razmislim, kaj je v mojem življenju pomembno in kaj ne;
- z njo se učim bolje prisluhniti svojim potrebam;
- učim se sprejemati bolečino kot nekaj pozitivnega;
- učim se, da sprejemam pomoč drugih z enako pripravljenostjo in veseljem, kot so jo sprejemali drugi od mene;
- laže dobim stik z drugimi bolnimi ljudmi.«

Vsak bolnik si oblikuje svoj lastni sistem obrambe in strategije do bolezni, pač tistega, ki je njegovi osebnosti bližji. Moč nekoga je v tem, da bolezen lahko sprejema in ob tem raste. Bolj dinamični jo sprejmejo kot provokacijo za to, da se borijo proti njej – verjetno pa večina v različni meri doživlja oboje.

Čeprav je najpogostejša predstava, da oboleli za rakom pride v bolnišnico umret, so dejstva drugačna. Večina zapusti bolnišnico ozdravljena

ali vsaj zazdravljena za daljši ali krajši čas. To pomeni, da se bolnik ponovno vključuje v vsakdanje življenje. Če smo na začetku rekli, da pretres ob srečanju z boleznijo usmeri bolnika vase, ga postavi za pregrado, ki v njegovem doživljanju loči svet zdravih od sveta bolnih, nastopi zdaj čas vrnitve med ljudi. Okrevajoči se vrača domov, pogosto v službo, med prijatelje in med množico bolj (ali manj) naklonjenih znancev iz vsakdana.

Med veselje, da zapušča bolnišnico, se meša skrb, kako živeti naprej. Boš zmožel vsakdanje obveznosti? Kakšen bo poslej tvoj čustveni odnos do partnerja, otrok, prijateljev – se ne boš odslej počutil v njihovem svetu tujec, jim lahko odpreš svoj svet bolezni, v katerem se še sam nisi dobro znašel? Kako bo v samotnih urah, ko ne bo občutka varnosti, ki ga daje bolnišnica in razgovori z bolniki, s katerimi deliš svoje stiske? Kako prenašati bolečine? To je strah, ki je pri sodobnem človeku pogost, močnejši celo od strahu pred smrtjo.

Spominjam se, da sem – med drugim – doživljala občutke krivde do svojih majhnih otrok. Počutila sem se krivo, da jih bom morda zapustila v letih, ko me bodo najbolj potrebovali. Ko sem odhajala domov iz bolnišnice sem si živo predstavljala, kako bom od zdaj naprej boljša mama, da se ne bom kregala . . . Zdržala sem kakšne tri dni. Podoba poosebljene miline in popustljivosti mi ni prav ležala. Otroci pa so se gnetli okrog mene in me čudno gledali. Čez tri dni sem povzdignila glas in jih okregala, kolikor mi je duša dala. Otroci so kar zažareli. Najstarejši je to znal povedati: »Zdaj pa že vidim, da ti je bolje, ker se spet kregaš!« In začutili smo, da je tako dobro in prav, mame so končno tudi za to, da jim nagajamo in otroci, da se mame nanje kregajo . . . Bili smo spet skupaj.

Bolnik, ki najde razumevanje v svoji družini, ima veliko prednost in osnovne pogoje, da se prilagodi tudi na drugih področjih. Nekateri žal nimajo te sreče. Ali preprosto nimajo nikogar ali pa postane bolezen dodatno breme v že narušenih medsebojnih odnosih. Zgodi se pa tudi obratno – bolezen postane pobuda, da se odtujeni člani spet najdejo. Povsod po svetu se bolniki danes združujejo v klubih, društvih, krožkih, kjer najdejo to, česar jim družina vselej ne nudi. V skupini pomagajo drug drugemu.

Ko se vključuje ponovno v svoje vsakdanje življenje, se znajde okrevajoči bolnik pred dilemo – kako in s kom se pogovarjati o svoji bolezni izven bolnišnice. Nekateri izberejo pot molčanja in zanikanja, kar ima ob nekaj prednostih za bolnika velike pomanjkljivosti. S tem si bistveno zoži področje za razgovor. V tem trenutku je verjetno področje njegove bolezni njegov naj-

* Odstavek je preveden in skrajšan po knjigi A. M. Tausch: »Gespräche gegen Angst«, Rowoltt Verlag GmbH, Reinbek, 1. izdaja, julij 1981.

globlji problem. Ponavadi prinese razgovor z razumevajočim, prijateljskim človekom olajšanje – že samo izražanje skrbi je olajšanje, ko začutiš pri sogovorniku dobronamernost, sočutje, željo, da bi ti pomagal. V vseh nas so ob kupu slabosti in nepopolnosti tudi rezerve širokosrčnosti, poguma in vitalnosti, ki smo jo pripravljeno deliti s človekom, ko začutimo njegovo pravo stisko. Menim, da si bolnik znatno olajša sporazumevanje z drugimi, če sam spregovori o svoji bolezni. Imeti mora za to nekaj poguma in dobiti debelo kožo. Kdaj pa kdaj mora biti tudi pripravljen na nerazumevanje, ki pogosto izvira iz nepoučenosti ali nerodnosti. V spominu mi je ostal le en takšen bolj neroden razgovor z znanko.

»Sem slišala, da ste bili dalj časa v bolničnici.«

»Ja, operirana sem bila, za rakom sem zbolela.«

»Ah, dajte no, kakšen rak. Tudi meni so enkrat rekli, da imam raka, pa, jasno, ni bilo nič res.«

»Ampak jaz ga res imam.«

»Lepo vas prosim, predobro izgledate. Če bi imeli raka, bi bili že mrtvi!«

Uvidela sem, da se je nesmiselno še naprej boriti za svojega raka in tako sva pač ostali vsaka pri svojem. Sem se pač še enkrat srečala z globoko vsajeno vero, da je rak smrt. Toliko na temo »neznanje, neprosvetljenost«.

Neznanje in nepoučenost pa lahko prerasteta v močne predsodke, ki niso več dobronamerno navivni, ampak postanejo napadalni in hudo pristranski.

Iz knjige A. M. Tausch povzemam še en primer, in sicer izjavo matere, ki se je udeleževala skupinskih pogovorov v tiskah, ki jih je doživljala, ko je njena še ne dvajsetletna hči že prestala obsežno operacijo zaradi raka na roditelj. Tako je pripovedovala: »Ko sem vsa omotična od skrbi za hčerko tavalala po mestu, sem za seboj zaslišala pogovor dveh gospa: »To je mati tiste, ki ima raka – gotovo je hči razuzdano živela, če ne ne bi tako mlada zbolela!« To seveda ni več samo naivnost in nerazgledanost, ampak topost in hudobija. Proti tej se mora bolnik ograditi in boriti. Naj se ne pogovarja o svoji bolezni s komerkoli. Če se ne želi, se ni dolžan razkrivati. To je njegova pravica.

Pogosto je za bolnika huda težava, da ni več tako sposoben za delo kot pred boleznijo, da mora celo sprejemati pomoč drugih. Tudi tu se nekateri po vrnitvi srečajo s pravo osebno tragedijo. Redkokdaj – a tudi to se še dogaja – bolnika odklonijo, ker jim je v breme. Pogosteje je bolnik tisti, ki se počuti, da je zdaj manj vreden. Tudi najbližji doživljajo stiske in ne vedo, kako naj se do bolnika vedejo. Iskanje skupnih poti je gotovo

proces, ki nekaj časa traja. Tudi tu so v pomoč skupinski pogovori, ki jih organizirajo po svetu z namenom, da olajšajo okrevajočemu in svojem življenjsko rehabilitacijo.

Tema o raku še daleč ni izčrpana. Prav gotovo je to še vedno eden od tabujev, ki jih podirajo po vsem civiliziranem svetu, ne nazadnje tudi zato, ker zavestno premagovanje strahu in odkrit pogovor o raku odpirata večje možnosti za zgodnje odkrivanje raka, ki je za zdravljenje tako zelo pomembno.

Marja Stojin

Bolj zdravo in srečno bomo živeli, če bomo postali športen narod

V odnosu ljudstva do telesne kulture napredujemo po malem, korak za korakom. Še pred desetletji so pedagogi menili, da »malo telovadbe otrokom ne škodi« (in so odmerili v ta namen samo po dve šolski uri na teden), danes pa si najbolj napredni že prizadevajo, da bi omogočili tako mladini, kakor tudi odraslim, starejšim in starim aktivno bivanje na svežem zraku vsak dan.

Začeli naj bi že v družini in vrtcu, z igrami in elementi športa, ter nadaljevali vse do visoke starosti, če že ne s planinstvom, kolesarjenjem ali plavanjem, pa vsaj s sprehodi v naravi. Premik, vreden omembe, je tudi v novem spoznanju: Človek naj ne trenira samo telesno, temveč tudi umsko, kajti tudi za možgane velja, da jih dejavnost razvija in ohranja.

Ko sem se pred približno četrto stoletje pripravljala na sejo pedagoško-znanstvenega sveta Visoke šole za telesno kulturo, sem si zabeležil na list papirja misli, za katere se bom zavzemal.

Naj jih ponovim, ker sodim, da so nekatere še vedno aktualne:

- ne samo telesna vadba na parketu, v telovadnicah, temveč tudi v naravi, predvsem v naravi;
- narava je naše skupno vadišče (trate, gozdne steze, planine, vodne površine);
- vključevanje v boj za varstvo narave;
- vključevanje planinstva in alpinistike v program visoke šole;
- vzgajati za delo, pa tudi za varnost pri delu;
- prepletanje telesne vzgoje z medicino dela in preventivo;
- odločen boj za zdrav način življenja – športnik naj odklanja vse, kar je zdravju in zmogljivo-

sti škodljivo (kajenje, alkohol, pretirana ješčnost itd.);

– zajeti vsa človekova razvojna obdobja, tudi predšolsko, tudi dobo staranja in starosti;

– stiki s svetom, proučevanje telesne vzgoje in športa v deželah, ki so desetletja pred nami;

– udeležba na mednarodnih kongresih, sodelovanje v mednarodnih organizacijah;

– pozornost futurološkim vizijam – hoditi korak pred časom;

– ne samo znanstveni elitizem, tudi prizadevanje, da ljudstvo razume in sprejme pridobitve telesne kulture.

Nekatere pobude za napredek telesne vzgoje in športa so že uresničene. V naših osnovnih šolah so uvedli minute za zdravje (ko med sedenjem v učilnici učenci vstanejo in napravijo nekaj gimnastičnih vaj proti škodljivim posledicam sedenja), uvedli so daljše rekreativne odmore, športne dneve in tekmovanje za športni znak. Najbolj pomembna pa je vsekakor uvedba »šole v naravi«, ki je izraz težnje, da bi se vsi otroci naučili plavanja in smučanja.

Na dve nalogi, doslej še vedno premalo upoštevani, pa želim posebej opozoriti: prvič na navajanje otrok na zdrav način življenja – in drugič na posebno pripravljano vadbo na razne poklicne obremenitve (velja zlasti za usmerjeno izobraževanje). Zaupati moramo, da lahko že v šoli veliko storimo za preprečevanje poklicnih okvar (tekstilne delavke!), za preprečevanje kajenja in sploh za večjo delovno sposobnost ljudstva.

Dr. Anton Trstenjak nas je v knjigi »Bomo preživeli« opozoril na to, da smo ljudje programirani za kameno dobo, da pa živimo v atomskem stoletju. Civilizacija nam je omogočila lagodno življenje sedé, brez truda in znoja. Pozabili smo, da je bil človek od pradavnine primoran, da je ujel žival, če je hotel jesti meso. Danes si zrezek večinoma prisluži sedé. Živi brez telesnega nprezanja, brez truda, zato postaja nemočan, neodporen, preveč zamaščen, pretežak. Delovni dan se je skrajšal v dobrih sto letih od 16 na 8 ur. Novi način življenja je sicer spremenil naše okolje, ne pa naše človeške dedne zasnove. Biološka zakonitost, po kateri sta struktura in zmogljivost človeškega organizma odvisni od kakovosti in količine dejavnosti, ima še danes prav tako veljavo, kakor pred tisočletji. In ker je fizičnega dela vse manj, ter je konec koncev sleherno delo bolj ali manj enostransko, je slehernemu človeku potrebna dodatna dejavnost v prostem času v obliki vsega tistega, kar sodi k telovadbi, športu, rekreaciji, planinstvu.

Navadili smo se na sedeč način življenja: na mesto da bi hodili se vozimo, potrebe po mišič-

nem delu so skoraj izničene. Skratka, gibljemo se manj in zdravniki že opozarjajo na pešanje zaradi »hipokinetoze« (bolezni zaradi pomanjkanja gibanja). V specialni bolnišnici za rehabilitacijo in zdravljenje bolezni srca, pljuč in revmatizma v Opatiji so ugotovili, da je ena tretjina ljudi predeblih, da jih polovica kadi in da je pri 90 % telesna vzdržljivost premajhna (dr. Poropat). Zato jim priporočajo gimnastiko vsako jutro, vsak drugi dan pa po 20 minut hitre hoje. To so kajpada lažje gibalne naloge, odmerjene za okrevance.

Za zdravega človeka pa je najbolje, da je vsak dan gibalno aktiven in da se vsak drugi dan tudi malo potruzi. Seveda mora biti izobražen in discipliniran tudi glede uživanja hrane. Za zdravje, delovno sposobnost, dobro počutje in vrh vsega še za lepo postavo je najbolje, če se tako hrani in dela, da mu telesna teža po biološki polnoletnosti ne narašča. Kdor se zanemari in je preveč ješč, pridobi z leti do 10, 20 ali celo več kilogramov maščevja, hkrati pa mu mišice hirajo in pešajo. Tak ima v visoki starosti, če jo dočaka, s svojim telesom samo še težave.

Metode za dobro kondicijo in lepo postavo v vseh obdobjih življenja so znane: vsa dan živahna hoja v naravi, v mladosti 10 minut lahkotnega teka; vsa dan kakih 10 minut gimnastike (zlasti vaje leže na tleh za krepitev »mišičnega steznika« okrog pasu); vsa teden tudi kak izlet, če le mogoče tudi kaka igra z žogo za razvedrilo. Zelo priporočljivo je tudi prekinjanje sedenja vsake pol ure. Treba je vstati, se pretegniti in napraviti dve, tri gimnastične vaje proti škodljivim posledicam sedenja. Kdor dela stoje, mora stanje prekinjati s hojo, sedenjem ali ležanjem.

Jasno je, da ne zadostuje športna dejavnost v mladosti. Človek mora biti aktiven umsko in telesno vsak dan, dan za dnem, teden za tednom, mesec za mesecem, leto za letom, desetletje za desetletjem. Ko sem nekoč vprašal stoletnika, presenetljivo čilega in zdravega, kaj ga je ohranilo, mi je odgovoril, da je bil in je še vedno dejaven, umsko in telesno. Naj ponovim njegov recept: »Delo, tako delo, pri katerem tudi glava sodeluje, to je zame užitek, to je moja medicina.«

Gibanje je najboljša medicina, učijo sodobni zdravniki. Kdor se je odločil za športno vadbo v najboljšem pomenu besede, ima prijeten občutek, da opravlja neko obveznost, ki izvira iz njegovih naravnih in kulturnih potreb: človek namreč mora biti zdrav, ne samo zaradi sebe, temveč tudi zaradi družine in družbe, ki ji pripada. V Mohorjevem koledarju (1980) je **Lojze Šuštar** zapisal: »Človek ima moralno dolžnost, da skrbi za hrano in zdravje, stanovanje in obleko, oddih in razvedrilo.« In ker sodijo k zdravju tudi

rekreacija, pa mera v hrani in ne nazadnje tudi napreden, kritičen odnos do kajenja in alkohola (če že, naj bo doza kar najmanjša!), je treba tudi to upoštevati.

Iz povedanega je razvidno, da si mora vsak razumen človek prizadevati, da bi bil zdrav. Športno vzgojen in športno izobražen človek rad hodi po gozdnih poteh – med hojo so misli jasnejše; v mladosti rád teče in premaguje težave – tako doživlja potrjevanje samega sebe; podaja se na visokogorsko smučarsko turo – mika ga pustolovščina prvobitnega življenja v naravi; ni mu žal časa za odbojko ali tenis – igra mu pomeni poživitev duha in telesa. »Brezskrbno uživajmo v igri, da se bomo še bolj čili podali na delo«, beremo v francoski teniški pesmi iz leta 1599.

O nekem jeseniškem delavcu, ki se je prvič povzpел na Triglav, poročajo, da je zapisal v spominsko knjigo: »Samega sebe obrajtam.« To je občutek, ki ga ima človek po dobro opravljenem delu, pa tudi po lekciji jutranje gimnastike, po uri odbojke, po plavanju z morske obale na otok. Iz anket rekreativcev povzemam, da so po opravljeni vadbi, čeprav naporni, nagrajeni z občutkom spoštovanja do samega sebe. Gre za moralne in etične vrednote, ki sodijo v svet kulture. Saj res: kultura ne pomeni samo umetnosti, znanosti in prosvete, kultura je tudi način življenja, človeško delo in vse, kar k temu delu naravno sodi (**Bojan Štih**). Izlet na goro, ko »beremo iz knjige narave« – kolesarjenje od jutra do večera, ko premagujemo svojo animalično težnjo po laagodnosti – tekmovanje v smučanju, ko si prizadevamo, da bi bili kar najbolj zbrani, vse to in podobno je več kakor »telesna« kultura.

Naš šport, naša rekreacija, naše planinstvo naj bo v službi človeka. Slehernemu želimo pomagati, ne glede na starost in spol, hkrati pa razvijamo tudi vrhunski šport, zlasti v tistih panogah, ki imajo zaledje v ljudstvu. Pri tem niso odločilnega pomena gledalci, temveč aktivni privrženci. Ni naključje, da smo dosegli vrhunske uspehe v smučanju in alpinistiki – naše ljudstvo ima poseben odnos do planin, zlasti do Julijskih Alp in Triglava, pa do zimske narave in seveda tudi do Planice in do razveseljivih dosežkov alpskih smučarjev. Vsak uspeh Bojana Križaja in njegovih tovarišev pomeni za sto tisoč slovenskih smučarjev in za milijon gledalcev nekako potrjevanje samega sebe. Bogatejši smo za spoznanje: lahko uspemo tudi v mednarodni športni areni, če hočemo, in če je ljudstvo z nami.

Zanimivo bi bilo oceniti, kakšno zdravstveno in ekonomsko raven bi Slovenci dosegli na primer po petdesetih letih, če bi uveljavili vsa pomembna spoznanja, ki se nanašajo na redno

športno dejavnost in na zdrav način življenja. Če bi se vsi, ne glede na starost odločili vsaj za minimalno redno telesno utrjevanje, če bi se odločili za pravilno prehrano, če bi se odpovedali kajenju in alkoholizmu ter bi nam bila čaša pristnega vina samo še poživitev za starostnike in morda še napitek za praznične priložnosti. Nedvomno je, da bi živeli bolj srečno, da bi lažje in bolje delali in bi lahko tudi v visoki starosti živeli brez tuje pomoči. Utopija? Nikakor ne, pač pa naš daljni cilj, čeprav težko dosegljiv, vendar vreden truda iz roda v rod. Pa še to: če se temu cilju odpovemo, se zavedno odločimo za polovičarstvo.

Ne pozabimo: Zdravje še ni vse – vse pa postane brez pomena, če ni zdravja. Po besedah Schopenhauerja je devet desetlin človeške sreče odvisno od zdravja.

Drago Ulaga

Zamujene urice ...

Problematika v zvezi z vprašanji o pravih medčloveških odnosih nasploh, o spolnih pa še posebej, se hitro spreminja, tako da si presenečenja kar sledijo. Pojmovanje teh odnosov je trenutno precej drugačno, kakor je bilo, denimo, še pred dobrimi dvajsetimi leti. Vse večja spolna sproščenost (promiskuiteta), nadalje pojmovanje, da je vsakomur vse dovoljeno in da nima niti smisla komu sugerirati načel o pravih medčloveških odnosih, kaj šele da bi koga grajali zaradi njih, pa naj bi šlo še za takšno nečednost, tirajo marsikdaj mlade ljudi v hude konfliktno situacije.

O vsem tem smo se že pred mnogimi leti, ne vem več kolikokrat, posvetovali, načrtovali tako imenovano spolno vzgojo v vseh šolah, od osnovne do visokih šol, pa tudi delavske univerze (nekdanje ljudske) so se ukvarjale s tem vprašanjem, vendar smo se zapletali in se je zatikalo vsemposod, medtem pa so se zvrstile nove generacije s čisto svojevrstnimi problemi in pogledi. Po šolah so le redki posamezniki »čisto po svoje« poskušali vzgajati učence k pravih medčloveškim odnosom, vendar so jim ponavadi posredovali le splošne vzgojne in higienske napotke, ki pa niso ustrezali pravemu namenu. Prav tako ni nihče v svoj vzgojni načrt zajel pereče problematike, ki jo prinaša drugo življenjsko desetletje, (človekovo zorenje), čeprav tiči prav v tem razvojnem obdobju jedro problema. V glavnem mladina ni pravilno seznanjena s takó pomembnimi dogajalnji, kakršna se zvrstijo ravno v drugem življenjskem desetletju, niti nima človeka, ki bi jo prav v tem obdobju pravilno seznanil z njimi. Zato pa

tudi ni čudno, da se mladi ljudje vse preveč predajajo svojemu občutju, svojim nagnjenjem in spolnemu nagonu – tako ravnanje pa vendarle ni zanesljivo vodilo v življenju!

Drži, da moramo življenje sprejemati tako kakršno pač je, vzgojo in svetovanje pa prilagoditi vsakokratnemu stanju in njegovim potrebam, zavedajoč se pri tem, da ni vse odmerjeno po enem samem kopitu, da potemtakem neke »standardne« vzgoje ni, da mi starejši mladim nismo več pravšen vzor itn. Vsi se pa le moramo prej ko slej tolikokrat soočiti s posledicami, ki izvirajo iz nerazgledanosti in nevzgojenosti iz let v drugem življenjskem desetletju. Tako vemo, da se dandanes vdajajo dekleta spolnim odnosom že s trinajstimi leti, da se poročajo premladi ljudje, da največkrat takšni zakoni niso primerno pripravljene in da zakonska pripravnika nista upoštevala ali nista vedela za celo vrsto dejavnikov (telesna in duševna zrelost, nesorazmerje v njihovih letih, njuna izobrazba, socializiranost, perspektivnost glede napredovanja v poklicu in službi itn.), ki so med odločujočimi pogoji za trajnost zakonske zveze.

Koliko je vse doslej doprinašala k pravnim medčloveškim odnosom družina, koliko šola? Družina morda vsaj nekaj, šola še vedno premalo, delavske univerze in druge množične organizacije, npr. Rdeči križ, so s to dejavnostjo večinoma prežgodaj prenehale ali pa niso bile dovolj učinkovite. O vzrokih za vse to ne bi hotel razpravljati. Vsi pa priznajmo, da smo marsikaj opuščali, še več pa zanemarjali, skratka, spolni revoluciji vzgojno nismo bili kos!

Naj v nadaljnjem navedem – tu bi se omejil le na ženske v obdobju 13 do 19 let – iz vsakodnevne (venerološke, dispanzersko-epidemiološke) zdravniške prakse nekaj značilnih primerov, ki pravkar povedano zelo zgovorno pojasnjujejo in potrjujejo.

Učenka osnovne šole, 13 let stara, je najprej spolno občevala s sošolcem, tri tedne zatem, po neki kinopredstavi, pa s 17-letnim gradbenim delavcem.

Problem: V tem primeru sta dom (neurejena družina) in šola (bez navajanja k pravnim medčloveškim odnosom) odpovedala.

Dekle, 15 let stara, dijakinja, edinka, ima spolne odnose s 24 let starim, še ne poročeni šoferjem, ki menda obiskuje večerno srednjo šolo. Dolži jo nezvestobe, češ da se je pri njej okužil s spolno boleznijo.

Dekle je prezaupljiva, fantu vse verjame. Njena mati, samostojna obrtnica, ki ji nudi vsega na pretek, je razvezana, njen (razvezani) mož se je drugič poročil in živi v inozemstvu.

Problem: Neurejena družina, razvajenost, ne-

Ivan Napotnik: SEZNA

sorazmerje v starosti obeh spolnih soudeležencev, razlika v njuni izobrazbi, o drugem življenjskem desetletju prizadeta ne ve mnogo.

Dekle, 16 let stara, s končano osnovno šolo, je pred dobrim letom začela spolno občevati in je medtem imela štiri moške. Trenutno še ni v uku in še ni zaposlena. Pravi, da ne ve, kaj bi počela.

Problem: Neurejena družina, socialno ogroženo dekle, kandidatka za potepuštvu in nevezano spolno življenje.

Dekle, stara 17 let, dijakinja pedagoške gimnazije, ima fanta, ki je trenutno pri vojakih. Spolno je z njim začela občevati pred dobrim letom. Ni mu zvesta. Pred enim mesecem je imela spolne odnose z drugim (verjetno sploh živi spolno sproščeno).

Problem: Izobrazila naj bi se za vzgojiteljico, pa nima niti najmanjšega znanja o človekovem zorenju, še manj pa ima svoje početje za zgrešeno.

Dekle, 17 let stara, dijakinja zadnjega letnika pedagoške gimnazije. »Blazno« jo mika, da bi se vpisala na igralsko akademijo itn. Njen stalni spolni soudeleženec je star 27 let, po poklicu varilec, ki jo je okužil s spolno boleznijo.

Problem: Kako bo ob vsem tem potekal njen študij? Le kakšen neki bo ta zakon? Nekateri menijo, da v takih primerih kakršnokoli spreobračanje ne bi privedlo do nekega cilja.

Dekle, 17 let stara, gimnazijka, naivna, »dobra« (?). Njen fant, 20 let star, ji ni zvest. Sama pa meni – bo že kako šlo!

Problem: Nobenega znanja nima o drugem življenjskem desetletju (o spolnem zorenju), še nezrela in nepoučena začenja s spolnim življenjem.

Dekle, 17 let stara, je končala osemletko, zaposlena kot polkvalificirana tovarniška delavka.

Spolno je občevala že s 14. leti in je doslej imela osem moških, medtem enkrat splavila. Še vsakega je pustila. Svojega početja ne jemlje tragično in ji ni žal, da je tako »zgodaj začela«.

Problem: Pravih pojmov o pravih medčloveških odnosih pri njej ni; kandidatka za prostitutico. Je pa problem tudi v tem, kako svetovati nekemu, ki že ima do svojega 18. leta »ves program« za seboj?

Dekle, 17 let stara, učenka gostinske šole. V družini je osem otrok, oče alkoholik. Spolno je začela občevati pred enim letom. Naštela je vsega štiri spolne soudeležence. Sedaj ima fanta, ki je pri vojakih, a mu ni zvesta. Medtem je imela že tri in me sprašuje: Kaj vi menite, mar je to mnogo? Nazadnje konča z ugotovitvijo: Spolno občevanje je po mojem sploh vse, kar lahko imam.

Ob koncu najinega razgovora sem ji dobrohotno (po prleško) dejal: Srečno, pa poboljšaj se! Ona pa: Hvala, enako!

Dekle, 19 let stara, dijakinja, namerava nadaljevati študij na univerzi. Od svojega 13. leta naprej ima spolne odnose s fantom, sedaj 18 let stari strugarjem. Trdi, da je on prvi moški v njenem življenju in da se namerava z njim poročiti, ker ga ima zares rada, čeprav ji je bil že dvakrat nezvest in jo je celo okužil s spolno boleznijo. Nadalje meni, da moževa nižja izobrazba in poklic (npr. strugar) ne moreta vplivati na zakonsko zvezo in harmonijo v njej.

Problem: O drugem življenjskem desetletju, še manj pa o pogojih za skladnost v zakonskem življenju, je premalo poučena in razgledana.

Dekle, stara 19 let, tekstilna delavka. Spolno je začela občevati s 17. leti. Ko je bil njen fant pri vojakih, je imela drugega. Pred mesecem se je fant vrnil, vendar spolno bolan in jo je okužil. Ko je zvedel, da je v njegovi odsotnosti imela »namestnika«, jo je pustil, »namestnik« pa se je umaknil v inozemstvo.

Sama pravi, da ji ni žal ne fanta ne »namestnika«.

Problem: Dekle je sicer zrelo, vendar o problematiki drugega življenjskega desetletja premalo poučena. Modruje pa takole: Vse doslej sem se vselej ravnala po svoji poštenosti in svojem občutju.

Dekle, stara 18 let, frizerska vajenka, je s 14. leti zanosila in jo je njen fant (oče njenega otroka) pustil, sama pa navezala stike z drugim. Končno je oče njenega prvega fanta (očeta njenega otroka) pregovoril, da se bo le z njo poročil.

Problem: To dekle ni bilo deležno nobene spolne poučitve, o njeni spolni vzgojenosti (znanju o pravih medčloveških odnosih) pa je tvegano izreči kakršnokoli sodbo. Najverjetneje bi

sledil izsiljeni zakon z negotovo prihodnostjo. Sama meni in se tolaži – bo že moralo kako iti!

Tudi v tem primeru ni lahko ustrezno svetovati, ker so najugodnejše urice za (še) pravočasno spolno poučitev in spolno vzgojo žal že zdavnaj zamujene . . .

Dekle, 18 let stara, absolventka srednje ekonomske šole. Njen fant, 22 let star, viličar, jo je prijavil kot vir okužbe. Da bi prikrila nastalo zadrego, je izjavila: Jaz pač ne delam in ne čutim nobene potrebe, da bi se ogrevala za kako razliko med stanovi in poklici (izobrazbo).

Problem: Brez najmanjšega znanja – niti se noče o tem poudčiti! – o problematiki v drugem življenjskem desetletju.

Dekle, 19 let stara, študentka, ima fanta študenta, 23 let starega, ki pa ima poleg nje še »partnerko«. Sama meni, da ga kljub temu resnično ljubi in da ga ne bo pustila. (Baje se mislita poročiti po končanem študiju.)

Problem: Fant je »metuljček«, dekle pa bržkone misli pošteno in iskreno. Vprašanje je, kako pojmuje vse to fant in kako se bo ravnal v nadaljnjem življenju.

Iz precejšnje zbirke sem izbral nekaj značilnih primerov. Tu bi mi morda kdo očital, da gledam življenje »preveč ali celo samo skozi prizmo spolne boleznijo«. Takšen je samo videz, v resnici pa je tako, da nam okoliščine, ob katerih se kdo okuži s spolno boleznijo, prepričljivo pojasnjujejo vzroke in pravo ozadje zgrešenih medčloveških in medspolnih odnosov. Take možnosti in priložnosti se prav gotovo ne nudijo nobenemu poklicnemu vzgojitelju. Zato pa zdravnik ne bi smel zamujati, da takih primerov pri spolnovzgojni dejavnosti ne bi prikazoval v pravi luči. Prerekanje o tem, kako in na kak način se nam razkriva problematika zgrešenih medčloveških in medspolnih odnosov zaradi nepoznavanja drugega življenjskega desetletja, se pravi, problematike človekovega zorenja, ne bi bilo smiselno, saj bi to pomenilo toliko kot zvonjenje po toči – namreč, za družinsko vzgojo nismo dovolj poskrbeli pa tudi v šoli nismo glede navajanja k pravih medčloveškim odnosom kaj dosti naredili.

Mar ne bi bilo bolje, da bi v naših šolah začeli z redno spolnovzgojno dejavnostjo (kot predmet!) vsaj že pred 25. leti? Koliko laže bi bilo tudi delo v pred leti ustanovljenih zakonskih (predzakonskih) posvetovalnicah! (Pa še potrebne bi bile, da ni bilo toliko zamujenih uric!?)

Pripis. Te vrstice sem napisal pred sedmimi leti, vendar jih neki urednik ni objavil. Takrat o Aidsu še nismo mnogo vedeli ali pa se zanj še nismo zmenili. Aids že straši tudi pred našimi durmi. Kaj bo iz tega? Težko je biti prerok. Eno pa je gotovo: Ker cepiva zoper novo kugo, ime-

novano Aids, zelo verjetno (ali pa vsaj ne tako kmalu!) še ne bo, utegne slej ko prej izbruhniti pošastna epidemija, hujša od kuge pred 300 leti.

Nekoč so bili serafski mladeniči in deviška dekleta v posmeh. Danes jih že cenijo kot suho zlato. Kdor namreč pozna vse preveč ranljivo človeško telo, se zaveda, da pred novo kugo ni drugega varovala kakor vezano spolno življenje, ostvarljivo edino in samo v monogamnem zakonu. Zato pa ni vseeno, kako sta zakonca živela, preden sta se vzela, preden sta se poročila. Našteti primeri v obdobju aidsa prav gotovo ne morejo biti komu za zgled, saj predstavljajo najpogubnejše epidemiološke dejavnike za okužbo in prenašanje povzročitelja aidsa! Zanašanje na neka »spolna varovala« je lahkomišelnost, priporočanje njihove uporabe pa neodgovorno, kajti človeško telo je zlasti pri spolnem aktu še kako ranljivo in zlahka odpira temu povzročitelju vrata na stežaj.

O vsem tem razpravljajo dandanes vsi količkaj resni strokovni (in tudi drugi) pisci, ki navsezadnje (za zdaj) ne morejo svetovati ničesar drugega kot skrajno previdnost in dosledno varstvo (preventivo) pred okužbo z aidsom – kondom prav gotovo ne bo zalegel.

Rekel bi skoraj, da je »idilično« obdobje kapavice in sifilisa minilo, smrtonosni kosec Aids pa grozi z izumrtjem človeštva . . .

Eman Pertl

Nekaj izbranih misli o profesionalni orientaciji lažje duševno prizadetih

Znano je, da »poklicno rahabilitacijo« invalidov sestavljajo različne komponente: profesionalna orientacija, poklicno usposabljanje in zaposlovanje.

Poklicna orientacija izhaja iz treh teoretskih postavk, ki so zajete v priporočilih Mednarodne organizacije dela iz leta 1949:

1. ljudje se razlikujejo po svojih psihofizičnih sposobnostih, in zato niso vsi enako sposobni za vsa področja dela;

2. poklici se medsebojno razlikujejo, zato so za uspešno delo v raznih poklicih potrebne različne vsebine in sposobnosti;

3. razen ekstremnih primerov defektnosti ni človeka, ki ne bi imel vsaj minimalnih sposobnosti za kakršnokoli delo.

Ta tretja komponenta zadeva naše področje dela z lažje duševno prizadetimi in jo je torej

treba imeti vselej v mislih, kadar govorimo o poklicni orientaciji mentalno retardiranih oseb.

Poklicna orientacija lažje prizadetih zajema sledeče faze:

a) pripravljajno fazo ali poklicno prosvetljevanje in informiranje: o poklicih, ki bi bili primerni za absolvente POŠ; o družbenih potrebah po kadrih in o ustreznih delovnih mestih; kakor tudi o pomenu profesionalne orientacije in o načinu komuniciranja z zainteresiranimi osebami. Tu naj bi odigral prav defektolog pomembno vlogo; zlasti pri razgovorih s starši prizadetih oseb. Saj iz prakse vemo, da imajo nekateri od njih, zaradi slabe poučenosti, previsoke norme v zvezi z izborom delovnega mesta za svojega otroka.

b) Svetovanje pri izbiri poklica je tudi zelo pomembno. Pri tem, kot vemo, že sodelujejo ustrezni strokovnjaki, med katerimi je tudi defektolog. Njegova vloga pri svetovanju je tu in tam še vedno premalo upoštevana! Tako defektolog, kot učitelj tehničnega pouka, kakor tudi učitelj praktičnih znanj bi lahko bolj kakor doslej pomagal z nasveti in poglobljeno analizo doseženih spretnosti in sposobnosti svojih učencev – absolventov POŠ, ko gre za izbiro najustreznejšega poklica, delovnega mesta ali delovne organizacije. Prav bi bilo, da bi poleg razrednikov tudi ti imeli priložnost obiskati učence 7. in 8. razredov na učni praksi. Med obiskom bi spoznali tudi proizvodni proces in se informirali o mestih določenih delovnih organizacij, ki že zaposlujejo naše absolvente.

c) Spremljanje uspehov svetovanih oseb in zaposlenih absolventov POŠ se še premalo izvaja v praksi. Osebni listi, ki bi naj vsebovali take podatke, so v največji meri le skromno popisani ali pa je ta rubrika prazna. Le malo šol ima podatke, o tem, kje so njihovi učenci zaposleni, kako so se vključili v okolje, kjer živijo, kjer delajo in kjer preživljajo svoj prosti čas.

Menim, da bi taki podatki še kako služili pri izvajanju poklicne orientacije lažje prizadetih oseb.

V nekaterih zahodnih deželah še danes prevladuje mnenje, da mentalno retardirani lahko obvladajo samo elementarne oblike dela in tako se ponekod še izraža težnja po patronatu nad vsemi kategoriziranimi defektnimi osebami. Tako pri tem sodelujejo razne verske skupnosti, samostani, »delavski domovi«, razni azili in podobno.

Sovjetska defektologija je v zvezi z omenjenimi že zelo zgodaj spoznala, da je možno in tudi nujno potrebno usposobiti defektnega otroka v POŠ za kasnejše vključevanje v proizvodnjo.

Saj se ravno delo uporablja kot sredstvo kompenzacije in korekcije pomanjkljivosti v psihofizičnem razvoju otroka. Izbira delovnega mesta,

na katerem naj bi delal naš absolvent, je seveda v skladu z njegovimi možnostmi, nagnjenostmi ter z njegovim defektom.

Ne glede na strukturo sistema delovnega usposabljanja je vsaka POŠ dolžna pri sestavi tega sistema upoštevati specifične sposobnosti učencev. Posamezne metode ročnega dela, politehnične priprave in poklicno tehnične priprave mora prilagajati specifičnim karakteristikam in stopnji razvoja defektnih otrok. Pri naših otrocih je torej potrebno pazljivo izbirati primerna delovna mesta tako v proizvodnji kakor tudi v kmetijstvu.

Učencem POŠ so dostopna samo elementarna splošnoizobraževalna znanja, kar seveda znatno zmanjša možnosti politehničnega izobraževanja. Seveda pa lahko dosežejo učenci POŠ znanja, spretnosti in navade, ki so neobhodne za obvladavanje enostavnih specialnosti, kot sta ključavničarski ali mizarski poklic na nivoju polkvalificiranega delavca; ali za opravljanje enostavnih del oz. opravil v knjigovozništvu, poljedelstvu, vrtarstvu in podobno.

Doseženi nivo usposabljanja, ki je naravno povezan z nivojem osvojenih znanj in veščin, in vključuje tudi lastnosti učenca, pri nas še vedno ne dovoljuje, da bi si učenec sam izbral poklic oz. specialnost. To še vedno stori šola skupaj z zainteresiranimi dejavniki, na osnovi skrbnega proučevanja individualnih zmožnosti in nagnjenosti vsakega posameznega učenca. Individualne sposobnosti in nagnjenja se namreč izražajo v kakovosti, hitrosti in spretnosti ter v obvladanju posameznih specialnosti.

Učenci z grobimi motnjami v razvoju motorike obvladajo le enostavne oblike ročnega dela. So pa tudi učenci, ki bi bili sposobni delati samo pod stalnim nadzorstvom kvalificiranega delavca. Vendar pa večina učencev POŠ dosega pri delu dokaj visok nivo samostojnosti, kar potrjuje praksa. To pa se doseže samo, če je v POŠ poudarek na psihofizičnem razvoju; na korekciji pomanjkljivosti tega razvoja vsakega posameznega učenca. Pomembno vlogo pri tem pa ima seveda izvenšolska delovna priprava učencev, ki se izvaja z namenom, da se veščine oz. spretnosti, pridobljene pri pouku, uporabijo v novih, učencem še neznanih situacijah.

V 30 letih tega stoletja je obstajala tako imenovana teorija plafona mentalno retardiranega učenca POŠ. Po tej teoriji se proces psihičnega razvoja duševno prizadetega učenca zaključuje med 12. in 15. letom, po tem obdobju lahko pridobijo v najboljšem primeru le nekaj praktičnih navad.

Dejstvo pa je, da se psihični razvoj učenca POŠ v omenjenem obdobju ne zaključi, prav nasprotno: pospešuje se, čim se učenec vključi v proiz-

vodni proces oz. delo, tako v šoli kakor v podjetju. Osnovni pogoj za formiranje moralnih kvalitete učencev POŠ je njihovo vključevanje v družbeno koristno delo.

Pri izbiri poklicev za absolvente POŠ moramo vedno tudi upoštevati dejstva, da so ti učenci zdravstveno in fizično manj pripravljeni in da so nekatere oblike fizičnega dela zanje neprimerne in to:

- dela, ki zahtevajo izrazite fizične napore;
- dela, vezana na obdelavo težkih detajlov;
- dela, ki se opravljajo dalj časa na prostem, na mrazu;
- dela s kemijskimi snovmi, ki kvarno vplivajo na osrednji živčni sistem (svinec, srebro, žveplovodik in drugo);
- dela, ki se opravljajo ob visoki vročini;
- dela, ki povzročajo veliko prahu;
- dela ki kvarno vplivajo na slušni, kožni ali ostale izolatorje;
- dela, na velikih višinah;
- dela, pri katerih obstaja nevarnost poškodb (vsi primični stroji morajo biti vgrajeni);
- dela, ki zahtevajo dolgo ostajanje v določenem utrujajočem položaju.

V nekaterih primerih se povsem prepoveduje delo pri strojih in tekočih trakovih. To velja seveda za učence, ki so preboleli organske bolezni živčnega sistema: meningitis, encefalitis, meningoencefalitis, tumor na možganih, ali so imeli: možganske travme, ki so pustile posledice (epilepsija in drugo).

Vse učence POŠ pa bi moral pred izbiro določenega poklica natančno pregledati zdravnik (terapevt, nevropatolog, okulist, otorinolaringolog), ki bi odkril morebitno kontraindikacijo za določeno delovno mesto oz. zaposlitev.

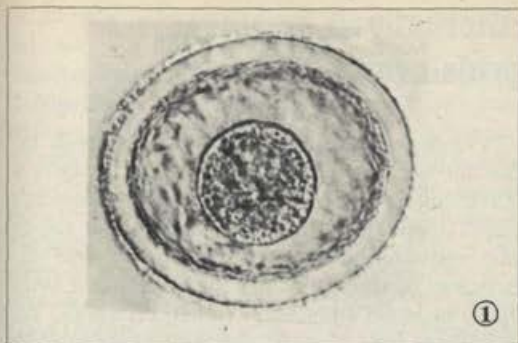
* Vse naštetu bi morali upoštevati pri izvajanju profesionalnega aspekta v rehabilitaciji, konkretno pri komponenti – profesionalna orientacija lažje duševno prizadetih oseb.

Štefanija Cvitan

Literatura: Osnove defektologije

V. Kovačević: Profesionalni aspekti u rehabilitaciji mentalno retardiranih osoba

* V Sloveniji so nekatere poklicne šole usmerjenega izobraževanja že sprejele oz. že izvajajo skrajšane programe, namenjene absolventom POŠ (posebnih osnov. šol). Skrajšani programi namreč omogočajo vsem lažje duševno prizadetim ki so se v času usposabljanja v POŠ pokazali kot odlični praktiki (pri tehnični vzgoji in pri praktičnih znanjih), da se usposobijo za določene poklice.

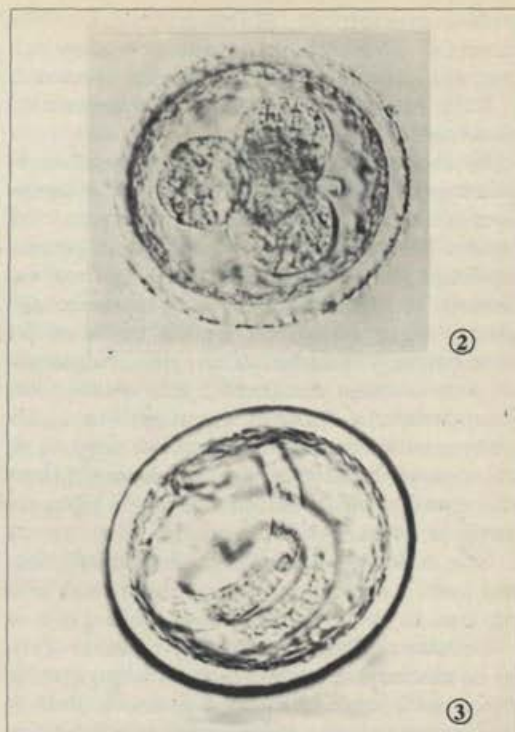

Toksokaroza – bolezen psa in človeka

V Jugoslaviji živi okrog 2,5 milijona psov. Ta podatek nam pove, da pride na približno 8 prebivalcev po en pes. Po zbranih podatkih je bilo leta 1983 v Sloveniji 122.211 psov, število psov pa še narašča, zlasti v mestnem okolju. Vedno več je tudi športnih in lovskih psov. Prav v mestnem okolju je nevarnost širjenja nekaterih zajedavskih boleznih s psa na človeka vedno večja. Bivalno okolje v mestih je zoženo, zato se povečuje nevarnost, da se ljudje okužimo z jajčeci nekaterih vrst zajedavcev, ki živijo pri psih. To še posebej velja za otroke, ki do jajčec pridejo celo v peskovnikih, igriščih, v parkih in drugod. Omenjena nevarnost pa obstaja tudi na deželi, lovski psi lahko zanašajo jajčeca zajedavcev tudi v lovišča.

V pričujočem sestavku bomo obravnavali zelo razširjeno glistavost ali toksokarozo pri psih. Strokovno ime zanjo je **Toxocara canis**. Bolezen povzročajo dokaj velike gliste, ki so razširjene pri približno 40 % vseh psov, vendar so pogostejše pri mladih psih, pri ščenetih. Šele v zadnjih desetletjih so strokovnjaki ugotovili, da lahko postanejo jajčeca tega zajedavca z dozorelo ličinko nevarna za človeka in tudi za prašiče in še nekatere druge vrste domačih živali. Če človek in živali dobijo takšna jajčeca v prebavila, iz jajčec iznikne ličinka. Le-ta se iz črevesa s krvjo preseli v jetra in nekatere druge organe, pogosto pa se ustavi v očesnem zrklu. Ličinke pri človeku in živalih nikoli ne dozori do spolne zrelosti, kljub temu pa med potjo po telesu ali ob migraciji poškodujejo jetra, ledvica in oko, kar ima za posledico večje zdravstvene nevarnosti. Pri obolelih osebah ugotavljajo večje število belih krvničk, povišano telesno temperaturo, občutljivost kože, ki se kaže v koprivnici, in druga bolezenska znamenja.

Zajedavska glista **Toxocara canis** dozori do spolne zrelosti samo pri psu. Tudi pri psu pred spolno zrelostjo potujejo ličinke po telesu svojega gostitelja. Med tem potovanjem veliko ličink zaide v številne organe, kjer tudi ostanejo. Organi-

zem jih obda z veznim tkivom, oblikujejo se tako imenovani zajedavski vozličci. Iz teh zajedavskih vozličev se neposredno pred porodom psic ličinke osamijo in pridejo s krvjo v plodove, ki jih nato okužijo. Vedeti namreč moramo, da pri pregledu iztrebkov breje psice pogosto ne ugotovimo jajčec omenjenega zajedavca, vendar so ščeneta skoraj vsa glistava, tudi do 80%.

Glistava ščeneta z iztrebki onesnažijo neposredno okolje, kjer živijo. Jajčeca kasneje zanašajo na peskovnike, parke, na stopnišča stolpnih in drugam. Ker so jajčeca zelo odporna proti številnim dejavnikom okolja, izsuševanju, toploti, ipd., je veliko možnosti, da otroci pridejo do teh jajčec ob božanju psičkov. Jajčeca si zanesejo v usta z umazanimi rokami, s površja posode, v kateri je hrana za psa, in z vrtninami.

Na podeželju se okužijo z jajčeci prašiči, ki jedo pasje iztrebke, vendar so okužena ščeneta nevarna tudi lastnikom psov, zlasti otrokom.

Povedati moramo, da najdemo pri psih in mačkah tudi številne druge zajedavce, ki lahko prehajajo na človeka. Zato je razumljivo, da samo zdrav pes in mačka sodita v naš dom in na kmečko dvorišče. Teža se danes vedno bolj zavedamo, zato v svetu lastniki psov pobirajo iztrebke svojih ljubljencev. V ta namen imajo posebne posodice in plastične lopatice. Samo tako lahko zagotovljamo čisto in nenevarno okolje.

Tudi pri nas bomo morali načrtno začeti s tovrstnim varovanjem okolja. Otroke moramo

poučiti o nevarnosti, ki jim preti od domačih mesojedov. Navaditi jih moramo na osebno higieno, ki jo moramo zahtevati nenehno in povsod.

Kako se danes zavarujemo pred omenjeno nevarnostjo?

Iztrebke psov moramo odnesti v laboratorij, ki jih imajo veterinarski zavodi, da jih pregledajo in ugotove morebitna jajčeca vseh zajedavcev, tudi jajčeca **Toxocara canis**. To velja tudi za pregled iztrebkov ščenet dober mesec in pol po rojstvu. Dovolj je, če preiščejo iztrebke posameznega psička, v gnezdu namreč najdemo bolezen pri vseh živalih. Obolele živali zdravimo. Neposredno po zdravljenju je v iztrebkih zelo veliko jajčec. Zato dva do tri dni živali osamimo, damo jih v zaprt prostor, iztrebke zberemo in jih zažgemo ali zakopljemo. Po zdravljenju priporočamo, da lastniki živali skopajo in jim odstranijo jajčeca s površine telesa, z dlak in okončin.

Šele očiščene ali dehelmintizirane živali smemo imeti v stanovanju; samo takšne živali niso nevarne za okolje in za širjenje bolezni.

Sodobni način življenja vedno bolj zahteva višjo zdravstveno raven pri človeku in pri živalih. Niso dovolj samo zdravstvene ustanove. Potrebno je nenehno sodelovanje lastnikov in ljubiteljev živali, varstvenikov okolja in pedagoških delavcev.

Pri onečiščenju okolja z iztrebki domačih mesojedov moramo namreč pomisliti, da psi v Veliki Britaniji v enem samem dnevu odložijo 500 ton iztrebkov, kar je huda obremenitev že za mesto s štirimi milijoni prebivalcev.

Poglavitni namen pričujočega kratkega sestavka je prav v tem, da se zavemo, kaj vse povzroča onesnaženo okolje in da sami prispevamo k njegovemu izboljševanju. Tudi na takšen način premagujemo zaostalost, sebe in druge pa obvarujemo pred nevarnostjo okužb z zajedavci, ki povzročajo tako imenovane zoonoze. V priloženih treh fotografijah lahko vidimo razvoj ličinke v jajčecu **Toxocara canis**. Zavedati se moramo, da je v enem samem gramu iztrebkov tudi tisoč ali celo več jajčec.

J. Brglez

Sl. 1, 2, 3 Razvoj ličinke v jajčecu **Toxocara canis**.

Alternativno kmetovanje ali pridelovanje biohrane

V zadnjih letih se v gospodarsko razvitih zahodnih državah, zlasti v ZR Nemčiji, Švici in v Združenih državah Amerike, širi takoimenovano alternativno (drugačno) kmetovanje. To naj bi bilo nasprotje od tamkaj običajnega splošno razširjenega (konvencionalnega) kmetovanja z množično uporabo rudninskih (umetnih) gnojil, kemičnih sredstev za varstvo rastlin ter raznovrstnih strojev, z gojivitvijo zelo rodovitnih sort rastlin in rejo intenzivnih pasem domačih živali. Na omenjen drugačen način pridelane pridelke, pripravljene za hrano po možnosti na stare načine brez dodatkov (aditivov), imenujejo biohrano ali tudi reformno hrano. Za nakup te hrane so v večjih mestih posebne (reformne, bio) trgovine.

Zakaj se v zadnjih letih veča zanimanje za biohrano?

Številni, zlasti duhovno občutljivejši ljudje na zahodu se ne morejo sprijazniti z zmehaniziranim in skemiziranim življenjem in si nujno želijo spremembe. Hrepenijo po »dobrih starih časih«, ko še ni bilo velemest, ko so se ljudje med seboj še poznali in si pomagali, ko nad njimi še ni lebdela nevarnost atomske vojne itn. Seveda je vsakemu razmišljajočemu človeku jasno, da so dobri stari časi samo predstava oziroma utvara, saj je bilo življenje nekdanj neprimerljivo bolj surovo, kot je zdaj. Zaradi naravnih ujm so bile pogoste lakote, razsajale so kužne bolezni, ki so včasih pobrale kar polovico ali še več prebivalcev, ko še ni bilo nikakršnega socialnega zavarovanja in so številni starčki, ki niso mogli več delati, in različni pohabljeni beračili do smrti, da ne naštevamo naprej. Toda nič ne pomaga. Hrepenenja po drugačnem svetu so tu in med ta hrepenenja spada tudi drugačna hrana, ne taka, ki je bila pridelana na sodobni »kemični način«, temveč taka, kot so jo uživali naši neprav davni predniki.

Človek ne more niti en sam trenutek živeti brez menjave snovi z okoljem. Najbolj izrazito je to pri dihanju. Zato si ljudje upravičeno prizadevamo za čist zrak. Podobno je z vodo, ki marsikje tudi ni več čista in zdrava. Vendar pri teh dveh za življenje nujno potrebnih snoveh ljudje nimamo dosti izbire. Zrak ostane zrak in voda ostane voda. Povsem drugače je pri hrani. Tu je stopnja možnosti izbire mnogo večja, skoroda intimnejša. Zato nas ne sme presenečati, da ljudje žele uživati le čisto hrano, ki ni onesnažena (kontaminirana) z ostanki raznih kemičnih snovi, zlasti snovi, ki se uporabljajo za zatiranje bolezni, škodljivcev

in plevelov v posevkih in nasadih gojenih rastlin in z ostanki raznih dodatkov in zdravil, ki so sestavni del krmil za živino.

Mnenje, da so ljudje v preteklosti uživali bolj zdravo hrano kot sedaj, je zmotno. To dokazujejo zgodovinski podatki in neposredne izkopanine. V srednjem veku so zlasti revni ljudje uživali ržen kruh. Rž pa je bila v vlažnih letih okužena z rženimi rožički (*Claviceps purpurea* oziroma *Secale cornutum*), ki vsebuje zelo strupene snovi – alkaloide. Rž so z rožički vred zmleli in uživali tako rženo moko kot kruh ali močnik. Posledica so bili množični izbruhi ergotizma ali ognja sv. Antona, zaradi katerega je bilo v posameznih pokrajinah iznakaženih ali pa je strašne smrti umrlo na desetisoče ljudi. Na Danskem so izkopal več takoimenovanih »močvirskih mrličev«, ki so se v močvirje pogreznili pred 1400 leti in so ostali v brezračnem prostoru telesno povsem ohranjeni. Ko so pregledali hrano v njihovih želodcih, so ugotovili ostanke kar treh strupenih snovi, že omenjenih rženih rožičkov in dveh žitnih sneti. Nekatera plevelna semena, ki so jih z žitom mleli v moko, so zelo strupena. Seme nekega plevela vsebuje snov, ki je bolj strupena kot sedanja najbolj strupena sredstva za zatiranje škodljivcev. Nasprotno pa je sedanja hrana mnogo bolj zdrava; ne vsebuje več ostankov omenjenih starih strupov, vsebuje pa zelo skromne ostanke sodobnih kemičnih snovi. Kljub temu pa je po mnenju neodvisnih strokovnjakov, ki raziskujejo kakovost hrane, sedanji živež, pridelan na konvencionalni, torej običajni način z rudninskimi gnojili in kemičnimi sredstvi za varstvo rastlin, tako čist, kot še ni bil nikoli. Toda to ni pomembno. Raziskave kažejo, da več kot polovica vprašanih ljudi kemičnim analizam ne verjame. Iz tega izhaja, da si želijo drugačno hrano, pa četudi jo morajo plačati dražje.

Kaj je biohrana?

To je seveda najprej trgovsko reklamno geslo, kajti zdaj je moderno vse, kar se začne z »bio«, pa četudi je le pralni prašek ali kruh z otrobi. Prave definicije, kaj je biohrana, za zdaj še ni. Lahko pa si pomagamo z opredelitvijo zahtev do rastlin, ki jih pridelujejo za industrijsko izdelavo hrane, namenjene dojenčkom. Takšna rastlina je npr. korenček. Korenček za opisan primer ne sme vsebovati nikakršnih ostankov sintetičnih (umetno izdelanih) snovi, npr. sredstev za varstvo rastlin ali česa drugega, tudi najmanjših sledov ne, ki jih je mogoče zaznati s sodobnimi, izredno natančnimi analitičnimi metodami. Natančnost teh metod naj ponazorimo na primer. Če bi en gram svinca, ki ga kot svinčev tetraetil dodajajo bencinu in se z izpušnimi plini sesede na obcestne rastline, razvr-

stili v atome po dolžini, bi s to verigo lahko zemeljski ravnik (ekvator) ovili 40.000 krat. S sodobnimi analitičnimi metodami lahko ugotovijo en meter v tej verigi. Ali drugače: če bi v denarništvu imeli tako zanesljive načine za ugotavljanje pomot, kot obstajajo v kemiji, bi lahko ugotovili pomoto 1 dolarja v ameriškem državnem proračunu, ki znaša, kot vemo, veliko milijard dolarjev. Ne glede na omenjeno, biohrana ne sme vsebovati nobenih z analizami ugotovljivih tujih snovi, ki so v okolje vnesene na umeten način. Nekaj izjem sicer je, vendar te izjeme niso iz načelnih, temveč praktičnih razlogov, ker bi sicer nekaterih pridelkov, npr. grozdja, sploh ne mogli pridelati brez škropljenja z bakrenimi pripravki proti peronospori in z žvepljenimi sredstvi proti pepelasti plesni. Vendar žvepleni pripravki s površja trsov izparijo, ostanki bakra pa se pri vrenju mošta sesedejo med droži in se vežejo na vinski kamen, da jih v vinu nato ni več.

Načini pridelovanja biohrane

Poznamo navadni način in specializirane metode tega pridelovanja. Najpreprostejši način je, če pridelujemo rastline in redimo živino tako, kot so delali naši predniki v začetku tega stoletja, marsikje pa tudi še do nedavnega, ko niso uporabljali nobenih rudninskih gnojil in posebej ne sredstev za varstvo rastlin ter tudi niso dokupovali nobenih močnih krmil, razen morebiti klajnega apna. Glavno hranivo za posevke in nasade je bil hlevski gnoj in izjemoma kdaj kompost. Sadili in sejali pa so vse rastline, ki so bile na kmetiji potrebne, od vseh žit do repe, pese, lanu, repice itn. Ta način je mogoč tudi sedaj, le da smemo uporabljati za gnojenje samo gnoj od živine, ki ni bila krmljena s kupilnimi krmili in ni bila zdravljena z antibiotiki ali drugimi bolj množičnimi zdravili. Menim, da bi bil to za naše razmere najprimernejši način, zlasti v razmerah, kjer so do zdaj tla ustrezno gnojili s fosforjem in kalijem. Tla, ki so revna s tema hranilnima prvinama, niso primerna, ker bodo pridelki z njih premajhni. Po mnenju nekaterih strokovnjakov temelji donosno pridelovanje biopridelkov v zahodnih državah prav na tem, da je v tleh obilo teh dveh hranilnih prvin, ki sta se nakopičili zaradi dolgoletne uporabe rudninskih gnojil. Povsem drugače je seveda, če je treba vsa rastlinska hraniva dodajati z domačimi organskimi gnojili, kar je osnovna zahteva alternativnega ali tudi biotičnega pridelovanja. Seveda se lahko pojavijo težave z boleznimi in škodljivci, toda če se pojavi npr. koloradski hrošč, ga moramo hitro ročno obrati, če pa se pojavi krompirjeva plesen, moramo gomolje hitro izkopati, da se ne okužijo in zginejo.

Specializirani pridelovalni načini pa so tile:

Biotično – dinamično kmetovanje

V ZR Nemčiji, zibelki biotičnega (biološkega) pridelovanja, so s tem začeli že leta 1924, vendar ne zaradi morebitne nevarnosti z rudninskimi gnojili gnojenih pridelkov za zdravje ljudi, zdaj spornih kemičnih sredstev za varstvo rastlin takrat v glavnem še niso uporabljali, temveč zaradi gospodarske krize, ki je zajela zlasti vzhodno-nemško kmetijsko veleposest po padcu izredno visoke konjunktore za kmetijske pridelke v prvih letih po prvi svetovni vojni. O nevarnosti kemije za ljudi ni takrat razmišljal še nihče. Pobudnik biotično-dinamičnega kmetovanja je bil avstrijsko-nemški filozof in antropozof Rudolf Steiner, ki je bil rojen leta 1864 v Kraljevici in je umrl leta 1926 v Dornachu pri Baslu v Švici. Steiner je bil pobudnik številnih novih gibanj, npr. v šolstvu (takoimenovane Waldorf-Schulen), v arhitekturi, v kmetijstvu in drugod. Na željo veleposestnikov je leta 1924 imel v Koberwitzu v Šleziji tečaj, kjer je podrobneje razložil svoje nazore. Temelj njegovega nauka je sklenjen krog energije in snovi, ki naj bi tekkel na vsakem posestvu, brez velikih vlaganj od zunaj. Tedaj je šlo prvenstveno za to, da bi se veleposestniki lahko odrekli uporabi rudninskih gnojil in s tem velikim stroškom, ki so bili za njih veliko breme, ker so morali še odplačevati posojila, ki so jih najeli v konjunktornih časih. Ta metoda se je do leta 1933 v obdobju svetovne gospodarske krize precej razširila, Hitler pa jo je prepovedal in je ostala do časa po drugi svetovni vojni nekoliko razširjena le v Švici, kjer imajo antropozofi svoje središče.

Pri tej zelo specializirani metodi, ki je zdaj od vseh podobnih metod razširjena na zahodu, so kompost in organska gnojila najpomembnejša. Dovoljena je tudi uporaba »naravnih rudnin«, npr. Thomasove moke in patentkalija. Najpomembnejša razlika od večine drugih metod je v tem, da je pri njej vključeno delovanje vesoljskih (kozmičnih) sil. Zato se tudi imenuje dinamična metoda, od grške besede dynamos – sila, moč.

Ker je pri tej metodi kompost osrednja prvina, za njegovo pripravo uporabljajo posebne pripravke, ki delujejo že v zelo majhnih odmerkih, podobno kot v homeopatiji. Ti pripravki so: izvlečki iz cvetov rmana, kamilic, regrata, baldrijana, izvlečki iz kopriv, mlete hrastove skorje ipd. Poseben pripravek – parklarsko gnojilo – izdelujejo iz govejega gnoja. To gnojilo pospešuje vse življenjske procese v tleh; po njih ga škropijo pred setvijo ali saditvijo rastlin ali pa malo pozneje. Kremenčev pripravek izdelujejo iz fino mletega kremenčevega peska. Škropijo ga po rastlinah med rastjo. Pospešuje asimilacijo (nastanek sladkorja in drugih organskih snovi) in zorenje. Vse

te pripravke izdelujejo po duhovno-znanstvenih spoznanjih in po posebnih predpisih. Svetovalci za biotično-dinamično pridelovanje jih zainteresiranim izročajo le osebno. Iz tega lahko vidimo, da gre pri tem za precej skrivnostno zadevo.

Pri setvi in saditvi rastlin se privrženci te metode ravnaajo po luninih menah in po stanju v živalskem krogu. Priporočajo prekopavanje in preoravanje tal, ker s tem, ko talne plasti pomešemo, postanejo le-te sprejemljive za vesoljske spodbude (kozmične impulze). Biotično-dinamično metodo lahko sicer uporablja vsak sam, ostaja pa tedaj le pri bolj površinski, zunanji, le mehanični dejavnosti. Za globlje razumevanje povezav med tlemi, rastlinami in vesoljem je nujno potreben študij antropozofije in njenega svetovnega nazora.

Če zanemarimo omenjene duhovne sestavine, ki pač niso vsakomur razumljive, je pri tej metodi problematično predvsem spodbudno (stimulativno) delovanje neznatnih količin naštetih pripravkov in seveda vesoljskih sil.

Organsko-biotična metoda po Müllerju in Ruschu

Privrženci te švicarske metode namenjajo posebno pozornost stanju talnih mikroorganizmov. Talne bakterije naj se razvijajo v kar največjem možnem obsegu. Za izboljšavo revnih tal je razvil dr. Rusch poseben pripravek »symbioflor«, ki je naprodaj v ustreznih trgovinah. Škropijo ga po tleh in po kompostu. Število in stanje bakterij v tleh lahko vsak sam preveri s posebnimi sorazmerno preprostimi postopki.

Pri organsko biotičnem pridelovanju imajo pomembno vlogo neprestano zastrta (pokrita) tla. V oskrbo humusa je vključena kamena sipa (moka). Ker je v njej veliko sledovnih prvin (mikroelementov), naj bi le-ti skrbeli za to, da z zdravih tal zrastejo rastline naravne sestave za ljudi in živali.

Sicer pa priporoča Müller-Ruscheva metoda vse biotične ukrepe, ki naj bi povečali vsebnost humusa v tleh: kompost, kompostiranje po ploskvah njive ali vrta s hlevskim gnojem, podor (zele no gnojenje), rastlinske prevrelke in mešane posevke. Na zemljiščih, ker gospodarijo na ta način, ne smejo preorati ali prekopavati tal. Naravno plastenje humusne zone se ne sme zmešati, kar se dogodi pri omenjenih opravilih. Le v nemotenih talnih plasteh se namreč po mnenju privržencev te metode lahko razvija talno življenje skladno in bogato. To stanje je temeljna zahteva za ohranitev rodovitnosti. Privrženci organsko biotične metode so prepričani, da s svojim načinom pridelave neposredno prispevajo k ohranitvi zdravja

ljudi. Ta način je primeren predvsem za domače vrtnarjenje, ker bi za večje komplekse zemljišč težko dobili potrebne količine organske gnote za zastiranje. Uporaba slame, ki bi bila še najlažje na voljo, ne pride v poštev, ker bi morali za njen hiter razkroj dodajati tovarniška dušična gnojila.

Makrobiotična metoda

To metodo si je kot idejo zamislil Rudolf Kraft leta 1916 v strelskih jarkih zahodne fronte. Njen temelj je makrobiotični nauk o prehrani, pri katerem ima pomembno vlogo bogata ponudba sledovnih prvin (mikroelementov). Pri tem načinu uporabljajo omenjene prvine kot poseben »Bio-konzentrat«. Kot gnoj uporabljajo živalske in človeške iztrebke, toda samo prek kompostiranja. Kompost in posebne oblike zastrtih tal so pri tej metodi posebno pomembne.

Tudi makrobiotični pridelovalci vključujejo v svoje delo različne sile. Pri tem se ravna po naukih zen budizma. Po tem nauku obvladujeta vse življenje na svetu nasprotni sili yin in yang in to od najmanjše telesne celice do najbolj oddaljenega planetarnega sistema. Rastline so po načelih tega nauka razdeljene v take, ki imajo naravo yina ali yanga. To je pomembno za čas setve. Tudi privrženci makrobiotične metode sadijo in sejejo po setvenem koledarju, ki je narejen po vesoljskih (kozmičnih) zakonih. Tak koledar izdaja vsako leto znova.

Ta kratek pregled različnih biotičnih predelovalnih načinov lahko služi seveda le kot okvir. Kdor bi želel delati po tej metodi, si bo moral oskrbeti ustrezne knjige in jih preučiti.

Kako zatirati bolezni in škodljivce pri obravnavanih metodah?

Seveda se bolezni in škodljivci pojavljajo tudi v posevkih in nasadih, kjer gospodarijo na alternativni način. To je razumljivo, ker so omenjeni škodljivi organizmi prav tako člani življenjskih združb kot gojene rastline. Ker so pri vseh alternativnih načinih vsa kemična sredstva za varstvo rastlin strogo prepovedana, je bilo treba najti možnosti za zatiranje teh škodljivih organizmov. Privrženci alternativnih načinov sicer vztrajno trdijo, da je na tako oskrbovanih zemljiščih bolezni in škodljivcev malo, kar utegne biti na splošno res zaradi sorazmerno nižje ravnice pridelovanja in nižjih pridelkov. Ni pa res, če gre za prereznožitve škodljivcev in izbruhe bolezni zaradi vremenskih razmer, npr. zaradi izrazite suše ali moče. Zanesljivo pa je res, da je zapleveljenost manjša, kar je razumljivo zaradi skoraj splošno priporočenega in tudi dejansko izvajanega zastiranja tal. Torej vprašanje o uporabi kemičnih sredstev proti ple-

velom – herbicidov – lahko iz obravnave izločimo. Za nadomestilo kemičnih sredstev proti glivičnim boleznim (fungicidov) in proti škodljivcem (insekticidov) pa pri alternativnih metodah uporabljajo različne izvlečke raznih rastlin, npr. kopriv, baldrijana, rmana, vodne suspenzije kremenčeve sipe, v zadnjem času celo izvlečke komposta. Vprašanje zatiranja bolezni in škodljivcev pa je preveč podrobno in zapleteno, da bi ga lahko v tem sestavku izčrpno obravnavali. Seveda je treba vedeti, da omenjena domača sredstva ne dosegajo učinkovitosti tovarniško izdelanih. Večkrat ne delujejo zadovoljivo in je tedaj treba pridelke predčasno obrati.

Kakor kaže praksa v zahodnih deželah, je zatiranje bolezni in škodljivcev pri alternativnem pridelovanju rastlin hudo resen problem. Pridelovalci ga na skrivaj rešujejo z uporabo kemičnih sredstev za varstvo rastlin, kar pa je pri vseh alternativnih načinih strogo prepovedano. To je seveda popolno diskreditiranje alternativnega pridelovanja biohrane. Analize, ki so jih opravili neodvisni državni inštituti v ZR Nemčiji, kažejo, da so alternativno in konvencionalno pridelani pridelki skoraj enako onesnaženi (kontaminirani) z ostanki sredstev za varstvo rastlin. O tej prevari – bioprevari – je izšla že posebna knjiga Arnolda Ahrensa in Elisabeth Thurnmaier z naslovom BIOBETRUG – Eine Beweisaufnahme (Bioprevara, popis dokazov), ki so jo nemudoma razprodali.

Menim, da bi moral vsakdo, ki bi nameraval pridelovati biohrano, temu vprašanju nameniti posebno pozornost. Bioprevare ne bi mogli tvegati tudi pri nas. Ni pa nujno, da bi šlo za nameravano prevaro, lahko gre tudi za neskrbnost. Sodobne analitične metode so tako natančne, da lahko z njimi ugotovijo, kot smo že omenili, skoraj nepredstavljivo majhne sledove ostankov kemičnih snovi. Nekatere rastline lahko posrkajo iz tal silno majhne količine teh ostankov. Zlasti velja to za korenovke iz družine kobulnic (korenje, zelena). Možno je, da se v pridelkih najdejo ostanki kloriranih ogljikovodikov, npr. DDT, čeprav jih pri alternativnem pridelovanju ni uporabil nihče, ker so v tleh v silno majhnih količinah še izpred 15 ali več let, torej od tedaj, ko so se ta sredstva smela uporabljati. Zato bi morali pri resnejšem in bolj širokopoteznem pridelovanju vsaj za ostanke težje razkrojljivih kemičnih sredstev narediti analize tal, sicer nehote zdrknemo v prevaro.

Naposled moramo odgovoriti še na vprašanje, ali so alternativno pridobljeni pridelki res vsebinsko boljši, boljše kakovosti, kot pridelki, pridelani na konvencionalni način. Dozdajšnje analize niso mogle zanesljivo in splošno veljavno ugotoviti

viti razlik, čeprav privrženci biohrane to vztrajno trdijo. Gre le za izredno velika nihanja kakovosti pri obeh tipih pridelkov. Menimo, da to ni bistveno. S pridelovanjem biohrane naj kmetijstvo izpolni tržno praznino, kolikor obstaja, tako doma kot pri izvozu. Tu in tam lahko v zadnjem času zasledimo optimistične poglede, koliko bi lahko zaslužili z izvozom omenjene hrane. Pri ocenjevanju izvoznih perspektiv bi morali biti zelo previdni, ker tudi na zahodu biohrani ne cvetijo le rožice. Nato kaže dejstvo, da so alternativne kmetije tam že precej let v razponu le od 1 % do 1 %. Če bi bil trg za biohrano res tako velik, bi ga tamkajšnji kmetje in vrtnarji skušali zapolniti s pridelki iz več kmetij in več zemljišč.

Pridelovanje biohrane na splošno zahteva precej več ročnega in strojnega dela kot konvencionalno. To pa se izravna z manjšimi izdatki za raznovrsten reprodukcijski material. Tako so na splošno kmetje s konvencionalnim in alternativnim pridelovanjem denarno na istem. Izjema so le tiste kmetije, ki prodajajo svoje pridelke in po možnosti izdelke (kruh, zdrob, vrtnine, maslo, sir, klobase) neposredno porabnikom – strankam kar doma na kmetiji. Skrajni znan primer višjih doseženih cen pri alternativnih pridelkih je pri rdeči pesi, kjer so stranke plačale devetkrat več kot za navadno pridelano. Na splošno pa so cene za rastlinske pridelke višje za 50 do 80 %. Cene alternativnih živalskih pridelkov (masla, mleka, sira) pa so precej manj ugodne, le 5 do 20 % višje od konvencionalnih.

Pridelovanje biohrane je torej nov izziv in nova možnost tako za kmetijstvo kot za porabnike, ki jih s kemičnimi snovmi pridelana hrana upravičeno ali neupravičeno moti.

Jože Maček

Žive priče tisočletij?

O oljkah, ki lahko dosežejo starost nad tisoč let, se spletajo legende in miti. Grčava debela starih dreves imajo zares nekaj pravljicega. Že v Stari zavezi se večkrat navaja tisočletna starost oljčnih dreves. Najstarejšim primerkom med temi izrazitimi drevesnimi individualisti, ki še zdaj rastejo v Libanonu, na grškem otoku Krfu in v Južni Italiji, pripisujejo starost dva tisoč let. Toda to je pač legenda. Zanesljiva preverjanja starosti so dokazala le 700 let.

Največja oljna drevesa lahko dosežejo obseg približno 7 m in višino 12 m. Oljke imajo najraje skalnata in suha južna pobočja. Na takih tleh drevesa ne rastejo hitro v višino, pač pa se obračajo, zvijajo, oblikujejo nabrekline in grče, nad kratkim deblom pa debele veje razprostirajo nežno filigranasto mrežo. Niti eno drevo ni podobno drugemu. V desetletjih in stoletjih najde vsako svojo povsem osebno, nezamenljivo obliko. Obdobja vročine, suše, mrzle noči ga mučijo, vse to pa se vraste v njegovo nenavadno oblikovano, kot kamen trdo in razbrzdano kamnito sivo deblo. Kdaj pa kdaj naletimo v starih pridelovalnih območjih na prave žive drevesne ruševine. Marsikatero oljno drevo je v resnici neuničljiv umetnik za preživetje.

Kjer oljko gojijo za nadvse zaželeno oljivo olje, jo seveda morajo obrezovati. Sadijo jo v razdalji osem do dvanajst metrov, krajšajo jo, da je mogoče s plodovi obložene veje otresti ali sklatiti. Kot v svetopisemskih časih je v sredozemskih deželah tudi še zdaj posest oljk znamenje blagostanja.

Številnim starim narodom je bila oljka sveto drevo. Njen posek je veljal za zločin. Neredko so ga kaznovali s smrtjo. Svetopisemska kralja David in Salomon sta v Palestini pospeševala gojitev oljk. Na vzhodnem robu Sredozemskega morja je najbrž oljka pred približno 6.000 leti postala kultivirana rastlina.

Že pred tem časom je bila na tem območju precej razširjena divja oljka, šibka, trnata rastlina z malo plodičev, ki so vsebovali nekaj olja. Kmetijsko nadarjeni Sirci in Palestinci so jo kultivirali in oblikovali iz nje netrnato drevo, iz njegovih plodov pa so pridobivali čedalje več olja. Le-tega niso uporabljali le za hrano, temveč za raznotere druge namene, npr. v zdravilstvu in pri verskih obredih. Iz njega so izdelovali blago dišeča mazila, s katerimi so si atletske mladeniči drgnili telo. Še zdaj velja kot skriven nasvet med izletniki, ki so željni sredozemskega sonca, da po mazanju z oljivim oljem telo najlepše porjavi.

J. M.

Propadanje gozdov – najtehtnejši problem pri varstvu okolja

V zadnjih letih se zgrinja nad srednjo in severno Evropo poleg atomske nevarnosti ena največjih nesreč – množično odmiranje gozdov, ki mu v nemškem jezikovnem prostoru pravijo kar umiranje gozdov, kar je nenavadno, saj so nekdanj poleg ljudi umirale le čebele. S tem skušajo ponazoriti tesno povezanost in čustveno razmerje ljudi do gozdov.

Z gozdovi smo ljudje tesno povezani; v sedanjem času nekoliko manj zaradi neposrednih koristi, ki jih daje les. Tega zdaj nadomeščajo že številne druge snovi. Vendar so gozdovi zlasti v hribovitem in gorskem svetu nenadomestljivi za varstvo pred plazovi in odnašanjem zemlje (erozijo). Seveda je gozd pomemben tudi za čiščenje in obnavljanje zraka s kisikom in za lep videz naših kultiviranih krajin.

Srednjo Evropo so v prazgodovini pokrivali skoraj sami sklenjeni pragozdovi, kakor bi jo še zdaj, če ne bi ljudje pred tisočletji s krčenjem gozdovom iztrgali zdajšnja kmetijska zemljišča in naseljene kraje. V teh klimatskih razmerah je namreč vegetacijski višek (klimaks) le gozd. O tem se lahko sami prepričamo. Če ostaneta nek travnik ali njiva nekaj let neobdelana, se bo nanju naprej naselilo grmovje, nato drevje in v kakih osemdesetih letih bi nastal pravi gozd. Zaraščanje hribovskega sveta zaradi opuščeni kmetij pa je vsem znan vsakodneven pojav.

Kljub temu da se gozdovi tako lahko ohranjajo in širijo, pa so že več stoletij v precejšnji nevarnosti, vendar v takšni kot zdaj niso bili še nikoli. Ker je bil les do začetka prejšnjega stoletja poleg vode edini vir energije, so les iz gozdov v velikem obsegu izrabljali za topljenje kovin, soli, kovaštvo, izdelavo stekla in pod. Take obrate, zlasti steklarne so postavljali sredi gozdov, o čemer še zdaj pričajo imena »glažuta« (Glashütte) na Kočevskem, na Pohorju, pri Štorah blizu Celja in drugod. Ker so za steklarske, fužinarske in druge obrate rabili veliko lesa, so gozdove v njihovi okolici sčasoma izsekali, nato pa obrate opustili. Zaradi velike sposobnosti obnove so se gozdovi večinoma zopet zarasli. Vendar pa so že v tej, takoimenovani protoindustrijski fazi bili gozdovi prizadeti od industrijskih plinov kot so žveplov dvokis (SO_2), fluorovodik (HF), klorovodik (HCl) in drugi. To je podrobno ugotovljeno za rudnike in topilnice soli na Solnograškem, ni pa nobenega razloga, da bi bilo v starih rudarskih krajih na Koroškem, Štajerskem in Gorenjskem

Ivan Napotnik: JUNAKI

drugače. V lesu ni nobenih za drevje škodljivih snovi, ki bi se sprostile pri njegovem izgorevanju, pač pa se omenjeni in drugi škodljivi vplivi sproščajo pri tehnoloških procesih praženja, topljenja rud in pod., ker se žveplo, fluor in druge prvine nahajajo v rudah, nato pa se pri predelavi vežejo s kisikom ali vodikom v omenjene pline.

Ker so od začetka prejšnjega stoletja naprej začeli kot vir energije uporabljati premog, v katerem je precej žvepla, so se v okolici vseh industrijskih obratov in toplotnih elektrarn, kjer uporabljajo premog, začele pojavljati na okolnih gozdovih kot posledica žveplovega dvokisa v dimnih plinih večje ali manjše poškodbe. Zelo izrazito je to v Žerjavu oziroma v Črni na Koroškem, v okolici Celja, na Ravnah, Jesenicah, v Hrastniku in drugod.

Žveplov dvokis je v večjih jakostih za vse rastlinje zelo škodljiv. Najbolj izrazite poškodbe pa se kažejo na drevju, zlasti na iglavcih. Leti namreč, razen macesna, obdržijo iglice tudi čez zimo in so tako skozi vse leto izpostavljeni delovanju škodljivega plina. Razen tega ostanejo iglice na drevesu več let, kar poškodbe še povečuje. Večkrat slišimo, da so listavci za industrijske pline manj občutljivi kot iglavci. To pravzaprav ni res, le videti je tako. Poškodbe se na njih ne kažejo tako izrazito zato, ker listavci odvržejo listje in so tako približno pol leta obvarovani pred škodljivimi plini, kajti kolikor prodrejo plini skozi skorjo v les, to za drevje ni škodljivo. Od jeseni do pomladi je v ozračju tudi mnogo več žveplovega dvokisa kot poleti, ker se zaradi toplotnih inverzij ne dviga hitro v višje zračne plasti. Večina industrijskih obratov je namreč v kotlinah in soteskah, nad katere leže marsikdaj v pozni jeseni, pozimi in v zgodnji pomladi skoraj neprodorna megla (inverzijska plast). Zato se plin ne dvigne v

ozračje, temveč se nabira pod omenjeno plastjo kot pod nekakšnim pokrovom ter tako nastanejo za iglasto drevje škodljive koncentracije.

Vedeti pa moramo, da so rastline zelo občutljive na žveplov dvokis in druge pline. Raziskovalci trdijo, da so od 50 do 70 krat bolj občutljive kot ljudje. Razlog za povečano občutljivost je v tem, da so rastline prilagojene na tako menjavo plinov, ki mora za življenje shajati z zelo nizkimi vrednostmi ogljikovega dvokisa (CO_2), normalno 0,30%. Človeški in živalski organizem pa je za dihanje prilagojen na 21% kisika (O_2) v ozračju. Za sprejemanje tako majhnih koncentracij ogljikovega dvokisa in s tem za življenje morajo imeti rastline zelo veliko listno površino. Pri srednje velikem drevesu je to približno 1.200 kvadratnih metrov. Na 1 kvadratni milimeter listne površine je približno 200 dihalnih odprtih – listnih rež, ki omogočajo dostop plinov v notranjost rastlin. Tako se skupna površina notranjosti listov drevesa poveča na 15.000 kvadratnih metrov. Iz teh velikih površin je razvidno kako lahko škodljivi plini močno vplivajo na rastline. Po predpisih, ki veljajo v večini evropskih držav je dovoljena koncentracija 0,4 mg žveplovega dvokisa na kubični meter zraka. To je hkrati tudi spodnja meja vplivanja na rastline. Glede na koncentracijo žveplovega dvokisa v ozračju nastajajo na drevju tri vrste poškodb: akutne, kronične in latentne.

Akutne poškodbe so posledica zelo visokih, takoimenovanih koničnih koncentracij plina, n.pr. 4 in več miligramov na kubični meter zraka. Kažejo pa se v rjavih odmrlih ploskvah na listih in iglicah. Po kratkotrajnem delovanju tako visokih koncentracij lahko zlasti listi prav hitro odpadejo, iglice pa nekoliko pozneje. Ta vrsta poškodb ni prav pogosta.

Kronične poškodbe nastanejo zaradi dolgotrajnega delovanja sorazmerno nizkih koncentracij žveplovega dvokisa, n.pr. 1 mg/m^3 zraka. Kažejo se v rumenenju in sčasoma rdečenju iglic in listov. Zaradi tega n.pr. iglice odpadejo polovico časa prej, kot bi sicer, drevje začne odganjati iglice na novo ter se pri tem izčrpa in sčasoma propade. Značilna bolezenska slika, sušenje smrek in borov v okolici nekaterih industrijskih obratov je posledica prav kroničnih poškodb. Kombinacija prve in druge vrste poškodb je vidna v »dolini smrti« v Žerjavu.

Latentne poškodbe nastanejo zaradi dolgotrajnih prav nizkih koncentracij žveplovega dvokisa, nekaj nad 0,4 mg/m^3 . Bolezenska znamenja niso značilna in jih lahko razlikujejo le specializirani strokovnjaki. Na listavcih, tudi na sadnem drevju, se zaradi tega sčasoma začnejo sušiti veje.

Omenjene poškodbe so bile v svoji izraziti obliki značilne za obdobje do pred nekaj leti in jih

imenujejo klasične poškodbe. Povzročilo jih je takoimenovano prvotno (primarno) onesnaženje zraka. Poškodbe so se pojavljale predvsem v bližini ustreznih industrijskih obratov in v oddaljenih krajih v smeri kamor redno pihajo vetrovi z industrijskimi plini.

V zadnjih letih pa gozdovi brez reda propadajo skoraj povsod, tudi tam, kjer v večji ali manjši oddaljenosti ni nobenih tovarn ali elektrarn, ki bi v ozračje spuščale omenjene škodljive pline. Prav nasprotno, kjer ni nobene industrije ali le prav malo, so poškodbe zelo močne, n.pr. v Črnem lesu (Schwarzwald) na Württemberskem. Za to vrsto poškodb gozdnega drevja se je ustalilo ime – propadanje gozdov. Medtem ko so prejšnje klasične poškodbe povzročali skoraj izključno industrijski plini, so pri tej novi vrsti poškodb le-ti sicer tudi soudeleženi, vendar pa niso odločilni. Pravih in izključnih vzrokov za zdajšnje propadanje gozdov še niso ugotovili, znano je le toliko, da gre za splet (kompleks) vzrokov. Imenujemo jih drugotno (sekundarno) zračno onesnaževanje. V naslednjem bomo obravnavali nekaj teh vzrokov.

Veliko pozornost med vzroki propadanja gozdov je vzbudil takoimenovani »kislil dež«. Ugotovili so namreč, da je dež, ki pada v zahodni in severni Evropi kisel. V ozračju namreč iz žveplovega dvokisa in vlage nastane žveplena kislina, ki je sorazmerno kislila in je zato tudi dež, ki pade na zemljo kiselkast. Kislost povzroča tudi dušična kislina, ki nastaja pri nekaterih tehničnih procesih. V nekaterih severnoevropskih jezerih se je kislost povečala celo že precej pod pH (mera za kislost) 4, tako da v takih jezerih ne živijo nobeni vodni organizmi več. Ko pa tak dež pade na gozdna tla, lahko v njih povzroči veliko kislost, s tem, da izluži iz talnih delcev aluminijeve ione, ki so škodljivi za korenine in vršičke dreves; ti zato začnejo sčasoma hirati. Na tako prizadeto drevje se nato naselijo takoimenovani drugotni (sekundarni) zajedalci in škodljivci, ki poškodujejo drevje tako močno, da naposled propade. Kisli dež naj bi bil vzrok za propadanje gozdov na tistih legah, kamor piha veter iz industrijskih območij in na bregovih, kamor od tod udarja dež. Že več kot stopetdeset let znano propadanje jelk naj bi povzročal kisli dež.

Drugotno (sekundarno) zračno onesnaženje v ožjem smislu nastane predvsem zaradi izpušnih plinov motornih vozil. V njih so nezgoreli ostanki ogljikovih vodikov (ki v nafti ali bencinu predstavljajo pravzaprav energijo) in dušikovi oksidi (NO_x). Dolgovalovni ultravijolični sončni žarki povzročijo razpad dušikovih oksidov višje stopnje v iste okside nižje stopnje, pri tem pa se sprošča posebna oblika kisika, ozon (O_3), ki se zelo živahno veže z ostanki ogljikovih vodikov, kjer

nastanejo nove spojine, ki se nato zopet vežejo z dušikovimi oksidi. Ta proces teče v ozračju neprekinjeno, tako da je v njem čedalje več ozona, ki pa je za rastline v večjih koncentracijah zelo strupen. Kot plin prodre skozi listne reže v notranjost rastlin, kjer poškoduje nežne organe, tako da listi in iglice sčasoma propadejo.

Pri svetlobno kemičnih reakcijah med nezgorelimi ogljikovodiki in dušikovimi oksidi nastanejo v ozračju med drugim peroksidi, kot n.pr. peroksiacetilnitrat (PAN), ki tudi škodujejo drevju.

Med vzroke zdajšnjega odmiranja gozdov štejejo tudi klimatske razmere, zlasti sušo. Iglavci so značilni po tem, da imajo sorazmerno plitke korenine, zlasti velja to za smreko. Ker je bila v preteklih letih v nekaterih območjih huda suša, se je to močno poznalo na uspevanju gozdov. Ugotavljajo tudi na splošno slabšo ravnost drevja, kar se kaže v zmanjšani kalivosti semena.

Prav v zadnjem času pa so odkrili novo skupino vzrokov propadanja gozdov in sicer bolezenske viruse. Pred petimi leti sem v knjigi o boleznih gozdnega drevja navedel vsega pet sorazmerno nepomembnih virusnih boleznih, ker jih tedaj še ni bilo več znanih. Zdaj so zlasti zahodnonemški raziskovalci nepričakovano odkrili v gozdnem drevju precej virusov. V Porenju so v bolnih bukovih gozdovih odkrili virus zvijanja češnjevih listov, ki je bil že prej znan na češnjah in hruškah v Evropi. Prenaša se z bukovim žirom. Ker se bukev razmnožuje s semenom je torej mogoče, da se virus širi zelo hitro. Nenavadno je, da so v pogorju Eifel v Porenju odkrili močno okuženost bukev z nekim virusom s trav, zlasti stoklase. Okuženost z virusi je tako močna, da so potoki in rečice v gozdnih območjih polni virusov. Tudi v

potokih, ki tečejo po kmetijskih zemljiščih so našli viruse, vendar neprimerljivo manj kot v tistih, ki tečejo po gozdovih.

Med skupino nevidnih povzročiteljev boleznih so n.pr. na macesnih odkrili mini-bakterije, takomenovane riketsije in drugo podskupino bakterij – mikoplazme, ki so bile donedavna znane le pri ljudeh in živalih. Te povzročitelje boleznih prenašajo žuželke škržati ali cikade.

Pri preučevanju razširjenosti teh novih povzročiteljev so ugotovili da je približno polovica vseh preiskanih smrek in hrastov v Porenju in na Bavarskem močno okuženih z virusi. Prav tako ima tretjina bukovih, smrekovih in borovih sestojev v koreninskem območju viruse.

Če povzamemo zgoraj navedeno, lahko sklenemo, da vzroki za zdajšnje propadanje gozdov v podrobnostih še niso znani. Zanesljivo je le, da gre za splet več vzrokov. Najhujše pri tem pa je, da gozdni posestniki in gozdarji sami proti tej nesreči ne morejo storiti skoraj ničesar. Edino kar bi bilo mogoče takoj storiti je le, da bi zmanjšali oddajo za drevje škodljivih industrijskih plinov in izpušnih plinov iz motornih vozil, n.pr. s katalizatorji. Vendar se na tem področju pri nas zaradi različnih razlogov stori mnogo premalo.

Kako je z odmiranjem gozdov v republiki Sloveniji?

Nekaj časa se je zdelo, da bodo v Sloveniji ostali gozdovi poškodovani le od domačih industrijskih plinov predvsem v bližnji okolici industrijskih obratov. V zadnjih letih pa so raziskave pokazale, da so gozdovi v Sloveniji prizadeti tudi od drugega tipa kemičnih snovi. Obseg poškodb v različnih območjih kaže tale razpredelnica.

Poškodbe gozdnega drevja po gozdno-gospodarskih območjih Slovenije

Gozdno-gospodarsko območje	Drevje v odstotkih					
	neogroženo	malo ogroženo	ogroženo	zelo ogroženo	V propadanju	skupno ogroženega
Bled	43,9	33,6	13,7	4,4	4,4	56,1
Brežice	56,2	37,9	3,2	2,2	0,5	43,8
Celje	55,0	20,4	9,3	8,1	7,2	45,0
Kočevje	47,5	25,3	9,8	8,5	8,8	52,5
Kranj	35,9	32,0	15,7	8,9	7,5	64,1
Kras	47,8	38,4	7,5	3,8	2,4	52,2
Ljubljana	37,4	38,4	9,1	7,4	7,8	62,6
Maribor	46,5	17,7	13,7	8,2	13,8	53,5
Murska Sobota	68,2	29,4	1,1	–	1,3	31,8
Nazarje	50,7	25,0	12,2	6,5	5,6	49,3
Novo mesto	53,3	36,5	3,8	3,3	3,0	46,7
Postojna	44,7	28,2	8,5	7,6	10,9	55,3
Slovenj Gradec	26,9	27,9	18,5	13,1	13,6	73,1
Tolmin	52,4	34,0	5,3	4,2	4,2	47,6
Skupaj	45,4	30,4	9,9	6,8	7,5	54,6

Podatki v razpredelnici najbrž ne potrebujejo nobene razlage. Seveda je razvidno kakšne gospodarske škode z vidika lesne gmote so na vidiku. Posebej pa želim opozoriti na problem takomenovanih varovalnih gozdov, ki jih je v Sloveniji zaradi hribovitih in goratih leg zelo veliko. Varovalni gozdovi namreč dajejo varstvo pred snežnimi in zemeljskimi plazovi ter varujejo pred povodnjami. Tudi ti gozdovi so že ogroženi. Če bodo postopoma propadli, bodo nastale strahovite škode, saj bo potrebno postavljati umetne varovalne pregrade za ceste, potoke, vasi... Če poleg vseh nevšečnosti pri propadanju gozdov upoštevamo še njihov pomen za kultivirano krajino, pomen le-te za podnebje, turizem, oddih itn., potem lahko mirno trdimo, da pomeni propadanje gozdov največjo nesrečo, ki nam preti v sedanjosti.

Jože Maček

Kristusove srajčke – Tavčarjevo »Cvetje v jeseni«

V jesenskih dneh, ko je otava pospravljena in postajajo jutra hladna, meglena, oživljata puščobo travnikov, košenic in gorskih trat dve cvetlici, ki jima je šele jesen čas cvetenja.

Bolj znan je **jesenski podlessek**, ki požene jeseni iz zemeljskega gomolja le zgornji del cveta, bledorožnat lijak na dolgem vratu. Nežna pojava gole cvetke botruje njenemu angleškemu imenu »naked lady« – gola gospa. Oplojena plodnica prezimi nad gomoljem v zemlji. Šele spomladi jo sončni žarki prikličejo na dan skupaj z debelimi črtalastimi listi; v njih dobrem zavetju se zredi kot oreh velika zelenkasta semenska glavica. V primerjavi z drugim cvetjem je pri podlesku presledek dolge zime med pojavom cveta in plodu tako značilen, da odmeva v germanskih imenih rastline: »Zeitlose« v nemščini, »tidlösa« v švedščini – brezčasna. C. Liné jo je strokovno imenoval **Colchicum autumnale L.** – botanično ime nas torej vodi v deželo Kolhido ob Črnem morju, domovino čarodejke Medeje iz antičnih pripovedi. Medeja, Jazonova pomočnica pri kraji zlatega runa, je na svojem vrstu gojila strupene rastline. Podlessek je hudo strupen, najbolj semena, ki imajo največ alkaloida kolhicina. Ta strup se je še do nedavna uporabljal v zdravilstvu in starejši ljudje pomnijo, da so nabirali oreške za prodajo. Zaradi zaviralnega vpliva kolhicina na delitev celičnega jedra vzrejajo z njegovo pomočjo žitarice in druge rastline z dva- do večkratnim številom hromosomov, za orjaško rast in boljši pridelek.

Manj znano jesensko cvetje so bele zvezdice, le površno podobne pomladnim vetrnicam, ki v bogatih šopkih poganjajo iz pritlične listne rozete. Tenka stebelca nosijo po en cvet, že bolj pri tleh pa en sam srčast listek – odtod ime **samoperka** v slovenskih botaničnih knjigah. Podobno ime »enoperka« (in tudi »gospojšnica«) sem našla v več kot sto let stari knjigi B. Šuleka (Jugoslavenski imenik bilja, Zagreb 1879). Ker cvete jeseni, ko se spet odpirajo šolska vrata, ji Nemci pravijo »Studentenröschen« – študentovska rožica. Tudi švedsko ime »slätterblomma« cika na čas cvetenja, slätter namreč pomeni košnjo, pospravljanje sena. Samoperka ima rada hladno klimo in vlago, zato je najdemo pri nas več v višjih legah. Bujno in vsakomur poznana pa se razcveta ob robih obširnih švedskih močvirnih površin. Ni čuda, da ji je švedski botanik Linné poiskal imenitno ime v antični religiji, po gori Parnasu, bivališču boga Apolona in sedmih muz: **Parnassia palustris L.**

Kdo ve kako dolgo tega so tudi stari prebivalci Poljanske doline in njenega gričevja pritaknili rastlini nekaj božjega: prelepim cvetkom pravijo **Kristusove srajčke**. Parnassia je tisto jesensko cvetje, po katerem je Ivan Tavčar naslovil danes že klasično slovensko pripoved. To vem od leta 1936, ko nam je profesorica Beta Hudales med uro botanike pokazala cvetočo Parnassio, češ, to je Tavčarjevo »cvetje v jeseni«. V skoraj istem času, ko mi je nepozabna učiteljica odkrivala čar spoznavanja rastlinskega življa, je novomeški rojak J. Barle, muzikolog, komponist, stolni kanonik zagrebške nadškofije, ki je bil razen tega tudi navdušen poznavalec rastlin in je posebno rad zbiral domača rastlinska imena med podeželskimi ljudmi, zapisal ime Kristusove srajčke za rastlino, ki je pa botanično ni identificiral (Janko Barle: Prinosi slovenskim nazivima bilja. Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 30–31, Zagreb 1936–1937). Takole piše (v slovenskem prevodu): »Srajčke Kristusove imenujejo v Poljanski dolini rastline, ki jeseni belo cvetejo, podobne pa so pomladnim vetrnicam (Anemone nemorosa)«; nato citira odgovarjajoče mesto iz Tavčarjeve povesti.

Prisluhni mi pripovednikovim besedam, ko se po preživelem poletju na Jelovem brdu odpravlja nazaj proti Ljubljani:

»... Bilo mi je tako pri srcu kakor nekdanj, ko sem se ob koncu počitnic poslavljaj od doma... V bližini je nekaj belo cvetelo. Meta je v veliki zadregi vstala in viknila: »Tam rastejo Kristusove srajčke!« Oddaljila se je po tratini in trgala neko cvetje, o katerem ne vem, ali vedno tako pozno cvete.«

Ko se po slovesu od Mete zadnjič ozre, tam, kjer se cesta odcepi proti Lovskemu brdu, pripoveduje:

»Meta je še vedno stala kot kip Na poklonu in s prsi, h katerim je pritiskala roko, se ji je svetila bela zvezda Kristusovih srajčk.«

Prejšnjo jesen sem se na Jezerskem umaknila v strmo reber kmetu, ki je na ozki poti nerodno obračal s senom prenalozhen traktor. V rebri so se zasvetile prve bele zvezdice, ki so me spet spomnile na toliko doživetega: na Beto Hudales, na samote švedskih močvirij, na Tavčarjevo povest. Kdo ve, če Parnassia ta čas cvete tudi okoli Jelovega brda, tja je dotlej še nisem šla iskat. Čez teden, dva, sem se napatila po Tavčarjevih stopinjah v gričevje nad Poljansko dolino. Kjer se cesta odcepi na Lovsko brdo, vodi drugi krak na Malenski vrh, v vas, ki je menda najbližja izmišljenemu Jelovemu brdu. Nad vasjo je gora Malenski vrh s cerkvijo, kjer se je junak Tavčarjeve povesti zaradi Mete pretepal s Posavčevimi fanti. Na poti iz vasi proti vznožju gore je bila na samoti še vsa obdana z jesenskimi vrtnimi rožami hiša Olge Kržišnik, za katero so v vasi povedali, da najbolj pozna rastline in zbira zdravilna zelišča. V tem poznem in deževnem jesenskem dnevu se v Olginem domu meša duh posušenih zelišč z duhom jurčkov, ki se sušijo v lično spletenih nekakšnih nečkah, ki jih gospodinja spleta v dolgih zimskih dneh, ko narava spi pod snegom. – Ko je zvedela, da iščem Kristusove srajčke, si je hitro nadela ruto in me je rada peljala pokazat, kje raste Tavčarjevo »cvetje v jeseni«, ki je že odcvetevalo v mokri košenici ob poti na goro.

Priljubljeno televizijsko dramatisacijo CVETJA V JESENI Slovenci vedno znova radi gledamo, saj z ekrana kar diši po Poljanskem gričevju, po lepoti naše zemlje in pristnosti njenega človeka. Scenaristu gre pravica, da se odmika od izvirnega besedila. Tako je, denimo, pretep s Posavčevimi fanti pred cerkvijo na gori Malenski vrh prestavil k Crngrobu in pokazal znamenito staro svetišče, ki ga občuduje prenekateri tujec, nekateri Slovenec pa zanj ne ve.

Toda »licentia scenarica« v zvezi s cvetjem iz naslova Tavčarjeve povesti se zdi – vsaj nama z zeliščarico Olgo – le prehuda: namesto da bi »se svetila bela zvezda Kristusovih srajčk«, medli na prsih televizijske Mete lilasti šopek jesenskega podleska.

Darinka Soban

Mahatma Gandhi

(1869–1948)

30. januarja leta 1948 je zahrbtna roka hinduističnega skrajneža, ki ni prenesel miroljubne poti sprave in sožitja ustavila plodno življenje Velike (maha) Duše (atma) Gandhija. Trije streli so končali zemeljsko življenje moža, o katerem je Albert Einstein zapisal: »Voditelj svojega ljudstva, ne da bi slonela njegova avtoriteta na zunanji moči, politik, čigar uspeh ni počival na obvladovanju in vodenju tehničnih sredstev ampak enostavno na prepričevalni moči svoje osebnosti, zmagujoči borec, ki je vedno preziral uporabo sile, mož modrosti in skromnosti, utrjen v odločni in neupogljivi odpornosti, ki je posvetil vse svoje sile vstajenju svojega ljudstva in izboljšanju njegove usode, mož, ki je postavil nasproti evropski brutalnosti dostojanstvo preprostega človeškega bitja in se tako izkazal neskončno močnejšega. Bodoči rodovi bodo komaj verjeli, da je sploh kdaj na tej zemlji živel takšen človek iz mesa in krvi.«

Mohandas Karamchand se je rodil na majhnem polotoku Kathiawar v zahodnoindijski kneževini (državici) Porbandar 2. oktobra 1869. Oče je bil predsednik te državnice, ki je štela 72077 prebivalcev in je bila skupaj z ostalimi indijskimi državicami angleška kolonija. V šolo je hodil v Porbandarju, drugi taki kneževini, kjer je bil oče potem predsednik. Družina je bila zelo verna, mati mu je ostala v spominu kot sveta žena, ki je ljubila molitev, post in red. Jainizem, hindujska verska skupina, ki je vplivala na družino in Karamchanda, ne dovoljuje samo ubijanje katerekoli živali ali človeka ampak zahteva sploh človekovo čimvečjo odpoved, da lahko drugi živijo. Vendar tudi v njej vlada kastni red, razporeditev ljudi v štiri družbene razrede, poleg teh pa še izvenkastni »nedotakljivi«, se pravi popolnoma brezpravni, določeni le za najnižja dela. Ljudje različnih kast se med seboj ne smejo družiti.

Poleg omenjenih stvari je na Gandhija vplivala tudi zgodnja poroka. Trinajstletnega so po takratnem splošno veljavnem pravilu starši poročili z enako staro deklico, ki je bila njegova že tretja zaročenka (dve sta že umrli preden se je lahko poročil). Zgodnje poroke, kastni sistem posebej odnos do »nedotakljivih« je Gandhi vse življenje preganjal kot velike grehe indijske družbe.

Zaradi kastnih pravil ne bi smel, vendar sta po očetovi smrti starejši brat in njegov varuh stric dovolila in oskrbela potreben denar iz tega, kar je ostalo družini po očetovi smrti, da je šel 18 letni Gandhi študirat v London. Za ženo in otroka so

skrbeli ženini starši. Svoji materi pa je moral pred odhodom napraviti obljubo, da se ne bo dotaknil žensk, alkohola in mesa.

Ko se je po treh letih vrnil, je bila mati že mrtva, pa mu tega niso povedali in dolgo se ni mogel sprijazniti z izgubo. Kot odvetnik ni imel uspehov, posebno ker je bil po naravi plah in je prvo pravdo moral preustiti sredi postopka tovarišu. Na oglas neke firme, ki je iskala odvetnika za Južno Afriko se je takoj prijavil in bil sprejet. Tam mu je prvokrat uspelo, da je pravdo uspešno dobil in sicer tako, da tudi nasprotnika niso obsodili na takojšnje plačilo (šlo je za zelo velike vsote), ampak mu dovolili, da je odplačeval na obroke. S tem je Gandhi rešil obe stranki in začutil, da je to pot, ki ga bo vodila skozi življenje resnice in nenasilja.

Ze takoj ob prihodu v Južno Afriko je doživel kot Indijec (»barvit«) ponižanje, ko so ga vrgli kmalu na začetku poti iz vlaka, ker je sedel z veljavno karto v prvem razredu, ker je to zahteval belec, ki je prišel v kupe. Celo noč je potem preždel na postaji v Maritzburgu in doživel pomembno spreobrnjenje, ki je postalo temelj njegovega nadaljnjemu delu za enakopravnost Indijcev in spoštovanje človeka sploh. Indijci, ki so sprva prišli v Južno Afriko kot delavci in trgovci so bili z zakoni kmalu oropani pravic in postali brezpravni. Ko se je Gandhi po uspešnem procesu poslavljaj domov, ga je skupnost naprosila, da uredi, da bodo v parlamentu obranili zakon o svojih zastopnikih. Gandhi je ostal in začel boj za indijske pravice, ki ga je vodil skoraj petnajst let. Postal je član odvetniške zbornice in se za stalno naselil v Natalu. Leta 1896 je ssem pripeljal tudi družino (Ženo, dva sinova in sina vdovele sestre).

Borba za indijske pravice je zahtevala organizirano delo. Gandhi ga je opravljal zavzeto in z vedno novimi spoznanji. Že v Londonu se je v

času študija srečal z Bagavadgito, hindujskim evangelijem, ki ga doma ni poznal in pa s krščanstvom. V južni Afriki je znova srečal ljudi, ki so mu dali brati krščanske knjige. Najbolj ga je navdušil evangelij in posebno Govor na gori. J. Ruskin (1819–1900) ga je pritegnil s svojimi nauki o preprostemu življenju in ostri kritiki angleške družbe, porabništva: koliko da družba za knjige, koliko pa za konje in vinske kleti. Gandhi je zaključil: Če jaz preveč pojem, potrošim, ima zato drugi manj ali premalo. V ječi je leta 1908 bral spise H. D. Thoreauja (1817–1862), nasprotnika suženjstva črncev in zagovornika svobodnega življenja. Bral je Tolstojevo knjigo »Božje kraljestvo v vas«, kjer avtor napada vsako nasilje različnih oblasti, tudi cerkvenih in zagovarja nenasilje.

Tisti spisi in vplivi so v Gandhiju zbudili seme, ki je bilo njem zasajeno že doma. Začela je rasti »satyagraha«; (sanskrt: satya – resnica, agraha – trdnost) pomeni vztrajanje v resnici ali bolj površno rečeno pasivni odpor, ki pa ima po Gandhijevih lastnih besedah svojo osnovo v globokem (verskem!) prepričanju, da se resnici ne more nobena stvar ustaviti, zato jo je treba na vsak način zastopati (braniiti), vendar tako, da sami ne povzročimo nobenega nasilja. To je gotovo temeljno spoznanje in odločilna pobuda za vse Gandhijevo življenje. Zunanji izraz je dobilo v južnoafriškem odporiškem gibanju Indijcev za ohranitev oz. vrnitev zakonitih pravic, ki so jim jih odvzeli angleški oblastniki. Vendar je po Gandhijevem prepričanju veliko bolj pomembno notranje dogajanje. Gandhi je v skladu z njim sporočil bratu, da mu vrača vse, kar ima, da pa odslej ne bo imel ničesar več, ker se je odločil, da bo živel popolnoma »neškodljivo«, se pravi samo to kar potrebuje za vsakdanje življenje. Pasivni odpor pomeni namreč najprej z vso iskrenostjo in predanostjo iskati resnico v svojem življenju tj. biti ubog, čist v mislih, besedah in dejanjih, pokoren pa edinole Resnici, ki je Bog, kakor je zapisal Gandhi. Velja namreč oboje, da je Bog Resnica in tudi Resnica je Bog. Da bi človek lahko živel takšno življenje, mora odstranjevati vse zemeljske okvire, ki so ovira na tej poti. Poleg vsakršnega odvečnega imetja je potrebno, da si človek za svoje življenje zasluži z lastnim delom. Gandhi je začel presti in kolovrat je postal simbol indijske samostojnosti. Z njim je Gandhi omogočil tudi najbolj preprostemu človeku, da si je zaslužil za svoje preživetje, kasneje v Indiji pa z milijoni ljudi, ki so mu sledili osamosvojl Indijce od angleške tekstilne industrije. Čisto, spolno vzdržno življenje po njegovem ni možno samo samskim ampak tudi poročenim. V skladu s tem je v dogovoru s svojo ženo že leta 1906 napravil zaob-

ljubo spolne vzdržnosti. Takšna obljuba je tesno povezana z načinom prehrane (ne le vegetarijanstvo – rastlinska hrana ampak tudi hrana brez začimb in seveda vsakih mamil in alkohola), s človeško popolno oblastjo na svojimi čuti, predvsem vidom. Tako človek ohrani vso energijo za službo edinemu namenu življenja: služiti Resnici, služiti Bogu. Gandhi je vsa ta prizadevanja popisal v svojem lastnem življenjepisu, ki ga je začel pisati v dveletni ječi doma v Indiji (1922–1924) in mu dal naslov Zgodba mojih poskusov z resnico.

Takšno prizadevanje je zahteval tudi od svojih sodelavcev in vseh, ki so se pridružili odporu (satyagrahi). Brezkompromisno pa je zahteval od vseh sodelavcev nenasilje. Pohodi »nenasilnikov« (satyagrahi) tako v Južni Afriki proti rasističnim zakonom (posebnih izkaznicah za Indijce, ki so jih demonstrativno zažgali, plačevanju velikih taks za bivanje) so se za mnoge kot kasneje v Indiji, končali z ranami in ječo, vendar sami niso povzročali nasilja. Gandhi je že 1904 ustanovil posebno vzgojno naselje (ašram) Phoenix pri Durbanu, leta 1910, ko je opustil uspešno advokatsko službo in vse premoženje izročil bratu in začel živeti preprosto življenje samopreskrbe (svaraj, ki je postalo pravilo za vse njegove sodelavce) pa še Tolstojevo farmo pri Johannesburgu. Po vrnitvi v Indijo l. 1915 zaradi težav z zdravjem, je v Ahmedabadu ustanovil »Satyagraha ašram« in leta 1933 še Sabamarti, ki so ga kasneje prevzeli »Služabniki družbe nedotakljivosti« ter isto leto Sevagram pri Wairdhi, kamor se je do konca življenja stalno vračal, kolikor ni bil neposredno udeležen v političnem življenju.

Že leta 1919 je tudi v Indiji klical k splošnemu nenasilnemu odporu, ko so Angleži izdali zakon, da lahko vsakogar vtaknejo v ječo brez obsodbe. Vendar je nenasilni odpor na mnogih krajih prešel v uničevanje in ropanje, v Amritsaru pa so Angleži pod gen. Dyerom brez opozorila streljali na večtisočglavo neoboroženo množico in pobili nad 500 ter ranili več tisoč ljudi. Gandhi je še naprej vztrajal pri nenasilnem gibanju, vendar so »nenasilniki« v Chauri Chaura napadli pol. postajo in pobili stražnike. Gandhi je prekinil akcijo in začel spraven post. Ko se je vrnil iz zapora in so izbruhnili nemiri in boji med muslimani in hindujci, se je za spravo postil 21 dni. Kot predsednik Vseindijskega narodnega kongresa (1920–1934) se je trudil, da bi v boju za osvoboditev obe verski stranki povezal, vendar so se nemiri stalno ponavljali, dokler ni ob neodvisnosti prišlo do dveh držav (Indija, Pakistan), kar je Gandhi smatral tudi kot svoj največji življenjski poraz. Marca 1930 je uspešno organiziral »pohod za sol«, ki je

Indijcem dal pravico, da sami trgujejo s soljo (brez davkov). Ta pohod je v celoti potekal nenasilno, v molitvi in prenašanju vseh žalitev, ran in celo smrti s strani Angležev, ki so morali priznati, da se nihče ni nasilno uprl. Mirovna konferenca v Londonu ni prinesla uspehov. 1932 je v ječi začel post do smrti, ker so hoteli z angleškim privoljenjem pripraviti zakon za ločene volitve posebej hindujci in posebej »nedotakljivi« (brezpravni parijci). Takšen post je Gandhi opravljal tudi malo pred smrtjo zaradi pokolov med hindujci in muslimani. Obkrat je s svojo moralno močjo dosegel spravo in ustavil post. Po izstopu iz Kongresa 1934 je njegova dejavnost postajala vedno bolj moralno-verska. Gandhijeva vera ni bil strogi hinduizem, čeprav je smatral svoj hinduizem za najprimernejšo religijo. Oplodil pa ga je s krščanstvom in drugimi verskimi izročili. Smatral je npr. da sta Biblija in Koran celo »bolj od Boga navdahnjeni knjigi kot Vede« (prve verske knjige hindujcev, sploh najstarejše znano versko izročilo na svetu). Prizadevanje za Resnico (Boga) naj bi človeka odprlo v resnični človečanskosti, v spoštovanju vsakega živega bitja in premagovanju predsodkov. To sporočilo, ki ga je Gandhi učil in utelešal z vso močjo svoje razmeroma majhne telesne postave pa za res velike duše (mahatma) govori, da je duh sposoben premagati vse ovire, osvojiti vsako srce in končati sovraštvo. Sredstvo za to je prenašati trpljenje sam in ga ne povzročati drugemu. Zgodovina, pravi Gandhi, je polna strani nasilja, bojev, telesnega, moralnega in duhovnega nasilja. Zgodovina nenasilja se ne piše v sodnijske, vojne in druge kronike, ki polnijo časopise, vendar edino to je zgodovina, ki prinaša pravo življenje: ko mož potrpi z ženo ali obratno, starši z otroki, sosed s sosedom, narod z narodom. In vsakdo lahko uporablja nenasilje (ahimsa), ne da bi kdo za to trpel škodo. Ravno obratno. In zato je Gandhijevo sporočilo živo še danes za vse ljudi.

Janez Juhant

Indijska srečanja

Sestro Marto Lee, uršulinko iz Honkonga, sem spoznal na 13. svetovnem kongresu katoliškega tiska leta 1983 v Dublinu na Irskem. Pozneje sva se še nekajkrat srečala na raznih sestankih UCIP (Mednarodna zveza katoliškega tiska). Tekoče govori angleško in italijansko, poleg kitajščine seveda. Tudi v indijski prestolnici New Delhiju, kjer je bil oktobra 1986 14. svetovni kongres katoliškega tiska, sva bila skupaj v nekaterih delovnih skupinah. Ko je nekoč tekla beseda o nekakšnem novem kolonializmu v družbenem obveščanju, je prijatelju Giuseppu Belucciju, uredniku italijanske mi-

sijonske revije, precej ostro oponesla članek o Hongkongu. »Pisec bi moral vsaj povedati, koliko časa je preživel v Hongkongu. Ni vseeno, ali je bil tam teden dni ali dve leti. Za pravilno razumevanje njegovega pisanja bi moral to povedati.«

Ta nesorazmerno dolg uvod je bil potreben zato, da bi tudi jaz že takoj na začetku lahko povedal, da sem prebil v Indiji skromna dva tedna, in še od tega skoraj polovico časa v kongresni palači Vigyan Bhavan (Hiša modrosti) v New Delhiju. Vse, kar nameravam povedati (in kar sem že napisal v Družini), je torej zgolj moje osebno videnje neznatnega delčka te velikanske in raznolike dežele. Obiski, potovanje, ogledovanje so dali le nekaj bolj ali manj obrobni vtisov. Najgloblji vpogled v indijsko stvarnost, ki sem ga prinesel s seboj, pa sem dobil v dolgih pogovorih z različnimi ljudmi. Zato sem tudi dal zapisu gornji naslov.

Naj to zveni še tako čudno – z Indijo sem se srečal že v Dubaiju. V prestolnici Združenih arabskih emiratov na skrajni jugovzhodni konici Arabskega polotoka je pristalo Jatovo letalo na dolgi poti proti Avstraliji. Skupina verskih časnika je iz Jugoslavije (sedem nas je bilo) si je izbrala to nekoliko zapleteno pot, ker smo samo na ta način lahko večji del potnih stroškov plačali v dinarjih. Do Dubaia smo leteli z Jatom, od tam do New Delhija pa z britansko družbo British Airways.

Nočni polet iz Beograda je bil podoben vsem poletom na dolge proge. Po nekaj urah je večina potnikov že poiskala najudobnejše položaje in utonila v rahel sen. Na letalu zelo redko zaspim in tudi tokrat nisem. Ni mi bilo žal, saj sem lahko v vsaj prvinskosti doživel sončni vzhod nad puščavo. Najprej se je v popolni črni zarisala komaj vidna rdečkasta črta, čisto ravna, nato se je začel navzgor širiti rahel rožnat sij. Počasi je kakor po neki neznan čarovniji začela rasti pisana paleta barv: rdeča, rožnata, rumena, zelenkasta, modra, vijolična, ki je spet prehajala v temno nebo. Z vsakim trenutkom so bila razmerja med barvami drugačna. Nebo je začenjalo sveteti. Široko krilo Jatove desetke je na prednjem robu dobilo rožnat nadih, nato pa je sončna obla dobesedno odskočila od obzorja, kakor bi jo nekdo na hitro porinil in strahu, da si bo opekel prste. Notranjost letala je oblika sončne svetlobe, zemlja pod nami pa je bila še vedno v temi, nevidna. Toda čar je izginil, potniki so se začeli pretegovati in po letalu je zašumelo kakor v panju.

Ko smo v Dubaiju izstopili, me je v trenutku obilil znoj, čeprav je bilo šele zgodaj zjutraj. Letališče, ki dobesedno prehaja v puščavo, je bilo razkošno opremljeno, umetno hlajeno in kljub puščavskemu okolju ni manjkalo vodometov.

Vse do poznega večera smo morali čakati nadaljevanja poleta, zato smo prosili za vizo, da bi si mogli nekoliko ogledati mesto. Zgodaj je še bilo, zato se še nikomur ni nikamor mudilo. Takrat sem se spomnil, kako me je izkušenejši prijatelj pred odhodom opozoril, naj med potovanjem enostavno pozabim na čas. »Nič se ne izplača sekirati in si uničevati živce; ljudje bodo pač naredili tisto, kar morajo, kadar se jim bo zdelo primerno,« je dejal.

Ko smo tako čakali pristojne uradnike, je bilo prav zanimivo opazovati ta novi svet. Domačini so bili samo

vojaki, policaji in letalski uslužbenci. Vsi tisti, ki so morali kaj početi z rokami, pa so bili tujci. Tako smo med delavci lahko videli Indijce, črnce vseh barvnih odtenkov in celo Jugoslavana, ki je pristopil, ko je ujel drobec našega pogovora.

Čakanje pa se je na koncu le splačalo, saj smo dobili neprimerno več, kakor smo želeli. Majhen avtobus nas je odpeljal v hotel, ki je bil bolj podoben pravljici, kakor pa hotelom v Evropi in Ameriki, ki sem jih doslej poznal. Sicer pa to ni bila edina razkošna stavba v Dubaiju; na vsakem koraku je moč videti, da jim denarja ne manjka. Mošeja s pozlačeno kupolo, vile s pravljičnimi vrtovi, parki, ki jih noč in dan zalivajo, senčnice; vse skupaj pa zvečer tako razsvetlijo, da oči kar bolijo.

Prvi Indijec, s katerim sem se pogovarjal, je bil šef strežbe v hotelu. Prepričan sem bil, da nam bodo ponudili »konfekcijsko« kosilo, kakor ga pač letalske družbe omogočijo potnikom, ki morajo čakati na zvezo. »Izberite si, gospodje,« se je galantno priklonil mož v črnem. Še vedno nisem bil prepričan, da je vse res, zato sem ga vprašal, kaj bi on priporočil. Ves vesel, da lahko pomaga, je začel priporočati in odsvetovati. »Vidite, losos je zelo svež. Včeraj smo ga dobili z Norveške. Če bi želeli kaviar, vam priporočam danskega; boljši je od islandskega in ruskega. Singapurska juha je tudi zelo dobra in osvežilna.« In tako naprej. Potem nam je postregel na način, ki bi mu ga mogli zavidati v najboljših evropskih hotelih. Ko smo se po večerji poslovili, sem mu povedal, da potujemo v Indijo. Nekoliko otožno se je nasmehnil in povedal, da si bo morebiti lahko prvočel pot domov, v Kerala, državo na jugu polotoka, enkrat okrog novega leta.

Zvečer sem videl indijsko stvarnost v drugačni luči. Šofer nas je prišel iskat ob določeni uri in na letališču smo bili kar nekaj ur prezgodaj. Brezcarinska trgovina se najbrž ne da primerjati z nobeno na svetu. Pri tem mislim na založenost in cene. Ne hodijo zaman v Dubai zgolj zaradi nakupovanja. Za liter dobrega viskija je bilo treba odšteti dva dolarja in pol, za isto količino vode smo morali v Indiji plačati tri dolarje. Ko smo nekoliko napasli oči po pisanih trgovinah, smo zložili ročno prtljago pred letališko okence in ponudil sem se, da bom počakal in uredil vse potrebne formalnosti, drugi pa lahko gredo še malo po letališču. Potem sta dva policaja v zelenih uniformah pripeljala k istemu okencu dva moža v značilnih sikhovskih turbanih. Zložili so prtljago ob naši in videl sem napisana imena Singh, to je med Sikhi gotovo najbolj razširjen priimek. Pridružilo se jim je še nekaj ljudi in so povsem sproščeno klepetali. Površno sem prisluškoval njihovi nekoliko odsekani angleščini, nenadoma pa me je prešinilo: oba moža v turbanih sta bila prikljena z lisicami vsak na svojo policaja. To mi je misli dobesedno prestavilo na sikhovsko vprašanje, s katerim se mora bolj ali manj uspešno srečevati Indija. Morebiti sta tudi tale dva mlada moža sikhovska skrajneža, celo terorista, ki ju dubajska policija izroča indijski.

Sikhi po svojem verskem prepričanju izhajajo iz bramskega hinduizma. Na zunaj jih je mogoče spoznati po turbanih in bradah. Celu oficirji in letalski uslužbenci so ob uniformi nosili turban. Pravijo da sta prav brada in turban dve pritiklini, ki si ju ne pustijo vzeti

nikomur. Od drugih indijskih narodov so v povprečju za glavo višji in dvajset kilogramov težji. Strnjeno naseljujejo državo Punjab (Panžab) na severozahodu Indije (blizu sedemnajst milijonov prebivalcev), najti pa jih je mogoče po vsej Indiji kot uspešne poslovneže, oficirje, trgovce, znanstvenike. Tudi sedanji predsednik Indije Giani Zail Singh je po poreklu Sikh.

Vse od srede 15. stoletja, ko je njihova verska skupnost dobila razsežnosti, ki jih ni bilo mogoče zanemariti, so si Sikhi želeli čisto državo (Kalistan), ki bi bila samostojna, rasno in versko čista, se pravi, da bi jo poseljevali zgolj Sikhi. Vse od takrat je njihova pot polita s krvjo. Punjab je namreč žitnica Indije in nobeni ureditvi ni bilo do tega, da bi jo izgubila.

V sodobni Indiji so Sikhi državni problem številka ena že kakšnih petnajst let. Zdi se, da je predsednica Indira Gandhi nepovratno prenapelala lok, ko je ukazala vojakom zasesti zlati tempelj v Amritsarju, največjo sikhovsko svetinjo. Najbrž je bila tudi njena nasilna smrt maščevanje za to skrunitev, saj je padla pod kroglami oficirja iz svoje telesne straže – Sikha.

Na prostornem angleškem jumbo jetu, s katerim smo (spet ponoči) potovali proti New Delhiju, je bilo med potniki vsaj polovica Indijcev in skoro vsi so bili Sikhi. Dobro oblečeni, z dragimi urami in prstani na rokah ter turbani mehkih pastelnih barv. Poleg mene se je usedla gospa v elegantnem sariju (to je okrog pet metrov dolg kos lepog poslikane svile ali platna, ki si ga Indijka umetelno ovije okrog telesa). Očitno se je vračala z nakupovanja v Dubaiu, saj je prvo uro poleta uporabila za to, da je primerno razporedila po svoji ročni prtljaji ure, zapestnice, nalivna peresa, uhane, drage vžigalnike in še marsikaj. Šele ko je bilo vse na svojem mestu in sorazmerno varno pred radovednostjo carinikov, si je oddahnila, se obrnila k meni in začela pogovor. Da živi v New Delhiju, da ima njen mož veliko izvozno podjetje, da je Sikh in da imata dve hčerki in sina. Vse to sem zvedel, ne da bi moral kaj prida spraševati. Potem pa je seveda hotela vse vedeti o meni. Povabila me je, naj obiščem njihovo družino, ker bi me rada seznanila z možem. In tudi če bi med bivanjem v Indiji naleteli na kakšne težave, naj se kar oglasim, ker da ima njen mož dobre zveze v vladi.

Nisem šel na obisk, čeprav bi bila morebiti prav zanimiva izkušnja. Enostavno ni bilo časa. Moža in eno od hčera pa sem le spoznal. Ko smo se v strahovitem trušču in prerivanju pred letališko zgradbo pogajali za dva taksija, me je potegnila iz gruče in mi predstavila dva člana svoje družine. Mož je bil seveda v obveznem turbanu, prijazen in nasmejan. V odlični angleščini me je tudi on povabil na obisk. Da sta oba resno mislila, je dokazovalo sporočilo, ki so mi ga čez dva dni izročili v hotelu: »Gospod Tharawi Sing (spet Sing!) vas je klical in vas vabi na čaj.« Nisem mogel iti in zato mi je bilo nekaj časa prav žal.

Morebiti smo kazeni za to nevljudnost plačali na drugačen način. Prav radi bi se oglasili na našem veleposlaništvu. Vse delegacije, ki so sodelovale na kongresu, so bile čisto v gosteh pri svojih veleposlanikih. Edina izjema smo bili menda mi, Poljaki in Madžari. Pa sem se javil na veleposlaništvo, se predstavil, naštel še imena svojih kolegov in povedal, kaj počnemo v New Delhiju. Predstavniki, s katerim sem se pogovarjal, je

Čeprav smo dobro vedeli, da je vzirajoča se kobra brez zob, smo se previdno držali stran.

hotel, naj mu vse skupaj še enkrat ponovim, da si bo zapisal. Ko je videl, da nismo v stiski in ne potrebujemo njihove pomoči, mi je samo še zaželel srečno pot v domovino. Prav radi bi žrtvovali kakšno popoldansko uro za kratek klepet in morebitno skodelico kave na veleposlaništvu, zato sem za vsak primer pustil še ime hotela in številko sobe. Pa ni bilo do našega odhoda nobenega obvestila.

Čisto drugače je bilo, ko smo ob vrnitvi čez Egipt hoteli le pozdraviti nuncijskega Giovannija Morettija (po mami je Slovenec), pa je nemudoma poslal pred naš hotel dva avta in nas vseh sedem pogostil kot brate. A to je že druga zgodba.

New Delhi pusti v človeku mešane občutke. Po eni strani ga preveha hlad, ki je nekakšen spremljevalec vseh prestolnic. Tam živijo ljudje, ki odločajo o usodi države, vedno nekoliko odmaknjeni od navadnih smrtnikov, razmišljajo v svojem svetu in so seveda vzvišeni nad vsakdanjimi skrbmi, ki tarejo navadne smrtnike. Na drugi strani pa revščina, ki jo Evropejec le težka razume. Še nikjer doslej nisem videl tako mirno sobivati bogastva in skrajne revščine. Na eni strani širokega bulvarja stoje v brezhibni vrsti prave kolonialne vile z vsemi pritliklinami od angleške trave do bazena, včasih celo teniškega igrišča. Na nasprotnem pločniku pa v kupih cunj ždijo žalostne postave: nič drugega nimajo, razen tistih nekaj cunj, neba nad seboj in razdrapanega pločnika pod seboj. Kolikokrat sem jih v zgodnjih jutrih videl, kako so se pretegnili, zadeli culo na ramena in počasi odkorakali novemu dnevu naproti. Morda se bodo zvečer vrnili spat pod isti nadvoz, morebiti jih bo noč dohitela na nekem drugem pločniku, vedno bo ostal le pločnik. In na tem ali onem pločniku se bo nehala pot, ki ne pozna strehe nad glavo, toplega kotečka, postelje in družinske mize. Ko bodo drugi vstali, bo ena postava negibno obležala. Nihče se ne bo zmenil zanjo. Če se to ne bo zgodilo nekje v središču mesta (tam bodo truplo odstranili, da ne bi bilo v nadlego), se bodo morda še isti dan za borne ostanke človeškega bitja stepli jastrebi in potepuški psi.

Prav jastrebi so krojili moje prve vtise v prvem indijskem jutru. Ko sem čakal na dolgem hotelskem balkonu, da so za silo pospravili sobo, v kateri je bilo vsega, le čistoče ne, so te črne in rjave velikanke z malomarnimi zamahi rezale blede jutranje nebo, se usedale na drevesa, ki jih nisem poznal, ali se bliskovito

poganjale na plen, ki so ga opazile. Vsak dan sem jih videval. Na poti v Agro, ko so trgale psa, ki je naivno zaspal na pločniku, na obzidju Rdeče trdnjave, kjer so jastrebi, nemi in nepremični, ustvarjali občutek nečesa dokončnega in grozečega, pa po parkih in poljih, povsod jih je bilo dovolj.

A so bili tudi drugačni vtisi, lepši, bolj človeški. Kako so mi nemudoma prinesli kavo, ko sem čakal, da bi se dogovoril za avtobus, s katerim naj bi si na hitro ogledali mesto. Pa ciganka vedrega pogleda, s katero sem barantal za slike na svilo. Vse skupaj se je razvilo v pravi obred, pri katerem sva se oba smejala do ušes, ko ni šlo več za tistih nekaj rupij, temveč je barantanje postalo sredstvo komunikacije med dvema človekoma.

Na prvih korakih po New Delhiju se mi je zgodila še ena nesreča, huda nesreča, posebno za časnikarja. Navivno sem stopal po pločniku in si ogledoval staro grobnico, stopil v nakakšno luknjo in zletel, kakor sem bil dolg in širok. Posledice: nekaj odrgnin in pokvarjen fotoaparati. Najraje bi se ugriznil v uho. Pa se je na koncu le skazalo, da je bilo tako morda še najbolje. Filme sem razdelil kolegom s prošnjo, naj naredijo še kaj zame in kar sameđojno je prišlo do delitve dela. Pri vsakem srečanju ali obisku sem se pogovarjal z ljudmi, kolegi so fotografirali. Zvečer sem jim v hotelski sobi posredoval vsebino teh pogovorov, oni pa so me po vrnitvi oskrbeli s fotografijami.

Že prvi dan nam je postalo jasno, da peš ne bomo prišli nikamor. Po načrtu mesta, ki so mi ga še pred mesecem poslali indijski prijatelji, bi moral biti naš hotel precej blizu kongresne palače, izkazalo pa se je, da bi bilo treba hoditi skoraj eno uro. Tudi za ogled drugih delov mesta so noge kar naenkrat postale prepočasno transportno sredstvo. Zato smo se priključili skupini domačih turistov in v dobri polovici dneva dobili vsaj nekaj vtisov. Videli smo tudi nekaj spomenikov znamenitih osebnosti indijske preteklosti. Ne grobov, temveč spomenikov. Postavijo jih tam, kjer so pokojnika sežgali. Groba pa ni, ker pepel navadno stresejo v reko Ganges. Najprej smo se ustavili ob Gandhiju, pa Nehruju, Šastriju in še nekaterih drugih. Dostojni, lepo urejeni spomeniki; tudi mi smo si morali v znamenje spoštovanja sezuti čevlje

To sezuvanje je postalo nekaj tako pogostega, da sem sam pri sebi sklenil: če bom še kdaj prišel v Indijo (za kar je seveda skrajno malo verjetnosti), bom hodil naokrog v natikačih, da si ne bo treba po dvajsetkrat na dan razvezovati in znova zavezovati čevljev. Naš kalkutski misijonar p. Jože Cukale nam je bil vzor, in to smo mu zavidali: pred templjem, mošejo ali cerkvijo je enostavno stopil iz natikačev in šel naprej. Ko se je vrnil, je spet samo stopil vanje in zadeva je bila opravljena.

Ob srečanju z Indijo sem vsaj nekoliko поблиže razumel vprašanje inkulturacije, ki je eno temeljnih vprašanj evangelizacije narodov. Po domače povedano se mora krščanstvo v mejah možnega prilagoditi krajevnim navadam miselnosti, kulturi. V katoliški cerkvi v Indiji se ne počuti tuje niti musliman niti hindujec, verniki se namreč v vseh svetiščih obnašajo podobno: bosí so, svetišče nima nobenega pohištva, zgolj tlak in kakšno preprogo. Ljudje pol počepnejo, pol pokleknejo, povsod pa napravijo okrog duhovnika nekakšen

polkrog. Ko je stolna župnija povabila medse udeležence kongresa, smo somaševali v dvorani poleg stolnice sv. Pavla. (Mimogrede: stolnica je po svoji stavbni zamisli popoln tujek v tem okolju. Menda jo je delal nek italijanski arhitekt. Čisto drugačna je cerkev sv. Antona, ki jo je zgradil naš p. Cukale.) Pred dvojno vrsto duhovnikov je počoč in plesoč šlo k oltarju dvanajst deklet. Duhovniki smo posedli na tla za nizkim oltarjem (za starejše so oskrbeli stole), dekleta pa so zaprla krog pred oltarjem. Vsi smo bili bosí, pa tudi mašni obred je imel nekatere indijske značilnosti. Namesto kesanja v začetku maše smo prižgali svetilko sprave (prižgal jo je tudi indijski predsednik Sing pred začetkom kongresa), tudi prinašanje darov in pozdrav miru sta bila drugačna kakor pri nas. Ko so se nekateri pravoverni gospodje spraševali o veljavnosti te maše, jih je delhijski nadškof Fernandez potolažil, da je obred sprejela indijska škofovska konferenca, odobrila pa rimska kongregacija za bogoslužje. Torej ni bilo razlogov za zaskrbljenost.

S svoje strani pa je Indija dežela verske strpnosti. Predsednik Sing je Sikh po narodnosti in veri, a je v prvem letu svojega predsednikovanja obiskal svetišča vseh verskih skupnosti, ki delujejo v Indiji. In teh ni tako malo. »Lahko molim v sinagogi, se klanjam v mošeji ali budističnem templju, počastim Križanega v krščanski cerkvi ali sedem s hindujcem pod drevo k meditaciji,« je nekeje zapisal.

Kristjani so v Indiji manjšina. V deželi s skoraj 700 milijoni prebivalcev (15 % svetovnega prebivalstva) predstavljajo komaj 2,8 %, čeprav je v številkah kar nekaj videti: skoraj 15 milijonov. Med njimi je katoličanov 12 milijonov in so razdeljeni v 114 škofij z blizu 8 tisoč duhovniki. Pač pa deluje v Indiji nenavadno veliko redovnic, kar 60 tisoč jih je, in pripadajo najrazličnejšim redovom. Tujim misijonarjem indijske oblasti ne dajo več vstopnih dovoljenj, zato je Cerkev odvisna od domačih poklicev. Zdi se, da so indijska dekleta veliko bolj odprta za poklice, čeprav je tudi število duhovnikov v razmerju do števila vernikov kar v redu.

Kljub sorazmerni majhnosti katoliške Cerkve v Indiji je njen vpliv znaten. Med katoličani je daleč največ pismenih in tudi visoko izobraženih. Kerala, to je država z največ katoličani (sami se imenujejo Tomaževi kristjani) ima tudi daleč največji odstotek pismenih – 70,42 %. Ponekod odstotek pismenih pade tudi pod 20. Vpliv peščice katoličanov pa ima seveda tudi druge vzroke. Cerkev ima v Indiji nad 10 tisoč osnovnih šol, 130 srednjih in višjih šol ter 700 bolnišnic. Zdi se, da je prav ta zadnji podatek odločilen: za pričevanje gre, praktično izkazovanje krščanske zapovedi ljubezni. Že v začetku sem omenil, kako me je presenetilo mirno in brezbrizno sobivanje revščine in bogastva. Hindujec je prepričan, da je tako usojeno in se zaradi tega ne razburja. Po drugi strani pa tudi bogataš ne čuti nobenega notranjega vzgiba, da bi pomagal revežu, ki umira nasproti njegove vile. Vsak živi v svojem svetu in prehod iz enega sveta v drugega je praktično nemogoč. Sočutje je hindujcu tuje, zato pa je toliko bolj občutil kot novost krščansko oznanilo ljubezni. Prodor nikakor ni bil lahek, toda velike osebnosti iz misijonske zgodovine in sedanosti Indije imajo zasluge, da ima evangelij tam trdne in globoke korenine.

Tista prvobitna strpnost in celo spoštovanje do drugače mislečih pa se v Indiji v zadnjem času krha. Ob rasti in zlasti vplivu krščanstva so nekateri zagnali krik, češ da hočejo Indijo iz Hindustana spremeniti v Kristustan, kar pa je treba najodločneje zaustaviti. Po znanih dogodkih v Iranu je zavalovalo tudi med indijskimi muslimani, ki jih je kar dobrih 61 milijonov ali 11,2 % (hindujcev je 453 milijonov ali 82,7 %). Tistega tradicionalnega spoštovanja ni več, počasi ga zamenjuje nestrpnost, ponekod celo sovraštvo. »Kristjani v Indiji nismo še nič trpeli,« razmišlja p. Jože Cukale. »V preteklosti nam nihče ni ničesar hotel, prihodnost pa ni prav jasna. Na vsak način bo treba še veliko trpeti, če hočemo, da bo naše oznanjevanje evangelija uspešno. Navsezadnje se je Cerkev rodila iz Kristusove krvi, in ne iz njegovega smeha.«

Čeprav v Indiji pismenost ni na zavidljivo visoki ravni, je treba resno upoštevati tudi tisk. In katoliška Cerkev v Indiji ga ima kar precej na voljo. Ravno v mesecih po kongresu (tako so mi pisali indijski kolegi) so začeli škofje razmišljati o katoliškem tedniku, ki bi »pokril« vso Indijo. V ta namen so naročili združenju katoliških časnikarjev, naj pripravi vse potrebno. Ta vseindijski katoliški časnik naj bi bil tednik samo za začetek, pozneje pa resno računajo z dnevnikom. Seveda se bodo najbrž morali odločiti za angleščino, se pravi za jezik, ki ga razume največ Indijcev. Na prvi pogled je to nekoliko nenavadno, je pa res, da se Indija iz različnih držav med seboj pogovarjata v angleščini. Med kakšnimi 17 večjimi jeziki, ki jih govorijo po indijskih državah, so namreč takšne razlike, da jih ni mogoče premostiti. Bengalec ne razume jezika hindi, Tamilec ne jezika punjabi in tako naprej. V Kerali, kjer živi največ katoličanov, govorijo malayalam in se odločno upirajo vladnim načrtom, da bi v njihove šole vpeljali hindi. Hočejo ohraniti svoj jezik malayalam, za stike navzven pa angleščino. In tako bo najbrž tudi ostalo, čeprav večina zveznih vladnih funkcionarjev govori jezik hindi.

Katoliški tisk ima v Indiji svoje poklicno združenje že od leta 1963 (ICPA – Indian Catholic Press Association), v zadnjih letih pa imajo celo svojo poročevalsko agencijo (SAR News Service). Vse to daje kar dobre obete za prihodnost.

Med bivanjem v New Delhiju resnično ni bilo časa za turizem. Kongres nas je držal v palači Vigyan Bhavan od jutra do večera. Med popoldanskim odmorom so nam na bližnjem dvorišču postregli s indijskim kosilom. Prav zanimivo je bilo gledati evropske in ameriške imenitnike, ki so stoje s krožnikom v rokah pokušali indijski obrok. Zase lahko rečem, da sem v Indiji jedel veliko bolj redno kakor doma. Pa tudi z okusi izredno bogata in raznolika indijska hrana mi je bolj prijala od enoličnih enolončnic (onomatopoezija?) v ljubljanskih samopostrežnih restavracijah. Delo na kongresu je trajalo do poznega večera. S kolegi smo si potem v eni naših hotelskih sob izmenjali izkušnje (sodelovali smo v različnih skupinah) ter si s požirkom žganega razkužili usta.

Za sklep kongresa so nam organizatorji pripravili izlet v Agro, kjer stoji sloviti Tadž Mahal. Če bi tisti dan presojal po naših turističnih in romarskih merilih, bi seveda pomenil pravo katastrofo. Avtobusi so bili

Rikša: vsakdanji prizor na kalkutskih ulicah.

vse prej kot točni, potem pa smo nekje v predmestju stali še dve debeli uri, ne da bi nam kdo pojasnil, kaj ali koga čakamo. Po drugi strani pa sem bil za tisto čakanje kar hvaležen. Naš avtobus se je ustavil ravno pred nekakšno šolo joge in lahko smo opazovali jutranjo telovadbo učencev. Med njimi je bilo tudi nekaj Sikhov, ki so si po končanih vajah obredno navjajali dolge lase in jih potem spravljali pod turban.

Tudi dolga in neudobna vožnja je bila primerna cena za doživetja, ki smo jih bili deležni na cilju. Čudovit »spomenik velike ljubezni«, umetnino iz belega marmorja, sem si ogledoval v poznem popoldnevu in prvem mraku. V žarkih zahajajočega sonca je nekako rožnato žarel na ozadju jasnega modrega neba. Ko je začel padati mrak, se je rožnata barva počasi spreminjala v belo, kar je z višnjevim nebom spet ustvarjalo zanimivo harmonijo. Niso ga zaman uvrstili med največja čuda sveta. Umetnino iz bleščeče belega kamna z nešetimi intarzijami pa je seveda mogoče gledati tudi z druge, nekoliko manj prijetne plati. Dvajset tisoč delavcev je ustvarjalo ta spomenik in izročilo pravi, da je šah Jahan na koncu odsekal roke glavnemu mojstru, da bi ne mogel ustvariti še česa tako lepega. Podvig je spodbudila ljubezen do žene Mumtaz-i-Mahal (Izvoljenka kraljeve palače), brezmadežno belino marmorja pa so orosile solze in kri. Tudi to je delček tistih razlik, ki označujejo Indijo.

Velikansko trdnjavo iz rdečega kamnja, ki je nastala med Mogulskimi vojnami in zelo spominja na Rdečo trdnjavo (Red Fort) v New Delhiju smo si ogledali kot spomin na še veliko večja prelivanja krvi v borbah za oblast. Niso samo Angleži imenovali Indije dragulj v kroni; tudi drugi osvajači z vseh strani so imeli svoje račune s to lepo in prostrano deželo, ki sega od tropov v toplem morju pod ekvatorjem do večno zasneženih vršacev Himalaje.

Vedeli smo, da v Kalkuti ne bomo srečali matere Terezije. Potem, ko je za las ušla smrti v letalski nesreči, se je udeležila molitvenega srečanja za mir v Assisiju, o čemer smo lahko prebrali kratke novice tudi v indijskem dnevnem časopisju. Kljub temu pa nas je veliko stvari vleklo v najbolj vzhodno indijsko državo. Zahodno Bengalijo in njeno največje mesto Kalkuto blizu ustja Gangesa. Ni nam bilo žal precej dolge (in drage) poti, saj smo se prepričali v resničnost besed našega bengalskega misijonarje Jožeta Cukaleta: »Če

med bivanjem v Indiji niste obiskali Bengalije, niste videli prave Indije.«

Ko smo kar zgodaj zjutraj na letališču Indira Gandhi čakali na vkrcavanje v letalo, se nam je približal možakar srednjih let in med nami se je razvil takle pogovor:

»Gospodje potujejo v Kalkuto, kaj ne?«

»Da.«

»Kalkuta se vam bo zdela zelo umazana in je tudi zares umazana, toda ima veliko srce.«

Zaželel nam je še prijetno bivanje, se poklonil in odšel po svoje. No, prvi sprejem sploh ni slab, sem si mislil. Pa tudi na vožnji domov, ko sem skušal vsaj za silo urediti najrazličnejše vtise, mi je Kalkuta vedno silila v ospredje. Ti trije kratki dnevi, ki smo jih preživeli v prestolnici Zahodne Bengalije in njeni neposredni okolici, so na svoj način gotovo predstavljali višek našega bivanja na indijski podcelini. In vsaj meni osebno so tiste ure, ki smo jih prebili skupaj s p. Jožetom Cukaletom v udobni avli hotela New Kenilworth International in se sproščeno, prijateljsko pogovarjali, dale morda še več od ogledovanja, pogovorov in srečanj.

P. Jože (srečal sem ga pred dobrimi petnajstimi leti, ko je bil zadnjič na obisku v Sloveniji) nas je čakal že na letališču in potem je šlo naprej vse, kakor si je le mogoče želeli. Še preden smo prišli do hotela, smo se ustavili v eni izmed hiš matere Terezije, zavetišču za stare in slaboumne. Sestra Camillus, bistra in podjetna Indijka nas je sprejela z nasmehom. Sploh pa je rahlo zadržan, vendar odkrit in dobrohoten smehljaj nekakšna osebna izkaznica misijonark ljubezni. Vseposvoda po Kalkuti smo jih srečevali, tudi v najbolj zanemarjenih četrtih. Vedno sta hodili po dve skupaj, mirno, brez naglice. Sklanjali sta se k telesom, ležečim na pločnikih, bodrili, tolažili, pomagali ali pa organizirali prevoz v najbližje zavetišče. Največje je bilo tisto, ki smo ga najprej obiskali. Patru Cukaletu se je videlo, da je prišel kakor domov. Pozneje so nam drugi povedali, da ga je mati Terezija prosila, naj bi vodil možko vejo njene redovniške družbe. Kaj kmalu je namreč ugotovila, da so nekateri kraji in okoliščine, kamor sestre res ne morejo in da tam lahko kaj opravijo le moški. P. Cukale je prošnjo odklonil, ker je bil takrat ravno bolan, vidi se pa, da ga misijonarka ljubezni izredno spoštujejo.

Na preprostih posteljah v velikih sobanah ležijo starčki. Nekateri še kar krepki, drugi pa pod intenzivno nego, infuzija, kisik. Vse je zelo preprosto in zelo čisto. Tisti, ki so si že opomogli, hodijo po hiši ali posedajo po vrtu. Mirni so, prijazno nasmejani, zadovoljni. »Zelo malo je treba, da tem ljudem pripravimo veselje,« pravi s. Camillus, ki vodi hišo. »Malo snage, primerne hrane, zlasti pa človeške topline. Prav bližino sočloveka ti zapuščeni ljudje najbolj potrebujejo. Skušamo narediti vse, kar je v naših močeh. Veliko ljudi je pri nas toliko časa, da okrevajo, nato jim skušamo omogočiti človeka vredno življenje. Drugi, in teh je morebiti največ, v naših hišah počakajo na smrt. Vsaj umreti jim omogočimo na način, ki je vreden dostojanstva človeške osebe.«

Hiša je v resnici nekakšna oaza, saj smo skozi glavni vhod stopili iz ene najbolj zanemarjenih ulic, kar sem jih videl. Povsod nesnaga, revščina, čudne mešanice vonjav, mnoge neprijetne, vse pa neznane. Znotraj pa lepo urejen vrt z gredicami, palmami, vse brezhibno urejeno, čeprav zelo preprosto.

V nekem kotu vrta sem opazil bazen, napolnjen z neko čudno črno gmoto, iz katere so gledali nekakšni oblasti predmeti. Ko sem pokazal radovednost, mi je sestra takoj pojasnila. Po indijskih ulicah prodajo zelo veliko kokosovih orehov. Prodajalec vsakemu orehu z vajeno kretnjo odbije vrh in nato kupcu ponudi, da popije dva do tri decilitre tekočine, ki se skriva za debelo lupino. P. Cukale je še povedal, da je to najbolj neoporečna pijača, kar jo je mogoče dobiti v Indiji. Ko kupec popije prijetno hladno sladkasto tekočino, lupino seveda zavrže. Misijonarka ljubezni s svojimi sodelavkami nabirajo lupine, jih namakajo v posebni raztopini in nato razbirajo, da iz vlaken izdelujejo higienske blazine za postelje. Pri tem delu jim rada prisrkočijo na pomoč ženske iz sosesčine. Malo koristnega dela, skodelica čaja in ščepec morda še bolj koristnega pogovora, tudi to je svojevrstno misijonsko delo.

V pritličnih paviljonih na vrtu imajo sestre urejene ambulante, kjer zdravniki zastoj sprejemajo bolnike. Na določene dni v tednu se skozi vrt vijejo procesije ljudi z najrazličnejšimi težavami. Posebno zastojnsko ordinacijo sem našel kar v senci velikega drevesa na začuda mirni kalkutski ulici. Z urednikom Ognjišča sva izkoristila še zadnjih nekaj ur za sprehod skozi milijonsko mravljišče. Od daleč sva zagledala nekaj desetih domačinov, ki so v krogu čepeli po tleh, na sredi je na stolu sedelo dekle, Evropejka na prvi pogled, ob njej na tleh pa še dve dekleti z vrečkami zdravil ob sebi. Približala sva se in opazila, da ima ena okrog vratu stetoskop, torej je zdravnica. Nekaj časa sva opazovala dogajanje, takrat pa je ena izmed deklet stopila iz kroga in v prijetni angleščini vprašala, če morebiti kaj potrebujeva. »Ne, ne,« sem odkimal, »le radovednost paseva.« Prav rada je pomagala tudi tu. Sama da je študentka iz Avstralije, tista v sredi pa je mlada zdravnica, ki že sedmo leto ordinira po ulicah Kalkute. Za življenje in potrebna zdravila ji dajo dobri ljudje, kakšen pacient pa jim prinese tudi šop banan, kokosov oreh ali kaj drugega. Čez nekaj mesecev bosta s kolegico odšli domov, zdravnica pa bo ostala. Prišla bodo druga dekleta, ki izkoristijo počitnice za pomoč najrevnejšim ali pa sprejmejo ponudbo imovitejših staršev, da jim za uspešno diplomno plačajo potovanje po svetu. Namesto mondenih evropskih letovišč jih sprejme Indija in domov se vračajo s prijetnim občutkom, da so naredile nekaj dobrega. Še eno takšno študentko, Nemko, sem srečal v hiši, kjer misijonarka ljubezni skrbijo za zapuščene otroke. Za dober uspeh so ji starši kupili vozovnico do Indije. Ostala bo tukaj kakšne tri mesece in pomagala pri negi otrok. Vse za skromno hrano in kotichek, kjer si lahko spočije. Kadar bo sama kaj zaslužila, se bo še vrnila. Namesto zimskega smučanja in poletne plaže. Gotovo plemenitejša odločitev od tistih dveh angleških študentk, ki smo jih srečali v New Delhiju. Starši so ju dobro založili z denarjem. Nekaj mesecev sta preživel v Afriki, iz Indije se bosta napatili proti vzhodu, vse dokler ne bosta obkrožili sveta.

Misijonarka ljubezni pa ne mislijo le na starčke in zapuščene otroke, temveč tudi na družine. V enem izmed pritličnih paviljonov imajo stalne tečaje za naravno urejanje rojstev. Indija se namreč srečuje s prenaseljenostjo, zato se je vlada lotila kampanje za omejitve števila rojstev. Kjerkoli sem hodil po Indiji, nikjer

nisem zasledil spotakljivih plakatov, revijalnih ovitkov, golote, ki so jo polni kioski stare Evrope in Amerike. Edina agresivna reklama z dražljivimi barvnimi slikami je tista, ki ponuja protispočetna sredstva. Menda še zdaj velja pravilo, da vsak Indijec, ki se podvrže sterilizaciji, dobi od vlade tranzistor. Tej kampanji, ki zane-marja človekovo dostojanstvo, so se postavile po robu misijonarke ljubezni z naravnimi metodami urejanja rojstev. Dekleta, ki so po končanem tečaju še voljna sodedovati, se razkropijo po deželi in na vas prinašajo spoznanja, ki so jih bila deležna pri misijonarkah ljubezni. To je seveda še zelo majhna in krhka mreža, posebej še, če pomislimo, da vasi s 50 do 60 tisoč prebivalci niso v Indiji nobena redkost, začetek pa je le.

»Revežu najprej kupi srajco, potem mu začni pripovedovati o duši, ki prebiva pod to srajco.« Tako nekako je rekel znani apostol revežev, abbé Pierre. Mati Terezija sicer tega ni nikoli rekla, pač pa to vsak dan praktično izvaja. Prav od blizu smo videli šiviljski tečaj za dekleta iz tiste mestne četrti. Ne gre samo za osnovno znanje o šivanju in krojenju, sestre jih skušajo naučiti tudi zdravega življenja, ne da bi jih za vsako ceno hotele spreobrniti. Na tečaj prihajajo najrazličnejša dekleta; nihče ne vpraša, kateremu verstvu pripadajo. Tiste, ki tečaj posebno uspešno končajo, dobijo v dar šivalni stroj. To pa je že proizvodno sredstvo, s katerim pridna žena lahko preživi sebe in družino.

Če človek tega ni vedel, le stežka verjame, s kako majhnimi sredstvi razpolagajo ljudje, pa si le pomagajo dostojno preživeti. Nekje na pločniku ima fant dva izvijača, star francoz, nekaj zarjavelih vijakov in že je to delavnica za popravilo koles. Za tistih nekaj rupij, ki jih bo morebiti zaslužil (en dolar je približno 12 do 13 rupij) si bo lahko privoščil vsak dan pečico riža v pikantni zelenjavni omaki, ki mu jo bo na velikem drevesnem listu ponudil njegov sosed, poulični kuhar. Nešteto najrazličnejših poklicev sem videl opravljati v najbolj skromnih razmerah, od brivca s polomljenim stolom in kosom ogledala na drevesnem deblu do ponosnega lastnika nizkega kurnika iz blata, na katerega je z apnom napisal velike črke: hotel.

Kljub vsej neznanski revščini, ki sem jo srečeval po ulicah Kalkute, pa bo najbrž le res, da je to mesto z velikim srcem, kakor je bil dejal tisti možak na delhijskem letališču. V Delhiju je verjetno manj revščine, toda delhijski reveži so nekako vdani v usodo, brez ognja v očeh, ljudje, ki ničesar več ne pričakujejo. Kalkutski revež (vsaj po vtisih, ki jih nosim s seboj) pa se zna zasmejati, ti pogledati v obraz z iskrami in nasmehom v očesnih kotičkih. Otroci bodo sicer letali za teboj v pričakovanju bakšiša, cukali te bodo za hlače, pri tem pa se smejali do ušes. Tudi določen ponos je v njih, zlasti v večjih. Zgodilo se je, da nam je nekdo hodil za petami in žlobudravo ponujal, ne vem kaj. Da bi se ga resili, mu je kolega ponudil rupijo ali dve. Odmahnil je z roko: »Ne, gospod, ne želim miloščine, rad bi le kaj prodal.«

Tudi v Kalkuti smo videli ležati ljudi po pločnikih v kupu cunj, toda vedno smo imeli vtis, da je tega manj kakor v Delhiju. Vse nekam živahno vrvi, od voznika rikše, ki zadihano pelje na svojem vozičku imenitno naličeno damo, pa do nosača, ki nosi dve ogromni mreži kokosovih orehov, obešeni na vsakem koncu

Spomenik Rabindranathu Tagoreju, pesniku, ki je svetu odprl indijsko dušo.

dolgega droga. V Delhiju tistih klasičnih rikš (nekakšen zapravljiček na dveh gumijastih kolesih in sedežem, med ojnica pa teče človek) praktično nismo videli. Najbolj preproste so bile pripete na kolo, modernejše pa že na nekakšno vespo, medtem ko so imela težja motorna kolesa za seboj cel avtobus, na katerega se je natlačilo tudi več kot dvajset ljudi. V Kalkuti pa je starih rikš še vedno zelo veliko, tudi tovornih. Vozniki so večidel boski ali v tankih copatah iz platna. Izpiti obrazi, rahlo odprta usta, ki lovijo sapo, oči uprte naprej z eno samo mislijo – s kar najmanj potrošene moči narediti kar največ korakov. Nekajkrat me je zamikalo, da bi se poskusil peljati, saj so dostikrat prav proste stezali roke za nami, toda vedno je zmagala misel, da bi na ta način ponižal človeka, ki bi moral teči med ojnica. Tako sem se tej izkušnji odrekel.

Kalkuta je tesno povezana s slovensko misijonsko mislijo. Ko sem še kot otrok listal po Katoliških misijonih, sem vedno zelo rad prebiral poročila iz Bengalije. Tam so zaorali ledino naši jezuiti. Večina je dokončala bogoslovne študije kar tam, v semenišču visoko gor pod Himalajo. Odsli so od doma prepričani, da se nikoli več ne bodo vrnili, čeprav so pozneje nekateri je prišli domov na dopust ali zdravljenje, ker so se okoliščine toliko spremenile. Vendar to veličine njihove prve odločitve v ničemer ne zmanjša. Zato je bil naš obisk Kalkute tudi romanje. Romanje na grobove, kajti p. Jože Cukale je ostal zadnji iz tiste cvetoče generacije. Ko sem mu pisal, da bomo takrat in takrat v Kalkuti, sem zapisal tudi, da se bomo povsem prepustili njegovemu vodstvu, edina želja, ki sem jo povedal vnaprej, pa je bila obiskati pokopališče, kjer počivajo naši misijonarji.

Stara taksija sta se komaj pretrnila skozi zabasano uličko in se ustavila pred zarjavelimi železnimi vrati. Ko smo jih odrinili, smo se naenkrat znašli v drugem svetu. V senci visokih evkaliptov in dreves, ki jim nisem niti približno vedel imena, stoje v vrstah zapušeni grobovi; na nekaterih je komaj še mogoče prebrati napise: Podržaj, Vidmar, Sedej, Erlich pa še drugi in ob njih vrsta hrvatskih imen. Vse poraščeno s travo, prekopano z nekakšnimi jarki, v ozadju pa velika cerkev z dvema

Indijci so vedno pripravljani na pogovor; s tema fantom in dekletom smo se pogovarjali pred Tagorejevo rojstno hišo v Kalkuti.

zvonikoma, toda z razmajano streho in odpadajočim ometom. Tu je bila nekoč cvetoča župnija sv. Janeza. Toda ker so tu, v samem središču Kalkute živeli zlasti Angloindijci, se je zaradi izseljevanja v povojnih letih naglo praznila in danes je praktično ni več.

V slovenščini in hrvaščini je tiho izvenel očenaš, ki smo ga zmolili za pokoj duš naših misijonarjev in v zahvalo Bogu, da smo jih imeli. Potem smo se ob vsakem imenu ustavili. Nekatera smo morali izbrisati s krpo, sicer bi jih komaj prebrali. Slika neizbežnega umiranja, ki ji je jemal ost le napis na steni »Ressurrectionis« – Tistim, ki bodo vstali.

Enega samega od teh misijonarjev sem osebno poznal, p. Stanka Podržaja, o drugih sem lahko le bral ali poslušal. P. Podržaj je bil prvič in zadnjič doma leta 1974, ko je dal za Družino obsežen intervju. Ko je odhajal, je vedel, da ga ne bo več nazaj, pa tudi jaz si nisem mislil, da bom mogel kdaj pomoliti na njegovem grobu.

»Jaz pa ne bom tukaj pokopan,« je s hudomušnim nasmehom razlagal p. Cukale. »Že sem si izbral prostor ob moji župnijski cerkvi, pa tudi pesem, ki mi jo morajo zapeti pri pogrebu.« Tako mirno in sproščeno je govoril o smrti, kakor bi bila le-ta nekaj povsem vsakdanjega.

Z rahlo orošenimi očmi je pripovedoval o prijateljih, s katerimi je preživel svoja leta v Indiji. Sam je ostal s svojimi slikami, spomini, načrti in neizmerno ljubeznijo do svojih Bengalcev. Njegova župnija, dobro uro vožnje z avtobusom iz Kalkute, obsega nekaj nad pet tisoč vernikov. Približno toliko je v vasi še protestantov, vsi ostali, morda kar 50 tisoč, pa so hindujci. V bogatem palmovem gaju je postavil lepo in sodobno cerkev sv. Antona Padovanskega, svetlo in prikupno, ki bi bila v čast vsaki naši župniji. V nedeljo zvečer smo jo obiskali, ko je kaplan iz sosednje župnije maševal za ljudi. Njegov mašni plašč je bil še najbolj podoben sariju iz težke zelene svile. In bos je bil, kakor vsi ljudje v cerkvi. Pozneje smo somaševali s p. Cukaletom. Prav mednarodno bogoslužje je bilo, saj smo uporabljali slovenščino, hrvaščino in bengalščino.

In potem smo se spet pogovarjali. Kakor vsak dan popoldne v hotelski avli, ko je zaradi dušeče soparice celo vrvež na ulicah nekoliko utihnil. Vse mogoče je prišlo na vrsto, od razmer v domači Cerkvi na Sloven-

skem do načinov, ki so primerni za oznanjevanje evangelija v Indiji. Pater je izreden poznavalec indijske kulture in filozofije. Marsikaj nam je postalo bolj jasno, ko nam je razlagal in pri tem zelo pogosto uporabljal pesniške prisposode. V njegovih lepo oblikovanih stavkih je bilo nekaj Cankarjevega. Navsezadnje to niti ni posebej presenetljivo, saj sta vrhniška rojaka.

Strašno zanimiv je ekumenizem na indijski način. Za nasprotje od naših navad se Indijec spusti v pogovor bolj z mislijo, da bo od tebe kaj dobil, kakor pa da bi ti on posredoval, kaj šele vsilil svoje prepričanje. Kristus pa je kot nedosežna vrednota prisoten tudi v miselnosti tistih Indijcev, ki so ga mogli spoznati. Njegovo učlovečenje je namreč nekaj resničnega, življenjskega, ne zgolj nekakšna prisposoda. Si pa tudi izobraženi hindujci težko pridejo na jasno glede razmerij med ljubeznijo, grehom, trpljenjem. A saj je tudi za nas to največkrat skrivnost, ki se ji lahko le bližamo, dosegli pa jo bomo šele v onstranstvu.

Zadnji dan v Kalkuti smo preživeli sami. P. Cukale je moral v bližnji jezuitski samostan. Obljubil je, da bo vodil duhovno obnovo za novince. Krepak stisk roke in njegova drobna postava je z živahnimi koraki utonila v množici. Mesto ga je dobesedno vsrkalo vase, saj je naredil vse, da bi bil svojim Bengalcem enak. In ljudje kaj hitro začutijo, če jih ima kdo rad. Naš pater jim je to v skoraj štirih desetletjih misijonskega dela več kot dokazal. Resnično oceno njegovega žitja in bitja pa sem slišal tik pred odhodom iz ust šefa recepcije.

»Ali tistega vašega prijatelja danes ne bo?« me je vprašal. Vsak dan nas je namreč videval, kako smo se dobivali v avli, včasih tudi posedali in se pogovarjali.

»Ne, ne bo ga,« sem odgovoril. »Že včeraj smo se poslovili, danes pa ima obveznosti.«

»Škoda,« je dejal. »Že dolgo let ga poznam. Dober človek je in dober kristjan.«

Indijec ne pozna višje ocene od »dobrega človeka«.

Sredi noči se je velika desetka japonske letalske družbe vzpela v jasno nebo proti Bahreinu in Kairu. Luči New Delhija so postajale vedno bolj drobne, nazadnje so utonile v temo. Še nekajkrat so pod nami zažarela mesta in mesteca kakor prgišče kresnic, nato pa je bila pod letalskimi krili le še tema. Vedeli smo, da smo že nad oceanom in da je kratko srečanje z Indijo že preteklost. Z vsemi starimi in novimi prijatelji smo si ob stisku rok zaželeli nasvidenje. Vedeli smo, da je najbrž to le pobožna želja in da je le malo verjetnosti, da bi se še kdaj vrnili v ta svet, ki je tako drugačen od našega in vendar po svoje čudno lep.

Zadnje čase se pogosto zalotim v sanjarjenju, kako lepo bi bilo, ko bi se mi ta želja vendarle uresničila.

Drago Klemencić

Družba Sv. Rafaela v New Yorku

Druga polovica 19. stoletja in čas do prve svetovne vojne velja v evropski zgodovini za obdobje intenzivnega izseljevanja. Pospešen gospodarski napredek kljub novim dognanjem in panogam ni mogel nuditi možnosti preživljanja hitro naraščajočemu številu prebivalstva. Združene države Amerike pa so v istem času potrebovale vedno nove in sveže moči. Z naklonjenostjo so najprej sprejemale priseljence iz zahodne in severozahodne Evrope, od tod je do 1860 prišlo kar preko 65 % naseljencev, kasneje tudi iz srednje Evrope. V tem valu se je večalo število izseljencev iz nemško govorečih dežel kot sta bili Nemčija in Avstro-Ogrska.

Katoliška cerkev v Nemčiji je z drugimi dejavniki skušala odgovoriti na nov pojav v njeni zgodovini. 1878 so škofje kot obliko dela za nemške izseljence ustanovili Družbo sv. Rafaela ali na splošno imenovano Rafaelovo družbo (St. Raphael-Verein zum Schutze Katholischer Auswanderer). Še isto leto je novo družbo potrdil papež Leon XIII. (1878–1903), sicer znan po zavzemanju za reševanje delavskega vprašanja, in podpornik več oblik dela za evropske izseljence (pomagal je npr. pri začetnem delu družbe sv. Karla ali skalabrincev, ki se je posvečala izključno izseljencem). Zastopniki Rafaelove družbe so delovali v evropskih pristaniščih, od koder so izseljenci odhajali v Ameriko, kot tudi na drugi strani Oceana in pomagali pri reševanju spremljajočih vprašanj. V mnogih primerih so bili zastopniki duhovniki. Rafaelova družba pa je svojo aktivnost razvila že v krajih, kjer je bilo izseljevanje pogostejše, z osveščanjem, posredovanjem informacij, organiziranjem pomoči in načrtnim spremljanjem pojava izseljevanja.

Po zgledu Nemčije so se Cerkev v več evropskih državah zavzele za isti način dela za izseljence in sodelovanja z njimi. 6. marca 1890 je bila ustanovljena avstrijska Družba sv. Rafaela. Ustanovni občni zbor na Dunaju je predvideval osrednje vodstvo in možnost ustanavljanja podružnic po škofijah. Poslovanje je s finančnimi sredstvi podpirala tudi državna oblast.

Ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937) se je kmalu po prevzemu vodstva škofije povezal z vodstvom na Dunaju in na občne zборе pošiljal svoje predstavnike. Delo za izseljence ima med njegovimi dejavnostmi sploh pomembno mesto. Sprva v sodelovanju z Dunajem, kasneje neodvisno je iskal različne poti reševanja izseljenskega vprašanja. 19. decembra 1903

Slovenski frančiškani v New Yorku 1910. Stoji p. Kazimir Zakrajšek, sedita p. Anzelm Murn in p. Ambrož Širca.

je za ljubljansko škofijo imenoval pomožni odbor in mu naročil pripravo temeljev za ustanovitev samostojne in od Dunaja ne več odvisne Družbe sv. Rafaela. Ljubljanska podružnica se je osamosvojila pet let kasneje, leta 1908. Za prvega predsednika je bil imenovan dr. Janez Ev. Krek. S skromnimi sredstvi, ki jih je imela na razpolago, je do začetka prve svetovne vojne uspela nuditi nekatere oblike pomoči pred izseljevanjem, pri organiziranju poti ter z dopisovanjem v različne namene po prihodu rojakov v novo okolje.

Za organizirano delo med slovenskimi izseljenci v Združenih državah in nasploh za delo med Slovenci po svetu ima posebne zasluge frančiškan p. Kazimir Zakrajšek (1878–1958), spreten organizator, pisatelj, govornik, »eden izmed naših najbolj idealnih in neumornih javnih delavcev v korist bližnjemu in domovini« (kot smo lahko prebrali v enem od številnih spominskih zapisov ob njegovi smrti). Kmalu po prihodu v Ameriko, tja je odšel leta 1906 in začel delovati v Clevelandu, kjer je postal dušni pastir novoustanovljene župnije Matere božje v Clevelandu, je uvidel nujnost, da bi za slovenske izseljence bilo potrebno storiti nekaj več. Ko je marca 1908 odšel v New York, kjer je bilo v tistem času okoli tristo slovenskih družin, je še istega leta pri župniji Sv. Nikolaja ustanovil slovenski misijon Sv. Cirila in Metoda, ki je postal temelj slovenske župnije Sv. Cirila in Metoda (ustanovljena je bila leta 1916). Bil je glavni pobudnik pri povezovanju ameriških Slovencev, pri delu sta se mu pridružila še p. Anzelm Murn in p. Ambrož Širca, in dal zamisel za ustanovitev »Družbe sv. Rafaela v New Yorku za slovenske izseljence v Ameriki«, kot se je imenovala. »Glavni namen te družbe naj bi bil skrbeti za slovenske izseljence, jih varovati škode

in sploh jim pomagati do verskega, moralnega in gmotnega blagostanja. « Na ustanovni seji v dvorani cerkve Sv. Nikolaja – ker niso imeli lastnih prostorov, so gostovali po različnih dvoranah – 1. decembra 1908 se je konstituiral odbor, ki je bil pristojen, da uredi delovanje Družbe in uveljavi njeno mesto med rojaki. Službe so si razdelili:

predsednik Josip Tomšič, župnik v Forest City, Pa.

podpredsednik Avgust Jakopič
tajnik in misijonar p. Kazimir Zakrajšek
pomožni tajnik Alois Česarik
blagajnik Valentin Vavpotič
zapisnikar Anton Podgornik
odborniki Anton Štucin, F. G. Tassotti, Anton Burgar.

Za pokrovitelja Družbe je bil povabljen Jakob Trobec (1838–1921). Vsakoletni občni zbor je imel nalogo, da je izvolil nove ali potrdil dotedanje nosilce služb.

Sklenili so, da takoj povabijo vse slovenske duhovnike, predsednike jednot in društva, da se vključijo v delo Družbe. Člani so se delili v redne in podporne in ti so prispevali določeno vsoto za delo. Sestanki so bili vsakih štirinajst dni po božji službi.

Ustanovitev je naletela na ugoden sprejem pri posameznikih in slovenskih društvih kot tudi pri cerkvenih in civilnih oblasteh po Ameriki. Že na začetku naslednjega leta so jih trije škofje prosili, da skrbijo za Slovence in Hrvate v njihovih škofijah. V različnih časopisih so objavljali povabilo k članstvu, pri tem jim je dajalo prednost dejstvo, da so ustanovitelji na lastni koži izkusili položaj izseljencev in so vedeli, kaj najbolj potrebujejo. V enem od povabil lahko preberemo: »Ime samo vam pove njen namen in pomen, pomagati trpečemu bratu, ki je prisiljen zapustiti svojo domovino ter si iskati kruha v tujini. Vsak izmed nas je prišel v Ameriko ter skusil več ali manj trpljenja, ki čaka naseljenca. Kako smo hvaležni onim, ki so nam pomagali, bodisi denarno ali z dobrim svetom. Koliko pa je revežev, ki nimajo niti enega ni drugega. In za te reveže se je zavzela naša družba ter jim skuša pomagati.«

V letih delovanja do začetka prve svetovne vojne, ko sta stali Združene države in Avstro-Ogrska na nasprotnih straneh in je to prineslo poseben položaj za ustanove v Ameriki, ki jih je podpirala Avstrija, so postali člani številni duhovniki, več škofov, nekaj desetlin društev in je število članstva prišlo blizu 400. Vodstvo Družbe je sodelovalo s podpornimi društvi v Ameriki in domovini in z Dunaja prejemale občasno pomoč. Imelo je značaj podpornega društva. Rojakom je pomagalo pri iskanju zaposlitve, sprejemalo nove izseljence, ki so prihajali z ladjami na Ellis Island

(tam so se trudili za stalno predstavništvo), dajalo pomoč v slučaju bolezni ali smrti, oskrbelo prenočišče in najnujnejše za preživetje, obveščalo domovino o stanju v Združenih državah in o spremembah izseljenske zakonodaje, podpiralo stankajoče delavce in poskrbelo za sredstva, če se je kateri od rojakov moral vrniti domov. Ob cerkvenih praznikih so za večje skupine slovenskih izseljencev poskrbeli za duhovnike. Družba je skrbela tudi za družabnost svojih članov. Pripravljali so izlete, družabne prireditve, glasbene in gledališke predstave. K temu so pritegnili pevška in druga društva, ki so že obstajala med izseljenci. Za vsako področje dela je skrbel poseben odsek Družbe. Posebej slovesno so obhajali god sv. Rafaela, zavetnika popotnikov.

Poleg razširjanja slovenskega tiska iz Evrope so se odločili, da začnejo izdajati lastno glasilo. Marca 1909 je izšla prva številka mesečnika 'Ave Maria'. Urednik in upravnik je bil p. Zakrajšek. Vsebinsko je bilo glasilo razdeljeno v dva dela: v prvem so bile družbene in druge vesti, v drugem pa nabožno slovstvo in vzgojni članki. Od 1910 je 'Ave Maria' last slovenskih frančiškanov v Ameriki, tiskajo jo v lastni tiskarni, z vsebino pa presega meje Združenih držav. Je hkrati najstarejša slovenska verska revija na svetu. Vsako leto je Družba izdala še poseben slovenski koledar.

Zaradi kratkega življenja je newyorška Družba sv. Rafaela uspela uresničiti le del zamisli njenih članov. Nova razporeditev politični moči po prvi svetovni vojni je zahtevala reorganizacijo dela za izseljence. P. Kazimir Zakrajšek je prevzel druge dolžnosti in ko se je leta 1927 vrnil v Slovenijo, je tu razmahnil delo Družbe sv. Rafaela in organiziranega prizadevanja za Slovence po svetu.

Bogdan Kolar

Božjepotna cerkev svete Marije na Vitovljah

»... Nekako isti čas (konec meseca oktobra 1815) se je podal z Dunaja s poštnim vozom na pot neki Jož. Kreil...«

Kakor božji pečati so se mu vrh hribov svetile bele romarske cerkvice in kakor po vrtni deželi mu je bila pot od Vipave dalje. Zamaknil se je v ta čarobni svet in bal se je, da se ne bi prezgodaj znočilo...«

(Josip Mal: Zgodovina slovenskega naroda, Celje 1928–39, str. 599–600)

Med Osekom in Šempasom v Spodnji Vipavski dolini, pod obronki Trnovskega gozda, se na skalni vzpetini Vitovskega hriba, na nadmorski višini 605 m (1), razgleduje po dolini in po pokrajini, ki jo še najpogosteje označimo z imenom Goriška, starodavna romarska cerkev Svete Marije.

V letu 1986 so bile zaokrožene nekatere obletnice, ki so povezane z dogodki iz njene preteklosti: 625-letnica prve do sedaj znane omembe v pisanih zgodovinskih virih, 20-letnica začetka obnove in 10-letnica obnovitve in ponovne blagoslovitve cerkve, potem ko je bila med drugo svetovno vojno razrušena. Zato skušamo predstaviti bralcem Mohorjevega koledarja del njene zgodovine.

Lega Vitovskega hriba je najbrž privabila na ta kraj prebivalce že v obdobju prazgodovine; v tem oddaljenem času naj bi na tem mestu stala naselbina. (2) Na Spodnjem Vipavskem se je ob naselitvi Slovencev v novo domovino (na prehodu iz 6. v 7. stol.) začelo širiti močno naselbinsko jedro tudi na tem območju, v neposredni okolici Šempasa. Visoko na obronke Trnovskega gozda pa segajo najstarejša slovenska selišča, nastala na mestu ali v bližini številnih predсловenskih gradišč. (3)

Že iz 14. stoletja, namreč iz l. 1361, pa je znana prva omemba Marijine cerkve na Vitovljah. Iz notarske listine, napisane v Gorici, ki nosi datum 2. januar 1361 in jo hrani biblioteka Marciani v Benetkah, izvemo, da gre v zapisu med drugim za odvetništvo nad dvema kmetijama pod cerkvijo Svete Marije na Vitovljah (». . . sub sancta maria de Golez in Vituglach . . .«). (4)

Za l. 1468 je ugotovljen podatek, da je neki Ambrož Amptman goriškega grofa Leonhardta dal v najem avško planino pri Lokvah nad cerkvijo naše ljube Gospe na Vitovljah (». . . ob unseren lieben Frawen ob Weitenburt . . .«). (5)

Ne bi mogli postaviti zanesljive trditve, kdaj in zakaj je bila ta cerkev sezidana in kako je postala romarski kraj.

Vemo pa, da so v prvi polovici 14. stoletja naše prednike pestile različne nesreče. Veliko je bilo roparskih pohodov, ki so jih vodili posamezni vitezi, pogosto so se pojavljale naravne neizgovorne: dosti škode so naredili roji kobilic, potresni sunki in kuga. Vse te nadloge so redčile prebivalstvo. (6)

Te nesreče so gotovo nagnile ljudi k večji pobožnosti, zidanju kapelic in cerkva in prirejanjem zaobljubljenih procesij.

Morda kaže iskati nastanek vitovske cerkve tudi v zvezi s temi pojavi, ker se pač prvič omenja v tem stoletju hudih preizkušenj.

Tudi turški vpadi, najbolj izraziti v drugi polovici 15. stoletja, so vnesli veliko strahu prebivalstvu, ki je v utrjenih taborih, kakršni so nastajali po Vipavskem, iskalo zavetje, da si reši življenje, hkrati pa se na takih mestih zatekalo k molitvam in priprošnjam za odvrnitev turške šibe. V tem času naj bi nastalo utrjeno obzidje, ki se je vlekle okrog cerkve na robu skalnih pečin Vitovskega hriba. (7)

Iz doslej povedanega je moč predvidevati, da je na tem kraju stala v 14. stoletju morda romanska (?) kapela. V drugo polovico 15. stoletja pa postavljamo nastanek gotskega prezbiterija in v začetek 16. stoletja kiparsko skupino Marijinega kronanja (bržkone delo goriškega rezbarja okrog leta 1500); skupina predstavlja Sveto Trojico (Boga Očeta, Sina in Svetega Duha), ki krona Marijo. Posebna značilnost te upodobitve je bila v tem, da so bile vse tri božje osebe predstavljene figuralno, torej tudi Sveti Duh v človeški podobi (8).

Na prehodu iz 16. v 17. stoletje je tudi na slovensko ozemlje pljusnil val protestantizma, kar gotovo ni bilo brez posledic za vsebino in obseg romanj k božjepotnim cerkvam.

Nekateri zgodovinarji vernosti na Slovenskem se sicer nagibajo k trditvam, da je v času protestantizma ostala katoliška vernost na Goriškem najčistejša in najmanj prizadeta, ker je bila ta dežela na več straneh zavarovana s priljubljenimi Marijinimi romarskimi svetišči (9). Razcvet je takrat že doživljala Sveta Gora pri Gorici, Log pri Vipavi pa je že dlje časa slovel kot ena zelo obiskanih božjepotnih cerkva.

Izredno pa se je razmahnilo romarstvo na Slovenskem v času protireformacije in baroka. V tej dobi ni nastala le vrsta novih božjih poti, ta čas je prinesel nov sloves tudi starim božjepotnim cerkvam, ki so nastale že v srednjem veku (10).

Sklepamo, da je v 17. stoletju število romarjev na Vitovlje naraščalo. Cerkev je bila povečana, ravno tako zvonik, iz tega časa je tudi nastanek umetniško dovršene lesene prižnice in zakristije (11).

Za to stoletje je ugotovljeno, da so opravljali procesije k cerkvi na Vitovljah ob binkoštnih praznikih iz Prvačine, za leto 1704 je izpričana procesija za binkoštni praznik iz Šempasa, k vitovski Mariji pa so v 1. polovici 18. stoletja romale tudi razne bratovščine in druge pobožne zveze. (12)

V 18. stoletju je bila cerkev deloma preurejena, dobila je nekatere baročne značilnosti. Za »srce« glavne oltarja so ohranili skupino Marijinega kronanja iz prejšnjega gotskega oltarja. Ob tem kaže povedati, da je bila v prejšnjem stoletju izdelana romarska podobica, ki prikazuje skupi-

Vitovlje

no Marijinega kronanja še v stari sestavi, torej s tremi figuralnimi božjimi osebami. Sv. Duha v človeški podobi so zamenjali s podobo goloba menda šele v drugi polovici 18. stoletja, ker je to zaukazal goriški škof Attems ob kanonični vizitaciji. (13)

Obnovitvena dela so dokončali v času, ko je od 1714 do 1755 župnikoval v Črničah Anton Nussi. Iz tega časa izvirajo nekateri napisi na različnih mestih cerkvenih zidov, iz katerih zvmemo nekaj zanimivih podatkov. Na portalu se je dal zabeležiti podjetni župnik Nussi: »Antonius Nussi parochus restavari curavit anno 1725«; na talnem zidu okrog cerkve pa je bila zapisana naslednja izjava: »Quando mi filtrovo qui io sono restato subito sano nela mia vita e sui anima dal tormento che portavo«, kar bi lahko prosto prevedli nekako takole: »Ko sem bil zopet tukaj, sem takoj ozdravel telesno in duševno od muke, ki sem jo nosil s sabo.« Domneva se, da jo je dal zapisati župnik Nussi in je bil morda on tisti, ki je bil uslišan. Iz zapisa, ki so ga zabeležili v kotu pri zakristiji, pa se da izvedeti za štiri osebe, ki so pač imele velik vpliv in zasluge pri prenovitvi cerkve: »Reverendissimo Domino Antonio Nussi paroco – Filippo Usai cameraro anno 1751 – Stefano Smet potesta – Andrea Budin capomistro con due figlie«; to so bili župnik, ključar, župan in stavbeni mojster (14).

Za sredino 18. stoletja je znan podatek, da je pri vitovski cerkvi bival duhovnik-puščavnik Anton Božič. L. 1764 se je preselil ta duhovnik z vitovskega hriba v Črniče k župniku, ker je bila tisto leto huda lakota (15). Morda smo blizu resnici, če v ta čas postavimo nastanek bivalnih prostorov za duhovnike in poslopja, ki je služilo kot romarsko zavetišče.

Znano zgodovinsko dejstvo je, da so jožefinske reforme konec 18. stoletja božjepotništvo močno zavrle, vendar ga še zdaleč niso v celoti zadušile. Škoda, ker ni bilo najti več virov, ki bi kaj več povedali o romarstvu na vitovski hrib tekom 19. stoletja. Za leto 1872 pa imamo podatek, da se je takrat kakih 5000 ljudi povzpelo na Vitovlje. To

množično romanje je v povezavi s takoimenovanimi Pijevimi procesijami, ki so jih v teh letih prirejali k slovečim Marijinim svetiščem z namenom, da bi molili za Cerkev in papeža Pija IX; odpoved konkordata med avstrijsko monarhijo in Cerkvijo ter zatrtje papeške svetne države l. 1870 sta bila dva razloga, ki sta zelo prizadela katoličane znotraj monarhije in zato je bila sprožena in uresničena zamisel o organiziranju manifestativnih procesij (16).

Pogled v zgodovino božjepotništva k Marijini cerkvi na Vitovljah nas tako pripelje v 20. stoletje. Za to najnovejše obdobje je ohranjenih mnogo več virov, ki pričajo o romarskem utripu.

Rekli smo že, da je bila vitovska cerkev podružnica črniške fare. V Črničah je sedež župnije že zelo dolgo (župnija je omenjena že l. 1518), kamor so spadale tudi vse okoliške vasi. V razvoju cerkvene uprave je prihajalo postopoma do odcepitve posameznih krajev, ki so bili organizirani kot vikariati in se razvili v samostojne župnije. Tako je bil l. 1876 ustanovljen vikariat v Oseku, l. 1935 pa župnija. Cerkev sv. Marije na Vitovljah je cerkvenoupravno postala podružnica vikariata in nato župnije v Oseku.

Od 1901 je deloval v Oseku kot vikar in nato kot župnik France Franke, ki se je zelo prizadeval za prenovitvena dela v cerkvi na Vitovljah in nam je o dogajanju v zvezi s to romarsko cerkvijo pustil tudi pisana poročila (17). V času njegovega upravljanja je dobila cerkev precej nove opreme, tako razširjen in povečan kor, nove orgle (delo bratov Zupan iz Kamne gorice), nabavljenih je bilo več novih kipov, izdelani novi spovednici. Prva svetovna vojna je pobrala cerkvi dva zvana (zvonovi so bili sicer postavljeni že v 18. stoletju), največji pa je ostal v zvoniku, vendar ga je l. 1895 zadela strela, zato je počil in izgubil svoj lepi glas. Na račun vojne odškodnine je cerkev dobila l. 1928 dva nova zvana, l. 1933 pa so dali preliti še največjega, ki je bil počen. Sicer pa je cerkev ostala med prvo svetovno vojno nepoškodovana (18).

Zanimiv je podatek, da so bile še na začetku tega stoletja v okvirih s šipo postavljene kite las, ki so jih dekleta darovala tej cerkvi in so pomenile zahvalo za posebne milosti, za ozdravljenja in druge uslišane prošnje k Mariji (19). Kakor v mnogih božjepotnih cerkvah pa so po stenah visele tudi zahvalne podobe, bergle in drugi zahvalni predmeti, kar so darovali romarji. V tronu na glavnem oltarju, nad skupino Marijinega kronanja, so bili pritrjeni na vrvcici različni predmeti, srebrna roka, noga, oči in drugi spominki (20).

Oba binkoštna praznika – binkoštna nedelja in ponedeljek (v maju ali juniju) – sta postala dneva

glavnih shodov v tej božjepotni cerkvi. Po vsej verjetnosti v spomin na dan, ko je bila cerkev posvečena.

Vendar pa so romarji prihajali na Vitovlje tudi za različne druge priložnosti. Kronist je l. 1938 zapisal v časopisu, da župnik France Franke, ki »pase tu že nad trideset let dobre in poredne ovčice, se mora večkrat vzpeti v dokaj strmo reber, da pri nebeški Materi opravi sv. daritev« (21).

Romanja so postala običajna še za naslednje nedelje in praznike v cerkvenem letu: Marijino brezmadežno spočetje, novo leto, svečnica, Marijino oznanjenje, velikonočni ponedeljek, nedelja po sv. Antonu Padovanskem, nedelja po sv. Ani, Marijino vnebovzetje (veliki šmaren), Marijino rojstvo (mali šmaren), zahvalna nedelja.

Tako skoraj ni bilo meseca, da se v vitovskem svetišču ne bi zbrali romarji. Vendar pa je bilo mašno opravilo v zimskem času večkrat namesto v Marijinem svetišču na Vitovljah v cerkvi sv. Petra, ki leži nižje, kamor je ljudstvo lažje prihajalo.

Za binškošne praznike cerkev v Oseku ni imela veljave, ker se je vsa duhovnija dva dni zbirala pri vitovski Mariji. Pa ne le duhovnija, ki ji je bilo vitovsko svetišče najbolj priljubljena podružnica. Prihajali so romarji iz sosednjih župnij pa tudi iz bolj oddaljenih krajev Vipavske doline, Krasa ter Trnovske planote. Večja shoda na tem romarskem kraju sta bila še ob obeh šmarnih dnevih, 15. avgusta in 8. septembra (22).

Ob binškoštih, na oba praznična dneva, je bil največji shod. V letih 1933, 1934 in 1935 je bilo obhajanih vsako leto okrog 900 ljudi. O velikem šmarnu je prišlo tudi precej romarjev, če je bilo vreme ugodno, o malem šmarnu pa nekoliko manj, ker so imeli za ta praznik celo domačini navado, da so šli na Sv. Goro ali v Vipavski Log« (23).

Ob Franketovem prihodu v duhovnijo Osek so bili na Vitovljah po navadi štirje duhovniki za binškošti, za oba šmarna dneva pa po trije. Prišla sta pomagat kaplana iz Črnič in Šempasa in še pater kapucin iz Sv. Križa. Po 1. svetovni vojni nekaj let ni bilo moč dobiti pomoči duhovnikov; tako je ob binškoštih l. 1919 duhovnik Franke sam spovedoval, dvakrat maševal in pridigal; kasneje sta prihajala v pomoč šempaski župnik in Črniški dekan. Vsak večji praznik je bilo treba spovedovati po pet ur dopoldne in dve uri popoldne. Seveda so se romarji veselili tudi lepega razgleda s tega kraja in si po stari romarski navadi privoščili dobrega vipavskega vina. V krčmi na Vitovljah so ob binškoštih l. 1936 iztočili 450 l vina (24).

V času fašizma so bili romarski shodi na Vitovljah tudi priložnost za zbiranje tistih skupin ljudi,

Vitovlje, glavni oltar

Vittaglia - Altvitovlje - Oltar

ki so se ilegalno organizirali in vodili različne akcije v borbi proti naraščajočemu fašističnemu terorju. Cela vrsta mladih iz bližnje in daljnje okolice je tu na mladinskih shodih črpala navdušenje in ljubezen do rodne zemlje in zatiranega naroda (25). Taka shajanja so bila značilnost tudi ob obiskih romarjev pri nekaterih drugih božjepotnih cerkvah na Primorskem.

Med drugo svetovno vojno in narodnoosvobodilnim bojem je bilo tukaj tudi zatočišče partizanskih borcev. Od 28. aprila 1942 dalje je skupina partizanov taborila na Vitovljah v gostinskih prostorih. Ko so se bližali binškošni prazniki, so se umaknili na Vodice nad Ozeljanom. Partizani so se na Vitovlje večkrat vrnili, toda zaradi nevarnosti se tu niso dalj časa zadrževali. 4. oktobra 1944 je iz Ajdovščine v Gorico drvela kolona nemških vojakov. Pod Osekom so jih napadli partizani. Po kratkem streljanju s obeh strani so prišli nemški tanki iz Gorice, ki so dolgo obstreljevali vitovski grič in cerkev. Že to obstreljevanje je povzročilo veliko razdejanje v cerkvi in okrog nje. 2. novembra 1944 pa so nemški vojaki podminirali cerkev in jo razstrelili. Nekatero starinske umetnine so iz svetišča pravočasno umaknili in spravili na varno. Nepoškodovani so ostali le kip brezmadežnega Srca Marijinega in sklepniki (med njimi Kristusova glava in dva sklepnika Marije z detetom v naročju), veliki stenski križ iz zvonovi (26). Precej poškodovane kipe iz skupine Marijinega kronanja z glavnega oltarja je kasneje prevzel v varstvo Goriški muzej v kromberškem gradu.

Po vojni je brzkone le redkokdo upal, da bo cerkev še kdaj obnovljena. Vendar pa je v srcih mnogih domačinov in ostalih, ki jim je bila ljuba ta božja pot, tlela želja, da bi svetišče obnovili.

Tudi strokovni krogi, ki so poznali umetnostnozgodovinski pomen vitovske cerkve, so začeli razmišljati o obnovitvenih delih.

Tako se je sprožila širša akcija za obnovo. L. 1966 so se počasi začela obnovitvena dela. Zavod za spomeniško varstvo SRS in Zavod za spomeniško varstvo Gorica sta naredila program in načrte obnovitvenih del.

Grabeno-restavratorska dela je po programu Zavoda za spomeniško varstvo Gorica in po načrtih arhitekta Janeza Suhadolca izvajalo Splošno obrtno podjetje Sežana. Sredstva za obnovo so prispevali občani ajdovske in novogoriške občine v posebni nabiralni akciji. S finančno pomočjo sta sodelovala tudi Zavod za spomeniško varstvo Gorica in Sklad za pospeševanje kulturnih dejavnosti SRS (27). Mnogi vaščani iz bližnjih krajev so z navdušenjem sodelovali pri obnovitvenih delih in so vložili veliko število ur prostovoljnega dela.

6. junija 1976, na binško nedeljo, je bilo obnovljeno svetišče na Vitovljah slovesno blagoslovljeno. Solkanski dekan prelat Andrej Simčič je s škofovim pooblastilom blagoslovil cerkev ob navzočnosti velike množice kakih 1200 ljudi. Za to priložnost so prinesli kip Matere božje iz skupine kronanja s kromberškega gradu. Med slovesno mašo je ob spremljavi instrumentalistov pel močan pevski zbor pod vodstvom Avgusta Ipavca (28).

Tako je po hudi preizkušnji v 2. svetovni vojni, po 30 letih, v katerih so se pojavljale negotovost za usodo cerkve pa goreče želje, skrb in požrtvovalno delo za obnovo tega svetišča, oživela božja pot k vitovski Mariji.

Zdaj so na Vitovljah romarski shodi ob naslednjih dnevih: 1. maj, binško nedelja in nedelja po velikem šmarnu. Glas zvona pa se, po zaslugi požrtvovalnega domačina, iz te cerkve vsak dan razlega v dolino.

Tudi v naših časih romarji radi obiskujejo to starodavno svetišče, ker se radi vzpenjo na ta razgledni vrh in ker se zavedajo versko-kulturnega pomena, ki ga ima za črniško dekanijo in sploh Vipavsko dolino Marijina cerkev na Vitovljah.

Pomen in ugled tega kraja je porodil tudi pesniške verze. Goriški duhovnik Mirko Brumat je pred 2. svetovno vojno spesnil in uglasbil pesem O, Vitovska Marija v 8 kiticah. Pesnik Butkovič pa je doživetno zapisal: »Pri vitovski Mariji v mrak večerni zvon bobni, odmeva na Krnici in čez Osek glasno utripuje . . . V življenje poje zvon iz prejšnjih lepih dni, odmeva v srcu, v čase stare s hrepenenjem vleče . . .« (29).

Za tiste, ki manj poznajo ta košček zahodne slovenske zemlje, naj še povemo, da je dostop do cerkve možen z glavne ceste Postojna-Gorica,

kjer je treba malo pred Šempasom kreniti do zaselka Vitovlje ali pa do zaselka Užiče, od koder čaka obiskovalca še kake dobre pol ure peš poti.

Jurij Rosa

Op. pisca: Za pričujoči sestavek je gradivo zbral p. Vid Lisjak iz Malovš na Vipavskem, sedaj kaplan v župniji Ljubljana-Šiška. Ta zapis je plod najinega skupnega sodelovanja in prizadevanja, naj bi zbrano gradivo v taki obliki predstavili bralcem Mohorjevega koledarja.

VIRI IN LITERATURA:

- 1) Krajevni leksikon Slovenije, I. Ljubljana 1968, str. 232.
- 2) Arheološka najdišča Slovenije, Ljubljana 1975, str. 126.
- 3) M. Kos: Zgodovina Slovencev od naselitve do 15. stoletja. Ljubljana 1955, str. 55.
- 4) Notizenblatt. Beilage zum Archiv für Kunde österreichischer Geschichtsquellen. 520. Wien 1854.
- 5) Prepis v župnijski kroniki Kanal, posneti iz računske knjige prve cerkve sv. Martina v Avčah, str. 20. Arhiv župnijskega urada v Kanalu.
- 6) Rudolf Klinec: Marija v zgodovini Goriške. Gorica 1955, str. 38.
- 7) Rudolf Klinec: Marija v zgodovini Goriške. Gorica 1955, str. 46 in 47.
- 8) Vitovlje, podružnična cerkev sv. Marije. Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta SAZU v Ljubljani.
- 9) M. Miklavčič: Marija, Mati naše vernosti. Ljubljana 1962, str. 58.
- 10) N. Kuret: Praznično slovo Slovencev, III. Celje 1970, str. 221.
- 11) Vitovlje, podružnična cerkev sv. Marije. Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta SAZU v Ljubljani.
- 12) Rudolf Klinec: Marija v zgodovini Goriške. Gorica 1955, str. 87 in 88.
- 13) Stanko Stanič: Marijina svetišča v naši deželi. I. Vitovlje. Svetogorska kraljica, št. 8. 1939.
- 14) Vitovlje, podružnična cerkev sv. Marije. Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta SAZU v Ljubljani.
- 15) Zapiski vikarja Franceta Franketa. Arhiv župnijskega urada v Oseku.
- 16) Rudolf Klinec: Marija v zgodovini Goriške. Gorica 1955, str. 110 in 111.
- 17) V arhivu župnijskega urada v Oseku.
- 18) Zapiski vikarja Franceta Franketa. Arhiv župnijskega urada v Oseku.
- 19) Po ustnem izročilu. Izjava Vilme Ipavec iz Vitovelj, 1984.
- 20) Koledar za navadno leto 1922. Goriška matica v Gorici 1921, str. 30.
- 21) Dve prikupni in znameniti božji poti: Vitovlje in Mengore. Slovenec, št. 186, 14. 8. 1938.
- 22) Zapiski vikarja Franceta Franketa. Arhiv župnijskega urada v Oseku. Dve prikupni in znameniti božji poti . . .
- 23) Zapiski vikarja Franceta Franketa. Arhiv župnijskega urada v Oseku.
- 24) Zapiski župnika Franceta Franketa. Arhiv župnijskega urada v Oseku.
- 25) D. K.: Oživljena božja pot. Družina, št. 24, 1976.
- 26) Zapiski župnika Franceta Franketa. Arhiv župnijskega urada v Oseku.
- 27) Vitovlje nad Šempasom. Varstvo spomenikov XV (1965). Ljubljana 1966, str. 244.
- 27a) Pisna informacija Vinka Lapajne, župnika v Oseku, julija 1986.
- 28) D. K.: Oživljena božja pot. Družina, št. 24, 1976.
- 29) Peter Butkovič: Na Vitovskem vrhu. Koledar za navadno leto 1922. Goriška matica v Gorici 1921, str. 44.

Volk – preneseni, frazeološki in simbolični pomeni

Iz ciklusa nedeljskih radijskih prispevkov z naslovom Razmišljanja o besedah sem za koledar izbral in strnil pet razmišljanj (od 28. 12. 1986 do 25. 1. 1987) o izrazu **volk**. Ta žival je imela nekdanj v človekovem življenju zelo opazno vlogo. Njeno nekdanjo veljavo izkazujejo izrazi, rečenice in simbolika, ki se nanašajo nanjo.

Volk, latinsko *Canis lupus*, je »roparski sesalec iz družine psov«. Je torej sorodnik **psa**. Vendar

njuni medsebojni odnosi niso prav nič sorodniški, prijateljski, ampak sovražni. Pri njiu se pač potrjuje reklo, da je **žlahta raztrgana plahta**. Bistvo njunih odnosov zaznamujeta nasprotji **človekov prijatelj** : **človekov sovražnik in svetlo** : **temno**, tj. **dan** : **noč**. V zvezi s tem je francoski izraz **entre chien et loup** (dobesedno »med psom in volkom«), ki pomeni »v somraku«, tj. »med dnevom in nočjo«. V nemščini je za to redkejši izraz **es war Zweidunkel zwischen Wolf und Hund**. Po Schraderju¹ ga je posrečeno pojasnil dr. Brinkmann: »Treba si je zamisliti preproste podeželske okoliščine v srednjem veku, kjer je čreda predstavljala najvrednejši del premoženja in so bili vsi gozdovi polni volkov. Čuvar črede je pes,² sovražnik črede pa volk. Pes in volk sta najhujša sovražnika in se v jeziku uporabljata kot nasprotje. Pes in volk si potemtakem delita tudi oblast nad dnevom. Dokler sije sonce, vlada pes, kakor hitro pa nastopi noč, se začne vladavina roparskega volka. Ta traja, dokler ga jutranja zarja spet ne prepodi v temo gozdov. Tako torej volk zastopa noč, njegov sovražnik pes pa dan. Iz tega je tudi pomen: »med dnevom in nočjo«. Prek pridevnikov **pasji** in **volčji** bi lahko med psom in volkom odkrili še nasprotje **vročina** : **hud mraz**, ki ga izražata izraza **pasji dnevi** in **volčji mraz**.

Pozimi, ko je čas mrtve narave, so dolge tudi noči. V njih se po ljudskem verovanju sproščajo neznane naravne sile, ki skušajo usodno vplivati na človeško življenje. To niso samo duhovi prednikov, ampak tudi v raznih demonih utelešene naravne sile, ki se tedaj svobodno gibljejo in razsajajo med živimi ali pod nebom. Posebno nevarni so v dvanajstih nočeh med božičem in sv. tremi kralji. Tem nočem ponekod na Slovenskem pravijo **volčje noči**.³ Hrupno sprehajanje teh duhov in demonov se imenuje tudi **divji lov**, **divja jaga**. Po N. Kuretu⁴ v solčavskih hribih in na sosednjem Koroškem goni svojo **divjo jago Divji lovec** ali **Hrust**. Na jugovzhodnih pobočjih Pohorja se je **Divji lovec** spremenil v **Šenta**. Ta po Dav. Trstenjaku menda najbolj škoduje na sveti večer. Tiho prišentuje k hramu in odpelje svoje služabnike. Ti morajo prek velike vode plavati, potlej jih pa v **volke** spremeni. Dvanajstere noči po božiču se torej imenujejo **volčje noči**, ker tako dolgo ima **Šent** svojo oblast. Dodaja še, da se na Štajerskem vodja kolednikov imenuje **Volčko**. **Divja jaga** se je pri nas preobrazila v močno spremenjene obhode **Lucij** in **Pehter**.

Za konec skrivnostnih dvanajstih **volčjih noči** se po ljudskem izročilu v naših alpskih krajih in v njihovi soseščini podi ženska pošast, ki jo imenujejo **Pehtra**, **Pehtra baba** ali **Pehtna baba** na Koroškem in deloma na Gorenjskem, **Pehta** v Kranjski gori, **Pirta** ali **Perta** v Soški dolini. Njen

čas je večer pred sv. tremi kralji – 5. januarja, ki ga Korošci imenujejo **pernahti**, večer pa **pernahtno bilo**. Naslednji dan po **Pehtinem večeru**, na praznik sv. treh kraljev, si v Žabnicah v Kanalski dolini obesijo otroci iz vse vasi okoli vratu pastirskih zvoncev in gredo z zvončkljanjem, vpitjem in tuljenjem k Višarskemu potoku. Pravijo, kolikor daleč seže glas zvoncev, tako daleč ne bo čez leto nobenih zveri blizu. Šego imenujejo **zver goniti** ali **volka poditi**. Očitno gre za pozabljeno zvezo s **Pehtro babo**.⁵

V zvezi z **volkom** so zlasti številne primerjave, metafore in pregovori. Z »volčjo« primerjavo je J. Javoršek⁶ takole označil Primoža Trubarja: »Trubar je znal svoje skrivnosti izvrstno čuvati. Če pa je kdo te skrivnosti napadal, se je branil in zavijal kot volk, ker je vedel, da ne brani le sebe, ampak tudi slovensko občestvo in usodo tega občestva.« Omenimo še dve primerjavi: Ta Lovš je potepin, malopridnost, delopust, ki neslanega kropa ne zasluži in nij vreden, **da bi ga volk potipal**.⁷ Opraskan si, **kakor da si padel volkovom v roke**.⁸

Z izrazom **volk** lahko označujemo tudi osebe.⁹ Tako je znan izraz **morski volk** v pomenu »izkušen mornar, pomorščak«: Njen oče in ded sta bila stara morskata volka. Krmar se je imel za izkušene morskata volka. Ivo – zapovednik, poglej ga no, kako zna in kako resno in možato, kakor pravi morskata volk. **Stari volk** pomeni tudi »izkušen človek«: »Če jutri udarijo, smo izgubljeni«, je premišljal stari volk, ki je bil že v toliko bitkah. Nasploh pa **volk** pomeni »brezobziren, krut človek«, npr. **hitlerjevski volk**, **taboriščni volkovi**, **borzni volkovi**. In še: Tam sta pustošila generala Tiren in Wrangel, dva besna in vedno lačna volkova. Razdražiti, zbuditi volka v kom.

Ljudje naj bi bili v medsebojnih odnosih predvsem **ljudje**, ne pa **volkovi** ali – povedano z rečenico – ne **človek človeku volk**, latinsko **homo homini lupus**.¹⁰ Na svetu tudi naj ne bi vladala pravica močnejšega ali **volčja pravica**. Ob vseh težavah, ki jih imamo, si tudi ne želimo **volkov v ovčjem kožuhu** ali **ovčji koži**, tj. »slabih ljudi, ki se delajo, kažejo kot dobri, plemeniti«. Nasprotno pa si za nesvobodne, »ponižane in razžaljene« ljudi, ki jih je v svetu poleg lačnih mnogo milijonov, želimo, da bi se v njih **prebudil volk**, raztrgal verige nesvobode in si priboril čast in dostojanstvo. Pesniško je to že pred leti »s sproščeno kretljivo in polnim notranjim zadoščenjem nad prvimi diverzantskimi početji upornega ljudstva zapisal pesnik Matej Bor v stihu: **Volk se je prebudil v ovcah**.¹¹

Lakota je še dandanes spremljevalka več kot polovice človeštva. V zvezi z njo je narečna rečenica **Volk iz njega gleda** v pomenu »lačen je«.

Vsem sta znana **volčji tek** in **volčja ješčnost**¹², ki pa je lahko tudi posledica bolezni, npr. Trakuljavi otroci pogosto tožijo o **volčji lakoti**, vrtoglavičih, bolečinah v trebuhu, bljuvanju in driskanju. Sicer pa lahko še rečemo, da smo se vrnili **lačni kot volkovi**, da bo kdo **požrl vse kot volk** da kdo **jé kot volk**. Iz stripov poznamo **volka Lakotnika**, ki nastopa skupaj z **Zvitorepcem** (lisjak) in **Trdnjo** (želva). »Volčjo« lakomnost ponazarjata zgleda: Bil je ves **volčji** na zlatnino, ure in cekine. Vedela je, da je župan lakoten na zemljo **kakor volk na meso**. Znana je tudi volčja krutost, npr. **kakor volkovi** popadejo po njem. Je že kdo videl pod nebom tako trdosrčnost, tako **volčjo krutost**?

Omenili smo že, da je **volk** tudi v številnih pregovorih:

Nobene zime volk še ni izjedel. Zime še ni nikdar volk odnesel. Sram ga je kakor volka strah. Tudi star volk odnese jagnje. Ni treba volka klati učiti. Sit volk lahko čez mejo gleda. Ako greš volku nasproti, pokliči psa s seboj. Lakota še volka iz gozda prežene. Volk dlako menja, čudi pa ne. Dati volku, da pazi ovce. Mi o volku, a volk na vrata. Če se o volku govori, pride. Dolg je hud volk. Sestradan volk še komarje požira. Kjer žena gospodari, volk mesari. Kdor se z volkovi pajdaši, mora z njimi tuliti.

Po živalih so poimenovane mnoge igre. Tudi **volk** pri tem ni izjema. Tako so bile znane lovilne igre **volk**, **volk spi**, **volk**, **kaj delaš**, **volk in goska**, **volk in koklja**, **volk in žibki**. **Volk** se »rad igra« zlasti z **ovco**. **Ovce in volka** je namizna igra na lepenki ali deski, pri kateri skuša prvi igravec z 20 belimi fižoli po določenih pravilih vse svoje »ovce« spraviti mimo obeh »volkov«, tj. 2 črnih fižolov, v stajo. **Volk** pri igrah lahko nadomesti **svinjo**, npr. v igri **volka vganjati**, ki je enaka kot **prašička vganjati**, **svinjo zbijati**, **pikužo goniti** v pomenu »otročka igra, pri kateri igralci mečejo v stoječ predmet kamne, da bi ga prevrnili«.

Kot smo videli, se **volk** rad igra z **ovco** in sploh nastopa z njo v rečenicah. Pri tem je vsekakor odločilna njegova nenasitnost, lakomnost. Tako ima **volk** kar **volčjo lakoto** tudi po **kozi**, zato je izredno težko **narediti tako, da bo volk sit in koza cela**, tj. »tako, da bo prav za obe strani«. Poseben odnos ima **volk** še do vode, o čemer govori gorenjski izraz **volka prati** v pomenu »opravljati nekoristno delo«.

Samica **volka** je **volčica** ali **volkulja**. **Volčica** pomeni lahko »volčja mladička« ali slabšalno »neusmiljena ali nenasitno pohlepna ženska«, npr. ta ženska je prava volčica. **Volkulja** pomeni tudi »pohotna, čutna ženska« ali kakor je zapisal V. B. Ibañez:¹³ »Kot polboga so sprejele Gallarda te tri krajevne barvitosti žejne ženske; docela so pozabile na prijatelje, se ozirale samo vanj, se

prerekale za čast, katera mu bo sedela bliže, maneč in božajoč ga s pogledi ljubosumnih volkulj.«

Znana **volkulja** je **rimska volkulja**, tj. »podoba volkulje kot simbol rimskega imperija«. Izraz **rimska volkulja** pomeni slabšalno tudi »italijanska vojska v času fašizma«, npr. krvoločna rimska volkulja je vdrla v našo deželo. Zgodovinski izraz **sinovi volkulje**, italijansko **Figli della lupa** pomeni »v fašistični Italiji fašistična organizacija za otroke od šestega do osmega leta«. Ta organizacija naj bi se zgledovala po legendi o Romulu in Remu, ustanoviteljih Rima, ki ju je rešila in dojila **volkulja**. O tej legendi je zapisano:¹⁴ »Po legendi je oba ustanovitelja Rima, Romula in Rema, odhranila volkulja, a z imenom »volkulja« so v antičnem svetu imenovali prostitutke. Dalje pravi, da se ta legenda ujema z zgodovinskim podatkom, da je bila njuna mati Aca Laurentia znamenita pocestna prostitutka. Kakor nam pripoveduje izročilo, je zaslužila toliko denarja, da je lahko kupila vse ornice in mnogo močvirnatoga sveta.« O svojem odnosu do **rimske volkulje** je Jolka Milič¹⁵ med drugim zapisala: »Za mene, Primorko, ščaveto, Sežanko in Tržačanko ob enem /– saj je tudi Jolko doletela čast, da se nasrka mleka rimske volkulje. Pripadam torej generaciji uspelih hibridov – osem vej kanadke – duha prednikov slovenstva – in dve veji jonatan jabolka – romanska patina in nadih /– za mene torej ex dedinjo 40-milijonskega rimskega imperija . . .«

Iz doslej povedanega je mogoče domnevati, da ima **volk** tudi bogato simboliko.¹⁶ Tako je **volk** včasih svetniška oznaka Frančiška Asiškega. O tem obstaja znamenita zgodba o volku iz Gubbija. Lovci so ga že izsledili, ko ga sreča sv. Frančišek. Pozdravi ga: »Brat volk!« in se zavzame zanj kot za božje bitje, ki pač ne zna drugače. Potem pa ga je začel udomačevati.

Simbolizem **volka** ima dve podobi: ena je okrutna in satanska, druga je lepša. Je simbol svetlobe, ker vidi ponoči. Takšen pomen se pri Skandinavcih in Grkih pripisuje Belenu in Apolonu. Svetli simbolizem volka, ki je običajen na severu, se ne pojavlja pri Keltih, ki Luga – ta je Apolonov ekvivalent – istoveti z **risom**.

Zaradi moči in divjosti je **volk** pri mnogih narodih bojvniška prisposoba. Besede iz vojaške pesmi Indijancev v severnoameriški preriji se glasijo: »Jaz sem **volk samotar**, tavam po mnogih deželah.« Podobnih metafor je mnogo npr. še v turški in mongolski poeziji. Pri teh narodih ima mit o **modrem** ali **nebesnem volku** temeljni pomen. Iz njega izhajajo mnogi junaki in poglavarji plemen, med njimi tudi Džingiskan. Na Kitajskem obstaja **Nebesni volk** / tj. zvezda Sirius /, ki

je čuvar **Nebesne palače** / tj. ozvezdje Veliki medved /. Ta polarni pomen najdemo tudi v pripisovanju volka severu.

Volk je prepreka na poti arabskemu romarju, a **volkulja** prepreka na Dantejevi poti, ki dobiva razsežnosti apokaliptične živali. V indijski ikonografiji je **volk** zloslutna žival in se pripisuje hudobnim božanstvom. Njegova nenasitnost se spravlja v zvezo z grehom, lakomnost **volkulje** pa s strastjo, poželjivostjo.

Volk je ena od podob, v katerih se pojavlja Zeus / Lykaios / in kateremu so prinašali človeške žrtve v dobi poljedelske magije, da bi pregnali sušo in druge naravne nesreče. Zeus je puščal dež, oplojeval polja, usmerjal vetrove.

Razen v basnih nastopa **volk** tudi v znani zgodbi Rdeča kapica.¹⁷ V njej se kaže volčja simbolika, ki volčjo nenasitnost spravlja v zvezo z grehom, lakomnost volkulje pa s strastjo, poželjivostjo. Erich Fromm¹⁸ pravi, da predstavlja Rdeča kapica dober primer Freudovih nazorov, istočasno pa nudi variacijo na temo moško-ženskega spopada, ki ga najdemo v trilogiji o Ojdiipu in v mitu o stvarjenju sveta. Vsebina zgodbe Rdeča kapica je vsem poznana. Zato se po E. Frommu na kratko ustavimo pri njeni simboliki. Rdeča kapica je simbol spolno dozorelega dekleta. Potemtakem je razumljivo tudi materino opozorilo hčerki, naj ne zavije s poti. Ko Rdeča kapica na prigovarjanje lakotnega volka to kljub temu stori, se pri sebi opravičuje s tem, da bo nabrala rože za babico. Skrenitev z ravne poti vrline pa se strogo kaznuje. Volk požre babico in preoblečen vanjo še nedolžno Rdečo kapico. Groba in zvita žival – **volk** – tu predstavlja moškega, ljudožersko dejanje pa spolnost. Volk naj bi z babico in Rdečo kapico v trebuhu igral vlogo noseče ženske. Kamenje, ki mu ga potem da v trebuh Rdeča kapica, pa je simbol jalovosti. Ženske tu zmagajo, saj po svoji sposobnosti rojevanja prekašajo moške.

V ljudski ustvarjalnosti evropskega srednjega veka se čarovniki najpogosteje pojavljajo v **volčjem obličju**, ko imajo čarovniški ples, čaravnice pa ob tej priliki nosijo podveze iz **volčje kože**. V Španiji čarovniki jahajo na **volku**.

Potrjeno je, da v Evropi že od antike verujejo v domnevno spreminjanje v **volkove** /likantropija/ in v **volkodlake**. **Volkodlake** omenja tudi Vergil, pri Grkih oče zgodovine Herodot. **Volkodlaki** so ljudje, ki se prostovoljno ali brez svoje volje, ponavadi s pomočjo urokov ali čaranja spremenijo v volkove. Pri Slovanih si lahko ponovno nadejajo človeško podobo. Pri Armencih na hudobno žensko pade **volčja koža** in tako postane prava **volkulja**. Pri nekaterih južnih Slovanih vrže **volčjo kožo** na človeka sveti Jurij in ga s tem v trenutku spremeni v **volkodlaka**. **Volkodlaki** med

drugim povzročajo sončni in lunin mrk in se pogosto istovetijo z vampirji. **Volkodlak** je tudi naslov bajke J. Trdine, **Volkodlaki** pa tridejanka Alojzija Remca o nemški vojski.

Volkodlaki, vampirji, demoni, vile in različni duhovi so nekdanj močno zaposlovali človekovo domišljijo. Dandanes so se že zelo odmaknili od zavesti sodobnih ljudi. Nadomeščajo pa jih novi strahovi, depresije in številne tegobe našega časa ter slutnje in dvomi v negotovo prihodnost.

Iz našega vsakdanjka počasi odhajajo tudi **volkovi**. Z nami pa bo še dolgo ostala njihova bogata metaforika oziroma simbolika, katerih glavne obrise sem začrtal v svojem razmišljanju.

Janez Keber

OPOMBE

¹ H. Schrader, Der Bilderschmuck der deutschen Sprache, str. 156.

² Sicer pa pes ni bil edini čuvar čred pred volkovi, vsaj ne pri starih Rimljanih. Ti so imeli za zaščitnika čred pred volkovi pastirskega boga **Lupercusa**, podobno kot Grki Pana. To namreč kaže že samo ime **Lupercus**, sestavljeno iz besed **lupus** »volk« in **arceo** »odganjam«. Praznik v čast boga **Lupercusa** se je imenoval **luperkalije**. Praznikovi so ga konec leta z uvodnim žrtvovanjem kozla in psa v Favnovem svetišču na pobočju Palatina. Jermene iz kož žrtvovanih živali so Rimljani imenovali **februm**, cel potek obreda pa **februare** »očistiti«. Po njem je dobil ime mesec **februar**, ki je bil do okoli leta 45 pred n. št. zadnji mesec v letu.

³ Podobno poimenovalno predstavo ima italijanski izraz **tempo da lupi** (dobesedno »čas volkov«) v pomenu »slabi, viharni časi« in se nanaša na zimo s hudim mrazom, ko pridejo volkovi zaradi lakote prav do človeških bivališč.

⁴ Praznično leto Slovencev IV, str. 78, 80, 164, 190, 206.

⁵ Isti, prav tam, str. 273.

⁶ Primož Trubar, 1977, str. 121.

⁷ J. Jurčič, Dr. Zober, 1876, str. 79.

⁸ F. Novšak, Hudobni angeli, 1946, str. 116.

⁹ Živalska imena so že od davna uporabljali za poimenovanje oseb. Tako so imeli že stari Slovenci številna živalska imena, ki so se prek vzdevkov razvila v danes zelo pogoste »živalske priimke«, med katerimi so tudi **Volk**, **Vovk**, **Volkonja** itd., na srbohrvaškem področju **Vuk**, **Vuković**, **Vukčić**, **Vukašin** ipd., pri muslimanih **Kurtović**, pri Madžarih **Farkas**, pri Nemcih **Wolf**, **Wolfgang**, **Adolf**.

¹⁰ Primerjaj še: Vsega smo že naveličani . . . pa smo si **volkovi** drug drugemu. Kam pa naj bi šli? **Volk** v žrelo? Mi smo šli tedaj v **volčji brlog**.

¹¹ B. Paternu, Pogledi na slovensko književnost II., 1974, str. 193.

¹² Dodajmo še zgled: Bil je mož orjaške postave in jedec z nikdar poteseno **volčjo lakoto**, mož nasilnega značaja, pogumen kot lev, močan kot bivol, pa mehak kot sredica maslenega kruha, obenem pa trd kot rog divjega kozla. (H. Pourrat – M. Šarič, Zaklad pravljic, 1971, str. 109).

¹³ V. B. Ibañez – S. Leben, Krvave arene, 1932, str. 278.

¹⁴ Glej knjigo D. Smiljanč, M. Mijušković – J. Štajner, Zakon in družina v zgodovini, 1968, str. 149.

¹⁵ Naši razgledi, 1960, str. 375.

¹⁶ Podrobneje glej J. Chevalier in A. Gheerbrant, Rječnik simbola, str. 771–772 in Leksikon ikonografije, liturgije i simbolike zapadnog kršćanstva, str. 588.

¹⁷ Glej npr. Ezop, Volk in jagnje in M. Valjavec, Volk Rimljan.

¹⁸ The forgotten language, v srbohrvaškem prevodu Zaboravljeni jezik, str. 194–198.

Plečnikova cerkev Sv. Mihaela na Barju

Gematrična in kompozicijska analiza zvonika

Arhitekt Jože Plečnik je v mere zvonika pri cerkvi sv. Mihaela na Barju vgradil številna gematrična sporočila.¹ Zvonik sam pa je komponiral s pomočjo geometričnih shem, ki so znane kot osnovni liki v Zen budizmu.²

Širina zvonika meri 5,10 m. Sestavljajo jo širine slopov in odprtini, ki se izmenoma vrstijo vzdolž fasade:

0,50, 0,79, 0,50, 1,52, 0,50, 0,79, 0,50.

Vsaka od zgoraj naštetih številk nosi svoje simbolično sporočilo.

V številu 51 s pomočjo gematrije³ lahko preberemo ime MICHAEL, če kot ključ uporabimo zahodno-evropsko abecedo:

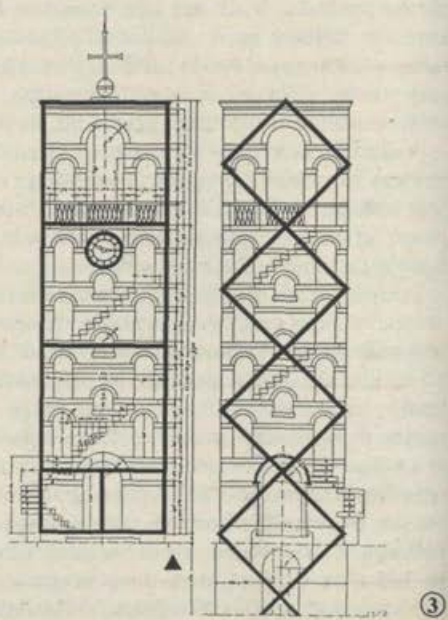
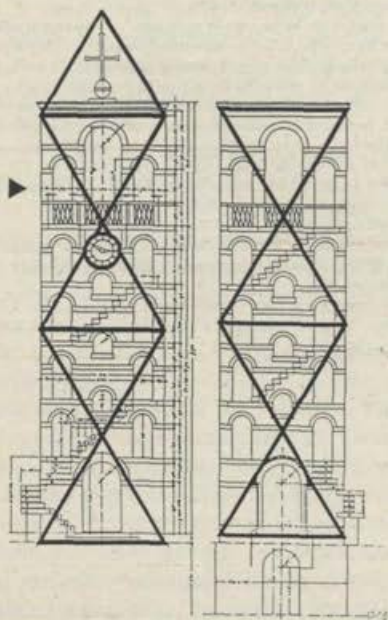
A	1	N	14	M	13
B	2	O	15	I	9
C	3	P	16	C	3
D	4	Q	17	H	8
E	5	R	18	A	1
F	6	S	19	E	5
G	7	T	20	L	12
H	8	U	21		51
I	9	V	22		
J	10	W	23		
K	11	X	24		
L	12	Y	25		
M	13	Z	26		

Poleg imena nadangela, ki mu je cerkev posvečena, pa se v številu 51, ki je trikrat večje od števila 17 in trikrat manjše od števila 153, skriva tudi simbolizem biblijske zgodbe o obilnem ribjem lovu: Simon Peter je stopil na suho in potegnil mrežo, polno velikih rib – bilo jih je stotriinpetdeset. (Jn 21,11)

Enak simbolizem je tudi v 17 bordojskih uln široki stiški baziliki, ki jo je zgradil cementarius MICHAEL.

Če vemo, da števila, ki so 2, 3, 5 krat večja ali manjša, imajo (lahko) isti simbolični pomen, potem je s številom 170, ki je sorodno s številoma 17 in 51, povedano tudi Plečnikovo geslo MODER MOŽ JE MOČAN.⁵ V širini slopov, ki merijo po 0,50 m, pa je simbolično prisoten tudi sam JOSEF PLEČNIK,⁶ ki gematrično velja sorodnih 125, kakor tudi molitev EXURGE, DOMINE, ADIUVÉ NOS, ki velja sorodnih 250:

M	13	M	13	M	13
O	15	O	15	O	15
D	4	Z	26	C	3
E	5			A	1
R	18	J	10	N	14
		E	5		170

J	10	E	5	A	1
O	15	X	24	D	4
S	19	U	21	I	9
E	5	R	18	U	21
F	6	G	7	V	22
		E	5	E	5
P	16				
L	12	D	4	N	14
E	5	O	15	O	15
C	3	M	13	S	19
N	14	I	9		250
I	9	N	14		
K	11	E	5		
125					

V meri 0,79 je skrito Mihaelovo geslo QVIS VT DEVS, ki gematrično velja 159. Kakšna je zveza med zgornjima številoma? V časih, ko so še računali s kamenčki, to se pravi s celimi števili, je polovica lihega števila bila vedno »manjša« polovica. Razred z neparnim številom dijakov se da razpoloviti le na dve neenaki »polovici«, če nočemo srednjega učenca presekat. ⁷ Zato kot polovica števila 159 velja število 79.

Osrednja odprtina na zvoniku meri v širino 1,52 m. To mero, oziroma njeno polovico, srečamo spet v členitvi višine zvonika na vodoravne pasove, kjer si sledijo mere:

1,24 in 0,76, oziroma 1,44 in 0,96.

Oglejmo si, kaj pomenijo te številke.

V številu 152, ali v še enkrat manjšem številu 76, se skriva gematrični naziv GOSPOD, v številu 124 pa naziv VELIKI KNEZ:

Q	17	G	7	V	22
V	22	O	15	E	5
I	9	S	19	L	12
S	19	P	16	I	9
		O	15	K	11
V	22	D	4	I	9
T	20				
			76		
				K	11
D	4			N	14
E	5			E	5
V	22			Z	26
S	19				124
159					

Oba naziva za nadangela Mihaela je zapisal prerok Danijel: Tisti čas nastopi Mihael, VELIKI KNEZ, ki se poteguje za sinove tvojega ljudstva. (Dan 12,1) . . . Slišal sem to, pa nisem razumel.

Zato sem vprašal: »Moj GOSPOD, kaj je na koncu tega?« (Dan 12,8)

Naziva GOSPOD in VELIKI KNEZ pa je Plečnik poskusil povedati tudi po latinsko. Naziv DOMINVS, pisano s črko V, velja gematrično 96. Naziv PRINCEPS MAXIMUS velja 200 (kar je enako vsoti naših števil 124+76) toda v Vulgati piše PRINCEPS MAGNVS. Naziv MAGNVS, pisano z V, pa velja le 75, torej za 1 manj kot nakazuje mera 0,76. Toda z zamenjavo črke U s črko V velja naziv PRINCEPS MAXIMVS gematrično 201. Torej za 1 več kot kaže mera 2,00. Tako se primanjkljaj in pribitek izničujeta. K podobni preporazdelitvi se je zatekel že Tolstojev grof Pierre Bezuhov, ko je iskal v gematriji odgovor na vprašanje, kdo in kdaj bo naredil konec Napoleonovi okupaciji Moskve.⁸ Končno, v meri 1,44, pravzaprav v še enkrat večjem številu 288, je simboliziran pozdrav LAUDATUR IESUS CHRISTUS:

D	4	P	16	P	
O	15	R	18	R	
M	13	I	9	I	
I	9	N	14	N	
N	14	C	3	C	
V	22	E	5	E	
S	19	P	16	P	
	96	S	19	S	
M	13	M	13	M	
A	1	A	1	A	
G	7	X	24	X	
N	14	I	9	I	
V	22	M	13	M	
S	19	U	21	V	22
	75	S	19	S	
	+1		200		201
	76				-1
					200

L	12	I	9	C	3
A	1	E	5	H	8
U	21	S	19	R	18
D	4	U	21	I	9
A	1	S	19	S	19
T	20			T	20
U	21			U	21
R	18			S	19
					288

V kompoziciji so še druga števila, vsako ima svoj pomen.

Zdaj pa še besedo o abstraktni osnovi spomenika. Kompozicija spomenika sledi shemi iz treh likov: kroga, trikotnika in kvadrata. Plečnik je začel komponirati z vsemi tremi liki obenem že pri projektu za novo cerkev v Bogojini.⁹ Najbrž pa pri tem ni šlo za budistično filozofijo. Bolj verjetna se zdi razlaga, da si je Plečnik hotel s tremi shemami delo otežiti – ne pa olajšati, kot je sicer v navadi – in s tem ne le narediti problem bolj zanimiv, ampak tudi kompozicijo bolj učinkovito. Podobno ravna na primer atlet, ki nosi povsod, kamor gre, nahrbtnik poln opek. Hoja je težja, trening bolj intenziven, toda taka pot vodi do uspeha.

Tine Kurent Mateja Šuštaršič

OPOMBE

¹ Glej razprave o Plečnikovem arhitekturnem simbolizmu v knjigi **Zbornik ljubljanske šole za arhitekturo** 1986. Poleg tega:

– Tine Kurent, Ali je nagrobnik dr. Regaliju Plečnikovo delo. – **Tretji dan**, maj 1987.

– Isti, Simboli v Plečnikovem spomeniku Gregorčiču. – **Naši razgledi**, 13. februarja 1987.

– Damjan Prelovšek, Še o Plečnikovem spomeniku Gregorčiču. – **Naši razgledi**, 13. marca 1987.

– Tine Kurent, Plečnikov prestol za škofa Vovka. – **Naši razgledi**

² Primerjaj: Tine Kurent, Zenovski liki v Plečnikovem spomeniku Gregorčiču. – (Razprava je bila poslana marca 1987 v objavo časopisu **Naši razgledi**.) Znano je, da se je Plečnik navduševal nad kitajsko arhitekturo, ne pa tudi nad japonsko.

³ V času, ko so še črke služile kot številke, je beseda imela numerični ekvivalent in obratno. Prevajanje besed v števila in števil v besede se imenuje gemetrija.

⁴ Tine Kurent, **Kozmogrom romanske bazilike v Stični**, Fakulteta za arhitekturo Univerze v Ljubljani, 1978. Italijanski prevod: **Cosmogramma della basilica romanica di Stična**. – **Critica d'arte**, dicembre 1980. Ponatis v: **La proporzione in architettura**, Università di Palermo, 1984.

– Isti, Simbolični in gemetrični pomen v širini stiške bazilike. – **Varstvo spomenikov** 28, 1986.

⁵ To Plečnikovo geslo je zapisano okrog medaljona, ki prikazuje v Plečnikovi podobi Boga Očeta, na vrhu velikega križa, ki visi za glavnim oltarjem frančiškanske cerkve v Ljubljani.

⁶ Nemška oblika imena in njeno gemetrično število datirata še iz Plečnikovega dunajskega obdobja.

⁷ Iz takega načina deljenja izvira tudi salomonska razsodba: In kralj je ukazal: »Razdelite živlega otroka na dvoje ter dajte polovico eni in polovico drugi!« (Prva knjiga kraljev 3,25)

⁸ Lev Nikolajevič Tolstoj, **Vojna in mir**, VI, 8.

⁹ Tine Kurent, Jože Plečnik: »Kaj je tujega« v projektu za bogojinsko cerkev. – (Rokopis)

ILUSTRACIJE

Slika 1 Risba zenovskega bonca s tušem in čopičem prikazuje tri osnovne like budistične filozofije: krog, trikotnik in kvadrat, ki pomenijo vesolje, človeški razum in zemljo.

Slika 2 Prednja in hrbtna fasada zvonika s prikazanimi trikotniki in krogom. Puščica opozarja na zaporedje širin slopov in odprtini, ker so številke tako drobne, da se jih ne da prebrati.

Slika 3 Dve fasadi zvonika z vrisanimi shemami kroga in kvadratov. Puščica kaže na zaporedje višin posameznih pasov.

Kralj Herod v Ogleju

Kdo ni slišal zgodbe o begu Svete družine pred Herodom v Egipt? Kdo ne grozljive pripovedi o Herodežu in nedolžnih otrocih? In za druge okrutnosti kralja Heroda? Skratka, nič dobrega ne vemo o njem. Zato bi nemara bilo zanimivo pogledati, ali je zloglasnost, ki se drži njegovega imena, res tako docela upravičena. Še bolj zanimivo pa je – za nas – da je leta 12 pred Kr. prišel k cesarju Avgustu v Oglej. V naslednjem sestavku bom skušal bežno osvetliti njegovo zgodovinsko podobo, predvsem pa omenjeni dogodek.

Napetosti na Bližnjem vzhodu so v Herodovem obdobju nastajale iz borbe za politično prevlado Rima nad imperijem Partov s središčem v Mezopotamiji in z aspiracijami po vzhodnem Mediteranu. Treznim ocenjevalcem položaja je bilo jasno, kam se bo tehtnica nagnila. Že Pompeja je senat pooblastil, da ureja rimske interese s tem ciljem po Mali Aziji in okrog Črnega morja, kjer mu je v Pontu uspelo zrušiti okretnege, dalekovidnega vladarja Midradata VI. Eupatorja (vladal 111–63). Ta je skušal organizirati splošen upor proti prodirajočim legijam ne le s pasivno obrambo, marveč tudi z aktivnim sunkom v Italijo samo, kar bi sprožilo hkrati protirimska gibanja po celem Balkanu. Ti načrti niso uspeli tudi zato, ker mu ni uspelo ustvariti enotnosti; nasprotno, razcepljenost je naraščala.

Vzporedno z rastjo rimskih gospodarsko-političnih interesov po vzhodnem Sredozemlju (pri čemer so se Rimljani držali svojega preskušenege gesla *divide et impera*, razcepi in vladaj) in vzporedno s slabljenjem moči velikih kraljevin, ki so se bile v 3. st. pred Kr. razvile iz mogočnega imperija Aleksandra Velikega, so se namreč dve generaciji pred Herodom po Mali Aziji in Palestini začele obnavljati stare male kneževine, na primer, Galileja, Samarija, Judeja, Idumeja, Peraja.

Med temi področji ni bilo povezujoče sile – tudi ne verske – vsa so bila odvisna od idejno-politične samovolje knezov. Če pa se je posrečilo združiti male enote v večjo, je ta združitev sprožila medsebojna trenja, nasilje, fanatizem in podrejanje, kar je ustvarjalo uporna razpoloženja proti despotskemu zatiranju heleniziranih orientálnih knezov, ki je na področju vzhajajočega polmeseca tako rekoč večno navzoče.

Tako je bil odgovor na pritisk selevkidskega kralja Antioha IV., ki je kot fanatični ljubitelj grške kulture židovstvo zatiral, onečastil jeruzalemski tempelj in ga 167 pr. Kr. posvetil olimpijskemu Zevsu – splošni duhovni in politični odpor prebivalstva Judeje. Ob tem se je izoblikovala na eni strani opozicijska stranka srednje-sloja šolanih ljudi – farizejev; vseljidski upor na drugi strani pa je vodil Juda Makabejec (umrl leta 160 pr. Kr.). Središče je bilo v Jeruzalemu. Njemu sta v vodstvu zapored sledila brata Jonatan (umrl 143) in Simon (umrl 134). Slednji je 142. leta iz dežele izgnal tudi selevkidske garnizije. Ta dogajanja so popisana v štirih knjigah Makabejcev v sv. pismu Stare zaveze.

Farizeji (posebej njim pripadajoči pismouki) so s strogo formalnim verskim tolmačenjem Zakona (Tore, prvih pet Mojzesovih knjig Stare zaveze) ustvarjali okrog židovstva plot, ki je bil hkrati naperjen proti modernim, v posvetnost usmerjenim helenističnim vplivom. Vzdrževali so vse, kar je ustvarjalo mejo med njimi in svetom, ter negovali židovske starosvetnosti.

Odpor ljudstva, ki so mu farizeji stali ob strani, je proti vsemu tujemu naraščal.

V Judeji so si sledili vladarji makabejske dinastije (iz hiše hasmonejev), ki so se vse bolj odtujevali ljudstvu in se tudi med seboj bojevali za oblast. Iz strahu, da ne bi druge sile posegle vmes (kar se je kmalu tudi zgodilo), se je Rim odločil za preventivno intervencijo. Judeja je postala od Rima politično odvisna deželica, prebivalci so morali plačevati zemljarino in glavarino, kar se je pobiralo po upravnih okoliših. Pobirale pa so se tudi notranje mitnine. Matej, na primer, je cestnino pobiral pri mestnih vratih v Tiberiadi. To je večalo odklon židovskih vodstvenih slojev proti Rimu.

Antipater, čigar sin Herod je bil rojen ok. 73 pr. Kr., je bil potomec knežje rodovine iz Idumeje, rodovine, ki je že od konca 2. st. pred Kr. imela v deželi politično vodstvo. Makabejski vladarji Judeje so Idumejo zasedli, jo priključili Judeji in jo religiozno judaizirali. Zato je vladal med ljudmi splošno odklon do makabejske rodovine. Že stari oče Antipas je bil vodja dežele; oče Antipater je prejel leta 47. od Gaja Julija Cezarja, ki se mu je dežela priključila, rimsko državljanstvo – zato se je Herodova ime polno glasillo Caius Iulius Herodes – ter prokuraturo (finančno vodstvo) v Judeji. Ko je bil oče leta 43. ubit, ga je nasledil Herod z bratom Phasaelom in si leta 41. pridobil naklonjenost Marka Antonija, ki je na pohodu proti Egiptu potoval skozi Palestino. Oblast nad Judejo je v celoti predal bratoma; a že leta 40. so Parti zasedli Sirijo in postavili za kralja Judeje svojega privrženca. Phasaela so ubili, Hyrkana II., dotedanjega kralja, odvedli v sužnost (Judje so ga kasneje odkupili), Herod pa je pobegnil v Rim, kjer ga je senat na predlog Marka Antonija iz političnih razlogov imenoval za kralja Judeje in Idumeje ter prijatelja rimskega naroda. Tako se je s pomočjo Rimljanov, ki so ukrotili Parte, povzpел na preštol. Senat je menil, da bi Herod v vojni s Parti lahko aktivno sodeloval, vzdrževal red v deželi in vodil vrhovno sodstvo.

Kljub sporom s Kleopatro, ki je hotela priključiti deželo Egiptu – tako kot je nekoč bilo – je ohranil prijateljstvo Marka Antonija. Ni pa sodeloval z njim v bitki pri Akciju, kjer sta se leta 31. bojevala za oblast imperija Mark Antonij in Oktavijan (Avgust). To mu je politično približalo Oktavijana, ki mu je po zmagi za nagrado dodelil v upravo skoraj vso Palestino, tako da je po letu 30 upravljal Galilejo, Samarijo, Judejo, Perajo, Idumejo in obalni pas; v letih 24 in 20 pred Kr. si je pridobil še sekcije iturejskega področja. Vse to je Judeji, ki je živela prvenstveno od pastirstva, tranzita, trgovine in nekaj metalurgije, prinašalo nove dohodke.

Za judovstvo in ljudstvo je storil mnogo. Bil je ostroviden gospodarstvenik, ki je gledal na dobrobit prebivalstva; črtal mu je, na primer, tretjino dolgov. Skrbel je za mir in razcvet. Vodil je uspešno politiko do Rima. Judejo je hotel duhovno zediniti – tudi nasilno – in jo nato voditi od uspeha do uspeha. Deželo je moderniziral. V Jeruzalemu zgradil nov tempelj. Urbaniziral je Samarijo. Zgradil moderno mediteransko pristanišče Cezarejo. Uvajal napredno helenistično kulturo. Odločno se je zavzel za razseljenje Jude in večal židovski ugled po svetu.

Izobraževal se je sam in obdajal se je z literarnimi korifejami. Njegov učitelj in svetnik (posebej glede

odnosov z Rimom) je bil ugledni Nikolaj iz Damaska, pisec svetovne zgodovine, pisec Avgustovega Življenjepisa. Želel je, da bi dvor postal kulturno središče dežele. Sinove je šolal v Rimu. Na upravna mesta je rad postavljajl Grke, grščina je postala uradni jezik. Tudi sam je napisal avtobiografijo v grščini (izgubljeno). Trudil pa se je za formalno korektne odnose med židovsko pravovernostjo in helenizmom ter Rimom.

Ni pa zmogel judovskega partikularizma. Zato se je naslanjal na rimske garnizije. Gradil je trdnjave. Zatal opozicijo. Na smrt je obsojal ne le ambiciozne sorodnike, ampak tudi politične nasprotnike, na primer, protirimsko usmerjene člane sinedrija, saduceje (to je židovsko religiozno-politično aristokracijo in velike duhovne, člane makabejske dinastije). Ker se je samovoljno postavil za glavnega zakonodajalca in prekinjal s tem starojudovsko tradicijo Zakona, ker je hotel deželi ustvariti srečo s svojo vlado – ker je torej s svojo osebo in osebnostjo negoval mesijansko razpoloženje – ga je ljudstvo odklanjalo. Nasprotovanje ljudstva in hkrati aristokracije ga je gnalo v zatiranje in v brutalnosti. Masa – posebej zelotje (stranka pravovernih proletercev) in eseni (v katerih ideologijo dajejo vpogled odkriti rokopisi v Qumranu) je zaradi Herodove despotstva, njegovega političnega koristolovstva in verske samovolje vse bolj želela povratek k staremu: upala je na obnovev makabejske rodovine, na prihod idealnega vladarja iz Davidove hiše, na Mesijo, ki bo vzpostavil 'božje' kraljestvo. Ljudstvo je bolj čutilo z roparji in s protivladnimi uporniki kot z oblastjo. Posvetna in cerkvena aristokracija je Heroda v celoti zavračala. Podpora so mu nudili le farizeji, ki so pogojno priznavali dejansko stanje.

Herodova druga žena Mariamme je bila nečakinja kralja Hyrkana II. in je spadala zato v dinastijo makabejev. Ker je bila dinastija priljubljena, jo je Herod poročil tudi v upanju, da si bo s to zvezo zagotovil naklonjenost ljudstva in aristokracije. Ker v tem ni uspel, je nastopil okrutno proti članom te rodovine. Njenega brata Aristobula III. in zadnjega velikega duhovna tega rodu je dal leta 36 ubiti, prav tako tudi enako starega kralja Hyrkana II. (leta 30). Končno, leta 29, tudi ženo Mariamme (posledica intrig in obrekovanja) ter njeno mater (ok. 27. pred Kr.). Rodovina makabejev se je nadaljevala poslej le po ženski liniji, namreč s Herodovima otrokoma iz zakona z Mariamme. Pa tudi tadva, Aleksandra in Aristobula, je čakala zla usoda, enako kot najstarejšega sina Antipatra.

Salome, Herodova sestra, je namreč pri bratu intrigirala v korist nečaka Antipatra, češ da Mariamina sinova kovarita za prestol, kar ni zvenelo neverjetno, ker je dal oče pobiti njuno mater in sorodstvo. Ko je Herod Antipatra pozval na dvor, je zanj prestol v resnici postal majav. Poleg tega se je Antipater očetu prikupil. Takoj si je poiskal pajdaše, ki so zanj vodili intrigantsko igro, posledica tega pa je bila da Herod ni več zaupal Mariamminima sinovoma.

Ko je poslal Antipatra v Rim na šolanje s priporočilnimi pismi za Marka Vipsanija Agripo, vrhovnega armadnega komandanta in svojega prijatelja (ki se je leta 13 po desetih letih urejanja pravno-političnih razmer na vzhodu vrnil v Rim) in za Asinija Polliona, generala in literata (v čigar hiši je Antipater poslej živel) in za

druge, se je položaj na dvoru kočljivo zaostril. Antipatru namreč ni bilo prav, da sta njegova konkurenta ostala sama na položaju. Zato je dal poklicati mater Doris (prvo Herodovo ženo, od katere se je ta zaradi poroke z Mariamme ločil) v Jeruzalem, da bi ga sproti obveščala o razvoju dogodkov. Zaradi stalnega pritiska ter intrig Salome in Doris je Herodov sum o Aleksandrovih in Aristobulovih krivdi – ki jima je že dal ubiti mater Mariamme ter babico in strica – naraščal. Ni pa imel ne poguma ne dovolj dokazov, da bi ju obsodil, ne glede na to, da bi morebitna usmrtitev obeh potomcev makabejske rodovine pri ljudstvu psihološko nevarno odmevala. Odločil se je prenesti izrek sodbe v Rim in sklenil odpotovati k Avgustu, ki ga je štel za svojega prijatelja, ter njemu prepustiti sorodstveno zadevo v razpravo.

Ko je Herod s sinovoma pripotoval v Rim, Avgusta ni našel tam. Ta je spomladi leta 12 vodil pogrebne obrede za nenadoma preminulim prijateljem in sovladarjem Markom Vipsanijem Agripo, nato pa nagloma odpotoval v Akvilejo, da bi bil bliže vojnim dogodkom na Balkanu, kjer so se lokalne kneževine uprle Rimu, ko so zvedele, da je Agripa, strah vzbujajoči vrhovni komandant, preminil. Avgust je imenoval Tiberija, posinovljenca, za njegovega naslednika in ga takoj odpotlal v uporno Panonijo. Najhujši boji so bili na spodnjem toku Drave in Save in po severni Bosni. Panonija je bila kmalu podvržena, politično nevarna mladež pa je bila prodana po suženjskih trgih Italije.

Zato je Herod z vsemi tremi sinovi nadaljeval pot iz Rima k Avgustu v Akvilejo. Mesto s pokrajinskim dvorom leži v rodovitnem predelu Julijske Benečije ob plovni Nadiži, ki jo povezuje z morjem. Ustanovljena je bila 181. pred Kr. kot trdnjasko mesto na severovzhodnem robu rimskega teritorija. Cesta skozi Kanal je vodila od nje v Noriško kraljestvo (sedež na Gosposvetah). Mesto je bilo direktno povezano z Milanom, Padovo in Rimom, od Avgusta dalje tudi s Sirmijem (Sremsko Mitrovico) in Salonomi (Solinom pri Splitu).

Gospodarsko je Akvileja cvetela od dohodkov iz pristanišča, pomorske trgovine, tranzita, preprodaje in finančnih poslov. V njej je slovela vrsta predelovalnih obrti in manufaktur. Zaradi edinstvenega položaja in dolgotrajne konjunktore se je po ugledu, moči in številu prebivalstva vzpela na deveto mesto v imperiju. Poleg tega je bil v njej pokrajinski vladni dvor, kjer so pogosto bivali guvernerji in vladarji, na primer, Avgustova družina, pred tem pa tudi že Cezar.

Kako je potekal obisk Heroda in njegovih treh sinov pri Avgustu, opisuje Jožef Flavij (rojen 37 po Kr. v Jeruzalemu, umrl ok. l. 100 v Rimu), izobraženi in romanizirani Jud, grško piščoči zgodovinar, katerega dela so se pretežno ohranila. Sam je (rojen ok. 40 let po Herodovi smrti) podatke med drugim črpal iz del pisca obče zgodovine in političnega svetnika na Herodovem dvoru, Nikolaja iz Damaska.

Obtožnica proti sinovoma se je poslušalcem v sodni dvorani pokrajinskega dvora zdela šibko zasnovana. Njuna obramba, nasprotno, pa je bila psihološko prepričljiva. Razsodba je bila izrečena v korist obdolženih sinov.

Sledi dobesedni prevod tistega odlomka dela 'Židovske starosvetnosti' Jožefa Flavija, objavljenega v letih

93/94, ki se nanaša na ta proces poleti leta 12 pred Kr. v Akvileji (knjiga XVI, odstavki 87–130).

(87) Antipater je dobival nove časti in si utrjeval položaj prvega naslednika tudi takrat, ko ga ni bilo v domovini; v Rimu je bil namreč poznan, kajti Herod ga je priporočil vsem svojim prijateljem. (88) Vseeno pa ga je navdajala jeza, ker ni bil doma in ni imel prilike, da bi neomejeno deloval proti bratoma; predvsem se je bal, da bo oče spremenil svoje mnenje in da bi medtem, ko je bil sam, našel kak razlog za naklonjenost do Mariamminih sinov. (89) Zapreden v takšne misli, ni izgubil z oči svojega cilja, ampak je v upanju, da bo lahko vplival na očeta in v njem netil jezo do bratov, neprestano pošiljal pisma. Zbuditi je hotel videz, da se z vsemi močmi napreza za očetove koristi, v resnici pa je iz prirojene hudobije gojil svoje upe, ki so bili že sami po sebi zares veliki. (90) Na ta način je pri Herodu zbudil tako vročo jezo in ga tako zelo prizadel, da je postal do obeh mladeničev sovražen, vendar si je kljub vsemu še pomisljal prepustiti se razburkanim čustvom. Da se zaradi nepremišljenosti ne bi prenglil, je menil, da je bolje odpluti v Rim in pred Cezarjem (Avgustom) obtožiti sinova, kakor pa dovoliti dejanje, ki bi se moglo oceniti kot pristransko, posebej še, ker bi hudo omajal družinske odnose. (91) Ko je prispel do Rima (kjer Cezarja ni bilo), je naglo nadaljeval pot do mesta Akvileje, ker se je želel čimprej pogovoriti z vladarjem. Ko je dobil priložnost za razgovor, je prosil za dovoljenje, da bi spregovoril o nesreči, ki ga je zadela in ki je bila po njegovem mnenju resna. Predstavil je sinova in ju obtožil brezupne in nespametne zarote. (92) Razložil je, kako sovražno se vedeta in kako zakrknjeno skušata povsod podpihovati sovraštvo do lastnega očeta, ga ubiti in se surovo polastiti prestola, čeprav je od Cezarja prejel pooblastilo, da ob smrti prepusti prestol po lastni volji in presoji tistemu sinu, ki mu je bil vseskozi vdan. (93) Sinovoma pa niti ni prva skrb pridobiti si prestol, čeprav bi ga zgubila skupaj s svojim življenjem, da bi le mogla ubiti očeta. Takšno divje in brezvestno sovraštvo besni v njunih srcih. To svojo nesrečo, ki jo je sam že dolgo prenašal, je končno prisiljen razkriti Cezarju in mu umazati ušesa s takšnimi besedami. (94) In vendar, ali sta kdaj čutila njegovo trdo roko? Ali imata vzrok, da bi ga dolžita strogosti? Ali je mogoče in prav, da mu ne priznata pravice do kraljestva, ki si ga je bil pridobil z veliko muko in za ceno nevarnosti, da ga upravlja sam, in ga preda tistemu, ki ga je vreden? (95) Poleg drugega je bilo namreč prav to tisto, kar je nudil kot nagrado za vdanost tistemu sinu, ki bi se tako skrbno zavzel za očeta, da bi si zaslužil takšno plačilo. (96) Jasnó je, da ravnata brezvestno, če se mešata v vladarske zadeve, kajti kdor stalno razmišlja, kako bi postal kralj, hkrati misli na očetovo smrt, ker ni druge poti do njegovega prestola. (97) Sam ni doslej nikdar zanemarljivo priložnosti, da jima ne bi dal darov, ki bi bili vredni podanikov in kraljevih sinov, od časti do služabništva in razkošja. Poleg tega je poskrbel, da sta se zelo ugledno poročila, eden s hčerko njegove lastne sestre (Bereniko, Salomino hčerko), Aleksander s hčerko kralja Arhelaja. (98) In kar je najpomembnejše, celo v sedanjih razmerah ni proti njima uporabil svojih pravic, temveč ju je pripeljal k skupnemu dobrotniku Cezarju in se odrekel pravic očeta, do katerega se sinovi nespoštli-

vo vedejo, in pravic vladarja, proti kateremu se kuje zarota, ter se podvrget enaki sodbi kot sinova. (99) Prsil pa bi, da ne bi ostal povsem nemaščevan in bil prisiljen preživljati ostanek življenja v največjem strahu, kajti tudi ne bi bilo prav da bi sinova – zaradi vsega, kar sta naklepala proti njemu – mirno uživala svetlobo sonca, če bi se zdaj slučajno izognila kazni, saj sta zagrešila v očeh ljudi največji zločin, za katerega morata prenašati posledice. (100) To so bile obdolžitve proti sinovoma, ki jih je Herod globoko pretresen predložil Cezarju. Še ko je govoril, sta bila mladeniča v solzah in zmedena. Še bolj sta se vznemirila, ko je Herod končal z obtožnico. (101) Čeprav sta v srcu dobro vedela, da nista kriva takšne sinovske brezbožnosti, sta vendar čutila, da se bo težko – kot je dejansko tudi bilo – braniti pred očetovimi očitki. Ni se jima zdel primeren trenutek za odkrito besedo, ker bi s tem obsodila njegovo ravnanje, ki je često temeljilo v prenagljeni rabi nasilja. (102) Ker nista vedela, kako začet, sta ostala v solzah in končno presunljivo zavzdihnila, ker sta se bala, da bi se utegnilo zdeti, da oklevata zaradi slabe vesti, če bi molčala. Nista pa si znala zamisliti dobre obrambe, ker sta bila mlada in sta trpela zaradi razburjenosti. (103) Cezar, ki je videl njuno zmedenost, je razumel, da njuno obotavljanje ni koreninilo v slabi vesti, ker bi bila zagrešila nečloveški zločin, temveč v težavnosti položaja, v katerem sta se znašla. V prisotnih sta zbudila usmiljenje, posebej pa sta ganila očeta, ki sta ga resnično pretresla.

(104) Ko sta mladeniča začutila določeno mero ljubeznivosti tako pri njem kot pri Cezarju in opazila, da je marsikdo od navzočih jokal zaradi njiju, vsi pa so z njima sočustvovali, je eden od obeh, Aleksander, nagovoril očeta in poskusil zavrniti obtožbo. (105) »Oče,« je dejal, »Vaša dobronamernost do naju se kaže celo na tej sodni preiskavi. Kajti če bi hoteli proti nama ostro ukrepati, naju ne bi pripeljali sem, pred odrešitelja vsega človeštva. (106) Ker imate avtoriteto kralja in avtoriteto očeta, bi naju lahko kot krivca kaznovali sami; to, da ste naju pripeljali v Rim in izbrali Cezarja za pričo, pa kaže namero človeka, ki naju hoče rešiti, kajti nihče ne vodi tistega, ki ga hoče ubiti, v svetišče ali v posvečene kraje. (107) Najin položaj pa je še slabši; niti dneva več ne bi hotela živeti, če bi ljudje verjeli, da sva prizadela krivico takšnemu očetu. Morda je teže živeti osumljen krivde kot po nedolžnem umreti. (108) Če bi bil najin odkrit zagovor sprejet kot resnica, bi bila srečna zato, da sva prepričala Vas, in zato, da sva utekla nevarnosti. Če pa zmaga obrekovanje, so za naju še žarki današnjega sonca preveč; brez pomena je, da jih zveva, če živiva osumljena. (109) Trditev, da mladi hlepijo po vladi, je obtožba, ki vedno naleti na odprta ušesa, če pa ji dodamo že obsodbo najine nesrečne matere, je to dovolj, da se najina nesrečna preteklost podaljšuje v sedanjost nesrečo. (110) Potrebno je premisliti, če te obdolžitve vendarle niso presplošne in se dajo naperiti proti vsem mladim povprek. Če ima kralj sinove, katerih mati je bila usmrčena, se mu kar sam od sebe vsiljuje sum, da ti proti njemu spletarijo. Vendar sumničenje samo na sebi še ni dovolj za dokaz takšne brezbožnosti. (111) Naj kdo pove, če sva si drznila karkoli storiti tako očitno, da bi postalo prepričljivo to, kar je samo po sebi neprepričljivo. Ali nama lahko kdo dokaže, da sva pripravljala strup, zaprisegla zaroto s sovrzniki, podkupovala služabnike ali

pisala pisma proti Vam? (112) In vendar so si obrekovalci vse to izmislili, čeprav ni bilo storjeno. Za kraljestvo ni nič hujšega, kot če dvor ni enih misli. In prestol, za katerega pravite, da naj bo plačilo za sinovsko vdanost, postane pogosto predmet najnižkotejših upov, ki še malo ne zavirajo zločinskih dejanj. (113) Nihče nama ne bo mogel dokazati kakršnekoli krivice. Kako bi naju rešil obrekovanja tisti, ki nama še prisluhniiti ne bi hotel? Sva govorila preveč odkrito? To nikakor ni bilo naperjeno proti Vam, saj bi bilo krivično, marveč proti tistim, ki niso molčali, čeprav ni bilo nič rečenega. (114) Ali je kdo od naju objokoval mater? Gotovo ne zato, ker je bila usmrčena, ampak ker so jo celo po smrti ničvredneži obrekovali. Mar si želiva prestol, za katerega veva, da ga ima najin oče? Kakšen razlog bi imela za to? Če imava kraljevske časti – in te imava – ali ne bi po nepotrebnem hlepela po njem? In če teh časti nimava, ali nimava upanja, da jih bova nekoč prejela? (115) Ali bi mogla kdajkoli pričakovati, da bova dobila kraljestvo; če bi Vas spravila s poti, ko bi vendar po takem zločinu ne mogla uteči ne po zemlji ne po morju? Ali bi pobožnost Vaših podložnikov in verski čut vsega naroda prenesla, da imata oblast v rokah očetomorilca, ki bi si upala vstopiti v sveti tempelj, zgrajen po Vašem ukazu? (116) In tudi če se ne bi menila za druge nevarnosti, kako bi mogel morilec uiti pravični kazni, dokler je Cezar živ? Vajina rodna sinova nista niti tako popolnoma brezčutna niti tako omejena, morda le bolj nesrečna, kot bi bilo prav za Vas. (117) Če pa nimate razloga za tožbo in ne morete najti dokazov za zaroto, kaj je tisto, kar ima samo na sebi takšno moč, da Vam vsiljuje misel o tako velikem bogoskrunstvu? Najina mati je bila usmrčena, vendar bi bil to za naju prej pouk kot vzrok za jezo. (118) Lahko bi povedala še več v najino obrambo, vendar dejanja, ki niso bila storjena, ne potrebujejo zagovora. Zato predlagava pred Cezarjem, gospodarjem človeštva in v tem trenutku najinim posrednikom, naslednji dogovor: (119) Če se v odnosu do naju resnično otresete kakršnegakoli sumničenja, oče, hočeva živeti, čeprav življenje, ki ga bremeni obtožba tako hudih zločinov, pa čeprav izmišljenih, ne more biti srečno. (120) Če pa se ne morete znebiti občutka nelagodnosti, ravnajte še naprej tako vzorno, kot ste doslej; midva bova opravila s seboj, kajti življenje nama ni tako dragoceno, da bi ga hotela ohraniti, tudi obdolžena krivice, storjene njemu, ki nama ga je dal. (121) Še ko je Aleksander govoril, se

je mnenje Cezarja, ki že poprej ni verjel tako resni obtožbi, nagnilo v prid mladeničev in Cezar je vztrajno opazoval Heroda, ki ni več dobro vedel kaj naj si misli. Tudi poslušalce je navdala tesnoba, naraščajoče govoriče okrog dvorne palače pa so postajale kralju sovražne. (122) *Neprepričljivost obtožnice in usmiljenje, ki ga je vzbujalo dejstvo, da sta bila mladeniča v cvetu mladosti, sta jima prinašala sočustvovanje z vseh strani, še posebej, ker je Aleksander odgovoril na očetov govor z občutkom in pametno. Nista več zbuja takega videza kot prej, čeprav so jima še tekle solze po licih in sta prizadeto upirala oči v tla.* (123) *Položaj je postajal upapoln; kralj pa je začutil, da sam potrebuje nekaj obrambe, ker pravzaprav ni premogel nobenega dokaza proti njima, čeprav je samega sebe prepričal, da so njegove obtožbe resnične.* (124) *Po krajšem odmoru je Cezar dejal, da je obtožba proti mladeničema, kot kaže, neutemeljena, nista pa popolnoma brez krivde, ker se proti očetu nista vedla tako, da bi vnaprej preprečila takšne govoriče.* (125) *Pozval je Heroda, naj se otrese vsakega suma in se pobota s sinovoma, saj ne bi bilo prav, če bi verjeli tako resnim obtožbam proti lastnemu potomstvu. Takšna preobrazba v srcu, je nadaljeval, bi ne mogla le zaceliti ran, ki so si jih medsebojno zadali, ampak bi lahko poglobila tudi naklonjenost na obeh straneh, tako da bi se drug drugemu oprostili za pre nagljeno sumničenje in sklenili med seboj izkazovati si večjo skrb.* (126) *Ko jih je s temi besedami opomnil, je dal mladima znamenje. Hotela sta pasti k nogam svojega očeta v znamenje prošnje, vendar ju je oba v solzah prestregel in vsakega posebej objel in poljubil, tako da ni bilo nikogar od navzočih, svobodnega ali sužnja, ki ne bi bil globoko ganjen.* (127) *Nato so se Cezarju lepo zahvalili in skupaj odšli, z njimi pa je šel tudi Antipater, ki je hlinil veselje nad njihovo spravo.* (128) *V naslednjih dneh je Herod poklonil Cezarju tristo talentov; s tem denarjem je Cezar ljudstvu v Rimu omogočil igre in denarno podporo, sam pa je dal Herodu polovico dohodka bakrenih rudnikov na Cipru in mu zaupal upravo nad drugo polovico. Poleg tega ga je počastil še s gostoljubjem in ga nastanil pri sebi.* (129) *Dal mu je oblast, da razpolaga s svojim kraljestvom in si izbere za naslednika kogarkoli od sinov ali pa jim ga razdeli, tako da bi vsak izmed njih prejel del časti. Čeprav je Herod želel to storiti takoj, mu Cezar ni dovolil odreči se oblasti ne nad kraljestvom ne nad sinovi, dokler živi.*

(130) *Po tem sporazumu se je Herod vrnil v Judejo.*

Po razpravi so torej zapustili Oglej in se vrnilo na Jutrovo. Orientalno nezaupanje je ostalo v srcih, ostala je rivaliteta, ki je vodila k zalezovanju in k ščuvanju v korist enega ali drugega. Mariammina sinova, ki sta si bila v Ogleju pridobila srca navzočih, sta bila leta 7 pred Kr. na očetov namig zadavljena, njun zagriženi rival, najstarejši sin Antipater (iz zakona z Dorido) pa je bil umorjen nekaj dni pred Herodovo smrtjo, in sicer po njegovi volji, leta 4 v Jerihi. Herodov naslednik je postal četrti Herodov sin Arhelaos.

Ker s Herodovimi otroki vladar Avgst razen na procesu v Ogleju ni prišel v stik, je verjetno ob tej priložnosti ali malo kasneje, ko je slišal o pokolu eno- in dve-letnih otrok in usmrtitvi lastnih sinov, izjavil *mallem Herodis porcus esse quam filius* (raje bi bil Herodov

prašič kot sin), kot je po starih virih zapisal ok. l. 400 Makrobij v svojem – danes zgolj v odlomkih ohranjenem delu *Saturnalia* II 4,11.

Herod je sklenil skupno deset zakonov, imel 9 sinov in 5 hčera. Umril je leta 4 pred Kr. Pokopan je v rezidenci Herodeon pri Betlehemu. Ob rimski podpori se je njegova dinastija obdržala do konca 1. st. po Kr.

Težka zgodovina židovstva pod Rimom se je nadaljevala z uporom med leti 66–70, ki sta ga zatrla Vespazijan in sin Titus. Popisal ga je Jožef Flavij (avtor Židovskih starosvetnosti, o katerih je bilo govora prej) v delu »Židovska vojna«. Leta 115 je sledil upor pod vladarjem Trajanom. Leta 132–138 pa upor Bar Kohbe pod vladarjem Hadrijanom. Vsi upori so bili krvavo zatrti. Prebivalstvo mest se je razselilo in razbežalo po sredozemskih pokrajinah.

Jaroslav Šašel

Blaž Kumerdej (1738–1805)

Pred dvestopetdesetimi leti se je v Zagorici pri Bledu rodil šolnik, jezikoslovec in prosvetitelj Blaž Kumerdej. Šolal se je na gimnaziji v Ljubljani, kjer je dovršil tudi filozofijo. Leta 1767 je odšel na dunajsko univerzo študirat pravo. Po končanem študiju je bil imenovan za ravnatelja ljubljanske normalke, leta 1786 pa je odšel v Celje za okrožnega šolskega komisarja. Leta 1792 je postal okrožni šolski komisar v Ljubljani, kjer je ostal do smrti leta 1805. Med službovanjem v Ljubljani je bil član kmetijske družbe, prevajalec uradnih patentov, okrožnic in drugih uradnih aktov v slovenščino ter uradni cenzor za slovenske knjige.

V času, ko je živel Kumerdej, sta v Avstriji vladala glavna predstavnika prosvetljenega absolutizma Marija Terezija in Jožef II. Njune reforme so močno omajale fevdalni družbeni red v Avstriji. Centralizacija državne uprave je rodila težnjo po enotnem državnem jeziku, kar je postala nemščina. To pa je vzbudilo odpor ostalih narodov v Avstriji, ki so si prizadevali za uveljavitev svojega jezika in za literarni preporod. Slovenci smo v tem obdobju doživljali razvoj industrije in trgovine, napredovalo je tudi kmetijstvo. Z odpravo nevoljništva je postal slovenski kmet svobodnejši, kar je ugodno vplivalo na njegovo samozavest. Slovenci smo bili razdeljeni na posamezne dežele, ki med seboj niso bile povezane. Gospodarski razvoj pa je povezavo terjal in povzročil narodno gibanje. Vodili so ga redki izobraženci kmečkega rodu in meščanstva. Prizadevali so si preroditi slovenski knjižni jezik in ustvariti slovensko književnost. Sprožili so tudi zahteve, da se slovenščino upošteva v šolah in uradih.

V tem obdobju je za avstrijsko osnovno šolstvo skrbel opat Ignacij Felbiger. Leta 1774 je izdelal prvi avstrijski osnovnošolski zakon, ki se je imenoval Obči šolski red. Osnovne šole so bile: normalke v glavnih mestih kronovin, glavne šole v večjih mestih in pri samostanih, v manjših mestih, trgih in vaseh pa trivialke. Učna obveznost je bila šestletna. Učitelji so dobivali metodična navodila za pouk v knjigah in priložnostih. Učbenike so tiskali v novo ustanovljeni c. kr. založbi šolskih knjig na Dunaju. Prevajati so smeli le oficialne

avstrijske učbenike, prevodi so morali biti dobesedni. Po letu 1775 so knjige zalagale okrožne šolske komisije, če so dobile tiskovno dovoljenje. Ena prvih, ki je imela to dovoljenje, je bila ljubljanska okrožna šolska komisija, katere član je bil Kumerdej. Ta je leta 1772 na lastno pobudo predlagal vladi »Domoljuben načrt, kako bi se dalo kranjsko prebivalstvo najuspešneje poučevati v pisanju in branju«. Vladi je priporočil, naj osnuje na Kranjskem šole s slovenskim učnim jezikom in opozarjal, da je nepismenost med podeželskimi otroki eden glavnih vzrokov zaostalosti. Poudarjal je, da bi z obvladanjem pisanja in branja ljudje razumeli državne odloke v deželnem jeziku, bolje bi gospodarili in plačevali davke, seznanili bi se z verskimi in gospodarskimi nauki ter z državljanskimi dolžnostmi in bi bili dobri vojaki. Predlagal je, da bi podeželsko mladino poučevali cerkovniki, ki pa bi se morali ustrezno izobraziti. Kumerdejeva poglobljena zahteva pa je bila prevajanje šolskih knjig v slovenščino, kajti glavna naloga osnovne šole je naučiti kmečke otroke brati in pisati. Tako bi se lahko sami naprej izobraževali ter si izboljšali svoj družbeni in ekonomski položaj. Kot član okrožne šolske komisije si je tudi prizadeval za izdajanje učbenikov. Ko je postal okrožni šolski komisar v Celju, je nadzoroval podeželske šole. Svoja potovanja po podeželju je izrabil tudi za izobraževanje ljudstva. Pridobil je Janeza Goličnika, župnika v Grižah, da je prevedel v slovenščino Janšev^o knjigo o čebelarstvu. Sam pa je prevedel za potrebe naših trivialk, glavnih šol in normalk prvo poglavje uradnega učbenika Drugega berila brez vprašanj za učence na kmetih. Pod naslovom »Vodenja za brati v vse sorte pisanja za šolarje tih duželskih šol v c. kr. duželah« je izšla leta 1778. To je naše prvo dvojezično osnovnošolsko berilo. Bilo je moralnovzgojno v duhu prosvetljenstva, sestavki so mladino vzgajali k poštenosti, vzornemu vedenju, vernosti, vdanosti oblastem, hkrati pa jo tudi praktično poučevali v higieni in gospodarstvu ter jo seznanjali z družbeno ureditvijo. To berilo so pri nas uporabljali vse do leta 1848.

Kumerdej si je prizadeval obnoviti učeno družbo Akademijo operozorov, ki je v Ljubljani prenehala delovati pred petdesetimi leti. Leta 1779 je organiziral zasebno društvo 15 članov z namenom, da bi pospeševali slovenski preporod, poskrbeli za prireditev slovenske slovnice, slovarja in za ureditev pravopisa. Ta Kumerdejeva zasebna akademija je dala pobudo grofu Janezu Edlingu, da je leta 1781 ustanovil uradno »Academio operosorum«. Imela je namen pospeševati znanstveno književnost in leposlovje. Imela je 23 članov, delovala je štiri leta, njen član je bil tudi Kumerdej.

Kumerdej je sestavil pravopisna pravila, v katerih je zavrgel Pohlinove pravopisne reforme. Ruski akademiji znanosti je leta 1781 poslal nemško pisano razpravo o jezikovni znanosti Slovanov in Rusov, na pobudo barona Zoisa pa se je lotil sestavljanja filozofsko-kritične slovnice v treh delih. Iz nje je nato leta 1795 sestavil slovnico kranjskega jezika, ki pa je tako kot drugi jezikoslovnici spisi, ostala v rokopisu. Velikega pomena je njegovo gradivo za slovar kranjskega jezika. Lotil se je tudi splošno slovanskega in nemško-slovenskega slovarja. Za tisk je pripravil tudi Sovičev prevod slovnice Melentija Smotrickega. Ta njegov rokopis je pri svojem slovarju uporabil Valentin Vodnik.

SVETU PISMU
NOVIGA
TESTAMENTA.

Id est:
BIBLIA SACRA
NOVI TESTAMENTI
Aprobatione & Confessu,
CELSSISSIMI ET REVERENDISSIMI
DOMINI DOMINI
CAROLI S.R.I. PRINCIP.

AC
EPISCOPI LABACENSIS
& COMITIBUS AB HERBERSTEIN &c.

IN
Slavo-Carniolico idioma translata

PER
STEFANUM JAPPEL, Carniolium
Lithopolitanum Fundationis Curatorem Schil-
lingianum ad S. Petr. in Suburbio Directorem,
Cellisium, ac Reverend. Principis Episcopi
Labacensis Confessorialem.

ET
GLAUCUM RUMHOLDT, Carniol.
Veldenfem Cef. Reg. Directorem Schola
Normalis per Ducat. Carn. ejusdem
Confessorialem.

PARS PRIMA

LABACI,
Typis JOAN. FRID. EGGER, 1784

Skupaj z Jurijem Japljem je v letih od 1784 do 1786 uredil »Sveto pismo noviga testamenta« v dveh zvezkih. Bil je stalen gost pri baronu Žigi Zoisu, kjer so se zbirali najpomembnejši slovenski preroditelji. Nekaj časa je bil tudi njegov knjižničar.

Tatjana Hojan

Skladatelj Andrej Vavken 1838–1898

V letu 1988 poteka 150 let od rojstva slovenskega skladatelja Andreja Vavkna.

Ko je France Stele opisoval rod našega velikega arhitekta Jožeta Plečnika, ki izhaja iz Hotedrščice na Krasu, je prav kraševskemu izvoru pripisal osnovne značilnosti njegovega značaja: »... borba s kršem za rodovitno zemljo tudi ljudem oblikuje značaj trdosti, strogosti v pojmovanju življenja in resne samostojnosti.« Prav te poteze je imel tudi značaj Andreja Vavkna, katerega rod izhaja iz iste vasi kakor Plečnikov.

Skladateljev oče, Janez Vavken se je iz rodne Hotedrščice priženil na Planino pri Rakeku. Mati Katarina, rojena Podboj, vdova Veith pa je bila domačinka. 29. novembra 1838 se jima je rodil edini sin Andrej.

Planina je bila samo prehodni dom Vavkne družine. Ko si je sin Andrej v Cerkljah na Gorenjskem ustanovil svoj dom, sta se oče in mati kmalu preselila k njemu in tam preživljala stara leta.

Šolsko izobrazbo je nadarjeni mladenič pridobival na realki in učiteljsku v Ljubljani. Za učiteljski poklic, ki ga je izvrstno opravljal celo življenje, se je odločil iz zelo banalnih razlogov. V času šolanja v Ljubljani so mu obetali sijajno kariero v glasbenem poklicu. Zlasti na pevskem področju je imel izredne dispozicije. Izvrsten glas, natančen sluh, muzikalnost in sploh neobičaj-

Vavknova podoba, kakor jo je naslikal avtor članka po ohranjenih fotografijah.

na glasbena in splošna nadarjenost so obetali pevca velikega formata. Tudi njegov zunanji videz bi lahko prispeval k uspešnosti njegovega nastopa v opernem gledališču ali na koncertnem odru. A če bi se odločil za umetniški poklic, bi moral dolga leta služiti avstrijskemu cesarju v vojaški suknji, kar je bilo v nasprotju z njegovo miroljubno in vsakemu nasilju nasprotno naravo. Poleg tega se mu je verjetno zdelo škoda časa. Tako mu ni kazalo drugega, kakor da postane učitelj, saj je bil kot učitelj prost vojaške službe.

Prvo službeno mesto je nastopil v Cerkljah na Gorenjskem 18. aprila 1857 in je Cerklje zapustil, ko so ga po 41 letih na isti dan (18. 4.) leta 1898 pokopali v grob, kamor so že prej položili mater in očeta. Vseh 41 let, kolikor jih je preživel v Cerkljah, je neutrudno deloval za razvoj in napredek občine cerkljanske, katere zaslužni župan je bil neprekinjeno 30 let. Bil je 36 let učitelj in kasneje, ko se je šola razširila, prvi nadučitelj, ves čas organist, zborovodja in sloveč pevec, ustanovitelj gasilskega društva, ustanovitelj podružnice Kmetijske družbe za napredek kmetijstva, poštar, gostilničar in gospodar velike in trdne kmetije. Kako je ob vsem tem velikanskem vsakdanjem delu še našel čas za komponiranje, za kritično pisanje o glasbi v Učiteljskem tovarišu in solistično udejstvovanje v kranjski Čitavnici, nam pojasni dr. France Kimovec v svojem spisu o Vavknu: »Njegov značaj je bil čudovito umirjen, v vsem uravnotežen. Ob vsem obilnem, različnem delu, ki ga je zagrinjalo, je kazal tak mir, tak pokoj, kakor da posla sploh nima. Vse, delo, beseda, kretnja je bilo tako dobro premišljeno in tehtno preudarjeno in urejeno, kakor da je iz granita izrezano.«

Fran Rakuša ga že leta 1890 – še v času življenja – v knjižici Slovensko petje v preteklih dobah imenuje »Četverni mojster«. Kasneje nam Vavknov učenec France Kimovec to četverno mojstrstvo razloži:

1. mojster učitelj in neprekinljiv vzgojitelj mladega rodu, ki je dotlej nepriljubljeno šolo napravil za starše in učence vablivo,

2. mojster kot vzoren župan, ugleden gospodar in neuklonljiv narodni delavec: od njegovega prihoda naprej je bila šola popolnoma slovenska,

3. mojster kot sijajen organist, še posebej improvizator in zanesljiv pevovodja,

4. mojster kot skladatelj »globokega in resnega hontenja«, kakor ga označuje David Doktorič.

Splošno slovensko javnost zanima seveda predvsem zadnje Vavknovo mojstrstvo, tisto, ki mu je zagotovilo trajen spomin med vsemi, katerim je pri srcu slovenska glasba.

Glasbe se je učil pri Kamilu Mašku na učiteljskišči. Z njim ga je še kasneje, prav do prezgodnje Maškove smrti, vezalo tesno prijateljstvo. Ob smrti je prijatelju posvetil Otožnico za mešani zbor, še danes po vsej slovenski zemlji znano nagrobnico Vigred se povrne, ki jo je Oskar Dev našel v Beli Krajini kot ljudsko pesem in jo harmoniziral za moški zbor. Šele kasneje se je izkazalo, da Vigred ni ljudska pesem, ampak ponarodela Vavknova žalostinka, ki je gotovo najbolj znamenita njegova posvetna pesem. V Devovi novi obleki je nešteto Slovencev spremila na zadnji poti.

Ko je poleg učiteljske nastopil tudi organistovsko službo, se je ta resni in kritični človek znašel pred novim problemom. Repertoar umetnih skladb, ki ga je imel na razpolago, je bil kaj skromen. Razen skladb Gregorja Riharja, ki je takrat pravzaprav že zaključeval svoj opus še nekaj skladb Janeza Travnca, Blaža Potočnika, Leopolda Cveka in mogoče katera Leopolda Belarja. To ga je vzpodbudilo, da je s skladanjem cerkvenih pesmi, kar je začel že na učiteljskišči, nadaljeval. In to kar uspešno. To nam potrjuje Cerkevna zborovska pesmarica iz Knjižnice Cerkvenega glasbenika (Ljubljana 1978–83), kjer ima Vavken od skladateljev, ki so večino svojega opusa zložili do tretje četrtine preteklega stoletja, za Riharjem največje število (12) skladb, ki torej še danes predstavljajo pomemben in težko pogrešljiv del sporeda slovenskih cerkvenih zborov.

Večino svojih skladb je Vavken izdal v zbirkah, ki jih je v glavnem sam založil. Že leta 1861 je komaj trindvajsetleten izdal svojo prvo zbirko Glasi gorenjski, čez dve leti pa še drugi zvezek z enakim naslovom. Samospevi in zbori iz teh dveh zvezkov so pravzaprav vse kar se je ohranilo Vavknovih posvetnih kompozicij, ker so se njegove Pesmi z napevi za cerkev in šolo, tiskane v Ljubljani leta 1864, izgubile prav do zadnjega izvoda.

Svoje cerkvene skladbe je izdal v »Napevih cerkvenih pesem« v sedmih zvezkih v letih 1864 do 1874. Kako so bile njegove pesmi dobrodošle, nam priča dejstvo, da so bili 2., 3., 4. in 5. zvezek razprodani že v nekaj mesecih in čez dve leti ponatisnjeni. Kot skladatelj je bil predvsem izvrsten, originalen in domiselni melodik, dober čeprav preprostejši pa tudi v harmoniji in modulaciji. Melodija in modulacija sta tako logično povezani, da je pesem Cvetke trgam kljub hitri modulaciji na prehodu v drugi del ponarodela. Ponarodele so tudi mnoge druge. Spomnilo se vsaj nekaterih: K tebi Jezus ljubeznivi, Kraljevo znamnje, Dan presveti, dan veselja, Zapojev veselo o kristjan, Spet kliče nas venčani maj, Vse prepeva se raduje itd. Zadnja izdaja pesmarice za cerkveno ljudsko petje prinaša enajst Vavknovih pesmi.

Čeprav so njegove pesmi, ki so jih Slovenci sprejeli v temeljni repertoar množičnega cerkvenega petja, kar po vrsti zgledne, so vendar pravi biseri izpod njegovega peresa tiste, ki jih naši cerkveni zbori pojo ob največjih praznikih in marsikdo si ne zna predstavljati pravega

božičnega vzdušja brez pesmi, kot so njegove O slava, Pastirci kam hitite, Zveličar dans se je rodil ali Veselite se narodi. Pa so tu še velikonočne, majniške, znamenita Misijonska itd.

Cecilijanskemu gibanju se Vavken ni pridružil, kar je gotovo zelo zanimivo vprašanje, saj se je za očiščenje cerkvene glasbe preveč posvetnih primesi zavzemal vsaj petnajst let pred ustanovitvijo Cecilijinega društva v Ljubljani: Učiteljski tovariš je v svojem drugem letniku (1862) objavil njegovo ostro kritiko za cerkev neprimerne orgljanja. Verjetno pa je to čiščenje razumel drugače od uradnih usmeritev in zato ostal ob strani.

Andrej Vavken s svojim majhnim opusom (60–70 skladb) gotovo ne spada med velike skladatelje. Vseeno pa bi bila slovenska glasba brez njega veliko siromašnejša.

In s tem vsa naša narodna kultura.

Janez Močnik

Janez Mencinger

(1838–1912)

»Žal pa Mencingerjevo pisateljsko delo ni še povsod upoštevano in tudi ne ocenjeno tako, kakor zasluži. Deloma je to nedvomno posledica dejstva, da Mencingerjevi spisi niso niti zabavni niti pripovedni v običajnem pomenu besede; vendar pa je med vzroki, zakaj je naša starejša literarna kritika na splošno precej površno govorila o pisatelju gotovo tudi ta, ker ta kritika ni šla vedno vzporedno z razvojem naše literarne umetnosti.«

Misel, ki jo je napisal France Vodnik v spremni besedi k sedmi (svoji drugi) knjižni izdaji *Moje hoje* na Triglav (Obzorja Maribor 1977), je vredna, da jo po desetih letih ponovimo. Kajti Mencingerjevo literarno delo v celem – kljub ponatiskanju *Moje hoje* in *Abadona* 1980, 1987 – še nadalje ostaja nekje na robu pravega zanimanja. In to spričo redkega miselnega bogastva, ki ga ti spisi vsebujejo! Na to, kako je z Mencingerjevimi bralci, je opozoril že prvi urednik njegovega (izbranega) dela Josip Tomišek, ko je v tretji knjigi (1922) zapisal, da pisatelj »hoče bralcev, ki mislijo in ne berejo edinole za kratek čas.«

Skratka, bolj ko čemu drugemu je Mencingerjevo literarno ustvarjanje namenjeno izpovedovanju miselnih spoznanj in dognanj. Čeprav ta literatura temelji v času in je speta z njegovimi objektivnimi dejstvi, zlasti še z narodnokulturno idejo, hkrati presega z močjo sporočila konkretne danosti in okvire razmer, ki so ji dajale snovi, motivov in spodbud. Bralcu, ki si bo do tega pisanja našel pot, se bo v njem odprla zakladnica živih in tvornih misli, odkril bo posodo trajno veljavnega humanističnega sporočila.

Na pot torej k Mencingerju, »glasniku Bohinja« in »buditelju slovenskega naroda«, kakor je vklesano na spominski plošči na njegovi rojstni hiši!

Janez Mencinger izhaja iz Bohinja, iz slikovite dežele nenavadnih naravnih lepote, ki je živela v njegovem času še umaknjena od prometa, zavita v svoj starinski čar in mik. Z vidno romantično potezo je to pokrajino

pod Triglavom obeležil Prešeren v Krstu pri Savici in z zaznavnim poudarkom – kar je pri nas žal znano bolj redkim – Avgust Šenoa v lirsko-epski »kantati«, sestavljeni iz tri sto verzov, Bohinjsko jezero (obj. 1863). Seveda v večji meri kot kdo drugi je prepletal z motivi, vzetimi iz Bohinja, svoje pisateljevanje Mencinger, to že od začetkov v Janežičevem Glasniku in do svoje največje mojstrovine, že omenjene *Moje hoje* na Triglav (1897). In naj iz polpretekle dobe omenimo vsaj »masko« Juša Kozaka z naslovom *Bohinjski pastoral*, ki priča, kako poln navdiha je Bohinj še zmerom.

Pravzaprav je Mencinger, kakor koli tesno je bil navezan na rodno deželo in na njene ljudi, preživel tod le manjši del življenja. Rojen na Brodu pri Bohinjski Bistrici je zmlada odšel v višje šole, na ljubljansko gimnazijo, ki jo je končal dve leti za dijaki znanega »vajevskega« letnika. Tem se je pridružil na Dunaju kot študent klasične filologije in nato prava, ki ga je končal z doktoratom v Gradcu. Kot odvetniški pripravnik je služboval v Brežicah in Ljubljani, nakar je odprl samostojno pisarno v Kranju, kjer je ostal deset let. Dokončno se je ustalil (po l. 1882) v Krškem, kjer so potekla tri zadnja desetletja njegovega življenja. Tu je videti še danes njegov grobnik z napisom, ki ga je sam sestavil.

Čeprav Mencinger ni bil pisec-pokrajinar, je v opisih bohinjskega sveta izpričal živ in svež občutek za doživljanje pokrajine, tako hribovitega podtriglavskega kot objezerskega. Jezero sploh se mu je po svoji edinstveni lepoti – znani daleč po svetu – zapisalo v trajno spominsko sliko.

»Krasno boš imenoval jezero, pa bode ti pri srcu, kakor bi te kdo na kaj neprijetnega spomnil. Jezero je nekako ostro resnobno, mirno in, skoraj bi rekel mrtvo. Črnosive strmine na obeh straneh in v zatišju jezera s svojimi sencami delajo, da je jezero, njih zrcalo, videti črnozeleno. Samota vlada krog in krog; tu ne slišiš drugega glasu kakor šum Save in valov, in ne vidiš razen dveh cerkev nobenega človeškega prebivališča. Vse drugače se smeje Blejsko jezero, vse prijetno in ljubo je na njem in okoli njega. Blejsko jezero je podoba življenja, bohinjsko podoba večnosti. Če veslaš po Bohinjskem jezeru, tesno ti bo pri srcu in zdihnil boš: Kako mala stvar je človek!

Gladka, temna vodena planjava pa sivotemne gore tik jezera v velikem loku, ki kakor vrsta orjaških stebrov nad seboj nosijo oblok sinjega neba, vse to je podoba velikega svetišča mogočne narave, in dopolnjuje te ta pogled s svetim strahom.« (Slov. Glasnik 1865).

Začenši z letom 1859 in do leta 1865 je Mencinger objavil v celovškem Glasniku – poleg nekkih drugih sestavkov – naslednje novelistično zasnovane spise: **Jerica**, **Vetrogončič**, **Zlato pa sir**, **Človek toliko velja, kar plača**, **Bore mladost**, **Skušnjave in skušnje**.

Navedeni spisi so odkrili odlike in značilnosti Mencingerjeve pisateljske nadarjenosti. Bohinjski študent je stopil v književni krog vajejskih tovarišev z izvirnimi prijemi in nadvse gotovo, s pravih tvornim temperamentom. Upoštevale nastajajoče slovensko meščanstvo in novi izobraženski sloj je obrnil poglede nanj, s tem zaznavno razširil oblikovalne postopke ter vpeljal v našo književnost motive, vzete iz vrst izobraženstva, v mogoči delni povezavi z množičnim kmečkim. S tem da

je dajal prednost meščansko-malomeščanskim snovem in odstiral poglede na domače izobraženstvo, je vedoma nakazoval Levstikovemu programu, usmerjenem h kmetu, vzporedni tir.

Mencingerjev pogled na svet in na praktične strani življenja je oblikoval tudi pravni študij (in poklic). Od tod pisateljev poseben smisel za socialnoekonomsko vprašanja tako v zvezi s posamezniki kot s širšimi skupnostmi. Razumljivo tedaj, da je pisatelj postavljaj na vidno mesto pomen gnotne blaginje in vse, kar k temu po pošteni poti vodi: predvsem podjetnost zvez v luči objektivno pogojenih dejstev, vendar je hkrati priznaval stvarnemu ljubezenskemu nagnjenju odločilno vlogo.

O vsem navedenem se lahko prepričamo, če pazljivo prebiramo Mencingerjeve pripovedi, začenši z **Jerico** in **Vetrogončičem**. Zgodbe prvih besedil se bodo zdele na prvi pogled enostavne, toda, če malo pazljiveje prisluhnemo pisateljevi besedi – od stavka do stavka – se nam bodo pokazale številne zanimive in poučne podrobnosti.

Kaj bolj enostavnega kot prva zgodba: Kmečko dekle Jerica odbije snubljenje dveh bližnjih izobraženih tekmecev, učiteljevo (ker spozna njegovo nemočno hlastanje po lagodnem življenju in praznem udobju) in zdravnikovo (zaradi njegovih koristolovskih teženj in samozaverovanega prezira do kmečkega življenja). Čeprav zadnjega podpira njena mati, se Jerica odloči za vaškega fanta, ki je poln zdravja, je dela zmožen in voljan. Ob tej glavni črti se vrste številne podrobnosti, ki dopolnjujejo sliko oseb ali situacij: Neodločnega učitelja karakterizira – da ne more bolje – že prvi stavek pripovedi: – »Le ne vem, kako bi začel!« je dejal že marsikdo, ki se k ničemur ni znal pripraviti. Danes pa to premissljuje učitelj Jernej. – Razlika med življenjsko prožnostjo obeh izobražencev je jedrnatno izražena z zadnjim stavkom: (po ponesrečeni snubitvi) »... Ne dolgo potem vzame zdravnik Dolenjko (:ob kateri sta se oba snubca že pred tem srečala); učitelj se je pa zaklel, da se ne bo več ženil.« Mimogrede nevsiljivo kane pisatelju še kaka prosvetiteljska misel: »Kaj premorejo pridne roke in glava z malo več možgani, nam kaže Jurčkovo posestvo...« Humornih prizorov, ki so sploh Mencingerjeva odlika, pa je pisatelj že v prvi pripovedi nasul na pretek, med njimi tistega, kako je negodni učitelj šel k Jerici vasovat.

Z zgodbo o vetrnjaškem in oportunističnem Vetrogončiču (ime!) je Mencinger posegel v konkretno politično aktualnost: »In res, ali mar ni čudno in nepričakovano, da se v Ljubljani (v gledališču) igra – slovenski?« Seveda je nastopaški koristolovec, ki v svoji nadutosti prezira vse, kar je slovensko, po naravnem moralnem zakoniku tudi ustrezno kaznovan. In podobno v nadaljnjem Mencingerjevem pisanju, v katerem zasledimo blagovanje pridnosti in podjetne iznajdljivosti, hvalnico pokončnega in pravicoljubnega človeka, zavračanje malodušja in bolnega sanjarjenja (vse vzeto iz sodobnosti, razen zgodbe Bore mladost, ki je pomaknjena nekam v preteklost). In kar je pri vsem tem posebej poudarka vredno: Mencingerjeve življenjske morale ne čutimo kot nasilje nad stvarnostjo, o kateri v pripovedi teče beseda, marveč se ta naznotraj in navzven sklada z dejansko življenjsko izkušnjo in izkušnostjo.

Po satirično-groteskni pripovedih v 80. letih (Mešana gospoda, Cmokavzar in Ušperna), s katerimi se je po daljšem presledku vrnil v književnost, je pisatelj dosegel svoj umetniški in miselni vrh z dvema deloma: z **Abadonom** (1893) in z **Mojo hojo na Triglav** (1897).

Abadon je »bajka za starce«, danes bi tej obliki pripovedovanja rekli: filozofski roman. Ta je po svoji zasnovi in izdelavi nenavadno moderen, zato se ob njem sodobni razpravljalci posebej radi ustavljajo. Miselnih problemov, kolikor jih je pisatelj nasul v romanu, bi ne našli kmalu tudi v kakem sodobnejšem pripovednem delu. Pri tem je vredno poudariti, da so pisateljeva razmišljanja, razčlenjevanja, postavljanja domnev in določenih teznih trditev organski del celote. Seveda vse to v nemalo zapleteni zgodbi, ki sestoji iz kombinacije bolj ali manj kaotičnih blodenj in hitrih obratov na tako rekoč vesoljnem prostoru, razprostrtem od vzhoda (Mezopotamija) preko domovine (ob Sotli in v triglavskem pogorju) ter Evrope (Monaco, Pariz) do zahoda (Chicago). Na drugi strani je junakov viziji podrejen tudi čas: do 24. stoletja seže. Te utopijske razsežnosti omogočajo pisatelju, da preko njih laže izpovedujejo neka prekočasovna in prekoregionalna, tako rekoč »kozmična« dognanja.

Zgodba je spletena iz razmerja med Abadonom, Mefistu podobnim duhom, znanim iz Skrivnega razodetja in Klopstockove Messiaide ter na drugi strani med zastopnikom iz določenega časa in prostora, Samorodom, ki vse te čudne miselne pustolovščine – po pisateljevi volji kakor se razodene na koncu – doživlja v sanjah. Koliko miselne ostrine je nagrmadil Mencinger v Abadonu, je nemogoče povedati na en mah! Dovolj, da samo opozorimo na njegovo kritiko totalitarizma, pesimizma ter naprav in razvad moderne (civilizirane in tehnizirane) družbe, kar v njegovi predstavitvi pelje v propad Evrope, na njegovo zavračanje slovenskega strankarskega fanatizma, na njegovo sprejemanje rešilne krščanske ideje ipd. (»Toliko se trudite za razvitek razuma ali sploh umstva; da bi si pa izobražali voljo, blažili srce, tisto vaše gonilo, ki vam neti življenje... pa se največ brigade malo. Kaj čuda, da med vami velika omika izobraženega uma služi samopašnosti neukročene srca.«) Na splošno povedano, Mencinger v svojem filozofskem romanu na izviren način razvija filozofijo človeške uravnovešenosti.

Moja hoja na Triglav je najbolj znano Mencingerjevo delo: je deloma potopis deloma zgodba o srečanju s samotarjem Melkijadom, vse to povezano s spomini in razmišljanji (predvsem o vzgoji, pomenu izobrazbe, o Bohinjcih in vraževnosti, o umnem kmetovanju itd.) V končnem pomenu Triglav pisatelju simbolizira visoko postavljene življenjske cilje in hoja nanj: človekovo instinktivno hotenje in stremljenje k tem ciljem.

Imamo pisatelje, ki niso lahko dostopni, pa zato za njimi, če se jim znamo približati, ostane tem močnejša sled. Tak je tudi Janez Mencinger.

Štefan Barbarič

Moja hoja na Triglav

(odlomek)

Kakor oživiljeni smo se vračali izpod prodiv in pečin in krenili okoli gore Konjščice proti jugovzhodu. Pol ure smo prehodili in prišli zopet na zmerno nagnjeno planoto med gozdovi in planinskimi pašniki. Pot je bila prijetna in ni se nam mudilo. Tujca sta često obstala ob velikanskem mravljišču ali pri bukvi, ki je z grčavimi koreninami opletala razpokano skalo, ali pri smreki častiljive velikosti, in se čudila, kako nje dolge, zakrivljene veje, vse s sivim mahom pretkane, segajo do tal daleč okoli debla. Ko pa smo prišli do pečine, viseče nad stezo smo jo po stari šegi podprli z otrhlimi koli, da je gorski škrtac ne poveznejo na nas.

Prišli smo naposled do krav, ki so na obsežnem pašniku mulile tanko, gosto travo ter se enakomerno otepavale z repom in se kratkočasile z glasbo svojih neubranih zvoncev.

Bohinjska krava! Kolikokrat smo v prvih dijaških letih zunaj Bohinja čuli ta vzklik v prvotnem in prenesenem, v dobrem in slabem pomenu! . . . Gospod in gospodična sta obstala za menoj in vodnikom, kakor bi vedela, da krava, vedno resna in vedno za svojim koristnim pozivom stremeča, ne pozna nobene šale. Jaz sem stopil nekaj korakov naprej, da tovariše prepričam, kako olikano bitje je prav bohinjska krava. Izbrana gospoda iz tujih krajev hodi v Bohinj gledat Savico in lazit na gore. Tam pride povsod s kravami v dotiko. Tako spozna krava tuje obleke, obraze in šege in se navadi »občevanja« ne samo s kravarji in z mesarji, ampak tudi z višjimi ljudmi obeh spolov in obeh polut naše zemlje. Tako si je priposestvovala v teku let tisto oliko, s katero se odlikuje pred stranskimi sorodnicami. Bohinjske krave poznajo tudi več nego li njih rogate sestre v nižjih pokrajinah. Nekaj časa so v dolini, potlej se selijo v nizke planine, a poleti na hladne, visoke planine, liki velika gospoda na letovišča. Na visokih planinah, tam, kjer ni komarjev ali, kakor poje Vodnik, kjer »od muh daleč je goved«, se jim najbolje godi ob izvrstni paši, ob čistem hladnem zraku in ob lepem razgledu, celo do sinjega morja. Zato ni čudo, da je bohinjski sir tako sloveč. Dober sir se naredi samo iz dobrega mleka. Olikana krava pa ne more dajati drugačno nego dobro mleko. To zahteva že nje kravje poštenje.

Stopim pred čedo. Takoj se mi poklonita dve kravi, ki jima je na rogeh poznati, da sta materi mnogim junicam. Ena mi poljublja desnico, druga hkrati levico, ližoč jo s slinastim, hrapavim

Janez Mencinger

jezikom prav nevsiljivo in nehlinljivo. Planinska palica mi je sicer padla na tla, ker je nisem mogel zadržati pod pazduho, a to ni motilo krav v njenem prilizovanju.

»Rojakinji pozdravljata rojaka,« zakliče tam zadaj moj tovariš iz Primorja.

Na to šalo se usuje triusten smeh nadme in nad krave. Šala je bila celo kravam predebela; zakaj niso se smejale, ampak prikrade se gibčna junica gospodični za hrbet, ovije jezik prav krepko okoli njene levice in na pol obuta rokavica se zmuzne v kravji gobec. V krik, ki je nato nastal, nisem mogel natančno premotriti, ali je tista junica s svojim jezičnim dejanjem hotela gospodično pozdraviti in ji hkrati namigniti, da zavzema bohinjska krava glede na rojaštvo demokratično stališče, ne razločujoč Bohinjcev od Primork, ali pa je na ljubezniv način gospodično namesto brata samó posvarila, da ne smemo smešiti Bohinjcev v Bohinju. Ljubeznivo je pa ravnala vsekakor, ker je hipoma izbrusila zaseženo rokavico. Vodnik je rokavico naglo pobral, a ta se je gospodični tako zaganusila, da se je ni dotaknila.

Pristopilo je še nekaj krav, da nas pozdravijo po svoji šegi. A naš vodnik jim je z glasnimi, kratkimi, samo govedi umljivimi besedami pojasnil, da mi ne znamo s kravami občevati po stari bohinjski šegi in da torej od nas zabadavo pričakujejo običajnega odzdrava s soljo ali kruhom, in razšle so se brez kake nevolje po paši, kjer so neolikane tujce prezirale samopašno in porogljivo, a vendar dostojanstveno.

Ne dolgo potem smo prestopili do čede ovac. Ovce se ne kretajo tako odmerjeno in velevažno kakor krave. Kakor bi trenil, jih je vse polno okoli nas. Enoglasno neubrano mekečeč, nas naskakujejo od vseh strani in gospodična mora izpo-

drecati svojo haljo, da ne bi na nji ostali vonjavi, rjavi sledovi ovčjih parkljev; toda braneč haljo, ni mogla obraniti neorokavičenih rok od toplih jezikov in hladnih noskov pritiskajočih ovčic, ki so bile priliznjene v te besede najhujšem pomenu. Naš nosač vodnik je mahal in suval z rokami in nogami, gospodič vpil v treh jeziki, gospodična malone omedlevala in jaz sem mislil: »Vedno bolj smo v manjšini in stiski, in skrajni čas je, izmisliti rešitev, ko ovce udarcev ne čutijo in vseh treh jezikov ne poslušajo.« Domislil si še o pravem času, da so ovce tako radosnedne kakor radovedne. Dvignem torej venec planinskih cvetlic, ki mi ga je bila gospodična med potom spletla in na klobuk potisnila. Gledali smo krasni venec, jaz milo, gospodična osuplo in ovce poželjivo. Komaj sem zalučil venec kolikor moči daleč, se ovce obrnejo in zadrve za njim. Preden se uverijo vsaka posebej, da v vencu ni soli niti sočne trave, smo že v varnem zavetju ograjene senožeti in vodnik nam zatrdi, da se nam odslej ni bati neravnega boja z neumno živino.

Toliko da se je gospodična oddahnila od prestone vojske z ovcami, že me zbada, da sem se branil nevihteško, ko sem ovcam žrtvoval cvetlice, ki mi jih je nabrala in poklonila ženska roka. Na toliko nevaležnost bi se moral odzvati z vso gorjansko robatostjo našega nosača vodnika. Ker pa smo žalitev čuli iz ust mlade, rahločutne ženske, se branimo prijenljivo.

Odgovoril sem torej:

»Klicali ste, mila gospodična, vse znane in neznane svetnike na pomoč liki mornar v silnem viharju. Tedaj sem se spomnil, da so imeli pomorščaki že po starem rimskem pravu oblast, da ob veliki nevihti v morje pomečejo i najdražje blago, da si olajšajo težo svoje ladje. Z enako pravico sem jaz najdražji venec žrtvoval razljučeni ovčadi, da sem vas in nas otel iz velike stiske. Prosim vas, da se vnovič prepričate, kako drag mi je venec iz vaših rok. Na tej pisani senožeti je obilo cvetlic in lepše so od onih, nabranih v grmovju pod Draškim vrhom. Izvolite pa splesti dva venca, da ne bo nove zamere. Enega ponesem, kakor sem obljubil, na vrh Triglava, da ga tam položim na najvišje teme za spomin; drugega porabim, ko se nam bo zopet vojskovati z neumno živino. Ovce smo sicer premagali; a tu gori imajo tudi kozé in kozle, ki so predrznejši od ovac. Ovce so vas poljubljale samo na roke, kozé se bodo vzpenjale na usta in lica. To bo stoprav prava vojska.«

Takoj je gospodična zdrknila v pisano travo, da nabere cvetočega orožja za novo vojsko, in pomagati ji je moral brat, ki se je tudi bal koz in kozlov. Vodnik je pa modroval: »To pisano, danes lepo in dišeče, jutri grdo smrdeče, ponajveč

trdo stebelasto in strupeno cvetje je prava nesreča travnikov. Pisana senožet je kravam to, kar pisana mati deci: sama mačeha. Kakor se med nami malo čisla zakonski mož, čigar žena je vedno nakičena in v pisanih trakovih, tako je tudi slab gospodar, kdor ne zatira tega pisanega, strupenega plevala na svojih senožetih. Če hoče imeti mestna gospoda v naših gorah svojih posebnih in samo za sé imenitnih zelišč, naj si napravi tu gori svoje posebne cvetličnjake. Nam pa naj priskrbe semen od samih trav, po katerih pridobiva krava več mleka in bolj gosto meso.«

Janez Mencinger

Stoletnica rojstva književnika Stanka Majena (1888–1988)

Marca 1987 je Eksperimentalno gledališče Glej v Ljubljani uprizorilo Majcnovo enodejanko Apokalipsa in v gledališkem listu lahko preberemo: prva uprizoritev Majcna v socialistični Jugoslaviji. Iz tega podatka izhaja seveda zanimivo vprašanje, kje so ovire za prihod Majcnovih iger (vseh skupaj je 16, od teh je nekaj izgubljenih, večina pa neuprizorjenih) na slovenske odre. Zlasti se mi zdita mikavni za čimprejšnjo gledališko izvedbo dve Majcnovi igri: drama v treh dejanjih Prekop in vesela igra v treh dejanjih Cesar Janez. Obe sta izšli v Izbranem delu Stanka Majcna (1967).

Preden pa povemo kaj več o Majcnovem delu, si oglejmo na kratko njegovo življenjsko pot. Rodil se je 29. 10. 1888 v Mariboru kot sin šolnika, kmetijskega pisatelja in zgodovinarja Gabriela Majcna. O lastni družini nam avtor sam pove tele zgoščene podatke: »Moja mati je bila rojena Vučnik, hči dolgoletnega šolskega vodje pri Sv. Juriju ob Južni železnici, Slovenca, rojenega pri Sv. Lovrencu na Pohorju. Njegova žena, moja stara mati, je bila Nemka, rojena Seifriz; njena starša sta bila meščanski človek Seifriz in baronica Freyberg iz Würtenberškega. Očetova stran je popolnoma slovenska, razen njegove matere, moje stare matere, ki se je kot dekle pisala Wallner, a se je ob možu Vidu Majcnu, mojemu dedu, tako poslovenila, da iz njenih ust, kar pomnim, nisem slišal nemške besede.«

Mlada leta je preživel pisatelj v Mariboru, tu je obiskoval osnovno in srednjo šolo. Po maturi leta 1908 je odšel študirat pravo na Dunaj. Med študijem je odslužil tudi vojaški rok (1910–1911). Leta 1913 je opravil na univerzi prva dva rigorozna, normalni potek njegovega življenja in dela pa je prekinila 1. svetovna vojna. Sprva je bil naš avtor zaposlen kot uradnik politične uprave v Gradcu, nato pa je bil že avgusta 1914 premeščen na rusko fronto, kjer je bil do konca tega leta. Ranjen se je vrnil na zdravljenje domov. Leta 1915 je opravil tretji rigoroz in promoviral. Naslednje leto je bil poslan v zasledeno Srbijo (Beograd, Rajlja) in bil zaposlen pri avstrijsko-nemškem guberniju do konca vojne 1918. Po zlomu Avstro-Ogrske je postal uradnik pokrajinske uprave v Ljubljani in bil na tem mestu do

1924. V tem obdobju se je tudi poročil (1921). Potem se je preselil v Maribor in bil uslužben pri velikem županstvu do leta 1927. Tega leta je postal inšpektor ministrstva notranje uprave v Beogradu in tu ostal do leta 1935, ko je bil imenovan za podbana v Ljubljani. Na tem mestu je bil do začetka 2. svetovne vojne. Tudi med vojno je ostal v upravni službi, leta 1944 pa se je upokojil. Poslej je živel dokaj odmaknjeno, najprej še v Ljubljani do 1948, potem pa se je vrnil v rodni Maribor in tam živel do smrti 17. 12. 1970. Pred smrtjo je še doživel vidno priznanje svojemu književnemu ustvarjanju, potem ko je dr. Marja Boršnik izdala njegovo izbrano delo v dveh knjigah (1967).

Majcen je bil vsestranski književnik, saj se je posvečal liriki, pripovedni prozi, dramatici, esejistiki in kritiki, v daljšem obdobju med vojnami pa se je ukvarjal predvsem s pisanjem strokovnih pravnih del.

Naš avtor, 12 let mlajši od Cankarja in 10 let od Župančiča, pripada tisti generaciji slovenskih književnikov, ki je ustvarjala ob močni vplivni prisotnosti slovenskih »modernistov«. Če pogledamo nekaj vidnejših predstavnikov Majcnove generacije (npr. V. Levstik – roj. 1886, A. Novačan – roj. 1887, P. Golia – roj. 1887, L. Novy – roj. 1885), opazimo, da se je moral vsak od njih najprej otresti vpliva znamenitih predhodnikov, če je hotel ubrati samostojno ustvarjalno pot. Tako je bilo tudi pri Majcnu. Pri dvajsetletnem pesniku še slišimo zven verzov naših novoromantičnih modernistov, tridesetletni Majcen pa že najdeva svojo podobo. Seveda pa je ravno v tem obdobju s 1. svetovno vojno nastal pretres, ki je vso to generacijo še mlado vrgel v kruto stvarnost, jo boleče prizadel, pa tudi ob doživljanju človeškega trpljenja osvestil, ob vsem tem pa silil ustvarjalce k premiku od pretežno harmoničnega impresionizma in privzdignjenega simbolizma k ostrim tonom disharmoničnega in (vojni) kaos upodablajočega ekspresionizma. Majcna ne moremo sicer označiti zgolj kot ekspresionista, res pa je, da je že v letih pred 1. svetovno vojno poznal dela nemških ekspresionistov: bral je časopis Sturm, občudoval pesnico Else Lasker-Schüler, razumeval joče spremljal pesmi F. Werfla in G. Trakla. Ti in drugi avtorji so Majcna gotovo vplivno obeležili, dunajsko študentsko življenje pa mu je sploh odpiralo široke evropske razglede. Vendar pa Majcen pri ekspresionizmu ni obstal, v širšem razvojnem spektru je zanj značilen prefinjen psihološki realizem, ki ga dograjuje poduhovljena nova stvarnost.

Majcen, ki je pesmi pisal skozi 50 let, se vendar ni odločil, da bi jih izdal v zbirki. Zato pa obstajajo vsaj rokopišne zbirke. Prva od njih je Prijatelj sveta (enak naslov ima zbirka F. Werfla iz leta 1917!), v njej so še pesmi izpred vojne in tudi že iz vojne, drugo, načrtovano zbirko Zemlja pa sestavljajo pesmi iz 20-ih let (istimensko zbirko je izdal E. Kocbek 1934!). Iz časa po 2. svetovni vojni je rokopišna zbirka Dajdica, v kateri pesnik nadaljuje žlahtno izročilo slovenske otroške pesmi od F. Levstika dalje.

Kratko prozo, predvsem črtice, je pisal Majcen že od dijaških let, prvo črtico pa je pod psevdonimom izdal leta 1905 v katoliškem glasilu slovenske mladine Naš dom. Sodeloval je še pri Domačem prijatelju in pri Zori, od 1913 pa se je trdno navezal na Dom in svet. Vsekakor so ga k Domu in svetu pritegovali tudi široko

razgledani uredniki, kot so bili Izidor Cankar, France Stele in France Koblar. Leta 1922 je objavil Majcen v tej reviji avtobiografsko pripoved Detinstvo. Žal pa je ostalo delo torzo, saj je nadaljevanje spisa tedanji urednik Sardenko baje izgubil. Tudi Majcnova proza je ostala raztresena po revijah vse do 1944. Tedaj je izdal avtor v Ljubljani zbirko zgodb in legend z naslovom Bogar Meho. Knjiga je s svojo kakovostjo navdušila kritika Franceta Vodnika, ki pravi o njej med drugim tole: »Prav to prepletanje resničnega in nadsresničnega, navideznega in skrivnostnega, zgodovinskega in metafizičnega je ena najznačilnejših potez Majcnove umetnosti. Svet človeškega in božjega sta tu tako tesno naslonjena drug na drugega, da se resničnost neprenehoma preliva v skrivnost in skrivnost prehaja v neprečnost. Tu se srečujeta zgodovinsko in mistično krščanstvo v podobah apokaliptične groze in veličastnosti ter v podobah vsakdanje življenjske preprostosti. Duhovno središče teh zgodb, najsi so snovno še tako realistične, je srečanje Boga in človeka.«

Tudi z dramatiko se je začel Majcen ukvarjati že zgodaj. O tem priča Alenčica, kraljica ogrska (drama v treh dejanjih). Žal je ohranjeno le v Zori 1911/1912 objavljeno 2. dejanje. Tako je prva Majcnova igra, ki je v celoti znana, objavljena (1919) in uprizorjena Kasija (drama v treh dejanjih). To je psihološka drama iz okupiranega Beograda med 1. svetovno vojno. Tudi naslednja igra Dedič nebeškega kraljestva (DS 1920), s podnaslovom sanjska igra v treh dejanjih, je postavljena v čas 1. svetovne vojne. Težka doživljaja vojnega časa so ublažena s sanjskimi prizori. Zato pa je kruta resničnost vojne toliko bolj pričujoča v vojni enodejanki Apokalipsa (DS 1923). Drama Prekop (nastala 1920 in prvič objavljena v Mladiki 1935) ima zanimivo temo: pripoveduje o izsuševanju Ljubljanskega barja in gradnji Gruberjevega prekopa. Leta 1922 je izdal Majcen v knjigi z naslovom Za novi rod tri psihološko utemeljene enodejanke: Profesor Gradnik, Knjigovodja Hostnik in Zamorka. Še posebej smislovo je slednja, saj je izredno vznemirljiv in pretresljiv prikaz rasne in vsakršne nestrpnosti. Ponovno se je avtor vrnil k dramatici med 2. svetovno vojno. Leta 1944 je ustvaril več iger, od

katerih je bila ena, Matere, uprizorjena tik pred koncem 2. svetovne vojne v Ljubljani. Matere so kmečke drame iz časa 1. svetovne vojne. Dve igri iz tega časa (1944) sta izšli po avtorjevi smrti: Bogar Meho in Marija (v Novi Mladiki 1971) in Ženin na Mlaki (v Dialogih 1981). Za konec velja pridati še veselo igro v 3 dejanjih Cesar Janez (napisana 1952 in prvič objavljena 1967).

Za spoznavanje širše slovenske javnosti z Majcnovim delom, ki se je že izkazalo kot dragocen prispevek k slovenski književnosti, je posebej zaslužna dr. Marja Boršnikova. Prav je, da ji damo zaključno besedo o našem ustvarjalcu.

»Ker je izredno tih in se ne sili v ospredje in ker je tudi to, kar piše, izrazito nesenzacionalno, ostaja neopažen; dvakrat neopažen danes, ko se le redkokdo potrudi, da bi iskal za preprosto besedo ali v molku globlji pomen. Majcnov skopi, pretehtani izraz, ki komaj toliko pove, kot zamolči, pa sili k soustvarjanju in soosvesčanju. Njegov svet, ki je na videz majhen, odpira pomembne probleme; ti bodo, tako tenkočutno in svojsko izpovedani, ostali, dokler se bo človek poglobljal v svojo notranjost.«

Andrijan Lah

Med žitom

Med žitom, žitom, žitom . . . so bila Gospodova najljubša pota. Če je le mogel, je z zidane ceste krenil med njive, s trdega kamna na mehka tla, s travo postлана, z visoko pšenico ograjena. Pšenica je bila tako visoka, da se je samo Jezusova glava videla iz nje. Hodili so drug za drugim, Jezus, nagel, kakor je bil, nekoliko korakov pred njimi, učenci pa počasi za njim. Segali so med klasje, samo da bi se dotaknili šumečega zlata, ki je skrivoma priklilo iz zemlje, se nastavilo soncu in krepko zagorelo v zdrav in klen sad.

Včasih pa so bili tudi lačni.

„Šel je skozi setve in njegovi učenci so smukali klasje, meli ga med rokami in ga jedli.“

Čisti, sladki sad, ki je prikipeel naravnost iz zemlje in se ustom ponuja, na šibkem stebelu sklonjen pod lastno težo. Čisti, sladki sad, ki je švignil iz zemlje kakor na tankem žarku in se proži lačnemu dehteč in svež . . .

Zemlja, zemlja, blaga mati dobrim in hudobnim, lačnim in sitim, hvaležnim in nehvaležnim! Kakor sonce božje si, kakor dež, ki ne izvzema nikogar od svojih blagodat.

„Tako je z božjim kraljestvom, kakor če človek vrže seme v zemljo; on spi, vstaja ponoči in vstaja podnevi, seme pa poganja in raste, in človek ne ve kako. Sama od sebe namreč zemlja rodi: najprej bilko, potem klas, nato polno žito v klasu.“

Neskončna svoboda, zbranost v samem sebi, mir . . .

„Glejte, sejalec je šel sejat. In ko je sejal, je padlo nekaj semena poleg pota, in priletele so ptice ter ga pozobale.“

Kar se seje, ni sejano samo za ljudi; tudi za ptice je sejano, „ki ne sejejo in ne žanjejo“. Pticom je dano, da pojo, zato pa jih živí Oče.

„Drugo seme je padlo na kamnitno zemljo, kjer ni imelo mnogo prsti; hitro je pognalo, ko pa je vzšlo sonce, je uvenelo in usahnilo.“ In je dalo gnoja drugim tisočem in tisočem. „In še drugo je padlo med trnje; in trnje je zrastle in ga udušilo.“ Tudi to seme je hrana rodovom, ki še čakajo in brez nje ne bi mogli vzkliti. In še je seme, padlo na dobro zemljo in je dajalo sad: katero stoternega, katero šestdeseternega in katero trideseternega. Kal, položena v dobro zemljo, kali iz zrna v zrno, iz roda v rod, in njegova žetev je neizmerenost . . .

Drugič jim je povedal gredoč tole priliko: „Nebesko kraljestvo je podobno človeku, ki je vsejal dobro seme. Ko pa so ljudje spali, je prišel sovražnik, prisejal pšenici ljuljko in odšel. Ko je bilje zrastle in se oklasilo, se je prikazala tudi ljuljka. Ali hočeš, da jo gremo pobirat? Nikar, da pobiraje ljuljko ne porujete tudi pšenice. Pustite, naj oboje raste do žetve.“

V svobodi naj raste svobodno; srp bo ločil, ko dozori oboje.

Gospod sedi pri Jakobovem studencu truden, žejen, srečen po opravljeni dolgi poti – petinšedeset kilometrov je bil prepešočil od Jordana do Siharja. Kje naj njegove oči počijejo, če ne na morju žita, ki valoví vsenaokrog, po ravnem in po brdih, do koder sega oko. Veter ga buri in meša, goni in moti po mili volji – tudi zanj se ne ve, od kod pride in kam gre –, ali žito je prožno. Vrača se v svojo stajo, kakor mu jo je dala zemlja in kakor je hotel Stvarnik. Oči srkajo to gibanje, ki je kakor gibanje neskončne duše, brez postav in pravil, brez mere in teže, in vendar tako mehko, tako blago, tako božajoče . . .

„Ali ne pravite, da je še štiri mesece do žetve? Povzdignite oči in pogledajte polja, da so že bela za žetev! Skupaj se bosta veselila sejalec in žanjec. Prvi seje, drugi žanje . . .“

Ni lastnika temu brezbrežnemu bogastvu majhnega truda in velikih skrbi. Kar človek pridá, je le nekaj malo pameti; snuje, plodi in rodi zemlja. Ni lastnika: vse je vseh v tej deviški divjini klitja in žitja, v tem brezbrežnem svetu snovanja in pretvarjanja . . .

„Žetev je velika, delavcev pa malo.“ Še tedaj, ko hodi skozi mesta in vasi, uči po shodnicah, oznanja blagovest kraljestva in ozdravlja vse bolezní in vse slabosti, Jezus ne more zábiti tistih svojih polj tam zunaj, zlatozelenih, valujočih, šumečih . . .

Jezus je tako zelo ljubil kruh in njegovo rast, da si ga ni hotel napraviti iz kamna, ko ga je lačnega v puščavi skušal hudi duh. Čudežno pa bi ga bil pomnožil tudi za desetkrat pet tisoč lačnih ust, če bi bili zahtevali. Smilila se mu je množica daleč od domov, daleč od ognjišč, sredi gole puščave. In napravil ji je pojedino, da so jo pomnili še dolgo. Kar za njim so jo udrlji, za njegovimi čudodelnimi rokami, ki v puščavi pregrinjajo mize in gosté popotno ljudstvo do mile volje.

„Ne iščete me zato, ker ste videli čudež, ampak ker ste jedli od hlebov in se nasitili. Ne delajte za jed, ki mine, temveč delajte za jed, ki ostane za večno življenje in ki jo vam bo dal Sin človekov.“

Ta preokret v pojmih . . . je potem postal usoden zanj, ki je bil spricho minljivosti človeške hrane zamislil hrano, ki ne mine. Njegova skrb je segala dalje kakor do želodca, njegova roka je hotela doseči – dušo, pa so jo udarili, to roko . . .

„Jaz sem kruh življenja. Jaz sem živi kruh, ki sem prišel iz nebes. Če kdo jé od tega kruha, bo živel vekomaj. Kruh pa, ki ga bom dal, je moje meso za življenje sveta.“

Nad skrivnostjo, ki more biti spočeta samo v maternici brezumne ljubezni do človeštva, v negasnem hrepenenju po njem, v sili spomina, ki se je neizbrisno vtisnil v Stvarnika prav tako, kakor se je v stvar vtisnil Stvarnikov obraz, ko jo je ustvarjal – nad to skrivnostjo se zgroze:

„Kako nam more ta dati svoje meso jesti? Trda je ta beseda, kdo jo more poslušati? In je mnogo njegovih učencev odstopilo in niso več hodili z njim. Ali hočete oditi tudi vi? vpraša Jezus učenec ves žalosten . . .

Sam je s svojo skrivnostjo, in kadar koli jo omenja, razlaga in uči, godrnjajo. Osupli in nemi so tudi tedaj, ko se čudež res tudi zgodi, ko se skrivnost utelesi pred njihovimi očmi, ko Gospod nebes in zemlje drži v trepetajočih rokah sam sebe in sam sebe nese k ustom enajsterim . . .

Učenca iz Emavs sta ga prepoznala po lomljenju kruha, po vnanji kretnji torej, ki se z njo skrivnosti streže. Ko so apostoli ostali sami, pa že govoré o njej, kakor da razumejo vso njeno globokost. Podoba je, da se jim je odstrl pajčolan skrivnosti šele po prihodu svetega Duha. –

Ko se je Gospod na križu poslavljaj od vsega sveta, se je poslovil tudi od svojih polj. Ali je mogel dvigniti glavo in ga še enkrat s pogledom objeti, to svoje ljubo žito?

Stanko Majcen

Stoletnica šole pri Sv. Jakobu v Trstu.

Pred dvema letoma smo v Mohorjevem kalendarju opozorili na stoletnico ustanovitve slovenske šolske narodnoobrambne organizacije Družbe sv. Cirila in Metoda in med drugim poudarili njeno odpiranje in vzdrževanje zasebnih slovenskih otroških vrtcev ter osnovnih šol. Med drugim je imelo vodstvo Družbe sv. Cirila in Metoda (CMD) pred očmi neenakopravni položaj Slovencev v mestu Trstu, kjer ti po »zaslugi« tržaškega mestnega sveta kljub zadostnemu številu slovenskih učencev niso dobili javne slovenske osnovne šole.

Že na prvi skupščini CMD, ki je bila 5. julija 1886 v Ljubljani, je predstavnik tržaške podružnice Družbe predlagal, naj v Trstu pri sv. Jakobu ustanovijo otroški vrtec, ki naj ga Družba podpre, podobno pa bo storila tudi tržaška podružnica. Vrtec je res začel delovati že 3. januarja 1887 kot druga šolska ustanova CMD za vrtcem v Celju, ki so ga odprli 20. decembra 1886. Tržaške mestne oblasti so novemu šolskemu zavodu pridno metale polena pod noge. Med drugim so se spotaknile ob »nevarne« lesene stopnice in ob dejstvo, da otroška vrtarica Justina Michelli ni imela zrelostnega izpita. Odgovorni za otroški vrtec so napravili kamnite stopnice ter dokazali, da otroške vrtarice ne potrebujejo zrelostnega izpita. Ob drugi letni skupščini CMD v Trstu 19. julija 1887 so si skupščinarji že ogledali sicer skromno stavbo v ulici Giuliani, na »jako zračnem kraju«, kot beremo v poročilu iz skupščine v Vestniku šolske družbe sv. Cirila in Metoda iz leta 1887.

Skromni, a vseeno uspešni prvi korak je spodbudil tržaške »družbenike« CMD, da so prosili

Družbino vodstvo, naj v jeseni 1887 odpre prvi razred osnovne šole, vendar pa je bilo to predvsem zaradi finančnih zadreg mogoče šele v letu 1888, potem ko so se tržaški »cirilmetodarji« obvezali, da bodo prevzeli polovico stroškov, povezanih z delovanjem šole.

Prvi razred zasebne slovenske osnovne šole pri Sv. Jakobu je začel delovati 15. oktobra 1888, potem ko je Družba 4. oktobra istega leta dobila dovoljenje tržaškega namestništva. »Naselila« se je v stavbi, v kateri je že deloval zgoraj omenjeni otroški vrtec. Velike težave, s katerimi se je spopadalo v Trstu tudi zasebno slovensko šolstvo, lepo ilustrira primer prvega učitelja šole pri Sv. Jakobu Ivana Nekermana. Ta je prišel v Trst iz osnovne šole v Marezigah, vendar pa je od oblasti dobil ukaz, da se mora na to šolo vrniti. Pouk takrat edinega razreda na šoli je prevzela že omenjena otroška vrtnarica Justina Michelli (tudi Mikeli), sicer določena za učiteljico dekliških ročnih del. Tržaški mestni magistrat je težave šole takoj izrazil in 20. novembra izdal dekret, naj se šola zapre, ker nima rednih učnih moči. Stanje se je umirilo šele leta 1889, ko je vodstvo šole prevzel Mihael Kamušič.

Na šoli pri Sv. Jakobu so potem vsako naslednje leto odpirali nov razred, vzporedno z njimi pa je rastle število slovenskih učencev, ki so bili čeprav na zasebni šoli tako deležni pouka v materinem jeziku in rešeni poitalijančevanja. Od začetnih 74 učencev v edinem razredu v šolskem letu 1888/89 se je število učencev v šolskem letu 1892/93 povečalo na 310, razredov pa na pet. V letu 1893 je dobila šola pravico javnosti. Vodstvo Družbe je hotelo podobno kot na drugih svojih šolskih zavodih učenje na šoli poveriti redovnicam šolskim sestram, tržaški »cirilmetodarji« pa so se izrekli za svetno učiteljstvo, češ da to koristi tudi zunaj šole, šolske sestre pa morejo delovati le v šoli. Vprašanje so rešili kompromisno tako, da so šolo leta 1895 razdelili na petrazredno deško s svetnim učiteljstvom ter dvorazredno dekliško, ki so jo do leta 1912 vodile šolske sestre, ob njeni razširitvi pa so poučevale tudi svetne učiteljice. Število učencev se je še naprej povečevalo, žrtev prostorske stiske pa je že leta 1894 postal otroški vrtec, ki je moral začasno nehati delovati. Družba sv. Cirila in Metoda se je korenito spopadla s prostorskimi težavami. Najprej je leta 1894 kupila stavbo, v kateri je bila šentjakobska šola, nato pa jo je podrla in na njenem mestu zgradila takrat izredno moderno šolsko poslopje. Stalo je 580.000 kron, slovesno pa so ga odprli 12. oktobra 1912. V šolskem letu 1912/13 je bilo tako v deški in dekliški osnovni šoli pri Sv. Jakobu ter v vzporednicah v šolski stavbi na ulici Acquedotto (tam so že leta 1909 odprli samostojno dekli-

ško šolo, na njej pa so gostovale nekatere vzporednice šole pri Sv. Jakobu) 1382 učencev in učenk v 25 razredih. Leta 1916 je iz deške osemrazrednice pri Sv. Jakobu nastala meščanska šola, vrhunec pa je šola pri Sv. Jakobu dosegla v šolskem letu 1917/18, ko je bilo na njej v deški osnovni, deški meščanski in dekliški osnovni šoli kar 1926 učencev in učenk v 35 razredih.

Vodstvo CMD v Ljubljani ter slovenski tržaški politični delavci so si vztrajno prizadevali, da je bilo vsaj nekaj učiteljev šentjakobske šole sprejetih v državno službo, če že niso mogli zlomiti italijanskega odpora zahtevi po slovenskih javnih občinskih ali državnih šolah v mestu. Na vseh cirilmetodovskih šolah v Trstu je bilo s petimi kateheti v šolskem letu 1913/14 nameščenih 43 učiteljev, od teh pa jih je bilo 21 na državnem plačilnem spisku ter so tako razbremenili finance Družbe sv. Cirila in Metoda.

Uspešen razvoj cirilmetodovskega šolstva v Trstu in njegovi okolici, kjer je poleg šol pri Sv. Jakobu in v ulici Acquedotto delovalo ob koncu habsburške oblasti še sedem otroških vrtcev, pripravljali pa so še odprtje osnovne šole pri Sv. Vidu, je prekinila italijanska zasedba Trsta. Kljub znanim obljubam o spoštovanju slovenskega jezika in slovenskega šolstva, ki naj bi ga bilo celo več, kot ga je dala Avstrija, pa se je kmalu pokazalo, da so bile te besede kaj prazne. Začeli so se napadi na slovenske tržaške šole, tudi na novo šolsko poslopje pri Sv. Jakobu, ki pa je bilo po bridkih izkušnjah iz habsburške preteklosti opremljeno s trdnimi železnimi vratmi in gosto žično mrežo, ki je varovala okna v pritličju in tako ni utrpelo škode.

Italijanske oblasti so šele 22. decembra 1919 dovolile pouk na šoli pri Sv. Jakobu, šole v ulici Acquedotto pa niso več smeli odpreti. Ker Družba sv. Cirila in Metoda ni mogla delovati na italijanskem ozemlju (podobno je bilo tudi na Koroškem, kjer je imela prej svojo šolo v Št. Rupertu pri Velikovcu), je vzdrževanje šole uradno prevzelo Šolsko društvo v Trstu. CMD je ostala še naprej lastnica šolskega poslopja, šoli pa je pomagala na prikrit način. Število učencev se je na šoli postopoma zmanjševalo, od 1469 s 26 razredi v šolskem letu 1920/21, na 1087 s 27 razredi v letu 1925/26 ter 725 s 23 razredi v šolskem letu 1929/30, ko so šolo 23. septembra 1930 fašistične oblasti zaprle. V stavbo se je vselila italijanska nižja strokovna šola, italijanske oblasti pa so vodstvu CMD v Ljubljani plačevale najemnino. Danes je v stavbi uredništvo slovenskega časnika Primorskega dnevnika.

Pričujoči prispevek ni mogel zajeti vse bogate dejavnosti šole pri Sv. Jakobu. Je le skromno

opozorilo na zavzeto in nesebično delo, katerega sadovi so se kljub marsikateri slani na Tržaškem ohranili do danes.

Andrej Vovko

Ob 100-letnici rojstva kiparja Ivana Napotnika

Kipar Ivan Napotnik je bil potomec čvrstih hribovcev in je najlepša leta preživel doma na samotni kmetiji v odmaknjenih Zavodnjah. Tam, kjer ni bilo ne radia ne elektrike, kjer je bil vprežni voz edino prometno sredstvo do Šoštanja, kjer ni bilo ne modelov ne pravih kiparskih pripomočkov, kamor niso segle pridobitve njegovega časa, kjer mu je streho nad ateljejem nudila domača tepka, tam je Napotnik v redkih odmorih med vsakodnevnim kmečkim delom ustvarjal umetnine, ki sodijo danes v sam vrh slovenskega kiparstva.

Njegov izredni talent in prizadevanja maloštevilnih prijateljev mu niso mogli odpreti okna v svet, ki ga je na Dunaju in v Budimpešti sicer spoznal, a ga je zaradi navezanosti na domačo kmetijo za vedno sam zaprl. Odtujenost svetu ga je osamila, postal je pretirano skromen, skoraj malo čudaški, pa do konca pošten. Ni se klanjal muhavosti naročnikov, ni mu bilo potrebno ponujati kipecev, ki jih je imel rad in od katerih se je zelo težko ločil. Sam je nekoč dejal, da se zaradi pomanjkanja zvez in denarja ni mogel tako izkazati, kot bi se lahko. »Morda pa postanejo moje neznatne lesene plastike, raztresene povsod po naši domovini po moji smrti velike«, je jasnovidno zapisal leta 1948. In res, danes so Napotnikove plastike najbolj iskane umetnine, ki jih ni mogoče kupiti v prodajalni z umetninami; galerije, ki pa imajo Napotnikova dela, se njihove umetniške vrednosti že zavedajo.

Ivan Napotnik se je rodil 12. decembra 1888 na Zdovčevi kmetiji v Zavodnjah. Starši so pričakovali, da bo Ivan, ki je bil edini moški potomec v družini, nekoč prevzel posestvo. Usoda pa je hotela drugače. Napotnikov oče Janez je bil v sorodu z rezbarjem Potočnikom in morda je od tod pritekla sla po kiparjenju, ki je Napotnika zasvojila že v zgodnji mladosti. Na paši je gnetel ilovico in rezljal figurice, živali in vse, kar je videl okrog sebe. Pripovedoval je, kako je nekoč med večerno molitvijo, ko ga je rožni venec že začel utrujati, opazoval razpelo v kotu domače hiše in razmišljal o človeku, ki je izrezljal tako lepega Bogca. Odgovor na to vprašanje je dobil, ko je nekega dne prišel mimo potujoči rezbar in slikar Štefan Jager iz Kalobja pri Celju. Ivanov oče se je zaobljubil postaviti kapelico in je zato Jagra pridržal, da je ostal dalj časa v hiši. Utaboril se je na domači peči in Ivan je od blizu gledal, kako je treba obdelovati les, da iz njega nastanejo svetniki. Takrat se je odločil, da bo posnemal mojstra in pričel je rezbariti z dleti, ki mu jih je naredil sosed kočar. Pri tem delu ga je videla neka bajtarica in ga prosila, da ji izdela Bogca za kot. Mlademu mojstru je plačala 5 krajcarjev in to je bil prvi Napotnikov umetniški honorar.

Ivan Napotnik: LASTNI PORTRET

Učitelju Smolnikarju, ki je kmalu spoznal Ivanovo nadarjenost, je uspelo pregovoriti očeta in Ivana so poslali v uk k podobarju Ignaciju Oblaku v Celje. Kaj je vplivalo na to očetovo odločitev ne vemo, saj je pred tem Ivana že videl kot naslednika na kmetiji. Morda ga je za to odločitev navduševal spomin na podobarstvo, ki je bilo v njegovem rodu ali pa je zmagala želja, da bi nadarjenega sina obvaroval tegob gorjanskega kmeta in mu preskrbel lažji kos kruha. Plahi učenc s kmetov pa je že po treh dneh pribežal domov, saj ni bil vaje mesta in tuje hrane, zlasti čebula ga je močno zmedla. Pri kiparju Andreju Rovšku v Ljubljani, kjer je Ivan ponovno poskusil gasiti uka žejo, je zdržal še dva tedna. Tu ga je motilo, ker ni smel takoj delati v ateljeju, ampak je moral po takratni navadi opravljati razna hišna dela, ki s kiparjenjem niso imela nobene zveze. Odpravil se je naprej in sam potrkal na vrata C. kr. umetne-obrtne šole v Ljubljani, kjer so ga takoj sprejeli. Tu je ostal tri leta in pri profesorju Repiču pridobil prva strokovna znanja. Profesor Repič se je zanj zelo zanimal, vodil ga je pri spoznavanju osnov rezbarstva. Iz tega časa je Napotnik hranil kipec lesenega Putta, ki nosi letnico 1905 in je danes razstavljen v Napotnikovi galeriji v Šoštanju.

Po končanih ljubljanskih učnih letih so ga učitelji navdušili za nadaljevanje študija na dunajski Akademiji, saj Ljubljana v Napotnikovem času visokih šol ni imela.

Na cesarskem Dunaju se je Napotnik najprej zatekel k moravskemu podobarju Franzu Zeleznyju in v dveh letih pod vodstvom zares dobrega učitelja spoznal skrivnost obdelave najrazličnejših materialov, primernih za kiparjenje, zlasti pa je dobro spoznal les. Jeseni 1908 se je uspešno vpisal na Akademijo, kjer je v veliki konkurenci opravil sprejemni izpit. Uspešnih je bilo le osem kandidatov. Na Akademiji je ostal štiri leta in z nagrado kočal splošni del študija pri profesorju Josefu Müllnerju, triletni specialni študij pa v delavnici znanega profesorja Edmunda von Hellmerja.

Od doma je dobival le skromno finančno podporo, s katero je takorekoč živel. Ko pa je pozimi 1910 doma pogorela domačija, je usahnila še ta podpora in Napotnik si je moral poiskati priložnostni zaslužek.

Ivan Napotnik: KRISTUSOVA GLAVA

Kasneje je rad pripovedoval, kako si je nekoč z marmornim poprsjem Richarda Wagnerja prislužil za vse leto vnaprej kosilo v tamkajšnji sloveči Tretji kavarni. Kljub pomanjkanju in težkemu življenju se je v času študija veliko naučil, še posebej v anatomskega obvladanju človeškega telesa, kar je za umetnika, ki je kasneje spoštoval realistično slogovno smer, nadvse pomembno.

V času umetniškega zorenja je spremljal različne vplive obeh profesorjev, drugih kiparjev, še posebej se je učil pri Rodinu in našem Meštroviću. Kljub moči vseh teh vplivov pa je mladi kipar že ubiral samosvoja pota; njegovi prvenci (Pogreb, Egipčanka) so manj patetični in literarni kot dela njegovih vrstnikov. Ko so tako nastajala njegova prva dela, pretežno v secesijskem slogu in ko so minile tudi prve razstave, so mu neopazno in prehitro minila študijska leta in tu je bila pomlad 1915 in Avstrija že leto dni v vojni. Tega leta je Napotnik odpotoval k madžarskemu kiparju Janošu Horvayu, kjer je dobil prvo zaposlitev. Morda se je s tem potovanjem želel izogniti vojni vihari. Iz tega časa se nam je ohranil reliefni tondo Franza Liszta, ki danes krasi šoštanjko galerijo. Relief je imenitno delo; posebno skrbno so obdelani lasje, raze v ozadju pa govorijo o nedokončanosti in je zato delo ostalo v Napotnikovih rokah. Prva svetovna vojna in krutost takratnega bojevanja sta doletela tudi našega kiparja. Leta 1916 so ga vtaknili v »maršbataljon«, ki je bil namenjen na fronto. Septembra 1917 ga je pri napadu na Monte Miletto ranila v nogo italijanska strojnica in ranjenca so odpeljali v vojaško bolnišnico v Prago. Ko se je delno pozdravil, je delal v bolnišnični modelirnici kot kipar. Mojster Horvay je zanj izprosil dopust, ki ga je preživel v rodni Zavodnjah in tu dočkal konec vojne.

Samo še enkrat je Napotnik odšel v svet, k Horvayu v Budimpešto. Tu so Napotnika visoko cenili. Bilo je to leta 1921 in 1922, nato pa se je za vselej vrnil domov in s tem zapečatil usodo spogledovanja in spremljanja z umetnostjo po svetu.

Kaj je bilo odločilno za ta korak, ne vemo. Od tega časa dalje je živel v leseni bajti na očetovem domu v Zavodnjah, malo pred pričetkom druge svetovne vojne pa se je preselil v Šoštanj. Oče in mati sta že davno umrli in Napotnik je kot solastnik kmetije začel biti boj s težkim kmečkim delom. Kiparil je le v prostem času.

Domača koča z majhnimi okni je bila pretemna in tudi prenizka za atelje, zato si je za delavnico izbral kamro v veliki hiši, kjer je imel ob oknu preprost skobelnik. Večje plastike pa je obdeloval kar na prostem. Tako se je Napotnik vse bolj umikal svetu in se v domačem hribovskem zatišju vse bolj približal naravi in svojim rojakom.

V javnosti se je zelo redko pojavljal. Tudi razstavljal je vse redkeje. Prodajal je malo in pravzaprav nikoli ni dobil kakega večjega naročila, s katerim bi lahko pokazal vse svoje kiparsko znanje.

Kako so kupci znali razvrednotiti njegovo delo sporoča v pismu iz leta 1923: »Ga. Senica se je izrazila, da bi rada nabavila eno »Marijo« za kojoj sem zahteval 10.000K, pa mi je odvnila: raje si kupim eno omaro. Jaz pa sem ji odvnil, seveda je prvo omara kdor je nima in smatra za boljše. Mislim tega mnenja je večina Slovencev, kar se tudi ne bode spremenilo med onimi koji bi lahko pospešili napredek. Glavno je za Slovence kruh in pijača, obleka in ženska – to je perspektiva za bližnjo bodočnost...« Žal moramo priznati, da imajo te Napotnikove besede še danes kaj veljave.

Napotnik se je v tem času močno zavedal, da ne bo napredoval in se razvijal močneje, če bo še dalje zaprt pred svetom. Zato se je v začetku močno trudil, da bi dobil službo profesorja v Ljubljani, Zagrebu ali Beogradu. Toda vse je bilo zaman. Prijatelji, ki so mu hoteli v javnosti utrditi ugled, so razstavljali njegova dela, včasih celo brez njegove vednosti. Napotnik sam pa se za svoj sloves nikoli ni pehal, vse svoje življenje ni pripravil niti ene samostojne razstave, da bi se svetu primerno predstavil. To je dočkal leto dni pred svojo smrtjo, ko mu je Narodna galerija v Ljubljani priredila retrospektivno razstavo del. Tu je veliko truda vložil Napotnikov prijatelj Karl Dobida, ki je bil takrat ravnatelj te ustanove. Razstava je sodila med prireditve ob njegovi 70 letnici. Tudi domači kraj se je oddolžil s proglasitvijo Napotnika za prvega častnega občana občinskega ljudskega odbora Šoštanj, sedaj občine Velenje. Kljub temu priznanju in dvema visokima državnima odlikovanjima je ostal še naprej osamljen. Umrli je 1960 in počakati je moral 19 let, da je takrat na novo ustanovljeni Kulturni center Velenje uredil in odprl stalno galerijo njegovih del v Šoštanju. Tam je sedaj razstavljenih 67 del, ki jih je center delno pridobil z dediščino, večinoma pa odkupil. Ob 90 letnici Napotnikovega rojstva se je Kulturni center preimenoval v Kulturni center Ivan Napotnik. Tu se je tudi rodila in vodila akcija za izdajo monografije o Napotniku, ki je leta 1984 tudi izšla. To pa je tudi vse, kar smo v spomin velikega rojaka storili. Vse do danes ne nosi njegovega imena niti nobena ulica v Velenju niti v Šoštanju, nihče ne pripravlja akcije, da bi Napotniku vendarle postavili vidno obeležje, ki bi mimoidoče in zanamce spominjalo in opominjalo na velikega rojaka, na iskren obraz močne umetniške osebnosti in njegovo samoniklo izraznost in izvornost.

Med razočaranja, ki so spremljala Napotnikovo umetniško pot, moramo pristiati tudi neuspeh pri prizadevanju, da bi vendarle postavil nekaj velikega, da bi se predstavil v pravi luči in moči. Dobil je že naročilo za spomenik NOB v Šoštanju. Zamislil si je obsežen spomenik, s katerim bi vendarle enkrat v življenju imel

priložnost dokazati, da je sposoben ustvarjati in se izražati v reprezentativnem slogu. Toda spomenika, za katerega je Napotnik dobil naročilo, niso v Šoštanju nikoli postavili, ohranil pa se nam je idejni osnutek. Naslednje naročilo, ki se je prav tako sprevrglo v umetnikovo globoko razočaranje, je bila postavitev spomenika NOB v Celju. V rokah je imel sklep komisije za postavitev spomenika, se leto in pol ubadal z osnutki in drugimi nadrobnostmi, nato pa je prejel sporočilo, da »komisija iz Ljubljane« njegovega projekta ni sprejela. Napotnikova bolečina je bila velika, saj je bilo Celje njegovo mesto, tu so se začela njegova učna leta, v to mesto so romale njegove plastike in v tem mestu se je srečeval na klepetu s prijatelji.

Ko se slednjič sprehodimo skozi Napotnikov umetniški opus, moramo priznati, da je njegovo najljubše in najuspešnejše gradivo ves čas les. Že v mladih letih je obdeloval lepo raščene, skrbno izbrane kose zlahtnega lesa, ki mu ga je narava v neposredni bližini ponujala v obilju in v bogati izbiri. Rojen je bil sredi gozdov, oplajala ga je izkušnja starih podobarjev in zato je natanko poznal sleherno drevo, njegove posebnosti v rasti in lastnosti in značilnosti. Predvsem pa je obvladal brez primere pripravnost in različen način obdelave tega naravnega bogastva. V okolici svojega doma si je našel primerno stara debela hrušk, češpelj in jablan, v gozdu pa je dobro poznal mesta, kjer so rasli primerni hrasti, breze, lipe, topoli ter zlasti nagnoj. Izbiral je med jeseni in vrbami, delal s pušpanom in bezgom, ki sta rasla kar ob hiši. Hruškov les, trd, surov je uporabljal za sohe moških figur in oblečenih postav, zamolklo rdečkast češpljev les pa za ženske akte, ki jih je obdelal do visokega sijaja. K barvi lesa je znal umetnik dodati še ljubezen do njegove strukture, do letnic, grč... Posebno pri srcu mu je bil slikovit nagnoj, ki s svojimi menjajočimi se plastmi različnih barv vzbuja v gledalcu poseben užitek in občutek resničnosti in izrazne moči.

Leta 1921 je nastal kip **RODOVITNOST**, imenovan tudi Beda. Zanj se mu je rodila ideja, ko je za hip videl mlado razvito dekle iz zdravega rodu domačih hribovcov, ki je naglo stopala mimo umetnika. Upodobil je mlado ženo močnega telesa, ki utrujena koraka po poti in z rokami drži otročička; prvi se je lotil njenih prsi, drugi jo grabi za lase. Mati v ritmu korakov sklanja glavo, kakor da bi razmišljala.

Poglejmo še **NIMFO**, plastiko, ki je snovno povezana z motivom fontane. Stojča ženska postava vliiva iz amfore vodo v skledo, ki jo drži deček. Tudi tu je kipar izkoristil večbarvnost češpljevega lesa, curek vode je svetel, tako da je učinek resničnosti še povečan.

Tako bi se lahko sprehajali od plastike do plastike, od plesalk, ki se polne prvinske erotike pojavljajo v vseh obdobjih Napotnikovega ustvarjanja, do mater z otroki, med katerimi je izraznost vrhunska v tisti iz leta 1920, ki jo hrani Narodna galerija v Ljubljani. Njegove ženske figure so povečini stasita ženska telesa s širokimi rameni in polnih bokov, kakršne so bivale v njegovih krajih. Ves čas njegovega ustvarjanja srečujemo debelušne in hudomušne putte, ki se nam predstavljajo kot bi ušli iz baročne kompozicije, pa mišičaste figure kmetov, mož in žena, žanjic, sejalcov, usnarjev in rudarjev, križanih, slepih pevk, dečkov z žogo, mačk, kroglo, z

Ivan Napotnik: **RODOVITNOST**

rožo, pa spet sramežljivke, ganimede in ikaruse ter portrete, ki pa ga prav niso nikoli zanimali in osvojili. **LASTNI PORTRET** iz leta 1923, ko je bil še vpliv dunajskih vzornikov močan, je izdelal z značilnimi sledovi širokih potez dleta, z globokimi vdrtinami in temnimi sencami z ostrimi robovi.

Pri kipih puttov se mojster kar poigrava s kopicenjem jedrega otroškega mesa. V skupini **JUNAKI** (1923) se trije putti hkrati hrabro upirajo strašnemu napadalcu – polžu. Kipec je poln razgibanosti, neposredne prisrčnosti, zaznamo rahlo ornamentalno prisotnost. Ne prej in ne kasneje ni kipar ustvaril kaj tako celovitega, po obliki in vsebini. Celu podstavek je zlil v celoto in je umetniško izdelan. Delo je nastalo v kiparjevem srečnem trenutku. Nekaj podobnega je v kipu **FANTEK Z ROŽO**. Na podstavku, ki spominja na rob skale, stoji goli deček z upognjeno, nemirno desno nogo, k nosu pa tišči rožo in je ves zavzet z duhanjem njenega vonja. Drža dečkovih rok in nog in gornjega dela telesa ter povezanosti z lesenim čokom daje plastični videz usklajenega gibanja.

Poglejmo še tretji primer putta, to je **FAVN**, bronasti kipec, ki je bil nekoč namenjen za fontano v Vošnjaku.

Ivan Napotnik: **FAVN**

kovi vili v Šoštanju. Mali nagajivi baročni fantič se je tu prevelil v porednega fanta z gospodovalnim izrazom. Pravkar je prenehal igrati na piščal, se predsedel in izpljunil vodo, ki se mu je nabrala v ustih. V domačem kraju so mnogo govorili o podobnosti s tem vražjim fantom. Jeza prizadetih se ni polegla niti dvajset let po Napotnikovi smrti, saj je bil pri nekem vlomu v Napotnikovo galerijo ukraden ravno FAVN in ves obdelan najden v bližnji koruzi.

Še na stotine in stotine je plastik Ivana Napotnika, ki bi jih bilo vredno pogledati. Čeprav med njimi ni velikih del, pa so prav te male plastike resnične umetnine. V teh intimnih, miniaturnih kompozicijah se je Napotnik izkazal kot velik mojster. Preproste so; čustvene in domače, kot je preprosta, domača in lepa naša narodna pesem. V zadnjem obdobju svojega umetniškega izraza pa je zapustil gladko ploskovno obdelavo in plastiko zaključil tako, da je vdolbel nešteto manjših jamic, v katerih se svetloba lomi in ustvarja videz mehke, nemirne utripajoče človeške polti. Če bi ob koncu želeli njegovo umetnost opredeliti s kakšnim izumom, potem moramo pri prvencih iskati secesijski slog in izbrati za njegovo umetnost izraz poetični realizem Napotnikovega sloga.

Verjamem v čas, ki mora priti in ki bo znal ceniti vrednost resničnega umetniškega dela in takrat bo tudi Napotnikovo ustvarjanje našlo pravo ceno in ime. Kljub vsemu pa vendarle že lahko zapišem, da zavzema v slovenskem kiparstvu naš rojak Ivan Napotnik častno mesto, če pa posebej ocenjujemo njegov delež pri izražanju v lesu, mu več kot častno mesto lahko iščemo tudi v jugoslovanskem kiparstvu.

Marjan Marinšek

LITERATURA:

Dr. Karel Dobida, Katalog NG, 1959
Dr. Stane Mikuš, Monografija Napotnik, 1984

Andrej Einspieler

(Ob 100-letnici smrti)

Andrej Einspieler je bil eden izmed Slomškovich učencev v celovškem bogoslovju in je sredi prejšnjega stoletja z Matijem Majarjem Ziljskim vodil politično življenje koroških Slovencev, zahteval zedinjeno Slovenijo, obenem pa po slovenskih in nemških listih poročal o narodnostnem življenju koroških Slovencev in se zavzemal za uvedbo slovenščine v cerkev, šole in urade; skupaj z Antonom Janežičem pa sta bila najprizadenejša delavca pri ustanovitvi, obnovi, razvoju in napredku Družbe sv. Mohorja v Celovcu. V vsakem pogledu je bil Einspieler izjemen človek in je prav, da se ob stoletnici njegove smrti – umrl je v Celovcu 16. januarja 1888 – spomnimo kot enega najbolj zaslužnih pri ustanovitvi »Društva sv. Mohora«, ki pa je po nekaj sušnih letih usahnilo, in pri njegovi obnovi in preimenovanju v »Družbo sv. Mohorja«. Bil je vodja prve ustanove, glavni pobudnik njene prenove in glavni organizator delovanja Družbe sv. Mohorja.

Doma je bil iz Sveč v Rožu, kjer se je rodil 13. novembra 1813. Oče je bil cerkovnik in tkalec. Ker v

Svečah takrat še ni bilo farne šole, je tamkajšnji župnik Tomaž Herker poleg krščanskega nauka učil otroke tudi brati, pisati in računati. Nadarjenemu Andreju pa je omogočil nadaljevanje študija v Celovcu, kjer je končal licej (1835) in bogoslovje (posvečen je bil leta 1837). Leta 1838 je bil nastavljen za kaplana v Nemškem Plajbergu, potem je pa bil do leta 1846, ko je nastopil službo drugega kaplana pri mestni župni cerkvi v Celovcu, kar dvanajstkrat premeščen. Na mestni fari je služil šest let, leta 1852 je postal katehet in učitelj slovenščine na realki, opravil 1855 pri Miklošiču izpit iz slovenščine in stopil 1882 v pokoj. V Celovcu je z Matijo Majerjem vodil politično delo koroških Slovencev in bil med najbolj delavnimi člani celovškega slovenskega društva. Že leta 1848 je s podpisom Svečan začel sodelovati pri »Sloveniji«, ki jo je v Ljubljani izdajal Cigale, pri »Südslavische Zeitung« v Zagrebu in pri »Slavische Centralblätter« v Pragi. V številnih dopisih in člankih je poudarjal, kako je potrebno, da se Slovenci zavedo svojih pravic na slovenskih tleh, na drugi strani pa opozarjal druge narode po svetu in zlasti v avstrijski državi na Slovence in njihov boj za narodne pravice, do katerih so zakonito upravičeni. Zavzemal se je za »ilirsko« vseučilišče v Zagrebu kot prvo stopnjo k zedinjenju vseh Jugoslovanov, za nameščenje slovenščine zmožnih učiteljev in uradnikov, zlasti sodnikov, dokazoval je upravičenost zedinjene Slovenije, uvedbe slovenščine v šole in urade, poudarjal potrebo izobrazbe ljudstva, ki je možna le na podlagi materinščine; za izobrazbo pa so potrebne poleg dobrih slovenskih šol predvsem ljudske knjižnice. Za izboljšanje šolstva je zahteval predvsem ureditev gmotnega položaja učiteljev, ločitev cerkveniške službe od učiteljske, višjo izobrazbo. Bil je ob Slomšku in Janežiču ustanovitelj in prvi vodja »društva sv. Mohora«, po njegovi prenovi v družbo ali bratovščino pa njen dolgoletni predsednik in blagajnik ter pobudnik za ustanovitev lastne tiskarne v Celovcu. Leta 1860 je ustanovil mesečnik »Šolski prijatelj«, ki pa ga je po štirih letih izhajanja preimenoval v »Slovenskega prijatelja«. Če je bil »Šolski prijatelj« usmerjen predvsem k šolski vzgoji, je bil »Slovenski prijatelj« namenjen zlasti slovenski duhovščini, za katero je prinašal gradivo za pridige in za krščanski katoliški nauk. Leta 1855 sta s stolnim pridigarjem Hadererjem ustanovila »Društvo katoliških rokodelskih pomočnikov.« Z listom »Stimmen aus Innerösterreich« je hotel tudi med Nemci zbuditi pozornost za pravične zahteve slovenskega naroda, potem ko je cesar dal leta 1860 državi ustavo. Zaradi nekega ostrega dopisa zoper koroški deželni zbor je bil list zaplenjen, Einspieler obsojen na mesec dni zapora, hkrati pa je izgubil pravico deželnega poslanca, kar je bil hud udarec Slovencev. Bil je med ustanovitelji celovške čitalnice in katoliškega političnega društva v Celovcu.

Ko so mu zadušili njegov list »Stimmen aus Innerösterreich«, je leta 1865 začel izdajati »Draupost«. Ko je ta list čez leto dni prenehal, je ustanovil »Slovenca«, a tudi ta list so preiskave in sodbe zadušile. Leta 1869 je ustanovil »Kärntner Blatt«, katerega pa je 1876 prekrstil v »Kärntner Stimmen«. Da bi razumeli, zakaj se je toliko ukvarjal z nemškimi listi, je preprosto v tem, da je Nemcem in nemčurjem laže zabičaval svoje poglede na zahteve Koroških Slovencev v njihovem jeziku. Ein-

spielar je bil večkrat tudi izvoljen za deželnega poslanca. V tej vlogi je znal z vso svojo miselno in besedno ostrino zagovarjati pravice svojih rojakov. Vendar je bil Einspielerjev položaj v deželnem zboru tem težji, ker so mu nasprotovali tudi poslanci slovenskega rodu, a nemške usmerjenosti. Kot poslanec se je v deželnem zboru še posebno potegoval za pravico materinščine v šoli. Vedno je terjal naj bi nemški učitelji z nemščino ne mučili slovenskih otrok, dokler se ti slovenskega jezika do dobrega ne naučijo. Leta 1873 je izdal »Politični katekizem«, v katerem je v vprašanih in odgovorih razlagal slovenskemu ljudstvu, kaj je politika in kako naj se v politiki ravna. Leta 1882 je začel izdajati štirinajstdnevnik »Mir«, s katerim je v koroških Slovenih več desetletij zbuhal narodno zavest.

Ko se ob stoletnici smrti Andreja Einspielerja spominjamo tega izjemno pogumnega, odločnega in vztrajnega zagovornika narodnih pravic koroških Slovencev, naj bi njegov lik, njegov značaj in njegova trdna zavest, da mora za svoje rojake storiti vse, kar je v njegovih moči, dobil tudi v sedanjem času tako med duhovniki, politiki, učitelji in prosvetnimi delavci na slovenskem Koroškem čim več zvestih posnemovalcev.

J. Dolenc

Ob stoletnici rojstva dr. Andreja Gosarja

Leto 1887 je bilo za slovensko kulturno zgodovino pomembno po tem, da se je tega leta rodila vrsta naših uglednih kulturnih delavcev. Mednje vsekakor sodi tudi dr. Andrej Gosar, odlični slovenski znanstvenik, mislec in politik. Rodil se je 30. novembra 1887 v Dol. Logatcu in se v mladosti izučil čevljarске obrti. Kot 15-letni ukaželjni in nadarjeni deček se je odločil za študij na ljubljanski gimnaziji, kjer je maturiral leta 1910. Kakor prenekateri sin slovenske matere tistih časov si je moral tudi Gosar sam služiti kruh in je bil prisiljen takoj po maturi stopiti v službo pri južni železnici, ob delu pa je marljivo študiral pravo in leta 1916 promoviral na dunajski univerzi.

Že od mladosti je bil zapisan socialni misli. Najprej se je še kot dijak udejstvoval v krščanskem socialnem gibanju, od leta 1912 dalje pa že piše in objavlja članke, ki so takoj zbudili pozornost med delavstvom in tudi med politiki. Ti so ga po prevratu leta 1919 že pritegnili v poverjeništvu narodne vlade za Slovenijo, in sicer v socialnem skrbstvu, leta 1920 pa je postal sam poverjenik. Istega leta je bil na listi SLS izvoljen za narodnega poslanca v Ljubljani, leta 1925 pa v laškem okraju. V poslanski dobi je bil v Beogradu minister za socialno politiko. Kot sposoben strokovnjak s tega področja je bil zelo uspešen v zakonodajnem in reformatorskem delu jugoslovanske socialne politike. Z nastopom diktature 6. januarja 1929 je bil razrešen poslanskega mandata in se je umaknil iz političnega življenja. Še pred tem je bil leta 1928 vodja naše delegacije, ki je sklenila v Berlinu socialno politično pogodbo z Nemčijo. Še vedno pa je bil član vrhovnega zakonodajnega sveta tja do leta 1931. Od leta 1929–1931 in od 1935 do 1938 je bil

tudi stalni delegat jugoslovanske države na zasedanjih tedanjega Društva narodov. Vse to je dalo dr. Gosarju širok vpogled le politična, gospodarska in socialna vprašanja, katerim je s teoretične in praktične strani posvetil preostali del svojega plodnega življenja in dela. Z vso življenjsko energijo se je vrgel na sociološka raziskovanja.

Njegov življenjski opus je bil zares bogat in ploden. V svojih najbolj aktivnih letih od leta 1920 do 1943 je napisal 19 knjig in brošur ter 182 raznih člankov in razprav, v katerih je obravnaval aktualna vprašanja tega časa, predvsem z zornega kota socialnih in gospodarskih vprašanj. Nič presenetljivega ni, če je vsa svoja razmišljanja združil v svojem epohalnem delu »Za nov družbeni red«, katerega I. del je izšel leta 1933 kot 5. knjiga, II. del pa 1936 kot 8. knjiga znanstvene knjižnice pri Mohorjevi družbi. S tem delom je dr. Gosar postal utemeljitelj nove socialne smeri, ki se imenuje krščanski socialni aktivizem, temelječ na zdravih, večno veljavnih ekonomskih zakonitostih zaradi katerih ima njegovo delo pečat trajne vrednosti. Tu bi se mogli učiti in iskati izhodišč tudi iz zablod našega časa in kriz, ki jih preživljamo. To je zaokrožen sistem ureditve socialistične družbe z vsemi problemi, ki se pojavljajo v času in prostoru, sistem, ki je sprejemljiv in prilagodljiv za vsako družbeno okolje, le da ga je Gosar oplemenitil s krščanskimi prvinami s katerimi je sistemu zagotovil večjo učinkovitost glede na obvezo moralnih, etičnih in verskih načel. »Za nov družbeni red« je po izidu naletel na ugoden sprejem. Strokovna kritika je ne glede na svetovno nazorska stališča delo zelo laskavo ocenila ter splošno priznala njegove odlike: veliko aktualnost, strogo objektivnost, globok realizem in izredno jasnost. Ocenjevalci ugotavljajo, da iz vsega dela veje zdrav duh, teoretsko znanje se srečno združuje s praktičnim izkustvom. Sistematično razlaga konkretna vprašanja in pokaže pot do njihovih rešitev. Že takrat na široko obravnava tudi vprašanje samoupravljanja. In vendar se sistem krščanskega socialnega aktivizma v praksi ni nikdar mogel uveljaviti, čeprav je vladalo zanj splošno zanimanje, saj so ga takoj po izidu prevajali v srbohrvaščino, nemščino in češčino. Čas za njegovo uveljavitev je bil prekratek, prehitro so se zvrstili dogodki, ki so svet pripeljali v 2. svetovno vojno, po njej pa so prevla-

dali drugi, revolucionarni pogledi na ureditev družbe. »Za nov družabni red« tudi ni vžigajoči manifest, je pa magna carta, ki se je takrat nismo mogli oprijeti. Kljub temu pa Gosarjeva zamisel ureditve družbe ne sodi na »pokopališče naše narodne kulture«, saj se bodo ob njem bodoči rodovi še dolgo učili, posebno še, ker takega zaokroženega, vsa družabna vprašanja obsega-jočega sistema nimajo niti veliki narodi.

Preobširno bi bilo, če bi hoteli navajati vse Gosarjeve spise, omenimo naj le najpomembnejše: »Odlomki socialnega vprašanja« (1921), »Za krščanski socializem« (1923), »Socialna ekonomija« (1924), »Križa moderne demokracije« (1927), »Razprave o družbi in družabnem življenju« (1932), »Kolektivizem?« (1936), ki je bil preveden tudi v češčino, »Socialni nauk Cerkve po besedilu papeških okrožnic« (1939). Kdo bi mogel prešteti še vse številne manjše spise, kritike, odgovore na kritike, ki jih je objavljval v različnih revijah in časopisih.

Ko je bil dr. Gosar po umiku iz politike imenovan za rednega profesorja ekonomije in sociologije na tehnični fakulteti v Ljubljani, je navezal tesne stike s katoliško akademsko mladino, združeno v akademskih društvih Zarja, Danica in Savica (akademikarke). Ta mladina je tedaj začutila, da so Gosar in vrstniki njegovega kroga, zanesli v katoliški krog nov svež krščanski duh, v marsičem nasproten vladajočim »cerkvenim« krogom in tistemu delu katoliške mladine, ki se je tedaj združevala v akademskem društvu Straža in Mladci, močno vsidrana v Katoliški akciji s čemer so si pridobili pečat »pravovernosti«. Vsa predvojna leta so potekala v znamenju ostrih trenj med temi strujami. Značilna za to dobo so bila nova hotenja ob iskanju pravičnejšega socialnega reda, ob samostojnih pogledih na slovenska kulturna dogajanja in prizadevanja za poduhovljenje in pristno evangeljsko prenovo v slovenski Cerkvi. Napredno gibanje je dozorevalo in se izoblikovalo na tečajih in ob predavanjih o aktualnih temah ter se izpovedovalo na akademskih kulturno – socialnih tednih v Bohinju (leta 1937 in 1939) na katerih sta imela najvidnejšo vlogo dr. Gosar in Edvard Kocbek. To gibanje je pozneje dobilo potrditev svojih idej in hotenj v uvidih 2. vatikanskega cerkvenega zбора.

Dr. Gosar je bil globoko veren, kar preveva vse njegovo življenje in delo (tudi politično!). V svojih spisih izhaja vedno iz pristnih krščanskih osnov, kakor jih je sam doumel in ki se v marsičem niso skladala s takratnimi strogo »cerkvenimi« krogi. Tako je prišel v navzkrižje ob kritiki takratnega solidarističnega krščansko socialnega pokreta, ozkega razumevanja stanovske družbe in nekaterih napačnih razlag papeških okrožnic. Zato z zadovoljstvom ugotavlja v predgovoru I. dela »Za nov družabni red«, da je bilo to delo že napisano predno je papež Pij XI. objavil okrožnico »Quadragesimo anno« in da se njegovi nazori povsem skladajo s to novo okrožnico.

Dr. Gosar izpoveduje svojo globoko vero tudi kot pisec teoloških razprav. Svoje teološke misli je strnil v knjigi »Eden je Gospod«. Po vojni pa je objavil vrsto verskih člankov v Oznanilu. Tudi v internaciji v taborišču Dachau s svojim zglednim zadržanjem ni ostal neopazen in nič čudnega ni, da mu je za 80. letnico papež podelil visoko cerkveno odlikovanje.

Umrli je 21. aprila 1970 v 83. letu starosti. Vse kar

smo v tem sestavku zapisali pa nas utrjuje v prepričanju, da stoletnica rojstva ni zadnji spomin na tega velikega moža.

Lado Ločnikar

Začetki slovenskega radia

(ob 60 letnici)

Izum brezžičnega brzojavnega prometa l. 1896 pomeni svojevrstno prelomnico v življenju naše družbe. Pri izpopolnjevanju tega izuma (zlasti v l. 1905–1906) tudi Slovenci nismo zaostajali. Prof. dr. Albin Belar (1864–1939), sicer naš znani seizmolog, je kot profesor na realki v Ljubljani (1896–1908) sestavil žepni brezžični aparat, namenjen potresnim in meteorološkim potrebam. Tedanja Avstrija je v tistih letih postavila nekaj brezžičnih postaj za zvezo s svojo vojno mornarico (Dalmacija) in za druge brzojavne zveze (Bosna). Eno izmed le-teh so po prvi svetovni vojni prenesli v elektrotehnični inštitut ljubljanske univerze, vso garnituro brezžične telegrafije za avstrijske križarke Novara pa je dobil Zagreb. Srbija pred prvo svetovno vojno ni imela nobene brezžične postaje. Predapriška Jugoslavija se je kmalu pobrigala za sodobni brezžični promet in je na račun reparacij naročila l. 1922 več postaj. Med njimi je bila ena namenjena Sloveniji.

Od brezžične telegrafije do radiofonije je samo korak. V dvajsetih letih so začele nastajati v Evropi prve radiofonske postaje in pri nas so se pojavljali prvi »radioamaterji«. Ljubljana je dobila že l. 1925 majhno senzacijo. Dne 8. marca je začela oddajati majhna radiodajna postaja, ki jo je bilo slišati s štiri-elektronskim aparatom na Bledu v zvočniku!

Oče slovenske radiofonije je tržaški rojak, nepozabni univ. prof. ing. Marij Osana (1880–1958). Vso svojo življenjsko pot je posvetil telegrafiji, telefoniji in radiu. V tej stroki je bil na vodilnih položajih že v Avstriji in pozneje v Jugoslaviji. L. 1926 je prevzel vodstvo telefonske in telegrafske službe za vso Jugoslavijo v Beogradu. Kot zaveden Slovenec je na odločilnem mestu v Beogradu pravočasno poskrbel, da je bila ena izmed naročenih postaj na račun reparacij določena za Slovenijo in ukrenil, da postaja ni bila radiotelegrafska, ampak radiofonska. Tako nam je zagotovil naš slovenski radio! L. 1928 je postal profesor na tehnični fakulteti ljubljanske univerze. Zdej je lahko posvetil svojo posebno skrb in svoje veliko znanje slovenski radiofoniji. Dobavljena postaja je bila montirana v Domžalah in je začela poskusno oddajati dne 1. septembra 1928. (V Zagrebu so začeli z oddajami l. 1926, v Beogradu l. 1929).

V Slovenijo je prinesel zamisel o lastnem radiu l. 1925 tajnik tedanje Prosvetne zveze Vinko Zor. Ko se je mudil na Holandskem se je seznanil z delom tamkajšnje podobne ljudskoprosvetne organizacije. Pripravljala je ustanovitev lastne radijske postaje za svoje ljudskoprosvetne namene. Nekaj takega je hotel Zor ustanoviti tudi za Slovence. Leto zatem, 1926, se je izvedelo, da dobi Slovenija – po zaslugi ing. Maria Osane – svojo radiofonsko postajo. Politične razmere so bile

ugodne, Prosvetna zveza je lahko upala, da bo dobila postajo v upravljanje in uresničila Zorovo zamisel.

V tistih letih se je radiofonija začela širiti tudi v Sloveniji. Radijskih naročnikov je bilo nekaj. Lovili so oddaje tedaj še redko posejanih evropskih oddajnikov. Prosvetna zveza je zaslužila bližajočo se konjunkturo. Ustanovila je »Radijsko delavnico« (pod vodstvom Franceta Bizjaka), ki je imela kmalu obilo dela s sestavljanjem in posredovanjem radijskih aparatov najprej za prosvetne organizacije, potem pa tudi za zasebnike. Tako so bila tla za slovensko radiofonijo tudi s te strani kmalu dobro pripravljena.

Prosvetna zveza se je pravočasno pobrigala, da je dobila Sloveniji namenjeno radiofonsko postajo v zakup. Maja 1928 je sklenila zakupno pogodbo z državo za 15 let. Postajo iz računa reparacij so začeli graditi takoj po prejemu. Kot najugodnejša lokacija so se bile pokazale Domžale. Avgusta 1928 so že poskušali s prvimi oddajami, poskusni spored pa je postaja Radio Ljubljana začela oddajati 1. septembra 1928. Z rednim sporedom se je predstavila 28. oktobra 1928. Sijajna domisljica prof. Osane je bila kukavica kot postajni znak! Njegova je bila povsem naravna, boljša kakor sedanja.

Značaju zakupnika, Prosvetne zveze, je ustrezala zamisel sporeda. Po njenem naj bi bil radio predvsem ljudsko-izobraževalna ustanova, šele na drugem mestu naj bi bile splošno kulturne in zabavne oddaje.

Vodstvo postaje je bilo poverjeno »radijski eksekutivi«, ki ji je predsedoval odvetnik dr. Jakob Mohorič. Splošno smer je dajal in sporede je določal prosvetno-programski odsek, ki mu je načeloval prof. dr. Karel Capuder. V odseku je bil predstavnik slovenske univerze (v l. 1928 prof. dr. Er. Ks. Lukman), sicer pa se je delo po panogah: prosvetni referent je bil tajnik Vinko Zor, glasbeni referent prof. dr. Anton Dolinar, dramski referent prof. Fr. Koblar, ki mu je kot režiser stal ob strani Milan Skrbinšek.

Tehnični vodja postaje je bil prof. ing. Mario Osana. Postaja v Domžalah je zaposlovala štiri moči, studio v Ljubljani (v za silo adaptiranem pritičnem skladišču za Bavarskim dvorom) pa pet moči: dva tehnika, dve pisarniški moči in v začetku enega napovedovalca, ing. arch. Ivana Pengova; pozneje se mu je pridružil Miloš Starč.

Pokazala se je potreba po glasilu, ki bi objavljalo sporede, spremne članke in informiralo o radiofoniji. Tako je nastal tednik »Radio Ljubljana«. Prva številka je izšla 19. maja 1929.

Ob nastanku Radia Ljubljane 1. septembra 1928 je bilo v Sloveniji 2030 prijavljenih radijskih naročnikov. Število je doseglo po osmih mesecih, 1. aprila 1929, že 5862 naročnikov. Vsaj 4000 – takšna je bila ocena – pa je bilo neprijavljenih. Imenovali so jih »komarje«. Statistika je pokazala, da je bilo največ naročnikov med izobraženci in srednjim izobraženstvom (okoli 72%), kmetov je bilo malo (11.7%), delavcev še manj (3%). Tudi društva so se – v nasprotju s prvotnimi nameni Prosvetne zveze – le počasi odzivala (13.3%). Njen namen, da bi naredili iz radia »ljudsko vseučilišče«, izobraževalno ustanovo za najširše kroge, je bil ob takem sestavu naročnikov ogrožen. Na drugi strani pa

UNIV. PROF. ING. MARIJ OSANA

je bilo treba upoštevati pri sestavljanju sporeda tudi sestav naročnikov.

Prosvetna zveza se je pri shemi sporeda odločila za tedanji sistem danskih ljudskih vseučilišč. Težišče je bilo zato na predavanjih. Razdeljena so bila na štiri glavne oddelke. Prvi oddelek je bil namenjen *skrbi za telo*; predavanja za ta oddelek (higieno, telesne vaje ipd.), po številu okoli 50 na leto, je prevzel Higienski zavod. Drugi oddelek je obsegal *spoznavanje narave*; okoli 110 predavanj bi obravnavalo živalstvo in rastlinstvo, kemijo, fiziko, domovinoznanstvo, tehniko, astronomijo. Tretji oddelek je bil namenjen *človeku kot razumnemu bitju*; predavanja iz tega oddelka so obsegala zgodovino slovenskega naroda, zgodovino Jugoslovanov, narodno gospodarstvo, vzgojo, materinščino in tuje jezike. Četrty oddelek je hotel odkrivati *duhovne dobrine človeštva*: likovno umetnost, glasbo, književnost, modroslovje, veroslovje, žensko vprašanje. V celoti je bilo določenih 360 predavanj na leto.

Pred novo sezono konec l. 1929 je Radio Ljubljana anketiral svoje naročnike, da bi zvedel, koliko je med njimi zadovoljnih s sporedom in koliko nezadovoljnih. Izid je bil spodbuden, skoraj vse oddaje so dosegle 90 in več odstotkov pozitivnih odgovorov. Manj kot 90% zadovoljnih je bilo npr. z literarno uro, z delavskimi in obrtniški predavanji, s solističnimi nastopi, z zborovskimi petjem, z opero in opereto, s tamburaškimi zbori, s prenosom cerkvenih pesmi iz studia, z zabavnim branjem, s poročili in športnimi novicami. Izjemno visok odstotek (97,29%) so dosegli jezikovni tečaji.

Določanje sporeda navsezadnje ni bilo najhujša težava. Hud problem je bilo pridobivanje novih naročnikov. Potrebna je bila propaganda, predvsem v dnevnem tisku. Le-ta pa radiofoniji še ni bil preveč odprt. Nejasno – dasi neupravičeno – je morda v njej stlil konkurenta. Da bi urednikom prihranili trud, jim je bilo treba brezplačno pošiljati primerno gradivo: predvsem spored, notice, tudi kratke članke, ki naj bi jih dnevni tisk objavljal in s tem zbujal zanimanje za radio. Tako je nastala Tiskovna služba Radio Ljubljana (TRL), ki naj bi v skromnih slovenskih razmerah (a vendar podobno nemški agencijski »Internationale Funk-Presse« – IFP) vsak teden na nekaj tipkanih straneh poskrbela za nekaj gradiva v našem dnevnem tisku. Gradivo se je tipkalo v 6–7 kopijah. Naposled pa

je razvoj sam tudi brez propagande privabil nove naročnike.

Kmalu so se pokazale tudi nove možnosti. Že konec l. 1929 je izšel v dnevnem tisku poziv, naj se radijski spored obogati s šolskimi urami. Poziv ni bil zamen. L. 1931 je zaživel odbor za šolski radio pod okriljem tedanjega Udruženja jugoslovanskega učiteljstva, poverjeništa v Ljubljani. Predsedoval mu je prof. Leopold Andree kot zastopnik tedanje banske uprave.

Tik pred drugo svetovno vojno sta bili nabavljene dve novi postaji, ena kot nujno potrebna relejna postaja v Mariboru, druga, 20 kWna, naj bi nadomestila domačo. Mariborska je bila montirana, pa jo je prehitel začetek vojne. Obratovati je začela šele pod Nemci in je oddajala ves čas vojske. Ob polomu so jo Nemci onesposobili, pa se je po osvoboditvi kmalu oglasila. To je Radio Maribor. Tudi do montaže nove postaje v Domžalah ni prišlo. Nemci so jo prenesli v Primskovo pri Kranju, kjer je delala do konca vojne. Ob odhodu so jo Nemci onesposobili kakor mariborsko. Po osvoboditvi je bila na višji ukaz prenesena v Srbijo.

Skromni in skrajno preprosti so bili začetki našega radia. Malo nas je še preživelih, ki se jih spominjamo. Ker – menda že napisane – zgodovine našega radia še nismo učakali, naj te vrstice obudijo spomin na tista leta.

Niko Kuret

Petdeset let od smrti dr. Antona Schwaba

29. junija letos bo minilo petdeset let, kar je v ljubljanskem Leonišču umrl zdravnik in skladatelj dr. Anton Schwab.

Doma je bil iz Šentpavla pri Preboldu, kjer se je 7. januarja 1868 rodil v družini z blizu dveistoletno usnjarsko tradicijo. Mati ga je z namenom, da ga vpiše v meščansko šolo po pomoti vpisala na celjsko gimnazijo, kjer je maturiral l. 1887. V nemških gimnazijskih klopih polnih slovenskih dijakov je zaradi prepevanja državne himne v slovenščini občutil posledice preiskave in kazni v obliki šolskega zavora ter manj primerne ocene iz vedenja. V avstrijskem Gradcu, kjer je po maturi študiral medicino, je navezal trajne stike s skladateljem Benjaminom Ipavcem. Po promociji l. 1894 se kot mlad zdravnik izpopolnjuje v Ljubljani, kot operater na graški porodniški kliniki ter v zobozdravstvu na Dunaju. Do l. 1900 deluje kot zdravnik na Vrnskem, za tem pa se za stalno naseli v Celju. Deluje kot zdravnik pri okrajnem glavarstvu, kot mestni fizik, kasneje kot višji zdravstveni svetnik. Organizira vso zdravstveno službo v Celju in okolici, pomaga pri zajezitvah epidemij, med svetovno vojno predano vodi zdravstveno oskrbo ranjencev in se posveča boju proti alkoholizmu. Ob tem najde čas še za opazne izboljšave v zobozdravstveni tehniki in za okrog 500 poljudnih predavanj iz zdravstvene ter glasbene stroke, ki jih ima na širšem območju Štajerske in v Ljubljani. Mnoge od njih je objavil v časnikih in revijah.

Nadsveto intenzivno poklicno delo ga je komaj oviralo pri predanem udejstvovanju na področju glasbe, saj je

bil z njo povezan od žalostnih otroških spominov, ko je njegov lasten izdelek – otroška violina – končala med žerjavico. Zgodaj se je sam seznanil z glasbo ob muziciranju na tamburico in citre, ob prepevanju v kvartetu, za katerega je oskrbel svoje prve postavitve napevov za moški zbor, ter v domačem šramlu. V gimnazijskem šolskem zaporu je napisal prvo zares svojo skladbo za moški zbor po Stritarjevih verzih Pri pastirskem ognju, ki pa se ni ohranila. V letih študija moremo tesne stike z Benjaminom Ipavcem označiti tudi kot mentorstvo na glasbenem področju. O družini Ipavec, ki mu je bila skladateljski pa tudi narodnobuditeljski vzor, je kasneje večkrat predaval in pisal. V času prvih službenih let v Celju pa mu je razgled v svet glasbe neformalno odpiral tudi Anton Lajovic. Kasnejši prijateljski stiki s skladateljem Slavkom Ostercem so se najverjetneje omejili na šah in šahovske probleme, s čimer se je Schwab kot ustanovitelj celjskega šahovskega kluba ter pisec ukvarjal.

Kot pevovodja se je Anton Schwab preizkusil že v domačem kraju in kot študent v Gradcu. Takoj po ustalitvi v Celju pa je l. 1900 začel z delom kot zborovodja in glasbeni organizator. K delovanju je vzbudil pevski odsek pri Delavskem podpornem društvu in organiziral okrog 40 pevcev v pevski zbor, ki je imel predvsem narodnoprebudni značaj. Člani zbora so se kasneje priključili različnim pevskim društvom. Po odhodu Antona Lajovica iz Celja pa je l. 1904 prevzel vodstvo Celjskega pevskega društva in ga deset let uspešno vodil. S tem zborom je zaslovel kot skladatelj in zborovodja, saj je delovanje zbora ugodno odmevalo v širšem slovenskem prostoru. Nepremišljene spletke in nekateri osebni interesi so ga opazno užaljenega odvrgli od dela z zborom, čeprav je kasneje tri mesece pred smrtjo še dejavno sodeloval na koncertu in proslavi, ki jo je društvo priredilo ob njegovi sedemdesetletnici.

V glasbeno strokovnem smislu je bil Schwab torej samouk, česar pa iz njegovih skladb zaradi čistosti melodike, preglednosti oblike, jasnosti harmonije in enotnosti stila ni opaziti. Njegovo glasbeno govorico pa je takratna glasbena kritika označila kot izrazito lirsko. S svojim »dostojnim stavkom je postal ljubljeneček pevskega zborov« (Naši zbori).

Schwabovi prvi skladateljski poskusi, med katere

prištevamo lahko okrog dvesto rokopisnih skladbic za tamburice, citre, različne šramel sestave pa tudi zborov, so bili že v času skladateljevega življenja izgubljeni. Večina kasnejših svojih približno 130 skladb – polovica od teh je izvornih, druge so priredbe ljudskih – pa je objavil v izdajah Glasbene matice, v Novih akordih, Pevcu, Zborih ter v številnih slovenskih in jugoslovenskih zborovskih zbirkah. Približno polovica je moških zborov, preko trideset mešanih, nekaj mladinskih, zborov s klavirsko spremljavo, ustvaril je nekaj samospelov, spevoigro in se poskusil tudi v svobodnih instrumentalnih zasedbah. Posebno tenkočuten je bil pri izbiri besedil za uglasbitev in je najraje segal po verzih Gregorčiča in Župančiča.

Svoje zborovske skladbe je Schwab pogosto zasnoval v ternarnem metrumu, v t. i. valčkovem taktu, med katerimi izstopa predvsem koncertni valček za zbor in klavir Dobro jutro ter priljubljena Zlata kanglica za sopran, mešani zbor, harmonij in klavir. Obe skladbi je kasneje spretno orkestriral.

Najbolj znano Schwabovo delo je brez dvoma Zdrava Marija za sopran solo in mešani zbor na Meškove verze, ki je trajno zaživela na cerkvenih korih in na koncertnih odrih in je morda edina danes še zares živa Schwabova skladba. K njeni takratni zares široki popularnosti je pripomogla tudi izvedba zbor Glasbene matice, ki jo je z odmevnimi uspehi izvajal tudi na gostovanjih na Češkem, Poljskem, v Švici ter Franciji in jo v Parizu posnel za zvočni film in za gramofonsko ploščo.

Emil Adamič je v Pevcu napisal: »Schwab je samouk, a glasbenik po božji in slovenski volji. Vse, kar je napravil, so pevci tudi peli. Tega menda noben slovenski glasbenik ne more reči o sebi. To je dokaz, da so njegove pesmi pisane našemu pevcu iz duše in srca.«

Tomaz Faganel

Čisti žrtvi svetel spomin

Ob 50-letnici smrti Lojzeta Bratuža

V letu 1987 je preteklo 50 let od mučeniške smrti Lojzeta Bratuža, roj. 17. februarja v Gorici. Bil je zborovodja, organist, skladatelj in nadzornik cerkvenih pevskih zborov v goriški nadškofiji. V Podgori pri Gorici je opravljal službo organista. V cerkvi so takrat peli seveda slovensko. To pa je bilo fašistom trn v peti. Pri polnočnici o božiču 1936 so fašisti hoteli v Podgori napasti organista in cerkvene pevce. Že pred mašo je pripeljal v vas avto z agenti in orožniki. Večina ljudi raje ni prišla k polnočnici, vendar tega dne se ni ničesar zgodilo. Na božič in štefanovo so v Podgori prepevali v cerkvi slovenske božične pesmi pod vodstvom Lojzeta Bratuža, na nedeljo po božiču, 27. decembra, prav tako. Tedaj se je po maši zbrala pred cerkvijsko gruča znanih fašistov. Bratuža in štiri pevce so povabili na sedež fašistične stranke. Tam je moral vsak od pevcev popiti po četrtilitri cinovega olja, Bratuža pa so fašisti z bodali v rokah prisilili, da je popil drugačno olje. Najbrž je bilo rudninsko olje za avtomobil, pomešano z bencinom, kar je učinkovalo kot strup. Iz fašističnega rjove-

nja, ki je spremljalo to dejanje, je bilo mogoče razbrati, da se je vse to dogajalo zaradi cerkvenega petja v slovensščini. Nekaj tednov se je Lojze Bratuž boril s smrtjo, dokler ni 16. februarja 1937 izdihnil. Tukaj objavljamo tri spominke prispevke, najprej predgovor pisatelja Rebole, ki ga je napisal za spominsko knjižico ob 50-letnici Bratužove smrti (z zgornjim naslovom).

Ob liku Lojzeta Bratuža se besede kakor »borec, junak, mučenec« kakor po žlahtni indukciji napijejo z nekim milostnim pomenom, ki presega politiko.

Mogoče je namreč biti borec, junak in celo mučenec tudi zunaj kategorije ljubezni.

Življenjska partitura Lojzeta Bratuža pa – da uporabim metaforo njegove življenjske ljubezni, glasbe – je vsa v enem svetlem ključu, v ključu ljubezni.

Odtod njegova edinstvenost v bogatem slovenskem martirologiju 20. stoletja.

Iz svojega klasičnega proletarskega slovenskega izvora ne prinese kake razredne mržnje, kakor ga fašistično zatiranje ne navda s sovraštvom do italijanskega naroda. Muzika, ta njegova vseobvladujoča ljubezen, ga dviguje v nadnarodno občestvo src, ki onkraj prepada krvi in jezikov zaznavajo isto sporočilo večnih sfer. Kot begunec med prvo svetovno vojno in pozneje kot izgnanski učitelj orgla, **Don Gigino**, obdan z valom simpatije, po italijanskih cerkvah od Viareggia do Abruca. Potem ko se na vabilo nadškofa Sedeja vrne v Primorje, v sami fašistični Gorici vadi tudi italijanske zборе.

Kar pa je mogoče zvedeti o njegovem pevovodskem delu po okupirani Primorski, po Tolminskem in Vipavskem, o vsem tistem njegovem prosvetiteljskem kolesarjenju od vasi do vasi, o vseh tistih neštetih polilegalnih sestankih po družtvih, gostilnah in na njegovem gostoljubnem domu na Svetogorski cesti – vse to priča o neki enkratni, očarljivi, danes bi rekli karizmatični osebnosti. A Lojze Bratuž ljudi ni samo privlačeval. Tedanjega vsestransko osirotelega slovenskega človeka je tudi hranil. Hranil ga je z razkošnim napojem svojega razkošnega srca – iz kraljevske kleti Prešernove besede, muzike in evangelija.

V Lojzetu Bratužu je bil na delu duh lepega in dobrega.

Ali celo svetostnega, da si predrznem popolnoma nemodno besedo?

Ta pridevnik mi je vzplaval v zavest, ko sem bral odlomke njegovih pisem materi iz zapora, še posebej pa nekatere njegove izraze, izrečene tam, kjer ni kaj pozirati, namreč na smrtni postelji.

Kakšna vdanost, ob mladi ženi in nekajletni hčerkici ter še mlajšemu sinčku!

Francis Carrara, portret Alojza Rebula (1932)

Med tistimi izrazi sem naletel na stavek, ki me je posebej pretresel, saj je skoraj prevod znamenitega vzklika Ignacija Lojolskega (**Quam sordet tellus, cum caelum aspicio!**): »Ah, saj pravzaprav ne umrjem težko, kar sem sprevidel, kako grd je ta svet. Le Ljubka in otročiči . . .«

Svet okoli njega!

V letu 1937 po Kristusu in v letu XV po pohodu na Rim!

Voham zadah tega sveta.

To je smrad iz svojevrstnega celuloznega kadavra: iz dopisovanja, ki se je po smrti Lojzeta Bratuža – Luigija Bertossija – odvijalo med nekaterimi živčnimi vozli tedanje policijske države – med goriško kvesturo ter prefekturo na eni ter rimskim notranjim ministrstvom na drugi strani.

Kovinska birokratska proza, v pomembni privzdignjenosti vseh politik in dejanski paniki vseh diktatur.

Saj mora na primer goriška kvestura obveščati Rim ne samo o tem, koliko ljudi prihaja na grob Lojzeta Bratuža. Ne samo o tem, koliko in kakšne rože tisti ljudje polagajo na grob. Če se nekega dne prikaže na grobu – oj groznja imperiju! – šopek rdečih nageljnov, prevezanih – oj boljševisem na pohodu! – z rdečim trakom, mora prefekt sporočiti ministrstvu, ali je preiskava identificirala neznanca, ki je na grob Luigija Bertossija položil **il mazzo di garofani rossi legato con nastro rosso**. (Dopis z dne 3. februarja 1938, podpisan – po namestniku – minister Carmine Senise.)

A poleg te nore policijske proze je na moji mizi še nekaj: fotokopija brošure, ki je brez navedbe avtorja in založbe izšla ob Lojzetovi smrti.

Danes vemo, da je bila brošura natisnjena v jugoslovanski Sloveniji, v Grobljah, njen avtor pa

da je bil Rado Bednařik, eden neutrudnih garavčev na tedanji slovenski zamejski njivi.

Naj bo tu, ob petdesetletnici, izraženo priznanje tudi njemu, da je namreč skozi njegovo prijateljsko pero tako sočutno zavpila mučeniška Primorska, ko je pokopavala enega svojih ne samo največjih, ampak tudi najčistejših sinov.

Alojz Rebula

Ti in jaz in tri leta življenja – magistrale

Bratuževa vdova, pesnica Ljubka Šorli, je v možev spomin spesnila sonetni venec pod tem naslovom (tri leta zato, ker so ga fašisti zastrepili po treh letih zakona). Tukaj objavljamo magistrale z akrostihom (»Lojzetu Bratužu«).

Ljubezen moja brez miru te išče,

Opevajo srca te mili zvoki.

Jeseni šla na pot sva z roko v roki,

Združilo naju skupno je ognjišče.

Edini, ki sem v srcu te nosila,

Trpela zate, v strahu trepetala!

Uteho pri Devici sem iskala,

Bojazen in nemir pred Njo razkrila.

Rohnela v me usoda je preteča,

Adamovih otrok mi delež dala,

Težak in krut kot za pravico ječa.

Upehana od bojev sem jokala –

Življenja ni mi strla moč grozeča.

Uporno sem viharjem kljubovala.

Ljubka Šorli

Kulturna in verska avtonomija na Goriškem

Goriška pokrajina (Provincia di Gorizia) je ob 50-letnici Bratuževe smrti priredila simpozij, na katerem so različni predavatelji osvetlili lik Lojzeta Bratuža. Na simpoziju je predaval tudi prof. Luigi Tavano, duhovnik goriške nadškofije, bibliotekar v goriškem bogoslovju. Iz njegovega italijanskega referata smo prevedli najbolj značilne odstavke.

Naj mi bo dovoljeno, da za podobo in delo Lojzeta Bratuža ponovim, kar sem na rimskem simpoziju (od 8. do 12. septembra 1986) rekel o F. B. Sedeju, njegovem nadškofu, spoštovalcu in prijatelju: da je bil goriški organist predmet hudih nacionalističnih in fašističnih krivic, je vsem znano; toda če bi ti žalostni dogodki dali Lojzetu Bratužu in njegovemu mučeništvu enostransko politično in narodno podobo, bi tej »nad vse človeški postavi«, kakor pravi o njem pisatelj A. Rebula, storili še eno krivico . . .

Tako se naša pozornost obrne takoj na temeljne značilnosti družbeno-kulturnega okolja, v katerem se je Lojze rodil in je v njem preživel otroštvo. To okolje je bilo tipično v večnarodnem avstroogrnskem cesarstvu, v italijanski državi pa je bilo nekaj čisto posebnega. Gre namreč za edino italijansko škofijo, ki jo je v tridesetih letih vodil italijanski nadškof in kjer je večina govorila »drug jezik« (briksenska škofija, ki je bila skoraj povsem »tirolska«, je imela nemško govorečega škofa); in ta škofija se ujemala ozemeljsko, zlasti pa kulturno, z nekdanjo goriško-gradiščansko grofijo, ki je bila štiristo let del habsburških dednih dežel, ki pa je bila vsaj tisoč let povezana hkrati s sredozemskim in nemškim svetom. Druga značilnost: obsegala je slovensko, furlansko in nekdanje beneško prebivalstvo (Tržič z okolico in Gradež), ki ga niso ločile meje, temveč se je prepletalo po naravnih družinskih, migracijskih in trgovskih zakonitostih. Ne gre torej za mejno ozemlje, temveč za naravno prepleteno ozemlje.

Pokrajina in mesto, kjer se kulturna edinost ni istila z narodno. Nadškof Sedej govori o »majhni domovini družbe narodov, ki jim daje streho«, pri čemer je uporabil motiv, ki je bil v kompleksnosti večnarodne habsburške države še bolj očitna.

Zato so Gorico občutili, kot je v resnici bila: hkrati italijansko (zemljepisno v Italiji in kulturno italijansko), avstrijsko (institucionalno in zgodovinsko, ker je pripadalo goriškim grofom in habsburški vladarski hiši) in slovensko mesto po narodnostnem sestavu dela mesta in okolice, zlasti pa po slovenskem značaju Brd in Krasa: mesto je bilo naravno moralno, kulturno in gospodarsko središče . . .

Gorica je bila cvetoče mesto. Zlasti pa je bila živa kulturna avtonomija, ki si je prisvajala sokove nemškega pozitivizma in slovenske narodne zavzetosti, najnovejših evropskih umetniških tokov in najboljšega klasičnega izročila. Gorica je takrat imela Karla Michelstaedterja in Maksa Fabianija, nadvojvodo Salvatorja in kardinala Missia, Seghizzijevo muziko in poezijo A. Gradnika, zgodovinarja F. Kosa in umetnostne poznavalce K. Drexlerja, L. Planinsciga, A. Morassija. V stavbarstvu se to izraža v mogočni stavbi A. Wernerja (malo semenišče) in sodišču, v čezalpski železniški postaji in Trgovskem domu. Živahne so bile italijanske in slovenske kulturne revije in neverjetno število kulturnih krožkov. Dovolj je, če pregledamo ocene v reviji »Forum Julii«: da spoznamo, kako široko kulturno obzorje je hotela pokriti; ali pa rojstne kraje maturantov 1913: Dunaj, Trst, Aiello, Česka, Gorica, Gradiška, Pulj, Temišvar, Cres, Trbiž, Port Said – pa vidimo, koliko kulturnega bogastva in spodbud bi lahko dobila . . .

Sloves kulturnega središča je Gorica imela zlasti zaradi dveh vrhunskih šolskih ustanov: državna gimnazija, katere matura je bila enakovredna današnjemu doktoratu (tako trdi D. Faggini), in osrednje bogoslovje, ki je imelo visoko usposobljen profsorski zbor na univerzitetni ravni (med drugimi so takrat poučevali: poznejši beograjski nadškof J. Učjič, J. Srebrnič, pozneje škof na Krku, poznejši tržaški škof L. Fogar, papeški nuncij v baltskih državah A. Zecchini). Ustanovijo tudi škofijski muzej, utrdi se sloves mesta kot klimatskega zdravilišča, hkrati pa je središče enega

najmočnejših krščansko-socialnih gibanj v cesarstvu . . .

Vemo, kako je hudemu vojnemu potresnemu sunku sledil nič manj hud udarec nove italijanske institucionalne ureditve. Ta je bila, kot je znano – kaže pa, da mnogi tega ne vedo – sovražna vsemu, kar je sestavljalo posebnost tega ozemlja in ljudstva: vse to je bilo očrtno in ožigosano kot »avstrijkanstvo« in »slavizem«. Toda ta dva izraza, ki sta bila dvajset let sramotna obtožba in sta že sama po sebi pomenila obsodbo brez priziva, nas ne smeta premotiti. Sovražnik ni bila politika cesarstva (ki je že izginilo) ali strategija panslavizma. Resnični sovražnik je bila za nacionalizem, za liberalno-hegemonistično državo in za krajevni šovinizem prav tista samostojna kulturna edinost ali »etična edinost v kulturni različnosti«, ki je sestavljala moralno ozračje in vezno tkivo krajevnega sožitja: tisto posebno izročilo in družbena praksa, ki sta tu nastali . . .

Lojze Bratuž je dozorel na tem trdem, a nad vse vzgojnem terenu kulturne obrambe naroda, ki so mu iz dneva v dan zmanjševali življenjski prostor in sredstva, ki pa je skušal s toliko večjo vnemo in iznajdljivostjo izražati svojo duhovno kulturo v vsakdanjem življenju. In temu je nedvomno dobro služila glasba, in sicer prav zato, ker je še pred vsako ideološko in politično razsežnostjo izražala ljudsko zavest na ravnini odnosov, šeg, domače družabnosti in globokih duhovnih potreb.

Goriška Cerkev je vedno skušala zadostiti tem potrebam, ali je vsaj težila k temu: se pravi, da bi varovala in ovrednotila ljudsko kulturno izročilo, to ekumensko sožitje, ki je sestavljalo izrazito duhovno fiziognomijo prebivalstva, od Alp do morja, pa naj je bilo slovenskega ali furlanskega porekla.

Bistvene dejavnike te dediščine so prevzeli, predelali in preoblikovali, da so postali osebna in družbena posebnost, v kateri so se veliki evropski kulturni tokovi povezovali z značilnostmi ljudskega življenja, da so postali izrazna zavest katoliške misli, oplemenitene z oglejsko in dunajsko kulturo, misli, ki je bila ponosna na cesarsko izročilo in na krajevno samostojnost in ki je skušala obdržati to dediščino v vseh zgodovinskih okoliščinah.

Kar je goriška Cerkev vedno delala, je postalo v dvajsetih letih tega stoletja posebna naloga v službi resnice, tudi kar zadeva vero. Kajti učinek fašistične raznarodovalne politike je bilo upadanje slovenske verske dejavnosti, struktur in izročila. Že leta 1923 so nekateri vodilni goriški in tržaški duhovniki pisali apostolskemu sedežu, da več tisoč Slovencev omahuje v veri in se oddaljuje od Cerkve zaradi italijanskega narodnega pritiska. In to je bil šele začetek!

Bratuževa osebna zgodba je nad vse povedna, če hočemo spoznati duha, kriterije in način, s katerimi je goriška Cerkev opravljala svojo nalogo v prid človeškemu dostojanstvu in pravicam slovenskega naroda v tistih okoliščinah. Vemo, da je bil prvi borec, vztrajen in povsod navzoč, zvest tej katoliški, se pravi vesoljni usmerjenosti v načelih in dejanju, nadškof Sedej. Toda njegovo dejavnost je omogočala strnjena in odgovorna navzočnost slovenskih duhovnikov, ki so bili takrat resnični in priznani voditelji ljudstva, in to v nad vse težavnih okoliščinah, tudi zato, ker so morali braniti katehetsko, vzgojno in kulturno dejavnost in hkrati

avtoriteto vesoljne in krajevne Cerkev, ki so ju obtoževali sodelovanja s fašističnim režimom.

Zdi se mi, da se je treba vprašati, kaj je bilo pravzaprav glavno gibalno, ki je vodilo Lojzeta Bratuža – in slovensko Cerkev – pri tej dejavnosti. Zavest osebne in družbene identitete, ki se je istila s krščansko antropologijo in s pripadnostjo krščanskemu narodu. Zavest celostne identitete, se pravi ne zgolj narodnostne: zgodovinsko samozavedanje, ki ni izpustilo nobene prvine in je torej vsebovalo in ovrednotilo tudi narodnost, zgodovino in voljo do življenja ter neodvisnosti slovenskega naroda.

Iz tega sledi, da je bil nacionalistični napad na slovensko stvarnost (pa tudi na furlansko, tirolsko in vališansko) samo na videz politični narave; predmet njegovega sovraštva je bila zvestoba toliko ljudi lastni verski zgodovini. Fašizem je sovražil, morda nagonsko, svet vrednot – molitev, mir, izročilo, odpusčanje, katoliškost –, ki so bile nasprotje razkričane fašistične doktrine in prakse. Tudi v Bratuževem primeru je napad meril na svet, ki je bil zvest Kristus ter razumni in zvesti službi krajevni Cerкви; bil je napad na vesoljnost te Cerkv, ki se ni ravnala po fašističnem imperializmu in ni služila lakotni oblasti; napad na vesoljnost, ki je živela v ritmu krščanskega življenja in je sprejemala vse človeško, da je tako izrazila zavest ljudstva, ki hodi v luči uveličenega Gospoda.

Toda znotraj te katoliške identitete, ki nalaga vsakemu verniku skupno nalogo, pa je Lojze Bratuž tudi nosilec in priča tistega posebnega vidika katoliške identitete, ki je bil značilen za goriško Cerkev. Šlo je za poseben tip duhovnika, ki se je oblikoval v osrednjem semenišču in se je vidno razlikoval od bližjega videmskega klera. Zlasti je šlo za vkoreninjen splet verskega, bogoslužnega, družinskega, vaškega izročila, ki je bilo bistveni del v življenju prebivalcev (in je skrajno omejevalno, če ne kar tendenciozno, če kdo zvede ta izročila na folkloro ali magijo, ko so vendar bila organski in teološko utemeljeni izraz ljudske kulture). To so izročila, ki označujejo neko kulturo in jo plastično prevajajo v gibe, navade, odnose, pa tudi v pesmi, v neko posebno vzgojo in celo v posebno duhovniško nošo. Ne trdim, da je to izročilo boljše od drugih, vendar je pomemben sad neke zgodovine.

Pa ne le Sedej, tudi tržaški škof L. Fogar in poreški T. Pederzoli sta v mejah možnega skušala ohraniti kulturno in cerkveno samostojnost, ki jo je država, da ponovim še enkrat, imela za sovražno in tujo.

Oporne točke za to vztrajanje pri samostojnosti goriške cerkvenega izročila so bili nadškof Sedej in obe semenišči, zlasti na koncu dvajsetih let, ko so ukinili vse druge slovenske kulturne in družbene ustanove (časopise, društva, zborovanja). Posebno omembo zasluži malo semenišče v ulici Dreossi (zdaj via d'Alvano). Nadškof Sedej ga je zaupal mozem, ki so imeli čut za domačo dediščino: rektor je bil Furlan msgr. I. Valdemarin, prorektor dr. Ivo Juvančič in priljubljeni špiritual Leopold Cigoj. Na seznamu profesorjev, ki so poučevali na notranji gimnaziji, najdemo može, kot so Henrik Mreule, prijatelj Michelstaedterja (ki ga je pridobil njegov sošolec Valdemarin, ko se je vrnil s »pobega« v Latinsko Ameriko, ki ga je pripravil Michelstaedter), ki je bil cenjen učitelj latinščine in grščine, Anton Kacin,

Ludvik Cikovič, brata Luigi in Giovanni Culot, N. Brumat, Ettore Delfabro in rektor, ki je poučeval italijanščino. Semenišče je bil edini kraj na Goriškem, kjer so še poučevali slovenščino, kjer so na šolskih prireditvah ohranili navado, da so Slovenci, Italijani in Furlani nastopali vsak v svojem jeziku.

Temu zboru vzgojiteljev in profesorjev sta pripadala tudi brata Lojze in Jožko Bratuž. Prvi je v vseh razredih poučeval petje, drugi pa latinščino in grščino. Pričevanja o osebnosti obeh bratov se ujemajo. Naj spomnim le na pričevanje nadškofa P. Cocolina in pisatelja A. Rebula.

Žal se je nacionalističnemu pritisku svetne oblasti proti ostankom kulture in goriškega cerkvenega izročila v nekem trenutku pridružil pritisk cerkvene linije, ki se je imenovala »rimska«. Cerkevne, pa tudi kulturne in politične sestavnice te linije izhajajo iz usmeritev, katerih pretres bi nas pripeljal predaleč (obravnavaj jih knjiga »Goriška med vojno, odporom in demokratično obnovo [1940–1947]«, ki je tik pred izidom). Tako je bilo o dveh škofih sufraganih (Fogar in Pederzoli) zapisano, da sta bila »vzgojena v stari avstrijski šoli, se oklepata starega disciplinskega izročila, ki je v velikem nasprotju s tistim pičlim, kar smo skušali in skušamo narediti« (pismo nadškofa C. Margottija, 12. 10. 1935)...

Nedvomno so Bratuža ubili fašisti, ki so bili dosleden izraz fašističnega sistema. Toda če je po mojem najprimernejša opredelitev »nedolžna žrtev«, je treba logično gledati nanj kot mučenca krščanske identitete v službi verskega poslanstva Cerkv. Bil je pričevalec v navadni vsakdanjosti, po lepem reku: »Vsakdanjost, ki postane junaška, in junaštvo, ki postane vsakdanje.« Mislim, da so mnogi, ki se upirajo kršenju človekovih pravic, pa naj se dogaja kjer koli, mislim, da so mnogi, ki so ga poznali, imeli v očeh njegovo podobo, podobo človeka in kristjana, izraz kulturnega in verskega izročila, ki je s trdom dozorelo na Goriškem, in za katerega je delalo toliko plemenitih ljudi. In po vsem videzu je pravilna misel, da je ta podoba krepila pogum mnogim, ki so sodelovali pri odporu: v mračnih letih po njegovi smrti vse do osvobodilnega boja, kot je rekel dr. B. Marušič; in to v upanju za svobodno in miroljubno sožitje, ne v iskanju maščevanja... Na jedrnat, a zgovorni spominski podobici, ki so jo natisnili za obletnico smrti, berem svetopisemski stavek: »Glejte, kako umirajo pravični. V očeh nespametnih je njihova smrt poraz... Oni pa so v miru« (prim. Modr 3,1-3). Kajti človekova najvišja težnja je mir, ne boj. In treba se je spomniti, kako je leta 1973 prav v tej zborni dvorani plemeniti msgr. Aldo Moretti rekel, ko je govoril o goriški Cerкви med zadnjo vojno: »Goriški katoličani niso storili veliko za vojno, veliko pa so naredili za mir.« Življenje, delo in mučeništvo Lojzeta Bratuža so bili in so človeško plodno pričevanje za ta mir. Če so korenine naše skupne kulturne dediščine še žive, ni utopično upanje, da bodo na tem terenu miru še cvetele osebnosti, ljudstvo in dejanja.

Luigi Tavano

Fran Dominko

Dne 22. februarja 1987 je umrl fizik in astronom profesor dr. Fran Dominko, dne 26. februarja pa smo se od njega poslovili na ljubljanskih Žalah. Dasi smo ga zadnje čase srečavali telesno močno utrujenega, vendar se mu z boleznega izraza na obrazu ni poznalo, da je v njem že zapisano tudi zadnje slovo. V bežnem zapisu seveda ni mogoče izmeriti pokojnikovega popotovanja skozi odmerjena mu leta, ne njegovega pomembnega dela, ne njegovega izjemnega prispevka k razvoju slovenske astronomije in s tem k razvoju novoustanovljene stolice te stroke na naravoslovni fakulteti v Ljubljani, njegovi neutrudni povezanosti s tem predmetom, ki mu je posvetil najbolj plodna leta svojega dela in življenja. S svojim odhodom se je pokojni Fran Dominko poslovil od številnih prijateljev, za katere je imel ob vsakem srečanju bodisi doma, na ulici ali v prostorih Astronomsko-geofizikalnega observatorija na Golovcu, zmerom prijazno besedo, spodbuden nasvet, kritično pripombo k dogodkom doma ali po svetu. Bil je pravi intelektualc nenavadne bistrine, duhovitosti in širine, kot človek pa socialno globoko čuteč, poln razumevanja za kakršnekoli težave svojega bližnjega.

Pokojni Fran – domači so ga klicali Franjo, prav tako njegovi najožji prijatelji – se je rodil leta 1903 v Vodnjanu v Istri očetu sodniku Franu in materi Katarini Bregato. Po slovenski osnovni šoli in začetni slovenski gimnaziji je maturiral na italijanski gimnaziji v Gorici. Študij je nadaljeval na vseučilišču v Bologni, kjer je doktoriral iz fizike in za svojo doktorsko disertacijo prejel zlato medaljo »Augusto Righi«. Po opravljenem doktoratu je bil nastavljen kot asistent na astronomskem inštitutu bolonjske univerze. Ker je odklonil vpis v fašistični sindikat – bilo je to v času največjega fašističnega vzpona leta 1931 – so ga odpustili. S soprogo Vero sta odšla v Jugoslavijo in se naselila v Beogradu. Tukaj je bil asistent in nato znanstveni sodelavec na astronomskem observatoriju, vmes pa profesor za fiziko in matematiko na tamkajšnjih gimnazijah. Med vojno je bil več mesecev v gestapovskih zaporih, ko pa je bil spet na svobodi, se je pridružil partizanom in se udeležil bojev na sremski fronti.

Leta 1948 se je preselil v Ljubljano, kamor ga je povabila univerza, da prevzame novo ustanovljeno stolično astronomije. Četrto stoletja je predaval svojo stroko študentom, ki so ga resnično vzljubili zaradi izjemnega razumevanja za njihove razmere in ker se je znal z njimi pogovarjati.

Njegovo življenjsko delo je bila gradnja Astronomsko-geofizikalnega observatorija na Golovcu. Še tako huda in ledena zima ga ni zadržala od njegove vsakodnevne poti na strmi Golovec. Organizacijsko je sodeloval na univerzi in zunaj nje, pisal je članke in prirejal predavanja za popularizacijo astronomije in predvsem svoje študente spodbujal za to stroko s pogostimi opazovanji nočnega neba. Pridno je sodeloval v Prirodoslovnem društvu, Društvu metematikov in fizikov, dolga leta je bil član upravnega odbora in predsednik Naravoslovnega oddelka Slovenske matice v Ljubljani. Pri tej ustanovi je urejal Zbornik za zgodovino znanosti in tehnike in s številnimi strokovnimi članki tudi sodelo-

val pri njem. O pomembnosti naravoslovnega znanja je predaval v raznih strokovnih društvih, na ljudski univerzi, na radiu. Posebno rad se je odzval predavat mladim astronomom, pa naj so ti ustanovili svoj krožek še tako daleč kje na robu Slovenije. Odzival se je tudi posameznikom, ki so se oglašali z raznimi vprašanji v zvezi z nebesnimi pojavi, z novimi odkritji, s poletji v vesolje in podobno. Pisal je za italijansko strokovno revijo *Coelum* (Nebo), za beograjsko astronomsko revijo *Saturn* in *Godišnjak* našeg neba, za *Obzornik* za matematiko in fiziko, veliko njegovih prispevkov je objavila revija *Proteus*, občasno je sodeloval tudi pri *Delu*, v *Naših razgledih* in *Goriških srečanjih*. Na svoji delovni mizi je imel najnovjšo literaturo, knjige in revije s področja astronomije, naravoslovja in fizike.

Za Mohorjev koledar je več let zapored pripravljajl astronomske podatke: sončni in lunini mrki, vidnost planetov, napisal je več člankov s področja astronomije in še za *Koledar 1987* je napisal svoj zadnji prispevek *Kozmična sonda ob Uranu in velikih planetih*. Mohorjeva družba mu je hvaležna za dolgoletno sodelovanje. Z globokim spoštovanjem se ga spominja in mu želi mirnega počitka v slovenski zemlji, ki jo je goreče ljubil in v zvezdah nad njo iskal odgovore na celo vrsto vprašanj o našem bivanju in njegov smisel na tem nemirnem, protislovnem planetu.

J. D.

Mons. Filip Millonig

(Kristusov služabnik ne more zares umreti)

Slovenski in nemški časopisi so objavili vest, daje 11. 2. 1987 umrl mons. Filip Millonig, upokojeni stolni kapitar, konzistorialni svetnik, dekan za beljaško okolico in štebenjski župnik.

Pa tudi oče zahomškega smuškega skakanja, oče tamburaškega zbora v Zahomcu, obnovitelj Rihkove kočice na Zahomski planini.

In tajnik slovenskega dušnopastirskega urada v Celovcu ter tajnik Sodalitete, urednik *Nedelje*.

Med vojno pregnanec in zapornik; po vojni župnik v Štebnu, dekan za beljaško okolico, slovenski stolni kapitar, ravnatelj slovenskega dušnopastirskega urada, urednik *Nedelje* in predsednik Družbe sv. Mohorja.

Življenjepis, sestavljen iz samega delovnega vpreganja, iz samih nehvaležnih opravil in zadolžitvev, ki jih lastno ljudstvo prehitro pozabi, nasprotnik pa prepočasi.

Ena sama od naštetih dejavnosti bi bila dovolj, da bi mogli reči: – Ta človek ni tratil dneva! Najvažnejše božje darilo za ta svet – čas, da v njem prilagaš iz človeškega k božjemu v rasti njegovega stvarstva – je uporabil kot oni v priliki o talentih, ki jih je iz enega prigospodaril pet. Pa jih naštejmo:

– Talent dušnega pastirstva v lastni župniji in dekaniji, ki ga je priljubil tudi med ljudmi onkraj krščanskega verovanja in prepričanja.

– Talent za urejanje slovenskega krščanskega tednika *Nedelje*, ki ga je začel urejati v letu 1935 in ki je še danes najbolj razširjen slovenski časopis na Koroškem.

– Talent organizacije in skupinskega dela, ki ga je

razvijal kot vodja slovenskega dušnopastirskega urada v Celovcu in tajnik Sodalitete slovenskih duhovnikov.

– Talent narodno-spodbudnega, kulturnega in vzgojnega dela, ki ga je uporabil v svojem kraju.

– In talent: razumeti Slomškovo mohorsko duhovno oporoko; kot dolgoletni predsednik in odbornik Mohorjeve, ki je v najodločilnejših letih spodbujal to najpomembnejšo slovensko kulturno ustanovo na Koroskem.

Ne izkazuje se kristjan samo po tem, da živi in ravna drugače kot pozunanjeni svet, temveč tudi po drugačnem gledanju na smrt. In na to drugačno gledanje kar nekako pozabimo.

Človeško je, da na smrt bližnjega človeka razžalosti, kakor je Lazarjeva smrt razžalostila tudi Jezusa. Toda za to žalostjo mora biti oklepaj upanja, ki ga ne more zatemniti še tako črna žalost. Vstajenje v Kristusu je perspektiva, v kateri se mora solza psihične žalosti spremeniti v biser verovajske sreče.

J. Kopeinig

Dr. Stanko Gogala

Dne 14. julija je v Ljubljani po dolgi bolezni umrl dr. Stanko Gogala, redni profesor v pokoju in nekdanji dekan filozofske fakultete v Ljubljani, pokopan pa je bil 17. julija 1987 na ljubljanskih Žalah. Ko so njegove posmrtno ostanke nesli k pogrebu, da jih izročé materi zemlji, kot imamo navado reči, je bilo marsikateremu izmed udeležencev pogreba bridko pri srcu. Poslovili smo se od odličnega pedagoga, pokončnega, izjemno poštenega, kulturno razgledanega človeka, ki mu čas in razmere po drugi vojni niso bile naklonjene, ne duhu in govorjeni ali pisani besedi pokojnega, dasi je bil med vojno zaradi svojega sodelovanja z Osvobodilno fronto preganjan, policijsko večkrat zaslišan, zaprt ter suspendiran kot privatni docent na univerzi. Povojni čas netolerantnosti do »drugačnih« razmišljanj o posameznih družbenih pojavih, kar dancs obojamo kot izraz pomanjkanja politične in humane vzgoje in zdravega razuma, sta ga močno prizadela, vendar v njegovi zagnani delavnosti ne strla. Prišla so leta, ko se je bilo treba počeno in odkrito spet in spet vračati k njegovim pedagoškim mislim, ki so nas trajno spodbujale in bogatile. Kdor je prvič slišal katero izmed njegovih javnih predavanj ali bral njegove članke, v katerih je prvi pri nas pisal na sodoben način bodisi o vzgojnih, religioznih, mladinskih ali podobnih vprašanjih, mu je postalo njegovo delo stalni spremljevalec, trajna življenjska šola. Zato je prav, da se mu ob slovesu vsi, ki smo ga osebno poznali, pa tudi tisti, ki so ga poznali samo po njegovih pedagoških knjigah, člankih in razpravah, zahvalimo za vse, kar nam je dal s svojim osebnim zgledom, s svojim pokončnim značajem, s svojo modrostjo, s svojim znanjem, z živim pedagoškim vzorom in z izjemno ljubeznijo do mladine, ki ji je bil dolga leta odličen vzgojitelj.

Pokojni profesor dr. Stanko Gogala se je rodil 13. novembra 1901 v Kranju, kjer je končal osnovno šolo, gimnazijo z maturo pa v Ljubljani. Po diplomi in doktoratu na filozofski fakulteti v Ljubljani je od leta 1927 do

1946 poučeval pedagoške predmete na moškem učiteljskišču v Ljubljani. Leta 1929 je bil imenovan za privatnega docenta na katedri za pedagogiko ljubljanske univerze, naslednje leto je prevzel tudi praktični pedagoški seminar ter uvedel za slušatelje hospitacije na ljubljanskih srednjih šolah. Po osvoboditvi je bil leta 1946 najprej imenovan za univerzitetnega docenta, nato še istega leta za izrednega in šele leta 1959 za rednega profesorja pedagogike. Dr. Vlado Schmidt je ob Gogalovi osemdesetletnici zapisal: »Neposredno po osvoboditvi je bi Gogala na slovenskem edini, ki je imel moralnopolitične in znanstvene pogoje za univerzitetnega učitelja pedagogike. V letih 1964 do 1966 je bil prof. Gogala dekan filozofske fakultete v Ljubljani in več let predstojnik katedre za pedagogiko. Koliko dijakov ljubljanskega učiteljskišča, ki mu je namenil skoraj dvajset let, in koliko mladih profesorjev različnih fakultet in strok je odhajalo na svoja učna mesta, obogatitih z življenjskim pedagoškim znanjem in z živim pedagoškim vzorom svojega učitelja.

Leta 1936 je bil profesor Gogala med ustanovitelji Pedagoškega društva v Ljubljani in do leta 1941 tudi njegov predsednik, bil je tajnik Slovenske šolske matice, sourednik revij Čas in Sodobna pedagogika. Zlasti v Času je objavil več razprav o religiji, etiki in kulturi, med drugim: Socialnost in etičnost (1927), Vzgoja in svoboda (1929), O psihologiji religioznega vzgajanja (1930), Kakšnega učitelja si želijo učenci (1932/33). Dalje so pomembni njegovi članki in razprave, ki jih je objavljval v Domu in svetu, v Popotniku, v Slovenskem učitelju, v Pedagoškem zborniku in drugod. Njegova temeljna dela pa so: Pedagoške vrednote mladinskega gibanja (1931), Temelji občne metodike (1933), Uvod v pedagogiko (1939) in Obča metodika (1951 ter popravljeni ponatis 1966). Profesor Gogala je bil tudi strokovni urednik pedagoških prispevkov iz SR Slovenije za Enciklopedijo Jugoslavije. Kot član strokovnega sveta Zavoda SRS za šolstvo je leta 1964 izdelal predlog o zgradbi in nalogah snujočega se Pedagoškega instituta.

Za pokojnim je ostalo več kot 200 strokovnih člankov in razprav ter 5 knjig. Kot človek in pedagog je imel velik ugled med svojimi učenci in učitelji in nič manj v širšem družbenem okolju. Njegovi pedagoški nazori so tudi sodobnemu človeku dragocena šola, saj jih prevevata globok humanizem in demokratičnost. Zato se bomo še in še vračali k njegovim mislim in pobudam, zato bo spomin nanj še dolgo živ in navzoč predvsem vsem tistim, ki so zajemali iz njegovega znanja in modrosti in se bogatili ob njegovi močni pedagoški osebnosti. Njegovo delo bo za trajno zapisano ne le v zgodovini našega šolstva in pedagogike, marveč v splošni kulturni zgodovini slovenskega naroda.

J. D.

Dramatik Ivan Mrak

(1906–1986)

Osrednja osebnost slovenske dramatike je pisatelj, človek in velik kristjan Ivan Mrak. Rodil se je narodno zavednima staršema iz meščanske sredine, očetu gostilničarju Valentinu Mraku in materi Antoniji, roj. Cirman, 30. aprila 1906 kot tretji otrok v zakonu, na Novem svetu, ki je bilo tedaj in še pozneje znano ljubljansko gostišče. Okrog l. 1908 je oče kupil gostilno na Rimski cesti 4 in jo poimenoval – v zvezi s tedanjim izkopavanjem rimskih zidnih preostalin v obližju – Pri Starem Rimljanu. V Mrakovi družini sta živelata tudi sin in hči iz očetovega prvega zakona. Gostišče se danes imenuje Pri Mraku.

Značilno za otroka Ivana je neverjetno zaupanje, vera in ljubezen do staršev, še zlasti do matere, ki mu je, zaprepaščena nad nadarjenim otrokom in njegovimi zgodnjimi pisateljskimi sposobnostmi, posvečala prav posebno ljubezen in previdnost v svoji vzgoji, kajti zgodnji pubertetni in adolescent je v neugnanih zanosih in podvigih, ki so ga razočarali, pobegnil že dvanajstleten od doma v Trst; poizkušal samomor ipd. Vendar je to preobčutljivo mladostniško dušo počasi vezala na življenje njegova lastna ljubezen do knjig in nenehno delo, samostojni literarni nastopi in umetniški večeri ter celó izdajanje lastnega časopisa Slovanska misel, ki ga je izdal petnajstleten. Poboljševalna gimnazija na Ptuju, vdranje naokoli in vezi s sorodniki, a prepovršnimi mladeniči literati (izjemnejši je bil mladi Srečko Kosovel); končno pa je svojemu jazu ustrezno izzval svojo življenjsko usodo in zaznamovanost z upesnenjem in uprizoritvijo »himne o bogovih« Obločnica, ki je bila predstavljena l. 1925 v Mestnem domu v Ljubljani ob prisotnosti vse tedanje kulturne elite. Škandal, ki ga je delo povzročilo, je bil za Ljubljano nezasišan, ker je polovica publike delo sprejela, druga polovica pa ga je divje izigravala in sprožila vsesplošen pretep po predstavi.

Važno je, da je Mrak svoje življenje verodostojno popisal sam, kajti že od mladega je posegal v javnost, ki ga je nasilno in nečloveško izganjala in zamočevala, kar je seveda druga plat slovenske kulture in svojskosti. Pravo sodbo daje tako sebi in narodu sam v svojih intervjujih in v avtobiografijah.

Mrak je temeljno vplival in vodil življenjski dialog z najpomembnejšimi rojevalci in oblikovalci slovenske umetnosti in kritike, prav tako pa je pomenljiva njegova ustvarjalna zveza z Milošem Crnjanskim, Momčilom Nastasijevićem in krogom češke literature v času njegovih postankov v Pragi. V marsičem je težko tako zgodaj postavljati o njem pravilne sodbe o razsežnostih in vplivih na ves njegov obsežni življenjski krog ljudi in usod na Slovenskem. Najpomembnejši človek v Mrakovem življenju pa je bila njegova življenjska sopotnica in žena, slovenska kiparka in risarica Karla Bulovec Mrakova, ki jo je, po svojih zatrdilih, priklical v svojo življenje na usoden način, prav s svojo Obločnico. Njuna ljubezenska, človeška in ustvarjalna zveza je legendarni primer medsebojnega zaupanja preko najhujših preizkušenj in udarcev njune usode in vojnega časa. Njuno delo je v najtesnejši medsebojni zvezi in neločljivo.

Mrakov portret, ki ga je naslikal avtor članka.

Že v Obločnici, ki se rojeva, je Mrak slutoma naznačil ves svoj gigantski življenjski graditeljski načrt. Bistvena črta vsega njegovega opusa je Jezus iz Nazareta, ki se mu je izročil že v Obločnici z vso svojo odkrito človeško presežnostjo in pokončnostjo, in to kot rojevajoča in svobodno podarjajoča se žrtev Zanj; ki ne trepeta za svojo mladost, temveč namenja cvet svoje mladosti in življenja v celem in za vselej Bogu, v svobodi svoje narave in vesti. Viden je v tej himni njegov tragično radostni krik po velikem prijateju na zemlji, s katerim bo uresničil svoj polet k Svetlobi. Odzvala se mu je Karla Bulovecova.

Mrakovo delo je doživelo v času avtorjevega življenja izjemen odmev pri mnogih slovstvenih kritikih. Najgloblje ga je razčlenil, primerjal z ostalo dramatikom in ga pojasnil pisatelj Taras Kermauner. Iz njegovih poglobljenih študij je razvidno, da je živel Mrak »pred svojim časom« in omogočil vrsto pozitivnih duhovnih pretresov v slovenskem slovstvu, zlasti v dramatiki, ki so rodili nove umetnostne smeri. Najpomembnejši med Mrakovimi učenci je prav Kermauner sam; vplival pa je Mrak zelo na široko, tudi na ustvarjalce drugih umetnostnih disciplin.

Glavnina Mrakovega opusa je strnjena vrsta njegovih dramskih del, ki so tragedije in jih je poimenoval himnične tragedije. Kot ustvarjalec se ni omejil le na slovenski prostor, dasi je dal svojim slovenskim tragedijam impozanten razpon, temveč je objel vse zgodovinsko dogajanje človeka: od starogrškega mita o Chryssiposu (Chryssippos), od staroveškega Heroda Velikega (Herodes Magnus) in Jezusovega nastopa in Njegove smrti (Trilogija Proces), do dramatike naše NOB in revolucije (Slovenska tetralogija). Posegel je v čas humanizma in renesanse (Marija Tudor), v veliko francosko revolucijo osemnajstega veka (Revolucijska tetralogija), v čas prvega krščanstva (Janez Evangelist, Apostol Peter). Njegova dela izpričujejo zrele faze duha, v katerih je prihajalo do prelomnih razdobjih zgodovine. Za svoje junake je odbral najboljčutljivejše in najusodnejše nosilce teh prelomov in jim vdihnil vso svojo srčno kri, um in pogum, da so izraziti, prepričljivi in domišljeni. Malokateri pisatelj je v zgodovini tako odgovorno

ravnal s svojim umetniškim jezikom in sestavo umetniške zgradbe. Z vsem, kar je prejel že umetniško dognanega v svojo dediščino, od izraelskih prerokov, starogrških tragedov, renesančnih dramatikov, meščanske dramatike Ibsena in Strindberga, Nemceva Hebbela, Schillerja, Hölderlina in ljubega mu Kleista; z vsemi temi je tekmoval v brušenju svojega sloga. Od našega Prešerna, Jurčiča, Cankarja, Preglja, do imen, ki sodijo v svet filozofije in romana; od Paula Claudela, Bernanos, pesnikov Verlaina in Rimbauda, Majakovskega, Cvetajeve, Jesenina; ob vseh teh si je širil svoja duhovna prostranstva in si ostril duhovno prodornost. Ta zelo nepopolno naštetih umetnostnih kozmos njegovega zanimanja je natanko pretehtaval, se vnovič in vnovič z njim soočil in ga vcepljal, strogo natančno, z vso ljubeznijo, mlajšim. Dostojevski je bil zanj ruski genij krščanstva.

Mrak je pri svojem delu neusmiljeno krčil lastne rokopise in vztrajno črtal. Puščal je le najbitnejšo srž vsebine in skrbno pazil na zakonitost svojega dramskega sloga. Poglobljal je izreko (tudi kot igralec) in terjal v življenje od sebe pa tudi od drugih neko temeljno intonacijo. Naučenosti in plitvosti ni prenesel, odklanjal je spretnjakarstvo. V svojih nastopih na odrih je blestel že mlad, a je redno odbijal po neki nujnosti vse ponujane mu velike igralske prilžnosti. Nekaj let je pred vojno vodil svoje Mrakovo gledališče, dokler ga ni okupator prepovedal. Po vojni mu je enako udeleženje preprečila tedanja oblast. Petnajstletni nadaljnji molk je prekinil z odločnim dejanjem Bojan Štih, ravnatelj SNG Drame, ki je dal l. 1966 na osrednji slovenski oder dramatikovo himnično tragedijo Marija Tudor, v kateri je Duša Počkaj genialno odigrala naslovno vlogo. Mrak in vsa slovenska javnost je sprejela to izvedbo kot izjemen dramski dogodek. Poleg nastopov raznih gledališč in gledaliških skupin je Mrak vzbudil izredno navdušenje s svojima uprizoritvama Chrysispos in Spoved lučnim bratom, ki jih je v svoji režiji, z lastnim odigranjem glavnih vlog ter z ostalimi igralci večkrat uspešno ponavljal v okviru Ljubljanskega festivala. Poleg neštetihi medvojnih in povojnih nastopov z lastnim prednašanjem dram na svojem domu za povabljenca moram posebej omeniti njegove javne nastope s prednašanjem himnične tragedije Van Goghov Vidov ples, ki je presunila poslušalce. Mrakovi nastopi so se vrstili od Trsta do Maribora, skratka po vsej Sloveniji. Zlasti pomembna in odrešilna je bila uprizoritev himnične trilogije Proces v okviru SSG iz Trsta. Njihova gostovanja po zamejstvu v Italiji, v Avstriji in v Ljubljani so gledalce pretresla.

Vsa Mrakova dela dokazujejo avtorjevo umetniško moč snovi. Novost in izčrpnost njegovega izbora tem v našem kriznem stoletju pomeni resnično življenjsko prilžnost za današnjega razranjenega človeka, ki ima lahko še moč, da obstane človek in to v smislu Mrakovega vseodpuščanja in razodetja resnic, ki jih literatura doslej ni hranila ne poznala. Ivan Mrak je obogatil ljudi z Jezusovo navzočnostjo.

Poleg že omenjenih del je Mrak napisal vrsto biografskih tragedij. V celoti steje zbor njegovih tragedij čez štirideset enot. Zelo pomembne so njegove študije in pričevanja o rojevanju tragičnega (Smer in protismer), njegovi intervjuji, pesmi, samoizpovedi. Njegova himnična trilogija Proces pa je tudi glavna Mrakova

izpolnitev v življenju. Z vsem srcem in ganjenostjo se je že mlad namerjal v to izjemno tematiko. Izpolniti je mogel ta tvegani načrt z neponovljivo samožrtvijo skozi vse svoje dolgo življenje, s svojim genialnim darom in v predani ljubezni in tovarištvu s Karlo Bulovčevom in svojima sestrama. Vera v Jezusa je Mraka najlepše počlovečila. Njegova silovita narava, njegova vedrina, ves njegov rod in prijatelji so mu bili kot skalno obrežje morja; vse to je pogosto zamamljalo njegovo srce; pa ga spet, ob smrti njegove Karle, skoraj do kraja ubilo. Mlajši, ki smo prišli za njo, smo mu pomagali, težko bolnemu, izvršiti njegovo nalogo do kraja. Prijateljstvo z njim nam je ustavljalo čas, naša življenja so se ogrinjala v razkošno luč.

Himnična trilogija Proces, ki je izšla skupaj z ostalimi svetopisemskimi Mrakovimi dramami prav pri naši celjski Mohorjevi družbi pod naslovom Biblični ciklus, je ključni dosežek in odgovor našim temeljnim življenjskim in religioznim spraevanjem. Slovenci smo srečni, da je v tej prelomni dobi dosegljiva ta Mrakova knjižica, ki kaže pot k Bogu bolj naravnost, kajti vijuge iskanj v tisočletjih so nekatere bogoiskalce že oslabile...

Na dan, ko je Ivana Mraka zadela smrtno nevarna slabost, mi je narekoval svoj zadnji kratki nagovor in ga končal z besedama kot po usodi: »Slovenec sem!« Cez dva dni, na nedeljo, 19. oktobra 1986 je preutrujen umrl za srčno embolijo v ljubljanski Infekcijski kliniki. Nadškof in metropolit dr. Alojzij Šuštar je vodil pogrebni obred z njemu svojsko vero, pobožnostjo, z vzpodbudno besedo in blagoslovom.

Krištof Zupet

Prof. dr. Vladimir Murko

(1906–1986)

Rad se spominjam gostoljubnih in prijetnih čajank v prostornem stanovanju uglednega, svetovno znanega slavista, prof. dr. Matije MURKA v Pragi – Bubenču, kjer si se mogel srečati in navezati stike z izobraženci vseh slovanskih narodov. Ob takih prilžnostih sva se v mojih praških letih (1927–1930) spoznala z Vladimирjem Murkom, poznejšim profesorjem za finančno pravo v Ljubljani, ki smo ga žal dne 11. dec. 1986. leta nepričakovano izgubili.

Prof. dr. Vladimирja Murka smemo brez kakih pomislekov označiti kot znanstvenika široke kulture, razgledanega v enciklopedijskih vedah, a trdno zasidranega v slovenskem in jugoslovanskem prostoru. Z njim je v zadnjih dveh letih odšel četrti iz starejše generacije naših uglednih pravnikov (GORIČAR, KOROŠEC, KUŠEJ).

Prof. dr. Vladimир MURKO se je rodil 4. marca 1906 v Gradcu. Pravni študij je začel v Pragi in ga končal leta 1928 v Ljubljani. Kakor njegovega očeta Matijo, je tudi njega mikala akademska kariera. Zato je leta 1935 začel s privatno docenturo v Ljubljani. Izredni profesor je postal leta

1945, za rednega profesorja so ga izvolili dve leti pozneje. Predaval je javne in mednarodne finance doma, kot gost pa je predaval v več evropskih središčih. V šol. letu 1951/52 je bil dekan Pravne fakultete v Ljubljani.

Pomembna in zelo porabna je njegova učna knjiga o javnih financah in finančnem sistemu SFRJ, ki je zanj prejel nagrado iz sklada Borisa Kidriča.

Čeprav so izvirali prispevki (raziskovanja in številne pravne publikacije) s področja davkarstva, bančništva, podjetništva, predračunskega sistema ipd., je našel še vedno dovolj časa za raziskovanje in razpravljanje o zgodovini starih slovenskih znanstvenikov izza najstarejših časov do leta 1800, in to ne le pravnikov, marveč tudi zastopnikov drugih strok, tako naravoslovnih kot tehniških. Med slednjimi zavzemata posebno mesto Andrej Perla(c)h iz Svečine pri Mariboru, še zlasti pa Jozef Ressel, izumitelj ladijskega vijaka in več drugih tehniških naprav, ki si ga poskušajo prilastiti tako Čehi in Nemci kot mi Slovenci. O J. Resselu je V. Murko napisal dve dognani študiji, prvo leta 1957, drugo pa, poleg številnih prispevkov o tem znamenitem možu, leta 1985. Po Resselu se imenujeta cesti v Ljubljani in Pragi, v NDR pa Srednja tehniška šola za strojništvo, s katero je bil V. Murko prijateljsko povezan. Malo pred smrtjo ga je razveselila vest, da so pionirju raketne in vesoljne tehnike, Hermanu Potočniku, priznali slovensko poreklo.

Njegova obsežna bibliografija je skrbno sestavljena, in sicer takole – A: Knjige, samostojna dela, Aa: sodelovanje pri skupnih delih, B: znanstveni in strokovni članki, C: pomembnejši poljudni članki in druga dela, D: uredniško delo, E: recenzije, ocene, poročila – vsega 257 enot. Priobčeval je v slovenskem, srbohrvaškem, češkem, nemškem, italijanskem in francoskem jeziku. Koliko dela in znanja je bilo potrebno pri pisanju raznih knjig in člankov, se vidi tudi iz tega, da je pri nekaterih delih moral preučiti literaturo, pisano v osemnajstih tujih jezikih.

V. Murko si je kot strokovnjak za finančno pravo pridobil v naši Zvezni skupščini velik sloves in so njegove prispevke na njenih zasedanjih zelo cenili, a se niso po njih ravnali. Leta 1976 je v SZ (Moskva) vzbudil veliko pozornost prispevek Finančno pravo evropskih socialističnih strank preveden iz srbohrvaščine. Podobno je žel velike uspehe na številnih kongresih in raznih strokovnih srečanjih doma in v tujini.

Strokovno in prijateljsko je povezoval ljubljansko in zagrebško pravno fakulteto. Kot stalni predavatelj na podiplomskem študiju, še zlasti s svojimi predavanji o finančni teoriji in politiki.

Pomembno je tudi delo V. Murka pri Slovenski matici (SM), ki se mu je (1978) oddolžila s posebnim priznanjem zaslužnega članstva SM »saj je s svojim delovanjem pridobil trajne zasluge za Slovensko matico kot član upravnega odbora (1958–1978), gospodar (1962–1978), pisec članka o znanstvenikih slovenskega rodu v preteklosti itd.« Poleg tega je prejel številna visokošolska priznanja, priznanja raznih znanstvenih združenj in Red dela z rdečo zastavo (1977). Za svojo izredno bogato in dragoceno raziskovalno in publicistično dejavnost pa vendarle ni bil deležen tolikšnega priznanja, kot bi ga bil zaslužil.

Dragi prijatelj, tudi jaz Te zelo pogrešam in ostajam Tvoj veliki dolжник!

Eman Pertl

S. Ksaverija Pirc

Pokojna s. Ksaverija Pirc, uršulinka, velika žena in misijonarka, je nenehno presenečala svojo okolico. Najprej je bilo tako dejanje njena odločitev za redovniški in misijonski poklic, nato njeno dolgoletno veliko-dušno kulturno delo na Kitajskem in predvsem na Tajskem. Pri devetdesetih letih je napisala svoj življenjepiš, »da ne boste v zadregi ob moji smrti, vam kar sama povem, kako je bil Bog dober z menoj celih devetdeset let«. Kljub temu, da je kar 63 let preživela v Aziji, so bila njena pisma napisana v lepi slovenščini. Tako pismo je prispelo v Ljubljano natančno mesec dni pred njeno smrtjo. Ne po pisavi ne po vsebini pisma ne bi mogli prisoditi avtorici njenih skoraj 93 let.

Rojena je bila 3. 7. 1894 v Borovnici kot učiteljeva hči. Bila je najstarejša med štirimi sestrami. Kasneje se je družina preselila v Ljubljano in tam je Ana (njeno krstno ime) končala učiteljske. Po maturi se je zaposlila kot prostovoljna učiteljica v Lichtenturnovem zavodu. Bila je bistro in živahno dekle. Oblačila se je po zadnji modi. Rada je hodila v gledališče, na koncerte, na

plesne vaje. Razen tega se je pri Jakopiču učila slikarstva. Krajiš čas je učila tudi v Beli Krajini.

Ko je mami povedala, da se je odločila, iti v samostan, ji ta ni mogla verjeti. Jeseni 1916 je Ana vstopila v uršulinski red. Prevzela je ime Ksaverija. V času noviciata se ji je vzbudil misijonski poklic. Končala je še tečaj za učitelje meščanskih šol in opravila izpit iz matematike in fizike.

Poleti 1924 je že s sestro Rafaelo Vurnik odpotovala v Belgijo in od tam v Bangkok na Tajskem. Kmalu po prihodu so jo poklicali na Kitajsko v Swatow, kjer je ostala osem let in v glavnem poučevala in se ukvarjala z vzgojo sirot. L. 1933 se je vrnila na Tajsko. Bila je med ustanoviteljicami velikega zavoda Mater Dei. Šola je zaslovela in v njej so se vzgajali tudi člani kraljeve družine, danes pa se tu šolajo predvsem revna dekleta. V Bangkoku je s. Ksaverija doživljala mnoge elementarne nesreče (poplave) in grozote vojne, tudi bombardiranja.

Uršulinke so ustanovile tudi na severu Tajske vzgojni zavod, ki so ga imenovala Regina Coeli. Tretja njihova vzgojna misijonska postojanka je bil zavod Regina Mundi-Vasudevi v Bangkoku. Tudi na teh dveh šolah je delovala s. Ksaverija. Potem se je vrnila v zavod Mater Dei, kjer je bila vrsto let ravnateljica in je učila risanje, petje, klavir in jezike še v svojem 93. letu, malodane do smrti. V prostem času je slikala. Rada se je ukvarjala tudi z glasbo, saj je bila organistka.

V januarju 1987 si je zlomila kolk in čez dobre tri tedne, 7. februarja 1987 je umrla.

Misijonarka je dobila več priznanj, med njimi v začetku leta 1987 državno priznanje kot najstarejša učiteljica v državi. Jeseni 1986 pa ji je posebno priznanje in zahvalo izrekel tudi vseslovenski misijonski simpozij v Tinjah na Koroškem.

S. Ksaverija si je vedno prizadevala, da bi v azijske dežele ne prenašala evropske kulture, ampak bi domače kulture poplemenitila s Kristusovim razodetjem. To željo odkrivamo tudi v njenem zadnjem pismu, ki ga je pisala 18. decembra 1986 iz Bangkoka:

»L. 1924 je bangkoški škof Msgr. Perros prosil v Rimu za uršulinke, da otvorijo šolo. Prišle smo štiri: Belgijka, Francozinja in dve Slovenki (s. Rafaela Vurnik in jaz), da zasadiamo uršulinke v tajski zemlji. Sedaj nas je 42, ravno polovica je Tajk. Vodstvo je vse v tajskih rokah. Od prvih štirih sem tu samo še jaz, vesela in srečna kot pred 62 leti.«

Boža Pleničar

Poslovil se je Štefan Recek

Življenje ne more biti
en sam sončni žarek,
lahko pa je –
ena sama ljubezen.

Pregovor pravi, da je duhovnik trikrat čudovit: ob svoji novi maši, v spovednici, ko prvokrat odveže spokornika in končno v trpljenju in smrti.

Takšen je bil še posebej v trpljenju Štefan Recek, pónikovski župnik. V enem izmed svojih zadnjih pism piše dobesedno takole: »Oprosti pisavi, pišem na kolenih v postelji. Tisočkrat hvala za prijazno pisemce, ki sem se ga neizmerno razveselil. Saj veš, kako je v bolnišnici. Vsaka dobra beseda, vsaka gesta pozornosti dobi tu še večjo težo . . . Zelo sem oslabeel, sicer pa me dobra volja in življenski optimizem nista zapustila. Globoko in trdno sem usidran v veri v božjo previdnost in se zavedam, da je vse to potrebno in koristno. O nespametna in po srcu počasna za verovanje . . . mar ni bilo potrebno, da je Kristus vse to trpel? te Jezusove besede, izrečene učencema na poti v Emavs, zadostujejo tudi meni, da se ne sprašujem: Zakaj, kako, čemu? Bog že vé in to mi je zadosti.«

Vdano prenašano trpljenje je najučinkovitejša pridiga, zares velik apostolat. Izobraženec, ki je Štefana Recka v bolnišnici večkrat obiskal, je mariborskemu škofu izjavil tole: »Tako čudovito pripravljen, tako mirno, tako poln nekega upanja je umrl ta vaš duhovnik. Prav to je bil večji čudež, kakor če bi ozdravel.« In škofu je župnik Recek v hudi boleznii med drugim povedal: »Na vse sem pripravljen. Šele zdaj vem, kaj je sveta mašna daritev, kaj pomeni biti duhovnik.«

Štefan Recek je zrasel iz rodu, ki je že od nekdaj s svojim znojem pojil »sveto« zemljo Koceljeve kneževine tam v prekmurskih Gomilicah, v turniški župniji. Tu se je rodil 20. novembra 1941. Po osnovni šoli v Gomilicah in Turnišču je obiskoval Nadškofijsko klasično gimnazijo v Zadru. Nato se je vpisal na Teološko fakulteto v Ljubljani, kjer je študiral do leta 1968. V duhovnika je bil posvečen 29. junija 1968. leta v mariborski stolnici. Nato je še eno leto nadaljeval teološki študij v Mariboru in kot semeniški duhovnik pomagal v župniji Sv. Miklavž ob Dravi.

Njegovo prvo kaplansko mesto je bilo v Murski Soboti. V štirih letih kaplanske službe v tej veliki župniji, ki je štela prek 13.000 katoličanov, je spoznal, da bi se bilo treba posebej posvetiti Romom. Romi, naseljeni v Černelavcih, Pušči, Borejcih, Murskih Črnih in drugih prekmurskih vaseh (vseh bi bilo ok. 1000

bi prav gotovo potrebovali svojega dušnega pastirja. Res je, da imajo Romi glede vere in morale včasih svoje nazore, vendar duhovnika, ki mu pravijo »rausej«, spoštujejo in neradi slišijo, če kdo govori čez vero ali smeši verske obrede. Tako je kaplan Recek prosil škofa Držečnika, da bi ga imenoval za dušnega pastirja Romov. Škof mu je prošnjo odbil z obrazložitvijo, da nima dovolj duhovnikov.

Sredi leta 1973 je prišel Recek za kaplana h Gradu, kjer je konec istega leta postal župnijski upravitelj. V osmih letih dušnega pastirovanja pri Gradu je nekaj časa soupravljal tudi župnijo Kuzma in bil imenovan za prodekana soboške dekanije. Od Grada je 1. avgusta 1981 spet prišel nazaj v Mursko Soboto, od koder je kot župnijski upravitelj dve leti soupravljal še župnijo Kančevci. Čez tri leta si je želel dušnopastirske spremembe in tako je 1. julija 1984 prevzel župnijo Ponikva. Kot župnik je vzljubil to Slomškovo rojstno župnijo, in sicer tako, da je hotel ostati v njej tudi po smrti. V oporoki je namreč zapisal, da želi biti tam pokopan.

Na vseh službenih mestih je bil duhovnik s človeškim pristopom do vsakega: mladega in ostarelega, izobraženega in preprostega, poznane in nepoznane. Človeška dobrohotnost, pozornost, pripravljenost vsakemu pomagati, vse to je žarelo iz njegovih oči in srca, pa naj je nastopil kot katehet pred otroki ali kot dušni pastir pred odraslimi ali voditelj duhovnih obnov za bogoslovce ali semeniščane v Slomškovem dijaškem semenišču. S svojim lepim glasom je rad sodeloval tudi pri pevskih zborih, kot bogoslovec v bogoslovnem pevskem zboru, pozneje pa v duhovniških zborih.

Temeljito obnovljeno župnišče pri Gradu, nova veoučna učilnica v Murski Soboti in prenovljena svetišča njegovih dušnopastirskih postojank so tudi spomeniki njegovega dela.

Posebej moramo poudariti, da je bil velik ljubitelj knjig. Že kot dijak je vzljubil slovensko knjigo, besedno umetnost. Kot absoluten klasične srednje verske šole si je vzel k srcu modre izreke stari Grkov, npr. začetek Hipokratovih aforizmov: Ho bios brachýs, he dé téhnē makrē, življenje je kratko, umetnost pa dolga. V kriznem obdobju, ko so Mohorjevi očitali, da ima v kolektarju članke, ki jih lahko najdemo v dnevnem časopisu, bi se že kot dijak znal postaviti v bran najstarejše knjižne družbe. Vedel je, da se Družba lahko izkoplje iz začetnih težav in spet služi namenu, za katerega jo je ustanovil škof Slomšek. Ni čudno torej, da je bil Recek aktiven član odbora in tajništva Mohorjeve družbe.

Svojo knjižnico je v oporoki zapustil soboški dekanijiški knjižnici.

Po daljši in hudi bolezni je v sredo, 15. oktobra 1986, umrl na Onkološkem oddelku kliničnega centra v Ljubljani.

Pogreb je ob asistenci 136 duhovnikov vodil škof dr. Franc Kramberger, in sicer v soboto, 18. oktobra, na Ponikvi.

Župnik Recek je sredi oktobra končal svoj zemeljski del rožnega venca in zaživel – tako upamo in v molitvi prosimo – poslednjo skrivnost rožnega venca, poveljanje.

Jožef Smej

Stefan Recek

Bojan Štih

»Pisal sem vedno tisto, kar sem mislil.«

Le malo pred Jožetom Udovičem, tri tedne poprej, 14. oktobra lani, nas je zapustil Bojan Štih, človek neverjetno široke dejavnosti, ki je segala na več področij kulturnega in javnega življenja. Bil je nemiren duh in neutrujen delavec, ki se je tudi bolezni žilavo upiral in ostal dejaven prav do smrti, še na smrtni postelji nam je zapustil nekakšen narodni program, ki ga je položil v roke nekaj vidnim kulturnim delavcem. Kakor je bil Udovič samotarski in obrnjen vase, tako je bil Štih odprt in s tisoč nitmi povezan z našim časom in našim življenjem. Z enim kakor z drugim pa smo veliko izgubili. A Štih je imel komaj triinšestdeset let . . .

Bojan Štih je bil rojen 18. 2. 1923 v Ljubljani. Kakor je povedal sam, je v mladosti strastno prebral knjige in se pozneje učil jezikov, da je lahko razširil obseg svojega znanja. Ob branju Gorkega (roman Mati) se je navdušil za delavsko gibanje in bil 1938 sprejet v Skoj. Tako se je leta 1941 brž včlenil v osvobodilni boj. To ga je pripeljalo v Gonars, pa je konec avgusta 1942 pobežnil po slovečem rovu. Potem je deloval kot partizan na Primorskem, pa v Trstu, šel po vojni z neko kulturno delegacijo v Pariz. Iz Ljubljane so ga »iz sanitarnih razlogov«, kakor pravi sam, poslali v visoko politično šolo v Beograd. Ko jo je končal, je za nekaj časa ostal in delal tam. Ko se je vrnil v Ljubljano, je 1. 1957 diplomiral iz zgodovine na filozofski fakulteti, njegove zaposlitve in funkcije pa je kar težko naštet: bil je urednik Naših razgledov, umetniški direktor Triglav filma, direktor ljubljanske Drame, upravnik celjskega gledališča, umetniški vodja Mestnega gledališča v Ljubljani, direktor Drame v Mariboru in direktor Vibe. To raznovrstno dejavnost je Štih sam pojasnil z besedami: »Moja osnova sta literatura in zgodovina. Literatura in zgodovina pa sta podlaga teatru, filmu, tisku . . . Ti skoki z enega področja na drugo so mogoče tudi izraz mojega temperamenta . . .«

Ob vsem tem je Štih ogromno pisal. V nekaterih listih je imel stalne rubrike (tudi satirične in kritične), v

drugih se je oglašal priložnostno. Posamezne spise s kakega področja je navadno pozneje zbral v knjigo. Škoda, da založnica ob 3. izdaji knjige »To ni nobena pesem, to je ena sama ljubezen«, ki je izšla že po Štihovi smrti, ni uvrstila med dodatke vsaj nepopolnega popisa Štihovih del. Naj tu navedem nekaj naslovov: Gledališki trenutek; Paradigme; Osnutki; Faustove improvizacije Margueriti; Izgubljeni sin na Stradunu, Pride, predstava je; Knjiga, ki noče biti requiem. Že naslovi kažejo, da je vmes veliko gledališkega pisanja. Tudi niso vsi spisi enake teže, vmes je tudi nekaj enodnevnega pisanja, ki se bo pozabilo. Poglavitni Štihovi spisi so gotovo zbrani v že omenjeni knjigi »To ni nobena pesem, to je ena sama ljubezen«, ki je v kratkem času doživela tri izdaje.

Štiha sem sicer poznal, večkrat sva se tudi pogovarjala, vendar si nisva bila toliko blizu, da bi mi bil Štih kdaj povedal kaj intimnejšega o sebi. Ko premišljam o nagibih njegovega delovanja in o koreninah njegovega ustvarjanja, lahko skušam kaj razbrati le iz njegovih del in seveda iz številnih izjav, ki jih je spet in spet dajal o sebi. Ker pa je bil gledališki človek, vsaki njegovi besedi tudi ne kaže verjeti . . .

In tako si mislim, da je v Štihovem življenju nekoč prišel trenutek, ko se je sredi svoje vročične dejavnosti ustavil in se vprašal po smislu vsega, kar počenja. Lahko da je bilo to tedaj, ko se mu je življenje prevesilo čez petdeseto leto in je dobil občutek, da gre poslej pot navzdol. Lahko da ga je zdrnila kriza, v katero je začelo drseti naše življenje nasploh in kulturno življenje še posebej. Mogoče se je oboje združilo, gotovo pa je prišel neki pretres, ki je Štiha nagnil, da je začel premišljati o podlagah in temeljih svojega delovanja. Tako se je znašel pred nalogo, da vnovič in temeljito premisli o vrednotah, ki so nekoč bile pomembne v njegovem življenju, pa jih je opustil in pozabil. Zavedel se je, da omika ne visi v zraku, da mora biti nekje zakoreninjena, morda je tu spoznal, da je sin svojega naroda, in se začel vpraševati, kako se danes godi temu narodu. Pred njim so se odprla vsa vprašanja od varstva narave in okolja, preko pretirane vere v gospodarski napredek, sloneče samo na razvoju tehnike in industrije, vse do siromašenja kulturnega življenja . . . To so seveda moja ugibanja, a mislim, da imam zanje oporo v Štihovih spisih zadnjih deset, petnajst let.

Tako je Štih prevrednotil mnoge premalo premišljene sodbe o naši preteklosti in sedanjosti, in se začel polemično spoprijemati z zmotami in zablodami. Polemično zato, ker so se mu premnoge reči zdele tako hudo zavožene, da lahko učinkuje le najostrejša beseda. Prav zato je pogosto kar pretiral in včasih šel že čez pametno mejo. Ob ukvarjanju z bližnjo nekdanjostjo je zadel tudi na številne osebne zgodbe, ki so se začenjale tam in se nadaljevale v sedanjost – za Štiha je bil to svojevrsten izziv, da jih je v vrsti »listov iz dnevnika« postavil pred nas, na novo osvetljene in na novo ocenjene, včasih za zgled, drugič v svarilo in opomin. Vrsto takih zgodb je pod naslovom »Kratke in izmišljene zgodbe iz let 1941–1945« objavil v reviji Borec (štev. 3–4, 1986). Marsikdo jih ne pozna in upam, da bodo izšle še v knjižni obliki. Najboljše, daljše zgodbe te vrste pa vsebuje knjiga To ni nobena . . ., ki bo pač ostala najdragocenejši sad Štihovega pisanja.

V nekem pogovoru je Štih rekel: »Genialnost je seveda božji dar. Jaz ga nimam. Lahko pa sem delaven.« Skromnost ali samoironija? Vsekakor tu Štihu ne verjamem. Št so brave v njegovem pisanju najbolj prevzemali prav tisti nepričakovani, jasnovidni preblistki, ki nosijo nadih genialnosti. Zame, ki se vse življenje veliko ukvarjam z jezikom, je najlepša potrditev tega spoznanja Štihov Zapisek o jeziku, objavljen v Prešernovem koledarju za leto 1980. Prej nobenkrat nisem opazil, da bi bil Štih kaj napisal o jeziku, tu pa je v kratkem zapisu zbral vrsto spoznanj in napisal čudovito hvalnico materinščini, takšno, da sem jo potem velikokrat navajal.

Takih preblistkov je v Štihovem pisanju obilo in predvsem tu je velika intelektualna vrednost njegovega dela. Moralno vrednost daje temu delu predvsem velika odkritost – »pisal sem vedno tisto, kar sem mislil«, pravi Štih v našem uvodnem citatu – povezana z izrednim pogumom. Nekateri mu ta pogum odrekajo, češ da mu je bilo zaradi njegove zaslužne preteklosti veliko dovoljeno in veliko spregledano, a poznam vrsto ljudi z enako zaslužno preteklostjo, ki niso nikoli pokazali takega poguma kakor Štih.

V zgodbi »Druga smrt Frana Levstika« Štih pripoveduje, kako se je vrnil z Levstikovega tedna na Štatenbergu (»19. do 27. kimavca 1981«) in dobil doma nepodpisano pismo, v katerem ga pisec vprašuje po nekih njegovih »grehih« iz partizanskih časov. Vem, kdo je napisal to pismo, in škoda, da se ni podpisal. A če drugega ne, je Štiha izzval k odgovoru, ki je bil že precej navajan: »Neskončno dobitljivi in usmiljeni Bog je v svoji milosti dovolil Savlu postati Pavel. Ko pa berem anonimno pismo, spoznam, da nam slovenskim grešnikom ni bila, ni in tudi ne bo dodeljena milost, ki jo je prejel Sveti Pavel. . . . sem komunist ali socialist brez Partije in kristjan brez Cerkve. A ko pride ura slovesa in smrti, že zdaj se obračam k milosti za pogum, bom prosil tolažnika, da mi lajša bolečino in me odveže grehov, ki sem jih morebiti storil v dobri in naivni veri proti človeku in človeštvu. A kdo je doslej na tem svetu brez greha živel, delal in se bojeval za svobodo?«

Tu je napoved Štihovih poslednjih dni in ur, v katerih je sklepal račune z Bogom in z ljudmi, napoved, ki jo je potrdil v enem svojih zadnjih intervjujev, tokrat za Zdravstveni vestnik, ko pravi: »Človek je velika skrivnost . . . Komaj da kaj vemo o tej skrivnosti. Zato je nad nami nebo in na nebu Stvarnik. Vera vanj rešuje, pomaga in tudi ozdravlja . . . Pravzaprav sem doživel vero, ko sem stopil v reko Jordan in pomislil na Janeza Krstnika.«

A čeprav je Bojan Štih javno govoril in pisal o teh rečeh, je to vendar v jedru njegova osebna stvar, in ne zdi se mi prav, da bi iz tega skušali kovati kak kapital zase. Če to omenjam v tem spominskem zapisu, delam to zato, ker je to še en pomenljiv in značilen drobec, iz katerih je sestavljena že sicer tako pisana in bogata življenjska pot tega izrednega človeka, ki se je s svojim življenjem in delom neizbrisno zapisal v zgodovino Slovencev in slovenske omike.

Janez Gradišnik

Umirajo vsi

Spoštovani tovariš Vladimir – Braco Mušič!

Hvala za vabilo k razmišljanju o usodi prostora za mrtve soljudi. Namenoma nisem obiskal razstave projektov tako imenovane druge stopnje javnega natečaja, ki je posvečen bodočemu prostoru (pokrajini) za mrtve Slovence in mrtve Slovenke. Zato pa bom zapisal le nekaj misli filozofskega, kulturnozgodovinskega in idejnega značaja. Morebiti vam bodo te misli pomagale, ko se boste odločali, ali odvezamemo mrtvim Slovencem in mrtvim Slovenkam njihove večne pravice ali pa ne. Mrtvi se namreč ne morejo braniti pred živimi. Zato pa se moramo mi, živi, bojevati za pravice mrtvih, ki bodo kmalu postale tudi naše pravice.

Smrt je kajpada bistvo življenja. Smrt je tragični vrh in tudi konec življenja. Po smrti ni nič več zemeljskega: ne revolucije ne kontrarevolucije, ne samoupravljanja in ne svobode, ne centralnih komitejev in ne gospodarstva. In kadar izgubimo očeta, mater ali otroka, ljubljeno bitje ali bojnega tovariša, verujemo, da ni »mrtev«. In še to verujemo, da bomo umrlega spet nekoč srečali in potem živeli z njim vso dolgo večnost. Brez zemeljskih krivic, nesreč in zločinov.

Umirajo vsi. Kralji in tlačani. Maršali in občani. Pismeni in nepismeni. Ponavadi je hudo trpljenje tisto, kar napoveduje smrt človeka. Enakost post mortem je najvišja človekova demokratična možnost. V človeški družbi človek te enakosti nikoli ne bo dosegel. Sodni dan in poslednja sodba sta edino upanje trpečih, ponižanih in nesvobodnih. In v tem upanju čakajo na svoje naravne in večne pravice.

Pokopališče je prostor z značajem svetega kraja upanja, čakanja, tolažbe in predvsem zvestobe do mrtvih. Pokopališče je prostor, je umetnina, ki so jo izoblikovali ustvarjalna sla človeka, njegova zmožnost upanja pa tudi strah pred ničem. Pokopališče je kulturno-umetniška stvaritev, ki je dokaz estetskih, idejnih in verskih moči v človeku. Pokopališče nikakor ni industrijsko-gospodarsko-tehnokratsko-urbanistično-komunalni odpad ali smetišče, skladišče mrtvih, ki ga upravljamo v imenu gospodarskih in dohodkovnih odnosov. Skrbeti za pokopališče je moralna dolžnost živih ljudi, ne gospodarsko-komunalno opravilo.

Smrt, pogreb in pokop so dejanja tradicije, poezije in vere. Slovenci imamo svojo poetiko in gramatiko pokopov in pogrebov. Poglejmo in premislimo čudovite pogrebne običaje med muslimani, pa med animisti v Afriki, med Indijanci, Eskimi. In med evropskimi ljudmi. Povsod in vedno. Pogreb, se reče njegov red, potek in

smisel, je zadnja človekova pravica. Ali smo že pozabili, kako okupatorji žrtvam terorja niso dovolili človeškega pogreba? Ali smo že pozabili, kako so nekoč pokopavali krivoverce, samomorilce in igralce? Nasilje je, **če uradno predpišemo in ukažemo, kakšen bodi pogreb mrtvega**. Nobena posvetna oblast se ne sme vmešavati v pogrebne običaje.

Pogreb, zadnje slovo, ima svojo poezijo, ki je prav tako vera verujočega v Boga kakor tudi vera ateista, ki mu pravi, **da Boga ni. Temeljna organizacija združenega dela ŽALE nima v svojih rokah prav nobenega zanesljivega dokaza, da Boga ni. Zato naj se ne vmešava v red, potek in smisel pogreba**. Temeljno bistvo pogreba je žalost. Ne slovesnost ali protokol. Žalost človeka. Tako imenovani pokopališki red mora temeljiti na človekovi žalosti, ne na politiki, kakor je to danes veljavno.

Devetnajsto stoletje je ubilo v človeku naravo, umetnost in upanje. Ločilo je človeka od zgodovine, tako da je podvojilo kraj njegove eksistence. Ločilo je človekov dom in kraj človekovega dela. Umrli je zgodovinski človek **in rodila se je spaka gospodarskega človeka**. Avtomata. To nesrečno stoletje je rodilo industrijo, ki je zanikanje človeka in njegove človeške narave. Nastala so velemesta, v katerih je zrasla koncentracija socialnih krivic, bolezni, revščine in populistične (množične) histerije, iz katere je kasneje nastal fašizem kot moralno-duhovna bolezen velikomestnih kolektivov. Devetnajsto stoletje je tudi postavilo pokopališče razlik, neenakosti in nasprotij. Rodilo se je **tehnokratsko pokopališče** kot del industrije, pridobitništva, bančništva, napredka, razvoja, oblastništva. Pomislimo na staro slovensko ali škotsko pokopališče, alpsko ali mediteransko seicenta, settecenta in ottocenta. In ko bomo premislili ta stara pokopališča, bomo vedeli, kaj moramo storiti. **Izgnati s pokopališč farizeje denarja, produkcije in komunalne oblasti. Pustimo ljudem ganljivo vero v posmrtno življenje in spet ustvarimo poezijo pokopališča**, kjer se pogovarjamo z mrtvimi, obujamo spomine in jokamo v žalosti.

Nagrobnik seveda **ne poveča** človekove veljave. Nekdanje kajpada. In tudi ne moči, kakor so nekdanj verovali v faraonskem Egiptu. Nagrobniki, kakršne nam je podarila industrijsko-gospodarska preteklost, **so dokaz socialnega razlikovanja po smrti**, so poskus prenosa statističnih in oblastniških pravil na pokopališče in ohranjanje dihotomije vladar-državljan tudi po smrti.

Kaj storiti s križem, ki je znak smrti? Enrico Berlinguer je na kongresu italijanskih komunistov povedal, da med krščanstvom in marksizmom ni nobenih razlik ali nasprotij na polju

socialnih intencij in programov. To je seveda res. Le vulgarni ateisti lahko preganjajo križ, ki ima veljavo srpa in kladi, toda teh dveh ne v okvirih stalinistične propedeutike in pragmatične veljave.

Likvidacija pokopališča pri Svetem Krištofu, dolgoletna sramota na Navju in zdaj poskus likvidacije Plečnikovih Žal moramo uvrstiti med nasilna dejanja nad mrtvimi Slovenci in mrtvimi Slovenkami. Ne v Moskvi ne v Parizu ne v Londonu ne kje drugje ni bilo človeka, ki bi si drznil predlagati uničenje pokopališč, na katerih spijo večno spanje Marx, pariški komunardi, umetniki. In sploh ljudje. Če bi se pojavil v prej imenovanih mestih skrunilec starih grobov in pokopališč, bi ga javno mnenje hitro spravilo tja, kamor sodi. **Sedanja tehnologija pogrebov na Žalah je sramotna.** Bilo me je sram, ko sem nekajkrat prišel po slovo od ljudi, s katerimi sem živel, se bojeval in upal. V socializmu. To, kar je zdaj na Žalah, je komajda »pasji pogreb«. Posmeh mrtvim. Žalitev mrtvih in njihovega dela v življenju.

Prav malo mi je mar, če bo kdo rekel, da sem nepristeven, ko predlagam obnovitev pokopališča pri Svetem Krištofu (pa četudi je treba podreti strašilo Gospodarskega razstavišča), obnovitev Plečnikovih Žal in porušenje krematorija.

Vem, da so moja upanja zaman. Vidim svet okrog sebe in sebe v tem svetu. In se sramujem, da sem eno izmed človeških bitij. Kajti v sedanjem svetu je zmagalo gospodarsko barbarstvo. Zato vem, da ni več prostora za mrtve Slovence in mrtve Slovenke. Nekoč mi je rekel neki inženir, arhitekt in gospodarstvenik, **da so Žale s stališča narodnega gospodarstva nesmisel, saj bi tam lahko stala rafinerija ali železarna. Pa sem ga vprašal: »Kje boš jokal, ko boš izgubil nekoga, ki si ga imel rad?«** Ni mi odgovoril, in zato je tako, kakor je in še dolgo časa ne bo drugače.

Morali si bomo poiskati grob pod Dobračem ali v Ziljski dolini, pod Doberdobom ali v Beneški Sloveniji in v Reziji. Na »Slovenskem« ne bo prostora za nas, četudi bomo zgolj slovenski mrličii . . .

Bojan Štih

Ljubljana, dne 13. sušca 1983

Spominu Jožeta Udoviča

Več si ko vsi oveneli bogovi:
večni človek pred žalostnimi očmi.

Plesalka

Po daljši boleni je 5. novembra lani umrl pesnik in prevajavec Jože Udovič. Prezgodaj smo izgubili velikega pesnika, eno izmed osrednjih osebnosti sodobnega slovenskega slovstva. Res je Udovičevo pesniško delo dostikrat teže dostopno in zato v širšem krogu bravcev manj znano, a ne more biti dvoma, so njegove pesmi med najmočnejšimi izrazi iskanj našega časa in nosivke spoznanj, ki jih potrebujemo v svojem življenju.

Jože Udovič je bil rojen 17. 10. 1912 v Cerknici, živel pa je v mladih letih v Starem trgu pri Ložu. Gimnazijo je končal v Škofovih zavodih v Šentvidu pri Ljubljani in se potem najprej vpisal v bogoslovje, nato pa na slavistiko. Zaradi boleznii in drugih nevedčnosti se mu je študij zavlekel, tako da je diplomiral šele malo pred vojsko.

Ko sem jeseni 1936 prišel na univerzo in v katoliško akademsko društvo Danica, sem tam kmalu opazil fanta izrazite zunanosti, njegov obraz je imel nekaj možatega in plemenitega hkrati. Ko sem zvedel, da je to pesnik Jože Udovič, sem se brž seznanil z njim, saj je poeziji tedaj veljalo moje živo zanimanje. Udovič je imel tedaj že več objav v reviji Dom in svet, njegova miselnost je bila zelo blizu »križarski« in rad se je pridružil krogu, ki se je začel tisto jesen zbirati pri Edvardu Kocbeku (ta je bil ravno prišel s Hrvaškega v Ljubljano). Po znanem sporu zaradi Kocbekovega Premišljevanja o Španiji se je ta krog pridružil reviji Dejanje, ki jo je z letom 1938 začel izdajati Kocbek. Udovič je tu objavjal pesmi, še več pa proze, pripovedi iz svojih domačih krajev (zato pod psevdonomim). Žal teh zanimivih zgodb pozneje ni hotel zbrati v knjigo.

V teh letih, tja do 1940, naju je družilo iskreno prijateljstvo. Zunanje okoliščine so naju potem ločile, jaz sem jeseni 1940 odšel k vojakom in prišel potem v nemško vojno ujetništvo, Udovič pa je dočakal italijansko okupacijo v Ljubljani. Kot zarjan in dejanjar je začel samoumevno delovati v osvobodilnem gibanju. Zato so ga Italijani kmalu zaprli in internirali v taborišče Gonars. Od tam je prišel nekaj pred zlomom italijanske vojske in septembra 1943 odšel med partizane. Tam je večidel delal v Znanstvenem inštitutu, ustanovi, v kateri je bil zaposlen še nekaj let po vojski, potem pa je službo pustil in poslej živel v svobodnem poklicu kot pesnik in prevajavec.

Prepričan sem, da so bila medvojna leta Udoviču hudo duševno breme in vir mnogih bridkih doživetij. Njegovo občutljivo pesniško naravo so pač močno prizadevale grozote, ki jih je videl okoli sebe, in nekateri doživljaji so morali zapustiti v njem nezacejlene rane. Saj je značilno, da v svojih dovolj številnih pesmih, napisanih med partizani, manj kakor o bojih in zmagah govori o žrtvovanju, bridkosti in trpljenju. In čeprav je njegovo poznejše življenje potekalo pravzaprav mirno in brez večjih pretresov, je napisal razmeroma malo vrednih pesmi. Bridkosti, ki so morale ostati kakor usedlina na dnu njegove duše, so mu dajale občutljivost za nevarnost in grožnje, ki nas čakajo v prihodnosti in

jih drugi sploh še ne slutimo. Trenutki vedrega zaupanja v življenje so v njegovih poeziji redki, velikokrat pa se oglašajo mračne slutnje in obežene misli.

Morda moramo tu iskati vzrok, da je Udovič, že tako od nekdaj obrnjen vase, v poznejših letih vse bolj zapiral vase. Redki so bili ljudje, s katerimi se je pogovarjal zaupljivo. O sebi in svojem delu je govoril nerad, tiste redke izpovedi, ki jih vendarle imamo iz njegovih ust, so mu bile povečini izsiljene, izrekel jih je, kadar res ni mogel drugače. Ne pomnim, da bi mi bil kdaj sam od sebe spregovoril o svojih načrtih, ko sva vendar bila najbližja prijatelja, in na vprašanja je odgovarjal kakor nerad in skopo. Kaj je bilo to: zadrega, preobčutljivost, samokritičnost, dvom? Pač vsakega nekaj.

Ob tem pa je bilo med nami malo ljudi, ki bi bili tako kakor on poznali sodobna slovstva in zlasti pesništvo. Prebral in preštudiral je obilico teoretičnih razprav o pesništvu in zraven vsu njemu dosegljivo moderno pozicijo – v ta namen se je naučil več jezikov – spoznanja, ki jih je dobival pri tem, pa je le redkokdaj sporočal v javnost. Ta je iskal in zbiral predvsem zase, za svoje pesniško odkrivanje sveta in resnice. Svet mu je bil skrivnost, ki ji je spet in spet skušal priti do dna:

»Vabi me samo to, kar je za ogledalom,
kar je pod skorjo, kar diha v jedru speče snovi,
somrak, kjer cvetejo nevidne moči,
prostor bitja, popisan znotraj z neznanim.«

(Prizma)

Svojo prvo zbirko pesmi je Udovič izdal že blizu svojega petdesetega leta, 1961; dal ji je naslov Ogledalo sanj, simbolon za njegovo pojmovanje poezije. Vsa tista leta smo se hudovali nanj, ker je tako zavlačeval izid zbirke, in smo to razlagali z njegovo preveliko kritičnostjo do samega sebe. A danes mislim, da je ni mogel prej izdati, ker je v tistem času povsem spremenil način pesnjenja: opustil je stare vezane oblike z rimami in se predal svobodnemu stihu. Ta sprostitvev je omogočila razmah njegove ustvarjalnosti, ki se je željno razgledovala po svetu in življenju in oblikovala svoja spoznanja. Pesnik je bil tedaj na vrhuncu svojih moči; mislim, da je bila to – vsem preteklim bridkostim nakljub – najsrečnejša in najbogatejša doba v njegovem življenju. Obvladoval je novo pesniško orodje in porodile so se nekatere njegove najlepše pesmi. Poznejše jih mogoče ponekod presegajo po globini spoznanj in občutevanja, niso pa, mislim, več dosegle tiste lahkotnosti, tiste zlitosti vsebine z obliko, ki je značilna za najlepše pesmi v Ogledalu sanj.

V začetku leta 1957 sem daljši čas bival v Angliji in posrečilo se mi je spraviti v spored Britanskega radia oddajo o sodobni slovenski poeziji s pesmimi nekaj avtorjev. Nepozabno mi je, kako je angleškega pesnika, ki so mi ga dodelili za sodelavca, prevzela Udovičeva Plesalka, ki sem jo kot nekaj zvočni vzorec prebral angleškemu poslušavcu tudi v slovenščini: odkrival je v njej pomene in povezave, ki jih jaz še slutiti nisem. Ta in še več drugih pesmi v Ogledalu sanj je takih, da sodijo v vse naše antologije.

Svoje poznejše pesmi je Udovič objavil v dveh zbirkah: 1975 so izšli Darovi, 1982 Oko in senca. Na zavihu

slednje je zapisano: »Udovičeva pesem je že peto desetletje med nami na Slovenskem, pa najsi si še tako malo ali nič ne prizadeva, da bi opozarjala nase.« Čisto res, zadržani pesnik se ni nič posebej trudil, da bi našel pot do bravcev, njegova pesem, kakor pravi isti zapis, »se zdi zastrta, skrivnostna in neulovljiva. Govori v pesniški govorici, ki je v sorodu z modernim tokom sodobne svetovne poezije.« A če je taka poezija navadnemu bravcu teže dostopna, ni nedostopna kritiki, njena naloga je, da jo približa občinstvu. Ob teh dveh zbirkah pa je izšlo prav malo kritičnih poročil, o Darovih bi skoraj lahko rekli, da jih je kritika prezrla ali zamolčala. Kako malo so se nekateri mediji menili zanj, kaže zgled ljubljanskega radia. V Biltenu Društva slovenskih pisateljev sem za leto 1975 našel podatek, da je bilo tedaj 120 radijskih literarnih oddaj, povečini kratkih nokturmov. Čeprav je tisto leto izšla zbirka Darovi (in bila konec leta na radiu ocenjena med knjižnimi poročili), ni vmes niti enega Udovičevega besedila! Ali more biti to naključje?

Slovenski besedi je Udovič služil tudi s svojim prevajalskim delom. Ob njegovih prevodih Lorcovih pesmi (Pesem hoče biti luč, 1968 in 69) se je navdihovala cela generacija slovenskih pesnikov. Podobno so učinkovali njegovi prevodi valižanskega pesnika Dylana Thomasa (Praprotni grič, 1965). Izmed številnih prozih prevodov naj omenim vsaj poglavitne: Franz Kafka: Proces, Grad; Hermann Broch: Nedorložneži, Vergilova smrt; A. Huxley: Kontrapunkt življenja; H. Laxness: Islandski zvon, Luč sveta. K delom mnogih avtorjev, ki jih je prevajal, je Udovič pisal uvodne in spremne besede, večkrat pa tudi posebne študije po revijah.

K pisanju proze se Udovič ni več povrnil, čeprav je l. 1957 rekel v nekem pogovoru v tržaškem Novem listu: »Začel sem pravzaprav s prozo in se mislim še povrniti k nji. Vendar bo v moji novi prozi gotovo odmeval izraz, ki sem si ga ustvaril v poeziji.« Vem, da si je delal za ta namen zapiske, najbrž pa v zapuščini ne bo najti nič izdelanega. Življenje se mu je prehitro izteklo in njegovi prijatelji in bravci žalujemo za njim. Ostajajo pa nam njegovi stih, ki jim bomo še ni še prebirali, kakor tele sklepne iz Plesalke:

»Gibi ti pojejo: vsi smo isto,
vsi smo isto – zemlja in luč.
Luč ugasne – in smo samo še
spomin.«

Janez Gradišnik

Jože Gregorič – osemdesetletnik

Jože Zdolanji – s tem psevdonimom se je naš jubilat prvič predstavil bravcem mohorske Mladike z narodopisnim člankom Veliki petek v Kostelu leta 1930. Od takrat pa do danes ga Mohorjeva družba šteje med svoje stalne in zveste sodelavce. Za celo stran bi bilo samo njegove bibliografije člankov in knjig, s katerimi je sodeloval pri Mohorjevi družbi. Jubilat je bil rojen 27. novembra 1908 v vasi Delač v župniji Fara pri Kočevju. Rojstni kraj sam in sploh ta del Bele krajine, ki ga označuje zemljepisno ime Kostel, sta zapustila v Jožetu Gregoriču neizbrisne sledove in spomine za vse življenje. Ker je imela družina le majhno kmetijo, v družini pa je bilo osem otrok – dva sta umrla v zgodnji mladosti – se je oče moral ubadati tudi s krošnjarstvom kakor premnogi drugi Kostelci, ki so odhajali od doma jeseni z lastovkami in so se vračali spomladi, ko jih je klicalo domov kmečko delo. O materi pripoveduje, da je znala pripovedovati otrokom izredno lepo in stvarno. Oče in mati sta vzgajala otroke bolj z ljubeznijo in zgledom kakor pa z besedo.

V osnovno šolo je hodil najprej v Banja loko, nato pa v Kostel, vstop v kočevsko gimnazijo leta 1920 pa sta mu omogočila tedanji prifarski kaplan Ivan Semič in katehet Fr. Watzel, ki je tedaj opravljal dolžnosti ravnatelja kočevske realne gimnazije. Leta 1928 je z maturo končal gimnazijo; »vzore in boje« svojih gimnazijskih let (1920–1928) je opisal v članku »Iz Kostela v

Kočevje«, objavljenem v zborniku »50 let slovenske gimnazije v Kočevju«, 1969.

Po maturi se je vpisal v ljubljansko bogoslovje, bil 1932 posvečen v mašnika, na novi maši pri Fari pa mu je pridigal pisatelj Fran Finžgar. Po končani bogoslovni fakulteti leta 1933 je bil imenovan za prefekta v zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano, hkrati pa je poučeval verouk na osnovni šoli v Šentvidu in v Dravljah. V jeseni 1934 so ga po nasvetu prof. Šolarja poslali v Zagreb študirat slavistiko, ker je gimnazija potrebovala profesorja za hrvatski jezik in književnost. Ob prihodu v Zagreb je prevzel tudi dušno pastirstvo med zagrebškimi Slovenci, ki so se k nedeljski maši zbirali pri Svetem Roku. Poleg dušnega pastirstva mu je dalo veliko dela tudi Slomškovo prosvetno društvo, področje kulturne dejavnosti zagrebških Slovencev; tem je predaval, jim režiral igre in zanje organiziral razna romanja. Po diplomni na zagrebški univerzi leta 1939 je nastopil službo suplenta v škofijski gimnaziji v Šentvidu, ki pa jo je opravljal samo do začetka vojne, ko so gestapovci nasilno zasedli zavode. Gregorič se je vrnil v Zagreb in spet prevzel dušno pastirstvo med tamkajšnjimi Slovenci in z njimi prenašal vse strahote vojne.

V jeseni 1945 je bil poklican v Slovenijo in nastavljen za vikarja namestnika v Trziču na Gorenjskem, hkrati pa je upravljal sosednjo župnijo Lom nad Trzičem. Spomine na ta leta je popisal pod naslovom Moja tržiška pota, objavljene v KMD za leto 1956. Leta 1954 je prišel na Krko na Dolenjskem, kjer je opravljal duhovniško službo celih 16 let. Tu sta bila zanj še posebno zanimiva bližina stiškega samostana in Jurčičeva Muljava, kjer je tedaj živel v pokoju župnik in pisatelj Pavel Perko. Bivanje na Krki in spoznavanje okolice sta bila povod za daljši koledarski zapis Moje krške poti (KMD 1962), iz srečanj s pisateljem Perkom pa je zrasla pobuda za izdajo njegovih novel in črtic, ki so izšle leta 1961 kot 136. zvezek Mohorjeve knjižnice. Gregorič je v obširnem uvodu predstavil Pavla Perka, njegovo duhovniško in literarno delo. Ker si je po toliko letih zaželel manjše župnije, se je leta 1970 preselil na Polico pri Višnji gori. Ko se mu je po več operacijah zdravje zelo poslabšalo, je zaprosil za upokojeitev in se naselil na ekspozituri Bevke pri Vrhnikih, kjer je opravljal dušno pastirstvo, zraven pa pridno pisal, od jeseni 1973 dalje do odhoda (1979) v stiški samostan, kjer živi v pokoju, rekel bi, da v delovnem pokoju.

Od osemdesetih let Jožeta Gregoriča jih več kot šestdeset odpade na njegovo literarno in družbeno delo. Že kot gimnazijec je sodeloval pri raznih kulturnih prireditvah, v literarnem krožku, ki je izdajal rokopisni list »Bliskavice«. Zgo-

JANEZ PAVEL II. NADALJUJE APOSTOLSKA POTOVANJA

Dne 18. novembra 1986 se je papež Janez Pavel II. odpravil že na svojo tretjo misijsko pot na Daljni vzhod. To je bilo najdaljše potovanje tako po trajanju kot po dolžini poti; preletel je nad 50.000 kilometrov in se s potovanja vrnil v Rim 2. decembra 1986. Na svojih prejšnjih dveh potovanjih je leta 1981 obiskal Filipine, otok Guam in Japonsko, leta 1984 pa Južno Korejo, Papuo – Novo Gvinejo, Salomonske otoke in Tajsko. Postaje na tretjem potovanju pa so bile: Bangladeš, Singapur, otočje Fidži, Nova Zelandija, Avstralija in Sejšelski otoki.

Na vseh teh potovanjih, na katerih ni manjkalo lepih in bogatih srečanj, predvsem pa je to priložnost, da papež v neposrednem stiku s predstavniki Cerkve in z verniki spozna prizadevanja katoličanov, jih spodbuja k utrjevanju in poglobljanju vere, k medsebojnemu sodelovanju in sožitju vseh prebivalcev tistih pokrajin, ne oziraje se na veroizpoved, jim govori o pravičnosti in miru. Na vseh teh potovanjih še posebno poudarja potrebo po miru in pravičnosti: »Mir je mogoč samo tam, kjer obstaja pravična družbena ureditev, ki priznava pravice slehernemu posamezniku. Svetovni mir je mogoč edino tedaj, če je mednarodna ureditev pravična.« Poseben poudarek vsem dosedanjim papeževim misijskim potovanjem daje srečanje z mladimi, ki jih še posebej posveča božjemu varstvu in varstvu Matere božje. V govorih na številnih srečanjih poudarja posebno nalogo svoje apostolske službe: vzpostavitev edinosti, za katero je Jezus molil pri zadnji večerji. Na teh svojih potovanjih posveti povsod nekaj ur bolnikom, ostarelim in trpečim. V svojih govorih pogosto navaja prizadevanja Cerkve za razvoj narodov: »Cerkev si ne zatiska oči pred težkimi problemi sodobnega sveta, marveč se v duhu evangelija bori za pravično družbeno ureditev in za dostojanstvo človeške osebe.«

Cilj 33. apostolskega potovanja Janeza Pavla II. so bili Urugvaj, Čile in Argentina. To je bil že osmi pastoralni obisk na južnoameriški podcelini, »celini upanja«, kakor jo imenujejo zaradi velikega števila katoličanov, in ji zato velja posebna pozornost Janeza Pavla II. Čilski katoličani, ki jih pesti trda roka predsednika Pinocheta, so pričakovali od papeža predvsem duhovne tolažbe in podpore. Njihovi škofje so se posebej prizadevali, da bi imel papežev obisk samo dušno-pastirski pomen in ga ne bi presojali s političnimi merili. Pred prihodom v Čile se je papež za devetnajst ur ustavil v Urugvaju, kjer je na srečanju z duhovniki, redovniki in redovnicami govoril o sodobni evangelizaciji. Cerkev mora biti na strani ubogih, k temu jo sili evangelijsko oznanilo, ne pa kakšne ideologije. V srečanju s političnimi voditelji je papež poudaril vrednoto miru. Zaradi kratkega bivanja v deželi je Urugvajcem obljubil, da jih kmalu spet obišče, in sicer za dalj časa.

V Buenos Airesu, prestolnici Argentine je papežu izrekel dobrodošlico argentinski predsednik Raul Alfonsín. Del svojega obiska v Argentini je namenil obisku v mestu Bahia Blanca, kje je posebej pozdravil

daj je začel objavljati članke z narodopisno vsebino; na tem področju je raziskal mnogo zanimivega gradiva najprej iz rodnega Kostela potem pa iz vseh tistih krajev, kjer je živel in deloval kot duhovnik. Kot bogoslovec in prefekt v Šentvidu je sodeloval v Jutru in Slovincu, v Mladiki, Domoljubu, Kresu in drugih listih, kjer je objavil v nekaj letih nad 200 člankov, feljtonov, knjižnih ocen, poročil in raznih popisov. Iz Zagreba se je v letih 1934–39 pogosto oglašal predvsem s poročili o hrvaškem kulturnem življenju, o novih knjigah pa o življenju in delu zagrebških Slovencev, ki jim je bil skrben dušni pastir.

Izjemno veliko Gregoričevih prispevkov je bilo objavljenih v verskem listu Družina, pri katerem sodeluje od njegove prve številke leta 1952 do danes. Pomemben je bil njegov delež v reviji Nova pot, ki ji je bil deset let tudi tehnični urednik. V tej reviji in v Glasniku Slovenskega duhovniškega društva je pod naslovom »Podoba duhovnika v slovenskem slovstvu« obdelal duhovniške like, kot so si jih predstavljali številni pesniki in pisatelji; te duhovniške podobe so izšle tudi v posebni knjigi. Veliko delo je Jože Gregorič opravil najprej kot urednik Organizacijskega vestnika Cirilmetodijskega društva slovenskih katoliških duhovnikov in potem Glasnika Slovenskega duhovniškega društva, ki mu je še danes urednik. Če bi hoteli naštetii vse prispevke v vseh mogočih revijah, listih, zbornikih in drugih publikacijah, bi bilo teh enot gotovo nad tisoč.

Od bogoslovskih let do danes je zvest sodelavec Mohorjeve družbe; bil je član Založniškega sveta MD, njen tajnik, blizu dvajset let je član odbora MD. V mohorskih publikacijah, zlasti še v Koledarju, je izšlo veliko člankov kulturnozgodovinske vsebine in več leposlovnih prispevkov. Pomemben delež je opravil kot urednik naslednjih knjig, ki jih je opremil s spremno besedo: Venček ljudskih pripovedi (1956); Pavel Perko, Novele in črtice (1961); Josip Jurčič, Jurij Kozjak (1963); Josip Jurčič, Deseti brat; Ivan Cankar, Novele in črtice (1976). K tem samostojnim knjižnim enotam bi dodal še prevod Alfonsa Deekena: Tudi starost je lahko lepa. Uglednemu sodelavcu so na zadnjem občnem zboru Mohorjeve družbe podelili kot priznanje Finžgarjevo plaketo.

Jubilantu Jožetu Gregoriču želimo ob njegovi osemdesetletnici še trdnega zdravja in veliko uspehov na njegovi raziskovalni poti, ki si jo je že zgodaj utrl s solidnim poznavanjem vseh tistih področij, s katerimi je bogatil slovensko kulturno prizadevanje.

Jože Dolenc

poljedelce in pastirje (gauchos), v Patagoniji pa se je srečal s potomci indijanskega plemena Mapuches. V Cordobi se je sveti oče srečal z bolniki in bogoslovci. Dalje je obiskal še več drugih mest, kjer je vernikom govoril o duhovni obnovi, o ljubezni do domovine, o češčenju Matere božje. Izjemen dogodek papeževega obiska v Argentini je bilo njegovo srečanje z mladino v Buenos Airesu, ki se ga je udeležilo okoli pol milijona mladih, največ iz Argentine, blizu 10.000 pa jih je prišlo iz 29 drugih držav z vseh petih celin. Dialog med papežem in mladimi je potekal v treh vedno širših krogih: prvi je bil posvečen problemom Argentine, drugi latinskoameriške celine, tretji vsega sveta. Višek papeževega obiska v Argentini je bil svetovni dan mladih na cvetno nedeljo, 12. aprila 1987. Pri obredu blagoslovitve palmovih vej, procesiji in slovesnem bogoslužju je sodelovalo blizu dva milijona ljudi. V svoji homiliji o velikonočni aktivnosti križanega in vstalega Kristusa, je Janez Pavel II. zaklical »Mladi, Kristus, Cerkev, svet pričakujejo pričevanje vašega življenja, temelječe na resnici, ki nam jo je razodel Kristus! Prepojeni z božjo močjo ljubezni zastavite vse moči za graditev civilizacije ljubezni.« Ob koncu je pozval mladino sveta, naj ponese plamenico evangelija v tretje tisočletje. Svetovnega dneva mladih so se udeležili tudi zastopniki slovenske mladine.

Argentinske škofe, s katerimi se je sestal po maši je spodbujal k edinosti in pomoči vsem preganjanim. S predstavniki argentinske kulture v gledališču Colon se je pogovarjal o sodelovanju med Cerkvijo in kulturo, da bi sodobnemu stehiniranemu svetu skupaj »vdihnili dušo«. Ko se je poslovil od Argentine, je v zahvali za gostoljubje in lepa doživetja dejal: »Vedite, da je bila

moja največja radost, da sem se po vsej deželi srečal z vernim ljudstvom.«

Le dobra dva tedna po vrnitvi s svojega apostolskega potovanja po Južni Ameriki je papež Janez Pavel II. drugič obiskal Zvezno republiko Nemčijo – prvič se je tam mudil sredi novembra 1980. Obisk, ki je trajal od 30. aprila do 4. maja 1987, je potekal pod geslom »Vi ste moje priče«. S svojim pastoralnim obiskom je posvetil največ pozornosti trem velikim pričevalcem vere v Nemčiji za časa Hitlerjevega nacizma: karmeličanski redovnici Benedikti od Križa, jezuitu Rupertu Mayerju in kardinalu Augustu von Galenu. Med bivanjem v Nemčiji je obiskal več mest, med drugim Bonn, romarsko središče Kevelaer, Münster, Essen, Augsburg, Köln, Speyer in München. V petek 1. maja je med mašo na nogometnem stadionu v Kölnu razglasil za blaženo karmeličansko redovnico judovskega rodu Edith Stein. V govoru med mašo je poudaril, kako uspešno je spojila judovsko poreklo s krščansko vero. Zavestno je sprejela žrtev lastnega življenja kot udeležbo pri Kristusovi smrti na križu za ves judovski narod pa tudi za katoličane. Ko je videla, da se ji križ neizbežno približuje, ga je vdano sprejela.

Po slovesni maši in razglasitvi za blaženo se je papež srečal s predstavniki osrednjega judovskega sveta v Zvezni republikí Nemčiji. Ob junaškem zgledu njihove rojakinje, ki je umrla v nacističnem taborišču Auschwitz, je povabil k bratski solidarnosti z vsemi trpečimi ljudmi in narodi v Evropi in po svetu. Boriti se moramo proti vsem oblikam rasnega in drugačnega zapostavljanja človeka.

V Münstru je obiskal grob nekdanjega münsterskega škofa von Galena, ki je pokopan v stolnici in je bil znan

po svojih pridigah, v katerih je neustrašno obsojal nacistični ideologijo.

V znanem Marijinem božjepotnem središču Kevelaer je več kot 100.000 romarjem iz Zvezne republike Nemčije in bližnjih držav govoril o Marijinem liku in njenem radovoljnem sprejetju božjega sporočila.

Dne 3. maja je v Münchnu, kjer je več let opravljal dušnopastirsko delo, papež razglasil za blaženega duhovnika Ruperta Mayerja. Velik del zadnjega dneva obiska v Zvezni republiki Nemčiji je Janez Pavel II. posvetil vernikom Augsburga; tam je blagoslovil novo semenišče, osrednji dogodek pa je bilo ekumensko molitveno srečanje v tamkajšnji baziliki sv. Urha in sv. Afre. Zadnja postaja obiska na zahodnonemških tleh je bilo mesto Speyer z največjo nemško cerkvijo. V govoru tisočim vernikom je poudaril, da je samo s svobodno mogoče premagati grozeče meddržavne in medblokovske razprtije, samo z njo lahko gradimo novo enotno Evropo od Atlantika do Urala.

Dne 8. junija se je na poziv najvišjih državnih oblasti in episkopata Poljske papež Janez Pavel II. odpravil že tretjič v svojo domovino. Ta obisk sodi v okvir vsespolskega evharističnega kongresa in je torej potekal v znamenju evharistije. Med obiskom je papež razglasil za blažena »poljsko Marijo Goretti«, Karolino Kozkowny, ki je v prvi svetovni vojni postala žrtev nasilnega ruskega vojaka, ko je branila svoje devišvo, in škofa Michala Kozala, mučenca v nacističnem koncentracijskem taborišču. V času svojega obiska, ki je trajal do 14. junija, je papež obiskal mesta Varšavo, Čenstohovo, Gdansk, Krakov, Lublin, Lodz, Szczecin in Tarnow. Obisk je potekal v času, ko Poljsko teži huda duhovna in gospodarska kriza, ko so ljudje razočarani, brez pravega upanja za prihodnost. Leta 1979 je prišel papež Wojtyła na Poljsko, ki je bila nekako uspavana po nekaj letih gospodarskega napredka, v resnici pa je stala na pragu globoke gospodarske krize. Njegov obisk je poudarjal vrednost krščanskega izročila, poživil pa je tudi upanje v boljšo prihodnost in ljudsko samozavest. Ob drugem obisku leta 1983 je država živela v vojnem stanju. Papeževi nagovori so bili namenjeni ljudem, ki so pričakovali potrditev svoje vere in nravnih odločitev. Milijonskim množicam je govoril o zmagi vere, človekovih pravicah, o pravicah delavcev, zaprtih in pregnanih. Tretji obisk je potekal v času, ko se je politični položaj navidezno umiril; ni več stavk, ni več političnih zapornikov, deželo pa pretresa čedalje hujša gospodarska kriza, ki jo skuša reševati s pogostimi podrazitvami, proti katerim je protestirala poljska škofovska konferenca v posebni izjavi, objavljeni 30. marca 1987. V izjavi so škofje poudarili svojo zaskrbljenost, da bo vladna odločitev »povzročila nemire in upravičeno zaskrbljenost v številnih družinah«. Dviganje cen je po njihovem mnenju že leta »edino orožje« odgovornih politikov in gospodarstvenikov, kako se boriti proti krizi v državi, kar pa doslej ni prineslo bistvenega uspeha. Škofje so vladi očitali, da »nima nobenega zaupanja v ljudi«. »Ker so ljudje pripravljene na žrtve in težko delo, je potrebno, da bi jim tudi povedali, da njihovi napori in žrtve niso zaman . . . Odgovorni so dolžni podpirati takšen program, ki naj bo obsežen, razumljiv in zaupanja vreden.«

To pa niso edina vprašanja, ki na Poljskem še niso rešena. O tem papež, škofje in politični voditelji enako mislijo, zato eni kakor drugi upajo, da bo obisk pomenil začetek novih sprememb, predvsem ustanavljanja pristnih, neodvisnih združenj, kakor je bila nekoč »Solidarnost«, pot, da se bo ljudstvo rešilo brezbriznosti in se oprlo na novo upanje.

Papežu Janezu Pavlu II. na Poljskem ni bilo treba govoriti o krepitvi vere in moči Cerkve, pač pa je kot velik domoljub poudarjal potrebo po nacionalni spravi in edinosti, obnovi domovine, spoštovanju človekovih pravic in posebnim pravicam Cerkve, ki je bila od nekdaj temeljna ustanova edinosti poljskega naroda.

Že prvi dan srečanja med Jaruzelskim in Wojtylom je prišlo do pogovorov, pomembnih za Poljake in Poljsko, za premaganje gospodarskih težav, krepitve notranjega in mednarodnega ugleda poljske države. Papež, ki je že doslej veliko storil proti izolaciji Poljske na Zahodu, naj bi v tem pogledu nadaljeval in pomagal k olajšanju splošne krize. Poljska se že dolga leta prizadeva vzpostaviti diplomatske odnose z Vatikanom, ta pa vztraja na izpolnitvi določenih obveznosti.

Drugi dan obiska je papež obiskal Lublin in se poklonil žrtvam nacističnega taborišča Majdanek, kjer je v plinskih celicah končalo življenje najmanj 360.000 ljudi. V prvih pogovorih je spodbujal Poljake, naj služijo Bogu, a tudi državi. V vseh mestih, ki jih je papež obiskal, so ga velike množice ljudi navdušeno pozdravljale, naj je bilo to v Krakovu, kjer je prišlo tudi do spopadov s policijo, v Tarnowu, kjer je prvič omenil razpuščen sindikat Solidarnost in se zavzel za večjo pomoč države kmetom, v Szczecinu, v Gdynii ob Gdanskem zalivu. V Gdanskju je v govoru milijonski množici med drugim dejal: »Kaj pomeni solidarnost? Pomeni način sožitja med ljudmi in enotnost v spoštovanju vseh razlik, potemtakem enotnost v različnosti, torej pluralizem. V Gdanskju se je zasebno sestal z voditeljem nekdanjega sindikata Solidarnost. V Tarnowu je med mašo razglasil za blaženo Karolino Koszko. Med dvodnevni bivanjem ob Baltičkem morju je prišlo do srečanj z več deset tisoč delavci in mladimi. V pridigah in govorih je pogosto omenil, da ni mogoče govoriti o napredku, socialni pravičnosti in svobodi, če v imenu družbene solidarnosti ne bodo upošteevane pravice vsakega človeka. Wojtyła je pozval zlasti mlade Poljake, naj se bojujejo za svet svobode, ljubezni in pravice. V Lodzu je govoril tekstilnim delavcem tega velikega industrijskega središča. Kljub papeževemu pozivu k redu in miru je v Gdanskju prišlo do demonstracij, v katerih je na stotisoče ljudi vzklikalo: »Solidarnost« in »Naj živi papež!« Papež se je v govoru zavzel za rehabilitacijo prepovedanega sindikalnega gibanja in postavil pod vprašaj dosedanja prizadevanja poljskih oblasti za ureditev razmer v državi. Iz Gdanska je papež odpotoval v Čenstochowo, kjer je maševal milijonski množici vernikov, molil za brate in sestre, ki žive v pomanjkanju, niso svobodni in težko uveljavljajo resnico, nimajo zaposlitve ali pa opravljajo delo, ki ne ustreza njihovim sposobnostim. Pred odhodom iz Poljske se je Janez Pavel II. vnovič srečal s poljskim državnim voditeljem Jaruzelskim v Varšavi.

LETO MIRU – TUDI LETO RAZOČARANJ

Če bi potegnili črto ob lanskem (1986) »Letu miru«, ki so ga organizirali Združeni narodi, bi vsaj glede politike oboroževanja in spopadov lahko govorili o nesporodnem obračunu. Samo eksplozivna moč sedanjih zalog jedrskega orožja je 160 milijon-krat večja, kot je bil na primer učinek nesreče v Černobilu. Vojni potenciali velikih in malih držav se le še povečujejo. Leto miru je potekalo v znamenju številnih zborovanj, zlasti mladine, protestov, sestankov in srečanj, ki so bila skoraj povsod po svetu, in so poudarjala nesmisel oboroževanja. Konferenca o varnosti in sodelovanju na Dunaju, konferenca o razorožitvi v Stockholmu sta sicer pokazali nekaj napredka, vendar do kakšnih pozitivnih dokončnih sklepov še ni prišlo. Zlasti evropske države si prizadevajo za sodelovanje in za mir v svetu. Spriči dejstev, daje 97 odstotkov jedrskega orožja napokičnega v ZDA in Sovjetski zvezi, so obetajoče novejšje pobude teh dveh velesil za zmanjšanje jedrskega orožja. Pomembne pobude za razorožitev prihajajo zlasti iz vrst nevvrščenih, ki dejansko zmanjšujejo stroške za oboroževanje, kar je seveda dragocen dosežek v Letu miru.

NAŠ ROD ZA MEJO

Čim hujši so pritiski na koroške Slovence, tem žilaveje se jim upirajo. To potrjujejo dan za dnem, to so še posebno zavestno potrdili 20. januarja 1987 z manifestacijo v Celovcu, ki se je udeležilo nad 1000 Slovencev in nemško govorečih deželčanov, in še odločneje z demonstracijo 31. januarja 1987 na Dunaju, kamor so se koroški Slovenci in njim naklonjeni avstrijski rojaki odpravili s posebnim vlakom; ta posebni vlak je pripeljal na Dunaj 1500 Korošcev, ki se jim je tam pridružil 4000 ljudi. Pred opero je na prijatelje s Koroške čakalo vsaj dvakrat toliko ljudi, iz vseh zveznih dežel, največ seveda z Dunaja, in skoraj vseh političnih strank, zastopniki mladinskih in študentskih organizacij, tako katoliške kot socialistične, komunisti, člani zeleno-alternativnega gibanja. Demonstracija proti nameravani reformi dvojezičnega šolstva na Koroškem ter proti apartheidu na Koroškem in v Avstriji, se je spremenila v pravo manifestacijo, manifestacijo »skupnosti in raznolikosti« in ne »ločitve« in zdolgočasne »enoličnosti«. Demonstracija se je spremenila v manifestacijo demokracije in miru, v manifestacijo, pri kateri je več tisoč udeležencev na trgu med uradom kanclerja Vranitzkega in novim Hofburgom, kjer je sedež predsednika republike, poslušalo govore, branje telegramov in pismem v podporo tistih Korošcev obeh jezikov, obeh narodov in obeh kultur, ki hočejo skupno šolo in so proti vsem nakanam tistih, ki hočejo njeno uničenje ter uvedbo apartheida.

Slovenci na Koroškem pa poznajo tudi slavlja in spominske obletnice, ki so jim v ponos. Dne 9. maja 1987 je minilo trideset let od ustanovitve »Slovenske realne gimnazije v Celovcu«. Po daljšem provizoriju je gimnazija dobila lastno moderno šolsko stavbo. V tridesetih letih je na tej državni gimnaziji za Slovence maturiralo malo manj kot 900 dijakov. Gimnazija se je v nasprotju z napovedmi nemškonacionalcev kot izobraževališče slovenske narodne manjšine odlično obnesla. Postala je središče kulturne in duhovne komunikacije

avstrijskih Slovencev. Po desetletja trajajočem zatiranju slovensko-koroškega izobraženstva ima slovenska manjšina prvič v svoji zgodovini naraščajoče število delavcev z višjo šolsko izobrazbo. Absolventi Zvezne gimnazije za Slovence so večidel nadaljevali svoj študij na državni pedagoški akademiji v Celovcu, na dunajski, graški, salzburški in celovški univerzi. Vsi izobraženci, ki so izšli iz slovenske gimnazije in iz omenjenih univerz pomenijo izredno veliko za politično, kulturno in gospodarsko življenje koroških Slovencev.

Porabski Slovenci so se predstavili

Porabje je naša najbolj boleča rana, ker v zadnjih letih slovenstvo tam naglo izginja. Nekdaj narodno zavedne slovenske vasi Gornji in Dolnji Senik, Sakalovci, Slovenska vas, Žida, Ritkarovci, Verica, Andlovci, Štefanovci, Otkovci, Farkaševci itn., vasi ob Porabju onstran jugoslovanske državne meje na Madžarskem – v teh vaseh slovenstvo naglo izginja. Dokler tudi na papirju niso imeli nobenih pravic, so zdržali, zdaj, ko vsaj na papirju imajo svoje narodnostne pravice, pa se naglo potujčujejo. Človek bi rekel, da se Slovenci tostran meje premalo zanimajo, ne potegujemo se za stike z njimi. Madžari so si znali pridobiti mejni prehod povsod tam, kjer imajo svojo manjšino na naši strani: na Hodošu in v Lendavi. Med nami in Porabskimi Slovenci pa ni mejnega prehoda in če hočemo priti na Gornji Senik, ki je od nas oddaljen 3 kilometre, moramo na Hodoš in potem nazaj prek Monoštra na Senik, to je okrog 60 kilometrov. Nič čudnega vsemu temu, saj se Jugoslavija leta 1945 sploh ni potegovala za to, da bi Porabje pripadlo Jugoslaviji. Porabce, ki so kakorkoli pokazali, da bi bili radi priključeni k Sloveniji, so v letih okrog 1950 izselili. Po letu 1956 so se sicer nekateri vrnili, drugi pa so ostali v novem okolju. Tudi na cerkvenem področju se na skrit način opravlja madžarizacija, izginjajo slovenske župnije, bogoslužje v slovensčini nadomešča madžarsko. Dokler so ljudje ostali doma v svojem slovenskem okolju, so zdržali, drug drugega so podpirali. Zdaj gre mladina v svet in se kot posamezniki kmalu izgubijo v tujem okolju. Kako drugače se lahko pohvali madžarska manjšina v Prekmurju. V velikem šolskem središču v Dolnji Lendavi je pouk dvojezičen, napisi so dvojezični, za madžarsko manjšino je služba božja v njihovem jeziku povsod.

Kulturni dnevi, posvečeni slovenski manjšini v Porabju, ki so se zvrstili v treh dneh sredi marca 1987 v Cankarjevem domu, so potrdili, kako nezadovoljivo je stanje porabskih Slovencev. To je pokazalo debatno srečanje ob okrogli mizi, na kar je zgovorno opozoril Ciril Zlobec, ki je predvsem poudaril nizko raven znanja slovenskega jezika kot najznačilnejšega pokazatelja stvarnih razmer. Dasi je v Porabju še zmeraj čutili navzočnost slovenskega življa, so vendarle dosedanja prizadevanja – preskromna – da bi preprečili počasno asimilacijo, dala kaj prida malo rezultatov. Glavni značilnosti kulturnih dnevo – folklor in etnografija – sta pomanjkljiva predstavitev kulturne ustvarjalnosti, ki so jo pokazali porabski Slovenci v Cankarjevem domu. Za razvoj manjšine na tem območju je treba storiti kaj več, to pa je predvsem naloga matične države. Vprašanje je težavno, a stvarno rešljivo.

Tudi Slovenci v videmski pokrajini se prebujajo

Ob raznih manifestativnih srečanjih je videti, kako se Slovenci v videmski pokrajini prebujajo. Vsakoletni »Dan emigranta« potrdjuje, kako se tamkajšnji Slovenci zavedajo, da hočejo biti enakopraven člen družbe, saj slovenskega obstoja ni mogoče zanikati. Na letošnjem dnevu emigranta je bilo poudarjeno: »Naš glavni cilj je dosega zakona o globalni zasti.« Čeprav je dan emigranta predvsem kulturna prireditelja in je prav, da dajo največji poudarek na kulturo, prav skozi kulturo izpričujejo svojo voljo, da hočejo živeti in se razvijati kot sestavni del slovenske narodne skupnosti in hkrati kot enakovreden del italijanske države, v okviru katere pa slovenska skupnost v tej pokrajini še ni dosegla pravičnega pravnega položaja, ki ga predvideva italijanska ustava.

Na letošnjem januarjem dnevu emigranta je Ferruccio Clavara dejal, da je diagnoza stanja slovenske skupnosti v videmski pokrajini pozitivna, kar potrjuje, da se razvija v več smeri. To so potrdili tudi kulturni dnevi junija lani v Ljubljani, ki so prikazali strnjeno Beneških Slovencev in prav tako Kulturni dnevi letošnje jeseni v Vidmu, pod pokroviteljstvom pokrajinske uprave. Razveseljiva pridobitev iz leta 1986 je odprtje prvega razreda dvojezične šole v Špetru Slovenov. Prvi učbenik te šole, ki ima naslov Prvi dan šole, so zasnovala učiteljice te šole pod vodstvom Žive Gruden. Za slovensko manjšino pa je z gospodarskega vidika pomembna uradna ustanovitve Slovenskega deželnega gospodarskega združenja v Čedadu.

Razširjanje gospodarskega razvoja, povezanega s sodelovanjem s Slovenijo na vseh področjih, smotno usmerjanje mladih v ustrezne zaposlitve, predvsem pa prizadevanje za čim širšo navzočnost slovenske kulture, večja razširjenost slovenskega tiska in slovenske knjige, ugodnejša možnost za oblikovanje gledališča in drugih kulturnih in umetniških pridobitev, sodelovanje v najvišjih raziskovalnih, kulturnih in gospodarskih ustanovah slovenske narodnostne skupnosti v Videmski pokrajini, vse to so veliki obeti na nelahki poti, na kateri se usmerjajo naši rojaki v teh krajih. Na tej poti jim želimo vztrajnosti in poguma, ki se kažeta v načrtih in prizadevanjih zlasti mlajšega rodu, v njegovi samozavesti in veri v lastne moči.

ROMANJE ZAUPANJA

Od 1. do 3. maja je bilo v Ljubljani veliko mednarodno srečanje »Romanje zaupanja na zemlji«, do katerega je prišlo na pobudo ekumenske redovne skupnosti iz Taizéja. Ljubljansko molitveno srečanje je vodil brat Roger Schultz. Od 5.000 mladih udeležencev jih je bilo okoli 1.000 iz tujih držav, iz Zahodne in tudi iz Vzhodne Evrope. Srečanje je zajelo 66 ljubljanskih in okoliških župnij, v katerih so se mladi v treh mesecih pripravili vprašali: »Kaj mi je všeč v življenju moje župnije, kaj bi hotel deliti s tistimi, ki bodo prišli? Kaj storiti, da bo župnija in s tem Cerkev vse bolj postajala kraj molitve, odprtosti in dobrodošlosti za vse, tudi drugačne?«

Med srečanjem – katerega udeleženci so bili gostje po družinah – so bile štiri skupne molitve: v Šiški in v Dravljah, pri katerih je sodeloval brat Roger iz Taizéja, so bili srce tega srečanja. Mladi, zakoreninjeni v veri in Cerkvah si prizadevajo na novo oblikovati lastno življenje

in življenje Cerkev. Ob hitrih spremembah v družbi hočejo obnoviti podobo Cerkev, da bi našli pot do evangelija tudi tisti mladi, ki mislijo čisto drugače. Če naj evangelij vedno bolj postaja nosilna sila našega vsakdanjega življenja, potrebujemo tudi izkustvo vesoljne Cerkev, je zapisano v sporočilu bratov iz Taizéja.

Mladim, ki so se zbrali na »Romanju zaupanja na zemlji«, so bratje iz Taizéja odgovorjali: Vsakdo daje odgovor s svojim življenjem. Posebno evangelija je v tem, da nas vabi, naj živimo iz Vstalega Kristusa v vsem, kar živimo in gradimo z drugimi . . .«

Brate iz Taizéja je med obiskom v Ljubljani presenečalo bogastvo verskega življenja Slovencev, presenečalo so jih živi zakladi izročil ljudskih in družinskih molitev in pesmi . . . Pri mladih Slovencih je nekaj lepega to, da imajo radi Cerkev, ki je globoko zakoreninjena, da imajo čut za skupnost, da so zelo pozorni na tiste, ki so pričevalci vere in so šli skozi hude preizkušnje. Zavedajo se svoje odgovornosti v Cerkvah.

Mednarodno molitveno srečanje v Ljubljani je bilo postaja na svetovnem romanju zaupanja in sprave na zemlji vseh ljudi. Naj bo tudi daleč vidno znamenje ob poti človeštva, posebno v Evropi, in znamenje časa proti koncu 20. stoletja, kakor je to mednarodno molitveno srečanje označil nadškof Alojzij Šuštar.

Srečanje mladih iz Slovenije in Italije v Ogleju in Gradežu

Dne 25. aprila 1987 je bilo v Ogleju in Gradežu veliko srečanje mladih vernikov iz Slovenije in Italije. Okoli 1500 mladih sta govorila koprski škof Metod Piriš in tržaški pisatelj Alojz Rebula. Romanje, ki je potekalo pod geslom: »Slišali smo, da živi«, je pripravilo vodstvo slovenskega gibanja Pot, ki ga vodi primorski duhovnik Vinko Kobal, in italijansko gibanje Comunione e Liberazione (Občestvo in osvoboditev). V Ogleju so bili poleg članov omenjenih gibanj navzoči mladi iz vseh slovenskih škofij pa tudi Slovenci iz zamejstva. Ob njih so bili njihovi italijanski vrstniki. V Oglej jih je pripeljala zavest o skupnih krščanskih koreninah: od tu je patriarh sv. Pavlin, ki si je upravičeno prislužil naslov apostol Slovencev, pred 1190 leti poslal prve misijonarje med naše slovenske prednike, ki so se tako že zgodaj vključili v krog kulturnih evropskih narodov. Zahvalo za dar vere so mladi izrazili na poseben način: s prižganimi svečkami v rokah, obdani s pričami pradačne Ljubezni, so potrdili krstno obljubo in tako izpričali zvestobo temu prostoru v stari oglejski baziliki in času. Evhariistično slavje je vodil koprski škof Metod Piriš; somaševalo je okoli 50 duhovnikov, slovenskih in italijanskih. Pisatelj Alojz Rebula je pozval mlade, naj izžarevajo naš krščanski in obenem humanistični etos. »Zakaj humanizem se danes na Slovenskem čedalje bolj identificira s krščanstvom. To danes kristjani lahko rečemo s ponosom. Kjerkoli danes na Slovenskem vznikne kaj kulturne in etične kvalitete, je ta vsaj spoštljiva do krščanstva, kolikor ne čuti njegove blage fascinacije . . . Mladi slovenski kristjan naj bo torej nosilec zlahtnega brašna, ki je slovenskega človeka označenovala s pridonostjo, poštenostjo, miroljubnostjo. Krščanstvo naj živi tako, da bo njegova pristnost v okolju, kjer živi, soznačnica za značajsko in poklicno solidnost, za značajsko in poklicno kvaliteto . . .«

Novo versko in kulturno žarišče v Mariboru

Na dvorišču mariborskega bogoslovnega semenišča stoji nova stavba z dvorano z 275 sedeži, s knjižnico in s stanovanji za starejše bolne duhovnike. Novo stavbo so slovesno odprli 26. marca 1987. Mariborskemu škofu se je zdelo odprtje tega novega verskega in kulturnega žarišča tako pomembno, da je o tem dogodku slovensko javnost obvestil na posebni tiskovni konferenci. Škof dr. Kramberger je ob tej priložnosti podal sliko časa od preselitve sedeža lavantinske škofije iz Št. Andraža v Labudski dolini v Maribor do danes, ko ima Maribor oddelek ljubljanske teološke fakultete.

Posebno pozornost v novi stavbi zasluži knjižnica, ker je resnična novost v jugoslovanskem prostoru. Imenuje se Škofijska teološka knjižnica. Zgrajena je po naj sodobnejših merilih, ki so na splošno v veljavi v Evropi. Knjižnica je javna in dostopna vsem in tako daje možnost dialoga z vsemi ljudmi dobre volje. Z modernimi sodobnimi tehničnimi napravami je povezana tudi z zunanjim svetom. Zasnovana je po najmodernejših dognanjih bibliotekarske znanosti in posluje s pomočjo računalnikov. Že takoj po odprtju je bila vključena v slovenski knjižničarski informacijski sistem, ki omogoča hiter pretok in izmenjavo informacij. Glavni del knjižnice je en sam velik prostor, v katerem so vse knjige neposredno dostopne vsakemu obiskovalcu. Opremljena je po enotnem načrtu in ima prostora za 40 do 50.000 knjig. Nadstropja so povezana z enotnim sistemom stopnišč in hodnikov. Skladišča za manj pomembne knjige so predvidena v kletnih prostorih pod celotno stavbo. Knjižnica razpolaga z več tisoč izredno dragocenih knjig. Njena velika dragocenost so zbrana dela skoraj vseh velikih evropskih filozofov in teologov, dobro so zastopani tudi veliki standardni slovarji mnogih evropskih jezikov. Knjižnica ima tudi lepo zbirko videokaset. Nova knjižnica naj bi bila most med kulturo in vero, med teologijo, literaturo in umetnostjo ter znanostjo. Nova knjižnica je torej dragocena pridobitev ne le za Maribor, ki postaja pomembno univerzitetno središče, marveč za vso Slovenijo.

Ne odklanjaj dobrote onemu, ki jo potrebuje, če je v tvoji moči, da jo izkažeš. (Preg. 3,27)

Božič tedaj ...

Med najlepše spomine mojega otroštva, ki sem ga preživel v rodni vasi – nepozabni Rožni dolini, spadajo brez dvoma dnevi okrog božiča. Miklavž, sveti večer z božičem, tepežkanje, silvestrovanje, trije kralji pa sankanje, domač praznik – koline ali furovž, kot smo ga pri nas imenovali. Delo na polju je bilo postorjeno, prvi sneg je že zapadel. Zakurili smo kmečke peči in se umaknili v domove. Dolgi zimski večeri so se pričeli in z njimi delo, ki je čakalo celo leto, da ga opravimo. Oče so postavili v hišo skobeljnik. Fantiči smo z zanimanjem spremljali očeta, ko so narejali nove ročaje vseh vrst, izdelovali grablje, pač drobno orodje, ki smo ga potrebovali čez leto pri kmetijstvu. Ob peči pa so obkroženi od deklic mati predli volno za zimske nogavice in jopiče. Čim bolj se je bližal božič, tem bolj so postajali privlačni večeri za nas otroke. Fantje smo izrezovali ovčke in pastirje ter jih lepili s popom na trdnejšo podlago. Mati so z dekleti zvijali iz krep papirja suhe rože, s katerimi so okrasili na sveti večer podobe v hiši. Najstarejša sestra Pepca, ki je najbolj gladko čitala, nam je ob petrolejki čitala mohorjeve knjige. Najraje smo poslušali Jurčiča in Finžgarja. Včasih so bile pripovedi tako privlačne, da so morali poseči vmes oče, ki so v skrbi za petrolej, da nam ga ne bi prehitro zmanjkalo, z vso svojo avtoriteto odločili: »Za nočjo bodi dovolj!« Ugasnili so petrolejko in morali smo k počitku.

Tudi jutra v adventu so bila očarljiva, posebno če je zapadel sneg. Kakor ob nedeljah se je vsa fara zgrinjala k svitancem. Čim bolj se je bližala šesta ura, ko je mežnar pozvonil k maši, tem bolj je bila razsvetljena Rožna dolina. Od vseh strani, zlasti iz zgornjih vasi, so se množično zgrinjali k cerkvi. Kakor v pravljici so si z bakljami smolnjaki utirali pot po snegu: fantje in možje na čelu, za njimi so šla dekleta, nato matere z otroki in nazadnje, ko je bila gaz dodobra steptana, še starčki. To je bil čudovit spoved, enkratni pogled na nenavadno procesijo, ki je hitela v božji hram. Pri cerkvi so pogasili bakle in jih odvrgli v sneg. Bilo jih je toliko, da je mežnar z njimi kuril lep čas svoj gašperček. V razsvetljeni cerkvi se je nabrala vsako jutro kar lepa vrsta pred spovednico, tako da je župnik navadno z mašo zamujal. Čeprav smo v neogrevani cerkvi zlasti tisti, ki smo bili slabše oblečeni, prezebali, ni nihče tožil, da ga zebe, saj je tudi to spadalo k svitancem.

Adventno pričakovanje pa je doseglo svoj višek na sveti večer. Zgodaj smo pokovarili živino, pospravili še okoli voglov in se podali vsak k svojemu opravilu v hiši, ki je bila za ta večer še

posebno toplo zakurjena. Mati so se mudili v kuhinji s peko potice in stovjeka, ki so ga za sveto noč položili na mizo, dekleta so poribala vso hišo, oče so pripravili križ – podstavek za božični drevesček, fantje pa smo se zaposlovali s postavitvijo jasli v kotu hiše. Okoli desetih je bilo vse delo opravljeno. Samo svečke na drevesčku smo še prižgali, nato pa se v mašni obleki odpravili k sosedom občudovat njihove jaslice. Na sveti večer so bila vežna vrata vseh domov vsem na stežaj odprta. Povsod so nas postregli ali s hlebom ali s keksi. Pri premožnejših in radodarnih to pot ni manjkalo za zapečki revežev, kjer so našli svoj topli sveti večer. Nenapisano pravilo je bilo: Kamor se je zatekel revež na sveti večer, tam ostane čez vse božične praznike. Revež jim je pomenil Kristusa. Svoje ogleda smo zaključili pri polnočnici. Zlasti mladina je napolnila cerkev, starejši pa so navadno odšli k rani maši na praznik sam.

Na sveti dan – božič – se ni spodobilo obiskovati sosedov. Ostali smo doma in čivkali na topli peči ter tako nadomestili neprespano noč. Fantje pa smo z očetom, ki so nam spletli korobače, že načrtovali, kam bomo šli tepežkvat. Izbirali smo, kajpak, dobre družine, ki so nas obdarovale z jabolkami, suhim sadjem, radodarnější pa tudi z denarjem. Ves božični čas pa smo izkoristili s kepanjem, sankanjem ali pa z drsanjem.

Take so bile moje božične počitnice, ki sem jih preživljal v rodni vasi pod Kunigundo: nepozabne, enkratne!

V spominu bo ostal tudi sveti večer, ki sem ga preživel prvo leto svojega izgnanstva l. 1941. Stanoval sem v Jegličevem akademskem domu, JAD imenovanem, kamor me je napolil pisatelj Finžgar. V sobi smo stanovali: profesor, sodnik in duhovnik. Vsi trije pregnani s Štajerske. Na sveti večer smo po večerji v študentski menzi, Japlovem domu, postavili kartico s sveto družino na mizo, ugasnili luč v sobi ter prižgali svečko. Zapeli smo Sveto noč in se zazrli v daljavo. Naše misli so vsovale pri naših domačih. Dolgo smo molčali, po licih pa so polzele solze... Čeprav nagi, brez doma, smo vendar v trpljenju svetega večera, kot nekdanja sveta družina, bili srečni.

Svojevrsten sveti večer sem po vojni doživel pri pisatelju dr. Cajnkarju, kamor sem bil povabljen skupaj z dramatikom Ivanom Mrakom. Oba brezdomca, tudi Mrak, ki mu je pred leti umrla žena, in je tako ostal sam. Sedela sva skupaj pri mizi v kuhinji. Po večerji, ko se je omizje razšlo po sobah, sva ostala sama. Najine misli so predle okoli svetega večera. »Bog se je rodil... Nocoj je Bog človek postal... Nekaj nedoumljivega...« je venomer ponavljal ta veliki kulturnik in jokal kot otrok. Priznam, tudi meni so se vtile solze, ko sem gledal tega, na zunaj trdega moža, ki je ob

enkratnem dogodku človeške zgodovine tako globoko doživljal skrivnost našega odrešenja. Enkratno in nepozabno doživetje!

Leta 1941, ko so nas duhovnike iz Posavja prve natrpali gestapovci v krške zapore, se je rodil sklep: Po osvoboditvi se hočem vsaj nekaj let posvetiti delu med mladino! Zavedno mladino, ki bo pripravljena braniti naš mali narod, moramo vzgojiti. Mislim sem na ono mladino, ki jo bom srečal v dušnem pastirstvu. L. 1945 sem se odpeljal k škofu v Maribor. Vesel je bil, ko sem izrazil, da želim nazaj v Rajhenburg, odkoder so me izgnali Švabi: »No, tega sem zelo vesel, da imate nasprotnikov tam, kjer ste pred vojno službovali. Samo, prej morate dobiti pristanek od ministrstva.« Odpeljal sem se v Rajhenburg, nato pa nazaj v Ljubljano po pristanek. Na ministrstvu sem slišal kratko odločitev: »Želimo, da ostanete v Ljubljani. Vi ste bili med vojno v JAD, kjer ste se odlično držali.« (V JAD-u je bila med vojno prehodna partizanska bolnica. Nekaj mesecev sem bil njen upravnik, tako je želel predsednik Finžgar.) Odpeljal sem se nazaj v Maribor in škofu pojasnil sklep ministrstva. »Če je tako, ostanite tam in dobro delajte!« je škof potrdil.

Pred mano se je razgrnilo povsem novo življenje. Ko sem se ubadal z izpiti na univerzi, mi je načelnik za srednje šolstvo V. Smolej napisal dekret za gimnazijo. Šole v Ljubljani so bile med vojno vojni povečini spremenjene v vojašnice. Morali smo jih ponovno usposobiti za učilnice. Družno z mladino smo to delo dokaj hitro opravili. Delo na šoli je po vojni potekalo z neverjetno ljubeznijo. Pravih učbenikov nismo imeli, sami smo morali pripravljati skripte zase in za mladino. Dijaki so prav hlastali po znanju, kot bi hoteli nadomestiti vse zamujeno med vojno. Z disciplino sploh nismo imeli opravka. Poleg predpisane snovi so želeli celo krožke izven šolskega časa. Tako smo imeli na bežigradski gimnaziji celo vrsto najrazličnejših krožkov (dramatski: vodil J. Potokar, glasbeni: vodil skladatelj L. Kramolc, kiparski: prof. I. Kolenc, orkestralni: A. Papler, slikarski: P. Medič in literarni z revijo – vodil ga je podpisani). Čez noč je postala bežigradska gimnazija najboljša v državi. A ker nihče izmed nas, ki smo vodili krožke in bili tako najbolj aktivni na šoli, ni imel zaželene legitimacije, čeprav smo vsi politično delali še izven šole, ni bilo to po volji vodečim prosvetarjem. Prosveto so takrat vodili učitelji. Zlasti se niso mogli sprijazniti z dejstvom, da duhovnik uči mladino na gimnaziji. Na vsak način so me hoteli odstraniti iz šole. Tako me je takratni šef Prosvete, seveda učitelj, Miloš Ledinek, hotel prestaviti v Bosno. Ker niso uspeli, so začeli šnofljati za mano in zbirati podatke, da bi me tako prisilili, da se odpovem duhovniškemu po-

klicu in se poročim. Šele ko so bili opozorjeni, da sem član GOCMD in urednik Nove poti, so me nekako tolerirali.

Približno enako stanje kot v Prosveti je vladalo tudi na šoli. Pretežna večina zbora je imela akademsko izobrazbo. Mnogi so bili pravi strokovnjaki na svojem področju. Ravnateljica pa je bila učiteljica. Tega se je dobro zavedala, zato ni bila do zbora nikoli vsiljiva, tudi takrat ne, ko je morala „sprovest“, kot se je nalog glasilo, kako kočljivo zadevo. Ob sebi je imela za tajnika znane kulture delavca in izkušenega šolnika L. Staneka, ki je vzorno opravljaval zahtevnejše naloge, katerim ravnateljica ni bila kos.

Bilo je tisto leto, ko je bil božič odpravljen kot dela prost dan. Imeli smo konferenco. Ravnateljica je vstopila v zbornico nenavadno nasršena. »Danes pa bo nekaj. Poglej staro, kako se drži, kot bi stala ob štedilniku in brez moči gledala lonca, ki je čez mero zavrel«, se je pošalil kolega A. P. »Pravega hudiča so nam skuhal«, ga je dopolnil tajnik. V zbornici je zavladovala mučna tišina. Ravnateljica je s poudarkom prečitala dopis s Prosvete in ga komentirala: »Božič je odpravljen, zato bo na večer pred njim in na sam božič reden pouk. Imamo stroga navodila, da vodimo evidenco o vsakem – tako dijakovem kot profesorjevem morebitnem izostanku te dni od pouka. Izostanek bo opravičen le na podlagi zdravniškega spričevala!« »Na, ta je pa dobra!« so se slišale pripombe med zborom. »Opozarjam vas, tovariši, neizpolnjevanje te odločbe ima lahko težke posledice za vsakega izmed nas!« je odločno pribila ravnateljica in zaključila: »Ta dva dni mora vsak razrednik osebno po končani prvi uri pouka predložiti v pisarni seznam dijakov, ki bodo manjkali. Sama bom nadzirala, kako izvršujete to odločbo!« Ker poročil očitno v pisarno ni bilo, je ravnateljica sama tekala od razreda do razreda in zapisovala odsotne dijake.

Na sveti večer in na božič sem prišel v šolo v praznični obleki. Že v zbornici sem pred uro vpisal učno snov v dnevnik, tako da sem odhajal v razred brez knjig in seveda brez dnevnika. Tudi spraševal ta dan nisem dijakov. Predno sem odšel iz zbornice, je pristopil k meni kolega, bivši politikomisar in mi stisnil roko: »Čestitam, France!« Pogledal sem ga in se začudil. »Kaj se čudiš, še v partizanih smo obhajali božič . . . Ne vem, kaj mislijo.«

Na sveti večer sem imel šesto in sedmo uro v svojem razredu, sedmem razredu gimnazije. Ko sem odhajal po stopnicah v pritličje, kjer se je moj razred nahajal, je vladala po vsej šoli grobna tišina. Ravnateljica je tekala od razreda do razreda in zapisovala dijake, ki so manjkali. Že zavijem proti razredu, ko stopi izza stebra k meni

kmečka mamica. »Gospod razrednik, ali bi pustili mojo Jožico, da gre nocoj z menoj domov. Nocoj bomo vsi zbrani skupaj.« Priznam, v dokaj neprijeten položaj me je spravila. »Edino, če je bolna,« sem se na hitro poslovil, potem ko sem skrbno pogledal po prostrani avli. »Počakajte tu,« sem materi vtil upanja. V razredu je vladala nenavadna tišina. Komaj pridem do katedra, že stojita pred mano fant in dekle. »Gospod razrednik, želimo vam v imenu vašega razreda vesele božične praznike!«

»Prisrčna hvala. Tudi jaz želim vam in vašim staršem srečne in zadovoljne božične praznike . . . Kakor veste, je pri nas po novi družbeni ureditvi cerkev ločena od države, zato božiča ne bodo vsi praznovali. No, tistim bomo pa zaželeli za novo leto vse najboljše . . . Sedite!« »Tisto, kar ste napisali na tablo, pa le zbršite!« (»Ko se božič praznuje, se v razredu ne sprašuje!«) »Bo bolje tako, lahko nas preseneti kak obisk.«

»Smo ga že odpravili, ravnateljica nam je že držala pridigo,« so se vse vprek na vse grlo smejali. Nisem še pomiril mladostne razigranosti, ko se vsa plašna in zaripla v obraz približa katedru Jožica. Nisem ji pustil do besede. Stopil sem k njej, jo potipal po čelu in kar se da resno odločil: »Ti si vendar bolna, saj imaš vročino, pa taka hodiš v šolo. Mar ne veš, da pozimi gripa razsaja. Z bacili boš še sošolce okužila. Takoj pospravi in odidi! V šolo ne hodi prej, dokler ne boš čisto okrevala!« Dekleta in fantje so se zadovoljno spogledovali med seboj. Tudi Jožica se je hotela zahvaliti, pa ji nisem pustil. »Brez opravičila, takoj se odstrani!« Čez dva dni se je vsa nasmajana vrnila v šolo. Na hodniku se mi je zahvaljevala. »Zapomni si, Jožica, drugič te bom pa kaznoval, če boš še tako nerodna in spravljala sebe in mene v neprijeten položaj!« sem jo poučil.

»Povejte nam kaj iz svojega življenja, iz zapora, iz izgnanstva, kako ste nekdanj obhajali božič,« so v razredu vsevprek ponavljali. Rad sem jim ustregel, pa tudi njim sem pustil, da so se svobodno razgovorili. To sem jim lahko dovolil, saj je bil seminar, ki ga je profesor sam programiral. Dve uri sta nam mimogrede minili. Ko smo se poslovili, so me obkročili in vsak mi je želel stisniti roko in še enkrat zaželeli veselo praznovanje.

Sad edinstvenega svetega večera je imel dalekosežne posledice. Še isti večer so se dijaki zbrali ob enajstih pred šolo in v povorki odšli na Vič k polnočnici. Udeležili so se je vsi, razen onih treh, ki so morali poročati o stanju v razredu.

Vest o nenavadnem podvigu dijakov se je kaj hitro razširila po mestu. Na prosveti je dobila svojo ost: »Razred gimnazije, ki ga je organiziral njihov razrednik, se je korporativno udeležil polnočnice!« To je bil seveda neodpušljiv greh.

Postal sem čez noč junak dneva, čeprav sam o tem nisem nič vedel. Sledila so zaslíšanja. Na šolo je prišla cela komisija. Od dijakov so hoteli samo priznanje, da je razrednik organiziral to svojevrstno božično akcijo. Nič ni pomagalo. Čeprav tega priznanja niso mogli dobiti, saj jaz o vsem nisem prav nič vedel, sem bil prestavljen. Prestavljen sem bil kljub temu, da je bil razred tik pred maturo.

Svojevrsten sveti večer, nikoli ga ne bom pozabil. Pa tudi svoje vrle mladine ne!

France Lipičnik

Sodba pod Šilkovico

Čas nemške okupacije smo prva leta po prihodu v Užičko Požego prebili v Gornji Dobrinji, moj mož zdravnik z menoj in sinkom, z nami pa so bile še moja mama in dve moji sestri. Kadar se je naši vasi približevala kaka vojska, se je takanovica bliskovito razširila. Vsem moškim je ob takih priložnostih postalo takoj jasno, da morajo v »bežanijo«, še preden bi jih zajela sovražna vojska.

Tokrat – prve dni julija leta 1943 – pa je bilo drugače. Že nekaj dni poprej smo zvedeli, da se nam približuje neka vojska, tokrat iz Donje Dobrinje, kamor je dospela iz Užičke Požege. Komandant sovražnega voda naj bi bil neki Slovenec, aktivni kapetan bivše jugoslovanske armade. Nihče v »šoru« (na ulici) se tokrat za te vesti ni mnogo zmenil. Niti sosed, opančar Preda, ni odšel z doma. Moj mož je premišljal, mar naj ostane, ali naj odide, kot da gre h kakšnemu bolniku in bi se tako izognil vojski, ki se nam je približevala. Odločiti se ni mogel ne tako, ne kako drugače in ostal je doma kot vsi drugi Dobrinjci.

Zgodaj popoldne smo zagledali skozi okno, kako v diru jezdi jezdec z vihrajočimi dolgimi lasmi mimo naše hišice po mostu prek potoka. Bil je četnik, ki se mu je najbrž zelo mudilo, in je hipoma zavil mimo cerkve v breg. Vsi smo molče prenašali napetost, ki jo je bilo čutiti v zraku.

Vojska pa je že bila v Gornji Dobrinji. Naša hišica je bila pod »šorom«, da nismo mogli videti, kaj se dogaja zgoraj. Proti večeru pride k mojemu možu mala Mičo, hčerkica trgovčiča Gvozdena, z naročilom – »čika doktore, veli gospodin kapetan, da dodeš odmah kod njega!« Moj mož se je hudo vznemiril. Kaj neki se utegne iz tega izcimiti? Otroku namreč ni bilo moč naročiti, naj pove kapetanu, da zdravnika ni doma.

Ivan Napotnik: DEKLICA S PUNČKO

Pozneje je mož pripovedoval, kaj se je dogajalo pred Gvozdenovo trgovinico, kamor so ga klicali in kjer so že bili zbrani vsi pomembnejši moški iz Gornje Dobrinje z Veselinom, predsednikom občine na čelu. Od daleč je mož slišal, kako kapetan v »slovenski srbščini« ogorčen očita navzočim, da »so tu sami šumci«, da ne pojmujejo »stvari dovolj resno« in bo zato primoran korenito ukrepati, krivci pa da bodo čutili hude posledice. Moj mož se je postavil za največjimi Dobrinjci, da ga kapetan ne bi takoj opazil. To prizadevanje je bilo kajpada zelo naivno. Kapetan ga je namreč takoj »identificiral« in ga poltiho po slovensko pozdravil. Ko je to slišal predsednik občine Veselin, ki smo mu pravili tudi »podgana«, se je nakremžil, kisló in zlobno hkrati. Prizadeta je namreč bila njegova častihlepnost. Dobrinjci, okameneli od kapetanovih besed, so se polagoma sproščali, zlasti še, ko je kapetan končal svojo »obtožbo« in dejal: »Ajd, Gvozdeno, donesi ljudima rakije, da se napiju i da će »lakše pamtiti«, šta sam njima maločas ispričao!« Obrnil se je k mojemu možu in rekel: »Nocoj vas pridem obiskat!«

Ko smo ugledali, kako se zamišljeno, bled in zaskrbljen moj mož vrača po klanecu domov, nam je bilo jasno, da pogovor s kapetanom ni bil ugoden. Njegov najavljeni nam neljubi obisk nas je zbegal. A kaj storiti? Zavrniti oboroženega kar z golimi rokami? To ni bilo mogoče. Zabičevali smo drug drugemu, da bomo čim bolj molčali in pustili kapetana, naj se raje on sam razgovori, zlasti pa, da se ne moremo spuščati v pogovor o vojno političnih razmerah v našem okolišu. Natančneje nismo utegnili načrtovati, saj smo ga že zagledali, kako koraka visoko vzravnán po klanec proti naši hišici.

Vljudno smo se rokovali, ne da bi se imenoma predstavljali. Ponudili smo mu, da sede k mizi, ki so nam jo izposodili sosodje. Tako smo bili zbrani v prostoru, ki je bil ob enem kuhinja, sprejemnica in spalnica, predeljen s papirnato steno, pritrjeno na palice. Ko je videl našo revščino, nas je povprašal, kako vendar moremo živeti v takih razmerah. Moj mož pa je raje omenjal hude bolnike, ki jih pripeljejo leže na slamnjačah z volovskimi vpregami, in to celo iz do 30 km oddaljenih krajev. »Kaj pa prehrana?«, je vprašal. Moj mož pove, da za denar, ki ga prejema za honorar, tukaj na podeželju ne moremo kupiti ne mleka ne jajc ali česa drugega. Zato obdelujemo krpico zemlje, redimo kokoši in prašička, zelo pa pogrešamo sladkor za petletnega sinka. Zvečer svetimo le redkokdaj, in to s svečo ali petrolejko. Največkrat nam pomaga ogenj, namreč da odpremo kurišče železnega (»francoskega«) štedilnika in ujamemo vsaj malo svetlobe.

Kapetan se je potlej na široko razgovoril in med drugim omenil, da je Mariborčan, da je nekoč stanoval v bližnjih Košakih, pred vojno da je bil aktivni oficir-pilot in da je ostal po letu 1941 brez službe. Njegova žena, Srbkinja, ga je takrat zapustila, a on, nevešč kakršnega koli drugega dela razen vojaščine, je raje stopil v Ljotičevo vojsko. Zamišljeno je še dodal, da se dobro zaveda, da to zanj ni bila ravno najboljša odločitev, a drugega izhoda v teh razmerah res ni bilo, sicer pa da mu je že zares vseeno, kaj bo z njim, ker sluti, da ga čaka skorajšnja smrt. Še nam je ponujal sladkorja in petroleja za primer, če bi se kdaj kdo naših zglašil pri njem v Užički Požegi. Bilo nam je skrajno mučno poslušati, v kako hudem položaju je on sam, in zares smo si oddahnil, ko se je končno poslovil.

Ko ga je mož pospremil iz hiše, je z grozo opazil, da smo bili ves čas kapetanovega obiska zastraženi z njegovimi vojaki, ki so nato skupaj s svojim poveljnikom odkorakali po klanecu navzgor.

Kaj nas pa sedaj čaka zaradi tega obiska? Kaj dobrega prav gotovo ne, v to nismo niti najmanj dvomili.

Zbegani in prestrašeni smo pozno legli k počitku. Toda že pred zoro nas prebudi razbijanje po vratih in oknu. Zunaj pred hišico zagledamo četnika, vsega oboroženega, z dolgimi lasmi in dolgo brado. In že čujemo, kako vpije, naj doktor takoj vstane in gre z njim ter še doda, da ga na mestu ustrel, če bi se upiral ali obotavljal.

Pol oblečen, še z nezavezanimi čevlji je mož stopil pred hišico. V tem ga je že obkolila četniška trojka in mu ukazala: »Trkoma trk prema Šilkovici!« Zgrožena sem zrla skozi okno in vide-

la, kako mi podijo moža v strmi breg, ki se je vzpenjal za našo hišico.

Ko je sinek videl, kaj se dogaja, je bruhnil v neutolažljiv jok. Nobena moja beseda ga ni mogla pomiriti. »Kam so odpeljali očka? Zakaj nam ga jemljejo?« Oba sva jokala in trepetala od strahu, ki je postal še vse hujši, ko je potrkala sosedu, opančarjeva Mica, in me rotila: »Ajd brzo za mužem, ubiće ga četnici!« Kako naj pustim sinka, ki je vse huje jokal in trepetal v mojih rokah? Pustiti ga v takem stanju in še brez mamiče je bilo nemogoče. Kam? Vedela sem, da so po bregu raztresene hišice Dobrinjcev, a v katero so odvedli moža, nisem mogla slutiti. Sedaj sem slišala znova Micino razbijanje po vratih: »Gospodo Miša, požuri za mužem, jer će ga inače streljati?« Otroka so mi pomagale utišati mama in obe sestri. Sestra Elza se mi je ponudila: »Grem s teboj, sama ne moreš v neznanu.« Spomnila sem se: sama ne poznam poti, zanjo pa ve prota Boža, ki je četniški zaupnik v Gornji Dobrinji. Sinku obljubim, da vrnem očka, si brž nataknem obuvalo in se ogrnem s plaščem. Ledena se mi je zdela ta poletna noč, ki se je že prevesila v jutro, ko sva hiteli s sestro v »šor«, k protu Boži. Ko ga poprosim, naj naju spremlja v breg za možem, se le-ta odločno upre. Silim vanj z besedami, da je njemu znano, kam so mi odpeljali moža in da najbrž tudi ve, zakaj. Ko lepa prošnja ni zalegla, zavpijem nadenj: »Vi ste četniški zaupnik Gornje Dobrinje. Vi veste, zakaj so ga odpeljali, veste pa tudi kam. Tudi nas že dovolj poznate in veste, da so nas Nemci izgnali v Srbijo, da pošteno delamo in si sami služimo svoj kruh. Predvsem pa veste, kaj dela moj mož in zakaj prihajajo revni bolniki po pomoč prav k njemu. Kaj smo mogli storiti hudega ljudem, ki so nas, izgnance, lepo sprejeli?« »Jeste, jeste istinu govorite. Narod vas voli i muž će se vam zdrav vratiti. Ne treba ja da vas pratim do njega!«

Hotel se nama je izmuzniti in naju ubogi pustiti na cesti. Zgrabila sem ga za rokav, ga trdno držala in ga nisem izpustila. Stopali smo strmo navkreber, sonce je že bilo visoko in znoj nam je začel curljati po obrazu in telesu.

Ko smo zagledali prvo skupinico hiš, ki so stale visoko nad vasjo, je pop veselo vzkliknil: »Eto, tu ćete naći muža«, ter se me otresel. V nastali situaciji sem namreč pozabila nanj, ki je klavarno pobegnul. S sestro sva se znašli pred skupino nizkih hišic na nekem dvorišču, kjer je mrgolelo četnikov z dolgimi lasmi, med njimi tudi nekaj znanih obrazov iz vasi.

Eden njih se je zadril name: »Šta tražiš ovde, ženo?« Enako sem ga zavrnila. »Mog muža, prota Boža kaže, da je ovde.« »Nemaš šta da tražiš! Prosudiće se njegova krivica bez tebe!«

Moje razburjenje je bilo čedalje hujše in brez strahu sem zahtevala: »Gde vam je komandant? Hoću da razgovaram s njime«, in sem stopala naprej. Eden med njimi mi je namreč le pokazal vrata hišice, v kateri je komandant pravkar zajtrkoval »kačamak« (polenta) in ga obilno zalival z mlekom. Okrog njega je bilo polno moških. Komandant je začudeno buljil vame, ko sem ga pozdravila in ponovno zahtevala: »Vratite mi mog muža ili mi bar recite, šta je učinio!« Navzoči so vpili drug čez drugega: »Kako se usuđuješ, da smetaš komandantu, dok doručkuje? Kako se usuđuješ, da se raspitavaš o mužu izdajci?« Strah me je minil. V sebi sem hipoma čutila silno moč, ki se je še povečala, ko sem videla, da me komandant začudeno ogleduje. Nisem pa ubogala, ko so drugi vpili: »Sačekaj vani, pa ćeš videti, kako će da ispadne saslušanje i suđenje!« »Neću«, zavpijem, »ostaću ovde, neću, da mi komandant ode pre nego saznam šta je s mom mužem.« Le-ta – pozneje sem izvedela, da se je pisal Topalović, da je bil aktivni oficir bivše jugoslovanske armade, torej izobraženec – je kar mirno zaužival svoj zajtrk. Jaz pa nisem molčala. Sestra me je mirila in prosila: »Če boš tako nadaljevala, ne prideva živi domov.« Topalović je še vedno jedel in poslušal, ko sem nadaljevala: »Kako sem le mogla – sram me je sedaj – kako sem mogla v slovenski šoli govoriti naši mladini o srbskem junaštvu!! Mar je srbska zgodovina gola bajka? Kje so junaki, ki so se borili za svobodo svoje domovine? Sedaj pa vas vidim, strahopetci, kako preganjate nedolžne ljudi, ne da bi navajali kakšne razloge za to! Mar se zgledujete po Nemcih, naših najhujših sovražnikih? V čem je, povejte mi, moževa krivda! Če je kaj zakrivil, sem sokriva tudi jaz in streljajte naju oba!«

Toliko sem se razvnela, da so mi očitanja kar znova vrela iz ust.

V tem je pristopil meni dobro znani komandir Srbske poljske straže Đorđe Rudić, ki je v prejšnji Jugoslaviji služil kot orožnik v Sloveniji. Zavzel se je za nas in izjavil Topaloviću: »Svedočim, g. poručniče, za lekara i njegove, da nisu sposobni učiniti bilo kome kakvo zlo.« Topalović, kakor da bi bil preslišal te besede, pospravi zajtrk, se po dolgem molku obrne k meni in spregovori: »Vi i svi vaši se sada spremate, da odete u Požegu, jeli?«

V trenutku sem ga razumela. Četniki so torej že vedeli, da nas je snoči obiskal kapetan Slovenec, komandant Ljotičevskega voda. Njemu naj bi torej izdali četniške načrte – katere, smo izvedeli šele pozneje – in zdaj da bežimo za izdajcem.

»Mi da bežimo, da smo u vezi sa saradnicima Nemaca? Da vama bude sasvim jasno, da nameramo nameru pobeći, jer nemamo zašta ni kuda da bežimo, prema tome niti iz Dobrinje u Požegu, reći ću Vama otvoreno i iskreno sledeće: Naime, kada se moja mama oseća vrlo nesretnom, počne da radi preko snaga svojih sedamdeset godina. I evo, baš je jutros, kad ste odterali mog muža, odmah skinula sa svih slamnjača čaršave (rjuhe) te ih nakvasila za pranje. Imamo naime svega svatko samo po jedan čaršav, ali je sad čak ovaj u vodi. Kako bi sad u takvom stanju mogli da bežimo?!«

Poročnik Topalović me je z zanimanjem poslušal. Moja očitanja ga menda le niso huje prizadela, ker je mirno vprašal: »Zar je to istina, o čemu pričate?« »Uverena sam, da moja mama ovaj čas plače. Pošaljite k nama kurira, da preveri moje reči!« Poročnik Topalović se dvigne z nizkega stolčka in mi mirno, malone poluradno reče: »Ako je to istina, onda je vaš muž slobodan . . .«

V sobici je nastala smrtna tišina, ko je poročnik Topalović odprl vrata in ni ukazal onim, ki so stražili mojega moža, naj ga ustrelijo, čeprav so to že željno pričakovali, marveč je razglasil zanj oprostilno razsodbo.

Od tod naprej mi je vse drugo ostalo v spominu, kot bi bilo zamegleno. Nisem več razločevala razočaranih obrazov četnikov, ne praznega obraza predsednika Veselina in najbrž tudi ne povešenih oči lažnih prič. Samo proč, proč v svobodo k sinu, k svojim!

Svobode se še nismo niti dobro zavedali, ko smo drveli nizdol, moj mož in za njim jaz s sestro, saj smo drveli kar čez kamenje. Za nami se je valil prod in nas zavijal v oblak prahu. Nismo govorili, nismo se še mogli glasno veseliti svobode. Grla so se nam izsušila in bila boleča od solz, ki smo jih sproti požirali kot v hudem snu. Čutila sem, kako se začenja topiti ledena skorja okrog mojega srca. Le-ta mi je pomagala, da sem vztrajala brez bojazni pred podivjanimi četniki, željnimi nedolžne krvi. Otopela sem za vse, prevzeta le od ene same želje: rešiti moža ali iti z njim v smrt.

Ko smo se približali našemu začasnemu domu in sem zagledala sinka in svoje, mi je srce svobodno zaigralo. Ko smo si planili v objem, sem bruhnila v jok, ki je bil še hujši kot sinkov davi. Sin je vzkliknil: »Mamica, očka, spet sta tu, spet smo skupaj!« Šele tedaj me je premagalo čustvo, ko so odpovedali prenapei živci.

Pozneje, mnogo pozneje, nam je mož pripovedoval, kako so četniki ravnali z njim, ko so ga zaprli v ovčjo stajo in ga zastražili. Neučakana in nasilna četa je silila v komandanta, češ, kaj bi se menili s takim izvržkom. Mi zahtevamo, da daš povelje za njegovo takojšnjo smrtno obsodbo z

ustrelitvijo. Venomer so silili vanj in ponavljali: »Ne treba nama sasušanje, ne treba nama zapisnik! Tražimo smrt ovog izdajnika!« Kot priča je še pristopil dobrinjski četovodja Vladimir, ki ga je predlagal Veselin, predsednik občine, in še hladnokrvno pristavil: »Sinoč su bili zajedno: oba Slovenci, čak oba iz Maribora, tako da nema sumnje o lekarevoj krivici.« Iz teh besed si je moj mož lahko ustvaril pravo sliko: povezan bi naj potemtakem bil s kapetanom Slovincem, ki da je nekaj zagrešil, in pri tem bi mu naj bil on pomagal. Le kaj naj bi to bilo? Imel je občutek, da je izgubljen in da ga ne more nihče več rešiti. Zaželel si je, da bi ga pri priči ustrelili, samo da ga ne bi klali, kakor so to četniki praviloma delali s tistimi, ki po njihovem mnenju še krogle niso bili vredni.

Kot nekak privid se mu je zdelo, ko je zagledal Topalovića, ki je izjavil: »Doktor je slobodan, može da ide!«

Šele mnogo pozneje smo tudi izvedeli, kakšen je bil prvotni načrt Ljotičevske vojske. Bil je namreč tak, da krene kapetanov vod že zarana čez Šilkovico, kjer so mu četniki pripravili zasedo, da bi pokončili njega in njegov vod ter bili deležni bogatega vojnega plena. Ta spopad je preprečil predsednik občine Veselin, ki je opozoril kapetana Slovence na četniško zasedo. Dal mu je vodnika, ki ga je varno prepeljal prek Male Ježevice in od tam v Uzičko Požego. Kapetan se je tako izognil spopadu s četniki. Četnikom pa je Veselin izjavil, da je Slovenec zdravnik izdal prvotni kapetanov načrt in s tem rešil Ljotičevce, četnike pa pripravil ob plen, ki bi ga sicer bili deležni.

Predsednik Veselin se je dobro zavedal, da bi spopad na Šilkovici imel za posledico nemško kazensko ekspedicijo, ki bi Gornjo Dobrinjo zravnila do tal. Da pa bi Veselin pri četnikih odvrnil sum o izdaji po kakem domačem občanu, se je domenil tisto noč s četovodjo Vladimирjem, da bosta izdaje obdolžila Slovence zdravnika – izgnanca.

Po vrnitvi izpod Šilkovice še dolgo nisem mogla obvladati solz, ki so mi venomer silile v oči. Čustvo sreče, da sem rešila moža gotove smrti, je bilo še združeno z občutkom v podzavesti ključočega strahu pred četniki. Morda se je hkrati v meni oglasila tudi slutnja: to je verjetno zame šele prva preizkušnja, prva borba za moževo življenje. Koliko takih in podobnih mi še pripravlja usoda, da jih bom morala še prestajati, preden se vrnem domov, v resnično svobodo?

Miša Krašovic-Pertlova

Taki smo bili . . .

Vsaka mladost je lepa. Leta, ki smo jih preživeli v bogoslovju, pa sodijo med najlepša v življenju slehernega duhovnika. Brezskrbna so; odločitev za duhovniški poklic je padla že pred vstopom v bogoslovje, vsaj pri večini. V našem letniku, čeprav je bil izredno številčen, je samo eden po prvem letniku presedlal na medicino. In prav se je odločil! Kot odličen zdravnik je mnogo dobrega storil v svojem poklicu. Vsi ostali smo vztrajali do konca. Dnevni red je bil premišljeno izdelan: čas za molitev, premišljevanje, za vse pač, kar je potrebno za duhovno rast. Precejšnji del dneva smo preživeli na predavanjih in seminarjih. Tudi za sprehode in razvedrilo je bil odmerjen čas. Dnevni red te je naravnost silil k delu, tako da smo po petih letih končali študij, večina tudi vojaški rok.

V prvem letniku nas je bilo triindvajset. Lepo število! Tedanji ravnatelj se je rad pohvalil z 'dobro letino'. Žal so to dobro letino močno oklestili težki čas, v katere smo bili vrženi: večino je pobrala vojna ali pa njene posledice. Od triindvajsetih živi eden v Ameriki, eden pastiruje v Tirolah, dva sta odšla v civil, eden leži bolan v Mariboru, podpisani pa preživlja svoj invalidski pokoj pri očetih frančiškanih. Tako je od 'dobre letine' ostalo bore malo.

V prvem letniku smo stanovali v veliki sobi poleg ravnatelja. Zdi se, da je hotel imeti v neposredni bližini vse tiste, ki smo prišli od drugod; velika večina je prišla namreč iz malega semenišča. Te pa so že dobro poznali. Nekateri smo bili že starejši. Zato ni čudno, da je imel že vsak svojega konjička: nekateri so se posvečali glasbi, drugi športu, študiju jezikov, literaturi, socialnemu in ideološkemu vprašanju. Razmere v tedanjem dokaj nemškem Mariboru in Hitlerjev zavojevalni načrt so v nas vzbujali zaskrbljenost in bojazen za usodo našega naroda. Pa tudi nič kaj vzpodbudni vzgledi, ki smo jih opazili pri mnogih starejših kolegih – prekomerno kartanje in uživanje alkohola – so nas odvrčali od tega, da bi jih posnemali. Da ravnatelj ni imel z našo sobo posebnih skrbi, če že ni bil na nas ponosen, pove dejstvo, da smo se kaj hitro uveljavili: predsednik Slomška je postal Hlad, tajnik in urednik Lipice Lipičnik, ravnatelj bivše posojilnice in hranilnice I. Kolenko, vodja orkestra J. Luskar, »ekspert« na orglah V. Savelli, trije smo peli v oktetu, skoraj vsi pa smo sodelovali še pri pevskem zboru. Čeprav smo pripadali k različnim tedanjim gibanjem: nekateri Mladcem, drugi Stražarjem, večina pa Zarjanom, smo se med seboj dobro razumeli.

Naš letnik je bil razgiban in je vnesel v bogoslovje nov utrip življenja. Vsi smo skrbno spremljali razgibano kulturno in politično življenje pred vojno. Dobro smo čutili orkan, ki se bliža s severa tudi naši domovini. Posebno skrbno smo se zanimali za razmere doma. Val razburjenja, ki ga je sprožil Kocbekov članek v Domu in svetu, Moj pogled na Španijo, in objava Cajnkarjeve drame Potopljeni svet, je pljusnil tudi v naše bogoslovje. Duhovi so se začeli opredeljevati, nekateri za, drugi proti. Povabili smo pisatelja Finžgarja, dovolj močno avtoriteto, da je prišel predavat „Slomšku“. Njegova modra izvajanja so večino, zlasti nas, Zarjane, potrdila, da smo na pravi poti. (Med vojno mi je Finžgar zaupal, da je prejel iz Maribora tudi negativno pismo.) Bilo je dokaj vroče med nami; k sreči smo imeli pred sabo izpite in se je tako vsa stvar potišala. Ko pa smo se v jeseni vrnili, je v nas zopet zavrela mlada kri. Vodstvo je vse funkcije zaupalo mladcem in njihovim simpatizerjem. Mi smo ostali brez. Šlo je tako daleč, da je bil kot „regens chori“ imenovan tovariš, ki orgljanja niti več ni bil. S to ravnateljstvo potezo večina ni bila zadovoljna. Enoglasno smo se odločili: »Če nam ne zaupate, pa še pojte sami!« Ker smo pri pevskem zboru sodelovali večinoma nemladi, je jasno, da je zbor moral prenehati s petjem. Prvič se je zgodilo, da v stolnici niti na Slomškovem grobu na Vernih duš ni bilo petja, kar je številne Mariborčane, ki so v teh dneh obiskali stolnico in Slomškovo grob, hudo prizadelo. Vsa stvar je prišla do škofa. Ker sem bil poklican k vojakom, ne vem, kako se je nadalje razvijal ta klopčič v bogoslovju. No, moj letnik se je pripravljal na nove maše, ljudi pa se je vedno bolj polaščala skrb za jutrišnji dan. Hitler je že rožljaj z orožjem.

Čeprav je bil dnevni red v bogoslovju natrpan, se je vedno našel čas za razvedrilo. Nekateri iz starejših letnikov, „stare bajte“ imenovani, so bili pravi mojstri, da je bilo v hiši vedno živahno. Začelo se je s prihodom brucev v začetku šolskega leta. Volasko, ki je navadno organiziral tovrstne podvige, si je s svojimi sodelavci na oglasni deski ogledal seznam novincev in sobe, kamor so bili nastanjeni. V sobi so si izbrali prvo žrtev. Natvezli so ji, da pride sošolec, ki je močno gluhi in da naj z njim govori, kar se da glasno! Zatem je odšel na porto in med prihajajočimi novinci izbral drugo žrtev. Vljudno ga je pozdravil in pospremil v sobo. Med potjo mu je zaupal, da je v sobi sošolec, ki je skoraj gluhi, zato naj kar moč naglas govori, ko se bosta predstavila druga drugemu. V sobi so vse spretno zrežirali Volaskovi sodelavci. Kajpak se je v sobi medtem zbrala množica radovednežev.

»Jaz sem Janez.« je zakričal prvi. »Jaz pa sem

Ivan Napotnik: FANTEK Z ROŽO

Jože,« mu je z enako jakostjo odgovoril drugi. »Od kod prihajaš, prijatelj?« »Kje pa si maturiral?« V sobi se je razlegel smeh, ki je ob vsakem vprašanju in odgovoru bruhnil v pravi krohot. Da gre za potegavščino, se je najprej posvetilo Jožetu. Ko je Janez spet zakričal kar moč naglas: »Kje pa bo moje mesto?«, je Jože skoraj užaljen bruhnil: »Kaj se pa dereš, saj nisem gluhi!« Pa se je nasmejal še Janez: »Tudi jaz nisem!« Med hrupnim ploskanjem je Volasko pristopil k novodošli ma bogoslovcema in jima veselo segel v roko: »Čestitam, dobro sta prestala bručevski izpit. Sedaj sta sprejeta v naš krogi. Želim vama, da bi se med nami dobro počutila!«

Sošolec Ivan je bil vesel fant in smo ga imeli vsi radi. Z izvirnimi domislicami nas je prijetno zabaval. Tudi profesorji so ga imeli radi. Posebno ga je cenil profesor pedagogike, dr. Somrek, častiljiv starček, ki je postajal že kar malce otročji. Pri njem smo si marsikaj dovolili. Ivanovi dovtipi so dobrega profesorja prav poživljali. Ko je pripravil svoj govor, seveda izdelan po pravilih klasičnega govorništva, si je poveznil na glavo potlačeni cilindri, na nos si je pritrdil očala, cvikarje, in si oblekel črno, dolgo, ponošeno suknjo-dopetačo. Veličastno se je počasi povzpел na „govorniški oder“, v čeber, kakor smo blagoslovci imenovali prostor, kjer so profesorji predavali. Počasi se je odkašljaj, pogledal iznad očal po predavalnici in pričel svoj šaljivi govor z naslovom Smrt zajcu! Od odstavka do odstavka je dvigal glas, mahal z rokami prav kot kakšen ljudski tribun na političnem shodu. Ves je bil razgret, tako se je vživel v svojo vlogo. Z robcem „si je brisal pot“ s čela in počasi odlagal stvari, ki jih je nosil na sebi. Najprej je odložil cilindri, za njim očala, nazadnje pa je slekel še suknjo dopetačo, natančno po redu, kakor je zahtevala zgradba govora. Krilil je z

rokami na vse strani, zviševal glas, vmes pa segal po kozarcu vode, ki si jo je pred nastopom pripravil na čeber. Postal je ves razgret in vzročičen, da je potegnil za sabo vso predavalnico. Ploskali smo, se krohotali, da je bilo vse nadstropje na nogah. Iz sosednje predavalnice so privreli v sobo celo služatelji višjega letnika. Tako nas je navdušil, da smo vsi, skupno s predavateljem, razigrano zaključili govor, imenovan Smrt zajcu! Tudi profesor je bil očitno dobre volje, saj ni skoparil s pohvalo. Na področju govornišva je napovedal Ivanu še veliko uspehov.

Povsem drugače pa je bilo pri profesorju eksegeze, dr. Jehartu, zlasti še, ko ga je Ivan s svojimi dovtipi in pripombami dostikrat spravil v zadrego. »Kranjec, molči!« ga je večkrat utišal profesor. (Ivan je prišel namreč iz klasične gimnazije v Ljubljani.) Ko pa ga le ni uspel ugnati, je profesor, ki je imel hišo na Pohorju, povedal zgodbo: »Pred leti so vrh Pohorja izkopali okostnjak. Niso mogli ugotoviti, od kod je. No, nazadnje pa je strokovnjak le ugotovil, da je Kranjec. Imel je namreč močno razvito čeljust.« Vsi smo vedeli, kam meri profesor. Tudi Ivan je začutil ost. Pa Ivan ne bi bil Ivan, če se tudi to pot ne bi znašel. Vstal je in mirno dejal: »Slabo je to, gospod profesor. Prav ste povedali, da je bil ta okostnjak izkopen na Pohorju, bil je namreč Pohorec. Spoznali so ga po krofu, golši. Imel je tak krof, da ga je lahko trikrat ovil okoli vratu.« Prasnili smo v smeh, profesor pa je jezno zamomljal: »Šmrkavec, sedaj si me pa!« Da ne bi vladalo med nami in profesorjem bojno razpoloženje, smo naslednji dan položili na profesorjev stol blazino. (dr. Jehart je bolehal za išijasom), Ivan pa mu je ponudil steklenico domače slivovke. Krepko je srknil in se veselo nasmejal: »To ste mi gadi!« Odslej smo si bili še večji prijatelji!

Vzgjajali nas niso samo profesorji in spirituali, tudi sami smo se med seboj kresali. Živeli smo skupaj, zadevali se drug ob drugega in si tako nehotе brusili robove svojega še marsikje premalo kultiviranega značaja. Bilo je v prvem letniku. V veliki sobi se nas je nagnetlo dvanajst fantov, polnih življenja. Večina nas je izhajala iz revnih družin. Le dva v sobi sta redno, enkrat mesečno dobivala od doma pakete s priboljški. Hrana je bila tedaj v bogoslovju slaba in nezadostna. Mnogi, zlasti višji letniki so imeli težave z želodcem pa tudi jetike ni manjkalo med njimi. Vsi v sobi smo bili kmečkega porekla, a zdravi. Le eden med nami je bil meščan. Bil je dober, pošten fant, le vzgojen je bil enosmerno, mimo življenja. Njegov oče je bil višji državni uradnik, bili so premožni, pomanjkanja ni bilo v družini. Vili, kakor se je imenoval naš sošolec, pa je imel tudi premožne tete, ki niso bile poročene. Vse so skrbele zanj,

da »revček« ne bi stradal in si nakopal kake bolezni. Vsak mesec so mu pošiljale dokaj zajeten paket s priboljški: salame, sir, konzerve in podobno. Vse dobrine je zložil v pleten kovček, ga postavil za pisalno mizo, ga skrbno zaklenil, ključ pa vtaknil v hlačni žep. Večkrat na dan si je privoščil zajetno malico. Prav nič ga ni motilo, da je v sobi jedel samo on. Bil je gluhi in slepi za vse naše izlakotene poglede in pripombe. Pred očmi je imel samo naročilo svojih tetk: »Vili, pazi na zdravje, jej, privoščiš si . . . ne razdajaj dobrot!« V sobi se je razburjenje stopnjevalo. Po sprehodu, ko smo bili v sobi sami, smo se zedinili: »Moramo ga poučiti, da po tej poti ne bo prišel daleč. Kaj mu pomaga, če pridno študira, meditira, moli, skratka, da je vzgleden bogoslovec, če pa nima srca za bližnjega. Kak duhovnik bo to!?!«

»Kar meni ga prepustite, ga bom po knapovsko poučil,« se je nasmejal Tončekov pob, doma iz Trbovelj.

Ko je prišel Vili s sprehoda, je kot običajno postavil kovček z dobrinami na mizo in pričel natepavati bogato malico. Odzadaj je pristopil Tončekov pob in začel pljuvati v odprt kovček: »Na, da ti bo bolj teknilo, skopost skopuška! Kakšen duhovnik boš, če boš samo za svoj trebuh skrbel, za lačno množico okoli sebe pa ti ne bo prav nič mar!« V sobi je zavladala mučna tišina. Vili je rdeč kot kuhan rak zbežal iz sobe. Dolgo ga ni bilo nazaj. Odslej kovčka ni nič več zapiral, z nami je delil vse. Postal je odličen tovariš in duhovnik z globokim socialnim čutom za reveže! Groba, a koristna šala!

Podobno se je pripetilo bogoslovcu iz drugega letnika. Bil je z bogate kmetije. Za Martina so mu od doma poslali pečene purana in pletenko mošta. Prav skopo je delil dobrote z bogato obložene mize, in še to najožjim tovarišem iz sobe. Pa je vdrla ponoči v sobo klapa starih bajt in pojedla ter popila prav vse. Ostale so samo kosti in prazna pletenka. Tudi temu je trda šola prevzgoje koristila. Postal je vzoren duhovnik in vsi, kjer je služboval, revni in bogati, so ga radi imeli.

Včasih je bilo to prevzganje še trše, še bolj neizprosno. Med nami je bil tovariš, ki je imel grdo navado, da je po kosilu pobral z ovalov vse meso, če ga je seveda kaj ostalo, in se z njim mastil. Ker tovariški opomini niso zalegli, so ulovili podgano. Naša bajta je bila stara – tako smo imeli stranišče še na »štrbunk« – in podgane so zlahka prihajale k nam na obisk, celo v sobe. Ulovljeno podgano, ki je bila velika kot mali maček, so »stare bajte« stlačili v škatlo in jo poslali tovarišu. Na list so pripisali: »Malo priboljška, da bo malica bolj teknila!« Od takrat naš tovariš ni več pobiral mesa v obednici!

Kadar smo bili slabe volje, zlasti pred težjimi

izpiti, nas je spravil v dobro voljo Jože. »No, danes bom povedal, kaj je naš pišpek (škof) doživel pri birmovanju na Pohorju. Vsi vemo, da je radoveden in vse hoče vedeti: Ali znajo molitve, kako žive doma. Nekoč je med spraševanjem opazil, da se zadaj skriva navihan fantič. Pristopi k njemu: »No, kako pa ti je ime?« vpraša. »A jaz? Južek sem,« se korajžno odreže. »No, Jožek, ko si tako pogumen, povej mi, kaj doma oče naredi najprej, ko vstanejo!«

Škof je bil prepričan, da bo dejal, da molijo. Južek pa tebi nič, meni nič: »Pokašljujejo!« Škof se je malce streznil, a je nadaljeval: »Kaj pa potem delajo?« »Pokl se pa perteguvljejo.« Škof se je obrnil, da bi prikriil zadrego. Šlo mu je na smeh. Pa je le vztrajal: »No Jožek, ko so se oče odkajljali, pretegnili, kaj pa potem naredi?« Škof je bil prepričan, da bo le dobil pravi odgovor: molijo. Jožek pogleda okoli sebe, nato še kateheta. »No, Jožek, kar povej škofu, saj si korajžen fant.« »Pokl pa, pokl pa perduvljejo!« se je veselo zasmeljal. Tudi mi smo se nasmejali Jožetovi izvorni šali. Dan je bil lep . . .

V bogoslovju smo veliko prepevali, najraje slovenske narodne in umetne pesmi! Zbor je štel okoli petdeset članov. Od tega deset prvih tenorjev, ne slabih, pa okoli dvanajst drugih basov z izrazito nižavo. Kosali bi se lahko z vsakim zborom v Sloveniji. Tenorja Prah, Žolnir, basisti Jevšnikar, Kolenko, Jelen . . . to so bili pevci, na katere bi bila ponosna vsaka opera. Poleg zbora so imeli še svoj oktet. Iz našega letnika smo v njem kar štirje sodelovali. Vadili smo vsak dan vsaj pol ure. To je bil zares upet oktet. V bogoslovju je predaval glasbo prof. Gašparič. Po njegovi smrti pa mu je sledil mladi doktor, ki je pravkar prišel iz Rima, kjer je študiral glasbo. Bil je velik ljubitelj koral. Ure in ure nas je navduševal in dokazoval, kako nekaj lepega je koral. A zaman. Mi, ki smo bili zagledani v našo narodno in umetno pesem, se nismo mogli ogreti zanj. Prav dolgočasili smo se pri njegovih urah. Eni so peli zaradi profesorja, drugi pa so 'fušali', samo da bi čimpreje minila ura. Pa se razjezi mladi doktor: »Kdo mi ves čas 'fuša'?« Vsi smo molčali. Čez čas pa se opogumi Jože »Oprostite, gospod profesor, veste, vsi nimajo posluha!«

»Kdo pa so tisti?« je profesor takoj poprijel.

»Kolenko, Povh . . .« se je Jože hudomušno nasmejal. Vsi trije smo bili člani okteta.

»Pridite takoj sem h klavirju, da vas preizkusim!« nas je profesor ostro poklical. In že smo stali pred preizkušnjo. Ves čas se nam je motalo po glavi, ali naj priznamo resnico in tako pustimo Jožeta in tovariše na cedilu, ali pa naj nadaljujemo z začeto igro. Odločili smo se za drugo. Prvi je prišel na vrsto Kolenko. Bil je odličen pevec, ki

je dobro obvladal note. Na vsak ton, ki ga je profesor nakazal ob udarcu na tipko, je odgovoril s pol tona znižanim glasom.

»Ne bi mogel trditi, da ste brez posluha, le zanemarili ste petje. Premalo pojete!« je profesor strokovno ugotovil. V dvorani se je slišalo pritaženo hihitanje. Na vrsto je prišel Povh. Ta pa je ubral povsem drugo taktiko. Ko je profesor intoniral nizki ton, je Povh prav po knapovsko zapel visokega, in ko je intoniral visokega, je ubral kar moč nizkega. V dvorani je završalo, bušnili so v pravi krohot. Ko smo vsi trije prestali preizkušnjo, nas je profesor odslovil: »Pojdite na svoja mesta, pa molčite, da ne boste kvarili ubranosti koral!«

Približali so se prazniki: vsi svetniki in nato verne duše. V stolnici je daroval črno mašo sam škof. Za petje je skrbel v stolnici naš profesor. Ker je bil ta dan delavnik, ni imel pevcev za škofovo mašo. Telefoniral je v bogoslovje, naj pride v stolnico nekaj dobrih pevcev, ki bodo peli. Jože Mihelič, ki je takrat vodil zbor v bogoslovju, je izbral naš oktet. Ko smo prišli v stolnici na kor, nas je profesor začudeno pogledal. Bil je očitno v zadregi, da je pripeljal s seboj tudi take, ki nimajo posluha in bodo fušali. Z Miheličem sta izmenjala nekaj misli pred mašo in že je pristopil škof. Čeprav je bila težja latinska maša, smo brezhbivo in zares ubrano peli. Po maši je mladi doktor, očitno ganjen, ko je spoznal prevaro, pristopil k nam, se zahvalil, nam čestital in veselo priznal: »Odlični pevci! In vi naj bi bili brez posluha? Navihanci, dobro ste me potegnili.«

France Lipičnik

Ne govori svojemu bližnjemu: »Pojdi in zopet pridi, jutri ti bom dal,« če to imaš! (Preg. 3,28)

Vsi sveti

Megleno jutro, saj je skoraj vse dneve megla v tej kotlini. Ne bi pravzaprav smela reči v tej kotlini, kajti tu naj bi bil moj dom. Naj bi bil. Toda ne morem se navaditi na zidove. Sami zidovi: opečnati, z razpokanim ometom, kdo ve iz česa, pa lepo ometani, tudi pobarvani, številne tovarne ponujajo svoje najboljše barve, moraš jih kupiti. Potem so trdni zidovi iz sivega, neprodirnega betona pa iz jekla ali iz gladkega, kakor oblizanega marmorja.

Duši me.

Ozka lina je premalo, da bi skozi jo videla modro nebo. Nenasitna sem. Ne zadostuje mi samo košček neba, še ta je umazan. Potrebujem ves modri nebesni svod, z velikim, zlatim in toplim soncem na njem in ...

Brisalca se trudita po svoje, vsak zase neutrudno briše svoj zgoraj zaobljeni del, samo svoj del, samo svoj del, tako sta programirana. Rosa je najbrž tudi znotraj. Toda trdovratna je, nekam smolasta in počutim se kakor v oklepnem vozilu. Na vlaku bo bolje.

Železniška postaja že diha. Gruča mladih, brezoblični obrazi moških in žensk nedoločljive starosti in nejasnih pogledov, tujci, kakor avtomati se pomikajo pred blagajniškimi okenci. Dekle onstran line je menda edina popolnoma prebujena, kdo ve, ali službo začinja ali končuje. Urno se suče na vrtljivem stolu, prebira predalčke, pritiska datume in odštevata drobiž. Kdo ve, zakaj je naličena. Nihče je dobro ne pogleda, nihče ji ne privoščijo dobro jutro. Lahko bi bila avtomat. Tistim pred okencem bi bilo vseeno.

V postajnih kioskih prodajajo vse mogoče, ničesar ne bom kupila, niti revije ne, v vlaku se bom zgrbila v kot in zaspala. Seveda ne bom zares spala, samo želela bom spati. Prespati želim megleno in umazano jutro. Spati želim: samo tako si upravičeno med ljudmi sam.

Peron obliva neka mrzla, mlečna in meglena svetloba, tako je kakor tistega nepozabnega jutra pred dobrim letom. Ni veliko ljudi. Še tisti hodijo kakor sence. Kakor prikazni. Zame niso ljudje. Pred dobrim letom: v črno se moram obleči, res popolnoma v črno, da ne bom česa pozabila. Črna torbica in plašč in nogavice in čevlji in krilo in bluza in šal.

Po širokih stopnicah navzdol in potem po podhodu čisto do konca. Utripajoče neonske luči, kričeči lepaki po stenah ter z ogljem napisan in napol zbrisan zapis. Močno naličena ženska, z velikimi zlatimi uhani, tolče s petami po tlaku, da se vetlo odbija od nizkega oboka. Z naporom premaguje obilno telo, ko se dviga po stopnicah

na četrti peron. Malo naprej se tam ob steni zajeda v prah vzorčasta, gosta, že posušena luža, nekdo se je ponoči izbljuval. Potem se zgrbljena in suha starka s ptičjim obrazom tam na koncu podhoda za trenutek ustavi, kakor da se ne more odločiti, ali naj zavije na levo ali na desno, na sedmi ali na osmi peron, kakor da ne ve, da se držita skupaj. Moj vlak stoji na osmem peronu. To že neprestano ponavlja raskav in preveč glasn glas iz zvočnika, pisalo pa je tudi na tabli. Gledam v tla, v sivorjav pohojen prah, ki se mu je kdo ve zakaj zahotelo sestiti na tiste široke stopnice iz lepega marmorja, in se dvigam spet v nivo zemlje in mi je vseeno. Moj vlak je res na osmem peronu, na prvem vagonu je z velikimi črkami napisano, kam gre, čeprav jaz ne grem tja, kamor piše, nekje proti koncu poti bom morala presesti.

Vse je urejeno tako, da ni treba z nikomer govoriti. Presunilo me je torej, ko sem zaslišala tanek, piskajoč glas, ki me je spraševal, ali tale vlak res pelje tja, kamor piše, da pelje.

»Bo že menda res,« sem odgovorila, »za vsak primer pa še lahko vprašava koga na vlaku.«

Pred menoj je stala suhcena starka s ptičjim obrazom, tista, ki sem jo videla že v podhodu. Nisem vedela, ali je šla pred menoj ali za menoj po stopnicah, medtem sploh nisem vedela, da obstaja.

»Včasih stoji na sedmem peronu, včasih pa na osmem,« je bila ženičica še vedno nezaupljiva. Presunila me je njena neznanost. Kako da takole bitje sploh potuje, očitno kar samo – samo malo močnejše bo zapihal veter, pa jo bo odneslo kot peresce ali pa se bo prelomila na dvoje, ko se bo sključeno povzpela na vlak. Spustila sem jo naprej, če bi jo bilo treba prestreči, potem sem poiskala prostor za nekadilce in si slekla plašč in ko sem sedla, mi je ona že sedela nasproti, kar oblečena, potem pa je tudi ona vstala in si začela odpenjati plašč in veliko si je dala opraviti, preden ga je slekla in nisem vedela, ali naj ji pomagam ali ne, morda je hotela biti samostojna.

»Kam pa vi potujete?« se je spet nagnila k meni. Bolj uganila sem kot razumela njeno vprašanje. Njen tanki glas je trepetal, kakor bi se precejal skozi sito v ropotavem mlinu, vsak drugi zlog je manjkal, kot bi ga pogoltnil zamolkel tolmun.

Povedala sem.

»Potem greva pa skupaj,« se je spet mučila s svojim glasom in se mi dobrosrčno nasmešnila, potem ko sem ji dvakrat ponovila od blizu, kajti bila je tudi gluha. »Zmeraj imam rada še koga zraven, posebno ko je treba prestopati in spet iskati pravi vlak.« Dolgo je trajalo, preden je vse to spravila iz sebe in trudila sem se, da sem jo razumela. Morda bi bilo bolje, ko bi jaz govorila,

ampak kaj, bila bi prav taka muka, sem se spomnila, saj ne sliši. »Veste, glas mi tako trepeti, kadar me zebe, ker imam prehlajen želodec,« se je opravičevala, ko je metala iz sebe posamezne zloge, »saj pravzaprav ne vem,« se je popravila, »tako samo jaz mislim, pri zdravniku še nikoli nisem bila. Pač, enkrat, no, ko sem si zlomila ključnico, so me odpeljali, to je bilo pred dvajsetimi leti.«

»Koliko ste pa stari?«

»Tri in osemdeset.«

Drobčno se je nasmehnila in se namuznila, oči pa so se ji hudomušno iskriale. Pri oknu sta si nasproti sedeli prav tako dve ženski, pogreznjeni v molk, mimo so čedalje hitreje bežale nizke predmestne hiše. Umaknile so se njivam, ki so molče prenašale obrana koruzna stebila, rahlo zelenečo ozimino ali sveže preorano prst. Pojavile so se kmečke hiše, ki niso bile več kmečke, večina je bila novih, z velikimi okni in z balkoni, koder so še zmeraj zelenele belargonije. Ni še bilo hudega mraza.

»Takrat sem šla zvečer po mleko, mrak je že bil in takle jesenski čas, kakor je zdaj. Saj sem vsak večer hodila, veste, nič ni bilo nenavadnega. Moj mož je bil železničar, Bog mu daj dobro, deset let je že, odkar je umrl. Tako ga pogrešam. Otroci so otroci, v službo hodijo, z možem sva se pa veliko pogovarjala. Šla sem po mleko po stezi ob progi, vsakega koraka sem bila vajena, pa je pripeljal po cesti avto, luči so me zaslepile in sem stopila menda malo vstran, kaj vem, zakotalila sem se po nasipu in se ustavila na progi. Sama ne vem, kako in kaj in kdaj se je vse to zgodilo. Nekaj časa sem menda kar mirovala. Potem sem se pa spomnila, da sem na progi in da bo pripeljal vlak in napela, sem vse sile, da sem se spravila stran. K sreči so me kmalu prišli iskat in takrat so me spravili v bolnišnico, joj... kar smešno je! Tisti glavni zdravnik se je pogovarjal z enim od mlajših, ali naj me dajo v mavec ali bi me samo obvezali. Samo v povoje vas bomo dali, mati, mi je nazadnje povedal primarij, ampak glejte, da boste doma osem dni samo pri miru ležali! Jaz pa, kaj sem hotela! Gospodinjala sem kakor prej. Saj tudi sedaj še vse sama skuham. Vnuč hodi v poklicno šolo, dekle pa v sedmi razred, prej sta doma kakor onadva iz službe in prileže se jim, da kaj toplega pojedjo. Saj imajo v šoli malico, ampak kaj bo tisto! No, poleg tega sem tudi prala, zraven nas je bila trgovina in zanje sem prala tiste bele halje, vsak dan so morali imeti sveže, kako naj tedaj odpovem? Pa takrat seveda nismo še imeli pralnega stroja. Vse sem prala na roke.

To se mi sedaj maščuje, da nisem ubogala zdravnika. Desna roka se mi trese.«

Tega nisem opazila. Šele sedaj sem pogledala njene roke. Z levo roko je držala desno, desna pa se je igrala z vozlom na ročaju usnjene torbice, kakor da ga mora odmotati. Sledila je mojemu pogledu:

»Hčerka mi je kupila tako moderno torbico z dolgim ročajem, ampak to ni zame, sem si mislila in kar zavozlala na kratko. Saj ti bom prerezala in lepo prišla, je rekla hčerka, vsi so tako dobri zame, veste, pa sem rekla, saj je dobro tako.« Spet se je nasmehnila. Sploh se je vseskozi držala na smeh. Kdajpakdaj je zelo opazno, kakor otrok, pogledala na majhno zapestno uro, ki prav tako ni sodila na njeno roko kakor torbica z dolgim ročajem ne. Toda še nekaj drugega me je čudilo.

»Ali vidite tako majhne številke?«

Sama brez očal že težko najdem kazalček.

»Vidim. Uro mi je kupil sin. Oh, vsi so tako dobri zame! Jaz sem pa zanje,« se je dopolnila, »kolikor morem. Lansko zimo sem napletla več kot dvajset parov nogavic. Kako pa pletete, me včasih sprašujejo, saj se vam roke tresejo. Hiteti moram, hiteti, pravim, pa se mi ne snamejo zanke.«

Smejala se je, nisem več vedela, da s težavo govori in njeno koščeno glavo je pokrivala lepa rožasta volnena ruta, kakršno je nosila tudi mama. Priprla sem oči. Potnici pri oknu sta molčali, ošinila ju je z očmi in opazovala pokrajino tako dolgo, da se je vlak ustavil na postaji. Najbrž je prebrala napis, nato je spet po otroško pogledala na uro in se naslonila nazaj, kakor da bi spala.

... Torej vse v črnem, zaradi drugih ljudi, meni potem tako ne bo ničesar več mar. Mogoče bi na kaj pozabila. Že ob enih zjutraj se je zgodilo, pa te nismo hoteli buditi. Ob enih zjutraj sem se odpravila spat! Tako kot ona. Samo turobno je bilo in nekam mrtvo, nobenega drugega znamenja. Tokrat, ko je šlo zares, nobenega drugega znamenja. Ponavadi sem vselej, ko sem odhajala od svojega doma – tisto je bil v resnici moj dom – začutila svinec v prsih: morebiti sem jo videla zadnjič. In ko sem se potem spet vrnila in sem jo našla, je bilo kakor drugo rojstvo.

Tedaj sem se vračala v črnem, nisem še vedela, kako je to, samo povedali so mi, ampak sama nisem izkusila. Zagledala sem jo na njeni postelji, togo je ležala vznak s sklenjenimi rokami, bila je že umita in preoblečena za svoj največji praznik in čakala je, da jo obiščemo. Nič se ni zganila, ker je ni več bolelo. To je bil prvi vtis in ni mi več svinec oklepil srca. Potem se je nekaj prelomilo do tal, tam pa so jagode rožnega venca enakomerno drsele in obnavljale odrešenjsko zgodbo... ki je za nas krvavi pot potil, za nas je bičan in s trnjem kronan bil, težki križ je nesel in križan

Ivan Napotnik: MEDICINA

bil.« Bog, usmili se njene duše, saj je s teboj težki križ nosila in vse otroke po vrsti je naučila poljubljati križ . . . že takrat ob božjem grobu v cerkvi na veliki petek. To nam je za zmeraj položila v srce: božji grob. Potem šele vstajenje. Toda velika nedelja je zagotovo sledila velikemu petku! Torej »ki je od mrtvih vstal in v nebesa šel . . .«

Ni samo težkega križa nosila. Vstala je in šla v nebesa, morebiti zdajle še ne, ker jo čutim, da je med nami, ampak potem, ko bo praznovanje mimo, bo odšla v kraj, kjer ni več trpljenja. Tole tukajle je samo nebogljen lupina, telo, ki ji ni več moglo služiti, samo oviralo jo je v njenem poletu in jo trpinčilo. Sedaj ne trpi več, ker je zapustila telo. Med nami je. Blažena, ne samo srečna. Srečni smo mi. Solze mi kar naprej lijejo po obrazu, ampak te solze pravzaprav niso bridkost. To je čudež, o katerem se mi ni nikoli niti sanjalo. Gotovo pa je dar, njen dar. Saj je vedno vedela, kako vsi še vedno visimo na njej, tako da je že dolgo razmišljala, ali sploh sme oditi ali ne, kajti ni nas hotela prizadeti. Potem se je spomnila, da nam je tole izprosila.

Namesto črnine bi lahko oblekla belo obleko, kajti nikjer ni bilo črne žalosti, ki bi me vlekla k tlom. Čutila sem neko vseobsegajočo svetlobo, ki me je dvigala kvišku in me navdajala s slutnjo popolne sreče. Še vedno smo kar naprej molili, razumljivo je, da smo molili, drugače ni moglo biti: tudi njo smo vsak dan videli moliti, na starost je molila tudi ponoči, kadar ni mogla spati. Pritajeno je izgovarjala besede v pogovoru z Bogom, da se je lahko slišala in da je bila lahko zbrana. Za vsakega posebej je molila. Rožni venec z velikimi jagodami je imela kar pod blazino. Torej smo sedaj molili, obrnilo se je in smo vsi molili samo zanjo. Vmes sem neprestano želela, da bi tisto svetlobo zaznali vsi, ki so bili v hiši in

vsii, ki so prihajali in odhajali vanjo. Mislim, da se je tako tudi zgodilo.

Odprla sem oči. Čakala me je že.

»Naslednjo postajo bova presedli. Veliko prezgodaj je bila nared. Vse je imela skrbno pripravljeno: cekar, torbico s predolgim ročajem in ravno prav drobiža v žepu za avtobus. Ko sva že sedeli v drugem vlaku, me je vprašala:

»Imate še starše?«

»Nimam več. Dobro leto je minilo, kar mi je umrla mama.«

Moram povedati, da na naše pokopališče, ki je na hribu za cerkvijo, redko zaide megla. Zato me tam vedno obda modrina jasnega neba, s soncem ali z luno in zvezdami, z neko svetlobo pač, ki je ne vklepa nobeno zidovje. Ko hodim med križi in gledam zviška navzdol na modrikaste hribe v daljavi, na cerkvice in hiše, ki so kakor igračke, na morje megle, ki se plazi po dolgem nad reko, me vedno obide želja, da bi ostala. Kar do sodnega dne. Od tu bo najlaže priti v nebesa.

Marta Kmet

Tedaj sem rekel: »Boljša je modrost ko moč; toda ubožčevo modrost zaničujejo in njegovih besed ne poslušajo.« Mirne besede modrih so bolj vredne poslušanja kakor vpitje vladarja med bedaki. (Prid. 16–17)

Premečite črke

SESTAVITE NASLOV – IZREK!

Črke gornjih treh besed premečite tako, da boste dobili **naslov** znamenite poučne leposlovno-prirodoslovne povesti pripovednika Frana Erjavca, ki jo lahko najdete v vsaki šolski čitanki. Naslov povesti je hkrati znan **izrek**, ki ga še dandanes velikokrat uporabljamo. Rešitev vpišite na spodnje črtice:

-----,
-----!

ENAČBA

$$1 + 2 + 3 + 4 + 5 = 6$$

1. velika želja po zadovoljevanju potreb, po-zelenje;

2. ime že pokojnega slovenskega pisatelja Zupančiča (roman »Sedmina«, novele »Zlati prah«);

3. prostor med nebese in peklom, kjer se duše grešnikov pokorijo za svoje grehe, šele spokorjeni in očiščeni lahko gredo v nebese; purgatorij;

4. popevka, ki je postala popularna (največkrat le za kratek čas);

5. okenske navojnice, navadno iz lesa ali plastike;

6. neka misel.

Uganite zgornjih pet besed in jih po vrsti zapišite drugo za drugo. Potem jih pravilno preberite in dobili boste neko misel, ki jo vpišite na spodnje črtice:

Dodajte črki

NEŽNA LEPOTA gorà
bila je tako radodarna,
da bi kaj kmalu pozabil, kako je
----- nevarna!

Dvema besedama, ki sta napisani z velikimi črkami, dodajte po eno črko, tako boste dobili besedi, ki ju boste vpisali na črtice.

Palindromni stavek

SIVA ARARA- -----

Reševalci križank gotovo poznate araro, živo-pisno tropsko papigo z dolgim repom, saj se pojavlja skoraj v vsaki drugi križanki. Zato bi bila »siva arara« gotovo redka ptica, tako kot bela vrana. Na vsako črtico vpišite po eno črko dveh besed, ki v latinščini pomeni »redka ptica«. Ta naziv je na primer uporabil starorimski pesnik Juvenal v svojih »Satirah«.

Ko boste to storili, preberite cel stavek z desne strani proti levi. Kaj boste ugotovili? Stavek se enako bere tudi v tej smeri, tako kot znameniti PERICA REŽE RACI REP!

Zlogovni palindromni stavek

Na vsako gornjo črtico vpišite enega od naslednjih zlogov:

GA – JO – JO – SI – SI – ŽE – ŽE –

tako, da boste dobili stavek, ki se po zlogih bere enako tudi z desne proti levi.

To je prvi slovenski zlogovni palindromni stavek in je odgovor na vprašanje: Kaj počne avtor te uganke poleti?

Posetnica

ACI KRNEC

Premečite vse črke v njegovem imenu in priimku, tako da boste dobili ime slovenskega kraja, kjer Aci živi.

Palindromni tulec

Dober 1 2 3 4 5
ni kar tako:
mora imeti
dobro 4 3 2!

Uganiti morate obe besedi, ki manjkata. Med seboj sta povezani na naslednji način: druga je skrita v prvi tako, kot kažejo številke.

Račun s črkami

S R Č N O
- **N O V O**

L E T O

V zgornjem odštevanju zamenjajte črke s številkami tako, da se bo račun izšel. Enaka črka je vedno enaka številka, v računu pa ni števil 2 in 3.

Pri reševanju si lahko pomagate s spodnjim ključem:

1 9 0 7 0 = odhod (na primer starega leta)

Vstavite besedi

Hitro 1 2 3 4 5 6

naloži tja v peč:

1 2 3 4 5 T 6 se kuha,
res slastna reč!

Manjkajoči besedi sta sestavljeni iz istih črk v istem zaporedju, le da ima druga beseda med peto in šesto črko T.

Skrita žival

LISIČJI REP
MEDVEDOVA TACA
MODRASOVA KOŽA
POLŠJA MAST
ŠOJINO PERJE

Eno od gornjih besed razdelite na dva dela tako, da dobite dve besedi, ki pomenita neko žival.

Premečite črke

(D)OSTI MRAZA

je pri nas,
zdaj je pač
tak letni čas!

Črke dveh besed, ki sta napisani z velikimi črkami, premečite tako, da boste dobili pojem, sestavljen iz dveh besed. Črka D je v oklepaju, zato je ne upoštevajte!

Pa še dve uganki za najmlajše

S E - - - - - A

Na črtice sorodnika vpiši,
pa boš dobil nekoga,
ki stanuje s teboj
v isti hiši!

Imajo jih hruške,
imajo jih puške
in včasih tudi
trmaste Nuške!

sestavil Jože Petelin

(JP)

PREMEČITE ČRKE: ni vse zlato, kar se svetli!
ENACBA: sla, Beno, vice, hit, rolete - slabe novice
hitro leti.
DODAJTE ČRKE: snežna slepota.
PALINDROMNI STAVEK: SIVA ATATA - TATA AVIS.
ZLOGOVNI PALINDROMNI STAVEK: Jože si gabi si ga-
si že-jo - Jože si gabi žejo.
POSTNICA: Cerknica.
PALINDROMNI TULEC: vohun, uho.
RAČUNSČKAMI: 14650 minus 5070 je 9580 (ključ:
slovo).
VSTAVITE BESEDI: polena - polenta.
SKRITA ŽIVAL: besedo MODRASOVA razdelimo
na: MODRA SOVA.
PA ŠE DVE UGANKI ZA NAJMLAJŠE: stric -
sestrica; muhc.

Rešitve ugank

Seznam naročnikov Mohorske redne zbirke po škofijah in dekanijah 1986/87

(Letošnji seznam je urejen po Letopisu Cerkve na Slovenskem 1985, zato navajamo tudi majhne župnije, ki so v soupravi in so Mohorjani všteti v bližnjo večjo župnijo.)

LJUBLJANSKA NADŠKOFLJA		Žalna	47	Trstenik	44	Šiška	95
Dekanija I. Cerknica		Skupaj	541	Tržič	90	Šmartno ob Savi	15
Babno Polje	-	Dekanija V. Kamnik		Tržič - Bistrica	39	Štepanja vas	60
Begunje pri Cerknici	47	Gozd	15	Velesovo	50	Trnovo	57
Bloke	51	Kamnik	122	Zapoge	-	Vič	220
Cerknica	100	Kamnik - Franč. sam.	21	Skupaj	2332	Zadobrova	45
Grahovo	45	Komenda	255	Dekanija VIII. Leskovec		Knjiž. Teol. fakultete	600
Planina pri Rakeku	58	Mekinje	52	Bučka	30	Skupaj	3222
Rakek	30	Motnik	30	Cerklje ob Krki	30	Dekanija XI. Ljubljana okolica	
Stari trg pri Ložu	126	Nevlje	50	Čatež ob Savi	40	Brezovica	105
Sv. Trojica - Šivče	13	Sela pri Kamniku	41	Kostanjevica na Krki	26	Črni Vrh nad Polh. Gradcem	30
Sv. Vid - Žilce	30	Stranje	50	Krško	40	Dobrova	81
Unec	31	Šmarca - Duplica	30	Leskovec pri Krškem	80	Dol pri Ljubljani	60
Skupaj	531	Šmartno v Tuhinju	46	Raka	60	Golo	-
Dekanija II. Črnomelj		Špitalič	13	Studenc	15	Ig	60
Adlešiči	10	Tunjice	36	Sv. Duh - Veliki Trn	25	Javor	-
Črnomelj	95	Vranja Peč	26	Sv. Križ - Podbočje	30	Notranje Gorice	35
Dragatuš	40	Zgornji Tuhinj	50	Šentjernej	30	Polhov Gradec	30
Metlika	40	Skupaj	890	Kartuzija Pleterje	30	Preska	77
Podzemelj	35	Dekanija VI. Kočevje		Škocjan pri N. mestu	55	Sora	110
Preloka	5	Banja Loka	-	Velika Dolina	37	Sostro	100
Radovica	-	Fara pri Kočevju	40	Skupaj	508	Sv. Helena - Dolsko	48
Semič	60	Hinje	-	Dekanija IX. Litija		Sv. Jakob ob Savi	87
Sinji Vrh	-	Kočevje	60	Dole pri Litiji	21	Sv. Katarina - Topol	18
Stari trg ob Kolpi	24	Kočevska Reka	-	Hotič	20	Šmartno pod Šmarno goro	112
Suhor	-	Mozelj	-	Janče	7	Tomišelj	12
Vinica	50	Nemška Loka	-	Javorje pri Litiji	-	Vodice	138
Skupaj	359	Spodnji Log	-	Kresnice	20	Želimlje	25
Dekanija III. Domžale		Osilnica	15	Litija	46	Skupaj	1128
Blagovica	18	Stara Cerkev	22	Polšnik	25	Dekanija XII. Novo mesto	
Brdo	80	Skupaj	137	Prežganje	28	Bela cerkev	8
Češnjice	10	Dekanija VII. Kranj		Primskovo na Dol.	4	Brusnice	15
Dob	230	Besnica	110	Sava	18	Črmošnjice	-
Domžale	140	Cerklje na Gorenjskem	145	Sveta Gora	-	Mirna peč	85
Ihan	77	Duplje	38	Šmartno pri Litiji	80	Novo mesto - Kapitelj	118
Jarše	50	Goriče	52	Štanga	25	Novo mesto - Sv. Jancz	30
Krašnja	25	Jezersko	41	Vače	47	Novo mesto - Sv. Lenart	180
Krašnja	25	Kokra (Sluga)	20	Skupaj	341	Novo mesto - Šmihel	75
Mengeš	155	Kokrca	55	Dekanija X. Ljubljana-mesto		Podgrad	-
Moravče	100	Kovor	60	Barje	20	Poljane - Dol. Toplice	-
Peče	22	Kranj - Tavčarjeva	251	Bežigrad	141	Prečna	36
Radomlje	50	Kranj - Drulovka/Breg	91	Črnuče	100	Soteska	22
Rova	19	Kranj - Primskovo	91	Dravlje	125	Stopiče	26
Šentožbolt	5	Kranj - Šmartin	150	Ježica	92	Šmarjeta	30
Trzin	44	Križe	90	Kašelj - Zalog	70	Št. Peter - Otočec	70
Vrhpolje	14	Lom	35	Kodeljevo	75	Toplice	-
Zlato Polje	8	Mavčiče	70	Koseze	80	Vavta vas	170
Skupaj	1047	Naklo	130	Marijino oznan.	200	Skupaj	865
Dekanija IV. Grosuplje		Pirniče	73	Moste	91	Dekanija XIII. Radovljica	
Grosuplje	51	Podbrezje	44	Polje	130	Begunje na Gorenjskem	100
Kopanj	46	Preddvor	131	Rakovnik	80	Bled	112
Lipoglav	20	Predoslje	80	Rudnik	20	Bohinjska Bela	40
Polica	22	Smladnik	75	Stožice	60	Bohinjska Bistrica	110
Stična	115	Šenčur pri Kranju	110	Sv. Jakob	30	Breznica	160
Šentjurij - Podtabor	30	Hrastje	33	Valant Milan	6	Dobrava	21
Šentvid pri Stični	120	Oištevek	36	Sv. Križ	97	Dovje	25
Škofljica	55	Voglje	48	Sv. Nikolaj	290		
Šmarje-Sap	35	Šenturska Gora	10	Sv. Peter	103		
Višnja Gora	-	Trboje	40	Sv. Trojica	70		
				Šentvid	240		

Gorje	122	Čatež-Zaplaz	20	Šmartno ob Paki	140	Sv. Peter	
Jesenice	100	Mirna	19	Vransko	90	pod Svetimi gorami	32
Jesenice		Mokronog	27	Skupaj	490	Sv. Vid na Planini	40
Koroška Bela	70	Sv. Križ-Gabrovka	16	Dekanija II. Celje		Zagorje	10
Kamna Gorica	31	Šentjanž	41	Celje – Sv. Cecilija	35	Skupaj	198
Koprivnik v Bohinju	25	Šentlovtenc	20	Celje – Sv. Danijel	250	Dekanija VIII. Laško	
Kranjska gora	35	Šentrupert	130	Celje – Sv. Jožef	30	Dol pri Hrastniku	40
Kropa	43	Trebelno	10	Teharje	55	Hrastnik	22
Lesce	80	Trebnje	100	Skupaj	370	Jurkloster	–
Leše	13	Tržišče	15	Dekanija III. Dravograd		Laško	100
Ljubno	30	Veliki Gaber	10	Črneče	35	Loka pri Zid. mostu	30
Mošnje	45	Skupaj	449	Dravograd	35	Marija Širje	16
Franč. sam. Brezje	105	Dekanija XVII. Vrhnika		Libelčice	75	Sv. Jedert nad Laškim	25
Ovsiše	24	Bevke	27	Ojstrica	–	Sv. Jedert – Rečica	15
Radovljica	120	Borovnica	101	Skupaj	145	Sv. Lenart nad Laškim	12
Rateče-Planica	38	Dolenji Logatec	95	Dekanija IV. Dravsko polje		Sv. Marjeta	
Ribno	31	Gorenji Logatec	60	Cirkovce	75	v Rim. Toplicah	20
Srednja vas v Bohinju	69	Horjul	71	Fram	33	Sv. Miklavž nad Laškim	10
Sv. Križ nad Jesenicami	7	Hotedrsica	19	Hoče	140	Sv. Rupert nad Laškim	10
Zasip	46	Podlipa	16	Ptujska gora	42	Trbovlje	107
Skupaj	1602	Preserje	60	Rače	55	Skupaj	407
Dekanija XIV. Ribnica		Rakitna	18	Slivnica pri Mariboru	130	Dekanija IX.	
Dobrepolje-Videm	70	Rovte	54	Sv. Lovrenc		Lenart v Slov. goricah	
Dolenja vas	40	Šentjošt		na Drav. polju	72	Lenart v Slov. goricah	120
Draga	–	nad Horjulom	32	Sv. Miklavž ob Dravi	20	Marija Snežna	75
Gora pri Sodražici	–	Vrh-Sv. Trije Kralji	–	Št. Janž na Drav. polju	100	Negova	65
Loški potok	70	Vrhnika	200	Skupaj	667	Sv. Ana v Slov. goricah	80
Ribnica	110	Zaplana	17	Dekanija V. Gornji grad		Sv. Anton v Slov. goricah	45
Rob	–	Skupaj	770	Bočna	10	Sv. Benedikt	
Sodražica	38	Dekanija XVIII. Zagorje		Gornji Grad	30	v Slov. goricah	45
Nova Štifta	30	Čemšenik	74	Ljubno ob Savinji	85	Sv. Bolfenk	
Struge	23	Dobovec	5	Luče ob Savinji	100	v Slov. goricah	50
Sv. Gregor	32	Izlake	45	Mozirje	110	Sv. Jurij v Slov. goricah	125
Škočjan pri Turjaku	18	Kisovec	24	Nazarje	60	Sv. Rupert v Slov. goricah	40
Turjak	–	Kolovrat	17	Nova Štifta	17	Sv. Trojica v Slov. goricah	51
Velike Lašče	52	Radeče	30	Radmirje	55	Skupaj	696
Velike Poljane	10	Sv. Planina	–	Rečica ob Savinji	115	Dekanija X. Lendava	
Skupaj	493	Svibno	22	Solčava	45	Beltinci	170
Dekanija XV. Škofja Loka		Šentgotard	30	Šmartno ob Dreti	34	Bogojina	60
Bukovščica	30	Šentjurij-Podkum	20	Šmihel nad Mozirjem	27	Črenšovci:	
Davča	26	Šentlambert	–	Skupaj	688	Čurič Ivan	36
Dražgoše	31	Zagorje ob Savi	130	Dekanija VI. Jarenina		Horvat Mirko	40
Javorje		Skupaj	397	Jarenina	25	Špiclin Anton	14
nad Škofjo Loko	42	Dekanija XIX. Žužemberk		Pesnica	–	Vučko Roman	27
Leskovica	11	Ajdovec	27	Spodnja Sv. Kungota	40	Žerdin Štefan	12
Lučine	33	Ambrus	45	Svečina	25	Dobrovnik	30
Nova Oselica	52	Dobrníč	30	Sv. Jakob v Slov. goricah	75	Dokležovje	30
Poljane		Krka	38	Sv. Jurij ob Pesnici	10	Hotiza	28
nad Škofjo Loko	62	Sela pri Šumberku	10	Sv. Marjeta ob Pesnici	35	Kobilje	8
Reteče	75	Šmihel pri Žužemberku	–	Št. Ilj v Slov. goricah	115	Lendava	40
Selca	130	Zagradec	43	Zgornja Sv. Kungota	15	Odranci	100
Sorica	24	Žužemberk	70	Skupaj	340	Turnišče	100
Stara Loka	75	Skupaj	273	Dekanija VII. Kozje		Velika Polana	65
Stara Oselica	–	Vsega Ljubljanska škofija	17147	Bučé	–	Skupaj	760
Sv. Duh	–	MARIBORSKA ŠKOFIJA		Dobje pri Planini	16	Dekanija XI. Ljutomer	
pri Škofji Loki	–	Dekanija I. Braslovče		Kozje	–	Apače	50
Sv. Lenart	30	Braslovče	100	Olimlje	15	Cezarjevci	30
Škofja Loka	200	Gomilsko	50	Pilštajn	40	Gornja Radgona	50
Kapucinski samostan	18	Marija Reka	–	Planina pri Sevnici	–	Kapela pri Radencih	35
Škofja Loka-Suha	30	Prebold	55	Podčetrtek	18	Križevci pri Ljutomeru	100
Trata-Gor. vas	70	Sv. Andraž nad Polzelo	30	Podsreda	–	Ljutomer	128
Zali log	25	Sv. Jurij ob Taboru	25	Polje ob Sotli	12	Mala Nedelja	35
Zabnica	80			Prevorje	15	Radenci	25
Železniki	68					Sv. Jurij ob Ščavnici	120
Žiri	150					Veržej	30
Skupaj	1262					Skupaj	603
Dekanija XVI. Trebnje							
Boštanj	41						

Dekanija XII. Maribor		Dekanija XVI. Ptuj		Zreče	70	Dobova	90
Kamnica	70	Dornava	15	Žiće	11	Kapele pri Brežicah	25
Limbuš	20	Hajdina	60	Skupaj	556	Koprivnica	25
Lovrenc na Pohorju	80	Kidričevo	10	Dekanija XXI. Stari trg		Pišce	35
Maribor – Brezje	45	Polenšak	25	Dolič	18	Razbor nad Loko	30
Maribor – Pobrežje	51	Ptuj – Sv. Jurij	80	Pameče	33	Senovo	70
Maribor – Radvanje	50	Ptuj – Sv. Ožbalt	80	Podgorje pri Slov. Gradcu	20	Sevnica	120
Maribor –		Ptuj – Sv. Peter in Pavel	22	Razbor pri Slov. Gradcu	18	Sromlje	25
Sv. Janez Krstnik	120	Sv. Andraž		Sele	13	Videm-Krško	110
Maribor – Sv. Jožef	30	v Slov. Goricah	25	Slovenj Gradec	75	Zabukovje	20
Maribor – Sv. Križ	50	Sv. Lovrenc-Juršinci	72	Stari trg		Zdole	20
Maribor – Sv. Magdalena	50	Sv. Marjeta niže Ptuja	91	pri Slovenj Gradcu	21	Skupaj	917
Maribor – Sv. Marija	250	Sv. Marko niže Ptuja	66	Sv. Peter na Kronski Gori	–	Dekanija XXVI. Vuzenica	
Maribor – Sv. Rešnje telo	70	Sv. Urban-Desternik	36	Sv. Vid nad Valdekom	3	Ribnica na Pohorju	50
Maribor – Sv. Stanislav	–	Vurberk	6	Šmartno		Sv. Anton na Pohorju	20
Maribor – Tezno	50	Skupaj	588	pri Slov. Gradcu	26	Sv. Primož na Pohorju	–
Ruše	51	Dekanija XVII. Radlje		Šmiklavž		Trbonje	22
Selnica ob Dravi	64	Brezno ob Dravi	15	pri Slovenj Gradcu	–	Vuhred	50
Sv. Barbara		Jernej nad Muto	–	Št. Ilj pod Turjakom	86	Vuzenica	55
v Slov. goricah	25	Kapla na Kozjaku	10	Št. Janž pri Dravogradu	20	Skupaj	197
Sv. Duh na Ostrem vrhu	–	Muta	41	Skupaj	333	Dekanija XXVII. Zavrč	
Sv. Križ nad Mariborom	12	Pernice	–	Dekanija XXII. Šaleška dolina		Cirkulane	30
Sv. Marija v Puščavi	80	Radlje ob Dravi	42	Bele vode	15	Sv. Trojica-Podlehnik	20
Sv. Martin pri Vurberku	–	Remšnik	26	Gornja Ponikva	20	Sv. Vid pri Ptuj	50
Sv. Peter pri Mariboru	45	Sv. Ožbalt ob Dravi	12	Sv. Marija –		Zavrč	30
Glaser F.	34	Skupaj	146	Titovo Velenje	41	Zgornji Leskovec	35
Skupaj	1247	Dekanija XVIII. Rogatec		Sv. Martin –		Skupaj	165
Dekanija XIII. Mežiška dolina		Kostrivnica	41	Titovo Velenje	80	Dekanija XXVIII. Žalec	
Črna	140	Rogaška Slatina	65	Šentjanž na Vinski Gori	30	Galicija	40
Javorje	–	Rogatec	50	Šoštanj	260	Gotovlje	60
Koprivna	–	Stoperce	14	Št. Ilj pri Titovem Velenju	28	Grize pri Celju	70
Kotlje	50	Sv. Ema	25	Zavodnje	20	Petrovče	46
Mežica	120	Sv. Florijan ob Boču	5	Skupaj	494	Polzela	55
Prevalje	135	Sv. Peter na Kristan Vrh	10	Dekanija XXIII. Šmarje pri Jelšah		Šempeter	
Ravne na Koroškem	100	Sv. Rok ob Sotli	10	Dramlje	52	v Savinjski dolini	55
Strojna	–	Žetale	15	Kalobje	18	Žalec	50
Sv. Danijel		Skupaj	235	Ponikva	61	Skupaj	376
nad Prevaljami	60	Dekanija XIX. Slovenska Bistrica		Sladka gora	50	Vsega Mariborska škofija	13639
Skupaj	605	Črešnjevec	30	Slivnica pri Celju	25	KOPRSKA ŠKOFIJA	
Dekanija XIV. Murska Sobota		Gornja Poljskava	71	Sv. Štefan pri Žusmu	–	Dekanija I. Biljana	
Cankova	43	Laporje	32	Šentjur pri Celju	200	Biljana	24
Dolenci	15	Majšperk	40	Šentvid pri Grobelnem	15	Cerovo	–
Gornji Petrovci	20	Makole	40	Šmarje pri Jelšah	90	Gradno	–
Grad	20	Poljčane	40	Zibika	10	Kojsko	27
Kančevci	–	Slov. Bistrica	69	Žusem	30	Kozana	12
Kuzma	10	Spodnja Poljskava	42	Skupaj	551	Kožbana	–
Markovci	10	Studenice	18	Dekanija XXIV. Velika Nedelja		Medana	30
Martjanci	37	Sv. Martin na Pohorju	55	Kog	32	Podsabotin	–
Murska Sobota	150	Sv. Venčeslav	19	Miklavž pri Ormožu	35	Šlovrenc	35
Pečarovci	11	Tinje	18	Ormož	100	Šmartno	20
Pertoča	30	Skupaj	474	Podgorci	90	Vedrijan	–
Sv. Jurij v Prekmurju	50	Dekanija XX. Slovenske Konjice		Središče ob Dravi	50	Vipolže	10
Tišina	100	Čadram-Oplotnica	20	Sv. Tomaž pri Ormožu	25	Skupaj	158
Skupaj	496	Kebelj	60	Svetinje	10	Dekanija II. Črniče	
Dekanija XV. Nova cerkev		Loče pri Poljčanah	75	Velika Nedelja	60	Ajdovščina	70
Črešnje	92	Prihova	25	Skupaj	402	Batuje	21
Dobrna	50	Skomarje	–	Dekanija XXV. Videm ob Savi		Črniče	35
Frankolovo	50	Slov. Konjice	250	Artiče	50	Kamnje	30
Ljubečna	50	Stranice	–	Bizeljsko	105	Lokavec	25
Nova Cerkev	75	Sv. Jernej pri Ločah	–	Brestanica	80	Osek	25
Sv. Jošt na Kozjaku	17	Sv. Kunigunda	–	Brežice	112	Otlica	25
Šmartno v Rožni dolini	49	na Pohorju	28			Šempas	45
Vitanje	50	Špitalič	17			Štomaž	8
Vojnik	60						
Skupaj	493						

Velike Žabljce	15	Plave	25	Trnovo pri Gorici	13	Ponikve	–
Vipavski križ	82	Ročinj	40	Vrtojba	50	Roče	–
Skupaj	381	Skupaj	258	Skupaj	589	Rut	–
Dekanija III. Dekani		Dekanija VIII. Kobarid		Dekanija XII. Postojna		Stržišče (Kikelj J.)	8
Ankaran	30	Borjana	–	Dolane – Šmihel	10	Šentviška Gora	41
Dekani	15	Bovec	30	Hrenovice	60	Tolmin	162
Draga	–	Breginj	40	Košana	32	Volče	36
Klanec	30	Drežnica	40	Matenja vas	21	Skupaj	385
Kubed	–	Kobarid	80	Orehok pri Postojni	–	Dekanija XV. Vipava	
Movraž	–	Kred	12	Pivka – Št. Peter na Krasu	35	Budanje	30
Osp	–	Libušnje	30	Postojna	60	Col	15
Podgorje na Krasu	–	Livek	20	Slavina	58	Goče	52
Predloka	5	Log pod Mangartom	15	Studeno	35	Lozice	–
Pridvor – Sv. Anton	–	Sedlo	–	Suhorje	–	Planina	24
Sočerga	–	Soča	12	Trnje	21	Podkraj	23
Škofije	22	Srpenica	20	Ubelsko	8	Podnanos	60
Tinjan	–	Skupaj	299	Zagorje	26	Podraga	32
Skupaj	102	Dekanija IX. Komen		Skupaj	366	Slap	41
Dekanija IV. Dornberk		Branica	–	Dekanija XIII. Sežana-Tomaj		Šturje	80
Branik	70	Brestovica pri Komnu	–	Avber	10	Ustje	13
Brje	–	Gorjansko	25	Divjača	–	Vipava	90
Dornberk	85	Kobjeglava	26	Dutovlje	70	Vrhpolje	–
Prvačina	15	Komen	70	Kopriva	–	Skupaj	460
Renče	42	Pliskovica	15	Lokev	11	Vsega Koprška škofija 4744	
Šmarje na Vipavskem	7	Škrbina	–	Povir	30	Razna druga poverjeništa	
Vogrsko	15	Štanjel	–	Rodik	20	Beograd	–
Skupaj	234	Temnica	42	Senožeče	35	(Sv. Ciril in Metod)	4
Dekanija V. Idrija – Cerkno		Veliki Dol	15	Sežana	80	Razkrižje (Žabot Ivan)	100
Bukovo	22	Vojščica	–	Skopo	–	Reka (Ribnikar Štefka)	13
Cerkno	70	Skupaj	193	Štjak	15	Konjšica (Kotor Marija)	6
Črni vrh nad Idrijo	40	Dekanija X. Koper		Tomaj	55	Karlovac (Pilz Ana)	5
Godovič	35	Bertoki	20	Vatovlje	–	Kamniška Bistrica (Žagar Anica)	10
Gore	25	Dvori-Korte	15	Vrabče	–	ZRN	20
Idrija	75	Izola	30	Vreme	31	Dunaj (Štefan Ferenčak)	15
Jagršče (Lapajne Marija)	10	Koper	80	Skupaj	357	Avstrija (ostali)	3
Ledine	30	Koštabona	–	Dekanija XIV. Tolmin		Avstralija	4
Novaki	25	Krkavče	30	Dolenja Trebuša	24	USA	22
Otalež	20	Lucija	–	Gorenja Trebuša	–	Kanada	15
Ravne	–	Marezige	–	Grahovo ob Bači	23	Italija	1
Sp. Idrija	30	Piran	15	Idrija pri Bači	13	Švedska (J. Drolc)	5
Šebrelje	18	Minoritski Samostan	20	Kamno	11	Trgovina v Celju	300
Vojsko	28	Pomjan	–	Lom	–	Skupaj	518
Zavratac	35	Portorož	–	Most na Soči	43		
Skupaj	463	Sečovlje	6	Pečine	–		
Dekanija VI. Ilirska Bistrica		Strunjan	4	Podbrdo	16		
Brezovica	–	Šmarje pri Kopru	–	Podmelec	8		
Golac	–	Truške	–				
Hrušica	16	Skupaj	220				
Ilirska Bistrica	60	Dekanija XI. Nova Gorica					
Jelšane	40	Banjšice	10				
Knežak	45	Bate	–				
Podgrad	8	Bilje	15				
Podgraje	20	Bukovica	20				
Pregarje	6	Čepovan	20				
Prem	24	Grgar	31				
Slivje	60	Kromberk	33				
Skupaj	279	Lokovec	–				
Dekanija VII. Kanal		Lokve	–				
Avče	15	Miren	71				
Deskle	35	N. Gorica – Kapela	100				
Gorenje Polje	47	N. Gorica – Kristus Odrašenik	75				
Kal na Kanalom	11	Opatje selo	41				
Kanal	55	Ravnica	15				
Levpa	16	Solkan	35				
Lig-Marijino Celje	14	Šempeter pri Gorici	50				

Vseh naročnikov v letu 1986 **36048**

Celje, 21. 7. 1987

Redna zbirka MD za leto 1988

Slavimo Gospoda

Mohorjeva družba ima kar **bogato tradicijo z izdajanjem pesmaric**. Te izdaje bi lahko delili v dve skupini, in sicer pod vidikom, ali so izšle v redni zbirki ali ne. Zunaj redne zbirke so izšle zborovske skladbe posameznih avtorjev, predvsem v povojnem obdobju, ko je bil tisk nedostopen za takšne izdaje. Bolj zanimive so izdaje, ki so izšle v redni zbirki. Leta 1883 je izšel prvi, naslednje leto pa drugi del obsežne pesmarice z naslovom *Cecilija in podnaslovom Cerkvena pesmarica*. »Po naročilu 'Cecilijinega društva v Ljubljani' uredil Anton Forster.« Izdaja je imela pravzaprav dva dela: molitvenik in pesmarico. Le-ta je bila z notami v štiriglasnem stavku za mešani zbor. Pesmarica je v letih 1901 in 1902 doživela »drugi, popravljeni in pomnoženi natis«. To pesmarico še danes srečaš na slovenskih cerkvenih korih. Kar je bila Cecilija za cerkvene kore, je bila za pevška društva Slovenska pesmarica, ki jo je uredil »triglavski župnik« Jakob Aljaž in je izšla v dveh delih v letih 1896 in 1900 tudi v redni zbirki. Kaj kmalu je doživela drugi natis leta 1911. »Velikanski pomen te pesmarice zna preceniti samo tisti, ki pozna naše glasbene razmere pred to pesmarico in po njej. Prej so bili pevski zbori po naši deželi redki, v njih je delovalo samo izobraženstvo in polizobraženstvo; preprost človek ni imel dostopa v te zборе. Po izidu Aljaževe pesmarice pa so začeli rasti pevski zbori tudi po deželi kot gobe po dežju. Njih vsakdanja hrana pa je bila ravno Aljaževa pesmarica; marsikatero pesem iz nje slišimo še dandanes na koncertih in v radiu« (Kramolc – Tomc). Ti dve pesmarici je izdala Družba sv. Mohorja v Celovcu, Mohorjeva družba v Celju pa je po vojni izdala tudi v redni zbirki novo pesmarico (žal z enakim naslovom), ki sta jo uredila Luka Kramolc in Matija Tomc, in sicer prva dva zvezka, tretjega pa Zmaga Kumerjeva. Ker je le-ta ušel prvotnemu konceptu, je MD še vedno dolžna, da izpolni obljubo: »V III. delu bodo prišle na vrsto narodne pesmi iz vseh slovenskih pokrajin, prirejene v preprostem dvoglasju ali največ troglasju, tako kot jih narod poje, s posebnim ozirom na pesmi, ki so se še pred desetletji pele, pa zdaj že močno izginjajo in so zlasti mladini skorajda neznanе.«

Že četrto leto se enkrat na mesec shaja **komisija za pripravo nove pesmarice Slavimo Gospoda**, namenjene cerkvenemu ljudskemu petju. V komisiji, ki ima petnajst članov, so glasbeniki in liturgiki, zastopniki ne samo vseh treh slovenskih škofij, temveč tudi drugih, kjer bivajo Slovenci. Od teh zadnjih hodi redno na sestanke predvsem iz tržaške in celovške škofije, ki so tudi dali pobudo za novo pesmarico. Komisija je imela že 25 sej. Delo je potekalo takole: najprej je bil narejen izbor pesmi po željah vsake škofije, nato je komisija določila besedila. Da ne bi bilo še večjih zmešnjav kot s Hvalimo Gospoda, je obveljalo načelo, naj komisija sprejme staro, klasično besedilo. Kjer le-to ne bi bilo primerno, naj sprejme novo, tretjega pa ne bi ustvarjali. Novost bo v tem, da bo pesmarica prinesla glasbeni stavek v štiriglasju. S tem bo nadaljevala MD **tradicijo in kontinuiteto v glasbenih izdajah**.

Slavimo Gospoda ne bo le **pesmarica**, temveč tudi **molitvenik**. Načelno bosta v eni knjigi Kristjan moli in Hvalimo Gospoda.

Kot rečeno so knjigo pripravili predstavniki osrednjih in zamejskih škofij. V svojo redno zbirko pa jo bodo vzele vse tri Mohorjeve družbe oziroma Družbe sv. Mohorja. Tako bo ta izdaja iz in za **skupen slovenski prostor**.
dr. Edo Škulj

V žepni izdaji in na boljšem papirju, vezana v trajnejši ovitek, bo pesmarica obsegala več kot 900 strani. Želimo, da bi kot obsežen prerez dela slovenske kulturne ljudske dediščine pritegnila tudi tiste mohorjane, ki je ne bodo uporabljali predvsem za osebno duhovno oporo.

Makalonca

Kot deček sem bil ves srečen, kadar sem smel iti v planino, da sem čredniku tretjinil. Moja skrb je bila, da sem pazil in zavračal tiste telice, ki so po svoje zaostajale za čredo in se po planini kam razkropile.

Ko sem dorasel v študenta, mi je tudi veselje do naših gora naraslo. Po ves teden sem ostajal v gorah. Prenočeval sem v senikih in ovčarskih bajtah. O današnjih turističnih do-

movih še ni bilo sledu. Ko sem se ponoči stiskal v ovčarskih revnih bajtah, sem se s starimi ovčarji zvečer pri majčkenem ognju rad pogovarjal. Ti so bili nepismeni bradati možaki, ki so vedeli bajk, pripovedk in šalji-vih burk na pretek. V pozno noč sem jih rad poslušal. Različne storije sem si zapisoval kar vpricho, daljše šele drugo jutro, ko je ovčar odšel za jarci.

Zvešček teh pravljic sem shranil. Ob delu po številnih poklicnih službah in mnogih selitvah sem na ta zvešček pozabil. Ko me je druga svetovna vojna zajela in so me Lahi in Nemci večkrat klicali na zasliševanja, me hodili preiskovat tudi na dom in mi grozili z ječo, sem obtičal v svojem stanovanju. Začel sem spisovati »Leta mojega popotovanja«. Iz dolgočasja sem brskal po starih svojih zapisih. Tedaj sem naletel tudi na obledeli zvešček svojih planinskih zapisov iz dijaških let. Prebral sem jih. Kar sedel sem in jih začel na lepo prepisovati. To sem pokazal svojemu ljubljenu sosedu arhitektu Plečniku. Kar zavzel sem se ob njegovem veselju, ko jih je prebral. Še bolj me je iznenadila njegova želja: »Dajte te pravljice meni, da jih odberem, priredim za knjigo in jo po svoje tudi ilustriram.« Ob taki ponudbi sem bil ves srečen. Vendar sem plaho podvomil in rekel prijatelju Plečniku: »Ali se vam res zdijo vredne tiska in vašega dragoce-nega časa?« Profesor Plečnik, naš največji umetnik arhitekt, pa je vztrajal: »Te stare storjice, pripovedovane v preprosto lepem je-ziku, zaslužijo, da jih tiskamo. Z veseljem se bom potrudil za ličnost te knjige. Če mi jo izročite, seveda.«

S tem je bil najin dogovor končan. Po par mesecih mi je izročil rokopis odbranih črtic in ilustracije zanje. Želel pa je, da sam vodi in ureja tudi ves tisk »Makalonce«. Tudi tak skupni naslov za vse odbrane je on določil.

Zadružni odbor knjigarne Nova založba, ki sem ji bil mnogo let predsednik, je soglasno sklenil, da knjigo založi. Za tisk sem se dogo-voril s tiskarno Merkur.

Proti koncu druge svetovne vojne (1944) je knjiga izšla. Tiskane je bilo nekaj nad dva tisoč izvodov. Ko so ljubitelji lepe knjige za-njo zaznali, je bila hitro razprodana. Po Pleč-nikovi zamisli in njegovem delu je to po obliki zares edinstvena naša knjiga.

Ker je ni več mogoče kupiti, je Mohorjeva zaželela, da bi šla knjiga teh pravljic tudi med široke plasti našega naroda. Ponudila mi je ponatis te knjige. Dovolil sem, toda s trdnim

pogojem: Knjiga mora prav taka iziti, kakor jo je priredil Plečnik. Niti založništva, niti letnice bi ne dovolil spreminjati ali črtati. Vse naj ostane po Plečnikovem. V novi, drugi izdaji naj pove uvod: Kdo in kdaj je knjigo izdal in kdo ji je oskrbel tako obliko. Plečnik mi je ob prvi izdaji trdo prepovedal omeniti v njej njegovo skrb zanj in ime urednika.

Izročam jo v spomin predragemu pokojne-mu prijatelju Jožu Plečniku, našemu največje-mu umetniku arhitektu, in navajam njegove besede: »Poigrav sem se s to staro lepoto. Če sprejmete, dajte jo v tisk. Ponujam se vam tudi za urednika te knjižice.«

Vse sem mu s hvaležnim veseljem potrdil.

Kak umetnik arhitekt je bil naš slovenski mojster Plečnik, pričajo palače, graščine, cerkve, preurejeni parki. Na Dunaju je začel, v Pragi nadaljeval, potem do zadnjega diha delal v naši in svoji domovini. Ni se branil drobnih del: svetilk, nagrobnikov, okvirov, a tudi to je pričalo o umetniku. Tudi drobna knjiga Makalonce, ki je o njej sam rekel, da mu je ljuba igrača, je dokaz mojstra.

Časi bodo tonili v pozabo, Plečnikove moj-strovine pa bodo živele na veke.

Franč Saleški Finžgar

Takole je mladinsko knjižico v njeni drugi izdaji predstavil pisatelj in urednik mohorskih knjig F. S. Finžgar. Odbor meni, da je pri-merno tudi v tretje obdržati enkratno Plečni-kovo opremo knjižice. Mladi mohorjani pa bodo z njo dobili v roke ključek, ki jim bo pomagal znova odskrniti vrata v zahajajoči, pozabljeni svet bajk in pripovedk. Te še danes mnogokrat segajo globlje v skrivnost življenja kot marsikatera ostroumna a na žalost nedo-končana in bežna znanstvena teorija.

Pletemo za družino in dom

Zamislili smo si priročnik za pletenje z naslo-vom »Pletemo za družino in dom«. V tej redni mohorjevi knjigi bi obravnavali naslednja poglavja

1. Pomen in prednosti ročnega pletenja v dru-žini
2. Osnove pletenja (šola pletenja)
3. Izdelava kroja po meri, pletenje po njem in zgotovitev izdelka
4. Izdelava ustreznih pletenin za otroke od rojstva do starosti 14. let; izdelava pletenin

vsakdanje rabe za odrasle in nekaj pletenin (praktičnih) za dom

5. Vzdrževanje pletenin (shranjevanje, pranje, sušenje, likanje in krpanje)
6. Navodila za predelavo premajhnih, ponošenih in zastarelih modelov (paranje, pranje in ponovna poraba pletiva)

V 1. poglavju bi poudarili higienske, estetske in ekonomske prednosti ročnih pletenin. (Te so prožne, mehke, tople, zračne, lepe in cenejše od strojno izdelanih, se ve, če smo jih izdelali sami.) Dajo se sparati in dobljene niti ponovno uspešno porabiti bodisi za nova oblačila ali za izdelke za dom, kar ni brez pomena za družinski proračun.

Poleg ekonomskega učinka ima pletenje v družini tudi vzgojni pomen. S pletenjem pridobivamo in urimo ročne spretnosti. Z izbiro pletiva, barv, vzorcev in kroja razvijamo estetski čut, domišljijo in ustvarjalnost. Navažamo se na koristno izrabo prostega časa. Ker plete lahko staro in mlado, zdravo in invalidno ne glede na spol, povezujemo tudi na ta način družino med seboj, gojimo čut za medsebojno pomoč in smisel za družabnost.

V poglavju »Šola pletenja« bomo spoznali ustrezen material za delo in osnove pletenja od nasutka preko osnovnih petelj in vzorcev do izdelave enostavnih pletenin (šal, kapa itd.).

Sledilo bo pletenje po kroju, se pravi izdelava kroja po meri, pletenje po njem in zgotovitev izdelka (puloverja, jope itd.).

Četrto poglavje bo obsegalo navodila za izdelavo otroških pletenin glede na starost, pletenin za odrasle in nekaj pletenin za dom za katere uspešno porabimo ostanke volne ali staro volno.

V 5. poglavju bo poudarek na vzdrževanju

pletenin. Šesto poglavje pa bo vsebovalo navodila za gospodarno porabo starih pletenin.

Priročnikov za pletenje na našem trgu na splošno ne manjka, niso pa dostopni bralcem tako kot so dostopne npr. mohorjevke, ki najdejo pot tudi v najbolj odročne kraje. Zato naj bi vsebina nastajajoče knjige poudarila higienske, estetske, ekonomske in vzgojne prednosti izdelovanja domačih pletenin. Peljala naj bi bralca skozi šolo pletenja do izdelka po meri, mu dala navodila za pravilno nego in izrabo pletenin, ki bi sicer delale napoto na policah in v predalih.

Slovenske večernice 138 **Učiteljica**

(Marta Kmet)

Pripoved o mladi absolventki, učiteljici, ki takoj po končani šoli ne želi učiti naprej. V mirnem času po vojni jo vabi najprej učiteljevanje. Nastavitev jo vodi preko okrajnega mesta v odročen slovenski kraj. Ni sama. Z njo je tovarišica, prav tako »zelena« kot ona sama. V hribih, »Bogu za hrbtom«, se iz začetnega tesnobe strahu in samonezaupanja dokopljeta do samozavesti samostojnih kulturnih delavk. Povežeta se z vasjo in vaščani. Pripoved lepo pokaže razkorak med pričakovanji, ki jih goji mlada meščanska učenka in resničnostjo, s katero se sreča. Tudi v težkih okoliščinah bi rada najmanjšim, med katere je poslana, dala čim več. Tako si pridobi zaupanje mladine in starejših. Besedilo zasluži objavo med rednimi knjigami MD zato, ker nam pokaže, da izhodišča medčlovečnosti niso splošna, so posamična. Tudi malenkosti so vredne, morda celo bolj pomembne od »velikih reči«.

KNJIGE NA VOLJO – veljavnost cen s 1. 1. 1988

KNJIGE IZ REDNIH ZBIRK ZADNIH LET

ČRNI SVATJE (Stanko Lapuh)	broš.	800 – vez.	1000
HODIL PO ZEMLJI SEM NAŠI (Matjaž Puc)	broš.	800	
KUHARICA (Motoh, Šilc, Šuštaršič)	vez.	3.000	
MED BRDI IN JADRANOM (Marijan Breclj)	vez.	1.500	
PESEM O BERNARDKI (Franz Werfel)	vez.	2.500	
POMOČ IZ DOMAČE LEKARNE (p. Simon Ašič) I. del	vez.	2.500	
RADA BI VAM POVEDALA (Erna Meško)	broš.	700	
RAZGLED PO BIBLIČNI ZGODOVINI	broš.	500	
RAZGLED PO ZGODOVINI CERKVE	broš.	500	
TISOČ-IN EN VEČER (Anton Dermota)	broš.	1.000 – vez.	2.000

DRUŽINSKA KNJIŽNICA

ČLOVEK IN SREČA (Anton Trstenjak)	vez.	3.500
KO BI ŠE ENKRAT ŽIVEL (Anton Trstenjak)	vez.	4.200
ODPRTEGA SRCA (Michel Quoist)	broš.	2.800
ŠTIRIDESET LET BABICA (Lišbeth Burger)	vez.	1.500
ŽIVLJENJE PRED ROJSTVOM (Nilsson, Ingelman Sundberg, Wirson)	vez.	4.500

CERKVENI OČETJE

KRISTUSOVI PRIČEVALCI (Lukman-Pojavnik)	vez.	2.000
PASTORALNO VODILO (Gregorij Veliki)	vez.	2.000

RELIGIOZNA MISEL

MISLI (Blaise Pascal)	broš.	5.000
BOLEZEN ZA SMRT (Sören Kierkegaard)	broš.	5.900

TEOLOŠKI PRIROČNIKI

EKUMENSKI LEKSIKON (Stanko Janežič)	vez.	4.000
-------------------------------------	------	-------

ZNANSTVENA KNJIŽNICA

KRŠČANSTVO IN MARKSIZEM (Janez Janžekovič)	broš.	1.500	
POSTRUŽKA (Janez Janžekovič)	broš.	2.500 – vez.	3.500
O TESNOBI NAŠEGA ČASA (Jurij Zalokar)	vez.	2.000	

OSTALE KNJIGE

ALKOHOLNO OMAMLJEN (Jože Ramovš)	vez.	2.600
BIBLIČNI CIKLUS (Ivan Mrak)	broš.	1.500
CERKVENO STENSKO SLIKARSTVO POZNEGA 19. STOLETJA NA SLOVENSLEM (Andreja Žigon)	vez.	2.800
ČLOVEK (Andrej Graber)	broš.	2.800
DIALEKTIKA IN METAFIZIKA SLOVENSTVA (France Vodnik)	vez.	1.500
PESMI SLOVENSКИH ZVONOV (Ivan Malavašič)	broš.	900
SONČNI ŠOTORI (Stanko Janežič)	broš.	800
VERA JE SVOBODA (Franz König)	vez.	3.000
VRATA K BOGU (MOJ MOLITVENIK)	vez.	1.500

Mohorjeva zbirka 1987/88

ZBIRKA (4 knjige + 1 Koledar)	broš. 6.300 – vez. 10.400
Koledar 88	broš. 2.100 – vez. 3.500
Slovenski romar (Jože Dolenc)	broš. 1.800 – vez. 3.100
Sava na Slovenskem (Viktor Smolej)	broš. 1.100 – vez. 1.700
Devet mesecev (Mirko Mahnič)	broš. 1.000 – vez. 1.600
Pomoč iz domače lekarne II. del (Simon Ašič)	broš. 2.000 – vez. 3.300

Kip Marije z Jesusom v nekdanji samostanski, sedaj župnijski cerkvi v Velesovem na Gorenjskem je izrezljan iz topolovega lesa in je visok 48,6 cm. Kip je v Velesovem že od nastanka samostana, je izredne kvalitete in je eden izmed »zelo pričevalnih spomenikov pozne romanike. Njegov pomen presega meje slovenskega ozemlja ter se pridružuje glavnim delom evropske romanske plastike, kot npr. Marija v Louvru, Snemanje s križa v Tivoliju ali evangeljski pult v Freudenstadtu. Sicer je osamljen, a vendarle priča o kulturni višini naše domovine, ki sama sicer zaradi tragične zgodovinske usode ni mogla tekmovati z umetnostnim napredkom sosednjih dežel, pa je vendarle pridobila in ljubosumno varovala tudi to umetnino, ki zasluži, da preide v svetovni seznam umetnostne posesti.« (E. Cevc)

Kip Marije z Jesusom v Velesovem danes oblačijo v obleko v liturgičnih barvah; obleko menjavajo po dobah v cerkvenem letu. Kip je shranjen v vrtljivi niši nad tabernakljem in je navadno zakrit z zaveso, ki jo odgrnejo le ob večjih slovesnostih. Na glavni romarski shod, v nedeljo po prazniku Marijinega rojstva (malem šmarnu), ga nosijo v slovesni procesiji.– (Glej 1. in 4. stran ovitka KMD 1988.)

Vsebina

- 34 Velesovo 1238–1988 (Franc Petrič)
- 35 Lebrant (Branko Čušin)
- 37 Velesovska nunica (Zmaga Kumer)
- 40 Dr. France Perko (Stanislav Lenič)
- 41 Tisoč let ruskega krščanstva (Stanko Janežič)
- 42 Slovenski evangeličani (Stanko Janežič)
- 44 Ob 25-letnici smrti nadškofa Antona Vovka (Franc Vrhunc)
- 48 Ko cveto krizanteme (Anton Vovk)
- 48 Ob petdesetletnici SAZU (Bogo Grafenauer)
- 57 Kdo nas spremlja na poti v življenju – ali tudi knjiga (Alojzij Šuštar)
- 59 Kriza in čut odgovornosti (Vekoslav Grmič)
- 60 Štirideseta leta po vojni (Janez Juhant)
- 63 Glasbene izdaje MD (Edo Škulj)
- 65 Orglarska šola v Ljubljani – 1877–1945 (Cveto Budkovič)
- 71 Zdravje in bolezen – del življenja (Marija Vegelj Pirc)
- 73 Noč (Minka Korenčan)
- 74 Živeti z rakom (Marja Strojín)
- 76 Bolj zdravo in srečno bomo živeli, če bomo postali športen narod (Drago Ulaga)
- 78 Zamujene urice (Eman Pertl)
- 81 Nekaj izbranih misli o poklicni izobrazbi lažje duševno prizadetih (Štefanija Cvitan)
- 83 Toksokarozna – bolezen psa in človeka (J. Brglez)
- 84 Alternativno kmetovanje ali pridelovanje biohrane (Jože Maček)
- 88 Žive priče tisočletij (J. M.)
- 89 Propadanje gozdov – najtehtnejši problem pri varstvu okolja (Jože Maček)
- 92 Kristusove srajčke – Tavčarjevo »Cvetje v jeseni« (Darinka Soban)
- 93 Mahatma Gandhi (Janez Juhant)
- 95 Indijska srečanja (Drago Klemenčič)
- 103 Družba sv. Rafaela v New Yorku (Bogdan Kolar)
- 104 Božjepotna cerkev sv. Marije na Vitovljah (Jurij Rosa)
- 108 Volk – preneseni, frazeološki in simbolični pomeni (Janez Keber)
- 112 Plečnikova cerkev sv. Mihaela na Barju (Tine Kurent, Marija Šuštaršič)
- 114 Kralj Herod v Ogleju (Jaroslav Šašelj)
- 118 Blaž Kumerdej (Tatjana Hojan)
- 119 Skladatelj Andrej Vavken (Janez Močnik)
- 121 Janez Mencinger (Štefan Barbarič)
- 123 Moja hoja na Triglav (Janez Mencinger)
- 124 Stoletnica književnika Stanka Majcna (Andrijan Lah)
- 126 Med žitom (Stanko Majcen)
- 127 Stoletnica šole pri sv. Jakobu v Trstu (Andrej Vovko)
- 129 Ob stoletnici rojstva kiparja Ivana Napotnika (Marjan Marinšek)
- 132 Andrej Einspieler (Jože Dolenc)
- 133 Ob 100-letnici rojstva dr. Andreja Gosarja (Lado Ločniškar)
- 134 Začetki slovenskega radia (Niko Kuret)
- 136 Petdeset let od smrti dr. Antona Schwaba (Tomaž Faganel)
- 137 Čisti žrtvi svetla spomin (Alojz Rebula)
- 138 Ti in jaz in tri leta življenja (Ljubka Šorli)
- 138 Kulturna in verska avtonomija na Goriškem (Luigi Tavano)
- 141 Fran Dominko (J. D.)
- 141 Mons. Filip Millonig (J. Kopeinig)
- 142 Dr. Stanko Gogala (Jože Dolenc)
- 143 Ivan Mrak (Krištof Zupet)

- 144 Prof. dr. Vladimir Murko (Eman Pertl)
- 145 S. Ksaverija Pirc (Boža Pleničar)
- 146 Poslovil se je Štefan Reček (Jožef Smej)
- 147 Bojan Štih (Janez Gradišnik)
- 149 Vsi umirajo (Bojan Štih)
- 150 Spomin na Jožeta Udoviča (Janez Gradišnik)
- 152 Jože Gregorič – osemdesetletnik (Jože Dolenc)
- 153 Iz kronistovih zapisov
- 158 Božič tedaj (France Lipičnik)
- 161 Sodba pod Šilkovico (Miša Krašovic Pertlova)
- 164 Taki smo bili (France Lipičnik)
- 168 Vsi sveti (Marta Kmet)
- 171 Uganke (Jože Petelin)
- 173 Seznam naročnikov Mohorske redne zbirke
- 177 Napoved prihodnje redne zbirke
- 180 Cenik knjig v zalogi MD
- 181 K opremi letošnjega Koledarja

MOHORJEV KOLEDAR 1988

Izdala in založila Mohorjeva družba v Celju
v redni knjižni zbirki 1987

Z uredniškim odborom uredil Matija Remše

Lektorirali: Metka Zobec in Vlasta Luštek

Barvne ilustracije Velesovega Marijan Paternoster

Črnebele ilustracije z motivi del Ivana Napotnika Fotostudio PAJK – Titovo Velenje

Za založbo p. Hieronim Žvegljč

Tiskalo ČGP DELO
Ljubljana 1987

38.000 izvodov

